

008
V-sh

VIATA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R. P. R.

Apare sub conducerea unui comitet de redacție

00

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

81,188

11

Biblioteca Județeană
"OVID DENSUSIANU"
Hunedoara - Deva
Nr. Inv. P/544719

ANUL VI—NOEMBRIE

1 9 5 3

24

* P / 5 4 4 7 1 9 *

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
CICERONE THEODORESCU: Alegeri; Rondelul dopului isteț; Dela birou . . .	5
★	
CAMIL PETRESCU: Un om între oameni (Roman, III)...	9
★	
TUDOR ARGHEZI: Secera; La cosit; Giuvaere;	87
★	
ANDREI LIVADARU: Hariton (Trei prieteni.. și încă vreo doi) (nuvelă)	89
★	
VICTOR BĂRLĂDEANU: Irinei; Cântecul râului chinez	193
★	
CLAUDIA MILLIAN: Ședința	195

ALEGERI DE IERI... ALEGERI DE AZI

REMUS LUCA: Floarea din grădina noastră (schiță)	198
★	
MIHNEA GHEORGHIU: Pe ulița copilăriei mele	210
★	
SŪTŌ ANDRAS: Scrisorile unei deputate (schiță)	212
★	
CRISTIAN SĂRBU: Stradă nouă	222
★	
TIBERIU VORNIC: Alegerea conașului Raul (nuvelă)	223
★	
A. S. PUSCHIN: Prizonierul din Caucaz (poem) (În românește de Miron Rădu Paraschivescu)	263

LITERATURA ÎNTRE 1920 ȘI 1944

O. S. CROHMĂLNICEANU: Liviu Rebreanu	281
--	-----

DISCUȚII

EUGENIA TUDORICĂ: Unde sunt cercetătorii limbii literare?	312
---	-----

TEXTE ȘI DOCUMENTE

MIHU DRAGOMIR: Un clasic prea puțin cunoscut: Al. Macedonski	315
--	-----

TEORIE ȘI CRITICĂ

	Paș.
CEZAR PETRESCU: Anatole France	325
EUGEN LUCA: În plină Revoluție	348
IOAN HOREA: Pagini din vremi sbuciumate	358
TITUS PRIBOI: În legătură cu individualizarea personajilor	366
GREGORSZ LASOTA: Despre literatura Poloniei Populare	376

RECENZII

A. S. DUMITRESCU: Evocând anul 1848	381
LUCIAN RAICU: Primul volum al unui tânăr poet	384
ATANASIE TOMA: Humor și satiră	391
N. FOTINO: Muncitorii americani în luptă pentru libertate	394

ALEGERI

Mi-e drag să stăm astăzi, aici, față'n față.
Dar dacă — de vorbă cu voi, tineretul —
veți crede povești c'o să'nșire poetul,
eu nu sunt nicicum scriitor de povești.
Nu-mi place să'nșir la mărgelile pe ață.
Poveștile mele sunt focuri; sunt viață;
în ele, ești tu, tinerețe ce crești,
sunt ochii tăi: fulgeră, parcă trag salve,
sunt salvele, salvele spre viitor
și-i viitorul — vechi, încercat luptător —
adică voi, oameni cu tâmpelile albe...

Pe scurt și pe șleau —
eu nu știu discursuri să țin, sau prelegeri.
Ceva să vă spun însă, vreau,
prietenii mei, despre-alegeri!

Alegeri... Să'ntorc a istoriei filă?
Și anii și oamenii pot să-i mai uit.
Cântarea mea-mi pare, cumva inutilă...
Și anii și oamenii-i știm: la ce bun?
Dar vouă, cei tineri, eu una vă spun:

Pe inimi, pe gură, pe ceafa umilă,
punea fierul roș un călcâi de ștampilă:
ce furii, — văzând că s'ajungă nu poate
la frunțile spre viitor ridicate!

Alegeri... Te uiți tu, băete —
am șters a rușinii pecete.

Vuia, milioane, adânc ca furtuna
ca marea, ca vântul.
Și totuși ei n'aveau cuvântul.

Dar ei s'au sbătut, totdeauna,
să nu mai ajungă pământul

— la carul lui Marte — o biată rotilă
târîtă prin haos,
să nu se mai lase, târîtă, în silă,
rotilă fără repaos!

Ei toți, milioanele fără cuvânt,
robind pe pământul robii și flămând,
pământul întreg ei visau c'o s'arate
curând,
ca un pumn c'o rotundă șampilă,
votând pentru muncă și libertate,
votând pentru drepturi și nu pentru milă!

...Nădejdea nu știe să mintă.
Iar eu vă spun una :
în ei, totdeauna,
era o nădejde. Era o credință,
un vis era. O săgeată spre țintă.

Nu-i chip de uitat
că'n tot ce-ai visat, ne'ncetat,
prin ani cât pustiile — singura oază
era acea mare nădejde și rază...

Pe drumul cel greu, c'a fost drum neumblat,
o rază fierbinte — basm viu! — a sburat
din setea, din arșița frunții,
spre-a bolților rouă
spre viața cea nouă,
spre apa cea vie unde se bat
în capete, munții...

E bun acest gând care — azi — e de pază
și nu te mai bântuie, neîmpăcat :
întregul lui viscol prin veacuri pribeg,
ia forme reale acuma, s'așează,
îți dă rânduială și lege.
Ți-e sigură astăzi credința. Și trează.
...Această credință alege!

Azi cei mai puternici sunt cei ce-au jurat
în oameni și-a lor biruință,
sunt glasul mulțimii și ne'nduplecat
răsună'n furtună, —
sunt cei de-o ființă
cu lupta, cu-obida străbună.

Obidă străbună,
tu — dor pățimaș,
de tine-or să spună
urmași de urmași...
In faptă adună
ce-i gând uriaș.

...Pământul — cu marea și cu pădurile,
cu mierea și laptele și cu belșugul, —
pe care de veacuri îl jinduie gurile
și fără odihnă îl scormone plugul,

să nu ni-l mai hălăpăie nimeni
din liota de nesătui ipochimeni!

...Cu munții prădați, cu lagunele,
cu grâul și aurul tot și cărbunele,
pământul întreg vrea să-și stâmpere jindul
de-a fi,
într'o zi,
al celor ce — veacuri muncindu-l —
n'aveau de nici unele!

Muncitori — și țărani — și cărturari,
nu vrem ce vor domnii cu pipote mari:
nu vrem, buzunarelor, aur — că sună —
ci, omului simplu, o viață mai bună.

Copiilor noștri, întâi,
pe care cu-o lacrimă sfântă-i mângâi,
cuptoarele luptelor noastre le-or face
o altfel de viață, o lume de pace.

Femeilor noastre — podoabe, o mie...
Și mâinii inel și urechei cercei,
dar inimii lor — salbă nouă și iie!
Și'n munca lor, tot mai frumoase să fie
frumoasele, bunele noastre femei.

Bătrânilor noștri — jălțul cel mare.
Cinstire. Și îndestulare.
Ostașilor noștri — nu gloriei războinice
ci, dacă războiul va fi să mai scapere,
cu inima ntreagă
să meargă
să-și apere
întoarcerea lor la muncile rodnice!...

Așa, ne'nteruptă,
aducă-și aminte
— în tine al vremii de astăzi părtaș —
credința în luptă,
viu abur fierbinte
mânând peste tot, necuprinșii tăi pași.

Și astfel alege: cu ochiul țintaș
Departe, nainte!

...Eu nu știu să fac — nici de-un dram —
discursuri, plăcinte, istorii, prelegeri.
Prieteni! Ce-am eu să vă spun, asta am,
despre-alegeri.

RONDELUL DOPULUI ISTEȚ

Plutind ușor, — istețul dop
Se vrea mereu la suprafață...
Filosofia lui măreață
Durează, cred, de la potop.

„Ca să răzbați mai iute'n viață
Nu trebie să fii Esop...”
Plutind, ușor, — istețul dop
Se vrea mereu la suprafață...

Și, fie'n zeamă de dulceață,
În apă simplă sau sirop,
Lin, fără caznă, filantrop
„Fă tot ca mine”... te învață

Plutind, ușor, — istețul dop.

DELA BIROU

El știe tot ce-i de făcut!
Atât nu știe doar: să facă...
Se'nșurubează pe șezut...
Și pun'te la taifas, neneacă!

Sever chibiț, duios mamut,
Dorindu-ți binele, te freacă:
El știe tot ce-i de făcut!
Atât nu știe doar: să facă...

Se vâra spadei tale, teacă,
Fidel — să nu greșești — ți-e scut.
Dela birou, etern limbut,
Nu-i chip să te mai ierte-oleacă...

El știe tot ce-i de făcut!

Din volumul „Un cântec din ulița noastră,” sub tipar.

UN OM INTRE OAMENI

(Roman III*)

Spre București cu chervanele

Trecură cu chervanele Tisa înghețată și se îndreptau acum spre Huedin. Aci fură nevoiți să aștepte câteva zile până să li se mute dricul chervanelor de pe roți, pe tălpoaie de sanie, căci cu cât urcau spre țară cu atât iarna era mai grea. Roțile, parte le puseseră atârinate înapoi, parte le adunaseră într'un chervan mai gol. Mergeau acum foarte ușor, caii călcau până la două poște pe zi. Marfa pe care o aduceau nu era prea grea, pentru că era mai toată foarte scumpă la preț, încăpând în lăzi ușoare. Mai erau firește și darurile pe care fiecă chirie și însoțitor de chervane le aducea în lădița lui proprie celor de acasă, copiilor mai ales care-i așteptau cu nerăbdare de aproape șase luni, visându-i în fiecare noapte.

După ce lăsară în urmă și Clujul, când trecură Mureșul văzură că nu e de glumit, că e o iarnă grea, satele erau troienite, lumca se închidea în ogrăzi înzăpezite.

După ce trecură și Oltul la Brașov, trebui să aștepte multă vreme înainte de a porni din nou spre Bran; de Valea Prahovei nu putea fi vorba, fiindcă în anul care venea, nu se știa dacă va fi gata drumul început încă din vara lui 44, iar trecătoarea dela Juvala era troienită greu, fiindcă de mult nu mai căzuse atâta zăpadă, mai ales în Februarie, când era nădejde să se sfârșească potopul iernii.

Și după ce aflară că drumul s'a deschis, trecerea fu o grea încercare, făcută cu mult curaj. Numai niște chirigii îndrăzneți și încercați ca orzariiăștia din Delea Veche au fost în stare să treacă în trei zile, cu săniile încărcate, dela Bran la Rucăr, de-a lungul Ghimbavului, pe lângă posada Dâmbovicioarei.

Aci s'au oprit căci aveau nevoie de odihnă, și ei și caii, și astfel două zile nu dormiră toți, ca de regulă, în chervane, ci rămăneau de pază numai câte un sfert din ei, cu rândul; ceilalți se culcau omeneste prin casele Rucărului, case de munte, curate ca paharul, făcute din lemn. Venea numai-decât după podul mic, o cârciumă cu mușchi afumat și pastramă strașnică

*) Vezi „Viața Românească“ nr. 9—10/953

cu gust fraged. Și nici vinul adus dela Valea mare nu era de lepădat, iar cât privește țuica fiartă dreasă cu dulce și cu scorțișoară, nimic de zis.

Plecară din nou la drum, întremați, și nădărdiau de data asta să-i prindă Mucenicii acasă, în București. Pentru ei, iarna grea și prelungită era cu folos, acum că trecuseră greul, căci numai dacă ar fi ținut zăpada și înghețul cât mai mult, ar fi putut merge pe sănii până în curtea hanului din Șerban Vodă, unde erau așteptați. Se grăbeau să ajungă la timp potrivit, înainte de Paște, cu lipscănia nouă, așteptată de negustorii subțiri ai Bucureștilor.

Trecuseră Dâmbovița înainte de Dragoslavele pe ghiață, o trecuseră din nou după aceea și se îndreptau acum pe valea adâncă dintre Mateias și Hăruga, spre Stoenesti. Cei care urmau să fie de pază la noapte dormeau sau încercau să adoarmă pe țeale și perine în fundul chervanului, iar Mitru și Damian ședeau rezemați deacurmezișul lui, cam în față.

— Măi Mitrule, mie nu-mi plac oamenii ăștia care se tot țin de noi, de-alaltă seară, și-i arată doi călăreți care mergeau în frunte, alături de înaintașii întâiului chervan. Nu-mi plac. Se tot vâră în sufletul nostru. Mitru îi măsură cu luare aminte, deși cam de departe. Unul dintre ei, care era atât de înalt că-i atârnavu picioarele mult sub burta calului mărunt de munte, purta o mustață ciupită, iar celălalt era îndesat și cu mustața plină, amândoi erau încălțați cu cisme și pe umeri aveau epingele seine, groase. Se luaseră în vorbă cu chirigiile dela un ciocan de țuică.

— Vor să meargă oamenii cu noi, până la Târgoviște și le e urît singuri, cu drumul ăsta de iarnă, — răspunse Mitru, totuși, îngrijorat, se întoarse și-i mai măsură încă o dată cu privirea pe cei doi, căci acum la cotitura drumului îi vedea mai din față.

— Apăi vezi că asta-i... Eu i-am întrebat aseară unde merg, și ei mi-au spus că merg la Pitești, cu noi... Fiindcă era vorba ca noi să mergem pe la Pitești... să lăsăm și pe acolo ceva marfă... Iată, noi am schimbat drumul, l-au schimbat și ei.

— Frate Damian, să știi că ai dreptate. Parcă i-am mai văzut eu pe ăștia doi.

Atunci își amintiră, ajutându-se unul pe altul, că pe ăști doi călăreți îi mai întâlniseră ei în sus de Titu, când trecuseră pe acolo la ducere spre Câmpulung, dar atunci erau amândoi într-o căruță cu coviltir; ăla îndesatul mânacii, și călătoreau tot spre munte. Asta fusese pe la prânz; iar la popasul de noapte din pădure fuseseră loviți cu focuri. Toată noaptea fuseseră împușcături și le vâjâiseră gloanțele pe la ureche. Unul dintre însoțitori fusese lovit în gât și murise pe loc. Alt rău, tâlharii nu mai îndrăzniseră să facă... Puștile ghintuite ale celor dela chervane erau mai repezi la foc.

Il înmormântaseră la Valea rea pe bietul rumân, — care lăsase acasă trei copii, — și plecaseră mai departe.

— Ce-i de făcut, Mitrule?... ăștia, dacă nu azi, apăi mâine o pornesc razna înainte ca să dea de veste tâlharilor că ne întoarcem...

Chirigiul de pe capră prinse ceva din cele spuse de Damian și întoarse și el capul, neliniștit. Ceilalți doi oameni dormeau învăluiți în sarici, în fundul chervanului.

— Măi Gligore, tu nu i-ai mai văzut pe cei doi călăreți care merg pe lângă chervanul lui Danielopolu? ăia de lângă înaintași?

Gligore se aplecă într-o parte, pândi o altă cotitură și pe urmă spuse cu glas de om fără grijă.

— Da' mă, eu cu ăștia am băut la crâșma din Titu... Se vede că se întorc și ei acasă.

Chervanele ocoleau acum pe un drum care se încolăcea pe coasta înzăpezită și erau răsfirate unul deasupra altuia, cu coviltirele lor mari, ca într'o vedere zugrăvită cu multe caturi sau ca anumite priveliști, la intrarea unor biserici... Mergeau cu mare grijă și la oarecare depărtare unul de altul, că era primejdie de lunecuş. Oamenii coborîseră din sanii și țineau în brațe drugi, gata să împiedece lunecarea. Ici colo, copacii se aplecau, încărcăți de zăpadă ca de o povară albă, diafană și rece.

Mitru și Damian nu mai vorbiră cu nimeni, dar când ajunseră în vale, fiecare arătă țeava pistolului câte unuia dintre cei doi călăreți și le cerură să se dea jos de pe cai, neîntârziat. Nici unul dintre aceștia, luat prea repede, nu avu timp să-și scoată pistolul, dar cel îndesat sări dintr'odată cu calul într'o parte după o casă, că se apropiau de un sat așezat pe coastă. Au tras focuri după el, dar nu l-au putut nimeri deși era zăpadă și copacii goi; s'a pierdut într'o vâlcelușă. Pe cel rămas l-au descusut, l-au bătut, dar mare lucru n'au putut să scoată dela el. Chiar și faptul că purta pistolul ascuns nu dovedea cine știe ce, căci omul era la drum și afară de asta tăgăduia că ar fi avut vreun gând rău. Le spuse că el și prietenul său nu mai mergeau pe la Pitești, tocmai de frica hoților, că de aceea se țineau de chervane. Ei îl legară burduf și-l trântiră în fundul chervanului, în care erau păstrate o parte dintre roți. Se pregătiră să înfrunte un atac care, dacă nu venea în noaptea aceea, ar fi putut veni în cea următoare... Avea să fie însă foarte greu, pentru ei, pe drum cu chervanele astea mari ca niște care cu fân; pe zăpada albă, ele constituiau ținte ușoare.

Oamenii erau acum mâniași. Graba de a sosi în plină iarnă la București se vedea neconținut legată de mari primejdii. Cei mai mulți se jurară că fac ultimul lor drum peste graniță cu chervanele. E adevărat că se câștigă un ban mai mult, cu care se mai ajutorează omul ca să-și îplinească nevoile, dar nu face. Uite, pe bietul Dobre pe care-l îngropară la ducere, îl așteaptă acasă trei copii... și cu ce nerăbdare! Ce pot ei să le ducă acestor copii în locul tatălui lor?... Bulendrele pe care le-au cumpărat, punând fiecare câte un galben, doi, ca să le facă mai ușoară întâlnirea cu cei ce și-au pierdut sprijinul... și atât. E tot ce le vine înapoi.

— Mă, Damiane, mă... eu, ce să zic?... Incerc la doi, trei ani drumul ăsta, că am casă grea, măi... Șapte copii, mă, și din lucru cu mâna e tare greu să ții nouă guri, mă... Dar tu... mă? Tu care ești becher?... De ce-ți pui tu viața pentru marfa lui Dobrovici care se îngrașă din munca noastră și pune în fiecă an alt rând de grăsime pe el, ca stejarii care pun alt rând de grosime?

Cel ce întreabă pe flăcăul pandurului, era meșterul Gavrilă Ruse.

Își pipăi cu silă barba, crescută mare de tot, căci nu se mai bărbieriseră unii din ei cu săptămânile. Era atâta mânie și desgust în vorbele meșterului, încât Damian se simți îndatorat să-i spuie drept că adună bani ca să-l răscumpere pe tată-său și să-l aducă la București.

Meșterul Gavrilă Ruse își îndesă cu tutun luleaua, cumpărată la Dresda, aprinse fitilul cu cremenea și începu să tragă cu nădejde până când ieșiră scântei în găoacea pipei, apoi scuipă afară din coviltir și se întoarse iarăși către oameni.

— Bună-i deprinderea asta a nemților de a trage din lulea... Numai că nu-mi ajunge mult iarba asta ticăloasă pe care-o aduc, fiindcă am făcut greșeala să dăruiesc la câțiva prieteni asemenea lulele, — într'un rând când

m'am întors de pe drum, și acum trebuie să le aduc și tutun, de câte ori vin... Da' vezi că și la gust e mai bună luleaua când o bei împreună cu alții, ați văzut cum fac nemții? Cu cana de bere dinainte... Da' ca să nu uit vorba, tu, mă Mitrule... tu n'ai decât un copil, fetița aceea care-ți seamănă de parcă ai făcut-o singur... De ce ții s'o lași mă, fără tată? Că tu ai putea s'o scoți oricum, la căpătâi, cu ce iei Sâmbăta dela Dobrovici...

— Am și eu casă grea, meștere... Am pe mama la Popeștii Vasilați, am pe socru-meu... soacră-meă... două cumnate...

— Da' ce, mă?... socru-tău stă pe capul tău? El avea prăvălia lui, nu era rău cojocar după câte știu... că am început a ucenici împreună!

— Păi de când l-a înecat gârla, de nu au scăpat decât cu viața, el și ai lui, o duc greu... El e cam bolnav și nu poate lucra. I-au slăbit ochii.

— Ei asta-i, măi Mitrule, să puie ochelari, mă, că slavă Domnului e încă în putere... Il cunosc de mult... Să tot aibă patruzeci și patru, patruzeci și cinci de ani. Intr'o vreme am lucrat chiar împreună, la un meșter de pe lângă Sfânta Vineri. Pe urmă și-a deschis el prăvălie, pe seama lui.

Mitru nu mai răspunse. Ar fi fost prea mult de spus.

Înainte de miezul nopții, urmau să treacă vreme de trei, patru ceasuri printr'o pădure de fagi. Se hotăriseră să scoată un rând de înaintași, că săniile mergeau mai mult singure la vale pe zăpada întărită și să trimită înainte pe drum, o ceată de opt, nouă călăreți. De vor fi atacați, vor ști ce să facă cei rămași în urmă; iar de vor fi lăsați să treacă, și numai după aceea vor fi atacate chervanele, ei să se întoarcă, să-i ia din spate pe tâlhari. Iși mai vorbiră și de semnele pe care să și le deie dela depărtare cu trumpeta pe care-o cumpăraseră dela Lipsca. Era nevoie să se înștiințeze unii pe alții cum stau lucrurile.

Prevederea se dovedi plină de înțelepciune. Se înoptase de mult, era o noapte albicioasă din pricina zăpezii și cu cerul pufos, când ceata de călăreți, la o cotitură în pădure, dădu peste un morman de bușteni așezați de-a-curmezișul drumului. Țineau puștile la subsioară și în fiecare clipă, erau gata să tragă. Descălecară și duseră în grabă caii după copacii mai groși; ei înșiși se ascuseră după alți copaci, tot așa de groși. Așteptară câteva clipe, sfredelind noaptea luminoasă de-atâta zăpadă, dar nimic nu se văzu mișcându-se. Damian veni, iuțind pasul, după copacul unde se găsea Mitru, care, fiind ceva mai în vârstă, avea cuvânt în fruntea cetei.

— Ei, ce facem?

— Dracu' știe!... Nu se vede nimic... Oricum, trage două focuri ca să-i sgândărim, să audă cei din urmă, și să se oprească la o cât mai mare depărtare.

Lui Damian îi trecu un fior rece prin șira spinării... Simți că i se înmoaie brațele. Faptul că nu vedea pe nimeni, că se știau pândiți, ochiți, că nici nu știau de unde vor fi atacați, îl împiedecă să gândească și îi tăia răsuflarea. Parcă, ascunși după copaci, erau diavoli muți, nu oameni. Încercă să mai întrebe ceva, dar vorbele îi pieriră în gât, glasul nu-l mai asculta. De frică să nu se înmoaie de tot, nu mai întrebă nimic. Iși pipăi numai cuțitul de oțel, ascuțit, din tureasca cisme și pistolul din teaca de piele. În ele îi era nădejdea. Altfel luți dela un pas... când vezi cu cine lupți.

Cele două focuri pocniră de parcă s'ar fi spart bolta cerului și pe urmă hăuliră sfărâmându-se peste muscele. Oamenilor li se scutură zăpada de pe crăci în cap.

— Acum, mă, hai să dăm la o parte trunchiurile astea.. Voi încărcăți-vă iar puștile, — le spuse celor patru care rămăseseră la pândă.

— Și dacă trag în noi? — întreabă Duță Lecu, unul dintre însoțitorii chervanului lui Danielopolu.

Mitru îl privi, surâzând în umbră.

— N'au puști ghintuite ca ale noastre... nu pot să pândească prea de aproape, și, cât de cât, e noapte. Nu toți plumbii nimeresc.

— Ce noapte, că se vede parcă s'a crăpat de ziuă, Mitrule, parcă n'ar fi înainte de miezul nopții.

Patru oameni lăsară puștile și începură să dea trunchiurile de copac la o parte. Ceilalți, câte doi, de-o parte și de alta a drumului, pândeau, intrați cam la zece pași în pădure, gata să tragă.

Peste câteva clipe, sbură șuerând un plumb care mușcă din coaja unui trunchi din drum și făcu să răsunе iar hăulind, valea toată. Damian îngheță.

Cei patru oameni se ascunseră și ei după trunchiuri.

— Impingeți, așa ascunși cum sânteți, măi Neagule... Voi nu trageți mă, dacă nu vedeți nimic.

Mai pocniră două trei focuri, dar astea mai puțin ochite. În scurtă vreme, copacii fură așezați de o parte și de alta a drumului, ca niște metereze, toți oamenii trecură în dosul lor, jumătate cu fața la pădure spre dreapta, iar cealaltă jumătate cu fața la stânga; caii fură trecuți după un pâlce de copaci, mai deși, mai groși.

Atunci Mitru îi spuse lui Duță Lecu să sune din trumpeta cumpărată la Lipsca, așa cum fusese înțelegerea. Niciodată de când era lumea nu răsunase așa ceva pe acolo, pe valea asta împădurită; aerul înghețat păru că se crapă. Parcă era noaptea de apoi.

Se auzi un vâjâit de focuri, din urmă, dela chervanele care înțeleseseră ce se întâmplă și peste vreun sfert de ceas acestea trecură pe drum în goana mare. În câteva clipe fură înafară de bătaia puștilor, care încercară să tragă în plin, în cai, dar tâlharii trăgeau alături, speriați de sunetul neîntrerupt de trumpetă, de focurile dinapoi ca și de cele din față.

Când oamenii lui Mitru își luară și ei caii de dârlogi ca să-i încalece, tâlharii înțeleseseră că lupta a fost zadarnică, dar tot mai sloboziră câteva focuri. Un plumb îi mușcă din coapsă lui Mitru și doborî calul subț el. Ceilalți descălecară din nou; traseră până când Damian îl desprinses pe Mitru de subț calul ucis și îl urcă în șea la dânsul, apoi încălecă și el alături și porniră toți în goana cailor.

La Târgoviște îi desfăcură legătura pe care i-o făcuseră ei în grabă și, la han, veni o femeie care spălă rana cu apă fiartă și-i puse deasupra o cataplasma de buruieni. Apoi îl legă strâns.

Pe tâlharul prins îl dădură dorobanților.

Mitru stătea acum culcat pe moale, în chervan, și nu se vaită o clipă cele două zile cât mai merseseră pe tălpoaie. Dar deodată se porni o căldură din senin, cum de mult nu se mai pomenise la vremea Mucenicilor. Zăpada începu să se topească văzând cu ochii. Nu mai puteau sta în chervane decât desbrăcați, căci se înăbușeau. Drumul începu să devie un fel de ciulama de zăpadă și noroi. Pe la Răcari, fură nevoiți să scoată tălpoaiele și să puie din nou roțile, căci altfel nu mai puteau trece peste mușuroaiele din porumbiști. Mergeau puțin pe drum, cât era drum, încercau mai mult peste câmp, dar toate șanțurile și gropile erau acum pline de apă. Ca să treacă un pârâu revărsat, ocoliră pe lângă Butimanu; se frământară ziua întreagă, căutând un loc mai potrivit în care să nu se înfunde roțile. Ardea soarele

ca în plină vară și oamenii lepădaseră nu numai cojoacele ci și flanelele, de rămăseseră numai în pieptare și cămăși.

Au făcut până la București patru zile în loc de una, ocolind prin păduri, unde erau mai ales la adăpost de soare, iar zăpada oarecum înghețată. Mitru nu se putea coborî, dar nici nu putea spune că rana îl doare cumva. Nu se putea sprijini pe picior, atât.

Au răsuflat abia când s'au văzut în marginea orașului, făcându-și socoteala că acum pot să ducă marfa la nevoie și cu căruțe aduse de acasă.

Blestemând, căci drumul se făcuse ciulama de noroi și în oraș, ba încă mai rău, chiuind, au trecut de ulița Târgoviștei, urmăriți de către trecători, dela ferestrele caselor, din pragurile prăvăliilor, ca un alai domnesc.

Uruiau acum chervanele — era după vecernie — pe caldarâmul Podului Mogoșoaiei, când se duse vestea în tot Târgul din Lăuntru că vin chervanele dela Lipsca. Negustorimea începuse să se adune la hanul Șerban-Vodă de pe Lipscani, unde avea să se încheie călătoria. Acolo veneau și cei care voiau să cumpere — ce se găsea de vânzare — înaintea altora, și acolo veneau și rudele celor plecati.

Hanul Șerban-Vodă se afla între biserica Zlătarilor și Sfântul Gheorghe vreo două sute de pași de la Podul Mogoșoaiei pe mâna stângă și avea o curte mare ca de două, trei pogoane. În loc de garduri avea de jur împrejur, pe toate cele patru laturi, un fel de lungi magazii de zid. Pe ulițe, magazia era împărțită în prăvălii, toate la fel, cât lungul hanului, cu un fel de trotuar îngust în fața lor. Înăuntru, spre curte, erau patru intrări pe patru laturi. Podul magaziilor destul de înalt, de zid și el, slujea ca depozit pentru mărfuri. Ușile prăvăliilor, și înăuntru intrările la depozite, erau întemeiate pe arcade de zid, care aminteau arhitectura brâncovenească, deoarece în 1704, arzând hanul clădit de Șerban-Vodă, fusese reclădit în parte de Constantin Brâncoveanu.

La colțul din spre Lipscani, ca și la cel făcut cu strada Nemțească, prăvăliile aveau frontispicii pentagonale foarte sobre, dar nu lipsite de eleganță, cu toată vechimea și înfățișarea lor dărăpănată. În fundul curții nesfârșite, se aflau și niște locuințe, la catul de deasupra, unde încă mai trăgeau negustorii veniți de aiurea, dacă nu găseau ceva mai bun. Celelalte încăperi însă erau mai mult „cântălarii” ale marilor bancheri, care finanțau aducerea de mărfuri, și care le păstrau acolo în depozite, până când, plătind, marii negustori ridicau treptat ceea ce cumpăraseră.

★

Era târziu, noapte deabinelea, când chervanele, făcându-și loc cu greu pe ulițele înguste, deși multe prăvălii erau închise la ora aceea, intrară pe sub bolta ca un gang a porții dinspre strada Lipscani. Maidanul din lăuntru parcă nesfârșit, era aproape pustiu.

Cam în mijlocul curții spre dreapta, oprite la o magazie mare de scânduri, lângă ruina unei biserițe, două căruțe brașovenești încărcau niște lăzi, la lumina faclelor. Alte facle arătau în fund, pe dreapta, locul unde urma să tragă chervanele, deosebit fiecare, la arcada depozitului său. Intreg maidanul care copleșea magaziile era o băltoacă, din pricina zăpezii topite, și caii fură siliți să tragă din rășputeri opintindu-se din nou. Pentru cei care veneau pe jos se găsea pe partea dreaptă un fel de trotuar, pietruit cu bolovani mici de râu, dar nădejdea era tot la cizmele cele groase, cu care omul — dacă le are — calcă unde vrea. Marii bancheri și negustori începuseră să sosească însă cu birjele și caleștile. Încet, încet, tinda cea mare de jos a hanului se umplu de negustori, unii și mai așa, cei mai mulți în caf-

tane și cu șepci rusești în cap. Erau bancherii Hillel, Pavlicioni, Meitani, Sakelarie (Sakellario) și alții. Danielopolu, care adusese marfă pe cont propriu, deși avea prăvălia peste drum, se lăsă puțin așteptat, ca și Dobrovici.

În schimb, Hagi Curti sări printre cei dintâi din caleașcă. Aștepta o ladă de ceasornice, aduse cu chervanul lui Dobrovici. Au desfăcut apoi ici și colo unele lăzi de încercare, s'au ciorovăit și s'au tocmit.

Danielopolu, venit în sfârșit, nu știa la ce preț să se oprească, iar proprietarii marilor prăvălii de pe poduri îl zoreau, că se apropia Paștele.

Nimeni nu se mai gândea, nu se mai uita la cei ce trecuseră prin atâtea cumpene, până să aducă marfa cu bine... Doar ai lor, câți apucaseră să vie. Oamenii care înfruntaseră atâtea primejdii, zâmbeau năuci, parcă nu le venea să creadă că s'au întors. Își țineau copilașii de mână sau îi ridicau în brațe, stângaci, cu puterea dulce a așteptării...

★

Lipsiseră mai bine de o jumătate de an; dar nici acum însoțitorii nu puteau merge noaptea acasă, căci trebuiau să predea marfa după condiții, fără să se amestece nimeni altul, la început, în rosturile lor; ceilalți dintre oameni, chirigiii, luându-și caii de căpestre, se pregăteau să plece pe jos până acasă la ei, în mahalaua Orzarilor, însă atunci rudele lor, tot chirigii, vestiți pe călăreți, sosiră cu brașovencile să-i ia, aducându-le, cu prilejul acesta și pe unii dintre cei dragi, care se arătau nerăbdători, bucuroși de darurile așteptate.

Dobrovici se înveseli foarte, aflând că nici o ladă de marfă nu i s'a pierdut, și că e pagubă numai un însoțitor, care nici nu era dela chervanul lui, și de calul ucis subț Mitru. Pe rănit îl trimise cu caleașca lui la doctorul Mayer, care se întorsese de o lună și el dela Budapesta. Acesta desfăcu legătura rănii, o pipăi și spuse că merge foarte bine, că osul nu e atins. În două săptămâni flăcăul va putea merge fără băț. Îi spălă cu grijă locul, îl înfășă din nou, și-l trimise înapoi cu caleașca la han.

Dar Mitru nu putea să aștepte două săptămâni, el ceru să fie dus numaidecât acasă.

— Unde să mergi, măi Mitrule, acasă? Da' cine poate trece gârla în noaptea asta?... Toate podurile sunt păzite, îl întrebă mirat Fănică Teică, unul dintre lucrători, care acum desfăceau cu tesla încă o ladă de încercare.

— Trec cu o luntre pe la Radu-Vodă. Vreau să fiu în noaptea asta acasă. Ce să fac pe-aici?

Mitru nu mai putea de dorul fetei și al nevestei, și i se părea că tot n'are niciun rost să mai rămâie pe lada pe care stătea întins.

— Ei, băiete, tu să fii sănătos! De două zile mănăstirea e înconjurată de apă... A venit Dâmbovița mare. Mahalaua Tabacilor e jumătate subț apă.

Mitru simți că-i îngheață tâmpilele. Nu putu să răsufle și se chinui fără folos să se ridice.

— Mahalaua noastră e subț apă?...

— Nu știu dacă toată, că nimeni nu poate trece gârla, și omul puse mâna să smulgă mai ușor scândura lăzii.

— Mă fraților, spuneți, mă, ce știți? Voi cum ați trecut?

— Păi tu nu vezi că noi suntem toți din Dobroteasa? E primejdie ca podurile să fie luate la noapte de apă.

I-au dus sus într'o odaie cu vreo cinci paturi, acum goale, și i-au pus pe o masă costiță de porc, deși era în postul cel mare, și o sticlă cu vin.

Dar omul nu se atinse nici de una, nici de alta. Toată noaptea, cât era lumina stinsă, se bătu cu gândurile în tăcere, ca să-l lase pe Damian să doarmă tihnit în patul de alături. Deși rupt de oboseală, Damian ținuse să-l vegheze pe bolnav. Totuși, uneori, Mitru se svârcolea atât de tare, că Damian se deștepta și aprindea îngrijorat lumânarea.

— Mitrule, ție ți-e rău, mă omule... Ii pipăia fruntea, gâtul. Arzi ca focul, mă.

Dar bolnavul nu se gândea la el.

— Măi, frate Damiane, ce-or fi făcând ai mei în ceasul ăsta? Mai trăesc oare? Suiți pe casă, așteaptă să se prăbușească zidurile subț ei și eu nu pot să-mi ajut felița și nevasta...

— Mitrule, nu pier oamenii așa ușor... Mai sar vecinii. Pe urmă casa ta nu e chiar în malul apei.

— Ei, când vin apele... Acolo la noi, acoperă totul, până sub poalele Filaretului.

— Pe urmă e și socru-tău acolo, și soacră-ta... Nu e femeia fără ajutor...

— Oameni bolnavi... ce pot să facă? Sunt și speriați de apă, de acum zece ani, de când Dâmbovița le-a luat totul, de i-a lăsat pe drumuri.

Damian simți că trebuie să facă ceva, ca să-și liniștească prietenul, și deși era frânt de somn și oboseală, se sculă și se îmbracă.

— Ascultă, Mitrule, dormi liniștit, că uite, eu mă îmbrac și cum oi ști, cum n'oi ști, trec gârla, iar mâine dimineață îți aduc vești dela feliță și dela nevastă...

Mitru tăcu și își lăsă capul într-o parte. Niciodată nu ar fi îndrăznit să-l roage asta pe Damian. Dar dacă s'a hotărât prietenul său să facă asemenea lucru, să ia apa în piept, neîndoios că va trece gârla înainte de ziuă, cu orice preț. Se liniști o clipă și ușurarea îi veni și din faptul că-i dădura pe neștiute lacrimile, i se înmuiară în sfârșit ochii care ardeau, și-i simția mereu tari în orbite...

Deodată îl pătrunse alt gând, ca un ascuțiș de cuțit.

— Ascultă, Damiane, nu trebuie să treci apa... cu orice preț... Ași fi neom până la sfârșitul zilelor mele, să știu că ți-ai pierdut viața din pricina mea. Dâmbovița asta e turbată când se umflă.

Dar Damian își trăsese cisme, își puse un pieptar de dimie și din prag îi făcu semn că nu mai e timp de stat la vorbă.

Nu fu chiar atât de greu pe cât se așteptase. Ostașii dela podul de piatră, care avea numai picioarele de piatră, se arătară înțelegători, aflând că omul se ducea să scoată din casă un copil, și-l lăsară să treacă, la un ceas, când nici nu avea cine să-l vadă. O luă apoi înainte pe Podul Calicilor până la Sf. Nicolae de pe Prund, după asta tăie dealul Mitropoliei și o ținu într'una pe subț viile Filaretului. Când ajunse în dreptul fântânii lui Cantacuzino, era ziuă și văzu toată câmpia acoperită de apă. Prin curțile de sub deal, care acum era ca un mal, fuseseră cărate tot soiul de calabă-lături și fără îndoială că în afară de cei ce le păzeau prin ogrăzi în fiecă casă se mai aflau încă două-trei familii dormind îngrămădite. Apa nu părea adâncă, rareori ajungea la burta cailor... Bărbați și femei umblau pe ulițe ca pe niște râuri, unii în luntre, alții pe un soi de plute făcute la întâmplare pe care le împingeau cu prăjinile. Erau unii și în albi. Dar cei mai mulți mergeau în care și căruțe care înaintau greu și încet, dar înaintau. Cu o căruță, pe care o tocni la preț bun, izbuti Damian să treacă spre ulița

Lănarilor, unde, la capăt, se găsea casa lui Mitru Tabacul, o căsuță cu două odăițe și tindă la mijloc. Nu-i găsi deloc speriați pe ai casei. Fiind aproape în curtea bisericii, erau pe un soi de dâmb, la care apa nici nu ajunsese măcar. Nu era chiar o revărsare ca în anii grei... Când auziră că s'a întors Mitru, se deslănțui în casă o bucurie de nedescris. Nevastă-sa începu să plângă și îi străluceau ochii de lacrimi. Socrul, soacra, cele două cumnate au căzut în genunchi la icoana cu candelă roșie, mulțumind lui Dumnezeu că l-a adus sănătos. Damian spuse că Mitru nu poate veni astăzi, că trebuie să dea în primire marfa, dar că vrea să-și vadă nevasta și fetița. N'a stat mult, a urcat în căruța femeia și fetița oacheșă, care tremura și întreba necontenit, dar tot ea își răspundea.

— A venit tăticu, mămico?... A venit... Nu vine la noi acasă? — și ridicându-și capul îmbrobodit către Damian care o ținea în brațe cu duioșie fără margini: — Nu vine tăticu?

Gherghina, nevasta lui Mitru, era o femeie mică, tare slabă, cu ochii mari și frumoși, dar duși în fundul capului, de părea bolnavă. Nu se gândea însă la starea ei, ci la copil.

— N'o slăbesc frigurile pe fetiță. Către seară începe să ardă, zace și geme pe pat, și nu pot să-i fac nimic.

Mahalaua Tabacilor era de obicei plină de mlaștini și mirosea nu numai dela multele tăbăcării, ci și dela tot ce căra Dâmbovița ca murdărie și mortăciuni.

Damian nu se duse la han decât ca să-i lase lui Mitru fetița și nevasta, apoi se întoarse cu căruța sub dealul Filaretului. Un prieten, tabac de-al lui, îi adusese vorbă de la meșterul Licsandru Hergă, pe care-l văzuse în zori, că azi de dimineată oameni din cinci mahalale vor merge toți la Mitropolit să-i ceară să mute morile de pe Dâmbovița. De-o sută de ani mahalagii din partea locului cereau Mitropoliei să desfacă morile, care împiedecau curgerea grabnică a râului și aproape în fiecare toamnă și primăvară erau pricină de revărsare. Dacă Mitropolia le-ar fi desființat pe ale ei, pe cele din jos de podul Beilicului, atunci și boierii — siliți la nevoie — și-ar fi desfăcut și ei morile dela Gorgani, dela Sf. Elefterie, dela Grozăvești și mai ales cele din jos de mahalaua Tabacilor.

Astăzi avea să fie însă ultima dată când mergeau la Mitropolit să-l roage. Dacă nu înțelegea de cuvânt nici acum, știa ce aveau de făcut, căci tabacii își luaseră cuțite și amnare la ei. Aveau și șomoioage și găleți cu păcură asupra lor. Până seara dădeau foc la toate morile. Se adunaseră ca la două, trei sute de oameni, bărbați și câteva femei, plini de mânie. Întrebarea fu, cine să vorbească Mitropolitului? Se hotărîră să-l cheme pe profesorul Axente Sever, și astfel Damian, împreună cu Fănică Teică, cel care avea casa din jos de cotul gârlei și căruia apa îi luase de data asta tot, plecară la profesor care ședea în vremea aceea pe undeva pe lângă biserica Antim.

Nu putură ajunge până la Mitropolit, care le trimise vorbă printr'un sachelar, că el nu poate să strice veniturile Sfântului Lăcaș; atunci se hotărîră să treacă toți podul de piatră și să ardă morile.

Coborîră printre prăvălii pe Podul Calicilor, dar în fața hanului Gulescu le ieșiră înainte dorobanții Agiei cum și arnăuții Mitropoliei, ca să le spuie că numai oamenii stăpânirii au voie să treacă dintr'o parte în alta, întrucât este primejdie să se prăbușească podul.

Licsandru Hergă, voinicul cât un munte, meșterul dela pieile crude, puse mâna în pieptul ceaușului și-i arătă picioarele de piatră ale podului.

— Îți bați joc de oameni? Cum o să-l ia apa cu picioarele astea?

— Aşa e porunca, omule, vezi-ți de treabă... Tu nu vezi ce turbată e apa?

Locul era îngust, cel mai îngust de pe cursul apei, numai matcă, iar puhoiul pământiu vuia năpraznic. Dar malurile erau ridicate și bine întărite cu sute de bulamaci și cu propte puternice, din trunchiuri întregi de stejari și fagi cojiți. În dreapta se afla o casă cu vreo trei caturi, făcută parcă din două, trei case, amestecate între ele sub acelaș acoperiș. Pe un fel de jumătate de pridvor, se'ngrămădea lume care privea cu spaimă creșterea apei, din nou îndârjită la ceasul acela. În stânga, era o casă lungă ca o magazie, ridicată dela apă pe un fel de costișe de câțiva pași. Întărită și ea cu zeci de bulamaci, și joasă, casa cuprindea prăvălii și tarabe, de parcă ea singură alcătuia o piață întreagă de zarzavaturi și făină. Se mai găsea, până acum în primăvară, grămezi de cartofi, gulii, morcovi, sfeclă, ridichi mari, funii de usturoi și ceapă, și altele. Negustorii, cu fote dinainte, priveau deasemeni cu îngrijorare, iar când apa aducea ca de la o rupere, coșuri cu zarzavat răsturnate, tarabe pe care le răsuceau vârtejurile șuvoiului, scaune cu bulendre luate de apă, oamenii se închinau, galbeni la față. Dincolo de apă, la capătul celălalt al podului, pe unde trecea mai departe Podul Calicilor, erau numai cafenele turcești și cârciumi grecești. Acolo, în fața lor, unde erau de obicei așternute scoarte ori măsuțe cu scăunele, stăteau acum în picioare, înghesuți, sute de oameni care priveau creșterea treptată dar cu întreruperi, a apei. Știau că dacă va trece de partea de piatră a picioarelor și se va ridica spre bârne, însemna că va ajunge chiar până la pragul bisericii lui Bucur și atunci trei sferturi din malul drept ar fi fost înecat... Dar deocamdată primejdia sta pe loc și dacă o să dea Dumnezeu să se schimbe vremea și să înceteze căldurile, puteau trece și necazul acesta, alegându-se cu cât se stricase și cu spaima.

Amenințarea cea mare venea dela rupturile de case și trunchiurile de copaci luate de apă, care loveau ca berbecii în tot ce întâlneau în cale, se încălecau unde era puțină opreliște, năruiau tot.

— Iarnă lungă cu zăpadă multă în Februarie... iarnă până la Mucenici. Ce vrei? îl întreba Boliac pe locotenentul Deivos dela pompieri, trăgându-l de centiron și necăjindu-se că ochelarii nu-l ajutau să vadă prea departe; veniseră și ei cu cei mulți din boierime și negustorime în acest loc de urmărire îngrijorată a semnelui, știut de toți.

— În mahalaua Isvorului, apa e largă ca un lac, cât vezi cu ochii.

Din sus, târîți vijelios se văzură înotând, dar mai mult duși de apă, vreo câțiva porci țigănești cu răturile ascuțite și urechile tari; guîtau înspăimântați din pricină că se tot izbeau de un acoperiș și de alte rupturi, când încercau să iasă spre mal. Erau la început doi. În urma lor plutea încă unul.

— Țștia se îneacă jupâne... ăștia se îneacă, spuse clătinând din cap și căinându-i, un vânzător, care cântărea după ochi, în mână, o legătură de usturoi, cerută de un mușteriu bărbos.

— Cum o să se înece?... Porci de baltă, ăștia nu se îneacă.

— O să-i rupă roata morii mai jos.

— N'o să-i rupă, că morile sunt oprite, ca să nu-și piardă roțile.

Atunci se văzu venind din susul apei, în picioare într'o luntre îngustă de baltă, un om îmbrăcat cu un zăbun peticit. Era vădit că încercase să se ție de porci, dar acum îl ducea puhoiul la împlinire. Nu avea decât o prăjină lungă, cu care nu putea vâsli, dar putea împinge.

— P'ăsta știu că-l belește stăpănu-su, că n'a avut grija porcilor.

Când luntrea se apropie isbindu-se de zarzavaturile și de rupturile de

lemn care jucau pe apa înspumată, oamenii văzură lămurit că flăcăul, mereu în picioare, era alb ca varul și nu mai era stăpân pe luntrea îngustă. Prăjina era poate mai lungă decât adâncimea apei, dar tăria șuvoiului, iuțea lui amețitoare, nu-i mai îngăduia să prinză cu ea sprijin la fund. Acum toți priveau îngroziți și așteptau să-l vadă, răsturnat, strivit de vreunul din picioarele podului, în jurul căruia rotea apa învârtăjită cu spumă ca zăpada gălbuie. Unii îi strigau: „Sări, sări pe mal“. El privea mereu ținând la pod, pierit la față. Dar în ultima clipă, flăcăul, încă mai alb la chip, avu iscusința să atingă cu prăjina ușor, numai atât cât trebuia, piciorul podului, ca să se poată strecura. Puțin de ar fi apăsât mai tare, se răsucea în loc și se răsturna. Trecu în câteva clipe.

În fruntea cetelor de tabaci, mânioși că nu pot trece podul, Axente Sever se uită în dreapta, se uită în stânga, apoi le șopti ceva la ureche lui Damian și lui Licsandru Hergă, cel voinic ca un taur. Amândoi începură să se apropie pe nesimțite și uitându-se parcă în altă parte, așa cam pe nevăgăte de seamă, îi luară ușor în brațe pe cei doi arnăuți, împingându-i pe pod. Tabacii ceilalți prinseră mișcarea și împinseră puternic toți odată.

Dorobanții nu mai putură trage în arnăuții încurcați cu gloata, care în câteva clipe trecu podul, lăsându-i năuci în urmă.

Dincolo, mulțimea privitorilor începu să strige, bucuroasă de o asemenea izbândă, chiar dacă întâmplarea nu-i prea privea. Însă pe unii îi privea, căci erau acolo, de partea cealaltă, și membri de-ai *Frăției*. Erau Boliac, Deivos, Ana Ipătescu și alții, amestecați cu mulțimea. Nespus de bucuroși ieșiră înaintea celor din frunte, și pe urmă lumea, umplând acum ulița, care o lua ocolit la dreapta, se îndreptă spre cele trei mari ale Mitropoliei. Erau cele mai mari din București, fiecare din ele aducea mai mult venit decât o moșie. Semănau de departe cu niște magazine uriașe de lemn negru și erau jumătate așezate pe dubasuri lungi, ca să se poată ține tot la apă adâncă, fiindcă iezătura nu le era de ajuns, la câtă putere cereau pietrele lor. De pe toată lungimea în oraș a Dâmboviței, acesta era singurul loc unde se adunau toate șuvoaiele gârlei, într-o adâncime aproape statornică.

Acum mergeau toți bucuroși de întâia izbândă și încă mai îndârjiți ca la început. În grabă, negustorii care-și țineau tarabele afară traseră marfa înăuntru, dar înghesuiala era atât de mare că unii păseau din iuțea și peste tarabe.

După ce trecură și podișca peste Bucureștioara, de-alungul căreia se mutaseră mai toate scaunele de măcelărie ale orașului — de rămăseseră pe lângă biserica Batiște (adică tot pe Bucureștioara), abia zece, cincisprezece prăvălii, — mai bine de o sută de calfe își luară cuțitele cu ei și alergară după prietenii lor tabaci, să le dea ajutor.

Ajunseră pe maidanul plin de paie și bălegar, mare cât cinci arii, unde carele dejugau așteptându-și rândul la măcinat. Și aici arnăuții Mitropoliei le ieșiră înainte cu pistoalele întinse. Oamenii se opriră o clipă. Unul dintre morari le veni în față.

— Oameni buni, nu faceți vreo nechibzuință. Măine, o sută de brutării nu vor avea făină pentru pâine. O să rămână lumea flămândă... N'o să aibă copiii ce mânca.

— Nu mai au nevoie de pâine, bieții de ei, că i-au înecat apele voastre, ticăloșilor... Foc!... Dați foc, fraților, strigă Licsandru Hergă.

Facilele erau aprinse, dar oamenii șovăiau în fața pistoalelor întinse. Ana Ipătescu se întoarse spre Axente Sever.

— Dacă dăm buzna, după ce ăștia își descarcă pistoalele, n'avem ce-alege de ei... Poate nici nu trag.

Dar Axente Sever era îngândurat și nu răspunse. Numai când Licsandru Hergă, cel cât un munte, întrebă și el ce e de făcut, Axente Sever răspunse întorcând spatele spre moară.

— D'apoi c'așteptați puțin, măi fărtaților, că arnăuții au acum privirea rea... Dacă cercăm acum, trag... Stați să-i mai înmuiem puțin.

Peste câteva clipe, cei din urmă începură să împingă iar. Ana Ipătescu trecu, în învălmășeală printre arnăuți, dar scapă ea singură și acum ajunsesese pe maidanul din spatele lor. O lăsară acolo; o cocoană singură, așa de frumos îmbrăcată ca ea, nu li se părea primejdioasă. Se proptiră pe picioare ca să ție piept celorlalți. Un diacon ieși însă din moară, trecu podișca și veni la Ana.

— Au ce ești dumneata, boieroaică, ori ce ești? Nu ți-e frică de Dumnezeu? Dacă te afurisește Inalt Prea Sfântul? Nu ți-e frică de iad? se închină și scupă. Auzi, cocoană?

Dar Licsandru Hergă îi răspunse cu glasul lui de buhai.

— În iad o să meargă el, mitropolitul, o să mergeți voi toți, boaitelor, că din cauza voastră pier copiii oamenilor.

Vuietul mulțimii crescuse atât de mult, încât se văzu că din nou vor încerca oamenii să treacă spre mori.

Axente Sever făcu semn lui Fănică Teică și celor din față să mai ție oamenii, apoi veni la Damian și la Hergă, șoptindu-le ceva. Ei înțelesesă că arnăuții trebuie și aci cuprinși în brațe. Cei ce veneau în urmă purtând facile aprinse își făcură loc în față. Mulțimea vuia într-una, întrecând vuietul apei. Diaconul trebui să intre din nou în moară, pentru că tot timpul oamenii îl luau în răs, ba începuseră să și arunce în el cu rupturi de gard. Atunci, Ana Ipătescu veni pe neașteptate și smulse o facă din mâna unei femei. Până să alerge arnăutul după ea, o asvârli de pe mal cu atâta putere că facă căzu în spatele morii pe scândurile așezate pe capetele dubasurilor. Paznicii începură să strige la cei din moară să stingă facă. În clipa aceea, Axente Sever făcu semn lui Damian și lui Hergă. Arnăuții încercau să țină mulțimea de oameni care împingeau proptindu-se unul de altul. Când văzură pe deasupra capetelor cuțitele lungi pe care le învârteau calfele de măcelari, arnăuții înțelesesă că de-or face moarte de om, niciunul dintre ei nu va mai scăpa cu viață. Așa încât a fost foarte ușor să fie luați în brațe de cei mai îndrăzneți dintre tabaci și, târați în învălmășeală, ajunseră toți pe podișcile morilor. Peste un sfert de ceas vâlvățile se ridicau în slavă, pârbind, lingând pereții de bârne. Oamenii chiuiau de bucurie. Diaconul fu bătut până la sânge, dar și lui și lucrătorilor din moară li se dădu ajutor să iasă la timp dintre flăcări.

Inalt, slab, cu fruntea osoasă și ochii în fundul capului, Axente Sever își mângâia barba lungă care îi înconjura obrazii, lăsându-i bărbia în față cu totul goală; se aplecă spre dascălul greoi ca un baci care era alături de el.

— Bun început, măi frate... Apoi cu ficiorii ăștia ai mei nu m'oi teme că m'oi face de rușine... Calfele astea, tabacii ăștia, or fi, zic zău lui Dumnezeu, în fruntea revoluției.

Cu arderea morilor Mitropoliei, supărare mare nu fu. De mult populația cerea cu îndârjire desființarea lor. Așa că Vodă Bibescu se supără de formă, auzind văicărelile Mitropolitului, care coborise cei câțiva pași, dela Mitropolie la palatul lui Vodă, ca să se plângă, dar de luat nu luă nicio

măsură împotriva tabacilor, chiar când văzu dela fereastra de sus a palatului noianul de flăcări și fum.

Sosind din timp la han ca să înceapă predarea mărfii la una din magazinele din dreapta, Damian abia avu timp să urce, doar câteva clipe, sus la Mitru, ca să-i dea punga cu bani pe care acesta i-o încredințase spre păstrare după ce fusese rănit. Il găsi nespus de fericit, jucându-se cu fiică-sa, oacheșă, cu ochii mari și atât de slabă în timp ce, slăbită și mereu speriată și ea, tânăra lui nevastă, aproape un copil, îl privea obosită și înduioșată.

— Mitrule, am să-ți dau ceva... Și fiindcă Mitru nu pricepea, Damian adăogă nedumerit. Ceva ce mi-ai dat în păstrare... știi? Când ai fost rănit, economiile tale pe drum.

Acum Mitru pricepu, firește, dar făcu un semn moale cu mâna,

— Ține-i încă la tine... până când mă mut acasă... Ți-i cer eu... când o fi... acum dă-mi numai un galben.

Damian se miră că nu-i ia ca să-i dea nevastii, să-i păstreze ea, dar îi făcu pe voie. Scoase din chimirul dela brâu șase sfanțihi, și i-i dădu.

Câteva zile până la Blagoveștenie, prietenul său nu numai că nu-i mai ceru lui Damian niciun galben, deși se mutase acasă, dar îl rugă chiar să păstreze mai departe punga pe care i-o dăduse, ba îi mai întinse și alți treizeci de galbeni, pe care-i primise drept simbrie, pe timp de șase luni cât fusese în țara nemțească, spunându-i să-i pună tot acolo, la el în pungă. Incepuse să meargă acum destul de bine, piciorul nu-l mai supăra și îl pofti pe Damian la el la masă, chiar la Blagoveștenie, că era cu frupt de pește. Se găti deci a treia zi și el mai curat și, pe la prânz, trecu gârla din Dobroteasa, peste podul dela moara lui Ghica. După ce luă un urcior cu vin dela un cârciumar cunoscut, de sub Mitropolie, se îndreptă pe podul Beilîcului, spre biserica Sf. Nicolae din Tabaci, umblând până la carâmbii cismelor prin noroiul de zăpadă topită.

Apele se retrăseseră în matca lor; totuși mlaștinile dinspre Bellu erau încă de vreo patru, cinci ori mai mari ca de obicei. Fiindcă o parte din șuvoiul apei, scăpat din strânsoare, aruncase spre aceste mlaștini multe dintre cele ce târîse cu el, zeci de femei și copii din mahala, umblând desculți și suflecați până la genuuchi prin apa rece ca ghiața, adunau, în zilele acelea, fel de fel de lucruri de printre răchite și trunchiurile găunoase de salcii. Rupturi de mobilă și scânduri, zdrențe, zarzavat de tot soiul, morcovi și cartofi, ceapă mai ales. Copiii se băteau îndeosebi pe nuci, căci pesemne se prăbușise undeva, izbită de apă vreo magazie cu nuci, care acum pluteau pe întinsul mlaștinei ca o lintiță gălbuie. Foarte mândru era un băiețandru care găsisse o halcă întreagă de pastramă neagră de capră pe care o purta fericit pe umăr.

— Nu vezi că e plină de noroi, mă Costică? Ce-ai să faci cu ea, mă? Il întrebă o bătrână uscată, cu vârful nasului apropiat de bărbie.

— Nu mai spune, lele Fănțoaie... Aoleo, oi fi vrând să ți-o dau cumva dumitale?... Ei las' că o spală mama acasă bine, și pe urmă o punem la prăjit în tigaie... Și băiețandru aduna de zor și nuci pe care le vâra în sân, umflându-și cămașa murdară.

Damian era așteptat cu masa întinsă în odaia cea mai mare, cea dela față, în care locuiau socrul și soacra. Era un pat și în tindă; aci dormea, după câte a înțeles el, Mitru cu nevasta și, ghemuită într'un leagăn, ca un căruț, spânzurat de un fus culcat, fetița. Leagănul fusese potrivit când

fata era micuță, căci putea fi mișcat de mama ei, noaptea, când dormea. Acum era cam scurt.

Masa fusese pusă pentru vreo doisprezece inși, cinci urmând să stea pe pat, alții în fața lor pe un scaun ca o laviță, iar în capul mesei, într-o parte, boierește, socrul, de cealaltă parte soacra. Și masa era tot după felul boieresc, deși fără carne. După ce luară câte două trei țuici cu măslina și icre sărate tescuite, se aduse în mijlocul mesei, așternute cu pânză albă, o oală de șapte-opt ocale, plină cu borș de crap, din care scosese în fața fiecăruia în străchini, câte două, trei bucăți, dar bucăți, nu glumă.

Soacra, o femeie cam îndesată, cu o gură mare și nasul mic, cu bărbia lată și ieșită înainte, trecută bine de patruzeci de ani, dar încă bălană, își tot îndemna musafirii, care de altfel nu așteptau să fie rugați.

- Hai, Lino, că de asta n'aveți voi în fiecare zi. Și le umplea iar străchinile....

În afară de Damian, musafiri mai erau țața Lița, o bătrână care ședea pe aceeași uliță și fata ei, Lina, o văduvă cu fața brăzdată, cu dinții căzuți încă de tânără, și care vorbea ținând mâna în dreptul gurii. Veniseră deasemeni un bătrân și o bătrână, care se pare că fuseseră și ei bogați pe vremuri, dar acum erau scăpătați și fără îndoială o duceau greu.

Socrul, puhav, fălcos și stacojiu, trăgea mereu, îndemnând pe alții, din urcior. Mâncau musafirii, dar mâncau și ai casei, socrii și cele două cumnate, mișcând într-una fălcile și plimbând mâncarea când pe măselele dintr-o parte, ca niște ghemotoace vizibile, când pe cele din cealaltă parte. Nu mâncau mai deloc Damian, care se sătura din te miri ce, și Mitru, care părea cam bolnav. Gherghina n'avea timp să stea jos, că nu mai prididea aducând la masă, ori ridicând de pe masă și turnând vin în cană... Totodată trebuia să aibă grijă de plita cu ochiurile de gătit din tindă, unde se prăjeau încă niște piftelile de cartofi și gogoși, tot de post.

Socrul nu prea vorbea, era tăcut la mâncare, dar soacra se arăta nespus de vorbăreată și îndeosebi îi plăcea să vorbească numai ea.

— Ei, ce mese dădeam noi, până nu a venit prăpădul de apă să ne ia tot. Rămâneau musafirii la noi câte două zile, uneori, și mâncarea de pe masă nu se sfârșea niciodată... Veneau des și ipistați dela Agie... Ba de vreo două ori chiar căpitanul Costache, dar era numai ceaș atunci... Parcă-l aud... „Sarmale ca astea făcute de mâna dumitale n'am mai pomenit cocoană Pulherio!” Că nu mă scotea din cocoană Pulherio.. Și nu-i mai rămânea nimic în strachină... Ei, acum nu mai vine, că nu mai avem nicio avere, nu mai avem prăvălie. Ce casă cu patru odăi aveam... ei!... ei!... și vacă în grajd și brișcă cu cal. S'a dus...u.u....s... Uite, așa, s'a dus tot pe apă. Am scăpat în noaptea aia, numai cu cămășile pe noi, într-o barcă dela Agie. O așteptasem până în zori urcați pe casă.

Bărbatu-său, Eftimie Colcitu, avea acum vreo patruzeci și cinci, patruzeci și șase de ani; fusese în tinerețe calfă de cojocar, apoi meșter mărunt, dar izbutise într-o vreme să-și deschidă prăvălia lui proprie și, fiind meșteșugar iscusit dar mai ales negustor isteț, în vreo zece ani făcuse avere... Duceau la târg, la Urziceni, la Titu, la Fierbinți, căciuli, cojoace și scurteici noi, nu numai din cele făcute în prăvălia lui, de cele vreo zece calfe și ucenici — care munceau de dimineață până noaptea târziu, uneori și Duminica — dar și marfă cumpărată ieftin dela alți meșteri, nevoiași, care nu aveau unde să și-o desfacă. De când cu „prăpădul” însă, cum spunea Pulheria, parcă se rupsesse ceva în el... Nu mai putuse să-și facă din nou prăvălia și după ce încercase să intre ca meșter la alții, se lipsise. Nu voia

să ajungă, cum spunea el, din cal măgar, și nici muncind la alții nu putea câștiga cine știe ce. Se mutase cu familia și stătuse vreo câțiva ani ceva mai departe, într-o casă dintre vii, unde plătea chirie numai un galben pe an, că proprietarul era bucuros să fie cineva acolo, ca să nu i se fure gardul și ușile... Fetele cele mari apucaseră să guste din fructul bogăției, că ele aveau, acum zece ani, când cu „prăpădul“, între treisprezece și paisprezece ani, pe când cea mică, Gherghina, n'avea pe-atunci decât vreo zece ani și nu-și mai amintea acum mare lucru din bogăția de altădată. Se trezise muncind ca o roabă în casă, disprețuită de surorile ei, care se socoteau cucoane fiindcă trăiseră bine și așteptau să se mărite cu boieri, ori măcar cu negustori de frunte. Pe la treisprezece ani, îl întâlnise pe Mitru și se măritase cu el, pe când cele mari rămăseseră și până azi nemăritate. Cu lucrători, nu s'ar fi căsătorit ele nicidecum, iar alții, cei pe care ar fi vrut să-i ia de bărbați, nu le găseau pe plac... La un an după ce s'a născut fetița, s'au mutat toți mai aproape de oraș, în căsuța lui Mitru, la care acesta a mai adăogit o odaie de paiantă, din nuiele și lut dat cu var, în care dormeau acum cele două cumnate. Mitru cu fetița și nevasta s'au mutat în tindă, iar socrilor le-a lăsat odaia „mare“ dela față. Aceștia au socotit că-i fac o deosebită cinste mutându-se la el, și la un Crăciun ori la un Paște când, greoi și cu ochii puțin tulburi, cojocarul dădea mâna celor doi „copii“ — lui Mitru și Gherghinei — să i-o sărute, o făcea cu o mândrie rece de popă... Până când, într-o zi, Mitru s'a lipsit de această cinste. El se lipsise, însă nevastă-sa, nu... Ființa cea mai oropsită din familie, și tare chinuită, căci uneori, înainte de măritiș, tată-său o bătea cu cureaua, căpătase un fel de spaimă și, ca un câine bătut mereu, era și acum fericită în clipele în care ai ei îi aruncau o vorbă bună, iar când erau supărați o cuprindea desnădejdea și nu știa ce să mai facă. Mitru se supăra văzând-o bolnavă și atât de târîtă la picioarele lor, nemaștiind ce să le facă numai să le intre în voie, pierzându-și capul când îi vedea nemulțumiți. Acum, la masă, el fierbea de mânie privindu-și cumnatele, amândouă voinice, bălane și cu bărbia mult dusă în față ca o falcă de cal, la fel cu mama lor, așezate temeinic pe pat, îndopându-se cu poftă, și laolaltă cu toți ceilalți, golind mereu cana cu vin. Gherghina tocmai intra cu o tavă de pește prăjit, aprinsă la față și stropită toată de untdelemnul încins în tigaie.

— Froso, fii tu bună și stai puțin la prăjit gogoșile, ca să vie Gherghina să mănânce și ea, o rugă Mitru pe cumnata-sa, în timp ce el așeza perina sub capul fetei care ațipise în fundul patului.

Frosa îl fulgeră cu o privire de oțel. Falca i se lungi și mai mult, a dispreț.

— Da' ce, mă Mitrule, m'am băgat slugă la nevastă-ta?... Hei, dacă era vorba să mă bag la stăpân, găseam eu ceva mai bun decât să slugăresc la un tabac. Cel puțin atunci aș ști că iau și simbric... nu slugăresc numai pâ mâncare și îmbrăcăminte.

Pulcheria se supără și ea.

— Auzi, cum poți să spui așa unei fete ca Frosa? Dumneata știi cum a crescut ea la mine? Niciun nasture n'am lăsat-o să coasă, că aveam două slujnici, și acum, ce vrei, să vă slugărească pe voi?... Și-i dădură lacrimile; fața cu bărbia dusă în față i se schimonosi de durere, ca a unui copil bătrân. C'asa-i când omul n'are noroc și ajunge la ușa altuia ca bietele mele fete... Că atunci când aveam eu... și o lungi așa, mereu, vreun sfert de ceas, scâncindu-se și vorbind cam fără șir.

Lui Mitrea îi venea să deie un picior în masă, și s'o răstoarne, dar se

uită la Damian și se stăpâni. Când însă intră Gherghina, o trase lângă el cu sila, pe scaun.

— Lasă să ardă dracului gogoșile alea și stai aci cu noi, să mânânci și tu... Că nu mai pot să te văd slugărind așa.

Dar Pulcheria izbucni și mai tare. Plângea acum de-a binelea, cam smiorcăindu-se.

— Auzi, să se ardă gogoșile pe care le-am plămădit eu, de le-am pus sofran și vanilie... Asta mi-e răsplata pentru truda mea ? Că am muncit toată dimineța... că am vrut ca toată lumea să fie mulțumită, acum când avem și noi un ban în casă... De aceea-i poftise și pe vecini. Pulcheria poftea vecinii ca să le arate că are, căci era făloasă, voia să se știe că ea nu e ca altele din mahala, calică.

Dar ce era al ei, era al ei... Avea ceeace se spune, inimă bună. Nu pregeta să ajute pe cineva. Dădea cu ușurință când vedea pe cineva că nu are, dădea de sus și mai ales era foarte mândră de bunătatea asta a ei... și de muncit muncea, dar nu era pricepută deloc într'ale gospodăriei. Nu era de niciun folos, căci orice lucru făcut cu gând de folos, răspundea într'o parte cu o pagubă. Dacă punea un petec la ruptură, apoi era tăiat dintr'o haină bună. La bucătărie însă se pricepea, și dacă ai fi lăsat-o și ar fi avut din ce, toată ziua ar fi gătit. Pe orice bani punea mâna, se grăbea să facă din ei fripturi, iarna piftii dichisite cum știa ea, plăcinte cu orice prilej. Zicea ea că-i place să vadă lumea din jurul ei mulțumită; trebuie adăugat... și să fie lăudată; că ea în afară de pește, din care ar fi mâncat oricât, nu mânca mare lucru; zicea c'o îngreuiază și-o apasă în gât... În fiecare duminică făcea plăcinte, pe care bărbatu-său și cele două fete le mâncau cu mare poftă ba, chema la plăcinte și musafiri, și toți îi spuneau de fiecare dată că nicicând n'au pus în gură lucruri așa de bune. Ea era fericită, își amintea de vremurile îmbelșugate de odinioară.

Se făcuse aproape seară și încă se căra la masă. După ce mâncară gogoșile, se întorseseră iar la crap prăjit adus în tavă. Lacrimile fură uitare și musafirii tot închinau urciorul, cu voie bună, povestind neîncetat fel de fel de întâmplări din viața lor.

Damian ascultase tot timpul fără să scoată o vorbă. Se întreba numai ce caută el acolo... Abia la urmă pricepu de ce a fost chemat. Tocmai începuse să toace de vecernie la mânăstire și la biserică, iarei erau tot la masă; Pulcheria aduse vorba aproape din senin, după ce-l îndemnase să ia din gogoși și să bea.

— Ce zici dumneata, musiu Damian, de asta?... Ai mai auzit ginere să nu aibă încredere în socrul lui, negustor de frunte?... să nu-l respecte? Și întorcându-se spre musafiri: Uite, vă iau și pe dumneavoastră martori și vă întreb.

Aștepta răspunsul.

Damian era nedumerit, — mai ales că i se spunea *musiu* întâia dată în viața lui — dar Mitru pricepu unde bate soacră-sa, care dealtfel ea nu se opri, ci duse lucrurile mai departe.

— Auziți, a venit cu bani din țara nemțească și în loc să-i dea „dumnealui“ să-i păstreze, i-a dat lui musiu Damian. Noi nici nu știm măcar cu cât a venit... Spune și dumneata?... Și iar se întoarse spre prietenul lui gineri-său.

Damian, intimidat de ea, și neștiind prea bine cum stau lucrurile, se grăbi să spuie așa, fără niciun rost.

— El mi i-a dat să-i țin... Eu am vrut mereu să-i dau înapoi.

Pulcheria se umflă în pene, privind spre bărbatu-său, care tăcea cu fălcile stacojii încheștate, cu ochii mici, rotunzi de găscan.

— Ei vezi? Vezi? Ți-am spus eu?... Musiu Damian a vrut să-i dea banii înapoi. Și adresându-se acum musafirilor. Uite, așa face și cu simbria lui! Nu-i dă toți banii dumnealui în mână. Nu. Mai oprește și îi ascunde, de te miri cum îi trăznește prin cap. Am găsit bani nu numai în buzunare și pe sub saltele, dar și după icoană, prin lâna dela plapumă... ba și pe sub streășină... Auzi, sub streășină! Mă mir, zău, de cum i-a trăznit prin cap așa ceva. Se închina și aștepta aprobarea martorilor, dar musafirii văzură că Mitru, cu fața lui mare și palidă, își mușca buzele. Le fu teamă să spună vreo vorbă. N'avură curajul să-l rușineze pe tabac, așa cum nădăjduia soacra... Numai Damian întrebă mirat, însă cu vocea scăzută.

— Da'ce, dumneavoastră umblați prin buzunarele omului?

— Dacă-ți spun că ascunde din bani?... reluă ea, fără să bage de seamă sensul cuvintelor, reținând numai uimirea goală a lui Damian. Se poate una ca asta? În loc să-i dea dumnealui, care are atâta bătaie de cap cu cumpărăturile?... Că se scoală omu' cu noaptea în cap, de se duce la piață... Mitru, nu zice nimeni ceva de el... dar el știe ce știe la tăbăcăria lui, iar bietul bărbatu-meu vine aproape de prânz cu picioarele rupte de oboseală, umflate.

Mitru își mușcă buzele ca să se stăpânească și spuse mânios, dar fără să strige, mai mult mârâit.

— Da' ce, eu îl trimit?... Ce nevoie am eu de cumpărături?... de plăcinte și fripturi, tot la trei, patru zile?...

Atunci, pentru întâia dată, jupânul își descleștă fălcile.

— Eu mă duc să cumpăr numai ca să te ajut... că pă mine mă cunosc toți negustorii și îmi dau ce e mai bun și îmi lasă și din preț.

— Ce nevoie am eu de ce e mai bun? Ce nevoie avem noi de cumpărături? Nu sunt decât un biet lucrător. Eu și cu nevasta mea ne mulțumim cu o fiertură, acolo... numai să avem cu ce îmbrăca și încălța fetița, să nu mai umble cu piciorușele goale prin noroi... să-i luăm și ei un pățuc, ceva, că s'a sgârcit toată în leagănul ăla! zise Mitru fără să se mai stăpânească, aproape tremurând.

Niciodată Damian nu-l văzuse atât de mânios și îndurerat. Incălzită de vin, Pulcheria deveni și mai bătaioasă.

— Dumitale nu-ți trebuie decât o fiertură, fiindcă așa ai fost învățat... dar vezi că noi am fost altfel obișnuiți...

Ca să-și îndreptățească lăcomia și pretențiile, socrul și soacra hotărîseră, ei în de ei, că Mitru trebuie să aibă aur mult, ascuns.

— Hei, nu vine el cu nimica toată de acolo, dela Lipsca aia... îi spusese cojocarul fie-si Gherghina, iar Pulcheria clătinase din cap, că negreșit așa e.

— Maică, tu trebuie să-l iscodești, fusese de părere mamă-sa. Să descoperi unde-și ține aurul. Că nu-l ține în ladă. Ai văzut, am încercat degeaba cu cheia. E bine să stai cu ochii pe cheie, cere-i bani și pândește-l și vezi chiar atunci de unde-i scoate, că așa-i dai de urmă... Pândește-l mai ales noaptea. Ia-te după el când iese pe-afară. Poate că-i pune prin magazie pe undeva, pe la cotețul purcelului, cine știe unde-i trece prin cap, că e fățarnic și fără inimă.

— Vezi, poate dai de vreo hârtie, fusese de părere și cojocarul... uită-te la ea. Poate îi ține la zaraf.

Gherghina îl pândise o vară întreagă, îi tot ceruse cheile ca să vadă unde le ține. Ii ceruse bani pe neașteptate, anume pentruca el, din pripeală,

să descopere locul unde-i ține și astfel ai ei, care o țineau din scurt tot timpul, să dea de urma aurului, dar nu aflase nimic, căci omul, cu adevărat nu avea nimic.

Ei se socoteau jefuiți de un drept al lor și îl urau crâncen. Ii cereau totdeauna pe un ton disprețuitor.

— Hai, dă, că ai de unde... că nu o să sărăcești pentru un galben, doi, acolo... Credeau că tot ei îl fac astfel de rușine. El răbda; ținea la nevastă-sa și mai ales la fetiță.

Acum mai ales, de când se întorsese dela Lipsca fără să arate în niciun fel că are bani, ei erau încredințați că-i ține în vreo ascunzătoare.

— E fățarnic rău, Pulcherio... Crezi tu că a venit de acolo numai cu șase sfanțihi?

Pentru ei dovada fusese deci făcută. Mitru își ascundea banii.

— E bine ca omul să cunoască ce i se cuvine lui și ce se cuvine altora... reluă Pulcheria uitându-se disprețuitor.

— Ce, vreți să vi se cuvină? întrebă Mitru, cu fălcile aproape încheștate. Să vă mulțumiți cu ce să găsește...

Ea se întoarse mirată spre cei din stânga, apoi spre cei din dreapta... Pe urmă îl privi pe Mitru foarte liniștită, drept în ochi.

— Cum, cu ce să găsește? Da' ce suntem noi în casa asta? Nemișcată, cu falca de jos dusă înainte, aștepta răspunsul.

Mitru își mușcă buzele ca să se stăpânească și apoi încet, hotărât, puse pumnul lui mare pe masă.

— Știu eu ce sunteți? Și ridică din umeri a nedumerire.

— Păi vezi, te întreb?... Ce suntem noi în casa asta? stăruia Pulcheria, crezând că l-a înfundat și că el nu poate să răspundă.

Mitru mârâi tăios, privind în dreapta și în stânga ca un dulău săcâit, care totuși nu vrea să muște.

— Nu știi, eu nu v'am chemat... Intrebă pe bărbatul dumitale, poate că știe el mai bine...

— De ce vrei să-l superi acum pe „dumnealui“?... Știi că de când eu nenorocirea, e bolnav de inimă și nu poate face nimic... Hei, să fi fost el sănătos, n'am mai fi stat noi să răbdăm mojiciile tuturor...

Mitru își mușcă buzele iar și se uită la Damian, apoi la nevastă-sa.

— Ca să coși un cojoc nu să cere cine știe câtă sănătate.

— Da? S'o înceapă acum iar dela început, dela ac?... După ce a avut prăvălie cu zece calfe și ucenici? Pulcheria era îndurerată și mândră aflând că i se mai poate pretinde unui om care a trăit atâția ani din munca altora — numiți lucrători — să muncească acum el însuși pentru ca să aibă ce mânca.

— Dacă vrea să scape de mojiciile altora, nu-i alt mijloc mai bun... scrâșni Mitru.

Gherghina, albă la față ca varul, îl văzu că fierbe și ochii ei mari, speriați, îl rugau să se liniștească. Totuși el mai mârâi, privind pe sub sprâncene spre Damian.

— Să coasă și muierile astea două... că ar putea face un cojoc pe noapte... pentru ele mai mult, am luat eu de lucru acasă și pentru „dumnealui“, că văd că vă e rușine să să știe că lucrați... Am luat pe numele meu... da' nu mi-a trăznit prin cap că o să mă lăsați să le cos eu singur noaptea întreagă... după ce stau cât stau în tăbăcărie, otrăvit de putoarea pieilor.

Proastă, ațâțată de vin în pălăvrăgeala ei interesată, și părându-i-se

mereu că l-a înfundat, că l-a făcut de rușine față de ceilalți, Pulcheria nu se lăsă deloc. Voia să scoată cu orice preț banii dela Damian.

— Ce-i dacă lucrezi și noaptea? Cum vrei să-ți crești copilul din cei trei lei pe zi pe care-i iei dela fabrică? Fetelor mele nu poți să le ceri să facă ce n'au învățat. Pentru altceva au fost crescute... Ei, o să mărite ele și atunci o să vedem ce-ai să mai născocești, lipsit de inimă cum ești...

Mitru nu mai zise nimic. Se gândea numai la necazul lui. Da... voia să-și crească fetița. E slăbuță... bolnavă de friguri... A încercat să-i ia lapte. Nu s'a putut, că i s'a cerut să ia pentru toată lumea. Totdeauna trebuie să cumpere atât cât să-i sature bine mai întâi pe ei și apoi vine rândul fetei și al nevestei, care fără îndoială că o să dea în oftică de cât muncește chinuită în casă.

Ii e milă de nevasta asta a lui, dar e și furios pe ea că-l leagă de mâini și de picioare. Din pricina ei, lui îi este cu neputință să pună în casă o adevărată orînduială. Ea este aceea care dă totul... Spune că dă numai să nu audă vorbe. Nici nu se atinge de mâncare câtă vreme ceilalți toți din casă nu sunt sătui. Poate el s'o lase flămândă? Mai degrabă se spânzură decât să-și vadă nevasta nemâncată. De-aceia ia de lucru noaptea acasă... de aceea, din doi în doi ani, se duce la târg în țara nemțească. Pentru ca să-i dea nevastă-si o aripă de pasăre, trebuie să aducă în casă două găini. Dacă nu sunt două găini, ea, cu inima ei bună, dă totul celorlalți și rămâne flămândă. Mitru a încercat într-o zi de ceartă să-i alunge, dar femeia a spus că ea își face seama... că nu-și poate goni părinții în drum.

Damian îl vede că a căzut pe gânduri și înțelege ce-l frământă. Nu știe cum l-ar putea ajuta... Il vede și Pulcheria tăcând și crede că l-a pus la pământ, că l-a făcut de rușine. Anume își făcuse ea socoteala să poftască lumea la masă, ca să arate și față de străini cum se poartă Mitru cu socrii. Totuși n'a putut scoate banii dela Damian... Flecără și dârză revine, o ia dela capăt.

— Cine vrei să ție banii și socoteala casei, dacă nu dumnealui?... care nu e oricine, care e părintele nevestii dumatăle. Cine vrei să fie mai mare în casa asta?

Mitru simți ceva ca un venin fierbând în el și spuse apăsător, scurt, ca o tăietură de oțel.

— Eu... înțelegi? Eu...

Ea reveni, fără să priceapă tăria răspunsului lui, la vorba cu care i se păruse că îl înfundase adineauri și pe care o vânturase, fără îndoială, în lungile discuții și socoteli dintre ea și bărbatu-său.

— Dacă nu e el cel mai mare, atunci ce e el în casa asta?... Ce suntem noi toți aci? I se părea că la asta nu e cu putință niciun răspuns.

Atunci Mitru se aplecă spre ea, peste masă, și-i spuse încet, dar aproape șuierat, cu ochii negri, arzători, în ochii ei.

— Ce sunt cei care umblă pe furiș în buzunarul altora și iau ce nu e al lor?

Incremeniră toți... Jupânul singur părea că nici nu aude, că nu e de față. Pulcheria păli. Se întoarse către cei de față.

— Imi spune asta în fața musafirilor? Să cunoaște că este un țărănoi, un țopârlan. Vorbi apoi scurt către Gherghina. Să-l lași... Auzi? Să-l lași!... că bărbat mai găsești, dar părinți, nu...

Mitru nu se mai putea stăpâni. În strâmbătura feții lui se vedea o furie fără margini. Vru să spună ceva aspru, dar în clipa aceea Gherghina se lăsă moale în genunchi, cu o spaimă fără seamăn în ochi și abia putu să îngaime.

— Nu faţă de străini, Mitrule, nu faţă de străini...

Dar el nu-şi mai putea pune frâu, pentrucă de prea multă vreme clocotea.

— Vreţi să ştiţi ce sunteţi în casa asta? Mereu întrebaţi ce sunteţi! Atunci ascultaţi... Sunteţi nişte trântori nesăţioşi care au secat stupul în care au fost primiţi. Nu sunteţi părinţi, sunteţi nişte lepre, aţi mâncat viaţa fetei voastre. Se ridică aproape răsturnând masa, luă în braţe fetiţa care şedea între perne şi se întoarse spre Damian.

— Hai, Damiane, că eu am sfârşit cu ăştia.

Şi bătrâna şi cele două fete ale ei începură să ţipe vorbe fără rost. Bătrânul încercă întâi să pună mâna pe cuţit, dar amintindu-şi cât de voinic era Mitru — chiar dacă avea rană la picior — dădu drumul înapoi cuţitului şi se strânse în el însuşi, otrăvit.

Gherghina căzuse moale, cu ochii albi şi nu mai ştiu nimic de ea. Atunci Mitru dădu fetiţa din braţe lui Damian, iar el ridică de jos ca pe o moartă pe nevastă-sa şi se îndreptă spre uşă, purtând-o pe braţe.

Bătrâna îi sări înaintea, tipând din toate puterile.

— Să-mi laşi fata... E fata mea.. fata mea...

Dar Mitru nu se mai putea opri acum.

— O fi fata dumitale, dar mi-a dat-o popa mie... Dă-te la o parte, că te zvârl de nu te vezi.

O luară în spre dealul Filaretului. Damian era parcă abătut.

— Şi pentru asta, măi Mitrule... ca să mănânce ăştia plăcinte Duminica, a muşcat plumbul din tine? Pentru asta, la fiecă doi ani înfrunţi tu moartea?

Mitru spuse doar atât.

— Ei, acum s'a isprăvit...

Femeia s'a deşteptat pe drum şi când a dat cu ochii de bărbatu-său, când s'a simţit în braţele lui, a început să plângă ca o nebună.

— Credeam că m'ai lăsat acolo.

— Cum o să te las? Nu eşti nevasta mea? Hei, nu zic nu... bărbat ca mine mai găseşti tu... dar părinţi ca ei, nu cred.

— Şi ce facem Mitrule? Tremura, căci din nou o cuprinsese groaza de ce va fi.

— Le lăsăm tot ce e acolo... Am cincizeci de galbeni, ne găsim o altă casă. Tu nu vei mai slugări atâta lume... iar eu nu voi mai munci şi noaptea... că asta ne duce pe amândoi în mormânt, de rămâne fetiţa singură pe lume. Trebuie să dorm şi eu un ceas, două pe noapte.

— Nu se poate să nu-i ajutăm, Mitrule. Mor de foame aşa, singuri.

— O să le trimitem atât cât să aibă ce mânca. Dacă vor plăcinte, să muncească. Au prins gust, de pe vremea când ţineau prăvălie cu zece calfe, să muncească alţii pentru ei... Se întoarse dintr'odată, aproape vesel către prietenul său. Damiane, unde dormim noi astă seară?

Găsiră o odaie cu chirie, chiar în noaptea aceea, la o vecină a lui Damian, în mahalaua Dobroteasa.

Petrecheri şi năravuri boiereşti

Când îi ajunse la urechi vestea de necrezut, că prietenul său Costache Cantacuzino şi-a dat jos barba şi s'a îmbrăcat nemţeşte, Alecu Filipescu Vulpe se cruci. În ruptul capului nu-i venea să creadă că era adevărat, dar când chiar fiul său, Vulpachi, cum îl răsfăţau prietenii, îi spuse că l-a văzut

pe Cantacuzino în librăria lui Rosetache și Winterhalter, unde intrase ca să ceară să i se trimită la calească cinci butelii de șampanie frunzească, nu mai putu să se îndoiască și fu cuprins de desgust. Vulpachi nici nu-l recunoscuse de altfel, pe vestitul boier, căci nu era de recunoscut, dar Costache singur l-a oprit lângă tejgheaua plăților și l-a întrebat.

— Ce mai face tată-tu, mă Vulpachi, tot mai jupoaie lumea la cărți?

El n'a apucat să răspundă pentru că întrebarea îl zăpăcise; abia pe urmă s'a trezit, când l-a auzit pe vânzător trimițând băiatul cu coșul.

— Băiete, du coșul ăsta la caleasca marelui vornic Cantacuzino...

Atunci s'a dumirit și a ieșit afară să-l vadă mai bine pe Cantacuzino, măcar de departe...

— Și cum arăta, mă? Cum arăta?

— Curat doftorul ăla neamț, Mayer...

Vulpe iar se închină, fâlfâindu-și mânecile largi ale giubelei.

— Dă Doamne să nu mor până nu l-oi vedea și eu, cu ochii mei.

Vornicul era într'adevăr hotărît să rupă cu Vulpe, zicându-și că nu mai are nimic de făcut cu asemenea căzătură de om, care nu este în stare să înțeleagă nimic și mai are pe deasupra și o gură spurcată, de i s'a dus vestea până la Țarigrad, unde erau încă atâți ighemonicoși greci care fuseseră prin țară... Dar nu putu ține mult, căci patima jocului de cărți era mai tare decât orice hotărîre, și așa, într'una din zile, îi trimise vorbă că are să vină să-l vadă.

Vestea îl bucură pe Vulpe pentru că se simțea prost știind că vornicul rupsesse cu el, și pe urmă îi și simțea lipsa la joc. Costache era unul dintre puținii cari jucau tare. Totuși, râcâit de ciudă pe inimă, nu se lăsă până nu mai făcu încă una de-a lui. În seara aceea de Marți, chemă mulți prieteni, jucători serioși, precum și chibiți, care știu să se facă de nelipsit fără să strice jocul, aducând și ducând cele mai proaspete noutăți, ridicând banii căzuți pe jos, îndurând glumele afurisite ale gazdei, când Vulpe avea pofta să-și afirme personalitatea mai brutal și trebuia să aibă pe altcineva la îndemână.

Acum pusese să i se aducă niște șaluri pe sofa; i se aduse de asemeni și o perină mare. Când află că vornicul este în tindă, se vârfi repede în așternut și începu să facă strâmbături de durere. Ceilalți luară o înfățișare mironosită de oameni compătimitori.

Cantacuzino rămase într'adevăr surprins, când văzu odaia asta de bolnav și-și schimbă dintr'odată mutra de bravadă, pe care și-o compusese în tinda hainelor, mutră cu care era hotărît să întâmpine privirile batjocritoare la care se aștepta.

— Nene Alecule, ce-i cu dumneata?

Dar nenea Alecu, după ce mai făcu două, trei schime, abia putu răspunde, morfolit.

— Zahăr... Costache... zahăr... mă prăpădesc.

— Cine ți-a spus, omule? Nu se poate, răspunse logofătul compătimitor.

— Doftorul Mayer... A gustat și mi-a spus că am zahăr... și Vulpe se strâmbă iarăși de durere.

Cantacuzino, știind cum cercetau doctorii, ca să afle dacă bolnavii au diabet, își încrunță privirea.

— Poate că totuși n'ai zahăr, nene Alecule.

— Așa-mi spuneam și eu, Costăchiță. La tine mi-e nădejdea. Uite, ți-a rămas și ție... Vrei să guști? și îi întinse nevinovat o cană de faianță de pe lavița de mahon a sofalei. Am auzit că te-ai făcut acum doftor.

La început Cantacuzino nu pricepu ce vrea Filipescu, dar când auzi hohotele de râs din jurul lui se dumiri, se încruntă o clipă, vru să iasă trântind uşile, pe urmă hotărî că e mai cuminte să găsească şi el că gluma e bună. Incepu deci să râdă şi când văzu că bătrânul asvârle plapuma şi se trudeşte să se scoale, îi întinse mâna odată cu ceilalţi.

— Să te văd, Costache... să te văd mai bine. Da' mai întâi bea, şi-i îndesa cana de faianţă în mână. Cantacuzino avu o mişcare de greaţă, dar bătrânul se grăbi să-l liniştească, zâmbind: Bea, mă... că-i şampanie franţuzească, uite că beau şi eu... şi bău cu poftă, udându-şi mustăţile şi barba... Noroc! Bine te-ai întors!

Atunci vornicul bău şi el.

— Bine te-am găsit...

Cu toate acestea, banului îi era peste putinţă să creadă că are în faţa lui pe marele vornic acum logofăt (dar lumea îi spunea tot vornic), Constantin Cantacuzino... Avea cu totul alt cap... şi niciodată n'ar fi bănuir că sub barba marc, dreaptă, mătăsoasă, care îi înmuia cu totul chipul şi-i făcea ochii catifelati, se ascundeau nişte fălci de câine cârn, pe care favoritele greşit tăiate şi întoarse spre urechi le făcea şi mai mari. Fruntea cu cărarea într-o parte, împinsă într'un început de chelie, cu o frizură mărunţă de bărbier prost, niciodată nu părea atât de scundă pe vremea când boierul purta un şal de India răsucit ca un turban. Dar cel mai caraghios lucru era mustaţa mică, întoarsă cu vârfurile în sus ca sfârcurile unor codiţe de căţei... Marele vornic nu ştia cât de greu se găseşte cea mai bună potrivire a părului pe un chip, şi că pentru asta trebuie încercări numeroase, dacă nu se nimereşte cumva totul în mod norocos, dela început.

Ceeace îl jignea îndeosebi pe Vulpe era însă izul de goliciune, impresia de desvăluire a unor stări de dedesubt, de lipsă de ruşine, de prea multă piele scoasă la iveală... Astfel gura vornicului, ascunsă pe vremuri între mustăţi şi începutul bărbii apărea acum toată, cu buzele goale ca ale unui băiat de cincisprezece ani. După ce Cantacuzino încercă să se așeze cu picioarele sub el şi din cauza pantalonilor strânşi, neizbutind, se duse de luă un gheridon ca să-l facă scaun la marginea sofalei, Alecu Vulpe, mereu obsedat, îi ridică iute coada fracului, ca să-şi arate sila pentru pantalonii aştia nemţeşti care nu ascund nimic.

— Of... Of... Costache, s'ar răsuci în mormânt Şaitanoglu, de-ar şti că ți se vede fundul ciacşirilor.

Fără îndoială, acel Şaitanoglu, străbunicul bizantin care făcea legătura stirpei cu împăraţii, purta pe vremuri, ca şi Vulpe acum, peste ceacşiri, anterior de mătase aurită, lung dela gât până la tălpi, peste anterior şal persan ca un brâu şi apoi fermeneaua de caşmir, iar peste fermenea giubeaua de pambriu verde, căptuşită cu cacom. Ceacşirii, cu carâmbii tuzlucilor, coborau până la meşii de safian. Din toată făptura Vulpiei, ca a mai tuturor boierilor bătrâni, nu se vedea piele, decât nasul cu puţin din fruntea de sub caucul de casă, pleoapele, umerii obrazurilor cât ieşeau din barbă, şi jumătăţile mâinilor cât ieşeau din mâneca fermenelei.

Jocul se întetise şi galbenii se îngrămădeau pe masa scundă. Totuşi, în tot timpul jocului, Vulpe mârâia de câte ori îşi aducea aminte. Punea banii jos şi mârâia.

— Nu te lăsau să dormi feciorii porcarului, ai?

Porcarul era bătrânul boier Dumitrache Bibescu dela Craiova, însurat cu o Văcărească şi tată al domnitorului actual, ca şi al domnitorului viitor, Barbu Ştirbei... Ceeace nu-i putea ierta Vulpe bătrânului boier craiovean,

era că în fiecare an trimitea cirezi de cai și turme de porci, ca să fie vânduți la Budapesta.

Nu i-a iertat asta cu totul nici peste câteva luni, când Vulpachi se însură chiar cu fata feciorului de porcar, adică fata lui Vodă Bibescu, Eliza, cea care fusese pălmuită fiindcă îi plăcea un consul străin. E adevărat și că Ion Filipescu Vulpachi nu era decât un copil natural, înfiat de tată-său, burlac, om acum de peste 65 de ani, puțin surpat și cam fără dinți.

Un arnăut veni și vesti pe Vulpachi că au venit să-l iacusan la colonelul Dăscălescu, aghiotantul domnesc și — îndrăzni să adauge chiar el, atât de neobicinuit lucru era — o cuconiță tare frumoasă.

Vulpachi tresări încântat.

— A venit Eufrosina Ceaurescu. Plec, să facem o plimbare la șosea.

Se iscă o larmă veselă... „Mai bine să vie și cei doi aci“... Toată lumea dorea să vadă mai de aproape pe năstrușnica frumusețe a Bucureștilor. Vulpachi spuse că se duce să-i poftească înăuntru, dar se întoarse singur.

— Eufrosina nu vrea să se lipsească de plimbarea cu sania la șosea. Spune că-i o vreme minunată pentru alergat. Vrea să-și plimbe armăsarii cei albi. Dar vă făgăduiește că la întoarcere se oprește împreună cu colonelul Dăscălescu aci. Ieși apoi și el, îmbrăcat cu o dulamă de samur.

Colonelul Dăscălescu era aghiotant domnesc, mai mult din pricină că era bărbat frumos, înalt și cu ochii negri catifelati, fiindcă, altfel, nicio dată un descendent al cine știe cărui dascăl n'ar fi ajuns nici măcar ofițer, necum colonel, iar aghiotant domnesc și mai puțin. Dar când zic „da“ femeile dela curte, e greu să zică „nu“ însuși Vodă. Se legase prieten cu Vulpachi, de când acesta pusese ochii pe Eliza, fiica mijlocie a lui Bibescu, care nu ar fi văzut cu ochi răi, date fiind rânduelile din familia lui, un ginere ca Vulpachi. Frosi era nedespărțită în ultima vreme de acest colonel, care avea de altfel să-i devie soț, deși deocamdată nici ea însăși nu bănuia că vor ajunge lucrurile acolo.

Peste un ceas și mai bine se întoarseră... Cu obrazii ei albi ca de porțelan, îmbujorați de ger, cu nasul semeț și nările subțiri, nervoase, așa atârțată, aprinsă la față de goana nebună a saniei, îmbrăcată într-o rochie lungă de catifea albastră, subț maloteaua de astrahan sein, cu o căciulă căzăcească din același astrahan sein care-i făcea ochii și mai albaștri, și de subț care capul ei cu buclele aurii apărea prin contrast diafan, ca al unei nepământești prințese dintr-o poveste, Eufrosina îi năuci deabinelea pe cei de față. Toți se sculară în picioare, afară de Vulpe și de Băl-Ceaurescu... Cantacuzino, care și-o aminti cu o înclădată bucurie, de la soareaua Floreștilor, vru să rămână și el jos, ca să nu se arate mai puțin mare boier decât cei doi, care ședeau gravi în antereele și giubelele lor de mătase înflorate cu aur. Dar își aduse aminte că e îmbrăcat europenește și se ridică numai pe jumătate, moale și încurcat, fără să-i sărute mâna ca restul musafirilor.

Sefăcuse acum un joc mare de stos, la o masă alungită în tinda cea mare, ca să poată juca toată lumea. Cel care ținea banca era Cantacuzino. Atrasă de joc, Frosi veni și arată că vrea să i se aducă un scaun lângă Cantacuzino. Ea știa bine cine e acela alături de care se așeza, dar avea aerul că nu o interesează. Scotocind în manșonul de astrahan sein, se pregătea să puie pe masă miza ei obicinuită, care era acum de zece napoleoni de aur.

Cantacuzino îi luă însă înaintea, și punându-i în față un fișic desfăcut cam de cincizeci de napoleoni, îi spuse cu un tâlc anumit.

— Dacă stai aci lângă mine toată seara, sunt ai dumitale.

Eufrosina îl privi cam dintr-o parte, cu ochii ei albaștri, umbriți de genele lungi și negre și zâmbi. Toți cei de față se întrerupseră din joc și

priveau spre surâsul ei ciudat. Izmenindu-se puțin cu un gest ca și cum ar fi ochit, dădu un bobârnac fișicului de napoleoni care se împrăștiară pe jos. Cantacuzino înmărmuri... Și cei de față gândeau fără îndoială că rareori un mare boier suferise asemenea usturătoare batjocură.

Descendentul dunărean al împăraților bizantini îi spuse cu un soi de suierat.

— Poate că nu știți, Mademoiselle, că erau cincizeci de napoleoni!

— Am văzut, spuse ea rece. Pentru un cadou era prea mult... Ca să mă cumpărați, prea puțin.

Băl-Ceaurescu își încheștă pumnul. Apropierea acestei frumuseți care era totuși și din neamul lui, îl întărase. Știa ce drojdie de ură fusese între ei toți și mama acestei fete. Se gândea și la nenorocirea pe care o adusese pe capul fratelui său, făcându-l neom pe Fanache. Și în același timp o simțea la un pas, ametoare și plină de ispite. Il încântă ca și pe ceilalți răspunsul ei umilitor pentru Cantacuzino. Ii plăcea că se găsisse cineva care să-i facă și lui o astfel de figură, îl ungea pe inimă că ea dăduse acest bobârnac, peste mutra trufase a vornicului. Dar un demon al propriei lui trufii îl îndemnă să arate că acolo unde nu izbutise descendentul din Bizanț, va izbuti, el, Băl-Ceaurescu. Era în făptura lui o înfiorare de taur negru, cu ochii injectați de culorile pe care le vede. Scoase de pe degetul arătător al mâinii drepte un inel greu de aur, cu un smaragd foarte mare, puțin lungăreț. Il împinse încet spre ea, în timp ce toți așteptau înfrigurați.

— Asta îl primiți, stimată demoaselă?

Eufrosina întoarse mirată capul și privi lung inelul greu. Se gândi că acest om martirizase pe mama ei, că toți ai lui se purtaseră cu ea și cu maică-sa ca niște fiare. Zâmbi cu nevinovăție și întrebă interesată, examinând smaragdul.

— Ce preț poate să aibă?

Băl-Ceaurescu își trecu limba peste buze.

— Cam două mii de napoleoni...

— Oh! tresări ea cu un surâs grațios, asta e mai mult decât cincizeci de napoleoni... Trebuie să mă mai gândesc.

Cei de față se priviră uluiți. Vulpachi își mușca buza de jos. Colonelul Dăscălescu parcă nu auzea nimic.

— Atunci puteți să-l păstrați până îmi veți da răspunsul, îi spuse omul negricios cu fălci puternice, cu sprâncene mari îmbinate, încurajat de răspunsul ei.

Ea zâmbi din nou, îl luă, îl puse în manșon și spuse cu vocea moale.

— Atunci am să vă dau răspunsul poimăine, Joi seară, la mine acasă. Și după ce-și roti privirea asupra celor de față, adăugă... la o masă la care vă invit pe toți cei de față.

Unul dintre invitați bătu fericit din palme, dar ceilalți tăcură nedumeriți, deși încântați de această invitație.

Apoi Eufrosina miză cei zece napoleoni pe care-i scoase din manșon, câștigă și se ridică să plece, salutată de toată lumea. Fudusă, ea și colonelul Dăscălescu, până la sania, la care cei doi armăsari albi, cu gâturile încordate, frământau nerăbdători zăpada, de către Vulpachi.

Alec Vulpes sosi, împreună cu Vulpachi, cel din urmă dintre cei poftiți la masă la Eufrosina. Peste zece sănii erau trase în mijlocul curții înzăpezite. Vizitii aprinseseră un foc mare în șopron și se încălzeau în jurul lui, gălă-

gioși, jucând cărți. Caii fuseseră deshămați și duși în grajdul cel mare... Lungă vreme marele ban se opri năucit, căci nu vedea nici o casă, și în afară de lumina lunii și aceea a focului, nici măcar ferestre luminate.

— Aici e, mă Iancule... Unde dracu stă în oborul ăsta?...

Un arnăut le ieși înainte îndată ce vizitiul îl scoborise din sanie pe Vulpe și le arătă drumul, spre o prispă joasă, țărănească, sprijinită de stâlpi rari, cam strâmbi. Ferestrele erau mici și păreau astupate. Vulpe, doborât de vârstă fu singurul care intra fără să se aplece, pe ușa de lemn de stejar, făcută numai din toamna trecută. Vulpachi, care nu mai fusese pe aici, era și el încurcat.

Când însă marele ban intra înăuntru, fu parcă orbit de lumină. În mijlocul tindei așternute cu covoare groase, o masă neagră de abanos, îngustă și lungă, ținea până în fund. Zece sfeșnice de câte cinci lumânări fiecare se înșirau pe masă, răsfrângându-și lumina în cristallul gros și tăiat în muchii, al vitrinelor, încărcate cu vase scumpe și cu tot felul de tăvi și pocale de argint, unele și de aur, așezate pe dreapta și pe stânga sălii... Alte sfeșnice erau așezate deasupra vitrinelor. Pe masa neagră și lustruită nu se afla față de masă, ci câte un mic șervet brodat, pus în dreptul fiecărui musafir, și alături de șervet, tacâmul de argint, adică tot felul de cuțite, linguri și furculițe și de asemeni tot felul de pahare de cleștar, mari și mici. O ghirlandă lungă de flori, de seră încolăcite, șerpuia în mijlocul mesei. În fund, o oglindă mare cât peretele făcea masa de două ori mai lungă și mai strălucitoare.

Întâmpinat cu strigăte prietenești, banul Vulpe fu poftit în mijloc, în dreapta gazdei, unde i se păstrase locul, în stânga fiind Cantacuzino, care venise și el. În fața gazdei, Băl-Ceurescu, și alături de el era colonelul Dăscălescu, cel care cu experiența lui dela curte și dela consulate, împodobise masa cu podoabe nemaivăzute de boierii care cam beau din acelaș pahar.

După ce musafirii au luat mezelicuri de tot soiul de pe tăvile de argint și de faianță, Vulpachi vru să ridice în sănătatea gazdei paharul plin cu vin amar italianesc. Aceasta însă îi făcu semn să mai aștepte o clipă. Apoi punând pe o tăviță de cristal inelul de aur cu smaragd al lui Băl-Ceurescu, înălță mâna albă cu degetele lungi, așa cum făcea uneori și pe scenă și spuse surâzând moale.

— Arhon boierule, vă datorez un răspuns. Am întrebat pe popa Dumitru dela noi, dela biserica Visarionului, și mi-a spus că nu se poate... că e păcat... că suntem rude... Poftim înapoi inelul. Și-i împinse tava de cristal, cu inelul pe ea.

Răspunsul fu găsit plin de haz și Băl-Ceurescu, o clipă zăpăcit, începu și el să râdă alături de ceilalți.

Înainte ca cei doi lachei în haine arnăuțești albe, găetănate, să înceapă a aduce tăvile cu mâncare, intrară pe ușă două bătrâne, îmbrăcate în rochii de cit negru, împodobite cu barizuri tot negre, și se așezară în capul mesei, în fund, așa cum li se spusese dinainte. Stăteau cu spatele la oglindă, una'n dreapta, alta'n stânga. Mai întâi însă Eufrosina le arătase tuturor cu mâna, înfățișându-le.

— Bunică-mea și sora ei...

Musafirii o priviră cu uimire, socotind că vorbește poate despre bunica ei dinspre fată... Nimeni n'ar fi bănuțit că acești mari boieri stau la masă cu două bătrâne țigănci, încă roabe.

După masă au băut cafele și au tras ciubucuri în odaia cu pian, îngheșuiți cum au putut.. Unii așezați jos pe covorul gros, sprijiniți pe perini mari de brocart ori catifea, dar toți încântați de această îngheșuială familiară.

Frusinica le-a cântat tot ceea ce au cerut, iar ei au ascultat-o fermecați. Era de nepriceput de unde venea nemaipomenita gingașie și prospețime de cristal a vocii ei.

Capul lui Băl-Ceaurescu era plin de un soi de leșinătură dulce. Nu putea gândi nimic... leșinătura asta îi cuprinsese toată ființa. Simți că nu se va putea lipsi s'o mai vadă și în alte seri și cât de des, pe această femeie atât de frumoasă, care știa să înebunească lumea... Însă el, Hristache Băl-Ceaurescu nu este dintre cei care înnebunesc atât de ușor. Iși zâmbea în sinea lui îngâmfat, sigur că o va răpune.

Țița nu vrea să se mărite

Spre primăvară, Bălcescu începuse să tușească sec și să se simtă obosit. Lucra mult și era necăjit că nu avea niciun spor la lucru. Vremea, după căldurile dela începutul lui Martie, fusese rece și i se părea că frigul îi înțepenește oasele. De câteva ori pe zi tremura deabinelea. Urmărea pe două planuri, două lucrări despre care credea că ar putea fi rostul vieții lui. Aduna mereu material pentru o scriere, cum încă nu întâlnise. O scriere în care să se ocupe de starea socială a plugarilor români, desvoltată mult mai pe larg de cât o făcuse el însuși. Cea de a doua lucrare, era o istorie a luptelor românilor sub Mihai Viteazul. Fără aceste două lucrări i se părea că îndreptare pentru neamul românesc în ceasul de față nu putea fi. Trebuie să existe — își zicea el — o carte documentată și plină de avânt, care să trezească iar în popor dorința de libertate și mândria de a face sacrificii pentru dobândirea independenței naționale, sentiment amorțit în cursul a două veacuri de robie turcească. Erau două lucrări care însă aveau aceleași rădăcini și trebuia să se vădească până la urmă că sunt două tulpini ale aceluiași copac.

Evocând zilele de luptă vijelioasă ale clipei celei mai înalte din istoria Țării Românești, se isca în poporul român amintirea acestui trecut glorios, dar nefericit... A doua lucrare avea să arate tocmai pricinile pentru care domnia lui Mihai Viteazul a fost glorioasă, dar nefericită și, până la capăt, a dus chiar la o înfrângere a țării. Viteazul voevod care nu a știut unde să caute sprijin, nu a înțeles suferința seculară a poporului, așa încât — lucru dureros pentru Bălcescu — tocmai el este acela care a legiuit robia țăranilor, legându-i de glie, numai ca să împace pe boierii al căror sprijin i se părea lui mai de preț. Erau să fie deci două cărți cheie ale neamului românesc.

Dar lucrul mergea greu de tot. Pe masa îngustă și lungă erau zeci de caiete cu extrase și aproape douăzeci de cărți deschise la pagini subliniate cu plaivaz roșu și albastru. Dar era prea puțin... Simțea că nu va izbuti să realizeze nici pe sfert din ceea ce plănuia... Ii lipseau izvoarele. Fiecare carte pe care izbutise cu greu să și-o procure, trimetea în notițe, jos, la alte și alte zeci de cărți, izvoare la care el nu vedea nicio posibilitate să ajungă.

Il cuprinsese un soi de desnădejde și se trânti pe sofa cu fața în jos. Se simțea rău. Il săpa mereu tusea, mai ales de când primăvara devenise dintr'odată ploioasă și rece, cu cerul mereu acoperit.

N'o auzi pe Țița bătând în ușe, și nici n'o auzi intrând. Altfel o știa mereu pe urmele lui, ca o umbră, îngrijorată, bănuitoare. Ea venise acum, alarmată de tusea lui.

Bălcescu i-a simțit mâna mângâindu-l pe creștet. Și-a ridicat privirile spre ea. Ochii ei era de o cutremurătoare duioșie. Ținea în mâna stângă gherghelul la care broda niște dantele.

— Nicolache, ce e cu tine?

Nu răspunse, n'avea puterea să spuie nimic.

Ea îi căută privirea, ca un copil supărat.

— De ce nu mai iei siropul ăla?... Acum, primăvara, trebuie să ai mai multă grijă de sănătatea ta.

Fără să spuie o vorbă, Bălcescu se duse la un raft și dintre cărți scoase sticluta cu sirop. Fata i-o luă din mână și-i turnă o linguriță pe care o înghiți cu oarecare silă, dând pe gât în grabă, un pahar de apă.

— Ce-i cu tine?

Inima ei de soră tremura, așteptând o vorbă de-a lui. Era foarte palidă și cărarea din mijloc îi dădea o înfățișare tristă, deși ea voia să ascundă cât era de îngrijorată și cât suferea.

— Nu pot lucra, Tița. Rămase cu ochii închiși, în picioare, ducându-și palmele la temple. Nu pot lucra așa cum vreau.

— Ce te împiedică? întrebă ea neliniștită, nedumerită.

— Imi lipsesc cărțile de care am nevoie. Nu se găsesc în țară. Vocea lui era înfiorată. Ochii lui, puțin oblici, păreau înlăcramați. Se trântise într'un fotel, ca să-și poată întoarce fața, să și-o ascundă în mâini, căci îi era rușine de această clipă de slăbiciune.

— Nu poți să le ceri?... Nu ai putea să le comanzi prin librăria lui Rosetti? Venise lângă el și se așezase pe marginea gros captușită a fotoliului. Îi ridică încet fața spre ea: — Nu te ascunde de mine, Nicule.

— Sunt cărți foarte scumpe, e foarte greu... Îi venea să-și ceară iertare și o privea cu stângăcie... Pe urmă, nu-i vorba că-mi lipsesc numai cărțile tipărite. Ar trebui să merg la izvoare, să cercetez arhivele străine, colecțiile de documente și manuscrise... unele muzee. Opera istoricului nu e roman, nu poți să împlinești cu fantezia ta, lipsa faptelor și a datelor reale. Enumerarea aceasta însăși îl exaspera, îi arăta toate neputința implicată într'o stare de lucruri care nu putea fi alta. Îl cuprinse un fior de desnădejde și-și ascunse fața în palme.

Tița rămase o clipă îngândurată. Se plimbă câțiva pași prin casă. Se duse apoi în dreptul ferestrei. Toată grădina era înflorită. Privi și cercetă un timp teancul de exemplare cu coperta albastră, din „*Magazinu istoricu pentru Dacia*“. Erau vreo douăzeci de volume (de formatul obicinuît al cărților), pe care Bălcescu le păstrase pentru prieteni. În colțul din dreapta al curții, un castan cu flori roze, nu cum erau cei obicinuîți, albi, semăna cu un candelabru aprins. Îl privi lung și apoi se îndreptă spre fratele ei.

— Nicule, de ce n'ai pleca tu în străinătate?

Cât era de istovit și de trist, Bălcescu nu se putu stăpâni totuși să nu zâmbească.

— E o glumă, Tița... Cum aş putea să plec?

— Așa cum pleacă atâta lume.

— Cu ce bani?

— Trebuie să se găsească bani pentru asemenea lucru. Ar fi o rușine pentru poporul român să nu aibe cu un ceas mai devreme o istorie a lui Mihai Viteazul.

— Tița, nu e nici o rușine pentru bietul popor, căci el n'are nici o vină în toate acestea. De vină este această boierime ticăloasă care sărăcește nu numai poporul ci și statul, împiedecându-l să-și îndeplinească rostul său. Voi renunța și eu la „Istoria Românilor sub Mihai Viteazu“, cel puțin pentru câțava vreme, și mă voi ocupa de alte subiecte, care nu cer o asemenea documentare grea... Ce să fac? Nu te supăra... sunt foarte stingherit că te-am făcut martoră a unor gânduri fără rost. Își căută pălăria și sur-

tucul și se îndreptă spre ușă. Mă duc pe stradă. Vreau să merg. Cred că-mi va face bine mersul.

Rămasă singură, Tița se duse din nou la fereastră, unde măruș prieten își îngămădea în geam ramurile lui înflorite... Toată grădina și toată mahalaua era plină de pomi înfloriți, dela albul gingaș al mărușului și al părului, la ninsoarea roză a vișinilor, cașilor și piersicilor, gutuilor și al prunilor... „Dacă vremea asta se răcește mai rău la noapte, — gândi Tița — vitregia ei va secera tot acest rod care se vestește atât de bogat... Și Nicolache e un pom încărcat de flori care va trebui să rodească. Nu trebuie să-l secere vitregia vremurilor“.

După masă, pe când serdăreasa își sorbea cafeaua într'un fotel căptușit și îmbrăcat în cânepă vopsită verde, Tița își aduse un scaun scund, fără spătar, dar tot căptușit și se așeză lângă ea.

— Mamă, cât spui tu că ai adunat pentru mine?

Zinca tresări, ușor înfiorată. Ce vrea să spuie fata asta?... Nu cumva s'a hotărât... și își puse tremurând mâna ei, pătată cu puncte de boala de ficat, pe mâna frumoasă și slabă pe care fata și-o sprijinise pe rezemătoarea fotelului.

— Fetița mamei... Ce este? Ce vrei să spui?

Tița îi vorbi încet, cu hotărîre.

— Ai spus că ai pus pentru mine deoparte aproape șase sute de galbeni. Trebuie să-mi dai patru sute din ei.

Acum Zinca nu mai pricepu nimic. Privi fața slăbită a fetei. Buzele severe și ochii mari, puțin întunecați ai Tiței, arătau o voință care nu mai putea fi întoarsă.

— De ce-ți trebuie ție banii aceștia? Ce vrei să faci cu ei?

Fără șovăire, fără să se întrebe dacă lucrul e de-a-binelea cu puțință, fata o lămuri că Nicu trebuie să plece până într'o lună la Paris, Roma, la Viena, unde va crede el că e nevoie să meargă.

— Și cum vom pune iar banii la loc?... Asta e toată zestrea ta.

— Eu n'am nevoie de nicio zestre... Nu mă voi mărita niciodată. Nu mai suna în vocea ei aceeași sălbatecă îndârjire, de altă dată, dar maică-sa înțelese cu atât mai limpede că se află în fața unei voințe reci, de fier. Parcă-i strânse o ghiară biata ei inimă de mamă. Se gândea că va muri, iar fata asta va merge tăcută spre iarna singurătății.

— Și Costache? De ani de zile stăruie să meargă și el la Paris și nu m'am înlesnit să-l trimit. E frate mai mare... are și el dreptul.

— Costache va pleca mai târziu. Vom vedea atunci ce vom face.

Zinca se gândi tulburată că, simțindu-se în felul ei singură, fata s'a înăsprit și a devenit poruncitoare.

Costache tocmai sosea acasă. Coborî din birje, tremurând puțin sub pelerina cea neagră, căci nu voia să poarte flanelă pe sub cămașă, cum era obiceiul. Spunea că nu-i elegant. Își puse bastonul alături și se aplecă să sărute mâna mamei lui.

— Costache, tu poți să scoți până în două săptămâni un pașaport lui Nicu, pentru Paris? întrebă Tița dintr'o dată, fără ocol, oarecum cu severitate.

Costache rămase o clipă năuc, apoi zâmbi bucuros, ca un copil mare.

— Pleacă Nicu la Paris? Să fie cu noroc! Până într'o săptămână îi scot pașaportul.

El nu mai era grăbit, căci se îndrăgostise de o fată tânără, de neam, și mai ales foarte bogată. Nu voia să plece decât împreună cu dânsa, după înșurătoare, căci singur îi era teamă să n'o piardă.

Stupii și gândacii

Toma stătea lungit în pat și încerca să adoarmă, dar nu eră chip... Mânia ardea în el și-l ustura ca vinul ce merge spre oțet. Se chinu până în zori și nu văzu nicio cale de înțelegere cu boierul lor. Iși spuse că trebuie să meargă la București, să se plângă boierului Bălcescu sau cocoanei doftoroaie, să vadă ce spun și ei. Dar mai întâi, iată cum a fost dela început.

Când acum aproape trei ani, a văzut-o pe Safta ridicându-se din pat, după două săptămâni de mojmodeli și fel de fel de fierturi, s'a crucit. Dar și mai rău s'a crucit văzând cele ce-au urmat după aceea.

Era toamnă. Femeia l-a dat afară din casă, de-a văruiat bordeiul și a lipit pe jos, cu lut amestecat cu balebă de cal, a dres soba care începuse să nu mai ardă și pe urmă a fiert toate țealele și a făcut înăuntru curat, oglindă. Asta nu i-a plăcut lui Toma chiar atât de mult, că-l pune Safta mereu să-și lase opincile la ușe când era noroi, bodogănea tot timpul... Ba că nu-i e cămașa curată, ba că nu s'a lăiat din vară, de când l-a plouat sau de când se scâldea în gărlă... Sâmbăta, îl băga cu capul în albie și-l freca zdravăn cu leșie tare, de-l ustura pielea. Când n'a mai avut pentru ce să mârâie înăuntru, muierea nu s'a lăsat până n'a mai pus un perete de gard de nuiete șopronului din spatele bordeiului, în care se adăposteau boii. Muncea până cădea jos lungită și apoi se așeza în pat, se văita de șale, de mijloc, ba că o apasă pe piept, și ocăra pe toată lumea, spunând că asta nu e viață. După ce Toma îi dădea fierturi de buruieni și o pune pe picioare ea iar începea, ba cu una, ba cu alta... Prin cășlegi, când troienele de zăpadă înghețaseră, i s'a năzărit să-și care nuiete groase și lungi din crângurile de peste gărlă, ca să facă la primăvară o casă de gard lipit cu lut. Atât l-a bătut la cap, că tot se duce el să care pentru boier, după datoria lui de clăcaș, și că s'o ia și pe dânsa, încât a urcat-o în sanie cu toporișca în mână, și au adus și pentru ei vreo patru care. Tăia ea cu toporul, ca un bărbat, retezând dintr'odată copăcelul mai gros ca degetul ăl mare. A făcut o clăie întreagă de crăci lungi de tot, adăpostind după ele și mai mult șopronul cu boii cum și câinii, pe care nu-i mai ținea în bordei. Lui Toma îi venea să se bată cu pumnul în cap, că și-a adus nebuna în casă. Nepoata asta îmbătrânită înainte de vreme, căci nu avea decât vreo douăzeci și patru de ani, și înăcrită de necazuri și de boală, era mai rea ca o nevastă.

În primăvară, nu l-a mai lăsat o clipă să se odihnească: „a cărat singură bolovani în sac dela gărlă, și l-a pus să aducă dela Stâlpeni, din Muscel un meșter, care i-a lucrat temelia unei căsuțe, abia mai mare decât un bordei, dar care se chema că este o odaie, cu tinda ei. Singură a împletit gardul, singură a cărat alte lemne cu carul, când Toma nu era în podvadă... Pe urmă, atât l-a bătut la cap, că a scos și din banii dați de băiat ca să fie puși de-o parte, știa el pentru ce, și a adus iar meșterul dulgher care a făcut tavan, ușă și două ochiuri de fereastră la căsuța de gard, pe care ea a început apoi s'o umple cu pietriș și s'o lipească binișor cu lut. A încercat el să zică nu, de vreo câteva ori, dar Safta i-a spus că-i e rușine să mai doarmă cu el în bordei, căce zice lumea de ea, fată mare care stă cu bărbat în casă. Auzi, sluta, să te prăpădești de răs, nu alta! Când, spre sfârșitul verii, a văzut, până la urmă, căsuța acoperită și cu ușile puse,

ferestrele astupate cu beșică de bou, și când a crezut și el că poate răsufla, s'a pomenit cu altă nebunie. Că ea a vorbit încă din iarnă cu un prisăcar dela Stâlpeni care-i a spus că-i vinde câțiva stupi cu un soi bun de albine, mai bun ca al boierului, că prisăcarul acela îi face stupii și tot... De pe urma stupilor se câștigă bine; lumânările de ceară au mare căutare la București, unde lumea stă până seara târziu ba și noaptea la taifas, și unde sunt atâtea biserici, și că ea, Safta, ce să facă aci, singură, lângă râpă, cu tufișurile astea de măcieș și de curpeni?...

Femeia asta are pe dracul în ea, gândise omul. A dat deci câțiva bănuți, puțini, și pentru asta. Dar tot n'a îmbunat-o, tot acră, cicălitoare și neodihnită a rămas. Nu mai răsufla liniștit decât când o vedea în bordei, lungită pe pat, văicărindu-se, bând fierturi peste fierturi și spunând că ea moare și mai multe nu... Nu murea, se scula și mai afurisită, și mai născoceă altceva. Cotet de păsări a făcut după ce a închis, ca un grajd, șopronul boilor, iar în primăvară Toma s'a trezit în odaia cea curată, care era goală, căci lui îi făcuse nepoată-sa pat în tindă, cu niște omizi mari și buburoase, care se urcau pe pereți și pe crăcile puse anume pentru ele... de nu mai dormea omul, de frică să nu răzbească până lael vietățile astea scârboase prin cine știe ce crăpătură... Muierea naibii se apucase să crească gândaci de mătăasă...

Umbla pe jos, prin sate, pe sub deal și stătea de vorbă cu oamenii pricepuți la creșterea gândacilor și albinelor, afla ba de una, ba de alta, că altfel da zece înainte bărbaților la stupi și la viermii de mătăasă. Altceva nu făcuse în viața ei. Se vedea în toate acestea furia ei că fusese călcată în picioare și aruncată dincolo de poartă, de către cei dela curte, dar și bucuria că acum muncea în voie. Muncea pentru omul ăsta cumsecade care-i dăduse un acoperiș să se adăpostească, muncea pentru ea însăși, nu pentru un boier blestemat, căci pâinea pe care o mânca acum nu mai era tot atât de amară ca altădată. O bucura mai cu seamă că era de capul ei, că nu o alunga la tot pasul vâtaful cu gârbaciul... Avea, este drept, un soi de nebunie de a începe totdeauna altceva, de îndată ce un lucru era sfârșit. A dat vreo două trâmbe de pânză cu borangic și a primit dela o gospodină o vițică, pe care a crescut-o mare.

Peste vreo doi ani, când i se legase binișor gospodăria, Toma s'a pomenit chemat la curte de logofăt, care a înmuiat pana în călimara dela brâu și i-a arătat că e dator atât și atât...—„Că pe ce?”

— „Pe asta... și pe asta“... Cel mai rău l-a mâniat că i-a cerut să dea zece stupi și atâtea vedre de ceară datorie pentru doi ani în urmă. Deasemeni să mai dea atâția coți de borangic pentru frunza de dud pe care o mănâncă viermii.

— De ce să-ți dau, neică, pentru stupi? a întrebat Toma, vânat de mânie.

— Păi, albinele adună miere de pe livezile boierești... ori nu? De când crești tu stupi, au început să slăbească stupii boierești.

Să te crucești, nu altceva! Se gândi că stupii slăbesc fiindcă nu mai era Safta să-i îngrijească.

— Și pentru frunza de dud de ce să dau?

— Duzii nu sunt tot pe moșia boierească?

Toma simțea în el răsuciri de cuțit. Abia se stăpâni.

— Sunt duzi de prin curțile oamenilor, de prin grădinile lor și după pravilă astea sunt scutite de dijmă.

— Nu mai spune... Ei, dacă te crezi mai deștept ca boierul, o să-ți pară rău, rău de tot.

Lui Toma îi venea să pună mâna pe ceva și să-i dea în cap. Ce-o fi, o fi!... Dar pe urmă se gândi că n'are rost să omoare sluga și nu pe boier.

După un timp, vechilul reluă cu un soi de prietenie, bătându-l pe umăr.

— Și pe urmă ce te oțărăști tu atât, mă Toma? Nu o să fie al boierului tot ce e aci? Fii-tu e fugar și nu poate să moștenească nimica...

— Dar cum asta? Le las nepoate-mi așteia, care le-a făcut cu mâna ei. I le fac danie din viață...

Vechilul îl privi cu milă.

— N'ai drept să le faci danie, nu sunt ale tale...

A înjugat boii la car, a pus în el o putinică de brânză, câteva brațe de lemne, un sac de mălai, pentru flăcău, a luat în brațe și un urcioc cu miere pentru cucoana doftoroaia, că-i era rușine să se ducă la casa ei cu mâna goală.

La București era zor mare ca să se facă bagajul boierului Nicolache care, după câte se spunea, pleca la Paris.

Serdăreasa alerga în toate părțile, căci îi făcuse băiatului rufărie nouă, i-a împletit, din lână moale, niște pieptare groase, bătute bine, ca să aibă la el, că n'a vrut să ia cojocel înflorat — pe acolo, gândea ea că poate așa ceva nu se găsește — și-l știe slab de piept. I-a făcut și încălțăminte nouă, o altă pelerină, căci s'ar putea să fie prea scumpe acolo, iar el să nu mai aibă la iarnă toți banii odată... Bălcescu stătu mult timp la îndoială, dacă să călătorească sau nu pe apă, căci își zicea că dacă merge cu diligența, vede mai bine oamenii și locurile; mai ales prietenii lui moldovenii erau de părerea asta, cu toate că aveau la îndemână Galații; până la urmă totuși, Rosetti îl convinsese să meargă până la Viena și poate și mai sus cu diroscaful. *Loydul* austriac pusese pe Dunăre o serie de vapoare sgomotoase dar confortabile: „Wien“, „Pesth“, „Maria Dorothea“ și altele. E mai sănătos și mai puțin obositor, îi explicase Rosetti. Ai pat în cabină, loc în sufragerie și poți să stai și pe punte.

Nu mai pridideau cu pregătirile, totuși Bălcescu a găsit timp să stea de vorbă cu Toma sub nucul din grădină; erau niște călduri de nu mai umbla nimeni ziua pe uliță, prin orașul pustiu. Spre seară răzbea însă mireasma de lămâiță, căci cinci-șase tufe erau albe ca de zăpadă.

Toma i-a povestit de-a fir a păr necazurile lui.

— Scrie asta în regulamentul ăla, boierule?

— Nu mă mai boieri atât, frate Toma... Da... da... „frate Toma“. și poate ai să înțelegi în curând, o să-ți spuie Damian, de ce îți spun așa... Ei bine, în regulament nu numai că nu spune că trebuie să plătești, ci dimpotrivă, scrie anume că grădinile și ogrăzile oamenilor sunt scutite de dijmă.

— Atunci ce e de făcut? Oamenii aceștia ne dau în cap de cum încercăm și noi să ieșim la liman...

Bălcescu nu răspunse, dar sprâncenele i se îmbinaseră și gura i se strâmbă într'un surâs amar. Apoi ridică din umeri, fără să spună o vorbă.

Toma privi o clipă spre fereastră; își frământa pălăria mare în mâini, se vedea că-i vine greu să vorbească.

— Nu vă supărați... V'aș mai face o rugămintă...

— Nu mă supăr, Toma, nu mă supăr... Spune tot ce ai pe inimă.

— Apoi, uitați-vă... Eu aș vrea să fac danie, încă de pe acum, din

viață, bruma de lucruri și căsuța pe care o am la Vadul rău. Dar vechilul mi-a spus că nu am dreptul să fac nicio danie că, și așa, tot ce am acolo e al boierului și nu poate moșteni decât copilul, dacă e și el clăcaș pe moșie. Așa să fie oare?

— După vechea pravilă nu are dreptul ăsta, căci, după cum știi, se fac astfel de danii... dar după legea nouă mi-e teamă că o poate întoarce cum vrea el. Vechilul a știut ce spune. Dacă boierul vrea... Dar ascultă, te voi trimite la un prieten, avocat la Divanul apelativ, să te lămurească el... Nu-i vei plăti nimic pentru asta. Drept să-ți spun însă, nu prea cred că-ți va fi de vreun folos.

— Atunci ce e de făcut? Incotro să ne îndreptăm?... În țara asta nu avem dreptul nici să răsuflăm? Ce e de făcut?

Bălcescu și-a luat tâmplele în mâini de furie și neputință.

— Nu știu ce e de făcut, frate Toma... Uite, eu plec pentru vreo doi ani... și bine ai făcut că ai venit la mine. Să fie ultimul gând cu care plec din țară... Să nu uit nimic... Să zacă și să dospească totul în mine ca o otravă — să mă întovărășească durerea voastră de-a-lungul drumului, ca luna pe călător.

Scrisori post-restante

— Dumneavoastră sunteți domnul Nicolas Ba... Balicessco? — întrebă funcționara pariziană de dinapoia ghișeului, reținând, încă grijulie, scrisoarea.

— Nicolas Balchesco, rectifică Bălcescu pronunțarea numelui său pentru tânăra fată neîncrezătoare.

Nu erau decât zece ani de când se inventase marca poștală și în decurs de un deceniu se reorganizase serviciul corespondenței în toată Europa. Lumea era încântată de această simplificare și abuza de ea ca de o noutate... E veacul corespondenței.

Nevoia de corespondență în vremea asta era însă pentru mulți arzătoare, căci nefiind încă gazete de mare răspândire, telegrame și alte mijloace, știrile din țară se comunicau numai prin scrisori. Bălcescu se mai folosea și de avantajul de a-și putea primi la poștă corespondența din țară, — post-restante, cum se spunea.

Era binevenită pentru el măsura poste-restante, cu atât mai mult cu cât, dela sosirea sa la Paris, își schimbase de câteva ori locuința, așa încât până când i-ar fi venit din țară o scrisoare la ultima adresă dată, el s'ar fi și mutat la una nouă. Mai călătorise apoi și prin Italia (unde se întâlnise cu Alecsandri și Elena Negri) și era aci încă un motiv de incertitudine în corespondență.

Cântări în mână scrisoarea, mai ales că văzuse pe învelișul ei scrisul Sevastitței și constată bucuros că e voluminoasă. O puse în buzunar și se îndreptă ca de obicei spre Biblioteca Națională. De când sosise la Paris nu lăsase să-i treacă nicio zi, niciun ceas, fără să le folosească lucid, cu patimă, fără odihnă. Știa că mai are câțiva ani de trăit, căci boala, pe neobservate pentru ceilalți, făcea progrese neconținute. O lună petrecută la Palermo, pe terasa cu lespezile rare, roase, de piatră a unei case gălbui cu coloane, între grădini de portocali, alături de prietenii iubiți Alecsandri și Elena Negri, îl întremase puțin, dar răul rămânea adânc. „Din cei zece ani pe care mi i-am dorit, pe care i-am cerut încă, — își zicea el — cinci au și trecut.“ Pentru întregirea lucrării pe care o pregătea, „Istoria românilor

subt Mihai Viteazul", aduna material din toate bibliotecile și arhivele la care putea răzbate, din mai toate orașele mari prin care trecea.

Trăia modest, ocolea pe cât putea chiar întrunirile dela sediul Asociației Studenților Români din Franța, al cărei președinte era Ion Ghica, care plecase mai înainte, secretar C. A. Rosetti care venise din nou la Paris și casier Vârnăv, moldoveanul care pusese la dispoziție localul necesar. Bălcescu plăti alături de alți cincizeci de subscriitori, cei zece franci la care se îndatoră anual, dar prefera în locul vieții de student boem, viața de studiu în bibliotecă.

Merse acum grăbit, pe culoarul lung și îngust, până la sala stampelor.

Se scuză că-și deranjează vecinul obicinuit, un bătrânel cu cap mare și chel, pe un gât subțire, și odată așezat la masă, scoase nerăbdător scrisoarea din buzunar, înainte chiar ca să facă semn să i se aducă volumele și legăturile cu reproduceri, puse deoparte din ajun, de către un funcționar foarte politic și foarte îndatoritor.

Erau obicinuitele știri despre ai lui. Mama tot necăjită cu ficatul, cu toate fierturile de buruieni pe care le lua... Costache e mai îndrăgostit ca oricând, scrie o piesă de teatru, dar Barbu nu e cuminte deloc și poate din pricina asta mama nu se poate întrema. Barbu s'a înhăitac cu câțiva înși, mai bogați decât el, și colindă toate balurile mascate, și — din păcate — în fiecare zi sunt în București două, trei baluri mascate, oriunde e o sală mai încăpătoare, mai cu seamă la hoteluri, unele foarte ordinare, cum zicea Sevastița. Mama tremura de grija lui Barbu, știindu-l că se duce la aceste baluri și din cauza jocurilor de cărți de-acolo. Jocurile de cărți sunt o plagă a orașului. Se joacă la orice oră din zi și din noapte, fără măsură, aproape cu sprijinul poliției. Mama adună bani ca să-l trimită cât mai repede pe Barbu la Paris, ca să-l smulgă dintre prietenii lui stricați. Marghioala e bine, își vede de copii, și bărbatu-său acum din nou în slujbă, e sănătos. Despre ea, Sevastița, să n'aibă nicio grijă. Mai prost pare să fie anul acesta cu rodul moșiei... La începutul lui Martie au fost niște călduri mari, tot ca în '46, care au topit ca nimic troienele înțepenite ale iernii bogate în ninsori și viscole. Au fost inundații mari în București... Din cauza căldurii prea timpurii au înmugurit toți pomii prea devreme. Pe la începutul lui April a venit un îngheț aspru, așa că e puțină nădejde să poată fi ceva de cules la Bălcești, anul acesta.

„Nenorocirea cea mare este însă alta, Nicule. Au ars Bucureștii. A ars jumătate din oraș. A fost ceva, cum spune mama că nu s'a mai pomenit de cincizeci de ani, poate de o sută de ani. Jalea e de nedescris. Noi am avut un noroc nespus, căci vântul a bătut spre răsărit. Focul a izbucnit în ziua întâia de Paști, în timpul unei furtuni grozave care sufla dinspre apus. Un băiat, ca de vreo doisprezece ani, fiul prietenului nostru Costache Filipescu, neavând voie să umble cu pușca, s'a dus în șopronul unde se țineau trăsurile ca să descarce arma pe ascuns. A tras din joacă în podul șopronului, unde se ținea fânul. A luat foc într-o clipă tot podul, tot șopronul, casele vecine din jurul bisericii Sf. Dumitru, de lângă hanul lui Constantin. Flăcările, spun cei care le-au văzut întâiu, parcă sburau din casă în casă, spre biserica Sf. Gheorghe, spre Bărăției, spre biserica Sf. Vineri, căci furtuna ridica în văzduh căpițe întregi de paie aprinse, ori șindrila de pe acoperișuri și cărpe de tot felul, ba chiar și acoperișuri întregi cuprinse de flăcări, și le rostogolea peste alte case. Cum era în ziua de Paști, și cum ardea Târgul din Lăuntru, unde sunt cele mai mari prăvălii, și prăvălie lipită de prăvălie, străzile erau pustii, căci băieții de prăvălie și tejghetarii erau plecați acasă la ai lor, și la fel lipseau și negustorii. Din ulițele Lipscani, Neamțescă,

Cavafi, Covaci, Gabroveni, Bărăției până în piața Sf. Anton, în câteva caseuri n'a mai rămas decât cenușă. Dela Sfântul Gheorghe, care a ars cu totul, în această zi de Paști, focul s'a întins spre Lucaci și a ieșit înspre bariera Vergului, spre Delea Veche și spre bariera Iancului. Furtuna bătea atât de puternic încât s'au găsit peste câteva zile mătăsuri, panglici și alte asemenea mărfuri ușoare smulse de prin magazine și asvârlite cine știe unde, de-au rămas agățate, încurcate în crengile copacilor din pădurea dela Mărcuța și Pantelimon...

Căpitanul Papazoglu, pe care l-am văzut la Faca, ni, ne spunea că boierimea cea mare era la Palat să felicite pe Vodă în ziua de Paști și că s'a risipit în grabă, fugind fiecare pe la casele lor. A fost greu de stins focul și din pricină că toată lumea își scotea calabălăcul ori marfa în mijlocul uliței, nădăjduind s'o scape, de nu mai puteau trece sacalele pojărnicii și nici tulumbele. A fost scoasă toată armata să dea ajutor. Abia a fost timp să fie ajutați nenorociții de deținuți dela pușcăria din spatele Hanului lui Manuc... Hanul Șerban-Vodă nu a ars și iată de ce, după cum ne-a spus Papazoglu: bancherii Menoah Hillel și Zerlendi s'au dus la Vodă, care trecea călare; au îngenunchiat, cu capetele goale, înaintea calului, strigând desnădăjduiți: „Apără, Măria Ta, hanul Șerban-Vodă, căci magaziile lui. pe lângă o mulțime de mărfuri, și pe lângă casele de bani, sunt încărcate cu treizeci de butoaie de iarbă de pușcă“. Lui Vodă i s'a făcut părul măciucă, nu alta: „Cum, iarbă de pușcă în mijlocul orașului? Ocna o să vă mănânce!“ Dar Hillel, stând mereu în genunchi, a spus: „Știm că vom merge la ocna, dar scapă hanu', Măria Ta“.

Atunci Vodă a poruncit ca toți pojarnicii și toți sacagiii orașului să înconjoare hanul și să-l apere de flăcări. „Cum ai dat de știre abia acum, când ard Bucureștii, că ai iarbă de pușcă în bolțile hanului?... Trebuia dela început să cari totul afară“. — „Nu pot să vă spun acum, dar scăpați hanul... Știu că voi fi spânzurat, dar scăpați hanul“. A treia zi s'a aflat că n'a fost niciun butoi de iarbă de pușcă, ci numai o născocire a bancherilor care au izbutit astfel să-și scape mărfurile din magazii. Mama zice că o să-i bată Dumnezeu că s'au gândit numai la avuțiile lor, nu le-a păsat de căsuțele săracilor din Udricani și Delea Veche, unde-au rămas oamenii pe drumuri, fiindcă toți pompierii și toți sacagiii din București au primit poruncă să apere hanul. Căpitanul Papazoglu ne-a povestit multe ieri la Faca, pentru că a fost trimis cu compania lui în ajutorul populației; spunea că a văzut trei cadavre, rezemate de zidurile care mai rămăseseră din biserica Lucaci. A ars, odată cu biserica Stelea, și sora Vlădichii Chesarie, greul. Se zice că au fost morți și la biserica Bătiștei, din care nu au mai rămas decât zidurile. Lumea de acolo a scăpat doar fugind cum a putut dinspre partea de răsărit în cea de apus a orașului. Au ars foarte multe biserici, nu se știe câte.

Nicule, — continua scrisoarea — n'au fost sărbători, a fost o jale fără margini... Lumea a rămas pe drumuri; mii și mii de femei și de copii dorm pe câte o claie de calabălăc, stricat și ăla; plâng de ți se rupe inima. Negustorii știu că își vor întocmi iarăși la loc averile, dar ce-au să facă micii calemgii și oamenii muncitori, Nicule, care o viață întreagă au trudit ca să aibă un acoperiș pentru copii, și câteva lucruri mai omenești în casă? O femeie se bocea: „N'am mâncat o jumătate de an decât pâine cu ceapă și verdețuri, ca să cumpăr o ladă să-i fac zestre fetei, și acum a ars cu totul...“ Pe tine și pe prietenii noștri dela Paris o să vă doară nespuse că a ars și casa lui Negulici. Tabloul lui cel mare „Bolnavii dela Mărcuța“ s'a făcut cenușă, cu zeci de alte tablouri mai mici“.

Scrisoarea mai cuprindea amănunte despre o prietenă a mamei lor care locuia pe lângă biserica Sfinților... A trimis pe Stoica s'o aducă cu poștalionul. Calabalâcul mai de preț i l-au pus în magazia de lemne care acum e goală, iar ea, Sevastița, cu două fetițe, locuiește în odaia lui, a lui Nicu, până când acea prietenă a mamei va găsi o altă locuință. Il mai vestește că-i trimite mamă-sa, în săptămâna viitoare, încă cincizeci de galbeni, printr'o scrisoare, tot la bancherul cel vechiu".

Bălcescu nu mai putu să lucreze nimic în ziua aceea... Când înapoie, cu rugămintea de a-i fi păstrate, teancul de cărți și colecția pe care nu o desfăcuse, funcționarul îl întrebă mirat.

— Plecați? N'aveți dispoziție de lucru, după cât se pare, domnule?

Bălcescu zâmbi, cu o adâncă tulburare.

— Da... nu prea am dispoziție de lucru... Au ars Bucureștii.

— Bucureștii?... Cum? Ce? Omul nu pricepea nimic.

Bălcescu clătină din cap, fără să se întoarcă... O să fie surprinsă Luxița văzându-l că vine s'o ia cu trei ore mai devreme...

Era acum de mai bine de un an la Paris, când Tița, într'o altă scrisoare, îl înștiință despre întâmplarea dela Vadul rău, întâmplare ce umpluse de groază toată boierimea și era cât pe-aci să aprindă țara. Boierul Medelioglu fusese ucis cu o lovitură de ciocan de către fierarul curții, Filaret Mustea, tatăl țiganului lăutar Bănică. Boierul nu-l mai lăsa pe băiat să iasă din casă, nici măcar în curte. De mai bine de doi ani îl ținea închis. Nu-l mai pune la nici o treabă, și-l îmbrăcase cu anterior curat și cu ceacșiri legați cu tuzluci, de meși. Nu-i cerea decât să-i cânte împreună cu țambalagiul, un ceas după masa de prânz și două ceasuri după masa de seară. Stătea mereu pe gânduri, în jilțul său, uscat ca niște moaște, și sorbea, când din ceașca de cafea, când din pahar, trăgea din ciubuc și se gândea, el știa la ce... Uneori, când ei cântau, el cetea câte o carte de versuri grecești ori franțuzești. Băiatul devenise o umbră, mai ales că era bolnav de piept. Nu-l mai lăsa să cânte față de musafiri. Atunci pune să cânte alt viorist, împreună cu țambalagiul.

Cu o săptămână înainte de nenorocire, Bănică i s'a aruncat la picioare, rugându-l să-i dea drumul, căci el nu mai poate îndura, se prăpădește. Boierul s'a ridicat, a venit la el și l-a palmuit; o palmă cu degete uscate ca vergelele. Niciodată nu lovise el însuși, pe vreun rob ori vreun clăcaș. Totdeauna pune vătăfii să-i bată, uneori în fața lui, până erau lăsați jos mai mult morți. L-a ocărât pe Bănică: — „Slugă nerecunoscătoare... Te țin pe puf și tu vrei să pleci?” Flăcăul a rămas cu gâtul moale; i-au dat lacrimile și i s'a încrețit fruntea. A alergat apoi pe sala din dos, unde era un cuier mare pentru atârnat hainele grăsoase. A scos un șnur dela un macat, de pe sofa, și a făcut un laț, s'a suit pe un scaunel, apoi a atârnat șnurul de cuier, a vârât capul în laț și a împins scaunul cu piciorul.

L-au găsit învinețit, cu ochii ieșiți din cap, cu limba scoasă. Mort. Boierul a dat poruncă să-l îmbrace curat, i-a pus meși noi de brunel în picioare, i-a făcut și coșciug, în care a fost așezat cu tălpile legate cu o panglică și cu mâinile vinete pe piept. Toată lumea plângea și când a fost să-l acopere cu pământ, boierul avea lacrimi în ochii lui mari și albicioși și a spus „să-i fie țărâna ușoară"... În clipa aceea, tatăl băiatului Filaret, fierarul, care venise cu barosul la el, de credea lumea că vrea să-l pună în mormânt, ori cine știe ce, a ridicat barosul și l-a ucis pe boier, dintr'o singură lovitură. Pe urmă

l-au dus sătenii toți până la primărie, de frică să nu-l ucidă și pe el oamenii curții, iar pe celălalt, pe boier, l-au lăsat părăsit pe marginea groapei proaspete, cu capul strivit, cu giubeaua plină de sânge și de bucăți de os. Vreo două babe se uitau la el și nu știau ce să facă. Pe fierar l-au judecat grabnic la București. Toate maidanele în jurul divanului erau pline de săteni și de muncitori. Trei boieri tineri l-au apărat pe țigan și chiar boierii cei mari, după cele ce au auzit că a fost viața lui Bănică, dar mai ales viața postelnicului, înfățișat de apărător ca un sadic. N'au mai avut curajul să-l osândească la moarte pe Filaret Mustea, fierarul. N'au putut să-i dea decât cinci ani de ocnă la Telega.

Despre cei de acasă, Tița îi scria fratelui ei că sunt toți bine, că le e dor de el, că numai Costache a rămas acum în București, și că el le-a povestit astea toate, săptămâna trecută, când a venit să-i vadă la Bălcești...

...L-a găsit pe Arăpilă la cafeneaua „Regence” în piața Comediei Franceze. Către ora prânzului avea să vie tot acolo, ca să ia masa împreună și Luxița, căreia îi plăcea să hoinărească pe străzile cu vitrine bogate ale Parisului.

Ascultând scrisoarea pe care i-o citea Bălcescu, Alecu Golescu fu tulburat adânc; amândoi își amintiră unul altuia un șir întreg de întâmplări din viața grea a robilor țigani. Lui Arăpilă însă îi stătea pe inimă să facă și o mică observație.

— Nicule, să știi că Tița are dar la povestit... Ce frumos scrie... că stai și te miri.

Bălcescu clătină din cap, par'că ar fi spus: „Ei, cred și eu,” apoi spuse sorbindu-și oranjada, căci îi era destul de cald.

— Scrie așa frumos, fiindcă îmi scrie mie, lui frate-său. Scrie așa cum vorbește, dar când scrie unor străini, scrie și ea sucit, pocit, așa ca și noi toți. E parcă un făcut cu limba noastră, românească... Cum dă de cerneală, se pătează. Vreau să spun că se sucește, își dă ifose strâmbe, întortochind frazul, ca să pară că este mai altfel, mai grozav. Așa s'au tradus unele părți din biblie, așa scriu și țărani când știu carte. Scriu cum cred și ei că e frumos, nu cum vorbesc în fiecare zi... „Doresc ca mica mea epistolă...” Așa scriu la noi funcționarii, profesorii, așa scriu toți scriitorii, parcă ne e rușine să scriem așa, simplu, cum vorbim. Lasă că unii mai stricăm limba, din grabă și din neglijență, cum mi se întâmplă mie cu scrisorile pe care le trimit prietenilor. De altfel să vezi cum scrie Tița către streini... Nu o mai recunoști... Pasă-mi-te, vrea să fie altfel decât e ea, cea de toată ziua, cum e în scrisorile către mine.

— Vezi că sunt cuvinte noi, greu de folosit.

— Lasă neologismele. Vorbesc de felul firesc și curgător al limbii pe care o vorbim toată ziua. Poate că niciodată, până azi, nu s'a vorbit o limbă mai frumoasă ca aceea pe care o vorbim cu toții, toată ziua. Vorbim cei mai mulți o limbă curată și curgătoare ca grâul de sămânță. Ei, bine, peste o sută de ani, nimeni nu va ști cât de frumos s'a vorbit românește la mijlocul acesta de veac... Nu vor rămâne mărturie, decât paginile scrise care-s sucite, pocite, petecite, împopoțonate, radicalizate... totdeauna pozând față de cineva. Parcă toți suntem niște analfabeți înfumurați.

— Așa scriem toți, e adevărat...

— Nu-i așa?... Eu câteodată mă îngrozesc de scrisul meu... Vezi că scrisul simplu îl nimerеști numai în intimitate, și numai când îl înveți... Hei, va mai curge apa pe gârlă până când noi, românii, vom învăța să scriem așa cum vorbim.

Cetiră din nou scrisoarea când veni Luxița, și pe ea a podidit-o

plânsul, deși nu-l văzuse niciodată pe Bănică; îl cunoștea numai din cele ce-i povesteau prietenii și mai ales din câte i se spusese, atunci când cântase muzicantul la ea acasă, și ea fusese nevoită să rămână sus, în iatac.

Peste câtva timp, venind într-o luni, după amiază, — tot la *Régence*, unde uneori juca și șah, Bălcescu era agitat, frenetic, exaltat.

Luxița sosise mai de vreme și-l aștepta, mâncând înghețată.

— Lucia... am descoperit în sfârșit portretul lui Mihai Viteazu cel adevărat... al lui Sadler...

Ea, tulburată de tulburarea lui întrebă, scăpând din mână lingurița.

— Unde?

— La Biblioteca Națională... secția stampelor... Să vezi... Dar mai mult nu putu să-i spună. Hai să ieșim la aer, hai să alergăm. Nu pot sta locului... Ah, dacă ar fi aici cineva, cu care să mă iau la trântă...

Ea a oprit o trăsură și i-a spus omului de pe capră să meargă la Saint-Cloud. După ce au trecut lungul pod de peste Sena, Bălcescu, mai liniștit, îi povesti întâmplarea.

— Lucica, tu știi, ți-am spus încă din București că n'am nici o încredere în portretul adus din Transilvania de Mayer, care pretinde că a găsit chipul lui Mihai Viteazu; mi s'a părut că nu-i adevărat, cu toate afirmațiile Poenarului și cu toată dizertația învățatului Dr. A. Kurz... Nu, acesta nu e Mihai al nostru, îmi ziceam. De când am plecat din țară, în toate cercetările pe care le-am făcut prin bibliotecile multor țări, căutam mereu să dau de un portret al lui Mihai Viteazul, deosebit de cel neșigur din unele cărți străine, cea a lui Besselius, de pildă.

La Roma am răscolit și am văzut mii de portrete fără să pot descoperi ceea ce speram. Și iată că azi, 2 August 1847, Lucica, ducându-mă cu Arăpila la cabinetul de stampe, ca să facem oarecare cercetări genealogice, cerui, între altele, și fără multă speranță, să mi se arate portretele ce au despre Otomanii, Ungurii, Transilvanii și Românii vestiți. Mi s'au adus, în colecția Transilvania, șase portrete ale lui Mihai Viteazu, dintre care trei-cunoscute din cărți, două noi, iar al șaselea, ei bine, și nou și minunat, așa cum l-am văzut noi pe Mihai Viteazul. Scrie pe el în latinește că a fost desenat după natură de Algidius Sadeler, sculptorul Majestății sale imperiale și e pusă și data... Praga, anul 1601. Luxița, am dat și eu și Arăpila tot ceea ce aveam în buzunar și am comandat pe loc o gravură frumoasă și credincioasă, spre a da în admirarea Românilor, adevăratul portret al eroului lor.

Lucica se bucură, dar îi mai aduse și ea o veste tot atât de neașteptată... Are să fie peste câteva luni mamă. Acum speră să fie adevărat, nu ca la București. Bălcescu se întuneacă puțin.

— Ți-am spus numai ca să știi... Restul nu te privește, adăugă ea, cu inima strânsă.

— Lucica, pentru numele lui Dumnezeu, cum poți vorbi așa? Dacă nu ar fi decât grija sănătății tale... și tot așa fi cuprins de îngrijorare....

— N'avea grijă de mine. Aici nu o să mai pot rămâne prea multă vreme, fără să bage de seamă prietenii noștri. Voi merge — nu în țară, firește — ci la Budapesta... După naștere voi vedea ce e de făcut... Două lucruri doresc. Rog pe Dumnezeu să semene copilul cu tine și vreau să știe toată lumea că e al tău, iar în al doilea rând, vreau să-l cresc eu. Va trebui, scumpul meu, să vestești pe toată lumea că ai un copil la Budapesta, cu ● unguroaică sau așa ceva și că ai vrea să-l aduci în țară.

— Atunci are să vrea Tița să-l ia ea. Sunt sigur de asta.

— Am să-i iau înainte și am să-l înfiez eu. Pretinsa lui mamă nu are să mi-l dea, bineînțeles, decât mie.

— Ți vei face un dușman din Tița... căci, îți repet, va dori ea, fără îndoială, să crească copilul.

— Asta nu...! Voi ști eu s'o împac... Dacă te iubește pe tine, vreau să mă iubească și pe mine.

— Ii e o teamă nespusă de tine, îi e frică să nu mă abați dela cceace ea numește rostul meu pe lume.

— Dar tu nu vezi că fac tot ce pot ca să-ți las cea mai deplină libertate?...că sunt numai umbra ta?

— Sunteți două umbre geloase una pe alta.

— Nu pricep. Am crezut totdeauna că fata asta mă iubește. Acum vreo cinci ani, când ea nu era decât o fetiță, nu mă scotea din nana Luxița și era pe lângă mine ca o soră mai mică. Inchise umbreluța și rămase pe gânduri. Cu un soiu de desnădejde dorea să fie de data asta mamă, căci se gândea că e ultima ei șansă. Avea să împlinească treizeci și doi de ani.

Bălcescu se gândi că Tița are acum peste douăzeci și cinci de ani, că s'a maturizat în singurătatea ei, că a devenit tot mai îndărătnică și mai autoritară; șopti îngândurat și el: „S'a mai schimbat... s'a schimbat mult... Acum trăiește numai pentru mine...”

Seara au mâncat împreună la cafeneaua Tortonî, unde a venit și Arăpilă, au băut toți trei două butelii de Bourgogne ca să sărbătorească portretul descoperit.

— Și încă alt portret... Sunt sigură că va fi la fel, tot îndruga Luxița, râzând nebunatică, fără ca Arăpilă să poată pricepe ceva.

Peste câteva săptămâni ea plecă; Bălcescu o conduse o parte din drum spre Budapesta.

Licsandru și Licsandra

Toma își trânti furios pălăria de pământ. Când n'are omul noroc, n'are și pace. Vrând să ocolească hanul Goleșcu pe după biserica Sf. Ilie și s'o ia spre Sf. Nicolae din Țigănie, prin dosul Mitropoliei, într'o înghesuală de care, căruțe și briști, cum e mai întotdeauna în preajma podului de piatră, peste gâră, se pomeni cu carul sucit, dintr'o izbitură, de mai, mai să-l arunce și pe el în șanțul drumului. O brașoveancă mare cât o hardughie, vrând să facă loc în grabă unei droște boierești, care venea în goana celor patru cai, îi izbi fundul carului și-i rupse o roată dinapoi. Să-l iei de gât? Pe cine să-l iei de gât? Droșca nu se mai vedea. Omul cu brașoveanca? Tot el înjurase și trecuse mai departe, că el avea roțile bine legate cu fier.

Toma se scărpină în cap, judecă mai deaproape paguba și-și zise că o leacă de noroc tot a avut. Până la Damian nu era mai departe decât la două, trei svârlituri de băț, cât e dela Mitropolie până în dealul Filaretului și încă o țără de noroc mai avea, că se găsea tocmai în țigănie unde avea prieteni care să-i dreagă pe loc carul.

După ce boierul Medelioglu fusese îngropat, clironomii lui nu mai voiseră să țină în casă pe nimeni din neamul celui care zdrobise țeasta boierului. Se chibzuiră câtva timp și căzură la învoială între ei să-i dăruiască pe toți cinci (erau: nevasta lui Filaret Mustea, Chiriac, feciorul cel mare al lui Filaret, care avea acum aproape treizeci de ani și apoi feciorul cel mare al acestuia, care avea și el doisprezece ani, și învăța tocmai acum meșteșugul potcovitului și al legatului în fier, și încă doi băieți mici, dănciuci în picioarele goale și cu burțile mari). Mitropolia, deși țigani ei nu erau

robi la fel cu aceia ai boierilor, îi primise pe loc... cum să nu-i primească? Și îi băgă în țișănia ei, unde avea tot felul de șoproane cu foale, minghinele, nicovale și alte unelte pentru dresul caretelor, potcovitul cailor și alte nevoi ale curții metropolitane. Dar, din păcate, Chiriac, prietenul lui Toma plecase să dregă niște garduri de fier în cimitir. Se găsi în locul lui alt meșter.

Pentru o căciulă de mălai, un țigan bătrân, în sdrențe, cu o barbă sură, țepoasă, îi spuse că face roata pe loc, cu legătură bună de fier, până într'un ceas, mai ales dacă Toma pune și o mână de brânză lângă mălai. Pandurul se învoi, și în timp ce aștepta, se gândi să se repeadă până acasă, ca să ducă ori sacul cu mălai, ori putina de brânză, dar văzând ciurda de puradei care dădeau târcoale carului, se gândi că e mai cuminte să aștepte pe loc.

Anul trecut, Mitru stătuse vreo lună în odaia închiriată pe lângă biserica Dobrotesei; pe urmă își zise că nu e bine să risipească banii și se hotărîse să-și clădească o căsuță a lui, pentru fetiță și nevastă. La asta îl îndemna cu stăruință și Licsandru Hergă.

— Mă, Mitrule, mă... acolo la mine, sub dealul Filaretului, e raiul păământ, mă. Îți dau și ție cinci, șase prăjini, pe nimica toată, mi-oi plăti tu datoria cu țărâita, când te-oi înlesni. Tare o place Licsandra mea pe Gherghina ta și ar fi bucuroasă să stea alături, de, că pă drumurile astea dintre vii uu prea sunt vecine. O casă, mă, o faci cu nimica toată. Te mai ajut și eu, o să pună mâna și alți tabaci de-ai noștri. Că și pă mine m'au ajutat la multe

Licsandru Hergă era de felul lui dintr'un sat de pe lângă Giurgiu. Ai lui avuseseră de furcă mereu cu cetele de turci care ieșeau pe neașteptate, din fosta raia, după pradă. Cu vreo cincisprezece ani mai înainte, pe când el și cu tată-său și ceilalți doi frați mai mari erau la câmp, o ceată de bașbuzuci intraseră după jaf în sat și adunaseră ce găsiseră ei că le trebuie, dar mai ales copile și neveste tinere, dela casă la casă. Ar fi vrut să adune și vite, dar erau în pădure, la pășune. De obicei, oamenii fugeau, se lipseau de tot, numai să-și scape viața, dar acum era prea de tot. Oprea Hergă își luă cei trei feciori, dintre care Licsandru era cel mai mic, că n'avea decât cincisprezece ani, își căută topoare și cuțite, pe care le ascunseră cum putură sub niște țoale puse pe umăr și se întoarse în sat, să-și scape cele două fete și bruma de avere.

— Eu, povestea Licsandru, nu eram atât de voinic cât sunt acum, că eram un copilandru... Dar tăicuța și frații ceilalți cred că mă întreceau atunci, cât sunt eu azi, cu cel puțin un lat de palmă.

Ascultătorii se minunau și pe drept, fiindcă Licsandru Hergă era un munte de om, bălan și puternic ca un plăvan, de ridica glumind un junean în brațe.

— Și cum vă spun, ne întoarcem în sat prăpădiți, vai de noi... „Măi, — spuse taica, — să încercăm să-i luăm la început cu binele, cu rugăminti...” Da' Turcii cum ne-au văzut au început să ne înjure pe limba lor, să ne sgâlțâie și ne-au și înconjurat. Trăseseră toți iataganele, dar în jurul ceaușului lor nu erau decât cinci-șase, căci ceilalți împânziseră satul, după pradă. S'apropie taica de calul ceaușului și să roagă; ceaușul îl înjură și-l lovește cu latul săbiei... În clipa aceea, până să ridice el iarăși sabia, taica l-a săltat cu o mână din șea și l-a isbit de pământ de cred că a plesnit fierea în el și nu s'a mai sculat de jos. Noi ne așteptam la asta, într'o

clipă am fost pe turci... Unul dintre ei a apucat să tragă cu pistolul și l-a împușcat pe tată-meu, dar celorlalți le-am frânt paloșele și i-am omorât. Ai noștri, din sat, care se mai găseau pe lângă noi, au început să răcnească, au sărit cu coase și topoare în mâini și așa, au pus pe goană ceata de tâlhari să tot fi fost vreo cincizeci... de n'au mai avut timp să ia nimic... Atunci am văzut că turcii știu și de frică. După moartea tăicuțului, noi ne-am împrăștiat pe unde am putut, că nu mai era de trăit acolo. Surorile s'au tras spre Pitești, unde frați-mio al mare a deschis o măcelărie. S'a dus după el și frați-mio celălalt, iar eu am dat cu ochii de Licsandra asta, am luat și zestre bărăganul cât îl vedeți și căsuța, și am învățat tăbăcirea pieilor la Dobrovici.

Bărăganul de care vorbea Licsandru Hergă era tocmai pe dos decât un bărăgan, era mai mult o râpă în care se povârnea dealul Filaretului și avea poate patruzeci-cincizeci de prăjini. An cu an, voinicul acesta sădise ba ici un zarzăr, ba dincolo un gutui. Unde era povârnișul mai moale se prinseseră și destui butuci de vie, din care să scoată omul un butoi de vin, cam în fiecare toamnă. Căsuța, două odăi, cu tindă între ele, iar în față cu prispă, era cam bătrână și acoperișul trebuia reparat în fiecă an, că-i cam zburau furtunile din olane... Era la drum, spre ulița căreia îi zicea, firește, ulița dintre vii; ducea dela fântâna lui Cantacuzino, la deal, către viile Mitropoliei și ale Băicoienilor, unde se afla și vestita crâșmă a lui Tache Sbanghiul. Ulița nu cuprindea decât câteva case ascunse sub duzi și cireși; nu se prea vedeau dela drum că gardurile viilor erau întărite cu stufișuri de porumbe negre și curpeni.

Licsandru avea dreptate. Uneori, spre seară, când priveai de aici, din deal, Bucureștii, cu sutele lui de turle de biserici, iar ochii îți lunecau până departe, în vale, spre lacul Bănesei și al Herăstrăului și când încoace spre Cotroceni și Grozăvești soarele apunea roșu, asvârlind raze prelungi care-i întocmeau un soi de coadă de păun, aici la Licsandru acasă, chiar că era raiul pe pământ. Și totuși frumusețea adevărată se arătau a fi înșiși Licsandru și Licsandra, femeia lui cea voinică și tânără, amândoi peste măsura oamenilor obișnuiți, ca un Adam și o Evă dintre uriași, făcuți anume unul pentru altul, cu singura deosebire între ei că ea, deși era tot atât de bălană și cu carne voinică, avea însă părul castaniu și greu ca un coif de mătasa porumbului.

După ce au adunat tot ce le era de trebuință ca să clădească, căsuța lui Mitru a fost gata în patru zile, că a lucrat nu numai el cu soția lui, în două zile de sărbătoare și o Duminică la mijloc, ci și vreo zece prieteni tabaci. Au găsit și un popă cumsecade la ei, la Cuțitu de Argint, care i-a deslegat pentru lucru Duminica. N'avea decât o odaie și o tindă, dar tinda era mare cât o odaie și făcuseră în ea o sobă cu plită, al cărei cuptor dădea prin perete în odaie, ca să le încălzească odată pe amândouă. În tindă era loc destul de pus un pat mare, în care dormeau de-a latul toți trei. N'aveau grădină mai deloc, căci în dreptul lor râpa era mai mult o ruptură de deal și o mai scobiseră și ei luând lut și pietre pentru casă. Aveau totuși un nuc și cinci zarzări, și apoi, cât de cât, puseseră pe muchile râpei vreo doi butuci de vie, cu care să facă boltă pentru umbră.

În magazia de lemne și de unelte de tot soiul, așezaseră o plită ca să gătească acolo, Gherghina, vara, afară mai la aer. Nu erau nici departe de tăbăcărie, unde mergea el la lucru, dar erau pe deal și deci feriți de revărsările gârlei.

Când Damian văzu că-i gata căsuța lui Mitru, puțin cam strâmbă, dar altfel bine proptită în pământ, se îmbolnăvi de dorința de a-și face și el una la fel. Se gândea că după ce l-o slobozi pe taică-său, să aibă unde să-l ducă,

unde să-și petreacă omul bătrânețele. Rugă pe Hergă să-i vândă și lui un petec de sub răpă, din „bărăgan“. Socotea că până la toamnă, tot o să-și poată dura măcar o odaie, cum o fi, iar până atunci își pusese un pat de lemn pe prispa lui Mitru. Când ploua, fugea în magazie. Până în toamnă, Toma își tot făcea drum cu carul spre București, aducând dela Vadul rău când crengi lungi și tinere pentru gardul pereților, când căpriori cu bârne. Nerăbdător, Damian începuse să închidă cu pari ograda și să-și potrivească și oleacă de grădină din doi duzi, un măr și vreo doi gutui tineri, creșcuți parcă unul dintr'altul.

Roata lui Toma nu a fost reparată, cum se lăudase meșterul, într'un ceas, nici în două, ci abia către seară. Și stăpânul ei nu se plăti numai cu o căciulă de mălaiu și cu un pumn de brânză, ci și cu o stacană de rachiu, ca să ardă mai bine foalele.

Așa că ajunse acasă, sub deal, târziu, când cădea soarele înapoi, dincolo de Cotroceni. O găsi pe Licsandra lui Hergă plângând. Era ziua ei, că împlinise douăzeci și doi de ani și gătisese mâncare bună poftind la masă în așteptarea bărbaților, pe Gherghina cu Tincuța, fetița ei, dar cu toate că era aproape nouă seara, bărbații încă nu veneau.

Zadarnic încerca s'o împace Gherghina, că iar se mânîia... „arz-o focul de masă“, și iar începea să plângă. Era de felul ei cam copilăroasă. Il vestise din vreme și pe Chiose cimpoierul, chemat totdeauna când meșterul tabac voia să petreacă. Zdrentăros, cu nădragii peteciți și cămașa ferfeniță, Chiose avea o asemenea înfățișare care te făcea să te gândești la un țap bolnav. Era bătrân și nu mai vedea de un ochiu, auzul îi slăbise de tot, nu mai știa decât cântece uitate, din vremea când auzea el bine, — cântece bătrânești, unde era vorba de luptele cu turcii, la Brăila, la Giurgiu, la Cerneți cu Pazvantoglu. Cu cântece de felul acesta nu prea era îndrăgit de cei tineri, care mureau după cânteccele de lume: „Amoraș... amoraș vede-te-aș călugăraș...“ și altele. Dar Licsandru, cu plosca de vin lângă el, l-ar fi ascultat toată noaptea.

Nu erau de vină ei că întârziaseră. Avuseseră mult de lucru. Deși începuseră ziua la cinci dimineața și nu hodiniseră decât o jumătate de ceas la prânz, abia către opt seara isprăviseră.

Fusese o zi doritoare, pieile puteau mai rău ca stârvurile. Dobrovici stătuse pe capul lor și nu-i lăsase să plece până ce nu socotise el că ar fi timpul. O vină totuși aveau, dacă e vorba de vină, numai fiindcă după aceea ascultaseră de îndemnul lui Hergă, care-i târîse la gârlă.

— Hai, mă, să ne scăldăm, să mai uităm, să mai iasă duhoarea asta din noi... Blestemată meserie... N'ar mai avea liniște în mormânt Custură, că el m'a făcut tabac.

— Hei, tu îți scoti mai bine pâinea, că ești meșter, și ești bine plătit, spuse Mitru care încerca să ia mîzga de pe el cu palma. Nu te lasă jupânul să pleci... Imi scot și eu pâinea... mai neagră, dar mi-o scot. Și-o scoate și Damian așa... Dar ce să zicem de ceilalți, ai mai mulți? Li mănâncă putreziciunea în fabrica asta și din ce câștigă nici nu pot da de mâncare acasă. Iși țin copiii flămânzi. Ar trebui să vorbim cu jupânul.

— Ce să vorbești, mă, Mitrule? Nu mai tot îndruga și tu prostii. Aștia nu ascultă de vorbă. Aștia ascultă numai de asta. Uite, vezi tu? Și arată un pumn ca un baros bălan. Să-i dai la cap cu ciocanul.

Erau numai în cămăși, ismene și papuci. Iși spălară, cum putură cămășile și ismenele. Le stoarseră și le întinseră în poiană, spre soarele ce

apunea. Apoi se bălăciră în apă pe lângă sălciile de pe malul celălalt, unde era șuvoiul adânc. Dâmbovița, pe vremea aceea era un râu cu ochiuri de vârtej cu șuvoaie, un râu pe care-l puteau trece numai cei ce știau să înoate bine.

În apă, pe când plutea spre sălciile de pe partea cealaltă, Damian se pomeni cu un băiețandru care înota de zor după el.

— Nene Damiane... nene Damiane!

— Ce-i mă cu tine, mă țâncule? Era un prieten tânăr de tot, care se supăra când i se spunea țânc. Și tocmai dinadins, ca să-l necăjească, numai așa îi spunea Damian.

— Nene Damiane, vii mâine cu smeul pe maidan? Vino, zău, că vine și Biolaru, umblă după încurcat și ne ia la toți smeele, cu smeul lui... Zău vino, nene Damiane, că mâine-i sărbătoare.

— Bine, mă, viu... Și Damian dispăru sub apa cam pământie când o priveai, dar destul de limpede și răcoritoare când o luai în palmă.

Avea și el o slăbiciune de flăcău. Ii plăceau smeele. Avea unul, cât o ușă. Păpușa de sfoară o ținea pe un soi de scripete. În fiecare sărbătoare, după amiaza, înconjurat de copiii și de golanii de pe câmpia Filaretului, își înălța smeul, cunoscut de zece mahalale. Că avea și un obicei care cam supăra pe mulți. După ce îl înălța și făcea poliția smeeilor pe câmpie, se ducea cu el acasă, urcând dealul. Lega sfoara cea groasă de strașină și îl lăsa așa în văzduh, de nu se mai vedea, dar se auzea două, trei ceasuri seara. Văjâitoarea era atât de puternică, încât nu lăsa lumea să adoarmă în trei mahalale.

Trupul mușchiulos de uriaș al lui Hergă, orice făcea el, tot ieșea din apă. Oricât de răcoritoare era spre seară gârla, tot nu reuși să-i înviorereze. Erau prea cătrăniți de duhoarea pieilor. Se frecau tăcuți, cu cenușă din fabrică și cu mâl nisipos din fundul apei, căci nu aveau săpun.

În deal, zăluda de Licsandra, zor nevoie că ea știe unde întârzie ei. La cârciumă! Știa ea o cârciumă lângă grădina Bellului, unde cânta o țigancă; și nu și nu, că ea se duce să-i caute acolo.

Plăpândă și cuminte, Gherghina încercă s'o împace.

— Sunt oameni trudiți, nu le arde de asta, sor; or să vie... Au poate de lucru. Și se duse la șipot să aducă o căldare de apă.

Toma încercă și el s'o domolească pe Licsandra, dar bălana era ca o juncană înfuriată, gata să împungă; n'asculta de nimic.

— Să-mi facă el una ca asta de ziua mea? Ii sparg capul!

Intr'o mică adâncitură de râpă, izvora un fir de apă, pe care Licsandru îl prinsese într'un șipot de lemn. Fiindcă firul apei era prea subțire, puseseră dedesub o puțină ca să se adune, și-așa putina era mereu plină cu apă. Dar acum nevasta lui Mitru veni cu căldarea goală, din pricina arșitei de peste zi, firul secase. Se amări că trebuia să se ducă tocmai la fântâna cea mare, turcească, și-i venea greu să urce. (Fântâna din Dealul Filaretului nu mai era cea veche, turcească, ci una nouă, ca un chioșc cu coloane mari; veneau aici sacalele boierești de departe, să ia apă bună, de băut, dar lumea din mahala se ținea tot de vechiul nume).

Pornise de vale, luând pe umeri cobilița, cu două căldări, când se auzi strigată din urmă.

— Unde te duci, fă?

— Să aduc o leacă de apă... că n'are ce bea bărbatu' și fetița la noapte.

— Lasă fă, că-ți aduc eu... că te deșală căldarea asta, îi spuse Licsandra cu milă, ajungând-o din urmă. Ii trase cobilița din mână, înșfăcase și o doniță de-a ei în cealaltă mână.

— Păi, ți-o fi și ție greu, Licsandro, spuse îndoindu-se Gherghina și-i dădu cobilița.

Un zâmbet îndoi gura cărnoasă a Licsandrei.

— Mi-e greu, fă? Tu nu vezi ce şale am eu? Şi-şi bătut cu palma şalele mari, de juncană. Când se întoarse cu căldările în cobiliţă şi cu doniţa din mână plină, din pricina greutateii trebuise să urce alergând cu paşi mărunţi, dar când le lăsă jos, îşi regăsi zâmbetul mare şi bun.

— Na, fă, apă...

— Da' repede ai venit! se miră Toma....

— Era lume destulă, dar m'am dus la şipotul cailor... aşteptau alţii şi acolo. Nişte flăcăi ziceau să aştept şi eu... da' când m'am proptit cu căldările în ei... — „Ce mă? Să aştept? Să aştepte tat-tu şi mă-ta...” S'au mai înghesuit ei în mine, dar mi-au făcut loc.

Oamenii nu puteau întârzia până să se usuce cămăşile, aşa că după ce le văzură sbicite cât de cât în adierea răcoroasă a serii, zoriţi şi de toaca de vecernie a mănăstirii, se îmbrăcară cu rufeile jilave şi o porniră spre casă, posomorîţi, încruntaţi şi sdrobiţi de oboseală.

Licsandra îi întâmpină strigând ca o nebună, iar ochii ei mari, verzi ca frunza, înotau în lacrimi.

— Acum veniţi? Pe unde aţi umblat? Să vă fie ruşine... Asta-i masă? Umblaţi telelei şi noi aici ne uscăm aşteptându-vă.

Licsandru se strâmbă la ea.

— Muncesc, nu fi proastă... Şi nu ne mai bate şi tu la cap, că destul ne-a bătut Dumnezeu cu o pâine atât de amară...

Dar voinica şi bălana nevastă nu se împacă atât de uşor.

— Da' viaţa mea nu e amară?... Asta-i mâncare?... Că s'a ars de tot, şi vru să ia de pe foc tigaia să o asvârle în curte.

Cătrănit cum era, Licsandru o apucă pe nevastă-sa de coada groasă, împletită şi răsucită la ceafă şi o sucă cu capul spre el. Ea lăsă tigaia jos, începu să se sbuciume, dar cu socoteală, că o durea. Încercă să-l lovească cu picioarele ei goale, cu pulpe voinice, îi trase la întâmplare câţiva pumni zdraveni, dar omul arăta că nici nu se sinchiseşte. Părea o juncană înfuriată, care împunge îndârjită dar şi stânjenită, că era prinsă bine. Când Licsandru băgă de seamă că o doare rădăcina părului, o apropie, o prinse în braţe şi o strânse de se speriară şi ceilalţi, auzind cum îi pâraie oasele. Ea se lăsă moale şi învinsă în braţele lui, să-şi lipească mustaţa ca vrabia de buzele ei.

★

Lângă gura pivniţei, sub un vişin, era aşternut un ţol pestriţ, ţesut la război, din fâşii subţiri şi lungi de petice, adunate la întâmplare şi strânse pe gheme, vreme de ani de zile. Pe ţol, era pusă o masă scundă de-o palmă, cu trei picioare. Stăteau toţi în jurul ei, cu picioarele încrucişate. Toma, Damian, Mitru, Chiose, Licsandru, soacră-sa, o bătrână care parcă se ascundea ca să nu stingherească pe nimeni şi care murea de fericire văzându-şi copiii, şi i-ar fi privit toată ziua. Printre ei se învârtea fetiţa. Cele două femei tinere spuseră că ele mănâncă mai pe urmă, că nu e loc. Luau toţi cu lingura de lemn din strachina cea mare cu borş de caracudă şi rupeau din feliile de mămăligă tăiată cu sfoara. Damian şi Mitru se cam sfiau la luat bucăţile.

— Hai mă, luaţi... nu vă prostiţi aşa... îi îndemnă Licsandru, cu gura plină. E drept că el avea fălci puternice şi mânca de zor, cât doi.

— Ziceam să rămână şi pentru muieri, spuse Damian, alegând carnea de pe oasele unei caracude.

— Nu vă sfiiţi, luaţi, întări şi Licsandra, că noi mai avem în

căldare. Avem și friptură de miel. Iși treceau plosca înflorită cu râuri roșii și verzi, dela gură la gură... „Noroc!“ Era vin bun, făcut de Licsandru, care se pricepea la asta, nu vin botezat cu apă, ca la cârciumar. Iși ștergeau mustățile apăsate. Când Licsandra aduse tigaia mare cu bucăți de miel fript în untură, le veni mai ușor, căci omul își lua bucata, începea să muște din ea și se dădea mai la o parte, ca să facă loc și celorlalți.

Toma ridică plosca și se uită la bătrânică scăzută de ani.

— Noroc! Să-ți trăiască copiii, lele Sultano.

Bătrâna începu să plângă de bucurie.

— Să le ajute Dumnezeu... și Maica Domnului... că sunt copii buni. Să ți-l ție Dumnezeu sănătos și pe al dumitale... și pe fetița dumitale, Mitrule... Să trăiți cu toții...

După ce au mâncat și cireșe și vișine, culese din pomii împrăștiați prin petecul de vie, s'au lungit toți pe țol și Chiose a început să cânte... Ii zicea și din cimpoi și din gură. Erau cântece vechi ca banii de demult, cântece pe care el, bătrân și obosit, le cânta cu un alean venit de departe. Se mai cânta încă pe vremea aceea, în tot lungul Dunării, cântecul lui Corbea, schimbat de lăutari și cântăreți după loc și după felul fiecăruia. Mai ales Chiose nu le prea ținea minte toate și le cam încurca uneori; glasul îi era puțin cam răgușit; dar alteori suna ca un ban de aramă. Iși umflă acum cimpoiul, cu cele trei țurloaie ale lui, apoi îl lăsă să-și tremure singur suflul ușor, în timp ce el zicea din gură, domol ca un izvor, cu ochii lăcrămoși:

Face-oi, puică, cum mă'nveți
Face-oi luntre și lopeți...
Să despice Dunărea'n două
Când o ieși luna nouă...
Să merg la Giurgiu de vale,
Să m'agăț de istamboale,
Să cumpăr fără parale...
Ca să cumpăr cu toptanul,
In mână cu iartaganul...
Să mă duc la cafenea
Unde beau turcii cafea,
Să-ți aduc și mahmudele
Ca să scăpăm dă belele...
Aur să-ți aduc cât vrei
Și-o pereche de cercei
Să trăim trei zile'n baltă,
Să văd apa cum te scaldă.

Licsandru, care asculta mâncând cireșe, împinse de-o parte, cu un fel de încludare, strachina mare cât o căldare și strigă la Chiose:

— Mă, lasă-l dracului pe ăsta... Zi-l ăla cu Corbea. Cum bea o dușcă de vin mai mult, Licsandru cădea într'o jale întăritată.

Chiose nu răspundea niciodată nimic, trăgea și el o dușcă din ploscă și zicea așa cum i se cerea, cu glasul adânc, dar cam șters și puțin răgușit.

Zace Corbea la'nchisoare
Dă trei ani lipsit de soare...
Dă soare și de fetițe
Care-i dădeau lui gurițe...
Zace-acuma fără pat
In oraș la Țarigrad...
Că mulți Turci a mai scurtat

Ba dă cap, ba dă picere
Să nu fie cu durere...

Oliliu, mi-e dat să mor
Cu butucul de picior...
Să plătesc până la sfânt
Cu gâtul legat în lanț...

Când eram dă șapte ani
Luam miei dela ciobani
Fără plată, fără bani...
Când eram de opsprezece
Cercam vinu dacă-i rece,
Pivnița de-i răcoroasă,
Crâsmărița de-i frumoasă...
Când aveam vro doojo
Băteam noaptea la ciocoi,
Ba în poartă, ba în geam,
Nu mișca ciocoiul neam...

Trimisei vorbă în sat
Printr'un om pă inserat
Puică-șteaptă-mă că viu,
D'am o vorbă c'un zapciu...
Dă mi-o fi anul mai bun,
Am să viu cam dă Crăciun...
De nu viu pân' la Florii
Atunci, puicuță, să știi
C'am rămas prin buruieni,
Să-mi faci slujbe și pomeni...

Când veniră Turcii în sat
Le dădui zer și păsat
Le vorbii cu iartaganul
Să mai vie și la anul.

Licsandru asculta stând culcat pe spate. Se gândea la taică-său ucis cu pistolul de turc, la surorile lui. Nevastă-sa, lungită și ea pe spate, își pusese capul pe pieptul lui. Avea obraji plini și lați, gura cărnoasă și doi ochi mari, ce păreau negri sub lună. Își aninase'n urechi cercei de cireșe pietroase, cum pietroși îi erau și sânii mari, care împungeau cămașa de cânepă. Indoise un picior, iar celălalt, cu coapsa plină, se vede gol și voinic, până deasupra genunchiului. Gherghina o cuprinsese în brațe pe fetița care admira, culcată lângă ea.

Toma Panduru își aduse aminte de Sisești, de Băilești... Și el tăiașe turci.

Intâia bătaie a ornicului în „1848“

De două zile Bălcescu și Arăpilă, într'un grup de studenți români amestecați cu studenți francezi dela politehnică alergau de colo până colo, pe străzile Parisului, ori unde aflau că s'ar fi ridicat baricade. E o zi

plăcută de Februarie, căci de câtvă timp s'a arătat soarele din nou, după săptămâni de burniță.

— Alecule, trăim zile istorice... Trebuie să le vedem bine, cu ochii noștri... Numai așa putem să ne închipuim mai lămurit ce a fost în trecut. Era copleșit de însemnătatea momentului revoluționar. Și el și Arăpilă se simțeau cutremurați sub zodia istoriei.

Acum, sunt toți cuprinși de valurile mulțimii în piața Concordiei și strigă laolaltă cu ceilalți: *Vive la réforme!... A bas Guizot!...*)* Populația Parisului cere cu energie reforma parlamentară și înlocuirea primului ministru reacționar al regelui Ludovic Filip. Cineva propune să se îndrepte toți spre Camera Deputaților. Dar podul de sus de pe Sena e barat de un pluton din garda municipală. O căruță e împinsă înainte, cordonul este rupt și poporul a năvălit în sala deputaților unde aplaudă declarațiile îndârjite ale opoziției.

Până seara, Parisul e plin de baricade. Coloane tot mai numeroase vin din cartierele muncitorești spre centru.

A doua zi, către seară, la 23 Februarie, Bălcescu și Arăpilă, care n'au dormit întreaga noapte, văd lume îngrămădită în fața Ministerului Afacerilor Streine pe Boulevard des Capucines. Se agită frenetic pălăriile, se strigă lozinci antidinastice. Un colonel care apare în fața manifestanților este huiduit fără cruțare. Dintr'odată, fără nici o somație, trupa descarcă armele. Un strigăt de groază sfâșie văzduhul. Toți fug din toate părțile, împiedicându-se unii de alții. Bălcescu și Arăpilă au izbutit să se adăpostească într'un gang a cărui poartă a fost sfărâmată. Pe pavajul străzii au rămas poate o sută de cadavre și răniți. Bălcescu privește înfiorat și gândurile lui cheamă zilele revoluției dela 1789. Coloana împrăștiată se întoarce peste un ceas, din nou. Aduce în frunte vreo câteva cotigi. Muncitori cu hainele sfâșiate, prin care li se văd brațele înegrite și mușchiuloase, urcă în cotigi o parte din cadavre și pe răniți. Colonelul vinovat a dispărut.

A doua zi, cei doi prieteni, amestecați în grupul politehnicienilor au stat tot timpul pironiți de grilajul de fier, înalt și subțire, din fața Carroussel-ului, asediat de mulțime. De data asta, trupele intimidat se mulțumesc să stea pe loc, ba unele regimente țin țevile armelor întoarse spre pământ, arătând că în nici un caz nu vor mai trage în popor. Parisul întreg fierbe ca un cazan.

Pe la ora 11 încep să se audă focuri puternice în spre Palais Royal, palatul regal. Bălcescu și Arăpilă ar vrea să meargă și ei acolo, dar politehnicienii spun că trebuie să rămâie toți pe loc, aci, în piața Carroussel-ului. Se vede că sunt și unele lucruri stabilite din vreme. Peste câțva timp, din spre Tuillerii, apar câteva landouri regale, goale. Se află că Ludovic Filip a abdicat și că așteaptă trăsurile ca să plece în Anglia... Mulțimea atacă landourile. Un lacheu e ucis, câțiva cai cad împușcați. Se dă foc trăsurilor și flăcări puternice se ridică spre cer. Acum se cară mobile din Palais Royal, și focul sporește neconținut. Fumul îi înecă pe manifestanți, noroc că în mare parte e împins de vânt spre Tuillerii și spre Luvru. Amândouă palatele se văd halucinant printre limbi de flăcări și nori de fum, ca într'un chenar sfârtecac care le sporește măreția.

Garda Națională, care a trecut de azi dimineață de partea mulțimii, atacă acum Tuilleriile. Politehnicienii, și cu ei Bălcescu și Arăpilă, trecând de grilajul de fier subțire și înalt, pătrund în urma gărzii în palat.

*) Trăiască Reforma!... Jos Guizot!...

Au ajuns până în sala tronului. Pe ferestrele sparte, pătrund de afară valuri de fum împinse de vântul umed al zilei cețoase de Februarie.

În sala cea aurită, mulțimea s'a oprit. Câțiva se așează să se odihnească, — unul chiar pe tronul regal. Se produce o învălmășeală. Și alții vor să se așeze în glumă pe tronul regal. Un student bătrân, cu figura tăiată parcă în lemn, împușcă bustul regelui, care se face țândări și cade.

— La moarte, în efigie! strigă cel ce a tras.

Încep să sară, țandurite și ferestrele, draperiile mari de culoarea sângelui sunt sfâșiate. Acum un grup își împarte, ca amintire, catifeaua roșie a tronului. Arăpilă și Bălcescu întind și ei mâna și smulg un petec de catifea din ce rămâne pe jilțul aurit.

— Pentru Vasile Alecsandri, lămurește bucuros, fostul iuncăr. Va muri de ciudă că n'a fost și el aci.

Chiar de a doua zi după aceste întâmplări, în timp ce Parisul mai fierbea încă, Bălcescu își relua locul său în sălile documentelor și a manuscriselor dela Biblioteca Națională. Ocoala prin curtea cu havuz și cu statuia lui Carol al V-lea și urca scara, în clădirea cu aspect aproape dărăpănat, spre sala de lectură. La etaj, printr'o odaie îngustă, trecea la departamentul manuscriselor cu săli — acestea luminoase — care dădeau unele într'altele, și odată așezat în fața teancurilor de infolii, își scotea caetele și începea să ia note.

La sediul Asociației Studenților români dela Paris, în discuțiile care aveau loc acum zi de zi, unii erau de părere să se întoarcă neîntârziat cu toții în țară, pentru ca să facă și ei acolo, ceea ce văzuseră că au făcut parizienii în aceste zile de Februarie. Bălcescu rămase neclintit la punctul lui de vedere. O revoluție nu se importă. O revoluție nu izbucnește numai pentru că se găsesc câțiva amatori, care-și simt vână de conducători de popoare. O revoluție izbucnește numai atunci când procesul pregătitor s'a încheiat, și când poporul își alege singur și în mod firesc pe conducători, dintre cei ce se pun în slujba lui.

Se cunoaște că un popor este gata de revoluție — spunea el — după modul în care reacționează la anumite fapte și întâmplări. Asemenea fapte și întâmplări nu numai că se aseamănă cu jocul unui capac deasupra unui cazan care fierbe clocotitor dar au ele însele, odată ivite, și puterea de a influența la rândul lor poporul, de a-i descătușa și înzeci mânia. Când aceste semne lipsesc — și în țara la noi lipsesc, zicea el — înseamnă că încă nu a sosit clipa revoluției.

Îi lăsa pe „agitatori“ să discute zi și noapte și își aduna mai departe fișe, în caietele care se îngrămădeau în geamantanul din camera mobilată.

Prin Martie, cu cinci, șase volume desfăcute în fața lui, Bălcescu lua note de zor. Tocmai când era mai concentrat asupra unui gros in-folio, îi șopti cineva în ureche, aproape șuierat.

— Nicule, vino repede. Hai la Tortoni să stăm de vorbă... Am primit o scrisoare nemaipomenită din țară...

E Arăpilă — cu fața lui neagră, aprinsă de urcatul prea iute al scărilor.

A închis cărțile, a făcut un semn funcționarului atât de amabil și au pornit grăbiți spre marea cafenea de pe bulevard.

Dar mai întâi Bălcescu vrea să se abată pe la ghișeul lui poștal, ca să vadă dacă nu are cumva scrisori, căci nu a mai trecut pe acolo de câteva zile. Nu mai are răbdare și, chiar sus, pe imperiala omnibusului,

citește scrisoarea primită de Arăpilă dela Barițiu. Este o corespondență venită din București, pe care directorul gazetei dela Brașov s'a grăbit s'o trimeată în copie prietenului său Alecu Golescu, încă înainte ca ea să apară în ziar, căci vrea să profite de un „Eilwagen“ care pleacă spre Sibiu și să i-o expedieze cât mai repede.

Bălcescu citește, uluit.

...„Eri pe la 11½ ceasuri înaintea prânzului s'a întâmplat o catastrofă care nu s'a auzit niciodată pe pământul acesta. Un locuitor de aici, grec de felul lui, cu numele Iani, meșteșugul lui ceaprazar, iar alții îi zic și Iani Cârnă, purtând o judecată de clironomie părintească pe la tribunalele de aici, după cum zic 4 ani, și nefiind nicăiri ascultat, a dat mai multe jălbi Măriei Sale lui Vodă, cari jălbi de și se îndorsa către departamentul Dreptății, totuși sârmanul om nu-și căpeta dreptate, ci toate plângerile lui se amestecă la dele*). Intrând omul în desperație, a hotărât să moară decât să trăiască mai mult, însă până a muri să omoare pe toți acei ciocoi, pe care avea el presupus că au înecat dreptul. S'a înarmat cu un iatagan, un cuțit lung turcesc, a intrat mai întâi în Departamentul Dreptății (ce stă înaintea Palatului cel mare al tuturor Divanurilor judecătorești), intrând în cântălarie unde lucra Dl. Costache Giani, șeful mesei, și arătându-i tacirul (acesta este ce arată pricina pe scurt), a început a da cu ascuțișul iataganului în Dl. Giani, ce ședea pe scaun, la masa unde scrie, și-i despărția masa, lovindu-l de vre-o două ori peste cap, zic că ar fi tăiată urechea și în cap răne adânci, însă nu de moarte: sărind dorobanții, ar fi lovit și pe tinerul Cernăvodeanul în umer sau mână, după aceasta pe dorobanți, însă cu acea iuteală, că aceștia ar fi căzut. Disperatul ar fi scăpat din cancelaria departamentului și s'ar fi suit pe scări ca să intre în înaltul Divan, unde erau toți boierii adunați și judecau. Alții zic, că s'ar fi suit numai treptele cele dintâi, și doi dorobanți nu l-ar fi lăsat. Așa el a măcălerit și pe aceștia și a fugit în curtea bisericii Doamnei Bălașii, de unde s'a dat prins. Am vrut ca să intru în curtea Divanurilor ca să cercetez mai de aproape, dar nu era cu putință de mulțimea norodului și de mulțimea săniilor boierești ce cura ca ploaia din toate părțile. Norodul l-a vezut când l-au adus din curtea bisericii, că se ruga să nu-l chinuiască, ci pe loc să-l omoare, că el n'a găsit dreptate pe pământ.

Eu scriu d-voastre împrejurările, după cum le-am auzit și eu dela alți prieteni și cunoscuți, însă aflându-le mai bine, nu voi lipsi mai în urmă a vi le face cunoscut. Alții strigă: păcat că n'a omorât pe toți tâlharii, cu care este împănată logofeția dreptății și Divanurile. Din dorobanți aud că-s doi răniți foarte rău.

Primiți vă rog domnule, această veste dimpreună cu respectul cu care me numesc al d-voastre plecat prieten și slugă.

A.P.

Opinie ce hotărîre dau asupra acestei catastrofe: Un grec a avut curajul a rezbuna nedreptățile pătimate; un român lasă ca să jupoaie ciocoiul 7 piei de pe spinare, după cum avem mii și sute de pilde că unii săraci s'au văzut siliți a da reclamațiile lor prin biserici la icoana Maicii Domnului, alții a aprinde rogojini și a arde din pricina nedreptăților pătimate.

La ghișeul mic, i se înmânează lui Bălcescu, spre suprinderea lui, trei scrisori. Una este dela Tița, o cunoaște nu numai după scris ci și fiindcă

*) dosar, Nota Red.

e voluminoasă. Celelalte sunt, una dela Laurian și alta dela Telegescu, dela care n'a primit nici odată nicio scrisoare până acum.

Din scrisoarea lui Laurian, care se îngrozește povestindu-i deasemeni întâmplarea, află, mai mult, că Iani Cârnă este feciorul plăcintarului dela școala Sf. Sava, cunoscut amândurora. Mai află că în aceeași zi, în care a lovit cu cuțitul, Iani Cârnă a și fost dus în fața tribunalului criminal care-l osândi la moarte. A doua zi, Vineri 29 Ianuarie, l-a osândit și tribunalul de a doua instanță, iar Sâmbătă hotărîrea a fost întărită de către înaltul Divan. „In toată apărarea sa, arvanitul a arătat un curaj și o severitate neobișnuită. Acum așteptăm să vedem ce va zice Domnul...”

Tot despre cele întâmplate la București îi povestea și Telegescu, tulburat, dar în fraze neașteptat de corect scrise. Nu-i mai scrisese niciodată în viața lui. Chiar și acum se simțea că îi scria numai ca membru al *Frăției*, mai îmbătrânit cu vreo zece ani decât în ajunul complotului de pe vremuri, dar tot atât de revoltat ca și atunci în fața nedreptăților.

...„frate, la 28 ale curentului Ianuarie s'a întâmplat ceva în București încă neauzit până acum în țara Românească... Un grec... împins de des-nădejdea nedreptății ce suferia, a învărtit (cuțitul) printre câțiva din acei asupritori și cancelaria departamentului Dreptății astăzi este vâpsită cu sângele nedreptății ce o locuia... aicea tot poporul a socotit prea nemerită această întâmplare...”

Bălcescu a cetit, a recitit, a rămas mult pe gânduri, parcă ar fi vorbit singur, cu el însuși.

— Ei, ce zici Nicule?... Nu este extraordinar?... La un an după uciderea lui Medelioglu? îl întreabă, uluit, Arăpilă.

Bălcescu e aproape alb la față.

— Alecule, asta e întâia bătaie a ornicului. Țara e coaptă pentru revoluție. Hai la București...

Vine, aproape alergând, alt prieten al lor, doctorul Niculescu. Nici nu se așează bine la masă.

— De când vă caut! Varnav a primit o scrisoare din București... Un arnăut a vrut să omoare tot divanul apelativ. De abia l-au prins.

Arăpilă îi arată scrisoarea. Bălcescu nu a mai scos o vorbă. Doctorul se uită la ei și nu pricepe de ce sunt așa de tăcuți.

— Da' ce e cu voi, oameni buni? Sunteți supărați?

Bălcescu îi zâmbește obosit, ca să arate că nu e supărat și se întoarce spre Arăpilă și spune cu privirea pierdută, peste capetele celorlalți.

— Mergem în țară, Alecule.

CARTEA III-a

Acasă la Nicolae Golescu

De partea astălaltă a Dâmboviței, cam din dreptul satului Cotroceni și până departe pe drumul Târgoviștei, se află faimoasa grădină dela Belvedere a Goleștilor, mai mult un crâng, întins pe mai bine de o sută de pogoane. Cei patru frați, după ce au vândut statului prin 1835 casa de pe Podul Mogoșoaiei, de lângă biserica lui Kretzulescu, pentru ca să se facă din ea palat domnesc de țeremonie, au clădit aici, în grădina dela Belvedere, în locul casei bătrânești dărăpănate, în care Tudor Vladimirescu închisese la

1824 pe boieri, păstrați ca ostateci, un fel de conac, asemănător cu cel din Golești de pe Argeș, unde ei locuiau iarna laolaltă cu mama lor.

Casa de acum nu era prea mare, dar era împodobită ca un castel; se înălța în mijlocul crângului, pe ale cărui vaste pajiști mărginite cu zăvoaiele Dâmboviței, urcau fără sgomot caretele și caleștile care veneau din București pe Podul de Pământ numit apoi și Calea Belvedere, ce începea pe atunci din fața bisericii și hanului Zlătarilor.

În jurul conacului, grădina propriu-zisă era înconjurată cu un gard viu de merișor și cu ulmi tăiați ca pereții, așa cum văzuseră frații Golești, la Schönbrunn, locuința împărătească de lângă Viena. Această grădină mai mică, în mijlocul căreia se înălța pe o movilă și un fel de colonadă albă, o „Belvedere“ într'adevăr, era vestită în tot Bucureștii prin arborii și florile de soiu străin aduse acolo. Pasiflora, Forsythia, Magnolia, Catalpa cu frunzele late ca lipanul și fructele ca niște bastoane lungi roșcovii, Tamarine și soiuri mărunte, Begonia Aster, Nemțșori și multe altele, îngrijite cu dragoste de Zinca Goleșcu.

Căzușii aleseseră anume conacul dela Belvedere pentru a se întâlni acolo, în zilele de Paști, căci pe față era vorba numai de o vizită obișnuită de sărbători, când în mod firesc lumea se adună laolaltă.

Intors în țară pe Dunăre, pe la Giurgiu, cu Arăpilă, nu cu multe zile înainte, Bălcescu, după ce meditase tot drumul asupra celor ce avea de făcut, purcese grabnic la reorganizarea și reactivarea *Frăției*. Cu o zi înainte se alesese Comitetul executiv de trei, cu putere hotărâtoare, compus din Bălcescu, Ion Ghica și Alecu Goleșcu Negru (Arăpilă).

Urmează ca astă seară, a treia zi de Paști, în 12 April, Bălcescu să citească textul proclamației ce se va da către țară, cel mult în două săptămâni, așa cum s'a hotărât, și aceasta va fi clipa izbucnirii Revoluției... Sunt de față cei patru frați Golești, vărul lor Goleșcu Arăpilă, Boliac, C. A. Rosetti, maiorul Voinescu, D. și I. Brătianu, căpitanul Teologu, Costache Kretzulescu și naratorul de mai târziu Ion Ghica, toți frunțași ai *Frăției*. Bălcescu încă nu sosise; gazda, Nicolae Goleșcu trimisese o caleașcă a sa să-l aducă, pentrucă din mahalaua Visarionului până aici e o cale lungă, pe ulițe întortochiate și încălcite.

În așteptare, unii s'au lungit pe sofalele îmbrăcate în brocart roșu cu aur, alții fac grupuri de câte doi, trei, iar prin fața lor se plimbă slujitori în strae albe, găetănate cu negru și le înfățișează tăvi de argint cu ouă roșii, cozonac, friptură de miel, cafele și vin.

Între Rosetti, Ion Ghica și C. Boliac s'a încins o vie discuție în fața portretului lui N. Goleșcu, isprăvit de curând și așezat acum într'un colț al salonului pe un șevalet. Rosetti, prieten și mare admirator al lui Rosenthal, autorul portretului, laudă cu pasiune expresia blândă și căldura coloritului. Gazda e înfățișată în costum de vânătoare. Poartă peste îmbrăcămintea de vânătoare un spențer de pânză, dar i se vede țeapăn gulerul alb scrobit și cravata lată pe care Ghica nu le găsește potrivite la îmbrăcămintea de vânătoare. Peste spențer are o tolbă de piele pentru vânat, pare-se și tocul unui pistol, de asemenea o cartușieră. În picioare poartă un fel de carâmbi de stofă lungi până peste genunchi, ca botforii, și încheiați cu nasturi. În mâna stângă ține țeava lungă a puștii sprijinite pe podea. Pălăria de vânătoare și pelerina sunt aruncate pe un fotoliu căptușit și îmbrăcat în același brocart roșcat ca și sofalele. Foarte vie e privirea prepelicarului, care-și atinge ochii în ochii stăpânului.

Se strâng iarăși toți, căci se discută aprins, și nu mai iau seama prepelicarului roșcat, care se joacă voios prin casă cu o pisică. Se vorbește despre

arestări, despre planurile lui Bibescu. Se pare că Vilara ca și Iancu Manu, deși porniți fățiș pe represiune, îi sfătuiseră totuși pe revoluționari — în-deobște cunoscuți de ei—să mai aștepte, să fie prudenți; în felul acesta voiau, adică, să se arate prieteni ai mișcării. Câțiva au criticat afișele revoluționare lipite de vreo câteva nopți pe străzi. Erau echivoce.

Iată că a sosit Bălcescu, însoțit de Costache, și numaidecât ședința e deschisă. Proclamația redactată de Bălcescu e dinadins scurtă și răspicată. Fiecare frază cuprinde o idee, un punct de reformă, anunțat limpede, ca să sune de-alungul și de-alatul țării ca o lovitură de tun. Bălcescu le citește rar, una după alta și ideile lui sunt primite cu hotărîre, fără nicio discuție, căci au fost desbătute încă din ajun.

1. Libertatea individuală, libertatea cugetării și a tiparului.
2. Desființarea castelor și a privilegiilor.
3. Improprietărirea clăcășilor cu despăgubirea proprietarilor... și alte optsprezece puncte.

Ostrovul Imper

Ca să ajungă la ostrovul Imper, Hagi Curti și Dobrovici pleacă împreună dela Sf. Gheorghe vechiu; trecură printre pielăriile și curelăriile cu șei spânzurate la intrare și uneori cu cai întregi lucrați din piele păroasă, de păreau împăiați, apoi coborîră pe Podul Târgului din Afară. Trecură, firește, pe lângă Biserica Olarilor; după care încep iar prăvăliile, mai ales cu mărchitanie și lipscănie. La Capul Podului, la barieră, caleașca lor se descurcă greu printre cârciumile pline toată ziua și băcăniile care se țin lant. Hagi Curti opri în fața unei olării cu străchini și urcioare și a unei dogării încărcate cu marfă: butoaie și butoaie, donițe, scaune și mese nevopsite, mături și împletituri albe de nuiele. Cumpărare lucruri de trebuință pentru moșie, se înțelesă să le trimită acasă. Se poticniră și în fața unei tinichigerii cu găleți spânzurate afară, sobe, burlane, vedre și tot soiul de câni de tinichea; și de acolo aveau de cumpărat. State Dobrovici întârzie un timp în fața câtorva mari prăvălii cu cojoace cumpărate dela el; avea niște socoteli cu negustorii de aici. În pragul mai tuturor prăvăliilor sunt musafiri care se tocimesc îndârjit, ba spun că se lipsesc de așa marfă, și chiar pleacă, se prefac că intră într'altă prăvălie, dar când înțeleg că negustorul nu mai poate lăsa din preț, se întorc. Sunt așa de multe prăvălii de același soi, așezate unele lângă altele, și atât se aseamănă între ele, cu marfa lor atârnată ori scoasă pe tarabe și galantare până în uliță, încât cumpărătorul se zăpăcește și nu mai știe bine în care prăvălie a fost. Nu se descurcă decât când ajunge în încăperea scundă și întunecoasă unde jupânul stă la tejghea în papuci și cu fes pe cap.

Au trecut greu și au ajuns în Câmpul Moșilor, dar aci caleașca nu poate merge decât la pas. E puzderie de lume, tarabe nenumărate, căci a început vestitul târg din Mai — târgul Moșilor, cel întemeiat încă de pe vremea lui Matei Basarab. Au trecut de oborul cât un băraian, care se întinde până la grădina lui Eliade, plină acum de barăci și circuri. Vroiau s'o ieie pe lângă gardul întărit cu duzi al grădinii, lăsând la dreapta drumul cel mare care, prin Pantelimon și Cernica, merge spre Sărulești și de acolo peste Bărăgan ori spre Urziceni, Brăila și Galați.

Grădina lui Eliade era la început o livadă ca de vreo cinci pogoane, cu poteci umbrite de duzi mari și de corcoduși, cu soci mulți, ici și colo cu liliac și lămâiță, cu câțiva tei. Aici a fost construită peste un subsol o casă

cu un cat în care a fost mutată mai târziu o parte din faimoasa tipografie — adusă dela Mavrogheni — cum și locuința poetului.

E o larmă de surle, de tobe, de pocnete, de strigăte, de lăutari, care te surzește, căci e și Sâmbătă seara.

Grădina cea mare, despărțită de casă, este închiriată în timpul târgului pe parcele, corturilor cu circuri și comedianți, berăriilor cu danțuri de măscărici și „cadâne“, care joacă leneș și desfrânat, după muzica moale turcească, pe un soi de scenă împodobită cu verdeață și oglinzi. În grădină e răcoare și cumpărătorii, după ce au stat în arșița târgului, vin aci să petreacă. De mare folos i-a fost lui Eliade ajutorul în bani și sfatul pe care i l-a dat bancherul Pavlicioni îndemnându-l să cumpere acest loc aproape de via sa.

Vizitiul se înșelă și trecu mai departe, ținând-o mereu pe drumul Pantelimonului, cu casele cu prispe înguste, lipite pe jos cu pământ, fără parmalac, cu acoperișuri înalte de șindrilă, destul de înghesuite unele într'altele: așa ajunseră până aproape de mănăstirea Mărcuța, ctitorie a lui Ghica Vodă. Ocolul nu era prea mare și Dobrovici se supără degeaba, căci toate ulițele care se despart pe stânga sunt drumuri printre vii și duc la lacul Fundeni, cu malurile lui nelămurite din stușișurile de trestii și cu ochiuri de apă, uneori acoperite cu lintiță și frunze late ca lipanul, pe care dorm, ca pe tipsii verzi, nuferii albi cu inimă galbenă. Cam în mijlocul lacului este un mic ostrov — cel căutat de ei — la care se ajunge lunecând printre trestii și cele câteva sălcii, printre care se plimbă rațele sălbatică și vidrele cu cap turtit și coada lopătoasă. Lași luntrea și calci pe pământ sănătos, cu arini, ulmi și gherghini sălbatici, plini de privighetori. În mijloc este o poiană cu iarbă grasă și înaltă. Proprietarul ostrovului, bancherul Pavlicioni, este în ceartă cu Cantacuzineștii, proprietarii satului Fundeni și ctitorii bisericii de acolo, fiindcă el pretinde că ostrovul ține de via lui cumpărată dela Ghiculești și care merge din spatele grădinei Eliade până în apa lacului. Un drum fără case pe de lături duce tot printre vii, dela grădina lui Eliade până la lac, și este numit „Între Ziduri“, din pricină că se înfundă între niște ruine de pe malul apei. Acesta era drumul pe care vroiau să meargă ei. Deocamdată ostrovul nu e de niciun folos nimănui și slujește numai șerpilor de apă și vidrelor ca să vâneze pești, ca și mărginașilor, care vin să se scalde vara, în zilele de sărbătoare, și apoi să treacă apa cu luntrile și să mănânce haiducește pe iarbă verde, după ce unii au pescuit ziua întreagă fiecare după norocul lui.

Aici, în ostrovul Imper, bancherul, proprietarul de prăvălii și de vii, arendașul de moșii Pavlicioni, a poftit astă seară la o masă mare pe frunțașii negoțului, încât nu lipsește niciun staroste de breaslă din București. E un bărbat înalt, cu nas puternic, cu ochi mari, negri. Poartă o mustață stufoasă, retezată scurt, deasupra unei guri roșii ca de femeie. Tot ca de femeie i-s și obrații mari, albi. În afară de Eliade și Danielopolu, numai el, dintre cei ce vor fi de față, e îmbrăcat după moda apusului, în redingotă cenușie. Pare de altfel și mai tânăr decât e cu adevărat. Toți, măguliți de această poftire, au răspuns că vor veni cu mare bucurie. Până să se adune musafirii care, dela conacul din vie până aci, vor avea de trecut numai un braț îngust al lacului, Pavlicioni a luat pe Hagi Curti, giuvaergiu și zaraful vestit, împreună cu Dobrovici, starostele tăbăcarilor, la o plimbare într'o barcă cu trei vâslași. Barca e destul de încăpătoare și are o găteală de caic turcesc, cu perne multe pe lavițe, cu umbrar roșu de pânză. Se aud și lăutarii de pe insulă, cântând încă de pe acum: „Din sânul mamei mele“ de Anton Pann. Incet, malul împădurit al ostrovului rămâne în umbra serii,

se văd acum căsuțele dela Fundeni și moara. Mai sus, bisericuța spătarului Cantacuzino.

— Strașnică plimbare! În oraș e o zăpușeală de nu poți răsufla. De mult n'a mai fost atât de cald în Mai. Am să-mi fac și eu o asemenea barcă, se lăfășește bucuros Hagi Curti.

— Nu pentru plimbare v'am luat cu barca, măi oameni buni, ci pentru că trebuie să vorbim noi între noi, ceva mai de taină, înainte de venirea celorlalți.

Hagi Curti face un semn, arată întrebător spre vâslași.

— Aștia?

— Nu știu românește. Sunt albanezi pentru vie. Acum i-am adus.

— Spune, la ce te gândești anume? vrea să știe zaraful.

Răspunsul cade hotărît, fără întârziere.

— Să facem așa ca revoluția care o veni să nu ne scape din mână... Și lui Pavlicioni îi scapără ochii... Starostele tăbăcarilor nu prea pricepe și, mirat, se uită să vadă ce a înțeles Hagi Curti. Vede că nici acesta n'a înțeles mare lucru.

— Dar ce putem face noi?... niște negustori? întrebă zaraful și ridică brațul cu măneca largă a giubelei, ca mărturie a nedumeririi lui de om cu glagore și cu picioarele pe pământ.

— Noi trebuie să conducem revoluția, că de nu, e rău, rău de tot. Dacă trece de boieri, se întoarce împotriva noastră... Pavlicioni stă rezemat în fundul bărcii, pe perne, și trage din ciubuc. Cei doi se miră, căci li se pare de necrezut că ei ar putea conduce revoluția.

— Dar ce putem face noi, omule? Noi nu avem darul de a glăsuși mulțimii... Noi nu suntem vorbitori și Hagi Curti ia martor cu privirea din nou pe prietenul său tăbăcar, căci tot ce spune bancherul le dă amețală.

— Nu spune prostii... hagiule. Nu ăia care vorbesc și dau din mână conduc revoluțiile.

Dobrovici e însă de părerea lui Hagi Curti, de care se sprijină cu încredere negustorească, căci, de ani de zile, Dobrovici e obișnuit să ceară sfatul giuvaergului.

— Nu zău, cum am putea conduce revoluția noi, niște bieți negustori?

Bancherul și arendașul ridică mâinile, scos din sărite, dar numaidecât, spunându-și că trebuie să aibă răbdare cu asemenea oameni, reia cu o liniște chibzuită.

— Cine credeți voi că duce, unde vrea el, barca asta? Aștia care dau din mâini? Nu... Uitați-vă aci. Le arată în spatele lui cârma, ale cărei sfori le ține el acum în mână dreaptă.

— Li vedeți voi pe ăștia trei, care vâslesc? Ei știu că merg spre moară, că așa le-am spus la plecare și trag într'acolo.

— Ei, uite...

Cei doi privesc și se minunează, când văd că barca deodată cotește puternic la stânga spre satul de pe mal.

— Cu cât mai tare dau vâslașii din mâini, cu atât mai mult și mai repede se îndepărtează de țința la care vor ei să meargă.

Dobrovici ar vrea parcă să vadă încăodată minunea.

— Tragi nevăzut de sforile astea și barca merge unde vrei dumneata? și când vede că Pavlicioni repetă trasul de sforile cârmei, omul se scărpină mirat în cap.

— Așa trebuie să meargă și revoluția condusă de noi. Înțelegeți? V'am chemat pe voi, doi, fiindcă voi doi trebuie să intrați în guvern după ce Vodă va fi răsturnat...

Acum mirarea lui Dobrovici nu mai are margini.

— Noi, miniștri? se bâlbâie el năucit și uluit, cu mâinile una într'alta.

— Da... și Pavlicioni dă cu pumnul în lavița bărcii.

Hagi Curti s'a gândit o clipă, apoi răspunde cum se cuvine, cu o hotărîre chibzuită, iscodindu-l ușor cu privirea pe Dobrovici, ca să vadă dacă-l urmează și de data asta.

— Frate Rudi, te-am ascultat de multe ori, o să te ascultăm și acum.

Da, starostele e de aceeași părere, căci dă din cap tăcut, ca și când ar rumega ideia, dar de fapt se bizue pe prietenul său.

Apoi Pavlicioni le explică în amănunte ce au să facă astă seară, când va vorbi un musafir de seamă, Eliade, pe care dealtfel ei îl cunosc bine, căci au fost abonați la ziarele lui.

Il bate la cap îndeosebi pe Dobrovici, pe care îl vede totuși mai moale...

— Dece să nu fii ministru dumneata, care ai o tăbăcărie cu aproape două sute de meșteri, calfe și ucenici? Dumneata care ești starostele breslei dumitale?

Ar vrea, acum după ce i-a dăscălit cum trebuie, să se întoarcă mai devreme pe ostrov, căci ține să se ocupe el însuși de pregătirea ospățului. E grozav de priceput și are ungust deosebit pentru bunătățile mesei, deși el însuși nu mănâncă mai nimic. Ii place să vadă pe alții mâncând cu poftă la masa lui și să-i îndemne neconținut: „mai ia puțin, gustă și din asta, să vezi ce dulceață are pastrama asta, fragedă, de nu-i simți sărătura, un pic, numai un pic. Vinul ăsta e dela mine din vie, dar e dichisit după legea lui, de un grec thesaliot...“ Până să se așeze la masă, câțiva arnăuți găetânați, dar fără pistoalele obișnuite, se plimbă printre musafiri cu tăvi cu băuturi și mezeluri, dar poftindu-i să vie și la un butoi întors, pe al cărui fund e așternută o față de masă și pe care se află nenumărate alte mezelicuri: ghiudem, ficăței și chiftele prăjite de pasăre, măsline verzui, icre de știucă, pălămidă friptă, chefali cu ceapă și obleți prăjiți în untdelemn, cu sare multă deasupra. Din acelaș butoi, de la cep, se scot ulcele de pelin de Mai din viile lui Pavlicioni. Alături e o tăviță cu sticle de tot soiul, Mastică de Chios tare și dulceagă, țuică bătrână de Văleni de Munte, rachiuri ungurești de caise, votcă și altele. În timpul acesta focul dogorește pe o vatră mare un grătar cu sute de mititei pe el, dar făcute anume ca să se poată învărti deasupra ei, pe jăratec de lei, și sub supravegherea grijulie a gazdei, și câteva frigărui cu câte șase pui de Mai, pe când la alt soi de foc, sfârâie dând miros plăcut, alte frigărui, acestea de chebap. „Din ăsta să gustați negreșit că e făcut cu socoteală, așa cum am văzut eu într'o vară în Damasc, că numai acolo chebapul e chebap“. Au gustat din toate cu o poftă de haiduci pântecoși. S'au așezat apoi la masă, pe covoarele așternute pe iarbă, stând cu picioarele strânse sub ei, căci mai toți, stânjeniți de perine, le dăduseră înlături. După saramura de biban, cu multă boia, și după marinata de crap lat în burtă, au venit fripturile. Dar cel mai mult le plăcură parcă mieii care fuseseră puși la foc hoștește, adică îngropați în jăratec, în pielea lor, până plesneau și erau unși apoi cu tot felul de mirodenii.

... Toți mâncară cu poftă, după legea veacului, slujindu-se cei mai mulți de degete, căci furculițele puse alături — născocire destul de proaspătă pentru ei — îi cam încurcau. După ce băură câteva soiuri de vin, Pavlicioni, care nu băuse decât ceaiuri toată seara și care se pregătea să țină o cuvântare, făcu semn slujitorilor; aceștia strânseră toate paharele de pe masă și aduseră altele, de cleștar subțire, înflorat, și de formă nemaivăzută de către cei de față. Din două putini largi, joase, pline cu ghiață, se iviră apoi zeci de sticle de șampanie, păstrate la început la ghețăria cea mare

din vie și apoi, aburite de răceală, aduse aci în butoaie tot cu ghiață. Nu toți marii negustori băuseră până în această seară șampanie, oricât erau de bogați. Deși, după pacea dela Adrianopole, începuse să se aducă din Franța multă șampanie și de bună calitate, totuși oamenilor, care luptaseră aprig ca să facă averi mari, li se părea aceasta o frivolitate, un lux de netăgăduit, când îl plăteau ei. Se revoltau în ei sgârcenia, duhul însuși care dusesse la adunarea averii, atunci când era vorba să cumpere drăcie de asta franțuzească. Dar astă seară, văzându-o jucând spumoasă și aurie în paharele de cleștar, găsiră că, rece și pișcătoare, e tare bună și nu așteptau să fie rugați de Pavlicioni, ca să lase să li se umple mereu paharele.

Peste vreo două ceasuri, cu toată boarea răcoroasă a lacului și a pădurii, se încălziseră de mâncare și băutură atât de mult, mai ales că ședeau cu picioarele sub ei, pe covoare, încât lepădaseră giubelele și rămaseră numai în anterii și fermenale. Unii se ametiră deabinelea, beau mereu și chicoteau ca fetișcanele, la pișcătura rece a băuturii spumoase. Iată însă că Pavlicioni se ridică în picioare, ținând în mână un pahar pe care îl va pune apoi jos, când se va încălzi și el de focul oratoriei.

— Frați negustori... v'am poftit aci la mine, în această insulă...

O voce mucalită strigă mai din coada mesei.

— Fiindcă în oraș e holeră...

— Nu pentru asta, ci pentrucă se petrec în lume lucruri mari. Dela un capăt la altul al Europei, totul se mișcă pentru libertate. Frați negustori, în scurtă vreme și noi ne vom elibera din lanțurile sclaviei. Dar pentru asta trebuie să ne mișcăm și noi... adică negustorimea.

— Și cât mai repede, că dacă nu, ne-o iau înainte neoamenii, și e rău, întregi grăbit Hagi Curti, care dovedea că pricepuse bine învățătura prietenului său Rudi.

— La mine în tăbăcărie, calfele și ucenicii numai de revoluție vorbesc, adaugă cu vocea lui groasă un bătrân cu starostele Dobrovici.

Se ridică atunci un bătrân cu mustața mare, albă, care bucuros ar fi purtat barbă dacă nu ar fi fost oprit dela asta, căci, afară de marii boeri, numai clericii și țăranii bătrâni aveau asemenea drept, numai pentru ei nu era opreliște.

— Eu cred că Rudi are dreptate... Trebuie să ne grăbim... Ce aud în fabrică și în prăvăliile mele, nu-mi place. Zilerii cred că le-a sosit ceasul. Vom păți ce-au pățit cei din Franția... Așa, vă spun să știți, că eu am trăit pe vremea aceea, de fugea lumea de acolo în toate părțile, că la ei acasă se scaldau în sânge.

— Ei bine, v'am chemat aci — reluă Pavlicioni — ca să ne cunoaștem mai bine noi între noi și mai ales ca să cunoaștem cu toții pe cel care va fi în fruntea revoluției românești, pe marele cărturar și dascăl al neamului, pe scumpul nostru Ion Eliade. Înainte ca să izbucnească aprobările zgomotoase, Hagi Curti întregi cu căldură cele spuse.

— Ca proprietar al celei mai mari tipografii din București, dumnealui e și puțin negustor de-ai noștri.

Unii bat din palme, alții strigă, se aude și un întârziat „aferim“... Un nor a trecut peste fața lunii noi, fără s'o poată umbri. Din ostrov nu se poate vedea spre oraș și se simt aci ca apărați de Agie și de dorobanți.

Eliade se ridică înălăcrimat, tulburat.

— Oameni buni, eu nu sunt decât un smerit scriitor. Tipografia mea e...

Dar Hagi Curti îl întrerupe iar, grăbit, încălzit de perspectivele nebănuite de el până în seara asta.

— Ești cel mai mare dintre noi. Trebuie să fii în frunte.

— E prea mult pentru modestele mele mijloace. Și întoarse spre cer un profil cezarian, corijat de frumoasele lui plete cărunte și de mustața mătăsoasă.

Pavlicioni, care tot vorbind se plimba, a venit acum alături de Eliade.

— Cum vrei să lăsăm revoluția pe seama câtorva studenți anarhiști și a unor neisprăviți? Unde vom ajunge?...

Toți întăresc sgomotos. Se aud tot felul de apostrofe și strigăte. „Nu vrem anarhie... Nu vrem să ni se suie în cap desculții“.

Eliade, așteptând să se sfârșească strigătele, schimbă priviri înduioșate cu Pavlicioni, apoi reia cu voce sonoră, plină de hotărîre.

— Aci sunt alături de dumneavoastră. Am scris-o și la gazetă: urăse tirania, mi-e frică de anarhie. Sunt aci amândoi unchii mei, amândoi negustori și cărturari, Danielopolii. Ei mă cunosc și vă cunosc.

A fost un vuiet de aprobări, unii au încercat chiar să se ridice în picioare. Chemat stăruitor să vorbească, Nicolae Danielopolu le-a arătat ce rolă frumoasă este chemată să joace negustorimea. Vorbea cu ușurință și se cam lăsa îmbătat de cele ce spunea.

Petrecerea era în toiul ei, negustorimea se înfierbântase bine de tot, aflând că rangurile și privilegiile boierești vor fi desființate — era ceeace burghezia numea cu convingere „egalitate“ — limbile se deslegară, fiecare lua cuvântul și făgăduia că „dă“ pentru revoluție atâtea calfe și atâția zileri, amintind astfel de vestirile cu duh, ale mesenilor, către nașul ridicat în picioare la nunțile la care se făcea „masă cu dar“, pentru ca să se scoată cheltuielile.

O seamă de oratori improvizați, în anterie, cu ceacșiri roșii și cu meși galbeni în picioare, țineau acum cuvântări mai abitir ca apărătorii în fața Divanului apelativ. Printre cei mai înflăcărați de ideea egalității cu boierii — căci nimeni nu vroia egalitate cu țăranii și muncitorii — era starostele Dobrovici, care rostea întâiul său discurs în viață.

Nu mai știa să sfârșească, nu nimerea nicidecum cuvântul de încheiere și lungea astfel la nesfârșit, fără să știe când se va putea opri. Până la urmă făgădui și el o sută de calfe... Dar abia se așezase jos și iată că un vâtaf de curte veni să-i spuie ceva la ureche. Intr'o clipită i s'au dus aburii vinului și ai succesului oratoric. Pare abătut. Pavlicioni, care a băgat de seamă întâmplarea, întreabă dela locul lui, despre ce e vorba. Toți întorc capetele într'acolo. Mai tuturor li s'a înmuiat inima, să nu fie vreo veste proastă, vreo poruncă a Agiei, vreun foc în mijlocul Bucureștilor, un foc dintre cele care nimicesc jumătate din oraș.

Dobrovici abia mai poate îngâna două cuvinte. Cineva lămurește despre ce e vorba.

— A venit un slujitor dela boierul Alecu Vulpe. Spune că-l cheamă boierul numaidecât, la el acasă, pe fratele Dobrovici. Zice că să vie repede, că boierul e furios.

Pavlicioni se ridică, indignat.

— Acum? Sâmbătă seara? Dar ce-i asta? Suntem slugile lui? Cum poate fi chemat astfel un mare negustor? Și ce-i dacă-i supărat boierul Vulpea? Nu te duce, frate Dobrovici. Ești tot atât de bogat ca și el. La Viena și Lipsca, numele dumitale e aur, iar de Vulpe nu știe nimeni.

Toată lumea strigă... „Nu te duce jupâne... ai moșii tot așa frumoase ca ale lui... Nu te duce, vere... Să te cheme ziua, ca oamenii, nu acum, la miezul nopții... Trimite-i vorbă că ești musafir... Că ești la o masă cu prieteni“.

Dar lui Dobrovici i s'au tăiat picioarele. Celorlalți puțin le pasă, căci nu e vorba de ei. Dar el știe cum se poartă boierimea cu negustorii. Când era mare vornic, Alecu Vulpea era cât pe aci să-l ținuiască de o ureche la stâlp, în piața Sf. Gheorghe, pentru că ieșise din prăvălia lui o piele scumpă, dar cam putredă, răscoaptă. Un negustor putea fi oricând chemat la Agie, uns cu smoală și plimbat așa prin oraș, cu marfa legată de gât, dacă marfa aceasta era socotită de boieri proastă ori prea scumpă.

— Nu vă supărați, mă duc... Să vedem numai despre ce e vorba. Am caleașca la conacul viei și într-o jumătate de ceas sunt înapoi.

Negustorul și boierul

A trecut brațul de apă cel mai adânc și mai îngust, la Fântânică, în barca cu cei trei arnăuți și apoi, luând în piept o potecă râpoasă, printre butucii de vie în floare, a ajuns la conac. Dar când să se suie în caleașcă, ia vizitiul de unde nu e. Pasă-mi-te vizitiii tuturor butcilor se adunaseră în foișorul viei și povesteau snoave, după ce mâncaseră și ei friptură și băuseră un pahar de vin, din porunca anume a lui Pavlicioni. Starostele Dobrovici ardea de nerăbdare. I s'a părut nemaipomenit că vizitiul nu-l așteaptă pe capră și de cum îl văzu se rătoi, la el, amarnic.

— Unde-mi stai, ticălosule? Nu ți-am spus să aștepti totdeauna lângă cai?

La răspunsul învinutului că s'a dus și el să îmbuce ceva, mânia marelui negustor n'a mai cunoscut margini. A luat biciușca din toc și a început să-i care cu ea. Cu fața arsă de plesnitura biciului, omul numai a scrâșnit din dinți, s'a urcat pe capră și a pornit.

Ajuns la casa cea mare de pe Podul Mogoșoaiei, peste drum de biserica Sf. Nicolae Tabacu, Dobrovici a oprit caleașcă afară și a fost dus de paznicul de noapte dela poartă, care văzuse caleașcă și l-a crezut boier, la ușa cea mare din față. A bătut tot paznicul acesta în ușă, iar un arnăut cu găetane a venit să-i deschidă, făcându-i apoi loc să intre, l-a trecut pe starostele tăbăcarilor prin două săli mici cu oglinzi și lavițe de palisandru unde acesta și-a lăsat papucii și giubeaua, și apoi l-a dus în sala cea mare cu sacnacciu, spre colțul uliței.

Aici Alecu Vulpe împreună cu alți boieri, joacă ca de obicei cărți. Bineînțele este de față și Băl-Ceurescu, acum nedespărțit de Eufrosina, care e deci și ea. Incet, încet, chinuit de fata asta, care nu vrea să-i fie decât nepoată, a umplut-o de bijuterii. Se mulțumește deocamdată s'o ia cu el în toate părțile, în fiecare zi.

Când Vulpe îl văzu pe Dobrovici, se întrerupse din joc și începu să strige furios.

— Pe unde ai intrat? Pe unde ai intrat, mă?

Dobrovici se fâstâcește, ar vrea să spună ceva, i se îneacă vorbele în gâttej.

— Să vedeți....

Vulpe, furios, nici n'a așteptat răspunsul.

— Pe unde ai intrat, n'auzi? Se întoarce spre arnăut, cu gura pungă:

— Pe unde l-ai adus, mă, vită?

Sluga se bâlbâie, speriată.

— Prin față, am crezut că...

Vulpe se întoarce iar furios către Dobrovici.

— Mascara, intri într-o casă boierească prin față? și-i privește pe cei-

laltzi, ca înmărmurit de o asemenea cutezanță; apoi se pornește a urla către negustor.

— Afară! Ieși afară... Și către slugă: — Vită, adu-l prin ușa din dos.

Eufrosina, care stătea de vorbă, lungită pe sofa, cu Vulpachi și cu colonelul Dăscălescu, se uita cu milă la tatăl lui Pană; părea gata să-i spuie o vorbă marelui ban. Pe urmă se răzgândi și urmări cu privirile pe Dobrovici care ieși împleticindu-se. Omul abia și-a pus la nimereală anteriorul și cismu-lițele de safian. E dus prin curte către bucătărie, intră într'un soi de tindă lungă, cu dușumea ceruită, ocolește la dreapta pe alta și mai lungă, năucit de nu vede nimic, și pe urmă pe ușa din fund; e scos iarăși în odaia cea mare cu sacnaesiu.

Dar nimeni nu se mai uită la el. Așteaptă într'un colț, ca la trei sferturi de ceas. Abia atunci marele ban își amintește și spune uneia din slugile care purtau tăvile cu gustări, vin și cafele pentru jucători, să-i aducă blana de cacom alb. Când sluga i-a pus-o dinainte, Vulpe își desdoaie picioarele de sub el, se ridică greoi, coboară de pe sofa și vine amenințător spre Dobrovici.

— Ascultă, ce blană e asta? Ți-ai bătut joc de mine? După ce îmbracă haina, iar îi vorbește întăritat, privindu-l mânios cu ochii fără gene, mici de ciudă. Vino aici... la uite cum îmi vine gulerul...

— Vine bine, Măria Ta, așa trebuie să vie...

— Așa trebuie să vie? scârbă ce ești! Cu mine vorbești tu așa? Vrea să-l lovească, dar oasele-i trosnesc și mâna uscată nu-l ajunge.

Dobrovici se vaicără, nenorocit, cu capul lăsat smerit pe umărul stâng.

— Măria Ta, o facem din nou dacă nu vă place... Sărumâna... nu vă supărați.

Dar Vulpe fierbe de mânie; gura lui fără dinți, ca o pungă, e albă de un soi de spumă ușoară.

— Ți-ai bătut joc de mine, nerușinatule... Caută ceva și parcă nu găsește, apoi ia de pe masă o cutie de tabac goală și o aruncă în blănar. Uite cum vorbește cu mine un fecior de mătar! Ascultă, dacă mâine când mă scol, nu găsece blana fără cusur, pun să te bată dinainte bucătăriei.

Dobrovici iese, împleticindu-se ca beat, fără să poată ști dacă pare beat că a fost atât de umilit, sau de bucurie pentru că a scăpat așa ușor.

Bonifaciu

Bălcescu veni acasă, pe la zece seara. În timp ce-și lăsa macferlanul și pălăria în mica marchiză-verandă, fu întâmpinat de Tița care-l aștepta, ca în fiecare seară, anume ca să-l vadă ea mâncând, căci doctorul Gronau îi spusese că numai o masă hrănitoare și îmbelșugată îl poate păstra în viață. Era foarte intrigată și îl vesti de grabă.

— Ai o scrisoare cu adresa în ungurește, dela Buda-Pesta.

Bălcescu tresări. Inima-i bătea ca niciodată până acum. Întrebă atât de pripit unde e scrisoarea, încât Tița deveni și mai curioasă. Scrisoarea era alături de cele două ouă fierte și de friptura de pui reco, pe tava așternută cu șervet alb și pusă pe lungă lui masă de lucru. O deslăcu, dar nu pricepu absolut nimic. Era dela început până la sfârșit scrisă în ungurește și doar odată întâlni numele Bălcescu, spre sfârșitul ei.

— Ce e? Întrebă sora neliniștită.

— Tița, nu știu ungurește decât *Kelley Uysag* și tocmai cuvintele acestea lipsesc din scrisoarea asta. Trebuie să caut mâine pe cineva care să mi-o tălmăcească.

Încerca să-și astâmpere curiozitatea, dar el însuși devenea din ce în ce mai încredințat pe acest mod de a i se scrie. Desigur că Luxița îl vestește că a născut. Va fi având un băiat cumva? ori fetiță? Deși își spunea că paternitatea este pentru el o fericire îndepărtată, nereală, totuși ar fi vrut neapărat să știe ce s'a întâmplat cu adevărat. Se sili să pară liniștit. Încercă să mănânce și ciocăni încet un ou.

Tița îl mai întrebă despre ce s'a discutat la *Frăția*, dacă mâine este cumva liber, ca să meargă la unchiul lor la vie. I-a poștit la masa de seară și le trimite o trăsură. Dar orice spunea gândul îi fugea într'altă parte; de altfel și din răspunsurile lui se vedea că e, la rândul lui, cu gândul aiurea. Dar așa, de pe drumurile astea ale incertitudinii și ale întrebărilor, Bălcescu reveni într'o clipă încremenit și fața îi căpătă o paloare pământie. Parcă i se înfipse un cuțit în inimă. Dacă ea a murit din naștere și îi scrie despre asta, altcineva, o mână străină și milostivă? Gândul îi fu cu neputință de îndurat; se ridică scurt dela masă. Tița, care îl spiona neliniștită, înregistrează în propria ei făptură, ca un seismograf de o nesfârșită sensibilitate, toată brusca lui emoție, deși pentru ea era fără obiect.

— Nicule, ce e? și-i prinse mâna cu adâncă duioșie.

— Nimic, Tița, fii bună, lasă-mă te rog singur, lasă-mă cu gândurile mele... nici eu nu știu nimic.

Înțeleg din privirea lui arzătoare, din vorbele lui cu un accent de desnădejde, că trebuie să-l lase singur.

Timpe de o oră întrecăgă, se plimbă prin casă frământat de cele mai mistuitoare întrebări. Gândul că a putut să moară Luxița îl înnebunea. Nicio dată nu a iubit-o atât cât o iubea în clipele astea, când era pierdută pentru el. O descoperea dela clipă la clipă și o înțelegea, cum nu o cunoscuse și nu o înțelesese în curgerea anilor. Era atâta generozitate, atât elan al dăruirii, în făptura asta mlădioasă și sprintenă, neașteptată în reacțiile ei, care uneori era stinsă și aproape urâtă, când era bolnavă ori nu ținea ea să fie frumoasă, dar care era plină de farmec și de strălucire, atunci când vroia ea—femeia asta care întorcea sporită bucuria ce i se da, ca o oglindă de cristal pur, care răsfărâge înzecit, lumina dăruită. Avea acum treizeci și doi de ani și uneori era abătută, istovită de griji, bolnavă, dar în aceeași clipă, dacă afla faptul de care era însetată inima ei, înflorea ca o adolescentă privită de un salon întreg. Ar putea oare pieri, ca să nu mai fie niciodată, așa cum nu mai sânt frunzele din alt an?

Privea mereu scrisoarea de pe masă, ținut de cuvintele ei neînțelese. Își aduse aminte că și Luxița se aștepta la o naștere grea, căci un doctor îi spusese că întâia naștere la treizeci și mai bine de ani este totdeauna legată de mari primejdii. Știa, și le-a înfruntat. Era în ea o sete nepotolită de a fi mamă, ar fi înfruntat pentru asta și certitudinea morții.

Recitea cuvintele ungurești care nu-i spuneau nimic, absolut nimic, deși în ele era taina cea mare a vieții lui.

Nu mai putea fi vorba de somn, de așteptat până a doua zi, căci până în zori era o veșnicie. Dar nu putea nici să înțeleagă unde ar putea găsi chiar în noaptea asta pe cineva care să știe ungurește, pe cineva pe care ar putea să-l scoale la miezul nopții. Incepu să-și cerceteze în minte șirul slujitoarelor și al meseriașilor unguri cunoscuți, care ar putea să-i tălmăcească scrisoarea. Nu găsi nimic. Se trânti în fotoliul verde, hotărât să doarmă îmbrăcat, dacă va putea cumva dormi, și stinse lumina. De afară intră pe fereastra deschisă văpaia molatecă a lunii, umplând încăperea de arabescuri albe, negre.

Dintr'odată tresări, uimit că nu se gândise dela început la el... Rosen-

thal! Știe că e un hoinar fără leac și că noaptea nu-l găsești niciodată acasă, însă îl va căuta în tot Bucureștii. A și pornit. Dar în ușă întâlnește pe Tița, care nici ea nu putea să doarmă din pricina scrisorii și care îl pândea neli-niștită.

— Tița, mă duc la Rosenthal să-mi citească scrisoarea chiar în noaptea asta. Nu mai pot. Iși puse macferlanul, își luă pălăria rotundă și tare și ieși pe porțiță, pe lângă bolta de viță. Soră-sa se întreba și mai neli-niștită ce putea să aștepte el, ce puteau să aducă acele rânduri ungurești... de ce a simțit nevoia să plece chiar noaptea în căutare.

Nu l-a găsit pe Rosenthal acasă, dar l-a găsit la Rosetti, unde într'un chioșc îmbrăcat în iederă, mai erau și alți prieteni și prietene de-ai lor. El le cânta, din vioară, sub lumina lunii. Bălcescu le-a spus limpede ce vrea. Să i se citească numaidecât o scrisoare. Cei de față au înțeles și ei doi au intrat în casă. La lumina unui sfeșnic, Rosenthal a început să citească, numai pentru el mai întâiu. Bălcescu aștepta de parcă era ținut într'o ghiară. O ghiară care, spre sfârșit, în clipa când, sub mustața mică a lui Rosenthal apărură un zâmbet, începu să-și slăbească strânsoarea. Fără să-i mai traducă, pictorul îl luă în brațe, strângându-l plin de căldură.

— Nicule, ești tată. Unguroaica ta ți-a făcut un băiat. Il cheamă Bonifaciu.

— Și ea? întrebă Bălcescu, încă neli-niștit.

— Cred că e bine... N'ar fi scris o scrisoare atât de năzdrăvană, dacă ar fi ceva rău.

— Năzdrăvană? Cum asta?

În timpul acesta, cei de afară privind prin fereastra joasă îi văzuseră îmbrățișându-se și erau tare curioși să știe ce veste atât de frumoasă putuse primi Bălcescu. Il strigară să vie în chioșc. Bălcescu însă nu se lăsă până ce Rosenthal nu-i traduse scrisoarea cuvânt cu cuvânt.

Era o scrisoare exuberantă, ca un strigăt de triumf și veselă ca o glumă, căci Luxița se apucase să imagineze o întreagă poveste care-i dădea și lui o poftă nebună de râs. Că mama ei, profesoara, care a vrut s'o gonească de de acasă, pentru păcatul ei, când a văzut pe micul Bonifaciu, într'o clipă s'a îndrăgostit de el... A declarat că seamănă cu un frate al ei, pe care l-a iubit... Că au băut toți șampanie... Că ea se simte foarte bine și că-l iubește mai mult ca oricând. Ar vrea să vie la București, dar maică-sa i-a spus că nu dă ea copilul să plece pe drum, să se îmbolnăvească, cine știe, Iezus Maria! Că n'are decât să vină el, păcătosul de bărbat, la Budapesta... ori dacă ea nu s'a săturat de el, să se ducă ea la București, dar copilul nu-l va da. Că-i va găsi ea o doică și-l va crește singură. Scrisoarea încheia spunând că ea s'a hotărât și chiar așa va face. Va veni adică la București, singură, Fată smintită de optsprezece ani, ar fi spus bătrâna mamă...

Rosenthal îl mai îmbrățișă încăodată și veniră amândoi, nespun de veseli acum, în chioșcul luminat de lună. Cei de față stăruiau toți să afle despre ce e vorba. Mai ales o cârnă, care se ghicea, în lumina dulce a lunii, drept o fire foarte sentimentală, zgândărea mereu curiozitatea celorlalți.

— Nicule, la urma urmelor, de ce să nu le spunem? fu de părere prietenul, strunind din nou vioara.

Vru să zică hotărât: Nu... dar pe urmă îl fulgeră ușor un gând. Rămase tăcut zâmbindu-și lui însuși, clătinând din cap, căci acum pricepu de ce i-a scris Luxița așa... și de ce a pus să fie tălmăcită scrisoarea în ungurește, numai în ungurește... De ce improvizase o asemenea poveste... Vrea ea, anume, ca scrisoarea să fie arătată la toată lumea... Avea ea scotelile ei... Iși surâdea mereu lui însuși. Foarte bine, va face așa cum dorește ea.

— Spune-le tu!

Veselia fu dintr'un salt sporită și-l îmbrățișară toți pe rând. Se întoarse acasă absent, îndepărtat, ca și cum ar fi băut un vin bun. Se simțea fericit. Totul i se părea limpede și ușor. Când vru să întoarcă cheia în broască, ușa verandei se deschise singură. Tița îl aștepta. Fața ei era descompusă de neliniște.

— Ce-a fost, Nicule? Dar neliniștea i se topi ca o zăpadă la sfârșitul lui Martie, când văzu, după ce aprinse lumina, figura lui fericită. Acum ardea de o curiozitate femeiască, iar el se simți obligat să-i spue ceva... și cum nu putea să o mintă, decât tăcând, trecu și el sub tăcere o parte din adevăr. Ii spuse deci că la Paris a cunoscut o studentă unguroaică, dela Budapesta. Că are acum un băiat, Bonifaciu. Deodată fața ei deveni palidă. Dar nu vorbi numaidecât. Încercă să plece cu tava spre ușe, se opri în loc, se întoarse spre el și-i spuse hotărît.

— Nicule, să-l luăm la noi. Vreau să ți-l cresc eu.

El bâlbâi încurcat tot felul de motive, care până la urmă se rezumară la stăruința acelei bunici imaginare de a-și păstra nepotul. Când se despărțiră, Tița luă cu ea scrisoarea. Parcă s'ar fi bizuit pe o tehnică să afle ea adevărul, chiar dintr'o limbă din care nu știa niciun cuvânt. A fost bineînțeles de prisos și nici în viitor, niciodată, n'a putut scoate un cuvânt mai mult dela el, despre Bonifaciu.

In Grădina Teii Doamnei

Pe malul lacului celui mai limpede și mai bun de scăldat din câte face Colentina, și sunt multe, Bufta, Herăstrău, Floreasca, Tei, Imper, Fundeni, Cernica și altele, grădina Tei e foarte căutată de bucureșteni. Cu pajiști dulci, cu privighetori și belșug de flori, aici luna Mai e nespus de frumoasă.

Pe o cărare largă ce mergea printre teii care stăteau să dea în floare, chiar lângă palatul Doamnei, — al doamnei lui Grigore Ghica, — se plimbă vorbind aprins Ion Ghica și Eliade. Acesta e foarte agitat și oarecum plângăreț.

— Va să zică, voi vreți să faceți revoluție fără mine?

— Domnule profesor, nu suntem „noi“. Ci este, așa cum văd că știți, o societate întreagă, *Frăția*.

E cald, căci vara a venit dintr'odată și amândoi merg cu capul desco-perit, ținându-și în mână pălăriile tari și înalte.

Eliade reia, îndurerat și mânios.

— Iancu Ghica, uită-te în ochii mei... Cei mai mulți dela *Frăția* voastră, sunt foști elevi de ai mei, dela Sf. Sava. Nu vă e rușine vouă, să faceți revoluție fără mine?...

Ion Ghica e foarte mișcat, căci nu poate uita că Eliade este, după Gheorghe Lazăr, — și urmaș numaidecât al acestuia, — întâiul mare dascăl al neamului. Este autorul unei gramatici a limbii românești, un creator deschizător de drumuri noi în cultura românească. Este autorul „Sburătorului“, poezia pe care nimeni nu o poate uita. Este dascălul lor, al tuturor, chiar dacă după 1828 el a renunțat să mai fie director al școalei și să ție cursuri, ca să se poată ocupa de ziare, și deci nici el, nici Bălcescu nu l-au avut propriu zis profesor, — dar niciodată, poate, cuvântul de dascăl nu a fost mai potrivit decât adresat acestui om, care cu Dinicu Golescu a înființat *Societatea Literară* în 1827, apoi cu Ion Câmpineanu „*Filarmonica*“

în 1833 — și deci Teatrul Românesc, — și care prin „Curierul Românesc“, prin „Curierul de ambe sexe“ și prin „Gazeta Teatrului“ a creat presa românească. E desigur inconsecvent, irascibil, puțin prăpăstios, pătimăș din cale afară, dar cum zic toți, „e mare“. Ochii de viezure s'au umezit și Ghica ia mâna profesorului.

— Am să vorbesc negreșit cu Bălcescu. Vă caut eu poimâine acasă.

— Eu am înțeles că va veni și el aci, cu dumneata.

— Și-a adus aminte că pe ulicioara care duce la intrarea în grădină sunt și câțiva oțetari care acum sunt în floare. Li face rău mirosul de oțetari. Il înăbușe.

— Pretext, ca să nu vie.

Nu era un pretext, ci în totul adevărat. Pentru Bălcescu, mirosul florilor de oțetar era ca un miros de tăbăcărie, îl înăbușea și-i dădea palpitații. Chiar în ajun, umblând cu Ghica pe uliță, devenise nervos și palid, trecând pe sub niște oțetari de pe ulița Batiștei. Călcase în uruiala de flori gălbui scuturate ca un rumeguș de tâmplărie, și era îngrozit că i s'ar fi putut lua praf de flori pe ghețe. Eliade primi explicația lui Iancu Ghica și acesta îi repetă la plecare.

— Atunci vă caut eu poimâine.

Smeele

Oricât era de grăbit, Damian totuși se opri din drum să vadă o întâmplare care îi plăcea cu deosebire. Tocmai trecea pe lângă Biserica Udricanilor, chiar prin cimitir, zorit să ajungă mai repede la un frate al jupânului Dobrovici, dela care avea să aducă niște bani trimiși dela Craiova, când vede în fața bisericii o strașnică încurcătură de smee.

Toți prietenii lui știu că muncind douăsprezece ore pe zi, în tăbăcărie, o singură slăbiciune și plăcere are și el, să înalțe smeul pe maidan, Dumineca după amiază. Ceeace vede acum îl oprește locului, deși e grăbit. De peste gardul unei curți, sau poate de pe ulița vecină, că nu se vedea bine, se înalță sfoara întinsă a unui smeu care, după părerea lui de cunoscător, era „din două“ (adică dintr'o coală de tipar cum s'ar zice). Câțiva băieți care se jucau cu un smeu mai mic, acesta pe jumătate, văd cu disperare cum se apropie, ca un pirat a aerului, smeu cel mare, pentru că îl cunosc fără îndoială și știu că e al unui vânător de smee, spaima mahalalei. Puștii, pare-se la întâiul lor smeu mare, tipă amarnic.

— Mamă... mamă... ne ia Jarcalete smeul... Mamă... Mamă...

Șiretenia jocului e să se încurce smeele, iar cel mai puternic trage apoi de sfoara celui mai slab și o rupe, aducând smeul spre el ori scăpându-l și lăsându-l să sboare în libertate, ca să cadă mai departe, unde e prins de tovarășii vânătorului. Acum copiii trag repede sfoara, ca să aducă smeul jos, dar simt cu desnădejde că e prea târziu, — când iată că o năzdrăvană de fată, cu un păr încâlcit, mai mult alb decât bălai, ca un caier de lână, cu fața arămie și ochi albaștri, să tot aibe cel mult șaisprezece ani, lasă jos cutia cu panglici pe care o aducea de pe ulița Franceză, la stăpâna croitoriei unde era ucenică, și se repede la unul dintre băieți, îi ia sfoara din mâini și, în loc să strângă mereu, dimpotrivă „dă sfoară“. Smeul cel mic se depărtează, plutind în gol, pare acum scăpat din mână. Se lasă o clipă undeva peste case, dar dintr'o smucitură fata l-a înălțat iar. Acum e din nou sus și nu numai atât, dar se apropie îndrăzneț, el acum, de smeul cel mare. Damian privește uimit și nu se poate dumiri.

— Îți taie sfoara, fetițe, ce faci?... Că el are sfoară mai groasă... O fi având și cârlig ascuțit...

Dar fata cu părul ca un caier de lână albă, cu ochii viorii și obrajii căliți de soare, îl ascultă privind numai la smeu și-i vorbește dintr-o parte, fără să întoarcă de loc capul.

— Ce știi dumneata!

Într'adevăr, lui Damian nu-i trecu prin minte că fata are să ocolească sfoara smeului cel mare și are să se înalțe apoi spre coada lui maiestuoasă, făcută din lungi și subțiri fâșii de cârpă... Jarcalete, dacă el o fi fost, a priceput primejdia, dar prea târziu. Smeul cel mic a prins o fâșie mai răschirată din vârful cozii și, dintr-o smucitură a mâinii, fata năzdrăvană răstoarnă smeul cel mare, care nu cade în rotocoale, ci drept ca un lemn. Smucește la vreme apoi ca să desprindă smeul mic. Ba a găsit și timp să plesnească peste obraz un golan, care vrea să vadă ce e în cutia pusă jos. Dă apoi sfoara în mâna copilului și vrea să plece, când întâlnește surâsul și privirea luminoasă a lui Damian, care se scărpină în cap, minunându-se.

— Iscusită fată... Te pricepi strașnic... Mi-a plăcut cum ai răpus smeul cel mare... Parcă ai fi chiar Ileana Cosânzeana, spaima smeilor..

Illica râde, întrebându-se cum naiba de i-a ghicit numele.

— Îmi place grozav smeul... Dumineca după amiază, când nu avem de lucru la croitorie, mă joc pe maidan cu smeul.

— Și mie îmi cam place, îi răspunse flăcăul, mâncând-o cu ochii. Am acasă unul mare cât o ușă.

— Așa de mare pe ce maidan îl înalți?

— Pe maidanul cel mare dela Filaret.

Ea a și făcut câțiva pași înainte și îi strigă de departe.

— Viu Duminecă să-ți văd smeul... Aduc și eu smeul meu.

— Stai, cum te chiamă?

— Îți spun eu Duminecă.

Pe maidanul nesfârșit de sub dealul Filaretului, lângă mlaștina cea mare din fața faimoasei fântâni cu coloane albe, în locul celei turcești, Duminecă după amiază se adună copii și flăcăi din cinci mahalale. Se joacă arșice, mosoare, nasturi, pe de lături, și mai pe ascuns chiar stos; mai în margine unii bat țurca, ori joacă poarca. E și un dulap mare, care nu s'a mai desfăcut și a rămas dela Paști. Pentru două parale, un băiat se poate înălța în vârful scrânciobului, stând pe un scaun colorat ca o caretă și ținându-și fata de după gât. Salepgii, vânzători de rahat cu apă rece, purtându-și aninată de gât tava cu rahat și într-o mână donița cu apă, bragagii, cu donițele ferecate în cercuri și în ținte de alamă, cărucioare cu turtă dulce; nimic nu lipsește. Nenumărate smee s'au înălțat și sboară peste pomi, luptă cu vântul și trec pe deasupra caselor spre oraș.

Iată un smeu mai mare decât toate; vâjâitoarea lui se aude puternic peste mulțimea de svonuri a maidanului. E albastru și plutește cel mai sus dintre toate smeele. Stăpânește cerul; aproape nemișcat, numai coada lungă și maiestuoasă i se răsfiră ușor în vânt. Trebuie să fie într'adevăr cât o ușă de mare. Vine înspre el, cu poftă de joacă, un smeu „din două“, galben cu rotocoale roșii. E vioi de tot și într'una face tumb. Se apropie îndrăzneț de smeul cel mare, albastru, care mârâie la el ca un dulău mânios. Smeul mic nu se sperie. Se apropie mai mult. Dar când smeul cel mare încearcă să se apropie de el, smeul cel neastâmpărat a și sărit iute și s'a învărtit fugind

sprinten într'un șir de rotocoale pe care greoiul dulău nu le poate face. A scăpat. Ilinca râde fericită de șotia pe care a făcut-o. Smeul cel mare, albastru, se întoarce la loc, în măreția lui neclintită și mânioasă. Damian vede că a fost păcălit și se bucură, căci așa de năzdrăvană nu poate fi decât fetița dela răspântia Udricanilor. Când smeul galben cu rotocoale roșii la colțuri se apropie iar, Damian care pusese păpușa cea mare de sfoară groasă pe un fel de osie ca roata puțului, dă drumul dintr'odată roții; smeul cel mare fuge spre oraș, ca scăpat din mână. Smeul cel mic nu pricepe ce s'a întâmplat... Dintr'odată oprit, smeul cel mare se înalță vijelios, sfoara lui a prins pe dedesubt sfoara smeului sprintar cu rotocoale.

Damian își petrece brațul pe după umărul fetei, chipurile ca să n'o tragă smeul, pe care ea îl joacă așa de isteț, de n'ai crede că e cu putință. Aproape că izbutește cât e de mare să facă și rotocoale. Cu părul ca un caier de lână, cu fața arămie și ochii albaștri viorii, își arată fericită dințișorii albi, aproape cuprinsă în brațele voinice ale flăcăului. Mai fericit însă su-râde negriciosul Damian.

— Câți ani ai?

— Șaisprezece, răspunde ea cu un ochi la smeul, ca un cățel.

Damian se gândește amărît că el are douăzeci și șapte ani.

Nu are timp să se întristeze, căci fata arată uimită, deasupra mulțimii o momâie, în jurul căreia aleargă lumea din toate părțile. „Geamala... geamala“, strigă câțiva copii, fugind de zor într'acolo. E o păpușă mare, de cinci ori mai naltă ca un stat de om și joacă după cântecul cimpoiului și al cobzei. N'are cap ci numai o glugă de panglici colorate, dar trupul îi e cu două fețe, gras cât o butie, căci înăuntru e umflat și susținut cu cercuri. Matahala e îmbrăcată în haine colorate, cămașă albă, șorțul de dinainte și cel din spate, roșii. Măinile din față, împreunate, țin un buchet roșu, iar mâinile din spate îi sunt împreunate pe piept, fără buchet. Omul dinăuntru, care o ține de belciuge, pășeste domol înaintea și înapoi, după isonul cimpoiului și al cobzei, sub paza tovarășilor lui înarmați cu bâte.

— Hai repede s'o vedem și noi, că vin dorobanții dela Agie și-o gonesc.. Sprintară, fata a și pornit.

Damian știa și el că, dela o vreme, geamala nu mai era îngăduită; alergară în grabă s'o vadă de aproape, să asculte glumele și hohotele celor adunați, numai că nu putură răzbate până la ea. Erau în jur ca la o mie de oameni. Se mulțumiră să vadă momâia săltându-se peste mulțime ca un turn ușor, înclinându-se când spre dreapta, când spre stânga.

Eliade pe dealul Filaretului

Și de data asta Ion Ghica, în loc să vină cu trăsura lui, luă o birjă de piață, cu doi cai; după ce trecu podul Mihai-Vodă, ocoli pe la biserica Sf. Apostoli. Pe drumuri întortochiate și înguste, printre curți și grădini, ajunse pe Podul Calicilor, cam în dreptul Mitropoliei. Acolo, birja o luă din loc la dreapta, printre livezi, începând să urce dealul pe un drum, printre arțari și călini în floare, deasupra câmpiei întinse a Filaretului. Ajunsă în deal, intră pe poarta deschisă totdeauna, trecu peste fâgașul gloduros dintre tu-fișurile încălcite de tot soiul de lăstari, și atunci se ivi dintre nuci crama cea mare, preschimbată în birt cu grădină. Loc foarte căutat de boierime.

Era seară și la lumina masalalelor, se lăfăiau în față galantarele cu

fripturi și cu tot felul de trufandale, brânză nouă de Mai, roși și castraveți din grădini calde, ori felii de nisetru și somn. Sub acoperișul lor țuguia, două grătare mari cât rădvanele puneau la grea încercare pe cei pofticioși. Puii se învăteau înșirați pe frigări, deasupra jăratecului de cărbuni de tei, iar pe vergelele grătarului înegrite și mereu unse cu seu, sfărâiau momite, mușchii, vrăbioarele, curelele, feliile de ficat de purcel, fuduliile, ugerul de vacă și alte bunătăți care umpleau grădina de un fum ispititor. Și bineînțeles, nenumărați mititei. Intr'un fel de groapă zidită, prin care trecea un fir de apă de la izvor, înotau câțiva crapi, lini și bibani, așteptând să fie aleși de mușterii.

Din stânga, unde era grădina cu mesele îndesate sub frunzișuri de tei, tot mai mult în floare, venea legănată de adierea vântului, pe deasupra strigătelor și râsetelor, jalea armonioasă a cântecului lăutăresc.

Ardă-ți rochia pe tine...
Cum arde inima'n mine...

.....

Dar Ghica ocoli la dreapta, spre curtea din partea ghețariei, unde era un chioșc chiar pe marginea râpei.

Stăpânul birtului din grădină, care era acum și el membru al *Frăției*, împreună cu cei mai mulți flăcăi care slujeau la mese pe procopseală, mai pusese de formă câteva mese pe lângă chioșc, ca să se creadă că și aici e tot o parte din birt și poate intra cine vrea. Altfel, curtea era plină de butoaie goale, de scaune și mese stricate, de stive de lemne. Celor care ar fi vrut să rămână aici li se spunea că se slujește greu așa departe.

Deasupra ghețariei, în parul care sprijină acoperișul turtit, de trestie, e o ulică smălțuită care îi face să suradă pe arhieriei și frații asociației secrete, numind-o praporul lor, căci era semn că în seara (sau în ziua) aceea, era ședință la *Frăția* și deci băieții din birt trebuiau să împiedice pe alți mușterii să se așeze în partea asta a grădinii, făcând cum or ști... numai să isbutească. Aici fusese înființată de altfel, cu aproape cinci ani mai înainte, *Frăția*.

Acum ulica albastră era în par, dar în chioșc se aflau numai Bălcescu, Tell și Arăpilă; se ținea numai o ședință a Comitetului Executiv, cea obișnuită având a urma după aceea.

Discuția a fost foarte lungă și anevoioasă. Obiectul ei era cererea lui Eliade de a face parte din *Frăția* și din conducerea revoluției, care trebuia să izbucnească într'o săptămână, mult două. Arăpilă crede că ar trebui să se mai gândească, să mai vadă, stăruie în acest sens și primirea lui Eliade pare să fie deocamdată amânată, dar Tell intervine hotărât.

— Acum e prea târziu. Săptămâna viitoare pornim revoluția. Dar fără negustorime nu ne putem mișca. Ea e chiagul revoluției. Deci avem nevoie de Eliade, căci negustorimea merge buluc după el.

Bălcescu se îndoiește de acest lucru.

— Ce înseamnă asta că negustorimea este chiagul revoluției? O revoluție clădită pe negustori și boierime este o revoluție clădită pe nisip!

— Eliade e un mare dascăl al neamului, spuse, parcă în paranteză Ghica, care e mereu turburat de întâlnirea dela grădina Tei, când s'a văzut față'n față cu omul atât de popular.

Târziu, Bălcescu se lasă în cele din urmă înduplecat.

— Doresc din adâncul ființei mele ca aducerea lui Eliade în sânul *Frăției*... a lui Eliade pe care și eu dealtfel îl prețuiesc ca pe un mare dascăl, ca pe un poet strălucit, să nu fie o cotitură gravă pentru revoluție... Să nu

ne pară rău mai târziu. Și cu asta votez și eu pentru venirea lui Eliade în sânul *Frăției*.

Ghica, știind că Eliade, conform înțelegerii, așteaptă în cealaltă parte a grădinei, s'a dus să-l aducă.

Din ușa joasă a ghețariei, apare, îndoit de șale, sublocotenentul Dincă Bălășoiu din compania pompierilor; vine îmbrăcat în uniformă, ca toți ofițerii din *Frăția*. Tell singur, plecând călare dela Giurgiu, noaptea, lasă vorbă că e dus în inspecție, dar acum nu mai intră în oraș ca mai înainte, purtând haine militare, ci descalecă la un frate între vii, stă acolo ziua întreagă și seara vine cu jacheta nemțească; o ia tot prin ghețarie, unde este în fund o altă intrare ce dă în niște tufișuri și butuci de vie, care aci se agață deadreptul de pomi.

Îmbrăcămintea, de dată nouă, europenească, nu face deosebire deocamdată, între căldurile verii și gerurile iernii (când se adaogă blana ori paltonul), așa că mai toți cei de față poartă surtucul gros de postav, ori redingotă, dedesubt jiletcă, pantaloni gri întinși pe picior cu bentițe petrecute pe sub talpă, guler tare, uneori înmuiat de nădușală, și cravate late, petrecute de două, trei ori în jurul gâtului. Cel ce are în seamă cheia dela intrarea din dos e Dincă Bălășoiu. De aceea astă seară a trecut de două ori pe aci, ca să poată asigura intrarea lui Tell. El are grijă să controleze des trecerea și să observe ca ușa să nu fie îngrămădită ori pironită cu ceva, împiedicând astfel plecarea pe furiș a tuturor, de va fi cumva nevoie să plece așa.

Tot acolo, pe o potecă mai de vale, stă de pază și un om al lor, care dealtfel e și paznic în vie. Le e teamă la toți să nu li se întâmple și lor ceeace s'a întâmplat celor din Moldova, cu puțin mai înainte. Revoluționarii au fost arestați la Iași, datorită șireteniei lui Mihail Sturza, chiar la locul adunării.

— Să nu ne ia și pe noi ca din oală... trebuie să avem mare grijă, precizează Dincă Bălășoiu, ca să arate că știe ce răspundere are. Ei, dar unde sunt ceilalți?

— Sunt aici deocamdată și doi frați Golești... Ion Ghica s'a dus să-l aducă pe Eliade, pe care l-au admis în *Frăția* noastră.

Dându-și chipul înalt pe ceafă, mehedințeanul se minunează.

— Aleserăți pe Eliade la *Frăția*!?... Dar nu se poate și dacă aprobă aceasta ori nu, dacă se minunează că au greșit și l-au primit, ori că au izbutit să-l convingă și astfel să-l primească.

Tochmai atunci intră, în cântecul tarafului de lăutari, Eliade, cu un grup de câțiva mari negustori și câteva calfe. Fluieratul vesel al naiului vestește ca o isbândă. Tell iese în întâmpinarea noului frate. Bălcescu și Arăpilă se uită lung, uimiți de spectacolul sgomotos al acestei intrări. Eliade, îmbrăcat cu jacheta cenușie, cu jiletca și pieptul în afară, întinzând înlături, ca într'un salut mâna în care ține pălăria lui înaltă și tare, vine în fruntea unui fel de alaiu. „Dreptate și frăție“, sună prea puternic pentru acest loc, glasul lui de poet. Apoi, cu o solemnitate teatrală, făcând semn lăutarilor să tacă, întinzând mereu mâna în care-și ținea pălăria cenușie, el își înalță profilul și începe un soi de cuvântare.

— Fraților, sublimă este pentru mine această zi în care aduc sfios inima mea pe altarul *Frăției*. Am zis, altar, fiindcă altar slujit de preoți este această sublimă societate, altar din care pornesc razele libertății ca niște săbii... Am zis săbii, fraților, fiindcă de aci vor porni săbiile de lumină ale dreptății, ca să nimicească stihiiile întunericului. Și încheie cu un salut final... „Dreptate și Frăție“... „Frăție și Dreptate“...

Tell îi dă acolada rituală și apoi se înghesuie toți în chioșc, aducând

și scaune dela alte mese. „Bălcescu vede doi lucrători care veniseră în micul alai și așteaptă deoparte, sfioși. Oamenii s'au oprit ceva mai departe și stau încurcați, cu șepcile în mână.

...Ar fi fost altfel, gândește Damian, dacă ar fi vrut să vie și Lic-sandru; ar fi avut și ei mai mult curaj... Dar n'a vrut să vină între boieri. Zice că el nu merge alături de Dobrovici... și că atunci nu mai e *Frăția* lor.

Mitru și Damian, când îi chemase jupânul, n'au îndrăznit să zică nu, mai ales că și Axente Sever i-a sfătuit să se lase aduși de jupân, care are și el legăturile lui și încă mari, deci trebuie să i se facă pe voe.

— Dar flăcăii aceștia cine sunt? întreabă Bălcescu.

Dobrovici, foarte mândru, îi înfățișează sfătos.

— Sunt calfe în tăbăcăria mea... Face cu ochiul. În ei mi-e nădejdea la o adică... și către un slujitor: Băiete, dă un chil de vin și câte o friptură flăcăilor de colo. Stați, mă, jos, la masa aia și voi.

— Să-i chemăm cu noi, — e de părere Bălcescu.

— Cum asta? Să stea lucrătorii mei cu mine la masă? Dobrovici se uită nedumerit la Eliade, apoi la celălalt negustor, Hagi Curti, care pare deasemenea surprins. Marele dascăl se simte îndatorit să deslușească despre ce e vorba.

— Domnilor, și acum pot să vă spun, fraților; să vedeți, prietenii mei nu sunt niște meseriași cu doi, trei lucrători acolo... Iămurește el cu bunăvoință, încurcat puțin. Dumnealui este domnul Dobrovici, starostele blănarilor, care are și o tăbăcărie cu cincisprezece meșteri și cu o sută cincizeci de calfe... Nu se obișnuiește... Dumnealui este Hagi Curti, cel mai mare giuvaergiu de pe Lipscani...

Dobrovici își frământă nedumerit șalul cu care era încins peste anteriul de moar roșu și arată iritat, însă respectuos.

— Nu vă supărați... Nu e vorba de mine... Dar vedeți, lucrătorii mei sunt oameni cuviincioși, care știu ce se cade și ce nu. S'ar simți și ei prost, cu mine la masă. Nu se cuvine să stricăm orânduiala moștenită din moși strămoși, așa cum a lăsat-o Dumnezeu.

Bălcescu îl privește tremurând de mânie.

— Și vreți să le cereți să-și dea viața?... Pentru ce?... Nu vă supărați, rămâneți dumneavoastră aci, mă duc eu la acești prieteni tabaci. Și trece dincolo.

— Nu vă supărați, trec și eu acolo... se aude vocea groasă a lui Arăpila. Și în liniștea care s'a făcut, se mută și el la masa cealaltă. Căci la această masă sunt cei doi „diaconi“ ai *Frăției*, Damian Tabacu și Mitru Tabacu, cu care cei doi membri ai Comitetului aveau mai mult de vorbit decât cu starostele Dobrovici, de pildă. Mitru le arată că jupânul îi socoate pe toți cei din fabrică oamenii lui și nici prin cap nu-i trece că ei ar putea zice altfel decât el. A dat poruncă să vie cu el doi inși, mai de nădejde, cum zicea, și atunci toți ceilalți au hotărât să meargă ei doi.

In săptămâna hotărîtoare

Zilele premergătoare revoluției au fost încărcate de întâmplări și pline de înfrigurare. Peste treizeci și mai bine de ani, Ghica avea să le descrie foarte pitoresc în amintirile sale, — firește cu unele schimbări și scăpări ale memoriei, explicabile când amintirile se aștern pe hârtie după asemenea întârziere.

Au încercat mai întâi să strângă bani dela cei mai bogați dintre con-

spiratori, dar până la urmă n'au putut aduna decât vreo două mii cincisute de galbeni, care au fost depuși în librăria lui Costache Rosetti și a lui Winterhalter. De acolo porneau mai târziu bilete către negustorii afiliați, care dădeau în schimbul unor alte bilete, cu tăle anumit, armele pe care oamenii lor le păstrau la ei acasă.

— „Dă, te rog, aducătorului, un ghiudem și doi cârnați“ — scria în bilet, și aducătorul pleca pe ferite, cu o pușcă și două pistoale. Noaptea s'au lipit și afișe pe străzi, ceea ce nu era greu, dat fiind că orașul nu era luminat decât cu câteva zeci de felinare cu lumânări de seu, și numai pe podul Mogoșoaiei. Treceau din casă în casă petiții, semnate de fruntașii mahalalelor și conținând, ca și afișele, tot felul de cereri dintre care unele erau cuprinse și în proiectul de constituție din Proclamația dela Izlaz.

Fierberea populației era atât de mare, încât Vodă Bibescu fu nevoit să renunțe la execuția lui Iani Cârnău, cel care într-o clipă de desnadejde, văzând cum este sabotată dreptatea la Divan, spintecase cu șiful pe calemgiul Giani. Venind după uciderea postelnicului Medelioglu de către fierarul Mustea, care răzbunase moartea fiului său, întâmplarea spori pornirea spre luptă a straturilor populare.

Ceea ce a îngreunat și mai mult posibilitățile de apărare ale lui Bibescu, a fost că toată lumea vorbea pe față despre revoluție. Mai ales de când, după luarea Tuilleriilor și isgonirea lui Ludovic Filip, mișcarea revoluționară cuprinsese aproape întreaga Europă apuseană. Ion Maiorescu, profesorul ardelean dela Craiova, întorcându-se dintr-o călătorie și venind să-l vadă pe Aaron Florian, prietenul său, povestise cu multă înflăcărare ce văzuse de pildă la Viena, și de asemeni la Dresda, unde printre cei care luptau pe baricade, se găsea și un tânăr muzician, Wagner. Dealtfel, în Principate, revoluția ar fi izbucnit și mai devreme, dacă n'ar fi fost amânată, la cererea poetului Lamartine, ministru de externe al Republicii franceze dela 1848, și care trimetea vorbă consulului său de aci, să nu se înceapă nimic până la sosirea doctorului Mandl, emisarul său.

A fost mare discuție, dacă n'ar fi mai bine, acum când se știa că Vodă Bibescu cunoaște mișcarea în pregătire, să i se ceară amical să adere și el la Constituție, primind să i se forțeze mâna doar așa, de formă, — cum socoteau unii membrii ai *Frăției*.

Era și părerea lui Eliade, întreținută în mintea poetului chiar de marele agă lancu Manu, ca și de marele vornic Alecu Vilara, unul dintre intimii domnitorului. Nicolae Golescu credea că n'ar fi rău să i se treacă pe sub nas lui Bibescu, ideea că ar putea fi viitorul rege al unor principate unite. Același lucru i se propusese dealtfel, mai demult, și lui Mihail Sturza din Moldova, ceea ce nu-l împiedicase pe acesta, ca, după ce-și asigurase prețioasa persoană baricadându-se într-o cazarmă, să trimită apoi să-i aresteze pe toți revoluționarii în plină sedință, să-i bată cu sălbăticie și pe cei mai mulți dintre ei să-i asvârle afară din țară.

Intre timp o parte din membrii *Frăției* se întâlnesc din nou, de data asta la Ștefan Golescu acasă — fiindcă el avea și câteva odăi pentru el singur, în oraș, — unde Eliade aduse o lungă proclamație scrisă de el, căci se socotea redactorul indicat al revoluției, prin calitatea lui de poet plin de inspirație și dornic să împace toată lumea, cerând, cum zicea el, „ca să se dea la toți, dar fără ca să se ia dela nimeni“, ori că „Revoluția trebuie să fie în folosul tuturor și în paguba nimănui...“ și așa mai departe.

I s'a spus că proclamația revoluționară a și fost scrisă, la cererea comitetului, de către Bălcescu și că nu se mai poate reveni asupra ei. A stăruit și i s'a citit și lui această scurtă proclamație. La artico-

lul privitor la eliberarea și împrăștierea clăcașilor, Eliade a protestat.

— Ne vom pierde prietenia negustorilor, care mai toți sunt iubitori de proprietate, mulți fiind proprietari de moșii... Vom întârâta apoi pe toți marii boieri și chiar puterile protectoare. Trebuie să punem în fruntea proclamației: „Respect la proprietate... Respect la persoane...”

Bălcescu, susținut de Arăpilă, a fost de neînduplecat.

— Nu facem revoluția ca să fim pe placul boierilor, care și așa ne vor urî și vor căuta să ne lovească... Negustorii vor fi alături de noi, căci și ei au interes să se desființeze rangurile și privilegiile boierești, să fie mai multă libertate, ca oamenii dela țară să fie liberi, să poată veni să lucreze în fabrici și în manufacturi...

Eliade pare foarte încurcat. Vanitatea lui de poet se simte jignită.

— Atunci de m'ați mai primit între dumneavoastră, dacă nu aveți nevoie de condeiul meu? Am lucrat cinci zile la această proclamație, și acum uite...

Ștefan Golescu, gazda, cere să se mai citească odată proclamația lui Eliade și se constată că ar putea fi primită ca o introducere la punctele redactate de Bălcescu, puncte care conțineau sâmburele adevăratei revoluții, așa cum dorea istoricul și prietenii săi.

Eliade, bucuros că i s'a primit colaborarea, a renunțat la opoziția pe care o făcea la punctul eliberării clăcașilor, spunându-și că până la urmă Adunarea Constituantă va avea rolul să decidă ea. S'a hotărât ca totul să se tipărească în tipografia lui Eliade dela Obor, iar exemplarele scoase să fie ascunse numaidecât după aceea într'o clădire de fân, în via lui Pavlicioni. S'a mai adus la cunoștința celor de față o discuție care a avut loc la palat, cu puțin mai înainte.

Iancu Manu a venit cu propunerea să fie arestați trei inși: C. A. Rosetti, Grigore Scarlat Grădișteanu și Ion Ghica... Dar logofătul bisericesc, Costache Cornescu, s'a sculat să spună că era de prisos să-l aresteze pe nepotul său Ruset, căci nu mai putea fi primejdios, fiind gata să plece la Paris. Atunci un alt mădular al sfatului domnesc, Grigore Grădișteanu, zise că el nu admite excepție, și că, ori să se aresteze câte trei, ori niciunul, căci altfel, dacă e să se facă favoruri, atunci va cere și el excepție pentru nepotul său Grigore Scarlat Grădișteanu. Până la urmă s'au amânat toate arestările.

Arăpilă a atras luarea a minte a celor de față că jocul acesta pe muchie de cuțit al celor două tabere, care se spionau și credeau că se cunosc, care știau că e „ceva” și într'o parte și alta, dar nu știau precis ce anume, ducea la o paralizare a acțiunii, favorabilă în cele din urmă celui mai șiret, care ar fi putut să fie Vodă Bibescu.

La sfârșitul acestei ședințe agitate, a venit Rosetti care întârziase și a adus la cunoștință celor de față că a sosit doctorul Mandl, care aduce o scrisoare adresată chiar lui, lui Rosetti. S'a dat citire scrisorii, în care ministrul de externe al Franței, invocând conjunctura politică, pretindea că revoluția să se facă numai după o prealabilă înțelegere și aprobare a Porții. A fost o mare deziluzie; Bălcescu a trântit furios o pernă de podea.

— Revoluție cu voia Sultanului? Iată ce sprijin, și apăsă sarcastic cuvântul, ni se oferă din afară.

Eliade, susținut de Kretzulescu, a fost de părere că totuși nu trebuie rupt orice contact cu Poarta și că ar fi bine dacă mișcarea revoluționară ar avea acolo un agent împuternicit de ei, și care să devie un fel de trimis diplomatic, în caz de reușită a revoluției.

Cei de față au înțeles din asta că ar fi dorința lui Eliade ca el însuși

să fie asemenea agent. Dar nu, Eliade declară hotărît că nu poate primi asta în niciun caz. Și până la urmă se văzu că ideea însăși îl îngrozea.

— Sunt om mai în vârstă ca dumneavoastră. Am familie grea... care ar rămâne pe drumuri în caz că mi s'ar întâmpla ceva acolo... Ar fi mai bine să mergă un tânăr, fără familie grea ca mine... de pildă fratele Ion Ghica, care știe atât de bine și turcește.

S'a aprobat acest lucru. Ideia agenților reprezentanți fiind găsită bună, s'a hotărît ca Ion Maiorescu să mergă la Frankfurt, unde era dieta imperiului german, iar Alecu Goleșcu Arăpilă la Viena, după ce va fi trecut mai întâi prin Ardeal — să facă legătura cu fruntașii românilor de peste munți. Nimeni nu și-a dat seama că, în modul acesta, Comitetul executiv al *Frăției* era descompletat prin plecarea lui Ghica și Arăpilă, ceea ce mai târziu avea să fie mult regretat de Bălcescu, care amintindu-și de seara aceasta, va găsi că Eliade a procedat dela început cu o subțire șiretenie.

În timp ce aveau loc atâtea ședințe secrete, în acest început de lunie ploios, poporul fierbea. Se mai aflase că sunt în oraș numeroase cazuri de holeră, a treia epidemie dela apariția boalei în Principate, întâia epidemie fiind în 1831. Erau în București vreo patru sute cinci zeci de cazuri, alte sute mai în liece orașe de pe Dunăre. Unele ulițe fuseseră închise cu cordoane de dorobanți și multă lume părăsea îngrozită orașul, căci în apa cu oțet și în usturoiul recomandat de medici era slabă nădejde.

Vodă și protipendada se plimbau însă fără nicio grijă, seara, în trăsuri deschise și carete, pe noua șosea tăiată prin pădurea preschimbată în grădină dela Fântâna lui Mavrogheni spre Mogoșoaia și Băncasa. Ca să se deschidă mai larg acest loc de plimbare, se dăduse poruncă să se dărâme câteva căsuțe și moara de vânt dela capul Podului Mogoșoaiei. Apoi Bibescu adusese un grădinar specialist, pe Meyer, care aranjase dealtfel și aleele laterale și grădina lacului lui Dura, care se numea acum grădina Cișmigiului după numele celui care avea în grija lui cișmelele din grădină, dela „Șipotul Fântânelor“. Noul drum spre Ploiești se numise la propunerea lui Bibescu „Șoseaua Kiseleff“, și numirea asta fusese amai decît primită cu plăcere de întreaga populație, într'atât de bune erau amintirile poporului despre înțeleapta administrație a acestui om de inimă.

Dar dacă veneau unii gură cască ca să vadă lungile șiruri de echipaje albastre și galbene, cu roțile cu spițe roșii și cu arnăuți la spate, în care se lăfăiau frumoasele și urâtele protipendadei, și chiar și celelalte, mulțimea cea mare petrecea prin grădinile dela margine, iar tineretul mai mult pe maidane.

Bibescu, deși încă nehotărît, crezând că-i poate încurca mai bine pe revoluționari fără să-i sperie, își luă totuși măsurile lui, suficiente — credea el — ca să înlăture fierberea de suprafață a câtorva tineri boierași exaltați, care nu vor să ție seama de ce se poate și ce nu se poate, și care, în dorința lor de a importa revoluția, nu vor depăși cum credea el și alții, vorbăria obișnuită. Acum însă, Agia este înștiințată că niște arme au fost adunate și ascunse, dar nu știa anume de unde au fost luate și unde au fost duse.

Asta ar fi mult mai grav. S'au hotărît deci unele percheziții. Nicolae Goleșcu, aflând de bănuiala și de gândurile Agici, socoti că armele trebuiesc transportate, fără întârziere, din podul de fân al Ipăteștilor; avea motive puternice să creadă că în primul rând cercetările se vor îndrepta într'acolo. Dar Agia nu se înșelase decît în privința numelor de botez. Ea face într'adevăr o percheziție, dar la Grigore Ipătescu, nu la Niculae. Scotocște podul,

pivnița, grajdurile. Grigore Ipătescu, înainte de a fi arestat, are timp să șoptească unei slugi credincioase să fugă la celălalt Ipătescu.

— Spune-i lui Nae să fugă și să se ascundă repede... Și mai ales să facă tot ce știe el că e de făcut... Spune-i cum a căutat Agia aici...

Slujitorul credincios a făcut întocmai și Nicolae Ipătescu a avut timp să și treacă pe la Axente Sever acasă. Ardeleanul acesta osos și înalt, cu fruntea boltită și ochi apropiați, cu barba mare jur împrejurul obrazului, știe totdeauna să se descurce. Toți au încredere în el și știu că și acum o să ia repede măsuri, dar fără să se pripească. Greutatea cea mare este că cele vreo patruzeci de puști, ca și numeroasele pistoale dela Nicolae Ipătescu trebuiesc mutate, plimbate pe stradă, ziua'n amiază mare, iar orașul e cutreerat de patrulare de dorobanți călări, întărâțați de mirosul de praf de pușcă și de revoluția care plutea în aer.

Axente Sever și-a chemat oamenii lui de încredere, pe Damian Tabacu și pe Mitru Tabacu, s'au sfătuit, au chibzuit. Și s'au hotărât să mute chiar în aceea zi, până la prânz, toate armele într'o magazie a fabricii, să le vâre sub pișile uscate, dar încă nelucrate.

Pentru rest, Damian și-a luat totul asupra lui.

Pe podul Văcăreștilor, merg spre Dobroteasa, spre mahalaua tabacilor, două cotiugi trase de câte o calfă voinică, înhămată între hulubele scurte, pe când dela spate împinge altă calfă. Se vede cât de colo că aceste două cotiugi sunt pline de piei nelucrate încă. Se strecoară fără grijă printre care, căruțe, calești și printre negustori cu marfă în spinare de pe la Sf. Vineri. Adică nu chiar fără grijă — ulițele astea sunt întortocheate, nu se vede mai departe de douăzeci-treizeci de pași, și oriunde te poți trezi nas în nas cu vreo caraulă de dorobanți care poate ar vrea să vadă ce se află la fundul cotiugilor, sub pieile puse la vedere. Deaceia Damian și Mitru urmăresc cu privirea un smeu galben cu rotocoale roșii; smeul merge la o bună, foarte bună depărtare înaintea lor. Mitru, care trage la întâia cotiugă, între hulube, s'a oprit dintr'odată, căci, sus, în tăria văzduhului, smeul s'a oprit și el. Vede că și Damian se uită țintă la smeu. Se privesc apoi unul pe altul, îngrijorați, ochind unde să tragă și cum să scundă cotiugile; dar — semn bun — smeul pornește iarăși la drum, în slava cerului. Pornesc și ei înainte. Când să se apropie de o biserică, smeul s'a oprit. Face rotocoale. E primejdie. Ajutați de ceilalți doi frați care împing din spate cotiugile, Damian și Mitru se duc repede în dosul bisericii, la umbră, între oțetari, și se întind, chipurile să se odihnească, dar cu ochii la smeu.

Ilinca vede că dorobanții călări, cu chipiile lor înalte, nu sunt hotărâți dacă s'o ia pe ulița Văcărești, spre oraș, sau s'o ia dealungul gârlei spre Mitropolie. Joacă și ea smeul în loc. Până îi vine peste ochi, scăpând de sub basmau albăstră, părul ca un caier de lână albă. Dar așa ea trage și mai bine cu coada ochiului.

Damian tresare. Smeul galben cu rotocale roșii trage mereu, aplecat spre dreapta.

— Săi Mitrule, că putem pleca, dorobanții au luat-o la dreapta.

Cotiugile sunt scoase în drum și pornesc mai departe.

Spre seară, armele erau adânc vârâte în magazia cea mare, sub pieile de bou, argășite, dar nelucrate încă. Dacă ar fi venit oamenii Agiei să le caute, i-ar fi trăsnit dela ușă mirosul greu, care te lovea parcă în moalele capului, și fără îndoială că s'ar fi lipsit să mai caute.

Noaptea cea de taină

Căuzașii au hotărât să țină o ședință Sâmbătă seara, la birtul cel mare, în grădina din Dealul Filaretului. Pentru mai bună regulă, se hotărâse ca revoluția să izbucnească în mai multe părți odată, și mai ales ca fruntașii, știuți acum, și urmăriți cu stăruință de Agie, să se împrăștie în cât mai multe puncte, ca să nu poată ghici Bibescu de unde-i va veni lovitura cea mare și să nu știe cum să-și organizeze apărarea. Așa gândea Niculae Bălcescu. Fusese însărcinat ca, împreună cu căpitanul Teologu și cu pictorul Negulici, să meargă la Telegra și să-l întâlnească acolo pe locotenentul Cristophi, afiliat *Frăției*; locotenentul se pregătea să vină la București în fruntea companiei de soldați pe care o comanda, dar și a vreo câteva sute de ciocănași, harnici și voinici muncitori liberi din salină. Nădejdea lor era să ajungă apoi în aceeași zi la Ploești, unde existau câteva manufacturi de lumânări, de clopote și cele mai mari dogării din țară, deci unde-și puteau spori numărul, mai ales că negustorimea era de partea revoluționarilor.

Ștefan Goleșcu, Radu Goleșcu, Alecu Goleșcu Arăpila, împreună cu Eliade, aveau să întâlnească la Islaz pe Tell cu oamenii din batalionul său, și pe Pleșoianu cu o companie de două sute cincizeci de oameni din batalionul din Oltenia. Aceștia avuseseră din vreme câteva consfătuiri cu preotul Radu Șapcă din Celei, în ostrovul înțesat de sălcii și cu multe colibe pe grind, din fața Islazului. Încă de anul trecut, norodul din colțul acesta de țară, de pe moșia Brâncoveni, a nevestei dintâi a Bibescu, fusese gata să pornească spre București, cu alaiu de răsmeriță. Numai cu greu s'au domolit atunci sătenii. Mai fierbeau încă. Aici voiau revoluționarii să deie izbitura de nădejde, căci aci erau siguri totodată și de sprijinul oștirii. La București, urma să rămână Nicolae Goleșcu, Alecu Goleșcu (Albu), C. A. Rosetti, Costache Bălcescu, D. și Ion Brătianu și mai ales cel mai de nădejde decât toți, Axente Sever, care avea în mână pe tabaci cum și calfele măcelarilor din ulița Scaunelor de pe lângă biserica Batiștei, în deosebi pe cei dela vărsarea Bucureștioarei în Dâmbovița.

Se va vedea că lucrurile au mers așa, dar nu tocmai așa. Căpitanul Teologu și pictorul Negulici au fost arestați înainte chiar de ședința decisivă, ultima, care trebuia să fie Sâmbătă seara și care urma să înceapă, împotriva obiceiului, abia după miezul nopții, — ședință la care Bălcescu și Arăpila, din Comitetul Executiv, acum când Ghica era plecat, urmau să arate ultimele dispoziții.

Ștefan Goleșcu se uită îngrijorat la ceasul său turcesc de buzunar, mare cât o farfurioară de dulceată și cu orele însemnate cu minuscule triunghiuri negre. A întârziat destul de mult, căci a vrut să fie sigur de un lucru bănuț, și pentru asta a pândit de pe prispa unei cafenele pline de râșnitori și arnăuți. Pe podul Beilicului a văzut în cele din urmă o droșcă cu opt cai de poștă, cu felinarele aprinse; a putut desluși înlăuntru uniforma colonelului Bibescu, vărul și aghiotantul Domnitorului. Așa dar era adevărată informația care i-a venit pe la asfințitul soarelui. Colonelul Bibescu se duce să-l aresteze pe Tell la Giurgiu. Ocolește și el la dreapta, pe o uliță de lumânări, cam prin fața mării bisericii Sf. Spiridon și apoi începe să urce Dealul Filaretului.

Pare să fi trecut mult de miezul nopții, întunecoase și umede. Frunzișurile stinse îl stropesc cu apă; a plouat într'una până acum. Zorește ca

să le ducă vestea și celorlalți, căci întreg planul poate fi răsturnat dacă nu iau măsuri. Pe drumeagul dintre arini, soci și călini care duce la cramă, nu e nimeni... E și târziu... Luna apare și iar dispare printre norii pufosi și nestatornici. Mușterii nu s'au mai arătat astă seară din pricina ploii și chiar dacă vor fi fost, au plecat de mult. Ocolește din nou la dreapta. Iată-i! Cei căutați de el stau în chioșcul abia luminat.

— Dreptate și Frăție...

Dar o voce spartă tună în spatele lui. „Stai! Mâinile sus!“ Fără să-și dea seama, a ridicat mâinile. Din spate, două ghiare îl pipăie, îi iau revolverul. Abia atunci întoarce capul și vede doi dorobanți care-i țin baionetele în coastă! E îmbrăncit în chioșc. „Treci și tu acolo“. La masa lor de totdeauna, frații căzuși sunt abătuți de tot, deși altfel parcă ar sta în plină ședință. Nu sunt numai doi dorobanți ascunși în curticică. Sunt patru. Au armele îndreptate pe furiș asupra celor din chioșc.

— Ii mai ținem mult aici? întreabă unul dintre ei.

— Hei, până când s'or aduna toți șoarecii în capcană. Are grijă dacă dom'căpitan Costache, îi numără care cum vine. S'a ascuns în șanț cu oamenii lui.

Cei din chioșc au niște mutre de înmormântare. Singuri Bălcescu și Arăpila sunt încruntați, într'un fel de tăcere semeață, vrând parcă să dea curaj și celorlalți. Nicolae Goleșcu întreabă în șoaptă pe frate-său, Ștefan, care s'a dumirit până la urmă.

— Pe cine bănuiești tu că ne-a vândut?... Tell?...

Ștefan răspunde în șoaptă, dar ca să audă toți. Crede că a pornit un ordin general de arestări dela Iancu Manu. A trecut vărul lui Bibescu în droșcă spre Giurgiu, tocmai ca să-l aresteze pe Tell. Deci nu poate fi vorba de acesta.

Intră Dobrovici cu pasul greu, cu anteriorul măturând iarba. Zâmbește sub mustața groasă, dar nici el nu apucă să termine salutul: „Dreptate, Frăție“, că e oprit cu o voce de tunet, scotocit sub anterior, sub giubea și apoi, năucit, e împins în chioșc.

Poetul Catina, cu mutra lui de „lion“, fiu de cafegiu de pe Podul Mogoșoaiei, îi spune amărît, în stilul său, lui Hagi Curti, cunoscut al casei lor, mare iubitor de soiuri alese de cafea.

— Ce zici, Hagiule? Ce zici, tocmai în ultimul ceas, în ceasul suprem!

Dar se aud pași din nou. Din spatele ghetăriei a apărut în uniformă, cu chipiul negru cât un ișlic, dar cu stea în frunte, cu o pelerină de ploaie pe el, Dincă Bălășoiu. I se strigă puternic să stea. Se oprește brusc. Se întoarce. Pelerina i-a căzut de pe umeri. Apar epoleții de aur și ceaprazurile de mătase aurie, cu furajera de adjutant arcuită pe piept. Dorobanții șovăie o clipă, dar îndată el începe să răcnească la ei din toate puterile.

— Dece sunteți numai patru dorobanți aici, mă? Câți inși a dat ordin Măria Sa să fie aici? Dorobanții îl privesc uimiți, încremeniți, nu știu ce să răspundă. Dar Dincă răspunde tot el.

— Opt... Unde sunt ceilalți patru?

— Să vedeți... se bâlbâie unul din dorobanți, mustăcios și stacojiu.

— Ce să văd, mă? Unde-i căpitanul Costache? Unde-i Chiorul? urlă locotenentul mereu furios.

— Jos în șanț, lângă podeț... Ați trecut pe lângă el.

Dincă se plimbă fierbând în sus și în jos.

— Să vie Chiorul numaidecât aici...

Cei din chioșc se privesc uluiți. Așa dar, trădătorul e Dincă. N'ar fi putut crede asta nimeni... niciodată, odată cu capul.

Ii arată pe cei din chioșc, încremeniți.

— Cum vreți, mă, să păziți pe tâlharii aceștia numai cu patru oameni?

— Ceilalți păzesc în tufiș și în șanț, la pod, cu domn căpitan Costache.

Dincă se uită mereu încruntat la cei din chioșc, care sunt buimăciți. Nu vorbește, strigă, clocotind de mânie.

— Și pe cei închiși în beci, cine-i păzește? Voi doi mergeți cu mine la beci... Tu, te duci să-l chemi aici pe căpitanul Costache Chiorul. Dar pleci numai după ce vin eu dela beci. Ai înțeles? Voi, hai cu mine.

Ii lasă să treacă înainte pe cei doi, spre pridvorul casei, conducându-i spre beci.

— Înțeles, să trăiți!

În timp ce arestații din chioșc îl privesc mereu uluiți, vineți de supărare, văzând că tocmai Dincă e cel ce i-a trădat, ofițerul se întoarce dela beci și se adresează poruncitor dorobanțului mustăcios.

— Acum du-te și spune-i lui Costache să vină numaidecât aici, că-l cheamă aghiotantul Măriei Sale. Să veniți numaidecât.

— Venim numaidecât...

Catina se întoarce cu desgust către Nicolae Golescu și Arăpilă.

— Ați înțeles acum prețul trădării? L-a făcut aghiotant...

Dincă, de îndată ce iese întâiul dorobanț, îi pune celui rămas pistolul la tâmplă.

— Dă arma! Când acesta i-o dă, năuc, el strigă spre chioșc.

— Frate Serghiescule, ia arma asta. Imbracă vestonul lui, pune-ți capela... Ceeace Serghiescu face numaidecât. L-a chemat pe „Naționalu” fiindcă i se potrivește mai bine uniforma dorobanțului mătăhălos.

Cei din chioșc se privesc năuci, cu zâmbete strepezite, chiar că nu mai pricep nimic.

— Acum, la beci și cu asta... Să-i păzești cu grije... Cine strigă e împușcat...

Pleacă împreună cu Serghiescu, care-l împinge pe dorobanț spre gârliciu care duce la beci, de unde Dincă revine singur cu cele două arme în mână și cheamă din nou.

— Frate Catina, frate Telegescu, luați armele astea repede... Ii așează apoi, cu grabă, într-o parte și alta ca să nu fie prea văzuți de cei ce intră, căci se aude un sgomot de pași.

— Hai, acum, la pândă, să-l prindem și pe căpitanul Costache Chiorul.

Cei doi au luat locul dorobanților: stau la pândă cu țevile întoarse spre chioșc, ca să-l înșele pe căpitanul dela Agie. După câteva clipe de așteptare, se aude aproape pasul greu și vocea dogită a lui Costache Chiorul. Puțin mirat, puțin speriat că a stârnit mânia aghiotantului lui Vodă, căpitanul de dorobanți calcă grăbit.

— Aghiotantul Măriei Sale?... Unde e, mă?

Dincă sare dintr-o parte și îi pune pistolul la tâmplă, în timp ce Catina și Telegescu se ocupă de celălalt dorobanț.

— Mâinile sus, Costache! L-a dezarmat scurt, apoi rânjește la el, batjocoritor, văzând că omul nu și-a revenit. Ascultă, Costache, hrăpăreț și fricos ai fost toată viața, dar dacă devii din senin curajos, dacă strigi cumva, îți sbor creerii. S'a întors către dorobanț, îi scoate mundurul și chipiul și după ce l-a desbrăcat, chiamă pe Hagi Curti.

— Ia arma asta, imbracă mundurul și chipiul și hai cu mine la beci... În pragul cramei îi spune zarafului: — Rămâneți acolo până vă chemăm

noi... Țineți-i trântiți grămadă înăuntru, dar dacă fac sgomot, dacă încearcă ceva, împușcați-i fără milă.

Oamenii din chioșc răsuflă ușurați, parcă nu le vine să creadă în această norocoasă întâmplare. Admirația lor pentru prezența de spirit a lui Dincă e fără margini. N'au de unde să știe că omul mai trecut printr'o întâmplare cam la fel cu asta, și în mintea lui tiparul situației exista de mult.

— Fraților, cum ieșim de aici mai repede? se grăbește Nicolache Golescu, gata ca și ceilalți de plecare.

Dincă le-o ia înainte.

— Veniți după mine prin ghetărie....

Dar Bălcescu îl oprește, cu o îndârjire stăpânită.

— Frați căzuși, de ce să plecăm? Știți că au fost arestați pictorul Negulici și căpitanul Teologu? Că s'au făcut percheziții pe la cei mai mulți dintre noi?... Vilara și aga Iancu Manu au dat liste de cei care trebuie să fie arestați... De ce să plecăm de aci înainte de a lua vreo hotărâre? V'ați gândit oare că aci este singurul loc unde poliția nu ne mai caută în noaptea asta?

Ștefan Golescu ridică din umeri.

— Dar dacă e printre noi și un alt trădător?

Bălcescu le vorbește cald și hotărît, ființa lui întreagă a devenit de oțel.

— Nu mai are nici o însemnătate. Trebuie să proclamăm revoluția acum, repede, în cel mult trei zile. Continuă apoi, cu pumnii strânși. Vă repet, întoarcere pentru noi nu mai este.

Arăpila fierbe ca vinul de soi bun.

— Frate Bălcescule, bine ai grăit. Spune degrabă ce e de făcut...

Ștefan Golescu se oprește, oricum ceva mai liniștit.

— Deh... dacă punem strajă afară, am putea rămâne.

— Ce să facă straja afară? E mai rău. Dacă vine cineva și este oprit, se iscă zarvă mare și vin toți dorobanții peste noi aici, îl întrerupe frate-său, nervos.

Dincă face câțiva pași, căutând, chibzuind. Cu zorzoanele metalice de pe el, adună de la felinar bruma de lumină pe care o îngăduie noaptea.

— Putem face altfel. Lăsăm să intre pe oricine vine, cum făceau ei. Aci, îi punem puștile în piept. Va să zică le întoarcem capcana. Frate Catina, ieșiți mai în față și îndreptați armele spre noi, să vie cât mai încrezători. Puneți felinarul, să se vadă că e ședință.

Ștefan Golescu e tot neliniștit.

— Bine, rămânem, dar atunci spune repede... Și se întoarce nervos spre Bălcescu. Simte nevoia să-i vadă fața și aduce lângă el, pe masă, felinarul din colțul chioșcului, unde era pitit în verdeată.

Bălcescu respiră adânc. Și-a prins mâinile nervoase de reverul surtucului. Ochii lui negri au o concentrare de foc interior, iar lumina felinarului îi face să pară oblici. Vorbește cu glas foarte scăzut, sobru, dar se simte că el trăiește răspunderea acestei clipe, hotărîtoare pentru poporul român. Numai paloarea și aspectul vag, osos, al feței, mai arată ceva din suferințele omului, mai amintesc că totuși un rău necruțător îi mistuie sănătatea. Dar febra pe care o arată vocea lui nu e febra trupului, e febra minții încordate într'un scop care depășește ceasul și locul.

— Planul pe care îl urzim de trei săptămâni... îl aplicăm numaidecât. Astă seară e Sâmbătă... 5 Iunie... Măine plecăm din București, așa cum s'a hotărît. Vă reamintesc pe scurt. Eu la Telega — acum fără Negulici și fără Teologu — la căpitanul Cristophi, să încerc să viu cu compania lui și cu cio-

cănașii spre București... Maiorul Tell e plecat de trei zile dela Giurgiu și așteaptă un semn dela noi... Trebuie să fie acum pe undeva, pe la Turnu Măgurele. Nu mai poate fi arestat. Oricum, să plece mâine dimineată un om la el, și să-i spuie, dacă-l mai găsește, să se îndrepte numaidecât spre Islaz, unde ne așteaptă căpitanul Pleșoianu cu compania a treia din regimentul I. Dumneata, frate Ștefan, pleci mâine acolo cu Eliade, cu Alecu Golescu și cu fratele Arăpilă. Fruntașii cunoscuți ai revoluției trebuie — așa cum am hotărît — să se împrăstie în toată țara, ca să-l zăpăcim pe Bibescu, să nu știe unde e pregătit atacul; Marin Serghiescu și Telegescu pleacă la Ocnele Mari...

— Unde e proclamația? S'a tipărit? Trebuia să ne-o dai de Joi, în-trebă, grăbit, Ștefan Golescu.

— Joi a fost gata... I-am dat-o lui Eliade, s'o tipărească în tipografia lui și uite ce-a ieșit din ea... Scoate, fluturând nemulțumit, vreo zece foi cu proclamația.

S'a rezemat apoi o clipă de stâlpul chioșcului. Parcă are o ușoară ame-țală: o clipă răsuflă cu greutate, își trece limba peste buzele uscate dar își revine numaidecât.

— Reiau ideia... Dela Celei vine popa Radu Șapcă... și desigur cu mult popor după el. Totul este pregătit pentru plecarea voastră, cu Eliade și Alecu Negru, frate Ștefan, dar trebuie să luați amănunte dela Rosetti care nu a putut veni astăseară... Veți pleca cu trăsura lui... La București, — și cu un gest îl arată pe Nicolae Golescu, — căutați pe Axente Sever, care nu a putut veni astăseară nici el; veți aștepta semnalul dela Islaz... (Axente Sever nu vruse să vie, nu-i plăceau boierii, îi socotea pe unii dintre ei drept „ciocoi de București“).

Bălcescu e întrerupt de Arăpilă, care dă lămuriri.

— Tabacii și măcelarii lui Axente Sever fac pregătiri de atac: se vor aduna de cum or auzi clopotul Mitropoliei tras într'o dungă. Greutatea este că unele străzi sunt închise din pricina holerei. Dar când or suna clopotele tuturor bisericilor, nu mai șovăie nimeni. La clopotul Mitropoliei sunt două echipe de schimb. In caz că una e arestată, vine cealaltă.

Catina se apropie un pas de ei, cu arma sprijinită la subsioară.

— Eu am compus un „marș al revoluției“ pe care vreau să-l citesc în piață, în ziua proclamării Constituției. A scos din buzunar o foaie de hârtie și citește repede, de teamă să nu fie oprit. Mai mult spune pe dinafară. Ascultați:

„Aideți frați într'o unire
Țara noastră e'n pieire
Aste ziduri și palate
Unde zac mii de păcate
Aideți a le dărâma.
N'auziți în piață larmă?
Dați năvală'n mâini cu armă
Că soldatul...”

Nicolae Golescu, care și așa ascultase neliniștit, întăritat, îl întrerupse nervos.

— Frate, nu e timpul acum de citit versuri.

Catina privește zăpăcit și rușinat în toate părțile, cerând parcă ajutor. Plin de înțelegere, Bălcescu îl bate pe umăr.

— Foarte bine, frate Catina, îl vei citi... Dar după ce mai întâi vei citi, Miercuri, Proclamația.

Ștefan Golescu îl vestește grijuliu, trecându-și nervos mâna peste părul cam prea ondulat.

— Nu te grăbi, căci nu se știe încă în ce fel se termină seara asta... Nu-i încă lucru sigur că revoluția noastră nu va fi sugrumată în fașă, cum a fost cea din Moldova...

Dobrovici anunță, și din partea lui, vestea pe care a aflat-o abia de curând.

— Am auzit că acolo i-a arestuit pe toți într'o singură noapte, la locul de adunare. Eu, drept să vă spun, nu sunt sigur că-i voi mai vedea pe ai mei de-acasă...

Costache Filipescu își netezește mustățile, nervos.

— Nici eu nu prea văd cum vom ieși de aci... Mai ales dacă mai lungim ședința asta... În orice caz, acasă eu nu mă mai duc. Imi pierd urma.

Ștefan Golescu vede lucrurile și mai negru.

— Dacă ne arestează pe noi, s'a sfârșit și cu revoluția.

Toți sunt acum iarăși neliniștiți, iritați.

Bălcescu prinde cu pumnul colțul mesei, căutând să se stăpânească; îl domină o idee. În redingota lui îngustă, pare într'adevăr mai înalt decât toți cei de față, deși nu e decât mijlociu de statură. Bărbuța tunsă mult spre obraji și potrivită pe buza de jos cu briciul, dă feții sale palide un chenar hotărât.

— Frați căuzași... eu nu mă tem de arestări... Nu mă mai tem nici măcar de trădări... Revoluția este în mers, pornită fiind dela începutul istoriei românești. E fructul unei îndelungi transformări a stărilor de lucruri și nimic nu o mai poate opri, deoarece azi nu mai este a noastră, adică a boierilor... un complot... ci este a poporului și duce mai departe răscoala lui Tudor Vladimirescu...

Un dorobanț strigă de afară, cu un glas răgușit, speriat.

— Domnule căpitan... Domnule căpitan Costache!

Dobrovici tresare, speriat, la fel dealtminteri cu toți ceilalți. Își strânge giubeaua pe el, ca și cum s'ar apăra.

— Hait... S'a sfârșit. Acum iar ne arestuiește...

Dinca a sărit într'o parte, a pândit o clipă, și când dorobanțul a intrat grăbit și zăpăcit, i-a pus pistolul la tâmplă.

— Ce-i cu căpitanul Costache?

Dorobanțul se împleticește surprins, năucit.

— Să vedeți... Se bâlbâie și arată un plic. Porunca asta dela Agie...

Dinca citește petecul de hârtie și se întoarce tulburat spre cei din chioșc.

— L-au arestat pe Rosetti... Apoi arată beciul și îi spune dorobanțului: Hai, că te duc eu la căpitanul Costache. Iese cu el, după ce i-a luat arma, și se întoarce după un timp singur.

Bălcescu, surâzând în chenarul bărbii lui scăzute, se întoarce către ceilalți, cărora le-a trecut spaima.

— Nu se știe care dintre scânteii va aprinde țara, dar țara nu așteaptă decât o scânteie ca să ia foc. Cu cât trecem mai repede la fapte, cu atât e mai bine. Revoluția nu mai e azi în pericol... Revoluția nu mai poate fi trădată... E mai palid la față. Răsuflă cu oarecare greutate, se cunoaște acum că sfortărea i-a tăiat respirația. Vreau să spun că, dacă vom fi trădați, vom fi eliberați neîntârziat de popor. De aceea nici nu mă sinchisesc de trădători. Revoluția ar putea fi trădată, dar numai de noi, dacă îi vom trăda țelurile... Asta e ceea ce aveam de spus.

Au plecat numaidecât apoi, după ce i-au chemat și pe cei dela gura beciului. Sunt patru inși îmbrăcați cu vestoane și capele de-ale dorobanților, cu armele pe umăr, care îi escortează pe ceilalți. Când ajung la podeț, Dincă strigă celor din șanț să fie cu ochii în patru, că mai sunt și alții arestați în beciu...

Sfârșitul volumului I

GIUVAERE

Zi cu zi, îmi faci cadou,
Puică galbenă, un ou,
Și nici n'ai avut habar
Că-mi lași zilnic în cuiabar
Parcă lunecat din cer,
Dintr'o stea, un giuvaer.
In uimirea mea adâncă,
Uit că oul se mănâncă
Și mă uit, mărire ție!
Ca la o minunăție.
Ăsta-i oul de găină?
Ăsta-i ochiul pe slănină?
Ăsta s'a vândut în piață
Ieri și azi de dimineață?
Nu se poate! Ce nu știi
Că nu vând bijuterii
Mama Voica și Dumitra
Nici cu coșul nici cu litra?
Precupeți de har și nimb?
Marfa asta nu-i pe schimb.

Prin petala de opal
Se străvede un cristal
Și'ntr'un sâmbure de ceață,
Strânsă'n tainele de viață,
Incolțește veșnicia.
Asta ți-e bijuteria.

Puică, ouăle matala
Nu le capeți pe parale,
Că sunt lucruri geniale.

Aoleu, ce proastă ești!
Nici măcar nu te gândești.

SECERA

Parc'ar fi căzut din cer
Luna nouă 'ntr'o livadă
Și i-au pus un lemn mâner,
Ca să ție bine'n coadă.

Și cum umblă în răspăr
Prin grâu zvelt ca păpurișul,
Pare luna'ntr'adevăr
Că-și începe secerișul.

Leana seceră și taie,
Cinge znopii pe mijloc
Și din snopi clădește claie,
Câte cinci, din loc în loc,

Pe când Craiul-nou, din cer,
Mai târziu s'a bucurat,
Surioara lui de fier
Argintiu, cum a lucrat.

LA COSIT

Zboară coasa prin trifoi
Și prin mei, lângă zăvoi,
C'a ieșit, flăcău vânjos,
Cu cositul, Făt-Frumos.

Oacheș, nalt și lat în spete,
El a luat-o pe'ndelete
Și'n răstimpuri, trei minute,
Bate coasa și-o ascute.

Cosânzeana, care-i gazda,
Râde cum întinde brazda,
Retezând trifoiul, meiul,
Parcă scrisă cu condeiul.

Când cositul l-a sfârșit,
Câmpul pare împletit,
Ca o scoartă verde'n dungi,
Și urzit pe fire lungi,
Cu izved, din loc în loc,
Floarea macului, de foc.

Și zăvoiul tot miroase
A izvor și tiparoase.

H A R I T O N

TREI PRIETENI ... ȘI ÎNCĂ VREO DOI

1

În grajdul Gostat-ului, caii se frământau între stănoage. Băteau din picioare și-și suceau gâturile, spre linia din mijloc. Câte unul sforăia de nerăbdare sau scutura din cap zăngănindu-și lanțul. Mirosul de urluială proaspătă se'ntindea peste tot ca un fum nevăzut, umplea fiecare ungher, înfiora de poftă nările mari care fremătau. Sprijinind pe pânțele lăzile grele, ținute cu mâinile-amândouă, oamenii începură a intra unul după celălalt, șirag, în grajdi. Se băgau între cai:

— Ferește! Dii, boală!

Caii se mutară mai încolo, ascultători. Lipiți de stănoagă, se'ntindeau să apuce din urluială, încă de pe când o vedeau cum curge în iesle, apoi, cu boturile vârâte adânc în belșugul de mâncare din fața lor, porniră să mestece lacom. Din timp în timp pufneau, își înălțau o clipă capetele privind cu ochii mari, holbați, ca și cum s'ar fi mirat că le-a trecut arsura foamei, dar numaidecât s'apucau iarăși de mușluit cu boturile'n orzul strivit și umed. Într'un colț doi se'ncăierară peste stănoagă, dând să se muște.

— Ține caii! — răcni mânios grăjdarul de servici, repezindu-se 'ntr'acolo. — Ține caii, Lixandre, vără-te'ntre dânșii, unde naiba te uiți?

Flăcăiandrul, Lixandru, — un nevârstnic — se sprijinise cu spinarea de stâlp și rămăsese așa, aținându-și privirea în gol. Tresări ca din vis când răsună aspru glasul grăjdarului. Fără bunăvoie, cu teamă, făcu un pas înainte, și prinse amândoi caii de căpestre, să-i despartă. Le țină capetele departe unul de celălalt, împotrivindu-se la zmunciturile lor. Prin lumina scăzută din grajdi, îi deosebi pe mai toți ceilalți oameni din echipa lui, că s'au băgat la fel până la iesle și stăpânesc dobitoacele. Când văzu că iarăși vine spre el grăjdarul de servici își întări mâinile pe lanțuri.

— Ți-e frică, bre? — îl luă în răs mai marele grajdului, în ceasul acela. — Ți-e frică de gloabe?

— Nu mi-e frică, 'nic, tovarășe Hariton — răspunse flăcăiandrul cu necaz.

— Atunci ți-e lene, măi frățic. Așa-i?

Lixandru înălță din umeri, cu lehamete. „Când te-o prinde Hariton ăsta, nu te mai iartă, s'așează pe capul tău“. Nici nu se miră că Hariton rămase pironit în spatele lui, pe linia grajdului, fără să mai plece. „De-acu nu se mai urnește, stă aici stană de piatră pân' ce-oi isprăvi. Parcă-s caii lui!“

Într'adevăr, grăjdarul arată că nici gând n'avea să se îndrepte altundeva. Se crăcănase'n mijloc, pe linie, și-și rotea ochii prin tot grajdul, să

nu-i scape nimic. Mai strigă de departe la câțiva din echipă că nu țin bine „gloabele“, apoi iarăși se'ntoarse spre Lixandru:

— E păcat, măi, să-i lași să se muște. Ei... ce știi? Dobitoace, li-i foame. N'au minte ca oamenii, să se'ngăduie unul cu celălalt. Pe urmă, dacă se potolesc, iar îs blânzi. Nu?

— A fi! — aruncă nepăsător flăcăul dintre cai. — „Când s'așează Hariton pe capul cuiva, îl ceatără și-l ceatără, de-ți vine să-ți icel lumea'n cap. Ci-că mă lămurește... Nu ține seamă că lui și mai multă lămurire i-ar trebui. Ieri, la ședință, i-au bătut obrazul de-mi venea mie să intru'n pământ de rușine... darmita lui...“

— Eu zic — urmă Hariton neîndurat — că dacă nu-ți place munca aici, să-i cei directorului să te mute. Slavă domnului, este unde. Pe câmp, la zarzavat... unde crezi. Ori poate că te-i simți mai îndemână în staul, cu vacile. Calu-i vită gingașă, Lixandre. Și scumpă. Nu-l îngrijești după tipicul lui, se cheamă că dăunezi... cum ar veni faci pagubă. Păgubești întâi și-ntâi tu... că te iau eu la ochi. Pe urmă te ia și tovarășul director, dacă-i spun, și-ți mai atinge o critică, de te ustură la inimă...

— Ca 'mnitale, ieri... că sai toate pârleazurile și tragi chiulul la alfabetizare... Mă mir că încă-ți mai dă mâna să vorbești! — mormăi Lixandru, necăjit.

Hariton se făcu a nu-l auzi. Nici nu luă aminte cât de acru îl măsura flăcăușul pe sub sprâncene. Urmă netulburat:

— Pe urmă, statul, bre! Păgubești vrasăzică statul. Doar ai auzit ce spunea tovarășul director, ieri, la adunare. Ce fel de gospodărie-i asta a noastră? Colectivă? Nu-i colectivă. Acolo de-abia se'nvață oamenii cu munca laolaltă. Deas! Gospodărie de stat, măi frăție, vasăzică a statului. A ta, a mea... a tuturor... Strici statului, înseamnă că-mi strici mie... Strici și rostul trebii și tot. Și ție-ți strici, de bună seamă, da'eu întâi și'ntâi mă gândesc la mine. Că știi vorba: cămașa-i mai aproape decât sumanul... Apoi bun înțeles că mă supăr, dacă te văd că stai degeaba. Ție nu-ți place că mă supăr, zici că-s al dracului. Da' a cui să fiu, bre? De ce să zdohnești tu lângă stănoagă și caii să se rupă sub nasul tău iară ție nici să-ți pese? Că nu-i avutul tău? Nu-i, se'nțelege. Aici ai dreptate! Nu-i nici a' meu, nici a' lui tata din groapă. E-a statului, vasăzică se cheamă că... stat. Știi ce-i aceea, stat.

— Ci mai lasă-mă, tovarășe Haritoane, că m'am hrănit de-atâta morală. Ieri morală, azi morală, mâine iar...

— Critică! — îl îndreptă responsabilul, potrivit din obișnuință niște hamuri care atârnav strâmb în cuie, chiar la umărul lui. — Critică, nu morală, măi. Doar ai auzit ieri. Pe mine nu m'au criticat? Ba m'au criticat. Mi-a tras-o pe la nas *tovar'șu'* director, parcă mă luă cu rașpa. Am zis ceva? N'am zis nimic. Dacă te critică unu, suferă, rabdă, că-i tot spre binele tău. Adă-ți aminte numai ce spunea și *tovar'șu'* secretar: fără critică se prăpădește omul... Oare tu ce gândești? „Ia, mai ține-ți gura, bade Haritoane, că ești potricălit de păcate peste tot, nici n'a mai rămas loc...“ Degeaba scuturi din cap. Te văd. Îți știu cugetul. Apoi nu-i așa, bre! De păcatele mele n'am să-ți dau eu socoteală ție... un mucos. Tu să faci treaba aici după cum se cuvine, că nu ești la stăpân, ești... ăăă... ești om de-al nostru... măcar că n'ai încă vârsta. Eu răspund pentru tine, ca mai mare, pricepi? Azi lași caii să se bată între ei, mâine-i izbești cu pumnul în coaste, poi-mâine te pui să-i iei cu parul. Vrai s'ajungi în gura lumii? Dacă te mai dă odată la gazeta de perete? De ce să te deie? Mai bine vin eu și te critic frumuseț, ți le trântesc dela obraz după faptă și tu te uiți la mine ca la

dracu', da-ți trece. Te'ndrești. Merge treaba iar. Folosești tu, folosește și statul. Eu tot așa, vasăzică, se cheamă că...

Ieslea aproape se golise. Caii, sătui, scuturau din cap pufnind și vânturau alene cu boturile cele din urmă boabe. Când își întorceau capetele cu ochi mari și holbați, priveau într'altfel acum: galeș. Lixandru ieși din boxă, să ducă afară lada deșartă. Spuse răspicat, trecând pe lângă Hariton:

— Șade hârbu'n cale și râde de oale. Să te-audă careva ar zice că ești alb ca hârtia! Ieri la adunare stăteai pâșiu ca mielul, îți pierise glasul...

— Aceea-i alta, nu le'ncurca — se apără grăjdarul de servicii mergând în urma flăcăiandrului. — Mie mi-i ciudă că ești leneș, bre, leneș care nu se mai află!

Deodată se opri locului și-și propti mâinile în șolduri. Ii sclipi un fulger neașteptat în ochii verzi ca buraticul: — Și ce sai, măi, cu gura mare asupra mea? Ori sântem de-o seamă? Măăăăi... — Căută în pripă un cuvânt tăios, îl găsi, îl trânti: — Măi, țică, măi! Ștergeți cașul dela gură, mă sugaciule...

Oamenii din jur râdeau. Râse și Hariton, uitând de supărare:

— Al dracului! Se pune el cu mine... Un țângău!

Isprăviseră și ceilalți din echipă cu hrănitul cailor. Ieșiră din grajdii unul câte unul. Grăjdarul de servicii glumi cu unii, arată tuturor unde să clădească garnițele, numără să nu se fi rătăcit vreo una și după aceea se întoarse la rostul lui, în grajdii. Apucă târnul și fârașul să strângă balega de sub cai, să n'o fărâme în picioare. Lucra și cânta încetișor, numai pentru el:

— „Astă noapte am visat

Mândro, că te-am sărutat... Dii, Răzvane, ferește! Ho, ușor, ușor!

Armăsarul, Răzvan, era sperios. Ciulea urechile și zvâcnea, numai cât auzea glas de om la spatele lui. Totuși, zărindu-l pe grăjdar, se domoli, se alătură încet de stănoagă ca să-i facă loc, să adune murdăria în fâraș. Ochiul rotund și umed îi lucea în semiîntuneric. Când îi veni îndemână, își lăsă capul pe umărul omului care venise aplecat până lângă el să-i măture dinainte. Hariton râse, îl bătu cu palma pe grumaz, apoi trecu mai departe, în celelalte boxe. Cânta mereu, oprindu-se'n răstimpuri după cum îl îngăduia sau îl zorea lucrul:

— ... M'am trezit ș'am pipăit...

Și nimica... și nimica n'am găsit.

Numai dorul... inimii

Scris pe fața perinii

Cu cerneala... cu cerneala ochilor,

Cu pana... Ferește Năluca!... Cu pana sprâncenelor..."

Auzise cântarea aceasta la radio, acum câteva zile, tot aici, la Gostat, pe când stătea la masă și-i plăcea strașnic, pentru că și lui i se'ntâmplase la fel. Intocmai cum glăsuiește cântecul, așa a visat-o și el într'o noapte pe Sevastița, că adică era cu ea, seara, în drum spre sat, după cum o mai dusesse de câteva ori dela Gospodărie, după muncă, la casa ei, unde stă cu părinții. Și se făcea că e gata, gata s'o sărute pe Sevastița, mai zicea ea nu știu ce, nazuri acolo, dar avea să se lase, ș'atunci odată s'a curmat visul, taman când era mai dulce.

„M'am trezit ș'am pipăit.

Și nimica n'am găsit..."

Că'n afara visului mai deloc nu se înduplecă Sevastița. Se ține dârză, parcă nici n'ar avea habar de dragoste. Numai ochii, ia așa-i joacă'n cap, când o prinde Hariton de mână și-i vorbește deaproape, stăruitor. Cum nu bagă el de seamă cât de cât (ba încă și dacă bagă), țuști! ca iepurele și

pe ici încolo ți-i drumul. N'o mai ajungi, se tot duce, rămâne Hariton cu buzele umflate. Parcă numai o singură dată l-a lăsat mofluz? Ca zvârluga-i lunecă din mână... Il fierbe. Inadins îl fierbe fără apă, doar l-o face să-și piardă capul și să umble mort după dânsa, ca alții. Se știe frumoasă, tânără, îi vine încă a zburda. Apoi chiar că și-a găsit omul. Nu-i Hariton dintre aceia, nu! „Vrei, fată, să ne drăgostim? Hai, că mie-mi place... Nu vrei? Îți arde numai de joacă, așa, cât să stârnești flăcăii, să-i întărești? Să fii sănătoasă. Cândva tot îi rămâne tu cu inima friptă, doar n'ai să mbătrânești fată. Mare lucru de nu ți-oi pune-o chiar eu pe jar, să sfârșie.”

De soiul lui, Hariton era potrivit de năltuț și subțirel, dar voinic. Crescuse ca din apă, te și miri cum, că de copil tot pe la ușă străină își amărise traiul. Pe tată-su nu-l cunoștea. Mă-sa-l dăduse de suflet, când era numai de-o șchioapă, unui sârb care ținea bulgărie drept în marginea orașului. Așa li se spunea grădinilor de zarzavat prin partea aceea de Moldovă: bulgării; iar stăpânul bulgăriei se chema totdeauna bulgar, chiar dacă era cumva sârb, român, sau orice alt neam. Lui Hariton, popa îi pusese în grabă numele de Avacum. Nici n'o mai întrebare la botez pe mamă cum vrea ea să-i zică pruncului. Toți socoteau că moare uite-acum odrasla Măriei, atât de leșinat și de prăpădit arăta. O stârpitură. Când colo, el, ca buruiana: se ridică, prinde rădăcini. A'nchis ochii mă-sa. Au închis ochii și bunicii lui. A rămas singur pe lume Hariton Avacum. La bulgărie, stăpânul-său, sârbul, nu-l hrănea cu baclavale și cataifuri, nici nu-l ruga să nu se ostenească prea tare. Ba mai degrabă punca mâna pe hahău și-l croia peste spinare oridecâteori îi venea bine. Hariton se scula vara cu noaptea'n cap. S'apuca de stropit grădina până se pierdea printre ardei și pătlăgele sau curechi sau morcovi. Era tare mărunțel și sfrijit pe-atunci, un năpârstoc cât degetul. Desculț, cămașa pe el flenduri și pantalonii, petic de petic. Umbla toată ziua prin soare cu capul gol; avea o claie de păr roșcat, pe care nu și-l mai pieptăna în veci și'n trai. Cu ce să-l pieptene? Dădea odată cu degetele și gata, — dacă dădea. Până la vreo șaisprezece ani rămăsese închircit, necrescut că-i plângeau babele de milă. Pe urmă, numai ce zbucnește'n sus și crește, nu se mai isprăvește. Când s'a lăsat sârbul de bulgărie, în patru-zecișiopt, de s'a făcut pe locul lui fermă de stat, Hariton Avacum împlinise optsprezece ani, însă-i dădea și douăzeci. Se făcuse flăcău zdravăn, pietros, pieptos, cu ochii ca leușteanul, cu strungă'ntră dinții mari de jos și încă una'n bărbie. Cui o fi semănat el? Că maică-sa ca tot neamul ei, fusese oacheșă și nici frumoasă n'o ținea minte lumea să fi fost. Pesemne se aruncase băiatul înspre tată, cine-o fi fost acela, că era străin, nu și-l mai amintea decât niște babe.

Și-a început Hariton să se ție și nu prea de fete, dar de văduve mai abitir. Dela fermă'n oraș, o zvârlitură de băț ș'o fugă, potrivită, de cal. Prin sat îl prindeai mai rar, măcar că de-acolo se obârșea. El, mai mult la oraș, prin mahalale, pe unde și avea cotloanele lui. Pân' ce-a mâncat o papară cumplită într'o noapte dela un găligan picat pe neașteptate dela drum, numai bine ca să-și afle ibovnica'n casă cu altul. Cu Hariton, cum s'ar zice. L-a și luat la trei păzește pe flăcău. Il tot întreba ce-a cătat la nevastă-sa și-l otânjea. A gogit Hariton o săptămână; se vede treaba, că n'alesese gazda unde anume-l otânjea. A zăcut în infirmierie, la fermă, i-a dat doctorul prafuri, — s'a făcut bine. De-atunci s'a mai potolit, i-o fi fiind milă de spinare.

Încolo-i flăcău așezat. Muncește cât șapte; responsabilul grajdului are încredere'n el. Harnic de scapără. Vesel și prietenos, cum puțin. Nu prea pune la inimă toate celea, nu-i pasă de pildă că i-ar mai trebui cutare sau

cutare lucrșor, și încă n'are. Râde, își sticlește dinții și cântă mai departe. Arc viers bunișor.

Doar cu Sevastița, în primăvară, s'a poticnit puținel, ca atunci când se leagă dragostea de om. Nu-i vorbă, și-a venit Hariton în fire destul de repede. Zice Sevastița într'o seară, dacă vede că flăcăul se tot ține de ea ș'o ia de mână și-i cată'n ochi:

— Aud că pe'mneata te-au *răformat*.

Abia intrase ea, cu ta-su, de vreo zece zile la fermă; până atunci lucrase tot pe la alții, prin sat. Crudă, fata, un drac de șaptesprezece ani, dar iute ca prâsnelul.

— De ce să mă *răformeze*? — s'a făcut Hariton a se mira, numai că i se urca dogoarea'n obraji.

— Apoi câți ani ai?

Hariton răspunse morocănos, întunecându-se deodată:

— Am.

— Pe Lixandru-l ia la toamnă — îl mai urzică Sevastița, liniștită, și după aceea-și văzu fără pă sare de treabă. Hariton tăcu. Se învărti puțin de colo până colo, prin ogradă ca și cum căuta ceva pe-afară. Peste o clipă se strecură pășin în grajd, la cai. Strigă cu năduf, și tare, ca să se răcorească:

— Dii, Năluco, mâncate-ar lupu' și ți-or albi ciolanele... Boală!

Nu-i era atât de nazurile Sevastiței ori de limba ei ca acul, ci mai mult se cătrănisă că i-au ieșit vorbe. Reformat? De ce să-l reformeze la armată? N'au *motiv*...

Cu doi ani în urmă se înfățișase la recrutare singur, de voia lui, odată cu ceilalți flăcăi, deși nu fusese chemat. Il caută un sergent prin hârtii, îl caută și ofițerul:

— Nu ești, tovarășe. Ori n'ai vârsta ori recrutezi în altă parte. Așteaptă, o să primești înștiințare.

N'a primit nimic.

La anu' iar se duce. Intrebase babele și aflase încredințare c'a întârziat cu un an la militărie. Acum, îi plăcea nu-i plăcea, venea la rând cu Alexa Drob și cu Ion Butnaru, mai mici ca el c'un an. Era alt ofițer la recrutare:

— Nu ești în liste, tovarășe. Intreabă la Sfatul Popular.

Ce să'ntrebe? Treaba lor! Fete să fie și femei tinerele, că nu i se mai urăște lui nici la oraș, când se-abate pe-acolo în zi de lucru, seara, nici Duminica'n sat. Ba, dacă-i pe aceea chiar se și bucura, la urma urmii. Numai că...

Uite, îi scornesc unii că l-au reformat. Sevastița știe că-s minciuni; știu încă și mai bine alte femei. Știu și bărbații, că doar îl vād la scăldat vara la iaz. Dar vorba de hulă merge, n'o poți opri. „Las-o să meargă!”

— și-a spus Hariton și s'a strădui să uite.

A doua zi, iarăși i-o trage pe la nas Sevastița:

— Am avut ieri ședință de Uteme. 'Mneata nu ești utemist?

Tocmai când îi lăuda el sprâncenele, că parcă i le-a încondeiat cineva. Se mohorî:

— Nu-s.

— Da' parcă auzeam că era vorba să fii candidat. Acu anul, sau când?

— A fost!

I-a întors spatele și s'a băgat în grajd. Nici să n'o mai vadă 'n ochi pe otrava asta sprâncenată. Acu anul, îl ciomăgise'n târg cel cu nevasta. Adevărat că drept pe vremea aceea ceruse el să fie primit în organizația

U.T.M. a fermei. Dacă a pătit rușinea în târg, de i s'a cam dus vestea, n'a mai fost chip să intre. La ședința de primire a candidaților, el zăcea pe coaste'n infirmerie. Nu se știa parcă din ce pricină era bolnav? Ba se știa destul. Au sărit câțiva cu gura, nu s'au uitat că nu-i și el față și l-au făcut albie de porci. Mai intră 'n U.T.M. dacă poți!

I-a ieșit nume rău, măcar că se potolise: în armată, nu, — în U.T.M., nu... Poate ești fecior de chiabur? A treia zi, o cată Hariton anume pe Sevastița ș'o înfruntă ochi în ochi:

— La toamnă mă duc la armată.

Ea parcă s'a luminat la față dar tot păru nedumerită:

— Cum ai să te duci, că nu te ia.

— Ba au să mă ieie, — stăruie el, înverșunându-se. — De ce să nu mă ieie? Is schilod? Nu-s. Mă trag din părinți chiaburi? Care chiaburi? Că tata, pe cât pomenesc babele, a fost zidar. Mămuca...

Fata clătină din cap, îi făcu în ciudă:

— Nu te ia. Dacă-ai fost de două ori până acum și nu te-au găsit bun... Da' ce ți-au spus?

Atunci au stat ei întâia oară la o discuție mai acătării, fără hârjoană fără înțepături. Ea s'a apucat să-l certe:

— Pentru ce te-ai lăsat moale? Puteai să te duci la Sfat!

— M'am dus.

— Și ce ți-a spus?

— Că s'aștept la anu'!

— Iar ai să rămâi de căruță.

— Ba chiar!

S'a fălit pe loc Hariton către Sevastița, că nu mai rămâne fie ce-o fi, nu se lasă pân'nu i s'o „lămuri situația“. Ii era drag de ea că-l asculta cu luare-aminte. O vedea că se bucură. Hariton își zicea în sine: „Aha-ha! Va să zică asta ți-a fost. Să nu scorească lumea că te ții c'un răformat... Bine că știu de un'să te-apuc“. Mai pe urmă însă a descoperit că fusese cu totul altceva la mijloc: se hotărâseră cei din U.T.M. să-l ajute, Sevastița singură își luase sarcina asta asupra ei. Hariton întâi s'a zborșit: „Tot otravă!“ După aceea a râs: „Creadă ea că numai de îndemnul ei mă duc. Mă duc că vreau eu. Ia să-mi fi spus: „Stăi!“ Stăteam? Nici gând! Dacă'm spus că nu mă las, apoi nu mă las. Nu m'oi potrivi la orice mucoasă...“

Totuși, în sine sa, își mai făcu și altă socoteală: „Nu-i rău să-și închipuie mucoasa că numai de dragul ei m'am hotărât. Las'o să creadă. S'o mai îmblânzi!“

La recrutare iarăși s'a pus pieziș unul: „Nu ești pe listă și s'a isprăvit!“ Dar Hariton Avacum de data asta nu s'a mai ținut sătul cu asemenea răspuns. Al treilea an venea nechemat și tot degeaba.

— Da' ce tovarășe, eu nu-s *cetățan*? Ce-s eu?

Il aude ofițerul — un locotenent, purta două stele pe umăr — și s'apropie să afle ce-i pricina. Hariton, nici una, nici mai multe, își ia căciula subsuoară, bățul (o jordine) de lângă ușă ș'o zbughește. Intins la partid s'a dus, la secretar. L-a găsit în remiza fermei, cu tractoriștii.

— Iote, tovarășe Florea, așa ș'asa... Parc'aș fi altă nație de om. Imi tot dau ei zor cu lista. Care listă? Eu nu-s *cetățan*? Ce-s eu?... De doi ani, ăsta-i al treilea.

— Hai cu mine.

Merge Florea, vorbește cu ofițerul, îl caută amândoi în hârtii, pe Hariton Avacum. Nu-i! Hariton s'așează pe-un capăt de bancă, lângă masă:

— Eu de-aici nu mă mai urnesc. Am venit să fac armata, apoi lu-ați-mă ori mă duc pân' la Comitetul Central.

Dar ofițerul numai ce-l bate ușurel pe umăr:

— N'avea grijă, tovarășe, de-acum nu te mai lăsăm noi să pleci. A fost vreo omisiune probabil. Neglijențe...

De-atunci toată vara a avut flăcăul cu ce închide gura oamenilor:

— A fost *omisiune*.

— Ce-i aceea?

— *Neglijanță*.

— Adică cum, bre?

Hariton Avacum dădea din cap cu înțeles:

— Heee! Dușmani! Nu te uita că i-au mai pritocit la Sfat ori și mai sus. Zice „*omis une*“ „*neglijanță*“, da' el, ce-i în inima lui zăcașă... N'am fost eu cu doi locotenenți la Sfat? C'a mai venit unul, trimis anume din oraș, dela Comisariat. Caută, răsfodiește, cercetează. „Este Hariton?“ — „Este...“ — „De ce nu l-ați dat la noi pe listă?“ Că ceea, că pe dincolo... Omisiune! Mama lor, bandiți! (De câte cri putea, amintea că a fost la Sfatul Popular împreună cu doi locotenenți. Nu, unul: doi!)

— Și ce le-a făcut? — întreba atâtat cel cu care stătea de vorbă.

— La Sfat? Nimic. Le-a spus: „Tovarășe, noi o să dăm de știre cui se cuvine“.

— Și?

— Nimic... D'apoi nu s'a schimbat președintele? Eu zic că din p-cina mea l-au schimbat.

— Teăș! Au mai fost ele multe altele. Pe Trifan, chiaburul, cine l-a ținut mijlocăș? Dracu'?

Lui Hariton i se pare că l-a călcat pe coadă. Flutură din mână:

— Mmm! Acea, bașca. Da'ntâi și'ntâi cu mine, de-aici s'au luat și l-au descoperit.

2

Dela un cârd de vreme încoace, îi venea și lui Hariton să se minuneze ce-o fi fiind cu dânsul. Il apucase așa, pe nesimțite, un fel de moleșală, o slăbiciune la inimă, măcar că altminteri se simțea teafăr ca piatra, sănătos tun. Cine clădea mai repede și mai frumos decât el un stog? Cine-ți ridica singur în spinare țuhalul de ovăz, suta de chile, și-l ducea în grajdii fără să se oprească măcar un rând? Tot Hariton, sireacul! Proașcă prin fete și iama'n femei, — Hariton. Se mai întâmpla să-l zărească uneori Sevastița cine știe cum (că el altminteri se ferea de ochii ei ca de foc), tocmai când îl bătea darabana'n piept cu pumnii vreo una, că n'o lăsa în pace. Atunci el pe loc se 'nverșuna, o strângea mai bine de mijloc pe fată ori pe femeie ce era, ce-i căzuse la mână. Sevastița nici nu-și întorcea măcar fața, trecea mai departe, dreaptă și liniștită; atât numai că i se ascuteau puținel buzele, parcă i-ar fi venit în gură un gust acru. Hariton o aștepta să se îndepărteze și după aceea lăsa baltă hârjoana, se ducea înciudat la treaba lui. Ii tăia chefu'. Pe urmă, putea să-l tot zădărasească mult și bine lelița ori codana, ce era; lui i se și făcea lehamete de joacă. Incepea să-l doară'n coșul pieptului, parcă ar fi gogit.

De necaz și-a mai făcut drum, seara, de câteva ori, pe la oraș. Nici acolo nu și-a aflat tihnă. Ii era silă de toate. Drept când dădea la lumină electrică și călca pe uliță pietruită, când să-i fie lumea mai dragă, atunci pornea să i se zbată inima și să-l îmbie, — haide numaidecât! haide!

— înapoi, acasă. N'avea încotro. Vrei, nu vrei, se'nTORcea. Trecea pe la poarta Gostatului și nu intra. Vedea câteodată, sărbătoarea, oameni strânși la un foc, vreo drăcoaică-i mai azvârlea cumva și-o vorbă legănată, — el n'avea putere să rărească pasul. Mai vârtos zorea la drum. Cu jordia de salcâm între degete, cu pălăria'n creștet, desfăcut la cămașă să-i intre vântul pe la coaste să-l mai răcorească, lăsa șoseaua, tăia pe după gardul gospodăriei și-o apuca pe-o potecă știută, peste câmp, până se'n-tâlnea cu satul, locul lui de obârșie, unde se născuse cândva. Ce era dela Gostat în sat? Cât ai mânca o pâine, pe foame.

Pornea printre case mai mult abătându-se din calea prietenilor decât căutându-i. Pe cât putea, pe la umbră mergea. Din naltul cerului cel stropit de stele, luna, cu grimeaua ei albă, i se ținea pe urme, departe ca o nevăstă rea, cătând spre el pe după copaci. Hariton, plin de năduf cum se afla, nici n'o mai lua în seamă. Plesnea cu jordia peste buruienile răsărite în buza șanțului și le zburătuia capetele, unul după celălalt. În dreptul casei Sevastiței, se simțea trudit, lăsa pasul mai domol. Dacă vedea, de-o pildă, pe vreunul de-ai ei, adică de-ai casei, în ogradă, își arunca mai pe creștet pălăria, dădea seară-bună după cuviință și-și urma calea, fluierând și făcând prăpăd cu jordia'n buruiene. Numai că de obicei ajungea în sat târziu, după stinsul lămpilor din ferestre. Atunci poposea în fața casei Sevastiței și stătea, stătea... Se uita la uluci, la cumpăna fântânii, cum semăna cumpăna asta, încremenită pe cer, cu un deget asupra lui: „Ia seama!“, la nucul din fundul ogrăzii, la geamurile întunecate, care nu se 'ndurau să-i arunce o privire. Și se ocăra singur, în gând: „Ai mâncat ceapa-ciorii, zăludule! Acu ești numai bun să te priponească la iesle și să-ți deie Sevastiță-ta sare, să lingi... Haram de tat-tu, zidarul acela vântură-țară, slobod ca pasărea, să te vadă și să-ți plângă de milă, nătărăule, că nu-i sameni nicicum... Ce-a pus el și ce-a răsărit... măi amaru' pământului, răs'u lumii, batjocura fetelor!“ Dacă avea timp, se ocăra și se afurisea în felul acesta până-i venea somn. După aceea, pleca iuteacasă la Gostat, să se culce, — mai ușurat dar tot suduind, ca să nu i se'ncarce cugetul înapoi.

Odată s'a ivit în cadra ușii fata ca o umbră albă, că-și lepădase catrința. A lipăit pe prispă cu picioarele desculțe. De când aștepta Hariton asemenea ceas nimerit s'o strige la porțiță, ca să-i încerce inima: tot, tare-i? Nu s'a mai muiat? Da' de unde! Nicio scofală. N'a avut glas nici măcar s'o cheme. A lăsat-o să intre înapoi în casă tot așa cum ieșise și-a rămas mai departe pitit după gard, cu nădușala răcită pe frunte și cu brațele amorțite. S'a și speriat singur atunci de el.

Azi așa, mâine așa, se luase de gânduri. Două săptămâni încheiate l-a ținut boala asta — mai rea încă decât orice boală, — adică dela o chenzină la cealaltă. Nici nu-i mai venea să dea ochi cu alți flăcăi, de rușine. Și'ncepuse luna lui August, cea cu belșug de stele care pică'n toată clipita parcă-s goldane coapte. Nopti albastre cum îi sâneala... zile de spor, cu pământul fierbinte sub tălpi, drept o pâine acum scoasă din cuptor... Sevastița, pe deal, cu ta-su ori cu femeile, la munca ogoarelor gospodăriei. Hariton, în grajd, la întunerice, printre Răzvan și Năluca și Arapu! Ii venea să-și ia lumea'n cap.

Iacă numai ce se'ntoarce într'o zi dela oaste, în permisie, Ion Butnaru, fecior de om gospodar din sat, nici chiar sărac lipit, dar nici cuprins cu adevărat. Prieten nu se ținea Hariton cu Ion al Butnarului; se știaa așa, de mici. Prieten era el cu altul, unul Alexa Drob, băiat vesel și isteț, bun de gură, lung de mână, paharul nu-l ducea la ureche și

nici de pârleazuri nu se temea. Altă sămânță de om, Alexa! Ăstălalt, Butnaru, era molcuț, blajin, cuminte, bun, unde-l puneai acolo stătea. L-a oprit Hariton mai mult în dorul lui Alexa, că făceau armată amândoi, și Drob și Butnaru, într'un regiment. Erau de-o seamă, mai mici cu un an de cât Hariton.

— Noroc Ioane! Mai dai pe-acasă?

Al lui Butnaru a zâmbit și-a spus ceva și el. Il cerceta Hariton din ochi și-și făcea socoteală: „Ii șade bine militar. Când îl vezi altfel, bălănuț și domol, parcă n'ai da multe parale pe el. Haina-l schimbă, îl arată mai sprinten“. Și parcă-l înfioră o dorință să poarte și el bonetă pe-o sprânceană.

Ce-i Butnaru? La primăvară încolo sau mai târziu... să-l vezi atunci pe el, pe Avacum Hariton, cum se întoarce'n sat în permisie, și calcă pe drum cu cizmele, ia așa, țăntoș, purtând sus capul și făcând semn de departe cu mâna flăcăilor. Atunci are s'o cheme el la dânsul cu mâna și pe Sevastița și are s'o'ntrebe mândru: „Ei, fetică, voi ce mai faceți pe-aici? Tu... ce gânduri mai ai?“ Iar Sevastița... Ia mai dă-o la păcatele de Sevastiță, c'am ajuns acu drept ca bobleticul acela din poveste, care uita să mănânce și să beie și dăduse în ceasul morții de dorul unei femei.

— Ioane, da' cu Alexa te vezi?

— Păi, cum! Sântem într'un divizion amândoi.

— Așa?

— El a fost în permisie as' primăvară.

— Știu.

Mare spânzurat Alexa ăsta! Cât a stat acasă, vreo zece zile, mai nu l-a văzut nimeni prin sat ori pe la Gospodărie. Nici Hariton n'a apucat a schimba multe vorbe cu dânsul. Avea de lucru, erau atâtea de făcut pe câmp! Ca primăvara. Alexa doar o noapte de-a stat cu nevasta. După aceea numai în oraș i-au sticlit ochii cu de-ale lui, prin piață, să afle ouăle cât se mai vând, da' laptele, da' trufandaua? Negustor fără seamăn, Alexa; se îngrija de pe acum ce să ducă și unde să ducă la oraș, când s'o libera, hăt în toamna cealaltă. Auzind de Hariton c'a recrutat, l-a luat la vale:

— Prost mai ești, mă!

Lui Hariton i-a sărit sângele'n obraji. De ce „prost“? Datoria către țară-i datorie, s'a mântuit.

— Fleacuri! — i-o 'nturnă Alexa. — Te-au strâns cu ușa.

— Să-i spuie? Să nu-i spuie? Nu i-a mai spus, că-i era să nu se vadă luat mai rău la vale. Nici lui Ion Butnaru nu i-a spus nimic, că nu se aveau prieteni așa tare.

La vreo două zile, îl zărește pe Ion prin oraș cu o fată. I-a început nici n'a cunoscut-o: pudrată, buzele negre de roșii, părul cârlionți-cârlionți. Ciorapi de mătase nu purta, că umblau toate femeile cu darligile goale, după porunca modei. Dar pantofi albi ș'o rochie răscoită de-i lăsa sânul mai gol, da. Fata lui Maican, din sat dela ei, om înstărit, prieten la cataramă cu președintele Sfatului. S'a dus de-a rostogolul președintele, dar Maican a rămas. Te pui cu el? Ș'acum ca și înainte intră la Sfat cu bățul, bate'n podele, strigă... mare și tare! E și'n partid. Nu-i pasă!

O ținea Ion Butnaru de cot pe Maricica lui Maican și mai nu se topea de dragul ei. Ea nici n'a catadixit măcar să-i răspundă lui Hariton, când le-a dat el binețe la amândoi, după cuviință. A răspuns numai Ion. În urma lor, Hariton a stupit gros într'o parte: — „Dă-o'n paști pe mă-sa! Chiar o sulemenită ca asta?... Ce-o fi găsit Butnaru la dânsa?“

După un timp, auzind că încă Maricica mai face și nazuri, ba și strâmbă din nas deadreptul, când îi pomenește subțirel vreo leliță despre Ion

Butnaru, s'a iuțit de tot Hariton, aproape nu-i venea a crede: „I-auzi, frate! Militar, caporal, băiat cuminte... și ea... Iii! Muiere, muiere!“ S'a gândit întâi să trimită poață bună în scris lui Butnaru (că doar o știu toți pe Maricica ce poamă-i); după aceea s'a răzgândit. Trebuia să găsească pe cineva care să-i scrie poștala, că el nu se avea bine cu buchile. Pe urmă mai și întindea povestea... Lasă! Parcă el, Hariton, cu Sevastița, era mult mai breaz! Fieci cum i-i scris. Treaba lui Ion! Ducă-și beleaua în spinare, dacă așa are gust.

El, Hariton, gândea că de-acum s'a vindecat de dorul Sevastiței. Vadă-și de Uteme-ul ei și gata. Fete? Lac să fie, că broaște, cu duiumul.

Când s'a adunat cu băieții din sat, fiecare cu lădița lui în mână, să plece'n oraș și de-acolo mai departe unde i-o mâna locotenentul, numai iacătă Sevastița. Cu mijlocel suleget ca pe mână, cu țâțșoarele zbatute sub bluză ca hulumii. Seuită ea la Hariton cu ochii aceia ai ei, negri, fundul iadului:

— Tovarășe Hariton, ține de ici, te dăruiește mama.

Mă-sa! Ce-avea el cu mama Sevastiței? Nici n'o cunoștea mai mult de-un bună-ziua. Câteva ouă răsoapte, ș'un colac atunci scos dela cuptor. Pentruce?

— Bodaproste, — a răspuns cu oarecare bănuială. — Am de mâncare'n lădiță.

— Știu. Ia dela mine.

— Dela tine ori dela mă-ta?

S'a făcut Sevastița ca para focului în obraz. Dar privirea nu și-a plecat-o și nici n'a fugit. S'a ținut dreaptă în fața lui. I-a înfruntat ochi în ochi:

— Să vii sănătos. De-om trăi, ne-om mai vedea.

S'a răsucit și s'a tot dus, dreaptă și mlădie, cu mijlocelul ca trestia, fără să întoarcă măcar odată capul. A intrat pe porțița Gostatului. În urma ei, Hariton de ciudă și-a bușit căciula pe capacul lădiței: „Mni-ți inimata, vrăjitoareo și mucoaso! Vasăzică de-aiestea-mi ești!“

Ei, cum s'a tot ferit de el fetica asta până acum, toată vara și toamna mai toată, parcă-i era frică să n'o mănânce! N'apucase Hariton măcar un rând s'o strângă'n brațe. N'avea cum! Dar ea, vezi, în inima ei... Muiere!

Locotenentul dădu ordin. Se așezară câte patru'n șir. Porniră spre târg, pe șosea, sunându-și lădițele. Hariton pășea îndesat, mânios și totuși zâmbitor: „Ei', las', mândro! Las', mironosițo, că mă'ntorc eu în conced, nu mă duc pe vecie. Ai să vezi tu de-mi mai scapi. Cu untdelemn să fii unsă și nu-mi scapi!“

Când să cotească pe după canton, o zări în vie la fermă. Stătea'n picioare și flutura cu năframa către cei de pe șosea, recruții. Li umfla vântul fustele. Ea, cu năframa. O scutura. A scuturat-o mereu pân'ce s'au depărtat tare și n'au mai văzut-o. Lui Hariton Avacum i se pârpăleșu inima'n piept ca o halcă de carne acu tăiată și pusă întreagă la frigare, pe-un jăratnic haiducesc.

Până'n târg, s'a mai domolit. Iși făcea de pe-acum socoteală cam când o să-i vie dreptul la permisie. Dând să intre cu ceilalți pe poarta comisariatului, văzu o femeie, oprită pe trotuarul dimpotrivă, cu mâna la gură și ochii înlăcrimați. A cunoscut-o și s'a încruntat. Una din nevestele cu care purtase el dragoste mai înainte, nu demult. Nu aceea cu bărbatul iute de ciomag. Alta. Dar tot i-a fost lehamete. Parcă nici n'o înțelegea de ce lăcrămează. Ce, îi pare rău că-l vede'n rând cu oamenii?

Și'n minte i se tot năzărea Sevastița, scuturând năframa din vârful dealului iar vântul umflându-i fustele, ca și cum i-ar fi dat ghes să pornească și ea. Unde s'o pornească? Fată. Ce să cate'ntre recruți?

Au mers cu trenul, tot în cântec, hăulind. Dimineată, s'au pomenit la poarta căzărni, nas în nas cu sentinela, care părea că-i măsoară cam luător în răs: „Măi, bobocilor!“ De, soldat vechi!

Lui Hariton nu-i veni îndemână. Ii vâjâi sângele'n urechi. Are doi ani mai mult decât toți ceilalți recruți, are unul mai mult decât sentinela asta. Om bătrân, de douăzeci și doi de ani: putea să fie acum cu armata făcută... S'a uitat crâncen la sentinelă ș'a trecut pragul, în regiment, hotărât în sine să că, și munți de-ar fi să fie de mutat, să-i mute, numai să nu-și audă nume rău. A cui e vina că abia învață să poarte arma, atunci când alții de seama lui au deprins toată învățătura câtă trebuie? Ce, a fugit el de armată? N'a fugit. S'a dus nechemat un an, doi, trei... Omisiune? Dar pentru ce s'a petrecut o asemenea *omisie*? Degeaba mai zic unii și alții c'a fost scos președintele, numai pentru că-i luase pe chiaburi sub aripă. Dacă nu-i lua, se mai petrecea *omisia*? Nu se petrecea.

Până'n clipa aceea, la dreptul vorbind, Hariton nu-și simțise niciodată vreo dușmănie deosebită față de fostul președinte al Sfatului Popular din comuna lui. Zicea: „N'a fost bun? I-a 'ndrăgit pe chiaburi? Foarte bine că l-au dat la dracu“. Ș'atât. Acum însă îl încolțiseră niște gânduri de alt soi, amarnice, aprige: „Ia să mă fi scris ei la timp în liste, la Sfat, să zic așa că mă scriau... Pe-atunci era copilă Sevastița. Mă'ntorceam azi acasă la mine cu fruntea sus. Ai isprăvit milităria, — îți dă mâna să te și'nsori. E, nu. Eu, abia acu'... vangheaua lui de președinte, care l-a zămislit mă-sa'n Vinerea Mare, de s'a uitat pe urmă la porc și la câne când era plină, ș'a rămas de-a făcut porc de câne!“

Să-l fi avut atunci dinaintea lui pe fostul președinte, l-ar fi zdrobit sub bocanci, așa de tare-l ustura sufletul. Hojma i se năzărea înfața ochilor mijlocelul suleget, al fetei și ochii ei cum săgetau iuți ca rândunelele pe sub sprâncenele negre și încondeiate. Doi ani! Nu-i de joacă; is doi ani, nu-s două săptămâni. Ochii care nu se văd...

Peste zi s'a mai ogoit. Intrase'ntr'o viață nouă, cu alte rândueli decât cele știute: unele mai bune decât acasă, altele... nu prea. Să fie scris ceas cu ceas tot ce are de făcut oricine, somnul-somn, masa-masă, instrucția-instrucție, distracția-distracție, asta da, asta-i plăcea, îi mergea la inimă. Te uiți seara în perete la program. Intrebi:

— Ce scrie? (El, cu cartea, știi, mai așa, nu s'a prea bătut în partea asta). Mâne ce-avem?

— Cutare și cutare.

Nu pe ceasuri: pe minută. E bun! Știi o regulă. Și la Gostat ar trebui să fie la fel, că planul zilnic la Gostatul lor... cum îi cucoșul cel de tablă de pe acoperișul sediului, îl întorc vânturile ba'ncolo, ba'ncoace... Pe urmă-i bun și cum se ține ordinea la armată: caporalul — caporal, sergentul — sergent, ofițerii, iarăși... ofițeri. Mare ordine! Nu-și poate face nimeni de cap. Acasă uneori se cam iscă balamuc: suduie șeful de echipă către brigadier, brigadierul chiar și către director, dacă nu-i convine ceva. Ca la civilie... Are socotelile ei și civilia, nu merge ca la armată.

Ce nu-i plăcea lui Hariton? Erau destule, dar n'avea încotro. Front, aliniere, nu te mișca, răspunde scurt; îți place — nu-ți place, învață; îți place, nu-ți place — spală-te până și'n gură; îți place, nu-ți place — arma lună, cizmele luceafăr, pătura pe pat strună, în gardă fără epoletă să nu vii că te-ai făcut de baftă. Vezi, și milităria asta... are socotelile ei. Cel mai greu îi era că nu se dădea voie afară din cazarmă decât Duminicile. Când să mai pui și tu mâna pe vreo zvârlugă? Până să-i sufli una, alta la ureche, cum e femeia, a și zburat timpul. Ori ții seamă de biletul de

voie, ce oră scrie acolo, ori te ia comandantul la trei păzește c'ai întârziat. Altminteri nu-i chip. Fata sau femeia, ce podoabă ai putut găsi și tu? Nu-i pasă ei de biletul de voie, habar n'are... „N'ar strica — gândea întru sine Hariton — n'ar strica să facă și muieretel, *obligator*, măcar o lună, două, de armată, numai așa, ca să știe ce-i aceea“.

Din cele dintâi zile s'a întâlnit cu Alexa Drob și cu Ion Butnaru. La început în tren, nici nu se'ncumeta să gândească la ei. Vedea el bine că ofițerul care-i luase'n primire purta petlițe negre, vasăzică tunar. Militarii care erau cu dânsul, tot negru. S'a bucurat c'a nimerit la artilerie, la fel cu Drob și Butnaru. Dar câte regimente de artilerie n'or fi fiind în țară! Hop, că s'aude strigat în dormitor, abia ce sosise:

— Hariton Avacum! Care-i Hariton Avacum?

— Eu!

— Te cheamă din sat dela tine.

Alexa cu Ion! Măi, băiete, măi! I-auzi! Da' cum...? Iaca...! Voi tot aici? Păi, dar! Și tu!... încă m'am mirat când am auzit de unul Hariton. n'am crezut. Zic: și mai cum? Avacum. Eee, aista-i, nu-i altul. Strig la Drob: Hai Alexa, că-i Hariton... Măi, băiete, măi!

Cu Alexa Drob împreună se ținuse Hariton de multe șolțicării cândva. Câte pârleazuri n'au mai sărit unul după celălalt! Cu nevasta aceea rea de muscă, Alexa i-a făcut cunoștință; ori nu știa el de bărbat că-i supărăcios ori se prefăcea a nu ști, dracu să mai descurge, că la Alexa nu desluseși niciodată ce ține'ntr'însul. Incolo, Alexa-i Alexa: om de viață. Paharul nu-l duce la ureche, muzica lăutarilor nu le-o plătește, da-i place, ba și după fete se pricepe să umble așa, cât îi de însurat... Cu însurătoarea lui, bată-l potca, nu-i tocmai lucru de cinste — dar aceea-i altă istorie. În privința asta, Hariton nu-l mai apără, nu se învoiește în ruptul capului cum de s'a nimerit prietenul lui să ieie de necopt văduvă c'un copil. Acum, dac'a luat-o, a luat-o, treaba lui!

Cu Drob și cu Ion Butnaru alături, chiar uită o vreme unde se afla. Parcă era tot acasă, la Gostat (că acolo dormea, cum apucase din bulgăria sârbului), iar ei ar fi venit în permisie, cum a fost să zicem as' vară. Dar după ce s'a gătit repaosul de după amiază, au plecat Drob și Butnaru la divizionul lor, în celălalt capăt al regimentului. Hariton a rămas cu recruții dincoace, la „divizionul special“, unde fuseseră adunați laolaltă, până s'or mai învăța să calce a militar.

Comandantul lui de tun era un sergent isteț, vesel și bun de gură. Se cam potriveau. Întreba la instrucție Docan Ilie, sergentul:

— Funcțiile servantului numărul unu. Tovarășu' soldat Hariton Avacum.

Hariton sărea numaidecât:

— Funcțiile servantului numărul unu sânt...

Il întreba pe-un altul. Spunea ș'acela, dar moale sau le'ncurca. Întreba încă pe-un altul. Acela se brodea să nu știe. Atunci:

— Tovarășu' Hariton Avacum!

Hariton s'apuca să'nșire foarte bucuros, ca pe apă:

— Funcțiile servantului numărul trei...

Ținea minte. Ce spunea din gură, arăta și cu mâna. Se'nvârtea prâsnel în jurul namilei de tun, că nici nu-i luai seama când s'a'ntors roată înapoi la locul lui. Lui Docan îi râdeau ochii în cap, înflorea la obraz. Intr'un rând i-a evidențiat căpitanul pe amândoi.

Dinspre partea instrucției nu purta grijă Hariton. Greutatea lui era la educație, la citanie. Acolo se'mpotmolea, i-o luau alții înainte, oricât se

zbătea el să nu lunece spre coadă. Bunăoară, ținea locotenentul lecție. Bun. Stai pe bancă, ascultți, bagi în cap fiecare cuvânt și nu-l uiți. Îți dai, vasă-zică, silință. Da's multe lucruri într'o lecție, vin unul peste celălalt, se leagă 'ntre ele ca fânul în stog. Dai să spui și tu, — na! că nu te mai pricepi de unde s'apuci, se risipește stogul. Nu-ți vin vorbele. Nădușești, te'neci, scuturi din degete parcă te-ai fript... Nu-i bun. Singur bagi de seamă că nu-i limpede ce grăiești, parcă ți-e limba țeapănă. Și vederea ți se tulbură, de ciudă. Te rușinezi. Mai ieși în frunte, dacă poți!

Docan îl luă într'o zi deoparte pe Hariton. Era în timpul „studiului individual”. L-a chemat:

— Haritoane! Ia vino'ncea, măi tovarășe Avacu.

Nu-i venea bine lui Docan să zică Avacum. Mai îndemână-i era Avăcu. Ceilalți soldați tot așa-l agrăiau: Măi Avăcu, măi Avăce!

Hariton s'a ridicat din colțul unde se afla cu grupa lui, condusă de unul, Mitruc Nicolae, un băiat mărunțel, cu fața numai pistrii. S'a uitat întrebător spre locotenent. Locotenentul se plimba printre mese dela un capăt al sălii la celălalt. I-a făcut semn că-l învoiește să se ducă.

— Ordonafi, tovarășe sergent.

— Ia hai să 'nvățăm noi împreună, tovarășe Avăcu. Dela Mitruc mi se pare că nu prinzi mare lucru. Ce socoți?

Hariton înghiți în sec. Ce să mai răspundă? Parcă nu se vede cât e de greu de cap la învățătură? Mormăi stingherit:

— Alții prind... Da' eu, cu școala, de mic nu prea duc casă.

Aveau de 'nvățat Jurământul militar. S'apropia ziua când trebuiau să-l rostească ținând mâna pe steag. De știut, îl știa pe de rost. Din somn să-l fi sculat și ți-l spunea tot, fără greș. Docan spuse mulțumit:

— Buuun... Văd că merge strună. Să vedem dacă-l înțelegi. Poți să spui cu vorbele tale ce-i într'însul?

Cum să nu poată? A spus. Numai că Docan se încruntă deodată, supărat:

— Apoi atunci de ce le zăpăcești când te 'ntreabă tovarășul locotenent? Ori ți-e frică? Te sfiiești?

— Nu, — răspunse Hariton cu obidă. — Vorbirea... Aici mă 'ncure eu, la vorbire.

— D'apoi mai 'nainte, cu mine, ce-ai făcut? N'ai vorbit?

— Aceea nu-i vorbire.

Sergentul se plesni de mirare peste genunchi:

— Da' ce-i? Cucurigu?

— Nu, tovarășe sergent. Ii vorbă de-a noastră, bună, da' nu-i ca'n carte. Eu ca din carte nu pot zice, mi se leagă limba.

Nu-i cerea nimeni să toarne lecția cu ochii închiși, aidoma cum se afla ea tipărită în manual. Hariton însă, vedea că nu se potrivesc cuvintele. Degeaba, nu se potrivesc. Una spune el, alta scrie 'n carte. Cu jurământul e mai ușor, că-l spui de multe ori și-ți intră 'n cap de-a mai mare dragul. Are numai cuvinte pe 'nțelesul omului. Dar celelalte?

— Notițe n'ai scos la lecție? — întrebă Docan.

— Tț.

— De ce? N'ai caiet?

Ba avea, dar era plin de niște mazăgăleli să-ți pui mâinile 'n păr. Docan zise cam scârbit:

— Nu scrii tocmai, tocmai.

— Păi, eu, cu școala, de mic...

— Măi, — se 'nciudă sergentul fără veste — da' când v'a pus tova-

rășul locotenent să faceți buchile de probă, mi-aduc aminte că le-ai făcut pe toate ca lumea. Te-am și trecut în carnet la știutori de carte.

Hariton se apără numaidecât:

— Dacă mă ia careva cu frumosul, scriu. Iute, nu. Iute nu pot.

— Mare drăcie! — se minună sergentul. — Doară nu te-azorit nimeni, nici mai pe urmă.

Adevărul însă este, că Hariton, ca să nu deie de vreo belea chiar pe la 'nceputul cel dintâi al milităriei, se 'nțelese cu un altul să-i scrie și lui, pe furis ce s'o ordona. Acela, cumsecade, i-a scris. I-a dat numai de-a iscălit hârtia, că de iscălit învățase Hariton a se iscăli bine și repede.

— Ia să citim împreună ceva, Haritoane.

— Lăsați, tovarășe sergent.

— Pentruce să las? Poate citești mai bine decât scrii.

Ți-ai găsit! Citirea pentru Hariton era prăpăd. Mergeau cum mergeau, să zicem, două slove; la a treia parecă nimerea în fier, nu-și mai putea urni limba. Asuda learcă. Mai ușor i-ar fi fost să scoată cioate decât să citească. Un sâcai de semn acolo, o literă, adică niște liniuțe pe hârtie și ia uite ce necaz fără pereche îi face. Trudi un timp din greu, până prinseră a-i tremura genunchii și tot nu birui nici măcar un șir întreg de buchi. Atunci împinse cartea'nlături:

— Nu-i chip, tovarășe sergent. Eu, demic, cu cartea...

— Văd — îi tăie vorba Docan fără blândețe — o să te dăm la analfabeți, la școală.

Hariton nu se'mpotrivi. Tot nu i-ar fi folosit la nimic. În armată n'au obicei superiori să te'ntrebe: Ți place asta? Ori vrei mai degrabă altceva?... Sufletul însă, i se cerni cu totul: el, om de douăzeci și doi de ani să ajungă la analfabeți ca un plod din ceștilalți care-au recrutat la timp.

La Gostat cât n'au tras de el să vie la școală! Era o învățătoare în sat... Altminteri femeie la locul ei, numai că se ținea grapă de om dacă-l dibuia că nu cunoaște scrisul și cititul. De gura ei, s'a dus, chipurile, Hariton să 'nvețe. Mai mult se uita pe păreți. Odată venea, de trei ori nu. Trimitea vorbă prin alții că-i bolnav, îl doare piciorul (chiar se legase la un picior) și că stă în casă. Iar în gând îi făcea în ciudă învățătoarei: „Na, ce-ai să-mi faci? Lasă-mă repetent“. A ținut-o așa, mai mult lipsă decât prezent, vreo lună. Se deprinsese binisor cu asemenea soi de școală; trăgea nădejde că s'o deprinde și învățătoarea. Lui îi pria: la lucru nu-l căuta nimeni în ceasurile când se hotărîse să fie la școală de carte cu muncitorii gospodăriei; la școală, i se adeverea învățătoarei că el n'a fost nici la lucru, nici în altă parte. Dacă-i bolnav e bolnav! Intr'o zi, când se tolânise mai bine pe pat, cu râvnă între râvne să-i tragă niște aghioase, că tot era singur în cameră, numai ce vede că se deschide ușa și intră o fetică dandaratele, chinuindu-se să târâie de-un capăt înăuntru după ea cogeamite tabla neagră, pesemne cea dela poartă, unde se însemnau cu tibișirul evidențiatii și „cine ne fac greutăți“. De celălalt capăt ținea învățătoarea. Hariton s'a ridicat într'un cot, neliniștit, pe urmă a sărit în mijlocul odăii. A spus, uitându-se cruciș:

— Ce-i, Marică? (S'a făcut că nici n'o vede pe învățătoare. Presimțea c'o să se certe cu ea, furcă. Ce, acu vrea să-l scrie la tabla neagră?)

În locul fetei, i-a răspuns zâmbind învățătoarea (să tot fi avut vreo patruzeci de ani; putea să-i fie mamă):

— Iarăși te doare piciorul, tovarășe Hariton, așa e? M'am gândit că-i păcat să pierzi atâtea lecții. Dacă nu poți să vii la școală, uite, am venit noi cu școala la dumneata... Culcă-te la loc. Om face lecția aici.

Asta era pe vremea când nu-l luaseră întâia oară la recrutare, acum

trei ani jumătate. Ceva, ceva, tot a învățat el de nevoie la azbuche, în primăvara aceea, dar spre toamnă au mutat-o pe învățătoare în altă comună și'n locul ei a venit unul care se răstrea la oameni și-i aducea la școală cu deasila. Cu zăpăcitul acesta Hariton s'a împăcat de minune. Il păcălea în fel și chip fără să greșească niciodată. Il ducea cu vorba de-a mai mare dragul. Nici n'a mai pălit pe la școală. Se socotea ferit pe totdeauna de necazul cu învățătura de carte. Când colo, uite că n'a scăpat, a dat iarăși de necaz la armată.

Spuse blând și supus, cătând rugător spre Docan:

— Tovarășe sergent, mai bine să'nvăț singur, că pricep buchile, ați văzut. Mă'ncurc la câte una, două, da'ncolo... Docan se făcea că nu-l aude. Hariton stăruia cu acelaș glas domol: — La școală merge 'ncet. Eu, când m'oi pune cu dinadinsul, îi iau înainte pe toți... că ei îs mai tineri. Mi-e să nu mă ție 'n loc ceilalți la școală, tovarășe... — Docan stătea pe gânduri, uitându-se lung la recrut și cumpănind ceva. Hariton socoti c'a muia inima sergentului. Nu degeaba se 'nțelegea ei doi atât de bine la instrucție. Urmă a vorbi potolit, dar cu mai mare încredere în izbânda lui: — Imi și iau angajament față cu 'mneavoastră. Să mă controlați: până 'ntr'o lună citese și scriu ca pe apă.

Spre mai mare uimirea soldatului, Docan clătină din cap:

— Nu, tovarășe Avăcu... Nu'nveți într'o lună, că nu se poate, și nici în zece sau douăzeci nu 'nveți, că tare-ți mai place să-ți furi singur căciula. Rău îmi pare că te-am crezut alte dați... Ai un nărav urât, măi tovarășe: tragi minciuna și nici nu clipești. Ei, cât crezi că merge? Odată, de două ori... Te tot vedeam cum scrii, ghemuit în câte-un ungher. Ziceam: așa-i vine la îndemână. La citit din regulament, ba că te ușură'n gât, ba că nu știi unde-a rămas celălalt. Ei, acum vezi, cum te-am prins?

Hariton puse nasu'n pământ și tăcu. În mintea sa, îl ocăra zdravăn pe sergent: „Mare deșteptăciune! Grozav te mai crezi! Chiar și era cine știe ce greutate să mă prinzi! Te-am dus zece zile'ncheiate și încă te mai lauzi“.

Așa s'au întâmplat lucrurile că i-a căzut și pacostea asta pe cap: să se ducă la cursul de analfabeți, fără să țină seamă cineva că el are douăzeci și doi de ani împliniți, ar fi putut fi om cu armata făcută la vremea asta, dacă nu-l dușmănea și nu-l sabota înadins fostul președinte al Sfatului Popular.

3

Până după Anul Nou, iarna se arată peste măsură de blândă. În loc să ningă, doar că ploua din când în când. Fața pământului, neagră, părea nedumerită de rostul ei, în această parte de an, când s'ar fi cuvenit să doarmă, învăluită'n șaluri albe și groase de omăt. În regiment, noroaiile de astă toamnă, pe-acolo pe unde curtea nu era pietruită, hălăduiau în voia cea bună. Le mai zbârcea peste noapte câte-un îngheț ușor, acoperindu-le cu pojghiță sticloasă; până spre amiază, se topea, ori se spărgea pojghița, bălțile negre prindeau iarăși a tremura înfiorate sub aripa vântului. Noroiul creștea și se'ntindea până'n buza de piatră a aleelor. Și deodată s'a pornit o fulguire deasă, parcă trăsesese cineva zăvorul dela porțile cerului înourat. Nu înghețase cu temei; zăpada s'a așternut deadreptul peste mazăgă, peste apa gălbuie și vâscoasă a bălților, ș'a tot sporit din ceas în ceas până a ajuns la glezne. Dela o vreme s'a oprit ningăul să-și tragă răsuflarea ș'apoi iar s'a pornit, spornic, potopind lumea de fulgi. Ai fi zis că dintr'o zare 'n cealaltă torc mii și mii de fuse fără zgomot. Nici după ce s'a'ntemeiat amurgul, ninsoarea tot nu s'a hodinit, a lucrat înainte la războiul ei uriaș.

Dimineața, se ridicau troienii mai pân'la piept, că se stârnise ș'o leacă de v. scol peste noapte. Cu lopețile, soldații rupseră părții prin nămeți, să lege între ele toate clădirile din cazarmă. Chiuiau voioși și răscoleau zăpada, forfecând-o ca pe-o hârtie albă pân'au făcut-o bucăți, bucăți, toată curtea. Vântul se ostoise. Domnea în văzduhuri o liniște mare, o liniște măreață, ca'ntr'o sală de marmoră. În liniștea aceasta, glasurile oamenilor răsunau necrezut de limpede.

Când se adunară să'ncheie frontul, Mitruc cel mărunțel și pistruiat îl vesti pe Hariton:

— Măi, azi ne'ntoarcem fiecare la bateria lui.

— De unde știi? — întrebă Hariton, deși nu se îndoia deloc că așa va fi. În cazarmă, anumite schimbări, înscrise'n programul de instrucție, se cunosc cu mult înainte. Sunt așteptate, dorite și de neînlăturat, dar militarii proaspeți le tâlcuiesc totdeauna în fel și chip, ca pe niște întâmplări neprevăzute, fiindcă știu că viața lor, timp de-atâta luni, se va depăna într'una de-acum înainte numai după cum o hotărăsc din vreme programele.

Mitruc răspunse potrivit și pe pânțele mai sus centironul, că-i venea larg, oricât și-l încheia la gaura cea din urmă:

— Să vezi când o veni tovarășul locotenent-major. Ne împarte pe divizioane. Se cheamă c'am isprăvit perioada individului... Întâia... Te ceri la divizionul întâi, cu mine?

— Mă cer — zise Hariton fără să șovăie. — Ia trage-mi cutele dela manta, la spate, nu-ș'ce naiba are de stă umflată... Drob și Butnaru se cheamă că-s oameni din satul meu, consăteni. Mă mai iau cu dânșii. Ești și tu... Oare m-o da?

— Dacă te ceri, te dă — îl îndemnă Mitruc și fugi în front, pe alee, la flancul stâng. Hariton se'ndreptă cu pași mari spre flancul drept, însă intră cam la mijlocul frontului; acolo era locul lui, printre cei nici prea nalți, nici mărunței de statură.

De când sosise 'n regiment fusese repartizat la divizionul doi; de-acolo primise echipament și armă. Lui îi era, firește, tot una, însă după ce s'a întâlnit cu Alexa Drob și cu Butnaru, începuse a-i părea rău că n'a nimerit cu ei la un loc, în divizionul întâi. Il sfătuiseră amândoi să se roage de comandantul subunității de recruți, ca să-l schimbe la unu. Imprietenindu-se (nici nu-și dădea seama cum) cu Mitruc, Hariton îndrăgise și mai mult gândul acesta: să 'nceerce, să iasă la raport și să ceară să fie trecut dela doi la unu.

Însă, după ce se alinie în front, băgă de seamă că parcă nu-l mai trăgea inima așa de tare spre divizionul întâi. S'ar fi bucurat mult să fie cu Alexa, îi părea bine și de Butnaru și de Mitruc. Dar amintindu-și că sergentul Docan Ilie tot dela unu a venit, îi mai scăzu însuflețirea. Butnaru i-l vorbise de bine. Alexa nu-l ocăra ca pe alți gradați. „Dar dacă, — gândi Hariton, — ajung tot la tunul lui? Te pomenești că-l am comandant de tun și acolo. Nu-mi trebuie“.

N'avea nimic de'mpărțit cu Docan, nu-i pricinuiseră sergentul niciun rău. Totuși... „Las', mai bine să mă duc la doi. Ce să mi-o fac singur cu mâna mea?“

Dacă l-ar fi întrebat cineva: „Dar ce anume să-ți faci singur, cu mâna ta?“, n'ar fi putut răspunde. Docan se purta prietenos, nu striga la soldați, își îndeplinea bine sarcina lui de comandant. Pe Hariton îl dăduse nu odată drept pildă celorlalți la instrucție. Acestea toate așa erau, nimic de zis. „Las', mai bine la doi“, — gândi Hariton din nou.

Locotenentul-major se opri în fața frontului, salută, spuse bună dimi-

neața. Ii răspunseră toți într'un glas, tare de vui văzduhul dimineții. Intocmai după cum își închipuise Mitruc, comandantul începu să-i împartă unii la stânga, alții în fund, alții la capătul aleii. Ii citea dintr'o listă:

— Ambrozie Vasile, divizionul unu... Aioanei Panait, doi. Treci la dreapta... Brusture Gheorghe, trei, în fund.

Vreo câțiva stăruiră cu glasuri mai molcuțe sau mai îndrăznețe, după cum le era firea, să fie trimiși la cutare sau cutare altă baterie, pe unde aveau prieteni. Locotenentul-major zâmbi și făcu semn cu creionul în liste:

— Să văd dacă vi se aprobă.

— Nu le-aprobă, tovarășe lo'nent-major — sări cu gura plutonierul de baterie, un sergent major care stătea ziua 'ntreagă cu nasul în registre. Nu le-aprobă, că iese încurcătură cu echipamentul. L-au dat bateriile pe oameni. Nu se poate.

Lui Hariton îi năvăli sângele'n obraz. Uite-al dracului! Parcă hainele i-ar purta pe oameni, nu oamenii hainele. Din front, Mitruc îi făcu semn să nu se potrivească și să ceară și el. Mai mult de ciuda plutonierului, Hariton deschise gura să vorbească. Era bun locotenentul-major, îngăduia; numai la instrucție se făcea iute ca ardeul. Il auzi deodată cum i-o întoarce plutonierului:

— Ba să se poată! Voi, cu scriptele, care-i treaba voastră? Să descurcați ce încurcăm noi. — Și iarăși zâmbi, într'un fel foarte nevinovat, încât plutonierul se domoli și tăcu.

Asta-l domoli și pe Hariton. Ii plăcea de locotenentul-major: „Ăsta om!“ Totdeauna de altfel fusese de părere că asemenea comandant ca al lor nu găsești oricând. Așa că-și mută pe loc gândul să se mai ceară la unu. „Las' nu-i nevoie“. Nici nu mai întoarse capul spre Mitruc, ca să nu-l vadă cum se uită. Iși aruncă privirea, liniștit, departe'ncolo, spre câmpul care se zărea peste zăplaz, alb ca o oaie. Creadă Mitruc ce-o pofti. Adică dacă n'au să fie amândoi în acelaș divizion, n'au să poată rămâne prieteni? Ei, ba nu! Încă-i și mai bună socoteala: n'au să aibă prilej de ceartă pentru te miri ce mărunțiș.

— Tovarășe locotenent-major! — raportă sergentul Docan pe neașteptate. — Eu zic să-l propuneți și pe soldatul Hariton Avacum la divizionul întâi. Are doi consăteni acolo.

Hariton tresări. „Ce să bagă ăsta? Ce-i pasă?“ Docan vorbi mai departe către comandant:

— Pe urmă, a 'nceput să 'nvețe ochirea cu mine. Aș vrea, dacă se poate, să duc munca pân'la capăt cu dânsul, că-i bun... — Și-l fură iute cu coada ochiului pe soldat, ca și cum i-ar fi spus: „Știu că nu-ți place, dar rabdă“. Pe Hariton îl cuprinse mânia. „Mă paște! Și-a pus ochii pe mine. Eee! Nu merge-așa!“ Rosti nemulțumit:

— Tovarășe loco...

Dar comandantul înțelese altceva și-i luă vorba din gură:

— Cam prea mulți, Docane, la unu. Să nu bâzâie careva că i-am ales eu anume, unde iau bateria a doua în primire... Însfârșit! Am să-l propun, dacă zici tu. Să vedem ce se aprobă.

Hariton se răsuci spre Mitruc, cătându-i privirea bucuros: „Auzi, vine el comandant la a doua! Știi?“ Mitruc psemne habar n'avea, nu știuse nimic până atunci. Rămăsese cu gura căscată de mirare și se hlizea cu mare veselie către cei din jurul lui: „Strașnic! Ce mai... Cu un comandant ca locotenentul-major să tot faci armată.“ Când își zări, în flancul drept prietenul, îi făcu din ochi înștiințându-l fără cuvinte: „Strașnic, măi!“

Hariton nu mai raportă nimic. Chiar și uită că avusese de gând să raporteze. Il muncea altă întrebare: „M'or da la bateria a doua sau te pome-

nești că mă aruncă la întâia? La urma urmii, fie și la întâia, că-i tot divizionu'unu, înseamnă că-s cu el în divizion. Pe urmă e și Alexa, Butnaru, Mitruc..." Nici nu-și mai aminti de Ilie Dăcan. După o vreme, întâlnindu-și ochii cu ai sergentului, înălță din umeri nepăsător: „Atâta pagubă! N'am să mă despart eu de prieteni, din pricina unui gradat“.

4

Armata-i armată. Disdediminează, deșteptarea. Sudui trompetul printre dinți și te scoli. Il sudui de pomană, se'nțelege, că nu-i el vinovat. Execută un ordin. Dar pe cineva tot trebuia să-ți verși focul; n'ai să ți-l verși pe ordin, că nu ești într'o ureche... Pe urmă, la spălător. Te-ai mulțumi să-ți moi mâinile și să-ți svârli un pumn de apă rece'n ochi. Ți-ai găsit! De ce ești militar? Ca să te frece caporalii și sergenții, să nu mai păstrezi nicio deprindere tihnită de-acasă:

— Scoate cămașa, tovarășe! Pân'la brâu. Ia uite la mine!

Păi, da! El, vechi de-un an și mai bine'n cazarmă, gradat, îi dă mâna, se străduie să fie model și la spălat. Dar tu, recrut, ce folos tragi din asta? Ci-că sănătate. O fi! Mai degrabă ți-ar veni să te vâri înapoi sub pătură. Parcă ai chip? Cafeaua! Hai la cafea. Strigă sergenții să te'mbraci mai repede și să-ți faci patul ca la expoziție. Nu afli răgaz decât în repaos. Bine că mai sânt și repaosurile astea în armată, altminteri... Seara, când s'a isprăvit cu toate celelalte, și cu instrucția și cu educația și cu mesele și programul administrativ, sosește însfârșit ora liberă, înainte de stingere. Un ceas când face fiecare ce vrea, fără program. Atunci să te ții znoave și povești și istorisiri lungi de-acasă, — câte și mai câte. Nu-ți mai vine să te culci. Sună trompetul prelung, somnoros și tu parc'ai tot sta la taifas, cu voie bună și cu râs, că nu te simți trudit defel. În ceasul acesta, caporalii mai lasă și ei deoparte disciplina, îi mai slăbesc șuruburile iar sergenții s'adună cioată ntr'un colț, între ei, și s'asează la sfat, fără să se mai țină de capul soldaților. E un timp de vreme din cale-afară de plăcut. Radioul, agățat sus în perete cântă ca păsăruicile de-a mai mare dragul, un cititor cu glas tare ia dela colecție gazeta, o desface și s'asterne să citească'n gura mare hazurile de sub poze. S'a ghemuit la o măsuță și-i stau vreo cinci, șase călări pe umeri, să vadă. Is sătui cât îl aud altedăți slovenind cu glas trăgănat de popă articolul de fond. Pentru desfătarea pe care-o aduce această oră liberă chiar că face să-ți faci armata.

Hariton răzbise peste o mulțime de piedici și'ncepuse a se simți bine în viața de militar. Se deprinsese. Instrucția mergea ca pe roate, în privința asta nici n'avusese vreodată vreo neplăcere. Ce mare lucru să mânuești arma? O mânuești de zboară fulgerând ca o rândunică. Ori la țin: „*Echi — pați!*“ La *Echi* se'norda, la *pați!* zvâcnea ca din arc. Avea șmecheria lui: spunea în minte funcțiile una după cealaltă, ca la regulament. „*Funcțiile servantului numărul doi sânt... scoate capacul dela gura țevii...*“ Și le așezase'n cap pe toate despărțite una câte una să nu le'ncurce, întocmai cum stau caii între stănoage. Numărul unu aduce cu Surul: cal mare, bun la ham, cam greoi: Doi, — Răzvan, armăsarul: iute, focos, nu suferă, să-i vorbești aspru (El, Hariton, era numărul doi mai totdeauna). Trei, — ca Steaua: harnică și cuminte, le dă îndemn și celorlalți. Și tot așa înainte. Dela *pați!* până la *posturi, marș!*, Hariton dădea un singur ocol tunului parcă s'ar fi învățat numai odată în grajd, înainte de inspecție, ș'ar fi pus la locul lui fiecare lucrușor din fugă, fără să scape măcar unul. Uneori, când striga Dăcan: *la posturi!* sau: *în spatele meu, adunarea!*, Hariton venea cel dintâi fără mare

grabă, fiindcă ceilalți încă se mai mocăiau cu câte-un mărunțiș. Însă de cele mai multe ori, tocmai mocăiala celorlalți îl împiedica și pe dânsul să isprăvească repede treaba. Vezi că așa-i la tun: „funcțiile“ se leagă între ele, se împletesc delaolaltă. Dacă numărul patru stă ca prostul cu degetu'n gură, se poticnesc și alte „numere“. Hariton s'apuca să șoptească înciudat, fără să mai ție seamă că nu-i voie să vorbești în timpul instrucției:

— Hai, Brusture, mișcă măi! Mitruc, la sape! Harnagea! Vino'ncoa Harnagea, năucule, un'te duci?

Din pricina asta, nu era dată să nu-l ocărască sergentul:

— Tovarășe Hariton, gura!... Haritoane! Lasă-l pe Brusture să-și facă funcția cum știe... Avacu! Tovarășe Avacu, ai să capeți un serviciu peste rând dacă nu te-astâmperi...

Hariton tăcea, dar îl privea încruntat, vrăjmaș. Ce, Docan nu-i vede cât îs de ticăiți? Spun funcțiile pe deasupra, cu ochii închiși, că le-au învățat în cele din urmă dar când să puie mâna, le zăpăcesc. Cum o să fie tunul echipat la timp?

Intr'un rând, Ilie Docan își pierdu răbdarea de tot. Ce-i drept: și Hariton chiar că-și făcuse de cap, se pitea după roate ca să șoptească sau făcea semn în toate felurile cu mâna. Sergentul își ieși din sărute. Strigă supărat:

— Stai! Dezechiparea!

Nici n'apucaseră a dezveli tunul pe jumătate. Il acoperiră în grabă, gata numai să vie tractorul ca să-l agațe de coadă. Nestăpânit, Hariton îi șopti lui Harnagea, când băgă de seamă că acela, cum i se tot întâmpla, iarăși uitase de-o trebușoară:

— Ciochinarea, măi, ciochinarea!

Iar Docan, auzindu-l, răzni vânat de mânie:

— Hariton!... Măi, Avacu, măi, de câte ori ți-am spus să taci din gură? — Veni la un pas de el, uitându-i-se neclintit în albul ochilor. Ai fi zis că acuș îl ia de gât. Hariton clipi necăjit. Naiba s'o ia de repezeală, că uite ce pozne-i face. N'a vrut să șoptească, îi era și lui lehamete să se tot audă ocărit că-l mănâncă limba, dar dacă... Mototolii ăștia-s de vină; se mișcă'ncet ca melcii.

Docan se'ndepărtă fără să mai spună un cuvânt. Soldații înghețaseră. Parcă nu se mai afla dinaintea lor sergentul Docan cel prietenos și vesel, ci un altul, un comandant mohorât și răutăcios, bunăoară, unul care nici el nu-și știe slujba cum trebuie. Peste câteva clipe sergentul ordonă adunarea. Dacă-și văzu oamenii aliniați într'o clipită, se însenină, zâmbi. Dădu pe loc repaos și s'apucă să-l facă de răs pe Hariton:

— ... Eu îi spun: „Tovarășe Avacu, lasă-i pe ceilalți în pace, să-i văd cum lucrează“. El, nu. Trage-i cu șoapta, cu semnul. „Tovarășe Avacu, astâmpără-te!“ El se pitește după roată și dă ordin cu mâna, de-acolo. Apoi cine ordonă'n tunul ista, Avacu? Tu sau eu? Ce dai din umere? Spune răspicat: eu îs comandant ori dumneata? (Așa le spunea Docan pe amestecate, soldaților: când tu, când dumneata, după cum îi venea la gură). Hai, răspunde: ce te codești?

— 'Mneavoastră, tovarășe sergent.

— Poate râvnești să-mi iei locul, să fii tu comandant de tun? Nu-ți ajunge că te pun totdeauna ochitor?

— Nu, tovarășe...

— Las' că te-am simțit eu! Bine, Avacu. Fii comandant. Uite, eu stau colea, deoparte. Zi că ești sergent... Auziți, măi tovarăși? Dau ordin: să vă supuneți lui ca cum aș fi eu. Îți mai dau un om, să ai grupa întreagă. Așa. Ia comanda și să văd cum îmi echipezi tunul, la record.

Au răs soldații, s'a scărpinat Hariton pe sub bonetă, dar sergentul nu glumea. L-a pus să comande. Și a ieșit prost cu echiparea, prost de tot. Servanții se hlizeau către Avacum, se ghioteau între ei, vorbeau. Erau printre dâșii și soldați vechi. Scosese răsunetul afară din remiză, în curte. Vremea se mai muiase, zăpada era afânată, prindea a lăcrăma. Pe cerul albastru, soarele cât o mămăligă. Chiar și lui Hariton i se părea că toată întâmplarea asta-i o glumă. Dar Docan de colo, cum stătea rezemat de-un stâlp, cu brațele încrucișate:

— Tovarășe comandant de tun, ce-i cu dezordinea asta la grupa dumitale? Nu vezi că nu te-ascultă oamenii? Comandant ești sau păpușă de cârpă? (Drept așa-i lua și locotenentul-major câteodată pe sergenții mai stângaci).

Hariton dădu să râdă, însă Ilie Docan nici gând n'avea să glumească. Porni cu totul seriosul să-l facă pe Hariton de două parale: că-i bleg, n'are autoritate, nu-i bun de nimic. Nu-i dădea voie să răspundă un cuvânt. Și după ce-l blagoslovi în toate felurile, ordonă aspru:

— Încă odată. Să văd o echipare și o dezechipare model.

Au curs pâraie de apă pe soldați. Pricepând Hariton că n'o scoate altfel la capăt cu trăznitul ăsta de sergent, se puse cu gura pe soldați și dă-i, muștră-i, îndreaptă-i, ordonă. Nu mai voia să știe de prietenii, de glumă, de nimic. Docan stătea în spinarea lui ca un ghimpe. Cum zărea o greșală cât de mică, îl întorcea:

— La loc, tovarășe comandant. Nu-i bun. Am spus: echipare și dezechipare record... De ce lași oamenii să vorbească? De ce?

Al dracului, Mitruc! Acum nu-i mai tăcea lui gura. Șoptea, făcea semne pe ascuns către ceilalți. Hariton pricepu că Mitruc se zbate-așa numai din prietenie, pentru el, adică pentru Hariton, ca să-l ajute, să nu-l mai vadă chemat de Docan, stând drept, cum scrie la carte și înghițind la ocări, cu duimul. Prietenie, prietenie, — dar uite că sergentul nici nu vrea să știe de una ca asta. El atâta știe: echipare model, liniștea cea mai desăvârșită. Când s'a zbârlit odată Hariton către Mitruc (că nu mai putea, își sărise din țâțâni!) a rămas Mitruc cu ochii blejdiți, n'a mai suflat o vorbă. Atunci a ieșit și echiparea. La record! Soldații erau trudiți, alergaseră și se frământaseră zdravăn. Hariton însă, măcar că nu se mișcase mai deloc, tot timpul — cum e treaba de comandant — ci doar că supraveghease lucrul, se simțea istovit, stors de vlagă. Asudase de parcă-ar fi cărat tunul în spinare, singur. Și'n același timp, îl chinuia un gând săcâitor: „Te pomenești că s'a supărat Mitruc pe mine. Acum are să trebuiască să stau de vorbă cu dânsul, să-i arăt că de nevoie...”

Numai că Mitruc nu se supărase de fel. Râse mulțumit, cu gura la urechi când, în cele din urmă, sergentul Docan strigă plin de voie bună:

— Așa da, Avacu. Asta zic și eu, echipare-dezechipare. Ha! ha!... Ei, Haritoane, ce socoți, e bine să fii comandant?

— Nu-i bine, tovarășe sergent — răspunse Hariton amărît și încă tremurând înlăuntrul său de câtă grijă avusese să nu mai greșască oamenii.

Docan îl luă de umeri și-i dădu un ghiont în glumă:

— Ba-i bine, măi frate. Dacă te pricepi să-ți mări oamenii, cumsecade, e foarte bine.

În cea dintâi Sâmbătă de când sosise la divizionul întâi, Hariton își și făcu planul: „Măine după masă, tiva'n oraș”. Acum o săptămână, Duminică, tocmai când se întorcea cu Mitruc și cu încă unul dela plimbare, la trei

străzi mai încolo de cazarmă, îl privise cu înțeles o fată. Era târziu, nu s'ar fi oprit pentru nimic în lume, că o'mplinea cu ofițerul de serviciu (ș'asa au sosit toți trei doar un minut înainte de ora pusă'n biletul de voie), însă privirea fetei aceleia n'a mai uitat-o. Stătea ea, drăcoaica în poartă și se uita, se uita, parcă se ruga să-i scapi o vorbă'n doi peri. Pusese anume căldările jos, în zăpadă, lângă dânsa ca și cum, venind dela cișmea, nu putea poposi în altă parte decât în calea soldaților. Și-o căta singură cu lumânarea, vezi bine. Hariton i-a trântit acea vorbă'n doi peri râvnită de ea, ea s'a hlizit, gata, s'au înțeles. Atât că nu mai era timp și pentru altele atunci. Nu-i nimic, mai vine o sfântă Duminică ș'o să se'nființeze Hariton din vreme singur, singurel în dreptul porții. N'a suflat un cuvânt în privința aceasta nici lui Mitruc, nici celuiilalt, ca să nu-l încurce. Singur cu drăcoaica alături, atâta-i trebuie. Și să aibă măcar un ceas, două de vreme pentru ea. Mai încolo, n'ai grijă, om vedea noi ce s'o mai petrece că mai mult de ce-a lăsat Dumnezeu parte omului n'are cum fi. Uite-acuș, acuș se'mplinesc patru luni de când a îmbrăcat straiul militar, Hariton, — om de douăzeci și doi de ani, și cruce de flăcău zvânturat, nedeprins să rabde așa, cum ar sta priponit Răzvan, armăsarul de-acasă dela Gostat.

Câteodată parcă-l mostra amintirea Sevastiței. Iși alunga repede gândurile să nu i se moaie inima. Cât l-a fiert ea fără milă toată primăvara și toată vara... Acum, ca răspuns la „poștala“ lui, îi scrie și i se'nchină cu sănătate, zice că-l așteaptă. Mai bine i s'ar fi închinat as'vară! Las' că n'o mai afla ea toate câte-s a' soldatului. Și iarăși se apuca Hariton să legene'n minte planul cu drăcoaica: ce-are să-i spuie mai întâi, cum are s'o încante pe urmă, după aceea că i-a fost dor de ea toată săptămâna și pe urmă... he, he! Pe urmă....

— Caragață! Asmarandei! Hariton! Pălămidă! Cărămidaru! Drob! Mitruc! Arsene!

— Ce-i?

— 'Zent!

— Ordonăți, tovarășe sergent!

— Pălămidă! Lasă țigara, hai că ne cheamă Docan... Hai iute! Da, tovarășu' sergent Docan... Ci-că să mergem la depozit să luăm cărbuni. Dă-o-n paștele ei de țigară!

Depozitul de cărbuni era dincolo de un maidan mare, chiar în spatele cazărmii. Acolo se făcea și instrucție uneori, când nu era nevoie de ieșit la câmp. Tăvălită și pisată sub cizme, zăpada se înegrise și mai mult din pricina cărbunilor cărați cu sacii pe divizioane, sau pe servicii, în fiecare zi dela depozit în cazarmă. Când venea rândul divizionului unu, cam de două, trei ori pe săptămână, plecau mulți sub comanda unui sergent, ca să facă un singur drum. Așa hotărâse locotenentul-major Dascălu, cel care-i instruisese pe recruți mai înainte, iar acum era comandantul bateriei a doua, a lui Hariton.

Alexa Drob se oțări auzind că trebuie să mcargă la cărbuni:

— Iar nu mă lași în pace, măi Docane? (Se tutuia ca'ntr-oameni de anul al doilea ce se aflau). Nu-ți ajung ăștia, bobocii?

— Hai, Drob, — îl rugă Docan. — Nu mă mai necăji și tu. Toți ceilalți is în răspândiri. Nu vezi că-i nevoie? Câți suntem și tot nu-i desul. Vrei să se supere tovarășu' locotenent-major?

Alexa bolborosi înciudat ceva despre viață și despre mama ei de viață, își luă mantaua și ieși din dormitor. Se încolonară. Plecară. Pe drum, Docan,

vajnic, milităros, cum îi era obiceiul, că să-i învețe pe recruți (tot recruți li se spunea; așa, din deprindere):

— U'a, do', tre — U'a, do', tre... Ține pasul! Stângu'!... stângu'!

Parcă aveau pe naiba'n ei câțiva dintre soldați, se bucurau pe semne, ca și Hariton, că vine Duminica, mâine. Râdeau, se ghionteau, pierdeau cadența.

— Haide, haide! — strigă Docan — zburdați ca mânjii. Acu' vă fugăresc! Lasă vorba, Pălămidă! Stângu'... U'a, do'...

— Ia tăceți, măi, nu vă e rușine? — șopti Mitruc, muștrător și după dânsul și Hariton:

— Pălămidă, dă-o dracului, astâmpără-te! Alexa! Lasă-l în pace, măi Alexa, nu-l mai stârni, nu-l vezi că-i nebun?

Fruntaș, Alexa, soldat vechi, dar câteodată își făcea de cap mai rău ca unul nou. Alexa îl șfichiui pe Hariton:

— Ce-i măi, ți s'a suit milităria la cap?

Iar Docan din urmă:

— Gura! Stângu'!... stângu'... Măi, dacă nu vă liniștiți să știți că vă fugăresc!

Era întuneric, amurgise de tot. Grupa ajunsese'n mijlocul maidanului aceluia, mare cât toate zilele. Tot înghimpându-se cu glasuri scăzute, Drob și Hariton se apucară deabinelea de sfadă, că nici Mitruc nu mai izbuti să-i împace. Numai ce se'mpiedică Hariton de-un pietroi și vine huștiuluc la pământ. I s'a părut că i-a pus piedică Alexa din spate, dar Alexa i s'a jurat mai pe urmă că nu-i adevărat. Ce-o fi fost, ce nu, se ridică Hariton gemând și'ncepu să meargă șchiop. Se lovise la genunchi. Docan îl scoase din coloană, îl luă să meargă alături de el:

— Te doare rău, Avacu?

Îl durea, însă nu voi să se arate slab față de sergent, mai ales că-l vedea necăjit acum și din pricina lui Alexa, căruia nu-i mai tăcea gura. Zise cu voie bună:

— Oleacă, tovarășe sergent. Șchiopăt, pân'mi s'o da piciorul, pe urmă-i gata.

— Bun. Mergi încet... U'a, do', tre... Măi, vă fugăresc! Lasă vorba! Drob, nu-i mai întărîta... Eee! d'apoi voi... Ia ascultă ici: Grupăă! Înainte, fugaaa...

Comanda-i comandă. Soldații tăcură deodată. Izbiră talpa și-și repeziră pumnii la piept, gata să alerge.

— Marș! — strigă Docan; grupa zbugni înainte, în fugă, frământând zăpada. Sergentul, stând pe loc, cu Hariton alături, ordona ca la reglement: — Stai! Inapoi în fugă... marș!... Stânga'mprejur... Înainte'n fugă... Hai, Pălămidă! Hai, Cărămidaru! Fugi, fugi, că de nu, te țin tot așa până dimineață.

Alexa Drob fugise odată, de mântuială; după aceea se opri mai încolo, să-și aprindă o țigară. Când îl zări, Docan se făcu negru de mânie. El își rupe pieptul comandând, iar așa... Răcni:

— Drob! Soldatul-fruntaș Drob! Ce stai? Asta exemplu dai 'mneata recruților? Aruncă țigara imediat, că te raportează... Drob, n'auzi? Măi, ai turbat?

— Ia mai moaș-ta pe ghiață — i-o curmă Alexa vorbind gros, ca nealțedăți. — O faci pe nebunul cu mine?

— Soldatul-fruntaș Drob, te invit să respecti imediat disciplina. Nu-i vorba de mine, măi! Respectă gradul.

— Mă... pe gradele tale — mormăi Alexa, aruncând țigara și plecând

încetișor după ceilalți care alergau. Docan scrâșni. Făcu un pas, dădu să se repeadă înainte, apoi rămase locului, suflând greu. Prin întuneric Hariton nu-i deslușea bine fața, dar era incredințat că sergentul trebuie să arate vânăt la chip de mânie. Îl auzi răstindu-se:

— Grupăăă! Stăi! Adunarea... V'aliniați!

Obosiți de alergătură, oamenii tăceau. Nici Docan nu mai scoase un cuvânt, în afară de comenzi, până se întoarseră toți în cazarmă. Cum sosiră, el și trecu în cancelarie la locotenentul-major să raporteze.

Hariton tocmai răsturna sacul lui de cărbuni în ladă, când se răspândi vestea că l-a chemat locotenentul major pe Alexa în cancelarie.

— Olu! — făcu Pălămidă, înfricoșat. — Mă cheamă și pe mine, la sigur. Ai văzut că s'a făcut scârbos Docan? Nici nu credeam... Ne-a alungat, a răcnit. Nu, nu-i ajunge! Mai și raportează... Zău, dacă mă așteptam la una ca asta din partea lui.

— Da' și tu ți-ai făcut de cap — îl dojeni Mitruc cu un fel de mâhnire.

— De câte ori ți-am spus să nu te mai ici cu Drob? Asta-i așa, zmucit din botez.

Lui Hariton îi sări țandăra că se leagă Mitruc de prietenul lui, Alexa. O fi Alexa cum o fi, dar Mitruc să nu uite că-i un mucos pe când Drob, la anu' pe vremea asta, e om cu armata făcută. — Atunci și lui Mitruc îi sări țâfna:

— Ce-l aperi așa? Dacă ar fi fost ceva de capul lui, nu rămânea el tot soldat în anul al doilea. Las' că se știe... Ți-o fi prieten, nu zic. Dar dacă urmat as'vară școala de instructori pentru recruți, de ce n'a ieșit instructor? Docan tot frunțas era. A ieșit sergent. Hai?

Înainte să apuce Hariton a răspunde ceva, plantonul strigă din ușă:

— Hariton Avacu! La tovarășul locotenent-major. Dă-i drumu'!

„De ce mă cheamă pe mine?“ se'ntrebă nedumerit și tot atunci înțelese: „Să știi că l-a raportat și pe Alexa. Mă cheamă de martor“. Porni cu pași grăbiți spre cancelarie. Din urmă, Pălămidă îi aruncă rugător:

— Măi, Avacu, ai grijă de mine, să nu mă'nfunzi prea tare, măi!

În cancelarie, stăteau la masă deoparte locotenentul-major Dascălu și locotenentul Pandelescu, comandantul bateriei întâia. De cealaltă parte a mesei, în picioare, Ilie Docan cu boneta în mână. Nu mai era nimeni altcineva în cancelarie, afară de Ion Butnaru, furierului divizionului. Ca totdeauna, Butnaru ședea pe-un scaun la masa de sub fereastră și scria în hârtiile lui. Peste o clipă răsună un ciocănit în ușă și intră Alexa. Salută, își scoase boneta și se opri la un pas de sergentul Docan. Cam oacheș era el din naștere, dar acum părea și mai oacheș. Părul negru, tuns scurt îi stătea bățos în creștet, unde făcea vârtej. Cum dădu cu ochii de Hariton, îl măsură obidit ca și cum i-ar fi spus: „Ții partea lui Docan, ha? Te dai bine pe lângă sergent“.

Locotenentul-major Dascălu șopti ceva cu celălalt ofițer, cu Pandelescu, apoi îi ceru lui Docan să povestească din nou toată întâmplarea, amănunțit, ca să audă și Alexa și să recunoască. Docan zise:

— A insultat gradul, tovarășe locotenent-major. Nu mi-e de mine, dar...

— Ce zici, Drob?

— Nu-i adevărat, tovarășe lo'nent-major — se repezi Alexa, luând foc cu gura, nu alta. Li era frică să n'o pățească rău de tot. — Am grăit atâta numa', că-s om vechi, să nu mă frece ca pe răcuți, că eu cunosc militărie, n'am nevoie. Și el n'a vrut, a răcnit asupra mea, atunci m'am dus la grupă. Altceva, tovarășe lo'nent — major, nimică n'am făcut. Da' Docan... tovarșu sârjant Docan are ce are cu mine că nu-i plac ochii mei.

Dascălu voi să aflu neapărat de ce nu-i plac lui Docan ochii lui Alexa Drob. Alexa se dezvinovăți:

— Nu știu, tovar'șe lo'nent-major. Ii zăcaș.

Docan, la rândul lui, se apăra că n'are nimic cu Drob, dar că dece a insultat gradele.

— Un moment! — zise locotenentul Pandelescu mohorîndu-se, și-i făcu semn lui Dascălu că vrea să limpezească el lucrurile.

Alexa era din bateria lui; Docan din bateria lui Dascălu.

— Soldatul-fruntaș Drob, ai zis sau n'ai zis: „Mă... pe grade?”

— N'am zis, tovarășe lo'nent.

Docan îl fulgeră din ochi:

— N'ai zis tu asta? A auzit și Avăcu, că era lângă mine.

Prins între ciocan și nicovală, Hariton își roti ochii nedumerit prin cancelarie. Nu știa ce să facă. Să mintă? N'ar fi vrut să mintă; dar nici nu vroia să-l înfunde pe Alexa, care răsufla din ce în ce mai greu și asudase, i se brobonise fruntea. Locotenentul-major Dascălu se uita pe rând la cei din fața lui, fără să facă o mișcare. Era mult mai tânăr ca Pandelescu. În mintea sa, Hariton îl prețăluisese: „Nu-i decât cu doi, trei ani mai mare decât mine”. Pandelescu, în schimb, mare lucru de n'o fi bătut pe muche un pol și jumătate, cel puțin. Altă sămânță de om, Pandelescu acesta. Fusesse pe vremuri plutonier, în armata veche. La sfârșitul războiului, luptase în Tatra cu unitatea lui, se vede că făcuse vreo ispravă și a înaintat. I se cam știa viața în divizion de toți, că n'o ascundea. Azi plutonier-major, mâine adjutant cu patru galoane cum era pe-atunci, în 1948 s'a văzut și sublocotenent. Membru de partid. Punctual la serviciu, sânguincios, energic, însă nici nu suferea comparație cu Dascălu. Când lua Dascălu o hotărîre, apoi era hotărîre. Pandelescu se cam lăsa bălăbănit de vânturi; acum spunea una, mâine alta. Se'ncurca singur. Cu soldații uneori se purta moale, de le era lehamite și recruților; alte dăți se asprea și se iuțea din nimică toată, de-ți venea să-ți iei lumea 'n cap. Când îi cășuna pe unul, apoi vai de steaua lui.

Hariton își dădu seamă că Alexa le-a dat toate pe una. Dacă-l ia la ochi Pandelescu, amin! N'o să mai aibă zi bună în baterie. Mai face și arest, ca popa. Bietul Alexa! Dar cum să-l ajute, ce mărturie să pună, ca să nu-l bage de tot la fund? Se'ntâlni ochi în ochi cu Butnaru, care-și ridicase capul din hârtoagele lui. Pe fața bălană, molatică a lui Butnaru parcă citeai: „Te lasă inima, Haritoane, să-i dai și tu una 'n cap lui Alexa? Prieteni sântem noi? Consăteni?”

— Tovarășe locotenent-major, eu am rămas în urmă, că mă durea genunchiul. Nu știu ce-or fi vorbit dumnealor între dumnealor. N'am auzit.

Docan strigă scos din fire:

— N'ai auzit? Erai lângă mine, Avăcu.

— Mă seca la inimă genunchiul, tovarășe sărjant. Dacă n'am auzit...

Oricât l-au mai sucit după aceea Dascălu și Pandelescu pe Alexa Drob, nu l-au putut dovedi. El căpătase curaj, i-o trăgea pe la nas lui Docan că-l prigonește. Ofițerii se împărțiră și ei. Locotenentul major Dascălu zise încruntându-se:

— Dar de ce n'ai executat ordinul, tovarășe Drob? Lasă istoria cu insulta gradului, om mai cerceta asta și altădată. Vorba e că n'ai vrut să execuți, îi drept? Pentruce? Pentrucă Docan se poartă prietenește cu voi, cei din anul al doilea?... Las' c'am început să te cunosc, Drob, n'avea grijă.

Alexa se apăra în fel și chip, parcă anume să-i facă'n ciudă sergentului, care tăcea și numai cât se uita pe sub sprâncene la Hariton. Deodată, Pandelescu zise cu acreală:

— Tovarășe locotenent-major, cred că deocamdată nu se poate lua nicio măsură. Drob e din bateria mea, îl știu că-i băiat bun. Să nu i se fi năzărit sergentului, cum era el supărat.

Dascălu îi răspunse privind în altă parte:

— O să mai discutăm despre asta. — Și către cei trei care stăteau în picioare, cu bonetele sub braț: — Liberi. Puteți pleca.

Salutară. Cel dintâi ieși Docan, călcând apăsător. În urma lui, Alexa, care-și ținea fruntea sus. Când puse mâna pe clanță, Hariton se'ntâlni iarăși ochi în ochi cu Ion Butnaru. Furierul zâmbea nevăzută, doar cu privirea, și parcă-i șoptea: „Să trăiești, Haritoane, așa mai vii de-acasă. Bietul Alexa!”

Soldatii își rânduiau armele în dulapul rastel. Se dăduse ordin că'n acea după amiază de Sâmbătă, toată lumea să-și curețe arma și s'o pregătească pentru inspecție. Unii avuseseră mai mult de furcă. Rugina, bat-o s'o bată! Abia întors dela cărbuni, Mitruc, de pildă, se apucase din nou să-și răsucească pușca pe dos și pe față, cercetând-o locușor cu locușor și tot netezind-o cu o bucată de lemn moale, că te și plictiseai văzându-l. Așa era el de soiul lui: migălos. Când auzea de inspecție, nu mai vroia să știe de nimic, se vâra și'n foc numai să iasă bine.

Hariton pătrunse cam fără chef în sala alăturată dormitorului și cătă lung spre cele două mese pentru arme. Mai rămăseseră puțini soldați în jurul lor. Cei mai mulți isprăviseră; aruncau încă o privire în rastel, mulțumiți și se duceau în dormitor sau ieșeau pe coridor să fumeze. Hariton se apropie de Mitruc cu mâinile la spate și gândul aiurea. Mitruc îl întrebă în timp ce mai trecea odată câlțul pe țeavă:

— De ce te-a chemat în cancelarie?

— De nimic — răspunse alene Hariton. — Să spun eu cine a avut dreptate: Docan sau Alexa?

Mitruc se miră. Zise împingând cu vergeaua:

— Pentru asta? — Și după o vreme: — Tu ai isprăvit cu arma? Poate-ai face bine să te mai uiți odată la ea.

— Teăș!

Veni îndată locotenentul-major în inspecție. Era numai cu vestonul pe el, cum ieșise din cancelarie, și cu căciula zvârlită 'n vârful capului. Ii licăreau ochii a răs ca totdeauna, dar se ținea serios. La inspecție voia să arate că nu glumește; așa-l știau toți încă de pe vremea perioadei întâia de instrucție. Năltuț, rumen în obraji și vânjos, măcar că părea plăpând, apuca arma de țeavă chiar dela vârful, să-i simtă greutatea ș'o ducea la ochi. Se uita printr'însa ca prin ochian. Sergenții, comandantii de tun, îl înconjurau cam neliniștiți. Fiecăruia îi era să nu se ivească undeva tocmai la dânsul păcatul, afurisita petișoară de rugină. Controlaseră ei, nu-i vorbă, cu deamănuntul, dar parcă poți ști vreodată de nu ți-a scăpat ceva? Însă armele erau curate. Locotenentul-major Dascălu se însenină de tot la față. Strigă vesel către Pandelescu care-l urma pas cu pas:

— Tovarășe Pandelescu, ce-i facem? Nu-i și nu-i pic de rugină! Țștia au consumat-o pe toată, n'au lăsat nici de prăsilă.

„Țștia” adică soldatii, răsăra dându-și coate. Pandelescu, tot nalt și slab, dar negru la față, cu o uitătură piezișă parcă-i era lehamite de orice vedea, răspunse în silă:

— Fiindcă i-ați anunțat de dimineață că faceți inspecție. Da' ia să-i fi luat dvs. aseară, de pildă. Stătea rugina de-un deget.

„Ce le mai trânteste câteodată și Pandelescu!” — gândi Hariton cu ciudă. „Cum era să fie rugina de-un deget? Doar nu-i praf... Da' are fiere 'ntr'însu Pandelescu, parcă-și rupe din carne când trebuie să laude un om.”

După ce inspecta o armă, locotenentul-major i-o trecea sergentului de lângă el, adăugând din timp în timp câte-o observație: „Să vezi dacă nu s'a decalibrat cumva“; „Asta de când e ciocănită aici?“ Așa ajunse și'n dreptul lui Hariton. Ii luă arma din mâini, privi prin ea, se'ncluntă:

— A cui e asta? — Când dădu cu ochii de Hariton, se mohorî dintr'o dată. Nu-i spuse o vorbă; numai cât se răsuci spre Docan: — Uită-te și dumneata, sergent. Iți place? De ce n'ai controlat?

— N'am mai avut când, tovarășe locotenent-major. N'am prididit, că m'ați trimis la cărbuni.

Dascălu încuviință din cap:

— Ai dreptate... Ei, vezi rugina?

Hariton simți un junghi prin inimă. Știa că-și ștersese bine arma. Rugină? La el, rugină? Și totuși se afla acolo, la închizător o pată prăpădită, cât un vârful de ac. N'o văzuse, dracu s'o ia de pată, că el se îngrijise mai mult de țeavă. N'o zări la început nici Docan; apoi zise moale către Dascălu:

— Incolo-i bec. Numai aici... mdă! S'a grăbit că l-am chemat la cărbuni. Pe urmă, a fost și la'mneavoastră...

Dascălu tăcea, căta oțărît spre Hariton. Docan îi puse soldatului arma'n mână:

— Du-te fuguța, Avacu, dă-i cu lemnul moale și ad'o 'napoi. Iese la iuteală.

Până la sfârșitul inspecției, Dascălu mai găsi încă două arme rău curățate. Dar acelea într'adevăr erau neșterse, te'nclăncenai când te uitai pe țeavă. Ale cui erau, știa întreg divizionul: a lui Țarcă ș'a lui Văleanu, doi leneși de pomină. Mai fuseseră ei pedepsiți de câteva ori; degeaba, se'ndreptau greu de tot. Las' că și sergenții care-i aveau în grupe: se scuturau, fiecare zicea că n'a mai pomenit de când mă-sa l-a făcut „asemenea podoabă de ostaș“. N'aveau ei răbdarea și nici gura aprigă a lui Docan... Așa, lăsați de capul lor, leneșii tot dădeau înapoi ca racul, și veșnic o păteau. Erau vestiți. Dascălu vorbi cu asprime:

— Sergentul Troască și sergentul Văraru! Să poftiți după asta cu mine în cancelarie... Iar tovarășii ăștia soldați... fiindcă nu le pasă de arme, oprire de-a ieși mâine din cazarmă. Toți trei.

— Și Hariton Avacu? — întrebă cu sfială Docan, nevenindu-i a crede.

— Și.

Hariton înlemni. Adică mâine... să steie priponit în cazarmă? Tot luându-se cu treburile, aproape uitase de-un timp că a doua zi era Duminică și că dorea să se 'ntâlnească negreșit cu acea drăcoaică pe care era încredințat că va pune gabja cât ai clipi... Oftă din greu, tăcu. Pricepu că s'au dus de-acum pe apa Sâmbetei și Duminica și drăcoica. Paguba, la drept vorbind, îl amări întâi mai mult chiar decât pedeapsa neașteptată. După asta însă simți îndată și-un alt soi de usturime, fiindcă Dascălu adăugă răstindu-se la Docan:

— Da' ce, poate vrei să-l evidențiem? Ia nu-i mai căta atâta în coarne!

Se făcuse tăcere deplină în dormitor. Soldații se uitau nedumeriți unii la ceilalți. După câte-l cunoșteau, locotenentul-major Dascălu n'avea obicei să năpăstuiască pe nimeni. I-a cășunat asupra lui Hariton? Pentru ce? Pentru petișoara aceea? O muștrare acolo, era de ajuns. Chiar și Pandulescu, cât era el de acru din fire, încercă să-l îmbuneze pe comandant. (Lipsea căpitanul de câteva zile, plecase într'o misiune și-i ținea locul Dascălu). Zise Pandulescu, uitându-se amănunțit la închizătorul armei lui Hariton:

— L-a șters, tovarășe locotenent-major. Nici nu era veche, pata! vreo picătură de apă cine știe cum, din neatenție.

— Altădată să fie atent — răspunse Dascălu nepăsător și plecă, urmat de Troască și de Văraru, care-i fulgerau mânioși din ochi pe cei doi vino-vați din grupele lor. Docan rămase locului privind lung după comandant. Pe chipul lui tânăr și altminteri voios se zugrăvea o mare mâhnire. Intoarse capul către Hariton, îl văzu cumplit de întunecat și-i spuse cu mustrare dar și cu părere de rău:

— L-ai îndârjit contra ta, vezi?

Lui Hariton îi sări țandăra:

— Da' ce să-i fac? I-a abătut ca din senin.

— Eh, Avacu, Avacu, tare ești brânză bună 'n burdof de câine — mormăi atunci Docan, întristat. Hariton se rupse din loc și ieși din dormitor, bocănind cu cizmele, fără să știe unde se duce.

6

Duminică după masă îi veni greu numai până ce plecară ceilalți cu biletele lor de voie în buzunar. După asta se potoli. Iși găsi de lucru un răstimp, cotrobăind și orânduindu-și lucrurile în lădiță, apoi mai sloveni oleacă scrisoarea Sevastiței. Nu prea nimerea buchile nici acum, măcar că învăța sânguincios la cursul de alfabetizare, însă cuvintele îi erau toate limpezi pân' la unul, le știa pe de rost cum vin, atât îl pusese pe Mitruc să-i mai citească și să-i răscitească epistolia... Mitruc era și el în oraș, plecat odată cu Alexa, cu unul Ilieș Constantin și cu Buhu Octavian, un caporal, secretarul organizației U.T.M. a divizionului. Ziceau că vor să-și petreacă vremea la autogară, să vadă cum vin și se duc autobuzele, „cursele”. Orașelul era mic, nu aflai în el multe distracții. Doar cinematograful. Dar cinematograful se găsea și la regiment, seara, de două ori pe săptămână. „Ce să mai cheltuim banii fără rost în târg? i-a îndemnat Buhu, secretarul. Mai bine la autogară”.

Amintindu-și cum se bucura Mitruc de ideia lui Buhu că să privească autobuzele, Hariton pâcăi din buze, năzuros. Mare distracție! Dacă n'ar fi avut gust locotenentul-major să se răzbune pe el, pe Hariton, he-he! drăcoica... asta distracție! Nu scăpa teafără până'n seară, drăcoica. „Dar s'a răzbunat, vezi?” — cugetă mai departe, amărît. E mătă blândă. Glumește, râde, se poartă frumos cu oamenii cât nu i te pui împotriva. I te-ai pus? Te-atinge...”

Ii era urît. Neștiind ce să mai facă, se duse în cancelarie la Ion Butnaru. Furierul divizionului, aplecat peste masa lui de sub ferestre, scria încet, cu grijă într'un registru. Avea un scris mare, rotund.

— Și Duminica-i tragi cu condeiul, Ioane? — zise Hariton, închizând binisor ușa în urma lui, după ce intră. Nu erau decât ei doi în încăpere. Butnaru așeză tocul pe masă și zâmbi blajin, cu toată fața lui. cam lătăreață:

— Ce să fac? Mai omor timpul.

Hariton se așeză pe un scaun în fața furierului, la masă. Intrebă așa, într'o doară:

— Da' nu te-ai dus în oraș?

— Nu-mi trebue, — răspunse domol Butnaru. — M'am saturat să umblu lela pe străzi și să casc gura de pomană. În târg nu-i ca la noi acasă, bre. Nu-s hori, nu-i joc...

— Nu-i — îi bătu Hariton în strună. Mintea însă-i și fugise la ceea ce știa el că dibuiești mai degrabă în târg decât în sat: drăcoice. Cunoștea bine treaba asta încă de mai înainte, din civilie.

Butnaru se apucă din nou de scris. După o trecere de vreme, stătu din lucru și-și înalță capul:

— Ai văzut al dracului Dascălu cum ți-a copt-o. Pe loc te-a atins.

— Ihî.

— Nu-i nimic. Trece. Bine că nu l-ai băgat pe Alexa la apă.

— Asta zic și eu.

Văzând că Butnaru iarăși se'ntoarnă la registrul lui, Hariton își propti coatele pe masă și privi pe geam afară. Ograda căzărmei sclipea albă de omăt. Dincolo de șoseaua din mijloc se'ngrămădeau troienii cât statul de om. Pe acoperișul unei clădiri din față se adunase atâta zăpadă, că nu se mai zăreau decât hogegile ca niște cucuie. Fumul se'nălța din ele, firav și leneș. Trecu pe șosea ofițerul de serviciu, călcând apăsător în zăpadă. Pesemne-i era frig, că-și slobozise clapele căciulii, să-i apere obrazii. „O fi fost la remiză'n control!“ — gândi Hariton. „Pe-acolo suflă vântul de te sparge“. Atunci îl auzi pe Butnaru suspinând fără veste, prelung. Se'ntoarse iute cu ochii dela fereastră, să-l vadă. Furierul, cu tocul așezat după ureche, își îngropase obrazii în palme și căta îndurerat în gol. Nu adăstă să-l întrebe Hariton ce are. Rosti dela inimă, cu alean:

— Măi, ieri am împlinit jumătate de an de când n'am mai fost pe-acasă. Și mi-i un dor, mă Haritoane, mi-i dor de plânge și se frânge inima'n mine. N'am eu o putere, că acum m'aș smulge și aș pleca... Pe jos m'aș duce...

— N'ai cum — îi răspunse cu înțelepciune prietenul.

Tăcură amândoi stând față'n față. N'aveau pentru ce vorbi mai multe. De cum sosise, astă toamnă, Hariton aflase focul care-l mistuia pe Butnaru și era incredințat că nu-i poate ajuta nimeni cu nimic. Doar o permisie... Dar Ion Butnaru fusese acasă astăvară în concediul dat de unitate, așa cum scrie la regulament. Acum nu mai avea niciun chip să plece, trebuia să rabde.

Se ținea el cu fata aceea în satul lui, acasă. Frumoasă, desghetată, o și purtase tată-su doi ani prin școli, la oraș. După aceea n'a mai lăsat-o, zicea că'n târg se'nvață toate prostiile și destrăbălările. Om cuprins, Maican asta; nu-i plăcea de fel când auzea de U.T.M. și de politică printre tineret. Avea el alte deprinderi, vechi, iar fată-sa începuse a-i cam trage cu uteleul. „Ia stăi acasă, Maricică, ș'asteaptă-ți pețitorii, că, slavă Domnului, zestre ai, ți-am pregătit“. Până mai în toamnă i-a tot mers lui Maican în plin; nici habar n'avea el ce-i aceea îngrădirea chiaburimii. El, ca și Trifan și alții, fusese trecut în rândul mijlocașilor. Il acoperea președintele sfatului, că se cam țineau amândoi cimotoii. În toamnă, vin niște delegați dela raionul de partid și dela sfatul raional, îl scot pe Trifan dintre mijlocași și-l dau la teapa lui de chiabur, îl scot pe Ghiță Ciulei din președinție ca dușman al poporului ce era, pe urmă'ncep să-l achipuie și pe Maican: că de-unde atâta avere? Când și cum a făcut-o? Ziceau unii: e de-al nostru, sărac, la obârșia lui, în '945 numai nădragii îi avea pe el ș'un pogon la trei guri. Alții, că dela '945 a prins cheag chiaburesc și s'a tot întărit, s'a tot cuprins, a adunat pământ bun, gras; casă și acareturi noi, ca nealtul în comună. Mijlocaș mijlocaș, dar ce mai de oameni tocmea pentru lucru pe sub mână. Când a fost să plece recruții la armată, taman în ziua aceea s'a aflat că l-a dat raionul chiabur și pe maican. Cu vestea asta a sosit Hariton în regiment. Butnaru în'ai s'a bucurat. Bine că i-a mai căzut nasul lui Maican, să nu se mai fâlească atâta. Pe urmă a'nceput să se'ngrijeze: de! orice-ai spune, acum se cheamă că Maricica-i fată de chiabur în toată legea. De nu s'ar isca vreo încurcătură.

— N'ai dibăcit tu, Haritoane, ce zicea ea, ce chitea? Nu s'o fi apucat să țină partea lui ta-su cumva? Tare nu mi-ar plăcea...

Hariton își vârî capul între umeri:

— De un' să știu, bre? Dac'am plecat tot atunci... Încă ne'ntrebam noi pe drum: oare ce-o face Maican? Că el, ți-aduci aminte, are mândria lui, nu suferă să-i sufli'n borș. Cine-are să mai intre de-acu la sfat cu gură mare: „Măi cumetre Ghiță, măi președinte!“... și să bată cu bățu'n podele?

— Bietul Maican! — suspină Butnaru, milos. Hariton, furat de-un gând al său, nu-l auzi. Urmă să vorbească, privind în gol (i se arătau iarăși în fața ochilor priveliștile cunoscute și dragi de-acasă):

— Mare lucru de nu l-or fi judecând azi oamenii după faptele lui: „Ne-ai stors și ne-ai jăcuit, Maicane, cum ai poftit. Răcneai, te băteai cu pumnul'n piept: eu's cu partidu', partidu-mi dă drept să fac avere. Și erai unghie și carne cu președintele, de nu mai știam ce să credem. Ai văzut cum te-a dat de gol partidul? Ii ocărai în dreapta și'n stânga pe cei săraci, că de ce-s săraci. Iar noi înduram batjocura și-ți munceam și ne temeam de tine. Așa-i că s'a 'ntors roata? Să ne dai tu nouă socoteală acum din ce te-ai înavușit. Să răspunzi tu față de săraci, cum ai făcut de i-ai legat și i-ai supt...“

O bucată de vreme, Hariton se răfui în felul acesta cu Maican, ca și cum îl avea dinaintea lui în cancelarie, stând în picioare, ugilat, cu căciula subțioară și bățul lăsat afară'n tindă. Ii plăcea strașnic să se răstoarne pe speteaza scaunului și să-și închipuie cum l-ar mustra aspru, cu glas gros, ca pe un chiabur ce este. Butnaru, ghemuit pe scaunul lui, asculta nemșcat și ochii i se căscau mari, tot înspre partea dinspre ușă unde căta și celălalt. I se năzări deodată că-l vede pe Maican și izbi cu linia în masă:

— Da'mai taci! Il ocărăști, îl ocărăști... Poate-ai avut cândva ș'un bine de pe urma lui.

Hariton tresări, apoi râse:

— Am avut. Ce-i drept îi drept: am avut. Mămăligă cu borș de ștevie. N'am argățit eu la dânsul, într'un rând, o lună încheiată?

— Măi, Avacume — spuse atunci Ion Butnaru cu întristare — nu-l mai vorbi atâta de rău, bre, că nu ți-a făcut nimic, n'ai nimic a împărți cu dânsul. Ce, te bucuri de răul altuia?

În cancelarie era cald și curat. Pe toți patru pereții se'nșiruiău lozinci tipărite sau scrise cu mâna. În mijloc, la vedere, stătea prins în ținte un carton mare cât fereastra. Fotomontaj: ici, niște țărani la secerat grâul. Dincoace, în altă poză, mai la față, se înfățișa de bună seamă clasa muncitoare, odată ce se vedeau înălțându-se drept, cu sfredel de fum în vârf, coșurile unei fabrici pe care fâlfâia steagul roșu. Deoparte și de alta a fotomontajului, cei care-l făcuseră mai puseseră și niște chipuri de soldați: care infanteriști, care artileriști sau tanchiști ori aviatori. Băieți tineri, veseli și dârji. Deasupra scriau mai multe, dar Hariton, cu gândul la câte-i spusese Butnaru, nu deosebi decât cele trei litere mai mari: R.P.R. Rosti nepăsător, fără să știe bine, la urma urmii, de ce:

— Dacă mă bucur de răul lui Maican? Mă bucur, Ioane, zău că mă bucur. Dece să-ți spun minciuni? Ție nu-ți place, fiindcă ai ce ai cu fată-sa. Da'eu ce am? N'am nimic.

Răsunară tropăituri în săliță, dincolo de prag. Cineva își scutura cizmele de zăpadă, pregătindu-se să intre în cancelarie. Îndată apoi se auzi și ciocănitul obișnuit în ușă.

— Da! — strigă Hariton, pentru că Butnaru, plecându-și capu'n

piept, se cufundase în gândurile lui amare și părea că nu mai vede și nu mai aude nimic. Intră caporalul Buhu, secretarul, cu fața roșie de cât mersese prin frig. Dând cu ochii de cei doi dinlăuntru, Buhu încreți din nas:

— Na! Bat și eu în ușă ca prostu'... Stați închiși ca ștabii. Locotenentul nu-i pe aici?

Fudul, Buhu, să nu-i ajungi cu prăjina la nas. Ii părea rău că a ciocănit, că adică, el, secretar U.T.M. a cerut voie lui Hariton sau lui Butnaru să intre. Avea obicei că de multe ori privea mai întâi de-afară prin ferestre să vadă: sânt ofițeri în cancelarie sau nu? Dacă nu erau, dădea buzna fără să-și mai scuture cizmele. Izbea ușa de perete și se tuflea numaidecât pe-un scaun, își întindea picioarele până'n mijlocul încăperii și s'apuca să vorbească pe nas: „Butnaru, mie nu-mi place pavoazarea asta, s'o schimbi“. Sau dacă se nimerea să fie de față vreun sergent ori chiar sergentul-major Baicu, șeful dormitorului: „Tovarășe cutare, o să mai ținem o ședință că iarăși a slăbit disciplina la oameni“. N'ar fi spus în ruptul capului, „tovarășe sergent“ sau „tovarășe sergent-major“. Dealtfel, nu ținea ședințele pe care veșnic se prefăcea că le plănuiește și nici nu-i trecea prin minte să schimbe pavoazarea. Doar cât își căuta și-și găsea sămânță de vorbă, ca să-și deie ifose. Ceilalți, cunoscându-i năravul, îl lăsau în pace: „Buhu spune, Buhu aude, și tot el uită numaidecât ce-a spus“. Avea noroc delocotenentul Pandelescu; altfel, poate tot o'mplinea el odată cu careva. Dar de! nu te uiți că-i un câine, acolo, te uiți al cui e câinele... Il apăra Pandelescu pe Buhu la fiece pas. Le și mersese vestea că ar fi fiind cimotoii între ei. Alții ziceau că nu-i adevărat, că nu's neamuri, numai cât îl cunoaște locotenentul pe Buhu de mai demult, din oraș. Ce-o fi fost, ce nu, vorba-i că Pandelescu luase asupra-și toată treaba secretarului, iar secretarul se'nvârtea fudul de colo, colo, nepurtând nicio grijă. Mai mult se lega de câte cineva, la'ntâmplare, chip să-l ieie lumea'n seamă. Nu-i păsa de nimic. Se ținea mare și tare, fiindcă locotenentul Pandelescu, una că-i era comandant de baterie, dar îndeplinea pentru o bucată de vreme și funcția de locțiitor politic, până să vie un alt ofițer. După părerea lui Hariton, socoteala asta nu era bună deloc. Dar ce putea face? Pandelescu, om de partid; ba încă singurul dintre ofițeri aflător în partid; că încolo nu mai dădeai peste nimeni altul, afară doar de sergentul-major Baicu. Nici potriveala asta — cum s'a 'ntâmplat ea să fie! — nu-i prea era pe plac lui Hariton. Auzea că prin celelalte subunități este locțiitor în toată regula, așa cum scrie la carte. Și membri de partid s'or fi găsinde mai mulți, — gândea. Numai la ei, la divizionul unu, Pandelescu și Baicu, atât...

— Vasăzică, nici n'a dat locotenentul azi după amiază pe aici? — întrebă din nou Buhu, parcă nevenindu-i a crede.

Nu-i răspunse nimeni. Butnaru desemna floricele cu tocul pe hârtia groasă și gălbuie cu care era învelită masa. Hariton îl privea nedumerit pe Buhu cum se învârte prin cancelarie de colo, colo, fără rost. „Dece poartă el căciulă albă“? — gândi cu un soi de ciudă. — Căciuli soldățești sunt la magazie câte poștești. El, nu! El, cu cușma lui albă, de-acasă...

La începutul iernii, vreo săptămână, se'ntâmplase așa că nu erau căciuli pentru toți soldații din divizion. Până să se mai aducă, li se'ngăduise cătorva, care aveau de-acasă, să le poarte pe-ale lor. Atâta i-a trebuit lui Buhu! Nu și-a mai scos din cap cușma lui cea albă și flocoasă, mare cât o baniță. Nu-i plăcea căciula cazonă. Când a căpătat-o, a ascuns-o în lădiță și nu s'a mai uitat la ea. Zicea ba că-i descusută, ba că-i strâmtă, numai să n'o poarte. El știe cum făcea, că tot scăpa, îl credeau ofițerii. Nu-i vorbă,

îi mai lua apărarea și locotenentul Pandelescu care, cătându-i ci-că în cinstea de secretar U.T.M., îi ierta multe.

Tot cu mintea la cușma aceea albă și țuguiată a lui Buhu Octavian, Hariton mai întâi nu luă seamă ce anume voia secretarul să scoată dela dânsul. Răspunse într'un târziu, cu neplăcere:

— Locotenentul Pandelescu? Nu l-am văzut azi deloc, tovarășe, habar n'am...

— Tovarășe caporal, așa zi-mi, — îl îndreptă Buhu, aspru. — Dă-te la brazdă, Haritoane, vorbește cu politeța militară, că nu vorbești cu caii în grajd.

Pe Hariton îl cuprinse o ciudă fără margini. Ia uite cine-l dojenește pe el, om de douăzeci și doi de ani! Ia uite cine vrea să-l învețe... Și totuși se stăpâni, își înghiți supărarea. E caporal Buhu, ce să-i faci! Ba și secretar. Te pomenești că l-o mai turna lui Pandelescu ș'apoi țin'te pânză să nu te rupi... Pandelescu crede cu ochii închiși tot ceeace-i șoptește Buhu la ureche. Te-ai pus bine cu secretarul? Te-ai pus și cu comandantul bateriei a doua... care, până una, alta, duce munca de locțiitor politic al divizionului. Stai rău cu Buhu? Poți să-ți iei nădejdea c'ai să mai auzi vreo vorbă bună dela locotenent.

După ce rămaseră iarăși singuri, Hariton îl întreabă pe Butnaru, care cu mâinile în buzunarele pantalonilor se răsturnase pe scaun și privea țintă în tavan:

— Ce vroia ăsta numaidecât cu locotenentul Pandelescu?

Butnaru răspunse alene:

— Naiba-l știe... Da' mă mir și eu că n'a venit încă Pandelescu. Rar Duminică să nu s'abată el chiar și după amiaza pe la cazarmă. — Și după ce oftă odată lung, nemângâiat, rosti cu un aer visător: — Măi, Haritoane, nici nu știi tu ce fată bună-i ea, săraca. Dece să sufere din pricina lui ta-su?

— Cine? Maricica?

— Păi, despre ea vorbeam doar. As'vară, cât am fost în permisie... — Tăcu. Inchise ochii și rămase așa, neclintit, cu ceafa pe speteaza scaunului și cu mâinile în buzunări, ca și cum adormise de oboseală. Zvâcni numai când răsună o altă bătaie la ușă. Intră Docan. Era sergent de serviciu. Purta pe mânică fâșia lată de pânză roșie cu cele două litere albe: S.Z. și părea deosebit de vesel. Strigă din prag:

— Butnarule, ne-a dat regimentul un locțiitor, auzi? Un locotenent. Vine săptămâna asta. Și, de mâine, avem la a doua comandant nou. Uite ici, scrie'n ordin.

Aducea ordinul de front, zilnic. Butnaru îi luă grăbit din mână hârtia bătută la mașină, pe foiță subțire. Nici nu isprăvi bine de citit și flueră mirat, apoi zise:

— Măăă... Ai văzut, Docane, cine-i locotenentul-major Dascălu? Ieri a spus că mai trebuie doi ofițeri în divizion, azi — ordin. Pandelescu îl tot săcăia că nu se poate, că nu dă regimentul. Iacătă, c'a dat.

— Păi, dac'a cerut Dascălu! — rosti Docan cu mândrie, ca și cum ar fi fost vorba de el însuși. — Știi ce ascultare are el la tovarășul colonel? Ce-i cere, îi dă. Da' nici el nu cere prea multe, cum fac alții. Numai cât are nevoie. I-a trebuit locțiitor? Gata, se aprobă. De când tot raporta tovarășul căpitan că n'are locțiitor? Nimic, „folosește-l pe locotenentul Pandelescu". Pe când Dascălu... Ai văzut?

Ordinul de front rămăsese pe masă, la mijloc. Hariton ardea să afle tot ce scria în hârtiuța aceea, subțire, dar nu se'ncumetă să-l roage pe

Butnaru, de față cu Docan: „Citește-mi, măi, și mie“, fiindcă hotărît că sergentul iarăși i-ar fi tras una pe la nas, că dece nu învață mai repede. Stătu în cumpănă o vreme, înainte să ntrebe măcar atât, cu un soi de neîncredere voită:

— Păi, atunci tovarășul locotenent-major Dascălu pleacă dela noi sau cum? Că el era comandant la a doua. Dacă nu mai este....

Întrebuse mai mult ca să-și dea seamă dacă Docan îi păstrează sau nu supărare. De-aseară, după inspecție și pedepse, nu mai găsiseră niciun alt prilej să-și vorbească în afară de serviciu. Ca și cum tocmai asta aștepta, sergentul îi răspunse prietenos:

— Ce să plece, Avacule. El e adjutant superior de divizion! Te uiți că era comandant la a doua? N'avea încotro, că i-o dăduse pe seamă tovarășul căpitan. Da' nu-i el om să rămâie la comandă de baterie. Apoi, Dascălu... Când ți-oi povesti numai ce-a făcut odată'n manevră...

Nu voi să se așeze, pentrucă — spunea — mai avea câteva treburi de făcut; dar tot rămase câteva minute cât să istorisească o întâmplare din manevra de astă toamnă și numai după aceea plecă.

Luni dimineață se stârni oarecare vânzoleală în dormitor, chiar dela deșteptare. Se porniră oamenii să tâlcuiască în fel și chip știrile aflate de cu seară. Cineva îl laudă pe noul comandant dela a doua, că-i ofițer tânăr și destoinic.

— Care? — întrebă Alexa, țâșnind numai în cămașă din cotlonul lui de lângă pat, unde se'mbrăca. — Vasiliu? Cel cu mustață subțirică, bălaie pe buză? Care-a venit as'primăvară dela școală? Uliuu, frăție! Am rupt-o pe cizme. Asta când s'o pune cu instrucția pe noi, ne scoate la covrigi.

Vreo doi dintre „recruți“ îl priviră cu ochi mari:

— E rău?

— Te freacă — răspunse scurt Alexa Drob.

Ilieș Constantin, un băietan, liniștit și sânguincios de felul lui, stăruie:

— Mai tare ca Dascălu?

Il lămurii tot unul dintre soldații vechi:

— Mai.

Din vârful patului, cum își trăgea pantalonii, Docan vorbi c'un început de mânia:

— Ia mai tacă-vă gura, bre! Te-ai pornit, măi Drob, ca moara nefe-recată... — Și către soldații de anul întâi: — Ce, voi nu-l știți pe tovarășul locotenent Vasiliu? Nu l-ați avut comandant o săptămână în perioada întâia?

— Care se dezbrăca și se ntrecea cu noi în fugă, la sport? — își aminti Mitruc.

— El.

Răsunară mai multe glasuri din tot dormitorul:

— Aaa, știu!...

— E milităros, da-i bun la inimă...

— Ii place lui tare oprirea să fie oprire...

— Măi, Brusture, cel care te-a pus pe tine să primești raport dela dânsul, că tu nu știai... când ai fost întâia oară de planton...

Brusture, aducându-și aminte, se porni să râdă gros:

— Hă, hă, hă! Stăteam eu drepti în fața dumnealui și dumnealui cu mâna la șapcă îmi dădea raport: „... Tovarășe soldat, sânt locotenentul Vasiliu...“

În larma glasurilor iscate de pretutindeni, nu se mai auzi câtva timp nimic, până ce strigă tare sergentul-major Baicu:

— Ia, gata! Gura! Dați-i drumul la spălător... Trap, trap!

El fusese învoit toată noaptea. Se'ntorsese pe la douăsprezece și se culcase numaidecât fără să cunoască noutățile. Dormea lângă Butnaru. Furierul se trezise simțindu-l că a venit, îi vorbise, dar nu-i suflase niciun cuvânt despre ordinul de front. Aflând noutățile abia acum dimineață, Baicu se răsti, după ce ascultă mai întâi cu băgare de seamă discuția celorlalți:

— Băă, caporal Plaivaz! Ce nu-mi spuseși și mie, as'noapte, când venii?

Erau prieteni, ei, Butnaru și Baicu, măcar că unul se trăgea din fundul Moldovei (cum îl lua în bășcălie sergentul-major pe Butnaru) iar celălalt, oltean cu douăzecișipatru de măsele (zicea furierul și adăuga moale: „un rând în gură, altu'n buzunar, de rezervă, poate găsește cumpărător“.)

La întrebarea cu harțag a lui Baicu, Butnaru răspunse fără grabă:

— La ce?

— Cum la ce, mă dovreag? — se'nciudă Baicu. Păi, eu să nu aflu?

— Da'ci? — i-o întoarse domol furierul. — Acu n'ai aflat?

— Bravo, mă! — D'aia am eu *preten* furier.

Gol până la brâu, Butnaru își scosese din lădiță ștergarul și săpunul. Închise lădița și-și azvârli ștergarul pe după grumaz, rostind liniștit:

— Parcă ieu m'am împrietenit cu tîni fi'ncă iești sărjant-major! Facim prietenii cu protecții? — Plecă la spălător și nici nu mai auzi cum îi răspunde Baicu indignat, după un timp de scurtă uimire:

— Băăă... Ce, mă, eu îți cer protecție ție, dacă-ți spun să-mi spui? Ciufut mai ești!

Pe platou, la adunare, Pandelescu veni însoțit de Vasiliu. Își încheiau amândoi centurile din mers, peste mantăi, — Pandelescu, 'nalt, țigănos la față, slab și adus ca o coromăslă; Vasiliu mai scund, rotunjour, sprinten, cu mustața cât o dungă aurie sub nas. Tânăr de tot. „E de-o seamă cu mine“ — își spuse Hariton și'ndată după asta parcă se îndoi: „Ba mă tem că-i mai mic. O fi fiind *cotigent* cu ăștia, recruții“. (Despre sine însuși nu-i venea niciodată să zică tot recrutar). Curând se ivi pe aleie și locotenentul-major Dascălu. Călca rar, ocolind troienii. Pe trei din cele patru laturi ale platoului se'nșiruiău unitățile, așteptând sosirea colonelului. Zăpada, bătorită'n mijloc de cizme, sclipea de te usturau ochii. Era cam ger.

Dascălu primi raportul dela Pandelescu, spuse bună dimineța apoi trase cu ochiul să vadă dacă mai rămăsese timp până să vină și comandantul unității. Mai rămăsese. Il chemă atunci pe Vasiliu lângă el și strigă tare:

— Soldatul Drob.

— Prezent.

— La mine.

Alexa ieși din front și fugi în fața locotenentului-major, ținându-și c'o mână baioneta să nu se zbată. Se prezentă. Hariton băgă de seamă privirea neliniștită pe care și-o muta prietenul său când pe fața lui Dascălu, când pe-a lui Vasiliu.

— Acesta e? — îl întrebă Dascălu pe Vasiliu.

— Da, — răspunse Vasiliu.

Dascălu se încruntă. Oftă, apoi îl luă la rost pe Alexa:

— Unde-ai fost ieri după masă?

— În oraș, tovarășe locotenent-major. Am avut bilet de voie.

— Dar la Boldana ai fost sau nu?... Hai, răspunde.

Alexa tăcea. Nu se'ncumeta să tăgăduiască, dar nici nu se hotăra să mărturisească: da, am fost. Se făceau acolo jocuri și petreceri multe. Până mai as'toamnă, soldații, cum venea o zi de sărbătoare, se porneau cu duiumul la Boldana. În orașel—mic, urît, adormit — n'aveau ce face. Luau

autobuzul spre Boldana: câțiva lei. Înă rostul acesta s'a stricat pe neașteptate. Il stricase colonelul înadins, aflând că se iscau câteodată la Boldana și niște beții strașnice prin bătăturile anumitor gospodari. Se'ntorceau unii soldați la cazarmă, beți. Alții întârziiau, scăpau cursa și veneau abia a doua zi. Satul gemea de chiaburi; multe lucruri în cuprinsul lui nu se petreceau așa cum s'ar fi convenit. Comandantul hotărî deci să nu se mai îngăduie nimănui să plece la Boldana decât cu bilet de voie special. Pentru ca să capeți un asemenea bilet, trebuia să aduci dovadă că ai neamuri în sat ori cine știe ce interes deosebit. Indată s'au rărit drumurile soldaților cu autobuzul. A scăzut și numărul celor pedepsiți a doua zi după sărbători. E drept, că, din când în când, tot mai cădeau unii în ispită și o ștergeau pe furiș la Boldana, însă asemenea fapte se iveau din ce în ce mai rar, pentru că în fiecare subunitate oamenii se deprinseseră a le socoti rușinoase. Rușinea aceasta nu era numai a vinovatului, ci a tuturor celor din jurul lui, care nu-l putuseră ține'n frâu.

Deaceea, acum întreg divizionul unu, aliniat în front, se uita țintă la Alexa Drob, părând că-l judecă fără vorbe. Nu se ordonase „drepti“ și totuși nimeni nu clintea un deget. Locotenentul-major îl mai întreabă încă odată pe Alexa dacă a fost sau nu în sat. El răspunse pe neașteptate, cu îndrăzneală:

— N'am fost, tovarășe locotenent-major.

— De ce minți? — zise Dascălu, scârbit. — Te-a văzut tovarășul locotenent Vasiliu cum coborai din autobuz.

Alexa înălță fruntea. Se apără fără să se tulbure deloc:

— M'o fi văzut, tovarășe locotenent-major, se poate. M'am dus pân'la Grădinești și m'am întors cu cealaltă cursă.

Grădineștii, un cătun sărac, se aflau la jumătatea drumului spre Boldana. Mașinile opreau acolo doar un minut. Alexa începu să ia foc cu gura că a avut plăcere de-o plimbare, atâta tot, dar nici nu s'a gândit să meargă mai departe. Și adăugă iute, băgând de seamă că ofițerii se uită unul la celălalt, nehotărîți:

— Să spuie și Mitruc, și Ilieș Constantin. Cu ei am fost, că ziceau să le arăt drumul. Nici n'am avut bani decât pân'la Grădinești... Poate ne-a pârât tovarășul caporal Buhu că ne-am dus la Boldana, dar nu-i adevărat. Am glumit numai așa cu el, la autogară, să vedem el ce zice și el n'a vrut, s'a întors, da' noi ne-am dus pân'la Grădinești să ne plimbăm...

Locotenentul Vasiliu îl întrerupse:

— Scria în biletul de voie că poți să ieși din oraș?

— Nu, tovarășe locotenent, — răspunse Alexa cu glas dintr'odată umilit. — Intr'asta am greșit, mi se cuvine pedeapsă. Da'am gândit că nu-i nimica rău pân'la Grădinești....

Locotenentul-major îl muștră, îi aduse aminte și de alte păcate, vechi. Alexa își pierduse toată îndrăzneala, asculta cu ochii în jos, dar părea foarte mulțumit că a scăpat de învinuirea despre Boldana. Răspundea în răstimpuri, cu glas potolit:

— Da, tovarășe locotenent-major... Recunosc, tovarășe locotenent-major...

— Ba încă-i mai tragi după tine și pe cei din anul întâi.

— Sânt vinovat, tovarășe locotenent-major.

— Poftim în front.

Alexa Drob salută militărește, întocmai cum scrie la regulament. Parcă fusese scos în fața frontului ca model, nu ca să fie dojenit. Făcu o întoarcere la stânga-mprejur, fără cusur. Chiar și locotenentul Vasiliu îl privi cu plăcere, fără să-și ascundă admirația. Alexa, ținând mâna pe baionetă

să nu-l izbească, bătu cu talpa trei pași de defilare și intră în front făcând o întoarcere la stânga'mprejur ca pe sfoară. Hariton, din spate, îi dădu un ghiont vrând să-i șoptească ceva, dar Alexa nu se clinti, stătu țeapăn, cu fruntea sus, cu ochii numai după comandant.

Sosi colonelul, împreună cu șeful secției politice. Comandanții de divizioane ordonară „pentru onor” și salutând cu mâna la căciulă, porniră prin zăpadă, prin mijlocul careului, cu pași mari de defilare, spre comandant. Mergeau ca la paradă. Se aliniară și dădură pe rând raportul, apoi se'ntoarseră, tot salutând cu mâna la căciulă și cu aceiași pași de defilare. Locotenentul-major Dascălu uneori greșea, nu întindea piciorul destul de zvâcnit. Hariton, stând nemișcat, cu brațele lipite de trup, gândi: „E și greu. Drum lung, cu hârtoape. N'are vecin în dreapta nici în stânga, să se ieie cu dâșii”. Și aducându-și aminte de Alexa, zâmbi: „Dracu știe cum face el, că parcă-i turnat dintr'o bucată când bate pasul”.

Ca totdeauna, dimineața, urmă defilarea subunităților prin fața comandantului. Alexa Drob, în rândul din fața lui Hariton, se zguduia din tălpi în umeri călcând voinicește, fără să se moaie deloc. Ce-i al lui e-al lui: strașnic de frumos mai bătea talpa.

În sala de lecții, lângă dormitor, se stârni sfadă, îndată ce s'adunară toți pentru seminar. Il ocăra Alexa pe Buhu:

— Te-ai și dus cu jalba'n proțap, c'am fost la Boldana. N'ai priceput că glumeam...

Buhu se desvinovăți, hărțăgos:

— Ce te legi, măi, de mine? Nu m'am dus cu nicio jalbă.

— Fi'ncă nu l-ai găsit ieri pe Pande... pe tovarășul locotenent Pandulescu. Altminteri...

— Te-a văzut Vasiliu — strigă Buhu cu necaz. — Că ești bou și nici măcar nu știi să te ferești.

— Mă, Buhule, ia seama!

— Păi, ce te legi de mine?

Chiar atunci intră Pandulescu în sală. Hariton își închipui că vor începe numaidecât seminarul, însă locotenentul nu venise cu gândul acesta. Il chemă pe Alexa Drob:

— Unde-s ceilalți doi cu care-ai fost ieri?

Se înfățișară Mitruc și Ilieș Constantin. Locotenentul la ceru să spună și ei cum a fost întâmplarea. Ilieș povesti întocmai ceea ce povestise și Drob. Mitruc, mai sfios, mărturisi că într'adevăr așa s'au petrecut lucrurile: s'au dus până Grădinești, în plimbare, și de acolo au luat cursa înapoi după un sfert de ceas. Pandulescu vru să știe neapărat ora: la ce oră au plecat, la ce oră s'au întors. I-au spus totul fără greș.

— Dar tu — se'ntoarse atunci către Buhu — la ce oră ai vorbit cu dâșii?

Buhu arătă că el fusese la autogară cu Drob și cu ceilalți doi mult mai devreme.

— Dar n'am plecat cu autobuzul acela — stăruie Alexa înroșindu-se de ciudă. Numaidecât ne-am făcut că ne suim. Buhu nici n'a stat să-l vadă cum pleacă.

— N'ai stat? — se oțărî locotenentul spre secretarul U.T.M.

— Nu.

— Nu ești bun nici de zeama oului, măi Octaviene. Ăștia au fost la Boldana, ascultă-mă pe mine, și mint acum de înghiață apele. Își bat joc de noi. Parcă mai pot ține minte cei dela Rata când și pe cine au dus. — Și către Mitruc și Ilieș: — N'ați fost voi, mă, la Boldana?

Ilieș răspunse cu deznădejdea celui învinuit pe nedrept:

— N'am fost, tovarășe locotenent! Numai pân'la Grădinești.

— Cu biletele ce-ați făcut?

— Le-am aruncat.

— Biiineee... Tu ești utemist, Mitruc, da? Biineee...

Locotenentul-major Dascălu veni din cancelarie împreună cu locotenentul Vasiliu. Ii făcu semn lui Pandelescu să se apropie și se așezară tustrei la masă. Soldații se așezară și ei pe bănci, gata să răspundă la întrebările privitoare la lecție. Dascălu însă voia altceva. Zise, ridicându-se:

— Tovarăși, de săptămâna asta munca noastră se va îmbunătăți mult. Până acum a fost destul de greu, pentru că erau numai doi ofițeri în divizion: tovarășul locotenent Pandelescu și cu mine. Nici instrucția, nici lecțiile politice nu le făceam chiar așa cum ar trebui. De azi înainte se schimbă situația. Știți, cred, că tovarășul locotenent Vasiliu a preluat comanda bateriei a doua. Să-i dați ascultare și... — zâmbi — ... să-i arătați că nici până acum n'am stat noi degeaba. Peste câteva zile, miercurisau joi, se'ntoarce și tovarășul căpitan. Tot săptămâna asta ne sosește și locțiitorul politic de divizion, tovarășul locotenent Androne Matei, așa încât o să fim cinci ofițeri. Munca noastră o să se îmbunătățească mult.... — Pe nesimțite, vorbind în general despre viața din subunitate, Dascălu ajunsese la abaterea săvârșită cu o zi înainte de Alexa Drob, Mitruc și Ilieș. Spuse parcă mai mult sfătuind decât osândind: — Vă dați seama ce rău au făcut ei. Vă atrag atenția că biletul de voie e un lucru foarte important. Nu-i o hârtiuță acolo, pe care s'o ai numai la ieșirea din cazarmă sau la întoarcere. Noi am mai vorbit despre asta și alte dați. Biletul de voie e legătura pe care o păstrezi mereu cu unitatea, chiar și atunci când nu ești sub comandă. Un militar nu-i militar, dacă trăește de capul lui, fără comandanți. Cine ți-e comandantul cât timp ești în permisie, fie și numai trei, patru ore? Biletul de voie! Ia să se fi uitat Drob sau Mitruc sau Ilieș la biletul de voie, înainte s'o'n-tindă spre Grădinești: „Tovarășe Bilet-de-voie, îmi permiteți?” Ce le răspundea biletul? „Nu permit, măi tovarășe! Și eu am primit ordin dela alții mai mari ca mine. Nu părăsi garnizoana că-i jale, te raportezi pentru lipsă de respect”. Soldații se porniră să râdă. Parcă-l și vedeau pe Drob sau pe Ilieș stând de vorbă cu biletul de voie. Plesnindu-se cu palmele peste genunchi și făcând haz mare, Hariton dădea la întâmplare cu cotul în vecini, la dreapta și la stânga. Dascălu zâmbi ușurel, numai în colțul gurii, apoi urmă luându-și treptat o înfățișare mai puțin veselă: — La urma urmii, ce li s'ar fi convenit plimbăreților ăstora? Vreo zi sau două de arest, ca să aibă răgaz să cugete'n tihnă la rostul biletului de voie. Eu chiar așa aveam de gând să fac, însă m'am mai sfătuit cu tovarășii ofițeri. M'am răzgândit. Să-l pedepsim numai pe Drob, nu-i bine, nu-i așa? Pe de altă parte, Mitruc și Ilieș deocamdată-s la întâia lor vină, poate că nu și-au dat bine seama... Să-i mai așteptăm, ce ziceți? Da?... Bun, să-i așteptăm. Cu soldatul Drob stă treaba mai prost, că el — unii dintre voi și-aduc aminte — a mai făcut niște năzbâtii, are cu mine o socoteală veche. Ia seama, Drob, că păstrez lista întreagă, nu lipsește din ea o iotă... De scăpat, ai scăpat și de data asta, dar să știi: locotenentul Pandelescu are ordin dela mine să-ți deie maximum de pedeapsă la cea dintâi abatere nouă, oricât de mică. Ne-am înțeles, tovarășe Drob?

— 'Teles, tovarășe lo'nent-major — făcu Alexa sărind în picioare.

— Stai jos. Soldații Mitruc și Ilieș... Voi sănțeți din bateria doua. Cu mine ați început milităria în divizionul special, cu mine ați dus munca și aici, până în momentul de față. M'a întrebat tovarășul locotenent

Vasilie, care-i comandantul bateriei voastre începând de azi: „Ce fel de oameni sânt ăștia, Mitruc și Ilieș? Răi?” Spuneți voi, dacă n'aveam dreptate să-i răspund: „Răi, tovarășe, nedisciplinați, cum ies din cazarmă își fac de cap”. Mitruc! Ilieș! Aș fi avut dreptate să-i răspund așa tovarășului locotenent? Hai, vorbiți, ce stați ca sfinții? Zi, Mitruc! Zi, Ilieș!

Roșu la față ca sfecla, Mitruc tăcea. Își suceea cu degetele un nasture dela veston, mai, mai să-l rupă. Ilieș, prinzând de veste că locotenentul-major iarăși zâmbește ușurel, numai în colțul gurii, căpătă curaj și răspunse cu jumătate de gură:

— Cum socotiți 'mneavoastră, tova...

Mitruc îi tăie vorba. Rosti cu tărie, cu un soi de înverșunare, iar în ochi îi și luceau două mărgelile de lacrimi, gata, gata să se prăvale:

— Ați avut dreptate, tovarășe locotenent-major!

Dascălu îl privi nedumerit. Îi trecu repede peste față o lumină ca și cum îi venise un gând neașteptat. Dar lumina aceasta se topi tot atunci. Locotenentul-major vorbi mai departe, părând că nu l-a auzit pe Mitruc:

— N'aș fi avut dreptate să mă plâng de voi. Nu pot spune că sânteti răi sau nedisciplinați. Dimpotrivă, am fost foarte mulțumit până acum de purtarea voastră... Mai cu seamă despre Mitruc, chiar n'am decât cuvinte de laudă. E printre cei dintâi și la pregătirea de luptă și la pregătirea politică. M'am bizuit pe el tot timpul, ca pe un utemist de nădejde. — Și apăsă: — Vă spun... Mă mir de el că a putut face o asemenea greșală. Ieri mă cam laudam față de tovarășul locotenent Vasiliu. Ziceam: „În bateria a doua, a noastră, militarii cei mai conștienți sânt tocmai utemiștii. Și printre cei dintâi, Mitruc. Acum... ce să mai zic! Ne-a turtit fesul, tovarășul Mitruc. A greșit, s'a lăsat antrenat la rău. Nu și-a dat seama pesemne încotro îl împingea Drob, poate nici nu i-a cunoscut apucăturile.

Blândețea cu care vorbea locotenentul-major nu îi se părea neobișnuită soldaților, dar tot îi minuna. Oricum, n'avea rost să-l laude acum pe Mitruc în loc să-l mustre. Hariton chiar se cam înfurie în sinea lui: „Il apără! Il scoate basma curată! Parcă Mitruc e mai breaz ca Alexa. Ba încă dacă-i pe-aceea, el e și mai vinovat decât Alexa, că Alexa nu-i utemist. Când colo, Dascălu dă în el cu ciomagul, iar pe ăsta, pe Mitruc, îl mângâie... Mama ei de dreptate, dacă se mai cheamă și asta dreptate!”

— De-acum înainte — încheie locotenentul-major — te invit să fii mai vigilant, tovarășe Mitruc. Bănuiesc că, dacă n'ai fi fost dumneata, Drob l-ar fi tirât pe Ilieș până la Boldana... ș'atunci, mde! ar fi fost mult mai rău... Fără îndoială că numai datorită dumitale v'ăți oprit la Grădinești.

Tăcu. Îl sfredelea cu privirea pe Mitruc. Roșind până'n albul ochilor, Mitruc stătea în poziție de drepti, fără să clipească. Din când în când îi zvâcneau buzele. Umăr la umăr cu el, Ilieș Constantin trăgea cu ochiul spre ceilalți soldați, ca și cum îi întreba neliniștit: „Am scăpat, 'ha? Ce gândiți voi: am scăpat?”

Începu seminarul. În sală rămaseră două grupe, una cu Pandelescu, cealaltă cu Vasiliu, iar soldații din anul al doilea trecură cu Dascălu în cancelarie. Când se dădu pauză, după o oră, Hariton ieși în curte să se mai desmortească. Măcar că nu fuma, îi plăcea totuși să intre'n mijlocul fumătorilor, fiindcă-i găsea mai copti, mai bărbați. Privi din întâmplare prin geam, în cancelarie. Și cei din anul al doilea luaseră pauză: rămăseseră înăuntru, într'un colț, numai Dascălu cu sergentul Docan Ilie. Peste câteva minute, Docan ieși în curte. Hariton voi să se ferească din calea sergentului (parcă nu se prea simțea îndemână cu el, de alaltăieri seara), însă numai ce-l auzi:

— Avacu, nu știi unde-i Mitruc?

Hariton habar n'avea pe unde-o fi fiind Mitruc, totuși își suci gâtul cătând în jur, ca să nu-și închipuie celălalt că-i aruncă de mântuială un „nu știu“. Și atunci îl zări pe Mitruc, stând rezemat de ușă și trăgând din țigară. „De când fumează Mitruc? Ce i-o fi venit?“ Zise:

— Uite-l colo, tovarășe sergent.

Câtva timp privi cum se plimbă prin zăpadă Mitruc cu Docan, tăifăsuind, apoi se așează iarăși pe bancă înapoi, între fumători. Tare-ar fi aprins și el o țigară, că avea, dar nu putea nici măcar să ncerce una ca asta. Cum îl gâdila fumul în gât, s'apucă să tușească și-i venea greață. Mai mare ciuda! Nici la Gostat, acasă, nu izbutise deloc să se deprindă cu tutunul. Și ce n'ar fi dat! Degeaba. Omușorul! Cum îi ajungea fumul la omușor — chiha, chiha, chiha, câte-un ceas.

Docan îl apucase de centură pe la spate pe Mitruc și mergea așa, încet, pas la pas cu soldatul, vorbind între ei despre câte toate, ca ntre camarazi. Pretutindeni, în fața clădirilor din cazarmă, vedeai soldații strânși pâlcuri, pâlcuri, la intrări, ca albinele la urdiniș. Mai era puțin până să se isprăvească pauza și să rămâie curtea din nou pustie. Zăpada sclikea cât vedeai cu ochii. Pe cerul sur se înălțau acoperișurile albe, țuguiate și pleșuvite'n coamă, de unde lunecase omătul. Nu era frig. Un vânt subțire trecea uneori grăbit, șerpește, fără să se umfle, dar pișcând în fugă obraji. Din una'n alta, Docan spuse:

— Locotenentul Pandelescu e mânios dunăre pe Drob. Zice că el v'a învățat să umblați cu minciuni. Auzi, Mitruc?

— Da.

— Nu crede Pandelescu, nici să-l tai, că voi n'ați fost la Boldana. L-a chemat pe Buhu și l-a întors pe dos și pe față: „De ce-i ascunzi, mă?“ — „Nu, tovarășe locotenent“. — „Las'câte știu eu...“. Acum și-a pierdut încrederea și'n Buhu. L-am auzit cum discuta cu Dascălu: „Tovarășe locotenent-major, v'au dus! Pezevenghiul ăsta de Drob își râde'n pumni și nici nu-i pasă“. Da' Dascălu de colo: „Parcă-i țineai partea alaltăieri“. Știi, când l-am raportat eu că... Pandelescu s'a supărat: „Aceeai altă căciulă. Da'n chestia de-acum, cu Boldana, sânt convins că minte“. Și zicea că știe el cum să cerceteze ca să descopere dacă ați fost sau nu. Și-a cerut voie să plece după amiază la Boldana, anume pentru asta. Dascălu n'a vrut: „Te duci degeaba. Mai bine stai în cazarmă și execută programul... Când îi intră ceva în cap lui Pandelescu, nu i-o scoți nici cu carul. Nu-și poate el închipui cum de v'ați dus doar pân'la Grădinești. Ci-că nu și nu, nu se poate, ați fost la Boldana. E încăpățânat grozav. Auzi, Mitruc?

— Da — răspunse băietanul abia descleștându-și fălcile.

Docan vorbi tot atât de potolit ca înainte, însă privirea îi fugea pieziș spre soldat:

— Zice tovarășul locotenent-major: „Ba eu am toată încrederea în Mitruc, că-i utemist“. Să vezi ce s'a strâmbat Pandelescu: „Eh, utemist! Mofturi! Utemiști de ăștia...“ Și-i membru de partid, bre! Auzi cum vorbește el despre utemiști?

Mitruc nu spuse nimic. Numai cât strânse din ochi într'un rând și se încruntă, ca și cum îl înțepa strălucirea zăpezii. Docan îl privi din nou, părând că așteaptă răspuns la o întrebare pe care n'o pusese. Apoi flutură din mână și rosti încet:

— Hai în sală, văd că intră toți.

După seminar, își luară armele și plecară afară la tunuri. Incepea „instrucția la material“, spre mai mare bucuria lui Hariton. Acolo-i venea

lui la îndemână. Ochitor. Când se vedea la post, cu o mână pe manivela de direcție, cu cealaltă pe manivela de înălțime, toată lumea era a lui. Iși lipea ochiul de lunetă și nu-i mai păsa de nimic alta, afară de încrucișătura firelor. Prin rotocolul obiectivului împărțit în patru, zărea o bucată mare de cer cenușiu, colțul de acoperiș al remizei și coroana de crăci uscate a unui copac. Lupta voinicește cu manivelele să aducă firele așa cum voia el, drept pe semnul de ochire. Câteodată număra în gând, rar: „Unu, doi, trei, patru, cinci“... ca să-și deie seama singur în câte secunde va isprăvi. Numai ce prindea semnul în încrucișarea firelor și striga bucuros, râzând cu gura la urechi:

— Gat'!

Pe urmă îl chema Docan lângă el, mai deoparte: — Turla bisericii. Văzut?

— Văzut.

— La dreapta cam zece miimi, și ceva mai sus: marginea pădurii. Este acolo o răritură ca un cuibar. Văzut?

— Văzut.

— Copacul acela stingher din stânga... subțire jos, la tulpină și'n cap cu pălărie. Il vezi, Avacu?

— Văzut. În mijlocul pălăriei?

— Așa. Acolo să-i pui încrucișătura... Servanți, la posturi!

Iarăși începea Hariton să numere'n gând, în timp ce învârtea de manivele și-și ascutea privirea'n ocular: „Un, doi, trei, patru, cinci...“ Docan stătea și el cu ceasu'n mână: „Ia să vedem, azi în câte secunde face ochirea?“

Dincolo, la tunul patru al sergentului Văraru, ochitor era Mitruc. Și el, bun. Se'ntrecea cu Hariton. Uneori, chiar i-o lua înainte. Atunci își mușca buza Hariton fără să spuie nimic și se'nverșuna asupra manivelor, le răsucea, se trudea să facă ochirea exactă din capul locului, fără „aproxumativă“. Il învățase Docan șmecheria asta: când îți vine bine, lasă naibii aproximația, dă-i de-adreptul; numai să bagi de seamă, dacă se potrivește „cazul“ sau nu, că altfel te'ncurci de tot. Văraru era mai tipicar, nici nu voia să audă de ochire fără aproximație, oricare ar fi fost „cazul“. Ii mai tragea chiulul Mitruc, când putea, însă Văraru îl cam ținea din scurt și uneori se rățoia la Docan:

— Măi, Ilie, tu l-ai deprins rău pe Hariton ș'acum se ia și Mitruc după dânsul.

— Las-că nu-i pagubă — râdea Docan. Are drept și Mitru să mai câștige întrecerea, că muncește.

Dar în această zi de Luni, Mitruc rămase mereu în urmă. Degeaba se supăra sergentul lui, Văraru, degeaba-l îmboldea și Docan. Mitruc lucra cu inimă, învârtea manivelele sârguincios, dar nu izbuti să-i ieie înainte lui Hariton nici măcar odată. Când aproape se isprăvisese instrucția, locotenentul Pandelescu, cum stătea în spatele plutonului întâi, flueră din țigla și strigă tare:

— ...Stânga'mprejur! Pentr'onor, — spre stânga!

Veneau încet de după remiză căpitanul și locotenentul-major Dascălu. „Păi, nu era vorba că se'ntoarce miercuri?“ — se'ntrebă Hariton, mirat. Căpitanul era un om plinuț la față și lat în spete. Nu prea înalt, dar vânjos; călca apăsător ca ursul, cu toată talpa cizmei. Trebuie să fi fost cam de anii lui Pandelescu, dar îi și ninsese-n tâmpie, pe când Pandelescu, înalt, slab și oacheș n'avea un fir de păr alb.

După ce primi raportul, căpitanul ceru să s'adune divizionul în front,

fără arme, așa cum se găseau oamenii la tunuri. Veni la mijloc și spuse salutând, iar ochii îi râdeau:

— Bine v'am găsit!

Un singur glas izbucni din toate piepturile:

— Să trăiți, tovarășe - căpitan!

El își plimbă iute privirea peste fețele flăcăilor aliniați. Păru mulțumit. Zâmbi mai tare:

— Nu arătați rău, maladeților, deloc nu arătați rău. Mi-a cam fost dor de voi, să știți... Aș mai fi putut sta vreo două zile, dar n'am avut răbdare... Aud că'n lipsa mea ați făcut progrese, tovarășul locotenent-major vă cam laudă. Ei, 'om vedea noi... Cu cizmele cum stați? Cine mai are cizme rupte?

Ieșiră trei soldați în față. Căpitanul se uită la încălțăminte lor și clătină din cap, nemulțumit. I se raportă că au fost reparate sau înlocuite săptămâna trecută toate cizmele afară de aceste trei perechi, care s'au rupt de curând. Le vine rândul și lor chiar azi. Totuși căpitanul se oțărî:

— Nu trebuiau scoși oamenii la instrucție așa. Dascăle, te rog notează-ți chestia. Nu-mi place... — Trimise la loc soldații apoi începu să întrebe despre altele: Cum e masa? In dormitor e destul de cald? Care dintre grupe e mai în frunte la pregătirea politică, după grafic? Dar la instrucție, ce tun? Se miră:

— Tot tunul trei? Al lui Docan, adică? Bine, tovarășe Docan. Poftim aici.

Din trei pași, sergentul Docan fu dinaintea căpitanului. Căpitanul îi strânse mâna:

— Imi pare bine, sergent Docan. Încă din tren, azi dimineată, eram curios să aflu: care dintre tunuri o fi fiind cel dintâi? Vasăzică al dumatăle... Imi pare bine!

Mai stătu puțin și plecă. În urma lui, după pauză, plutoanele trecură la ora a doua de instrucție. Pe neașteptate, Mitruc îi ceru voie comandantului său, Văraru, să plece. Spunea că trebuie să-i raporteze neapărat ceva urgent căpitanului. Văraru se necăji:

— Da' ce ți-a venit, măi băiete? Nu mai cunoști regulamentul? Las'că te-o scoate la raport, când a fi, acu vezi-ți de treabă.

— Întrebați-l și pe tovarășul segent Docan, stărui Mitruc. Era palid la față, cu buzele albite. Văraru se uimi:

— Ce, măi, nu ți-e bine? Ce să-l întreb pe Docan?... Docane! Ilie! Vino'ncoa. I-auzi ce vrea ăsta.

Ilie Docan se uită lung la Mitruc, fără să pară mirat de înfățișarea soldatului. Dădu din cap și zise încet:

— Lasă-l să se ducă, Vărarule. Ți-o spune eu pe urmă ce s'a'ntâmplat.

Pe Docan îl ascultau toți aproape ca și pe sergentul-major Baicu, măcar că n'avea grad. Văraru îi îngădui lui Mitruc să plece.

La amiază, pe când erau gata s'o pornească spre sala de mese cu frontul, ca de obicei, se pomeniră cu o răsturnare de program: toți, în sala de cursuri, imediat. „Ce? Când? De ce? Nu mai vorbi! Imediat! Dă-i drumu'! Intră mai repede! Stați jos!” Mitruc se așezase pe o bancă lângă Hariton. Ședea neclintit, cu privirea ațintită în gol. Cum sosi căpitanul împreună cu ceilalți ofițeri, se și lămuri pricina zarvei: locotenentul-major Dascălu se repezise între timp la autogară, cercetase, stătuse de vorbă cu cei de-acolo și până la urmă tot aflase ce voia. Telefonase apoi la Boldana, la Sfatul Popular; i se răspunsese: a fost nuntă mare'n sat, ca de cășlegi, au sosit în ospetie și militari de-ai dumneavoastră, vreo trei. Nu știau cei dela Sfat cine

anume fusese dintre soldați, dar îi apărau că s'au purtat frumos, au închinat cu măsură și n'au stat mult, au plecat îndată cu cursa de seară. Cine-a făcut nunta? — întrebare din nou Dascălu. — Cutare. Om cuprins, cam chiabur el, da'își plătește cotele la timp, se poartă bine.

Căpitanul nu mai avea lumini de răs în ochi. I se săpase o cută între sprâncene și vorbea răstit, cu mânie abia stăpânită:

— Nu-i mai găsesc niciun merit lui Mitruc că s'a îndurat să vie a treia zi după scripturi ca să-mi raporteze că a mințit. Și-o fi făcut socoteală, pesemne, că tot o să aflăm adevărul noi, tovarășul locotenent-major și cu mine. E cu atât mai dureros lucrul acesta cu cât, după câte mi se spune, e printre frunțași la pregătirea de luptă și politică... — Li mai muștră câțva pe toți trei vinovații și încheie: Pentru părăsirea garnizoanei fără voie și pentru inducere în eroare, pedepsesc pe soldatul-frunțaș Drob Alexa și pe soldații Mitruc Ion și Ilieș Constantin cu câte cinci zile arest sever. Executarea, imediat. Sergent de serviciu!

Docan se înfățișă numaidecât, gata să-i ducă la arest pe cei trei soldați. Încă nu apucase a ieși din serviciu. După un obicei vechi și nu prea bun în divizion, dimineața, ca să nu lipsească dela lecție și dela instrucție, încredințase slujba unui caporal, apoi își prinsese iarăși de mână fâșia de pânză roșie cu litere albe. Așa era el, nu-și putea afla stare. Pedepșiții ieșiseră dintre bănci și trecură unul după celălalt prin mijlocul soldaților care li se fereau din cale, ca să le facă loc spre ușă. În frunte mergea Alexa Drob, care nici nu clipise auzind c'a pățit-o! După el, Ilieș, aruncând priviri speriate în dreapta și'n stânga. Cel din urmă venea Mitruc, alb la față și cu capul plecat adânc în piept. Docan îi aștepta să i-o ieie înainte, ca să-i poată însoți. Se uita la Mitruc cu milă, dar și cu un soi de mulțumire ciudată. În acelaș moment însă, ochii îi sticliră de mânie. Văzuse că Drob, după ce trecuse de ofițeri, râdea fără glas, spre ceilalți soldați și se strâmba ca și cum le-ar fi spus: „Atâta pagubă! Mă doare'n cot de nu mai pot“. Când îl zări pe Docan ce încruntat îl măsoară, Alexa îl înfruntă: îi aruncă o privire sfidătoare și pași mai departe, înălțându-și capul și urmând a se strâmba către ceilalți.

Docan tresări. De ciudă i se zbătu o vână pe tâmplă, în marginea bonetei aplecate pe-o sprânceană. Spuse tare;

— Tovarășe căpitan! Drob Alexa se jîmbează, se face că nu-i pasă.

„Haiti!“ — făcu în sine Hariton speriat, tocmai când își zicea cu admirație că al dracului de tare mai e Alexa, dacă nu-i e frică.

— Drob! Ce este? De ce te... de ce râzi? Îți arde de răs?

Ca prin farmec se șterse orice urmă de strâmbătură pe chipul lui Alexa. Făcuse o întoarcere militărească, pe călcăie, și stătea smirnă cu ochii în ochii comandantului. Era serios și potolit, parcă nici nu-i trecuse prin minte mai înainte să facă semne caraghioase celor din jur. Răspunse neted:

— Nu râd, tovarășe căpitan. Sergentul Docan are ciudă pe mine.

Căpitanul șovăi. Se sfătui dintr'o privire cu Dascălu apoi îi întrebă așa, delaolaltă, pe cei din sală:

— Voi l-ați văzut cum va c'a răs?... Ia spune, dumneata, de colo... cum te cheamă?

— Să trăiți, tovarășe căpitan, sânt soldatul Hariton Avacum.

— Ei!?

Hariton înghiți în sec. Se poticni. Privirile tuturor îl înghimpau ca niște raze zvârlite cu oglinda înadins în obrazul lui. Mitruc și Ilieș, lângă Alexa, înlemniseră. Mai încolo, Docan, cu boneta lui pe-o sprânceană și roșu-negru la față. Printre atâtea capete întoarse către el, Hariton

îi zări și pe Ion Butnaru, care rămăsese cu gura deschisă de uimire. Hariton trase odată aer în piept și răspunse pierit:

— Râdea să-și facă *coraj*, tovarășe căpitan (Și'n gând: „Măi Alexa măi, ce zărghit mai ești!“).

Dintr'un ungher, se ridică Buhu Octavian, secretarul, vorbind cu glas subțire:

— Se strâmba, tovarășe căpitan! Și la mine s'a strâmbat, că nu-i pasă.

Alexa tăgădui. Căta pe sub sprâncene ca o fiară încolțită și se desvinovătea, că adică li s'o fi părut unora că el se strâmbă, dar lui i-a venit a plânge și deaceea. Locotenentul-major Dascălu mormăi, scos din fire:

— Pe dracu! Ești om în toată firea. Cum să plângi!?

— Mi-a venit, tovarășe locotenent-major.

— Ție?

— Dacă mi-a venit...

Însă, din cele ce mai adăugară alții, se desluși repede că Alexa Drob într'adevăr făcuse fel de fel de semne în bătaie de joc. El o ținea morțiș că nu-i adevărat, însă nimeni nu-i putea da crezare. Cu un oftat prelung, căpitanul îi ordonă lui Docan:

— Du-i! Am să cer regimentului să agraveze la maximum pedeapsa soldatului Drob și totodată voi propune să fie degradat.

Intr'o tăcere desăvârșită, pedepsiții ieșiră din sală, pornind spre arest. Li se auziră un timp pașii târșiți dincolo de ușă, pe coridor.

Din ziua aceea oamenii din divizionul unu se împărțiră în două tabere: unii îl huleau, dar nu fățiș, pe Ilie Docan, pentru că a pârît, i-a dat încă una în cap lui Drob când l-a văzut la aman. Alții, puțini la număr, îi luau partea. Lui Hariton i se părea dela sine înțeles că el unul nu-i poate da dreptate sergentului pentru nimic în lume. Mai întâi, fiindcă el, Hariton, era prieten cu Alexa. Al doilea, fiindcă n'ar fi murit Docan dacă se mai ținea oleacă și nu se repezea să se răzbune. Al treilea, fiindcă și tot amintea cu neplăcere cum l-a luat ca din oală căpitanul și l-a întrebat tocmai pe el: „A râs Drob?“. Ce era să răspundă Hariton? Dacă zicea nu, îl luau toți la ochi. Amintirea aceasta îl tulbură și-l stingheri într'una până într'o seară când (nici nu știa cum s'a întâmplat asta), stând de vorbă cu Buhu, secretarul îi dădu ajutor să se împace cu el însuș:

— Nu mai aveai ce face, odată ce l-a raportat Docan. Eu, nu tot la fel? N'aș fi spus nimic, crede-mă, da' dacă a întrebat tovarășul căpitan, nu mai puteam tăcea. Docan a stricat, că-i zăcaș.

Din seara aceea, Hariton parcă s'a mai apropiat de Buhu, măcar că până atunci îi fusese nesuferit.

Ion Butnaru muncise totdeauna cu râvnă, dar de as'toamnă încoace nu-l mai întrecea nimeni. Era fără pereche în meșteșugul lui de furier. La instrucție, după cum se dăduse ordin, nu ieșea decât de vreo două ori pe săptămână, mai mult ca să nu lipsească dela „focul de armă“, pe care nici furierii nu trebue să-l uite. Incolo, stătea în cancelarie; registrele, curate, învelite cu hârtie roșu-deschis sau albastră erau pline de scrisul lui mare și rotund. Tabeluri, liste, grafice, orice hotărau căpitanul sau locotenentul-major se isca pe dată de sub penița harnică a lui Butnaru. Cancelaria era totdeauna pahar, pavoazăată și îngrijită parcă ar fi fost club, nu cancelarie. La gazeta de perete a bateriilor mai nu era dată să nu întâlnești și un articol scris de furier. Pentru că el ținea de grupul de comandă al divizionului iar

grupul n'avea gazeta lui, dădea articole când la „*Artileristul*“, gazeta bateriei a doua, când la „*Luptătorul*“, gazeta bateriei întâia, a lui Pandelescu. Pe alții, chiar și sergenți, era nevoie să-și tragi zdravăn de mânecă până să-ți dea un articol.

Intr'un rând intrase divizionul iarăși de serviciu și n'avea oameni destui. Bateria doua dădea garda. Pandelescu, în cancelarie, asudase tot scriind și ștergând nume de soldați pe listă. Lângă el, comandantii de tun Troască și Alexândroaia, se frăsuiau deznădăjduiți, neștiind pe cine cu cine să mai schimbe. Oamenii fuseseră răspândiți ba la depozit, ba în vreo misiune în deplasare, ba cine mai știe unde, vreo câțiva la infirmerie, răciți — așa încât, după multă bătaie de cap, abia prididi să înjghebe o gardă mai de doamne-ajută. Nu putea vâri în gardă pe orice nepriceput sau codaș. Acum mai lipsea caporalul de schimb. Aici chiar că se împotmoliră toți trei, Pandelescu, Troască și Alexândroaia. Il cheamă pe Baicu:

- Pe cine să punem caporal de schimb, măi, omule?
- Pe cutare.
- Plecat cu mașina îmbrăcămintei, după cizme.
- Când? — se minună Baicu.
- Acu' o jumătate de ceas — răspunse locotenentul, amărit.
- Atunci pe cutare.
- Infirmerie.
- Atunci pe...

Alexândroaia, care era șeful gărzii, se împotrivi hotărât:

- Pe ăsta nu-l iau eu. Să-mi facă vreo boroboacă? Doar îl cunosc!

Se priviră lung unul pe celălalt, frământându-și mințile de-a surda. Butnaru scria în colț, la măsuta lui. Zise:

- Merg eu, tovarășe locotenent.
- Păi... — făcu Pandelescu, gânditor — păi... n'ar fi rău... Da' nu se poate, bre. Nu te lasă tovarășul căpitan, că ai lucrarea aceea mare, trebuie s'o dai gata până sâmbătă.
- O dau. Raportați dvs. la divizion ca să fac caporal de schimb și eu îmi iau angajament: sâmbătă la amiază, lucrarea e gata.

Căpitanul îl întrebă pe Butnaru numai atât:

- Ai să poți?
- Am să pot, tovarășe căpitan.
- Bine. Răspunzi, bagă de seamă.

S'a dus caporal de schimb. Sâmbătă pe la nouă dimineața a pus pe masă dinaintea locotenentului-major lucrarea — numai tablouri și anexe, cu rubrice și rubricuțe și cifrărie — scrisă mare, frumos, legată într'un dosăraș, de-a mai mare dragul. Stătuse noaptea până târziu ca să-și scoată timpul cheltuit cu garda. În gardă, își îndeplinise datoria cu atâta tragere de inimă încât l-a evidențiat în scris ofițerul de serviciu.

Sâmbătă la amiază, divizionul unu se alinie în curte pentru bilanț. Vremea dăduse 'n moloșag. Picurau streșinile. Sub picioare, zăpada afânată se turtea ca ceara. Văzduhul se luminase iar cerul se 'ntindea din zare 'n zare, albastru ca fața unui eleșteu. Cucuiat în tărie, soarele prinsese a turna căldură de ți se părea că rade de-acolo, de sus, spre pământ, cu gura căscată. Căpitanul ordonă pe loc repaos și se apucă să analizeze munca din săptămâna care se încheiase. Un pas în urma lui, la dreapta, stătea locțiitorul divizionului, locotenentul Androne. Sosise doar cu o zi mai înainte, încă nu cunoștea deloc soldații. Era subțirel, bălănuț cu ochi albaștri, ș'avea chipul rotund și alb ca o fată. Căta și el spre soldați, cercând pesemne să ție minte cum îi cheamă măcar pe unii.

Căpitanul citi de pe o hârtiuță:

— Pentru muncă fără preget, depusă zi și noapte în vederea terminării lucrărilor noi de cancelarie, aduc mulțumiri în fața frontului, caporalului Butnaru Ion... Vino aici, Butnarule! Pentru devotament în serviciu... mulțumiri în fața frontului, sergentului Docan Ilie...

Urmă așa un timp, numind încă vreo cinci soldați și caporali care, ieșind deoparte, se 'nșiruiău umăr la umăr cu fețele strălucind de bucuria răsplății. În fiecăresâmbătă, la bilanț, cei ce munciseră cu râvnă în timpul săptămânii erau evidențiați, arătându-se și ce anume făptuiseră. Se 'ntâmpla că uneori veneau după asta și recompense mai mari. Așteptau. Căpitanul citi mai departe: „Pentru vigilență în timpul deplasării materialului de artilerie din cazarmă la câmp... mulțumiri... soldatului Hariton Avacum...”

În clipa aceea lui Hariton taman îi zburase gândul la Alexa. „Ce-o fi făcând bietul Alexa, singur în arest? Habar n'are el cât de frumoasă vreme-i acum afară!” Mitruc și Ilieș, ispășindu-și pedeapsa, se 'ntorseseră și se aflau în front. Lui Alexa, comandantul unității îi dăduse zece zile, mai avea puțin și isprăvea.

— Soldatul Hariton! — șopti tărișor locotenentul Vasiliu din flancul drept, căutându-l cu ochii. — Fugi dincolo, la ceilalți. Ai grijă să răspunzi frumos.

Stând în șir cu evidențiații, Hariton se 'ncrunta și nu pricepea: pentru ce i se mulțumește? Căpitanul arătase că ieri, când să iasă din ogradă tunul patru, al lui Văraru, s'ar fi putut întâmpla un accident, fiindcă fusese uitată frâna. Nimeni nu băgase asta de seamă. Era grabă mare. Odată numai să fi zmuncit tractorul înainte și intra piesa în reparație. Hariton, măcar că era în urmă, la tunul trei, a observat pozna. N'a mai cerut voie nimănui, că nu era timp: a rupt-o de fugă spre poartă și striga cât îl lua gura: „Stăi, tunu' patru! Nu porni! Stăi!” Până s'apuce Docan a-l opri, se și limpezise treaba. Tunul lui Văraru a fost desfrânat cât te-ai șterge la ochi. Dacă ar fi întârziat Hariton o clipă, se isprăvea cu tunul acesta pentru o vreme. Docau, în loc să-l certe, cum avusese întâi de gând, îl bătu pe umeri pe Hariton:

— Brava ție, Avacu! Mă spăimântasem deodată că ți-o mai fi venit vreo năzdrăvănie 'n minte, deaceea am răcnit la tine. Da' tu, săracul, ai sărit să nu sesfarme materialul. Brava ție! Se făcea pagubă de mii de lei, bre!

Hariton, bine înțeles, se bucura că a văzut frâna la timp ș'a putut da o mână de ajutor. I se părea însă cam nepotrivit să i se aducă mulțumiri în fața frontului pentru atâta lucru. Oricine altul, dacă era în locul lui, la fel ar fi făcut, n'ar fi lăsat să se prăpădească bunătate de material. Ce trebuie mulțumiri? Poate să-i mulțumească mai degrabă Văraru că l-a scăpat de-o dandana.

Când căpitanul îi strânse mâna, ca și celorlalți, Hariton întărindu-se 'n drepți, murmură înecat:

— Servesc Republica Populară Română! — și scutură voios mâna aceea aspră a ofițerului; însă în inima lui nu se simțea pe deplin tihnit. Ce-a făcut el la urma urmii? Nimica toată, un fleac. Hai, dă-i cu mulțumiri, cu strângeri de mână. Dar că a întârziat de două ori la lecție, că odată la seminar n'a putut răspunde, că s'a încăierat joi cu Plămadă la spălător, — acestea rămân oare uitate? Se îmbărbătă singur: se vede că rămân. Asta-i bine. Ii zbură însă iarăși gândul la Alexa și se cam înegură, se mâhni. Stă Alexa la arest, stă. El, Hariton, vasăzică, e prieten la cataramă cu Alexa. Ba încă, de nu l-ar fi acoperit acum o săptămână când l-a suduit Alexa pe Docan, cine știe ce mai ieșea, cum e Alexa zurbagiu. L-a acoperit, și-a scăpat prietenul din bucluc. Nu se căia Hariton de ceeace făcuse, însă

oricum, nici la îndemână nu-i era că-i mulțumește căpitanul. Locotenentul Androne, cu obrazul lui alb și rotund ca de fată, venea cu mâna întinsă în urma căpitanului, ca să-i felicite deasemeni pe evidențiați. Hariton se oțărî: Asta mi-a făcut-o, el m'a propus căpitanului. Era cu noi, ieri, când scoteam tunurile din ogradă. M'a lăudat grozav ș'atunci. Ei, vezi? Fiindcă nu mă cunoaște, deaceea! Docan, dacă mă știe, mi-a zis „brava” și gata. Nici n'a mai pomenit pe urmă c'am oprit tractorul.” — Și-și încheie cugetările cu o concluzie militară fără cusur: „Comandantul nu-i bine să nu-și cunoască amănunțit oamenii, că greșeste!”

Lui Ion Butnaru i se mai dădu o recompensă, una dintre cele mari. Căpitanul citi:

— Unitatea noastră trimite Sfatului Popular din comuna...următoarea scrisoare: „Tovarăși, caporalul Butnaru Ion, originar din localitatea dvs., are o purtare exemplară în serviciul militar. Își îndeplinește cu abnegație sarcinile... Vă mulțumim și vă felicităm, tovarăși, pentru faptul că din mijlocul dumneavoastră, s'a ridicat un asemenea element destoinic cum este caporalul Butnaru...”

Hariton trase cu coada ochiului spre furier. Il zări stând pe gânduri, cu privirea pierdută cine știe unde. Ai fi zis că așteaptă ceva, nu părea tulburat deloc. Când îi strânse mâna căpitanul din nou, Butnaru răspunse liniștit, cu glasul lui molcom de totdeauna:

— Servesc Republica Populară Română.

„Se face!” — hotărît în sine Hariton, pizmuindu-l. — Numai de-al dracului ce-i! Se ține ca și cum nu i-ar fi nimic. Da' sângele 'ntrânsul ia, așa trebuie să fugă. Păi, nu-ți faci socoteală? Se duce țidula 'n sat, află ta-su, mă-sa, toți! Și Maricica lui Maican... Parcă-l și descumpăni oleacă gândul acesta. El cu Butnaru nu se socotea chiar prieten unghie și carne, cum era cu Alexa, de pildă. Butnaru? Băiat cumsecade. Consătean; altceva mai nimic. Și totuși, uite, începea, nu știu cum, să-i fie mai drag de Butnaru decât de Alexa. „Stăm noi amândoi colea, în rând, evidențiați... Ne bate soarele în față... și s'apropie primăvara... Ia, acuș-acuș, mai trece vremea, că trece, și ne 'ntoarcem acasă... Alexa-i trăsnet cu leuca. Ce, nu i-ar șede bine și lui aici, în șir cu noi?”

După masă, își căută pricină să mai steie la taclale cu Butnaru. Era program administrativ, făceau curățenie în dormitor, așa că-și găsiră răgaz de-o vorbă, cât se mai odihneau:

— Măi, Ioane, eu zic că acasă au să ținuiască scrisoarea la gazeta de perete a Sfatului, în stradă.

— Eh! — făcu Butnaru fără chef.

Hariton se zborși:

— Ce, nu crezi? Păi, îs obligați, măi! Eu așa socotesc: obligator, s'o puie. Să afle satul... Ori te faci că nu-ți pare bine?

— Ba da. Ia apucă de capăt salteaua asta, s'o scoatem afară.

După ce duseră câteva saltele în curte, să se aerisească, Hariton își stârni din nou consăteanul:

— Măi, Ioane, eu văd că tu nu te prea bucuri.

Butnaru răspunse posac:

— Da' ce să fac? Să sar într'un picior?

— Nu... Da'... parcă nu ți-s toți boii acasă...

— Nu mi-s, — mărturisi Butnaru și tăcu. După o vreme, suspină obidit:

— Am muncit, măi! Am muncit de n'am mai văzut bine. Câteodată, noaptea, mă dărâmam de somn. Mă pișcam cu unghia de ureche să n'adorm și-i trăgeam înainte. M'am zbatut să le scot la capăt pe toate cu bine... să aflu

și eu o răsplată. Na, răspaltă! Hodoronc, tronc, scrisoare de mulțumiri! Ce-așteptam eu și ce-a ieșit.

Hariton își lăsă capul pe-un umăr, cumpănind. Spuse parcă neîncrezător, bănuitor:

— Permisie așteptai?

— Da' ce? Mare folos am eu că se duce scrisoarea 'n sat! Ori mă bagă și pe mine 'n plic?... Umblă scrisoarea cu trenul, eu stau aici cu nasu 'n hârtii. Mama ei de viață!

Hariton își înălță capul, nedumirit. Judecă în sine, să și găsi că are și Butnaru dreptatea lui. Dar parcă tot nu era ceva în regulă. Întrebă cu glas tainic:

— De-aceea ai muncit atâta?

— Păi!

— Las' că nu-i puțină nici cinstea, Ioane. Eu, să fiu în locul tău... Zău, de-aș mai călca pe pământ! Vine parcă te-ar fi *dicorat*.

Butnaru își întoarse privirea, cu lehamite:

— Ce știi tu! N'ai tu focu' care-l am eu. Nu mi-a mai scris Maricica de nu mai țin minte.

Nici Sevastița nu-i trimisese altă poștală lui Hariton decât cea dela Anul Nou, dar cu Sevastița, se 'ntelege, era altă socoteală. Hariton își lăsă capul pe celălalt umăr și tăcu și el, neștiind cum și-ar putea mângâia prietenul. Spuse într'un târziu, cam cu îndoială:

— Poate ți-or da și permisie.

— Apoi am să muncesc — făcu Butnaru, întunecat. — Am să mai muncesc, tu-i mama mă-si!

Lui Hariton îi stătea pe limbă să-și mustre o țără consăteanul: „Ei, Ioane, Ioane! Nuca mare, dacă-i seacă, folos tot n'aduce. Trebuie miez, bre! Inimă...” Pe urmă se răzgândi și se muie, că-l vedea pe Butnaru din cale-afară de amărît: „Vai de inima lui! Câtă are? O pișcătură, da' și pe-aceea i-o mănâncă cine n'ar trebui”. I se făcu milă și-și înghiți vorbele.

Când amurgi, se răspândi vestea pe neașteptate că se va ține ședința organizației U.T.M. Abia băgaseră saltelele înapoi în dormitor. Hariton își făcu planul la iuteală că numai bine îi rămâne timp până la masă, cât o fi ședință, să-și curețe arma amănunțit. Se 'nvățase minte de data trecută, nu voia să mai pătească vreo istorie. Își mutase gândul, pe-a doua zi, și dela drăcoaică. Nu că nu i-ar fi plăcut, dar băga de seamă cu uimire că nu mai avea chef, nu-i mai venea. Se mângâie singur: „E mai greu acum, dacă m'am evidențiat. Cine știe ce sămânță de muiere o fi fiind drăcoica. Mă vede careva cu dânsa pe drum și mă fac de răs... Înainte nu mi s'ar fi luat seama atâta. Azi, mdă! se cheamă că și eu...” Nu era încă hotărît întru totul cum să-și petreacă mai bine „liberul” de mâine, dar un lucru îi era limpede: arma și cizmele! „Bine că-i ședință. Le trag un lustru de să-ți ia ochii”.

N'a avut parte. Îl cheamă Docan:

— Hai la ședință, Avacu.

El clătină din cap.

— Nu, că nu-s utemist.

— Cum, nu? — zise Docan nemulțumit. — Doar ești candidat. Nu ți-am dat vestea chiar eu?

Hariton se scărpină pe sub bonetă. Cu mâna pe inimă mărturisind, uitase. Docan l-a vestit, e drept, ba l-a și felicitat, d'apoi când a fost asta? Acum aproape trei săptămâni. Ci-că din partea biroului, că n'au avut timp să s'adune. Buhu, Baicu și Alexandroaia, aceștia erau biroul

U.T.M. Pe cât știa Hariton, altfel se petrec lucrurile când e primit cineva în organizație: cu ședință în regulă, cu discuții, mă rog... cum se face. N'a avut îndrăzneala să întrebe atunci mai multe, socotind că vor urma niște lucruri noi, care-l vor lămuri treptat. Ce să urmeze? N'a urmat nimic. Dar știi: nimic! Ori îl vestea Docan că-i candidat, ori nu, — tot una. Deaceea răspunse încurcat și fără avânt:

— Oi veni... Da' nu știu de am să pot cuvânta, tovarășe sergent.

— Ce-ți trebuie să cuvântezi? Ți-i spune părerea, dacă-i găsi cu cale. Hai, dă-i drumu'!

Hariton plecă înainte, spre sală, cuprins de îngrijorare. Iși închipuia că ședința s'a pus la cale din pricina lui, ca să fie înștiințați, în sfârșit, toți utemiștii cum și dece au primit între ei un candidat, în atât de scurt timp dela începerea instrucției. Dacă i s'ar fi spus că despre el aproape nu va fi vorba în ședință, Hariton n'ar fi crezut, — dar nici prea rău nu i-ar fi părut. Socoti că va avea de dat răspunsuri la tot felul de întrebări spinoase și încă de pe acum nu se simțea la îndemână. Parcă-l aude pe vreou-nul: „a mai fost vreodată vorba să fii candidat, tovarășe? Ii spun: da; el mă 'ntreabă: când? Ii spun și asta și pe urmă numai ce mă pomenesc: „Dar de ce n'ai fost primit?“ Na! Pe unde scot atunci că-mașa?... Mai bine-am să zic că nu știu: „Nu știu, tovarășe, habar n'am dac'a mai fost vorba vreodată să fiu candidat.“ „Asta mi-e, că m'or prinde cu minciuna ș'am feștelit iacaua din capul locului. Ori, — mai știi — mă ia careva la rost deadreptul: „E-adevărat că te-ai ținut într'o vreme de muieri și te-a prins unul la nevastă-sa?“ Pas de-o cârnește, dacă ai cum!“

După ce se frământă un răstimp, ajunse la aceeași încheiere la care mai ajunsese până acum de vreo două ori: „Am să dau pe față tot ce-a fost: măi tovarăși, asta și asta. Vorbesc cu voi ca 'ntre tovarăși, pe șleau. Am fost descompus, ce să mă mai ascund după deget? Până acu vreun an jumătate m'am descompus cu o grămadă de femei, că-mi ieșeau ca dracu' în cale și mă trăgeau de mânecă, mai ales în oraș. N'ar fi fost nimic, la urma urmii. Tot intram eu în U.T.M., da' m'a găsit un păcătos în casa lui, taman când eram mai trudit. El cu ciomag, eu cu palmele goale, — nu i-am putut ține piept, m'a altoit. Ia să fi avut și eu măcar o scurtătură la mine! N'aș mai fi zăcut. Zăcea el. Eu mă duceam la ședință. Se cheamă că mă primeau...“ Știa că se mai pune de obicei o întrebare: „Statutul U.T.M. îl cunoști?“ Aici în schimb se simțea tare, tare de tot. Statutul? Cum să nu-l cunoască? I l-a citit Mitruc până acum de două ori. Tot de două ori a fost și la cercul de studii despre statutul U.T.M., că l-a trimis Docan, a ascultat ce se spunea acolo. „Cu statutul stau bine, tovarăși, n'aveți nicio grijă“.

Neliniștea lui Hariton se topi repede. Ii rămase numai mândria că era socotit utemist și el, odată ce fusese poftit la adunare. După câte înțelesese dela unii, candidat sau utemist, la dreptul vorbind, venea cam tot acolo.

Se hotărî să îndure orice întrebări i se vor pune și să răspundă cinstit la toate, ca să n'o mai scrântească pe nicăeri. „A dat chior norocul peste mine că m'au primit, acu numai să-l țin zdravăn, să nu-l scap din mână“.

Dintre toți soldații noi în divizion, el era singurul candidat. Ceilalți ori erau utemiști de mai demult, bunăoară Mitruc, ori se străduiau abia acum (care se străduiau!) să fie vrednici de-o asemenea cinste. Hariton însă n'avusese nevoie să miște nici un deget, îi venise totul mură'n gură.

Îndată după sosirea recruților, încă înainte de formarea „divizionului special“, locotenentul Pandelescu îi ordonase lui Ion Butnaru:

— Fă-mi un tabel cu situația politică a recruților: numărul curent, numele și pronumele, gradul nu-l mai pune. Și rubrica, „situația“, utemist, data, locul, organizația, sau candidat idem; sau neutemist, nu mai pui nimic.

Lui Butnaru i se păru că un tabel care să cuprindă doar câteva rubrici e sărăcăcios. A adăugat cu bunăvoință dela sine data și locul nașterii fiecăruia, precum și numele tatălui și mamei, ca să nu rămână 'n dreapta prea mult loc alb. Că tot îi întreba în parte pe fiecare dintre soldați. La Hariton Avacum s'a încurcat:

— Apoi ce să scriu de tine: ești sau nu candidat? Parcă ai fost într-o vreme.

— Era gata, gata să fiu, măi, da' nu-s. Mi-au mâncat capul dușmanii. (Intrucât consăteanul lui, Butnaru, nu făcea parte din U.T.M. n'avea nevoie să-i mărturisească prea multe).

— Atunci scriu că nu ești nimic. „Neutemist“.

Hariton s'a împotrivit:

— Nu-i bun, nu *conrespunde*. Scrie c'am fost, da' nu mai sânt.

După ce chibzui, Butnaru, cum era el din fire cumsecade și mai ales în fața unui consătean, hotărî:

— Scriu „candidat“. Las' că nu strică. Mai bine să 'ntreacă decât să n'ajungă.

— Așa da.

Pandulescu ceruse tabelul acesta numai pentru că Secția Politică le atrăsese atenția locțiitorilor să-și cunoască dela început recruții. Locotenentul n'avea timp. Iși îndeplinise sarcina și el cum putea, mai ales că n'avea grijă mare de control. Din septembrie, divizionul rămăsese fără locțiitor politic iar munca până una alta, o ducea Pandulescu.

Adunase de două ori biroul U.T.M. al organizației divizionului, mai mult ca să se mântuie de gura ofițerului ajutor cu munca U.T.M. Ii plăcea să fie laudat că „se ocupă“, dar nu simțea mare tragere de inimă să se ocupe într'adevăr de utemiști. Alte socoteli avea el: să-i mai pice o stea pe umăr, să se însoare — după câte melițau unii — cu o farmacistă tinerică din oraș... Mă rog, ca omul, fel de fel de planuri. E adevărat că nici vremea nu-i mai ajungea pentru toate, bateria-baterie, convocări, ședințe, antrenamente... Când să mai steie la discuție cu soldații utemiști? Totuși se străduise. Lucrase cel puțin cu biroul în două rânduri, de fiecare dată scrisese cu mâna lui procesul-verbal, fiindcă Buhu nu era prea îndemânat. Apoi, la sfârșitul anului, făcuse o adunare generală și-l pusese pe Buhu să citească darea de seamă, pe care, de altfel i-o dictase lui Butnaru tot el, Pandulescu. Chiar toate câte s'ar fi convenit, nu se bătea el să le îndeplinească numaidecât, pentru că mergea și așa. Il mai scutura uneori secția. Pandulescu scotea atunci din geantă un maldăr de hârtii: procese-verbale, tabele, dări de seamă, rapoarte (scrise până la una de Butnaru, cu mâna lui, după cum i le dicta locotenentul, zilnic). Tăcea maiorul, șeful Secției. Iși hotărâ să vie mai des în inspecție prin divizioane, numai că se lua cu alte rosturi care-l năpădeau și amâna. Toamna târziu, după ce-au sosit recruții, locotenentul Pandulescu, într-o zi a sărit în sus de bucurie. „Descoperise un fir“ — zicea; și era incredințat că de-acum înainte s'a isprăvit: nici n'o să-i mai treacă prin minte maiorului să-l scuture vreodată. O să vadă toți cine-i el, Pandulescu și cum se orientează numaidecât....

Tabelul de recruți! Din tabelul acesta Pandulescu aflase că soldatul Hariton S. Avacum are 22 de ani și e candidat U.T.M. Il chemase, vorbise cu el în grabă câteva minute, apoi îl trimisese înapoi la treaba lui.

Plin de bucurie, Pandelescu i-a ordonat lui Buhu.

— Cheamă la mine un agitator, să-i dau sarcini.

Buhu l-a chemat pe Docan, fiindcă de el a dat mai întâi cu ochii și locotenentul a hotărât:

— Docane, îl fac utemist pe recrutul Hariton S. Avacum. Să-l crești, ți-l dau în seamă.

Cu asta și-a luat de-o grijă. Alcătuiuse dosarul și-l înaintase la D.S. P.A., adăugându-i mențiunea: „Dela sosirea în unitate, Hariton Avacum se remarcă mereu printr'un ridicat nivel politic și ideologic“... etc... La începutul lui Ianuarie, dosarul s'a întors în regiment. Hariton devenise candidat U.T.M. îndreptându-se astfel „greșala“ pe care o observase Pandelescu „la timp“. Și candidat a rămas. La ședințe nu luase parte până acum, fiindcă nu fuseseră ședințe.

De cum sosi în unitate și-și luă munca în primire, locțiitorul Matei Androne pricepu că treburile numai bine nu merg la divizion... Nu-i spuse însă nimic lui Pandelescu, deocamdată. Fusesse numit demult, de prin octombrie, dar lipsise într'una pentru că urmase niște cursuri politice în altă garnizoană. Se aștepta să aibă de furcă în divizion, îndată ce va începe lucrul. Așteptarea nu-i fusese înșelată. Dela cele dintâi explicații date de căpitan și de Pandelescu, întrebase:

— Utemiștii au dezbătut problema?

— Ce problemă?

— Asta, abaterea dela disciplină. Cei trei care-au plecat fără voie... Ziceați că unul e utemist. Organizația trebuie să se preocupe de...

— Ai dreptate — zise căpitanul, cătând pieziș, spre Pandelescu.

— E bine că însfârșit ați terminat cursurile și v'ați prezentat — îi răspunse și Pandelescu lui Androne. — Acum e seară, nu mai avem când. Măine, sâmbătă, program administrativ. Pe luni sau mai degrabă marți, se poate. Organizăm ședința și o ținem marți după amiază... spre seară... după program....

— Dece — întrebă Androne liniștit. — Chiar mâine după amiază, la șase.

A chemat biroul, adică pe Buhu Octavian, pe sergentul-major Baicu și pe sergentul Alexăndroaia și s'a apucat de lucru...

Hariton intră în sală cam sfiindu-se. Era tot sala de lecții obișnuită, cu băncile una după cealaltă, cu masă și scaune în față. E drept că masa fusese acoperită cu o pânză roșie, ceea ce întrucâtva schimba înfățișarea sălii. Pe masă, la mijloc, fusese așezat un ghiveci cu flori. Mușcate. „De unde-or fi luat ei mușcatele astea?“

Se 'ncepu ședința. Cam trei sferturi din efectivul trupei era de față, în sală, iar în rândul întâi, alături pe-o bancă, ședeau ofițerii: căpitanul și locotenentul Pandelescu, apoi Vasiliu și lângă el locțiitorul cel nou, Androne. Locotenentul-major Dascălu, nu. „De ce n'o fi venit și Dascălu?“ — se nedumeri Hariton, fără să afle răspuns. Se aplecă spre Mitruc ca să-l în-

trebe (că se așezau totdeauna alături), dar Mitruc îi făcu semn să tacă. Vorbăreț nu era el nici altcum, dar de când ieșise dela arest, chiar că nu mai deschidea gura. Hariton se răsuci cătând în jur spre alții, să-i vadă care-s. Nu-l zări pe Ilieș Constantin. „Apoi de, — își spuse umflându-se în pene — el nu-i utemist“.

La masă, singur, Buhu, ca secretar ce era, se ridicase 'n picioare și rostea ceva nedeslușit. Mai mult citea de pe un petic de hârtie. În cele din urmă, Hariton pricepu că-i vorba de-o alegere. Să se aleagă prezidiul adunării. „De ce nu?“ — gândi — „Hai să alegem! Ce mai zice? Că să propunem? Bun. Eu am să-l propun pe Mitruc“. Dar i-o luă înaintea alții:

— Tovarășu' locotenent Pandelescu!

Izbucniră aplauze. Pandelescu, neclintit pe bancă. Buhu ceru să se voteze prin ridicare de mână și toți înălțară un braț alegându-l pe locotenentul Pandelescu, în prezidiu. Hariton, stând cu mâna sus, foarte mândru, se miră că Mitruc nu face nimic. Ii dădu una cu cotul:

— Tu nu votezi? Ridică mâna.

— Nu vreau — îi șopti Mitruc.

— De ce?

— Nu-l votez pe Pandelescu.

„Are dreptul“ — cugetă Hariton, mulțumit — „Așa este: îl vrei pe cutare, votezi; nu-l vrei, nu votezi. Fiecare pe cine are gust. Ca 'n civilie, acasă. E bine utemist...“ Se hotărî că la următoarea propunere, oridespre cine-ar fi vorba, să nu mai ridice mâna nici el, numai așa, ca să simtă că face ce vrea. „Și după aceea îl propun pe Mitruc. Nu strică să am un om al meu acolo, când s'or porni să mă 'ntrebe fel de fel.“

Buhu spuse tare:

— Tovarășul locotenent Pandelescu a fost ales în prezidiu cu unanimitate de voturi. Poftiți la tribună, tovarășe locotenent.

Pandelescu se ridică și trecu la masă, împingând scaunele înlături ca să se așeze unde vroia, la mijloc. Privindu-i chipul uscățiv și negru, cu obraji supti și ochii licărind în fundul găvanelor, Hariton rostogolea în minte acel cuvânt lung rostit de Buhu mai înainte: „*Unanimitate...* — *unanimitate*“ ... Am mai auzit eu de vorba asta... Pesemne adică bun ales, rămâne“.

De-alături, Mitruc zise fără veste, sculându-se de pe bancă:

— Eu am fost contra. Nu-i unanimitate.

Se'ntoarseră spre el toate capetele. Locotenentul cel nou, Androne, se aplecă la urechea căpitanului și-i șopti iute ceva arătând cu capul spre Buhu. Secretarul duse mâna la gură, tuși, apoi vorbi răstit:

— Tu ai fost singur... Unanimitate minus unu.

Mitruc nu mai spuse nimic. Se așază. Hariton îl privi uimit: „S'a pus în gură cu secretarul! Nu ține seamă de Pandelescu, nici de nimeni. E cătrănit... Da' și Buhu! Tare. Nu se lasă. Vrea el să scoată unanimitate pentru comandantul lui, — o scoate! Secretar, de!“

Ii plăcea din ce în ce mai mult treaba asta cu alegerile. „La Gostat altfel se petrecea o ședință: directorul, director; el era mai marele, cum ar fi căpitanul în divizion. Nu era de față directorul? Ii ținea locul altcareva. În prezidiu îi vedeai tot pe unii și aceiași: secretarul de partid, brigadieri, vreo femele, ceva membri de partid, câteodată și secretarul U.T.M. Nu se alegea prezidiul. La armată, vezi? democrația-i și mai și...“

Un soldat din fund făcu o propunere nouă, după cum cerea iarăși Buhu:

— Tovarășu' căpitan!

— Tovarășul căpitan e invitat, — zise scurt Buhu, la un semn din partea lui Pandelescu. — Fă altă propunere.

Soldatul Plămadă se zăpăci. Își plimbă privirea peste toți cei din sală neștiind pe cine să numească. Buhu arată cu capul spre locotenentul cel nou, Androne, însă Androne spuse chiar atunci cu un glas limpede, întorcându-se pe jumătate spre fundul sălii:

— Gândiți-vă să puneți în prezidiu utemiștii cei mai buni, oamenii pe care-i cunoașteți dvs. cel mai bine. Vrednici și nepărtinitori.

„Cum ar fi Docan, vasăzică!“ — îi trecu prin minte lui Hariton și strigă fără să mai steie mult la gânduri:

— *Tovar'șu'* sergent Docan!

— Pun la vot, — zise Buhu — Cine votează pentru tovarășul Docan?— Și după ce țâșniră mâinile'n sus ca niște săbii trase: — Tovarășul Docan a fost ales cu majoritate de voturi... Altă propunere.

Răsunară câteva glasuri odată:

— *Tovarășu'* Baicu!

— *Tovarășu'* Visarion!

— *Tovarășu'* Plămadă!

Iar sergentul Alexandroaia, cum stătea lângă fereastră, mare și voinic cât malul, o huidumă de om, rosti gros, mai la urmă:

— *Tovarășu'* Buhu!

Secretarul se încruntă. Bătu cu creionul în masă și se zborși:

— Mai încet! Nu toți odată... Tovarăși, cine votează pentru tovarășul Buhu, să ridice mâna.

— Un moment! — strigă locotenentul Vasiliu. — Au fost propuși alții mai înainte, tovarășe secretar.

Buhu îl privi pe sub sprâncene. Zise netulburat:

— Am să-i pun la vot pe toți, tovarășe. — Și către cei din sală: — Ridicați mâinile, care sânteti pentru... (tuși fără să aibă nevoie, își acoperi gura cu palma)... adică pentru tovarășul Buhu, să fie 'n prezidiu.

Băgară toți de seamă că Vasiliu mormăie ceva cu supărare, răsucindu-se spre Androne; Androne clătină din cap, nemulțumit. Nici unul dintre ei doi nu înalță brațul. Căpitanul, fiind numai invitat, nu votase nici la Pandelescu, nici la Docan. Câteva clipe domni oarccare nehotărîre în rândurile soldaților. Hariton îi șopti lui Mitruc:

— Se bagă'n frunte Buhu ca păduchele. Știe să-și tragă spuza pe turtă.

Mitruc nu răspunse și nici nu ridică mâna. O ridică în schimb Pandelescu, dela masă, iar după el, mulți din sală. Pe chipul lunguiet al lui Buhu trecu un zâmbet fugar:

— A fost ales în prezidiu tovarășul Buhu Octavian, în majoritate de...

Locotenentul Androne îl întrerupse:

— Cer cuvântul, tovarășe secretar, într'o chestiune de procedură a alegerii.

Orice urmă de zâmbet pieri de pe obrazul lui Buhu. Secretarul șovăi, nepricepând. Se uită la Pandelescu. Mai întunecat ca de obicei, comandantul se făcu a nu-l observa.

— Imi dați cuvântul, tovarășe secretar? — stăruie Androne.

— Aveți cuvântul.

Androne se ridică încet. Numai în veston, fără manta, părea și mai subțirel. Îi erau obrații rumeni ca la copii iar ochii albaștri nu i se odihneau nicio clipită, alergau, dela un om la celălalt. Zise:

— Sunt de părere să se numere voturile: câți pentru, câți contra, câte abțineri. Al doilea: pentru fiecare propunere, să se ceară cuvântul pe

rând și propunerile dacă e nevoie, să fie discutate, apoi să se discute în ordine și numai după aceea să fie votate. Al treilea: secretarul să spună răspicat cine are drept de vot și cine nu. — Fiindcă o parte dintre cei de față îl priveau cu gurile căscate, ofițerul zâmbi și clătină din cap cu voie bună: — Altfel se produc încurcături. Eu, de pildă, n'am drept de vot că nu's utemist. Tovarășul Vasiliu, da, că-i membru al organizației... Poate-i bine să mai spun odată?

— Mai spuneți, se învoi Buhu cu neplăcere.

Androne, tot zâmbitor, repetă cele trei observații de mai înainte și adăugă, așezându-se:

— O ședință a militarilor utemiști trebuie să fie model de ordine și disciplină.

Aceste cuvinte umplură de mulțumire sufletul lui Hariton. Taman asta râvnea și el: ordine, să fie limpede ce vrea fiecare. „Bun! — gândi — locotenentul ăsta chiar îmi place, calcă a loțiitor. Acum de-aș apuca să-l propun pe Mitruc, că doar nu m'o mai lua gura pe dinainte“. Il cuprinse un soi de nerăbdare. Șopti, aplecându-se la urechea lui Mitruc:

— Eu te vâr și pe tine'n prezidiu. Să mă ai în grijă! — și se minună de cătătura mânioasă pe care i-o aruncă prietenul. „Nu vrea! E cătrănit c'a stat la arest Ei, nu vrea, nu-l propun! M'oi descurca și singur“.

După destulă trecere de vreme, se alcătui în cele din urmă prezidiul. Veniră la masă Baicu, sergentul major, apoi un soldat nou, Harnagea, și încă un sergent, Visarion Chiril dela grupul de telefonie. Pe Visarion acesta, Hariton îl cunoștea mai bine ca pe alți gradați (afară de Docan), fiindcă-l avea învățător la cursul de alfabetizare. Om blajin, cuminte, scump la vorbă dar și vorbă scumpă: când spunea el una, rar, apoi vorbă era. Povestea uneori despre el însuș că pornise a ieși cu adevărat învățător, însă n'a mai isprăvit școala pedagogică și s'a întors în satul lui, s'a făcut colectivist.

Buhu, la masă, începuse a cuvânta. Arătase că prezidiul l-a ales președinte pe locotenentul Pandelescu iar Pandelescu îi dăduse cuvântul lui Buhu care citea acum de pe hârtie, împiedicându-se din timp în timp:

— „... este vina biroului și'n primul rând a mea, că nu am mai ținut ședințe... trebuiește întărită viața organizației... Abaterile care-au fost săptămâna aceasta...“

Un timp, Hariton trase cu urechea să nu-i scape un cuvânt. S'astepta că uite-acum îi vine rândul și lui: „Avem un candidat nou în mijlocul nostru...“ Da' de unde! Buhu citea despre Mitruc, zicea că-i mai mare rușinea pentru organizație să aibă în sânul ei asemenea membru care-o face de răs, dar că vina cea mai mare nu-i a lui Mitruc („Cred și eu! — gândi Hariton — Dacă l-a împins Alexa!“) ci chiar a organizației și în special a lui Buhu și a biroului, fiindcă „nu s'au ocupat“ de Mitruc... Hariton se înegură: „Iarăși îl scoate și ăsta basma curată. Alexa, nealexa, dar Mitruc de ce s'a dus la Boldana? Ce, îi sugaci? Cum trebuia să se „ocupe“ organizația? Să-i fi spus anume: Măi, Mitruc, să nu pleci din garnizoană fără voie? Parcă el nu știa?... Citește și Buhu de pe hârtie, ca să nu tacă“.

Cel dintâi sări la discuție sergentul Alexandroaia. Se ridică greoi, pieptos și șolduros, cu gât scurt și cam tuciuriu la față. Era un om bun la inimă și de ispravă, măcar că așa, când îl vedeai cât e de namilă, l-ai fi putut socoti altfel. Soldații țineau la dânsul. Făcea parte din biroul U.T.M. dar se cam ciondănea cu Buhu. Spuse uitându-se mai mult către Androne:

— Să știm mai întâi ce părere are Mitruc: crede că-i drept să răspundă în fața organizației sau nu? Da' vreau să mai spun un lucru... Tot îi dă tovarășul Buhu că nu l-a ajutat organizația pe Mitruc, nu s'a ocupat de el.

Care organizație? Parcă noi mai putem spune că avem organizație U.T.M.? Că biroul trebuia... așa și pe dincolo... Unde-i biroul acela? Eu i-am arătat tovarășului locotenent Androne și azi dimineață, la consfătuire: Nu-i niciun birou, zic, tovarășe locotenent: 'Mneavoastră ca locțiitor ce-ați venit, o să vedeți. Sergentul-major Baicu are'n primire trei tunuri, două la remiza mare și dormitorul, și când îl cauți e'n gardă. Eu? Nici habar n'aveam când se ducea Buhu la tovarășul locotenent Pandelescu, discuta cu 'mnealui, nu știu ce-or fi discutat și pe urmă auzeam din oameni: cutare sau cutare. „Măi Buhule, — zic — da' noi nu ne mai strângem laolaltă, nu ne mai întrebăm unul pe celălalt...?” — „Las' că știu eu ce fac, am vorbit cu tovarășul locotenent“. Atunci, vasăzică nu mai este nici un fel de organizație. Trec luni de zile și noi nu ținem o adunare. Nici nu se mai știe bine care-i utemist și care nu. Toți, o apă. De-acu, dac'avem locțiitor ncu, văd eu că se îndreaptă lucrurile, da'nu-i bun c'am ajuns pân'aici... Asta am avut de spus, cu durere'n inimă ș'am vrut să arăt numa' pe cum că geaba-și toarnă tovarășul Buhu cenușă'n cap: „nu ne-am ocupat“, — oare el nici gând n'a avut vreodată să se ocupe, doar cât îl pândea pe tovarășul locotenent Pandelescu să-i deie raport într'ascuns și să facă pe urmă ce-i ordona dumnealui... care, într'o organizație U.T.M. nu-i just... fin'că noi... sarcina noastră este... de militari și utemiști... să-l *subținem* pe comandant... și... și asta... asta am avut de spus.

Bun om, Alexandroaia, comandant de tun destoinic. Atât că nu se pricepea deloc la cuvântări. Nici n'avea pretenție de altfel. Când apuca el a zice mai multe, însemna că l-a răzbit nevoia. Le mai încurca pe ici, pe colo, însă până la urmă tot scotea la iveală ceea ce-i apăsa inima. Spre uimirea tuturor, locotenentul Androne se apucă să aplaude. Mai bătură din palme atunci câțiva, ca să nu-l lase singur. Și deodată se ridică Mitruc în picioare, pierit la față și cu privirea alergând de colo, colo. Spuse, după ce-i făcu Pandelescu semn din cap:

— Tovarăși, eu pedeapsa mi-am luat-o după merit. Cât am stat la arest, m'am gândit: pentru ce-am făcut eu asta? Nu știu... — Înălță din umeri, înghiți un nod care i se pusese peșemne'n gât și urmă, întărindu-și glasul, să nu-i mai tremure: — Încă stăteam de vorbă cu tovarășul Docan, mai ieri, după ce-am ispășit zilele de arest. Mă întreba: „Ce ți-a venit ție, măi Mitruc, să te iei după Drob Alexa, ba să te faci și partaș la minciuna lui?“ (ă — zicea — „parcă tovarășu' locotenent-major Dascălu n'a prins seama că's minciuni? Doar ai văzut cum te'mboldea ca să mărturisești pân' nu-i târziu.“ Zic: „Tovarășe sergent, nu știu... Mi s'a pus așa, o negură pe ochi...“ Că eu am crezut că nu-i nimic, dacă ne-om duce pe-un ceas la nuntă. Era cu noi și tovarășul Buhu, care-i secretar, se cheamă. Și când m'am speriet eu c'om păți-o, de-om pleca fără voie, el a râs, m'a făcut prost că ci-că „numai unu' dela noi o șterge'ntr'ascuns la Boldăna când are un chef?“ Și Drob Alexa a râs. M'am temut să nu mă creadă fricos. Chiar mi-a spus Drob pe drum să nu mă mai spării atâta și, de ne-o'ntrăba careva, s'o ținem c'am fost pân'la Grădinești... ca să scăpăm mai ușor... — Iarăși începu să-i tremure glasul. Rosti încet: — Am uitat de numele meu de utemist... In asta n'am iertare... și... dau socoteală... merit... — Trase odată aer în piept, să capete puteri, apoi rosti deslușit, deși încet de tot: — Se cuvine să mă pedepsiți oricât de aspru.

Tăcu, dar nu se așeză. În sală se făcuse o tăcere de-auzeai răsufletul fiecăruia. Pandelescu întrebă cu răceală:

— Asta-i tot?

— Nu — răspunse Mitruc, înăbușit. — Mai am ceva... Se trudea să

vorbească mai departe, însă nu izbutea, parcă-i amorse limba. Scoase din buzunarul pantalonilor batista mare, cazonă, își suflă nasul cu zgomot și vorbe din nou, mai hotărât: — Am, că tovarășul caporal Buhu să dea seamă pentruce pândeste numai să cadă omu'n păcat și'ndată-l raportează... Eu is vinovat, nu mă apăr, că nu-i ce apăra. Da' vorbesc despre dânsul... ca să știe toți... Să-l cercetați și pe Drob, la arest... — Mitruc rămăsese cu batista boț în mână. Glasul i se știrise de cum începuse a pomeni despre secretar. Se chinuia să steie drept, să nu vânture din mâini și nici să se repeadă înainte dar obrazul i se înroșise treptat, parcă luase foc și ardea cu pară. Ii țâșniră din ochi lacrimi de obidă, rotunde ca niște alice. Nu și le șterse. Ii era atât de rușine încât nici nu mai simțea rușinea. Și pe neașteptate strigă, gâtuit, arătând cu degetul spre Buhu ca și cum îl ochea în piept: — Ca un câine rău se ține de oameni... Mușcă pe furii și fuge... Să vă... să vă feriți de el! — Căzu pe bancă și încremeni cinchit. Mai târziu se apucă să-și frece obraji cu batista, de gândea că o să și-i rupă.

În sală, cât vorbise Mitruc, se iscase un freamăt prelung, șoapte și țâstuieli. Pe urmă începură a murmura unii tot mai tare. Se deslușiră chiar niște voci care mormăiau, după câte se putea înțelege, în sprijinul lui Mitruc. Pandelescu se ridică de pe scaun numaidecât. Înalt, slab și oacheș, își propti amândoi pumnii în masă și zise tăios:

— Ee! O să lămuresc eu imediat, totul. Soldatul Mitruc să nu-și închipuie...

— Sânt alți înscriși la cuvânt înaintea dumneavoastră, tovarășe locotenent? — îi tăie avântul Androne, țintindu-l cu privirea lui albastră. Pandelescu scutură plictisit din cap:

— Nu. Vreau să lămuresc.

— Atunci înscrieți — îl întrerupse din nou locțiitorul, cu mare seninătate. — Faceți loc discuțiilor și lăsați lămuririle dumneavoastră la sfârșit.

Cu toate că locotenentul Pandelescu nici nu clipi, iar Androne avea o înfățișare foarte blajină, toată lumea pricepu că acești doi oameni s'au încăierat într'o luptă cumplită, că-s înverșunați amândoi și că Androne, într'un fel, i-a pus mâna'n gât celuiilalt. Ochii soldaților urmăreau fiecare mișcare a lui Pandelescu: va răspunde la lovitură?

Pandelescu își încleștă fălcile, de i se vedea jucând pielea pe obrazul slab. Vorbi printre dinți, după ce-l măsură câtva timp în tăcere pe Androne:

— Da... cine se înscrie?

— Eu — zise Vasiliu.

Căpitanul se răsuci dintr'o bucată pe bancă spre locotenentul acesta tânăr de tot și-l privi lung, cu un fel de mirare. Apoi zâmbi ușurel și se întoarse la loc.

— Și eu — rosti Ilie Docan dela masă.

— Și eu, tovarășe lo'nent — răsună un glas din mijlocul soldaților.

— Și eu...

— Și eu...

— Și eu...

Mulți. Poate cincisprezece. Locotenentul Pandelescu însemna încruntat nume sub nume pe hârtie. I se rupse vârful la creion, îl aruncă enervat. Docan i-l întinse pe-al său. Căpitanul zâmbi iarăși în colțul gurii. Cum stătea, picior peste picior, își cuprinse genunchiul cu amândouă mâinile și așteptă.

Din discuțiile care urmară, adeseori încălcite, neclare, neduse la capăt, Matei Androne înțelese totuși cu cea mai mare limpezime despre ce era vorba. Asculta îngândurat și parcă citea într'o carte. Descoperea viața pe care o duseseră în ultimul timp oamenii din divizionul întâi zi de zi, săptă-

mână de săptămână. Se legaseră, verigă cu verigă niște împrejurări în care, pe neștiute, un rău mic dăduse naștere unuia mai mare, acesta altuia și mai mare și așa mai departe. Cu cele ce mai aflase de pe la Secția Politică, Androne izbuti să-și zugrăvească 'n minte tabloul întreg.

Fostul locțiitor al divizionului, un locotenent tânăr, dusesese munca destul de bine, anul trecut până prin septembrie. Atunci obținuse pe neașteptate mutarea într-o unitate din orașul în care se afla logodnica lui. Și-a făcut bagajul cât ai clipi. Fiindcă nu putea pleca fără să lase pe cineva în loc, s'a grăbit să raporteze în scris comandantului că Pandelescu și-a luat de bunăvoie sarcina să răspundă de munca politică în divizion, până la prezentarea unui nou locțiitor — și a plecat, fericit că nu-i mai stă în drum nici o piedică. În urma lui, Pandelescu s'a și pus să rostuiască treburile în alt fel, „mai simplu“, zicea. S'a scuturat repede de fostul secretar U.T.M. înlesnindu-i să fie mutat la comandamentul diviziei. Pe Buhu îl cooptase în birou iar în scurtă vreme l-a propus secretar, — o propunere așa, mai ritoasă.

Dela manevrele de toamnă trecuse puțin timp. Soldații, împuținați la număr prin subunități, cum se întâmplă de obicei în preajma sosirii recruților, nici n'au prins bine de veste când s'au trezit cu alt birou, cu alt secretar și cu alt locțiitor politic. Munca a scăzut ca o gărlă care seacă. Comandantul divizionului, căpitanul Rădulescu, era un militar priceput și inimos, dar nu avea putere să-i țină piept lui Pandelescu. Fostul lui locțiitor îl deprinsese să n'aibă nici o altă grijă în afara instrucției și administrației — ba chiar și în privința aceasta, de multe ori, când era nevoie, îi ținea locul foarte bine. Ca să „simplifice“ lucrurile, Pandelescu începu să comande în numele căpitanului, iar căpitanul Rădulescu, om pașnic de felul lui, îi dădea mai totdeauna dreptate numai ca să nu se certe cu dânsul. Părea el energic, căpitanul, cu soldații, dar altfel se lăsa moale.

Și așa s'a pus locotenentul Pandelescu să împărățească în divizion, nestingherit. Ca să țină unitatea în mână își făcu din Buhu o unealtă. Acest așa-zis secretar al organizației U.T.M. se îndeletnicea cu un singur lucru: să spioneze și să raporteze pe furiș ceea ce auzea și vedea că se întâmplă între soldați. La început, până să se dăm seama nu știau oamenii ce să mai creadă, se cruceau cum de le află pe toate locotenentul, parc-ar fi vrăjit. De pildă, plantonul își părăsea un sfert de oră serviciul învoindu-se cu un prieten să răspundă în locul lui, dacă ar fi chemat. Sergentul de serviciu descoperea șmecheria și-i trăgea plantonului un refec. Ce era să-i facă mai mult? N'avea să-i taie capul pentru un fleac. Dar a doua zi, locotenentul Pandelescu îl chema pe sergent și-i trăgea un alt refec, mai tare, de-i mergeau fulgii gradatului, apoi îl lua pe planton la rost. Dacă sergentul de serviciu, să zicem, n'avea cumva habar că plantonul lipsise de capul lui un sfert de oră, o pătea și mai și. Chiar dacă nu se întâmpla nimic rău a doua zi, locotenentul Pandelescu tuna și fulgera, împărțea pedepse cu nemiluita, ba mai și întreba tăios: — Am dreptate să te pedepsesc, tovarășe? — Aveți, tovarășe locotenent — răspundea vinovatul uluit. Ajunseseră oamenii că se fereau de orice greșală ca de foc. Degeaba! Cea mai neînsemnată abatere se prefăcea pe loc din tântar în armăsar și ajungea cât ai clipi la urechile lui Pandelescu. Buhu era mare meșter la înflorituri.

— Ia stai puțin — îl opri deodată Androne pe unul dintre utemiștii care-l zgâlția pe Buhu mai tare încă decât alții. — Stai, că n'am înțeles. De ce spui că nici nu putea face altfel caporalul Buhu? Ce nevoie are adică să spioneze?

Omul care îl apăra pe secretar în felul acesta nepotrivit era un soldat

din anul al doilea, un flăcău voinic, cu ochi căprui limpezi și cătătura deschisă. Zise răspicat:

— Ca să aibă ce raporta, tovarășe locotenent. Altfel tovarășul locotenent Pandelescu îl face de două parale, că zice, nu-i bun de nimic. El atunci, adică Buhu, împinge oamenii înadins să facă vreo prostie și pe urmă-i pâraște. Pe mine nu m'a 'ndemnat într'un rând, când îi ajutam la împărțitul țigărilor, să mai pun și prin buzunare, că cică nu se cunoaște? Eu fumez mult, nu-mi ajunge rația. I-am spus: Bine da' să nu mă spui. — Nu... După asta numaidecât s'apucă tovarășul locotenent Pandelescu de controlat oamenii: Câte țigări ai primit? Da' tu?... A fost în regulă tot, că nu pusesem mâna nici pe-un muc. Vroiam numai să-l încerc pe tovarășul Buhu... că ce fel de tovarăș îi? D'apoi cine nu-l cunoaște acum?

Ghemuit în colțul lui, pe bancă, lângă Mitruc, care se uita crunt pe sub sprâncene, Hariton lua seama la tot ce dezvăluiau vorbitorii, iar mintea îi lucra ca vântalele. Uitase de orice pe lume, afară de neajunsurile organizației U.T.M. a divizionului. „Ce fel de Utemeu e-aici?“ Cât de cât mai știa și el unele despre U.T.M. dar una ca asta nu mai pomenise de când era. Nici nu-i venise măcar vreodată în gând că s'ar putea petrece asemenea lucruri într'o organizație de tineret. Roși fără să-și deie bine seamă de ce. „Făi, când s'o afla despre asta la partid...“ O clipă i se năzări c'ar fi el însuși acel activist de partid, căruia i s'ar aduce la cunoștință în ce stare de plâns se găsește organizația. Se înfurie peste măsură, îi bubui sângele 'n tâmpile. Fără să desfacă buzele, stând cu ochii larg deschiși asupra închipuirii sale, Hariton începu deodată să strige și să se răcăduiască, plin de nestăvilită mânie:

— Da' unde s'a mai pomenit o mișelie ca asta, tovarășe? Trăim azi, aici, în Republica Populară Română ori în vremea de piatră sau în America, mai știu eu unde?

Așa avea obicei să strige directorul dela Gostat, când își ieșea din sărite. Vorba asta, „vremea de piatră“, îi rămăsese lui Hariton întipărită în minte, fiindcă înțelegea printrînsa tot ce-a fost înainte în țară la noi, dar și ceace va fi fiind acum în țările unde taie și spânzură capitaliștii. Vorbă scurtă cu tâlc adânc, vorbă de director! O păstra ca mare lucru, folosind-o numai atunci când socotea el că face. De pildă, într'o împrejurare ca aceasta, dacă ar fi el dela partid ș'ar afla despre utemeul din divizionul unu... Nu se auzea nici un cuvîntel din gura lui Hariton. Vorbeau ceilalți, pe rând, unul după celălalt, învălmășind faptele sau mai descurcându-le pe ici, pe colo. Hariton, cu privirea pierdută 'n depărtări, continua să se răstească în fața cuiva nevăzut:

— Tovarășe, ce-ați lăsat voi să se petreacă în divizionul unu, nici n'are nume. Organizația U.T.M. de-acolo e într'un hal fără hal. Și-i în armată tovarășe, bagă de seamă! Noi, la armată, ne uităm ca la ochii din cap. Nădejdea noastră care-i? Poți să aperi fruntariile, dacă n'ai armată? Nu poți! Poți să construiești socialismul și să nu te sinchisești de dușman, dacă n'ai armată? Nu poți! Și voi... voi habar n'aveți ce se 'ntâmplă la unu, că n'au mai ținut adunări de cine știe când... și oamenii se plâng de secretar... și birou nu-i...

Mai departe nu izbuti să meargă Hariton cu ocară fiindcă i se 'ncâlceau gândurile de tot. Nu știa deloc ce-ar trebui făcut ca să se dreagă ce s'a stricat. Poate alt secretar? Da' ce, numai secretarul e de vină? Parcă ceilalți îs mai breji? Docan tace. A spus ce-a spus, i-a luat partea lui Mitruc și pe urmă a tăcut. Alexandroaia se vaită că Buhu nu-l întreba niciodată nimic. Dar el de ce rămânea cu mâinile 'n sân? Să-i fi raportat lui Pandelescu... „Eee!

Păi, de-acum înainte, nu mai merge așa. Bine că m'au făcut acum ute-mist și pe mine! Ia să vezi cum mă aștern eu pe lucru! Atât mi-a fost, până m'au primit..." Lăsa mânia deoparte. Il sâcăia un gând răsărit pe neașteptate și ghimpos ca un arici. Vasăzică Buhu ăsta e un soi de coadă de câine. Da' ce-mi spunea el mie despre Alexa? C'ar fi vrut să-l apere și n'a mai putut... Mă luase așa, pentru că mă știe prieten cu Alexa. Da' ce interes avea? Vroia să mă tragă de limbă? — De-aici încolo, țepii gândului aceluia zbârlit ca un arici se arătau ascuțiți și tăioși ca briciul. „Știe Buhu că-s prieten cu Alexa și mă 'mpingea la rău... anume... Ca să mă pârască, după aceea... Bun, eu nu m'am lăsat... Asta-i bun... A băgat el de seamă, vezi, că-l tot apăram pe Alexa... Da' ce era să fac? Consăteni! Adică să-i fi răspuns eu atunci căpitanului deadreptul: „Da, tovarășe căpitan, râde Alexa într'adins și-și bate joc...?“ Lui Docan ce-i păsa? A și sărit iute cu gura să-l scufunde...

Mai departe însă, gândul acesta chiar se făcea cu totul nesuferit. Ajungea gândul acesta obraznic până la amintirea după-amiezii aceleia când Alexa insultase superiorul iar el, Hariton, îl acoperise pe Alexa. Alăturând supărarea lui de adineauri, în gând, că merge prost de tot organizația U.T.M. a divizionului unu — și amintirea după amiezii cu pricina, Hariton Avacum simți o neplăcere atât de mare, încât se foi pe bancă și azvârli din mână ca și cum se ferea de-o viespe. Vreo câțiva din preajmă îl priviră nedumeriți.

Nu mai putea răbda stânjeneala asta care i se iscasc așa, din gânduri, ca un duh. Uite, parcă-l arată nu știu cine cu degetul: „Asta-i Hariton! Una face, alta spune. Dela el pân' la Buhu nu-i departe..."

Acum tocmai vorbea secretarul, Buhu. Nu mai citea pe hârtie. Istorisca pe larg cum a fost toată tărașenia, când au plecat la Boldana, Drob, Ilie și Mitruc și cum el, Buhu, nici nu s'a gândit să plece, fiind militar conștient. Nu spunea niciun lucru nou, dar se lăuda strașnic pe el însuși că nu s'a dus nicăiri, ci dimpotrivă s'a întors la cazarmă. Hariton începu să fiarbă: „Ce te tot făleşti atâta, bre? Ce mare ispravă ai săvârșit că te-ai întors?“ După asta Buhu arată că nu i-a raportat nimic locotenentului Pandelescu și că locotenentul chiar l-a ocărit mai târziu că n'a venit să-i raporteze pe loc. „Apoi dacă nu l-ai găsit Duminică în cazarmă..." — gândi Hariton cu ciudă și-și strânse pumnii de-l durură. Se aplecă spre Mitruc și-i șopti, abia stăpânindu-și furia:

— Măi, eu acum mă duc la el și-i cârpesc o palmă!

— Stai linișor, — zise Mitruc, încrunțat.

După Buhu, se ridică Pandelescu. Dar nici n'apucă să deschidă gura, că Hariton înălță brațul, în semn că are ceva de spus. Degeaba! Nu se mai putea ține. Il scosese din răbdare Buhu cu laudele de sine și cu minciunile lui. Dintr'odată se hotărîse Hariton să-l răstoarne, să-l deie de gol: „Da' Duminică după masă ce-ai cătat în cancelarie la Butnaru și tot întrebai de tovarășul locotenent Pandelescu, pân'ce mi-ai făcut capul călindar? Pen' ce-ți trebuia tovarășul locotenent?“

Pandelescu nu mai voi să-i dea cuvântul lui Hariton, fiindcă era târziu, dar Androne zise:

— Dați-i voie să vorbească. Întrebați, poate mai doresc încă și alții.

Deși era vânat de supărare, Pandelescu se supuse. Ii tremură puțințel glasul când întrebă:

— Cine mai vrea? — dar își ținu firea, să nu i se cunoască necazul.

Nimeni nu ridică mâna. Locotenentul Pandelescu îi făcu semn din cap cu silă, lui Hariton că poate începe, iar Hariton, proțâpindu-se bine pe

picioare, la locul lui, se și năpusti asupra lui Buhu, că nu se mai putea opri, îi venea amețeală de ciudă ce-i era:

— Tovarășe locotenent! — Numai la locotenentul Androne se uita, parcă numai pentru el vorbea: — Spune minciuni! Ies minciunile călare din gura lui, ca cum alții ar fi chiori, orbi, n'ar vedea, n'ar pricepe...

— Mai domol, mai domol, tovarășe! — îl struni Androne, învâluindu-l cu privirea aceea a lui albastră ca cerul. — Și nu vorbi numai cu mine, vorbește cu toți.

În acelaș timp Pandelescu, ciocăni repezit cu creionul în masă și-l tăie pe Hariton cu o privire întunecată și mânioasă, de gândeai că voia să-l fărâme. Hariton se opri, se răsuci încet spre cei din sală și-i privi ca trezit din somn. Dădu din cap apoi zise rar:

— Tovarăș!... Eu cu minciuna casă n'am dus niciodată. Pân'a nu intra în utemeu, e drept, mai scăpam câte una cumva, la o strâmtoare, da' tot, știi... mai pe înconjur, pe cât se putea. Imi făceam socoteală că alți oameni aud și văd și-i rușine... — Cineva din față se înecă tușind într'un fel care nu-i plăcu deloc lui Hariton. Băgă de seamă că și Docan, la masă, zâmbește cam în batjocură. Se înroși până 'n vârful urechilor iar în suflet parcă-l arse un fier roșu: „Se rād de mine, că mă laud...“ Atunci își luă inima 'n dinți și dădu deadreptul, fără să mai țină seamă de nimic: — Tovarăși, nu zic că eu îs cheie de biserică. Tovarășu' Docan știe... Am greșit. Pentru acel lucru de care știe tovarășu' Docan, am să-i dau socoteală când mi-o cere. Chiar și angajament pot să-mi iau pentru asta. Dacă'm intrat în utemeu ș'am primit așa cinstire... care nu-i pentru toți, că nu oricine merită... se cheamă că... zic: de-acu nu se mai încap la mine minciuni ori șmecherii. O vorbă am. Un obraz am. Și deaceea mă scol aici împotriva lui tovarășu' Buhu, care el crede că poate să ne orbească pe toți. În seara asta, eu vin întâiaș dată la ședința de Utemeu, după cum am fost chemat... și poate s'ar cuveni mai degrabă să tac și s'ascult la ceilalți, să nu m'amestec în discuții... da' cum să nu m'amestec? Judece oricine... — Povesti grăbit tot ce știa; cum l-a căutat Buhu duminică după masă pe locotenentul Pandelescu, fără îndoială ca să-i raporteze despre Alexa, Ilieș și Mitruc, și cum, a doua zi, tot Buhu se prefăcea că-i pare rău de Alexa. Însă ajungând aici, Hariton își cam pierdu sărita, tocmai fiindcă bagase de seamă că toți îl ascultă cu încordare. Zise necăjit, iuțin-du-se: — Eu se cheamă că-s prieten din sat cu Alexa Drob și de!... prieten.. Da' tovarășu' Buhu nu-i 'nic. Oare el, ca secretar ce se află treb'ia, mai degrabă să-mi bată obrazul, că știa c'am fost primit în Utemeu. Să-mi fi zis: „Tovarășe Hariton, înseamnă că n'ai simțire 'n tine, dacă-i mai ții parte ș'acu lui Alexa Drob...“ Oare el, nici gând! Încă se mai pune să mă laude. La ce? Spun eu la ce; fi'ncă nu-l doare inima de divizion; numa' umblă să 'ncurce itele și să bage zăzani...și de una-l hulește ba pe tovarășul Docan la tovarășu' Baicu, ba pe tovarășu' Baicu la mine sau la cine se 'ntâmplă...

Poate-ar mai fi dat în vileag și altele, odată ce se pornise, dar locotenentul Pandelescu îi curmă avântul, întrebându-l nerăbdător:

— Mai ai de spus ceva? Dacă nu, stai jos.

Hariton se poticni. Tăcu și se uită roată, clipind des, stingherit. Se clătina pe picioare ca și cum i-ar fi dat cineva un ghiont zdravăn în piept. Fără nici o altă vorbă, se așeză binișor lângă Mitruc. Nu izbutea să 'nțeleagă cu ce l-a supărat așa de tare pe Pandelescu.

Numai ce se auzi glasul limpede al lui Androne:

— Vreau să pun o întrebare tovarășului.

— Puneți! — răspunse glasul gros și înfundat al lui Pandelescu. Hariton tresări. Parcă-l încercă o teamă că și-a dat așa frâu slobod la gură. „Te pomenești că mă ia la ochi!” Dar tot atunci se 'mbărbătă singur: „De ce să mă ieie? N'am spus minciuni, am grăit adevărul, curat. Intrebe!”

— De când ești dumneata membru în U.T.M., tovarășe Hariton? — îl ispită Androne.

„Ia uite ce mă 'ntreabă!” — gândi Hariton amărît. — „Adică unde-s nou, n'aveam drept să critic. Mai bine tăceam naibii...” „Răspunse umilindu-se:

— Nu-s membru, tovarășe locotenent. 'S candidat.

— Așa? Cu-atât mai bine! — se înveseli Androne, zâmbind cu toată fața lui albă și ușor rumenită de căldură. — Din ce organizație ai făcut parte înainte de armată?

— Din niciuna, tovarășe locotenent. Acu-s întâi.

„Androne păru nedumerit. Intrebă din nou:

— Dar când ai fost primit?

— Acu', înseară, tovarășe locotenent.

— În seara asta? — se minună Androne.

— Păi da! se minună și Hariton cât de greu înțelege locțiitorul. Pandelescu sări iute să dea ajutor:

— E un caz deosebit. El e candidat de mult, dar încă nu s'a făcut primirea lui în organizație.

— Bine — zise Androne cu vădită nemulțumire — dar atunci... n'a fost confirmat, organizația nu-l cunoaște.

— Ba mă cunoaște, tovarășe locotenent! — se apără numaidecât Hariton. — Mă cunosc toți.

Pentru un timp se destrămă discuția. Măsurându-l de sus, cu o milă disprețuitoare, pe acest candidat neconfirmat, Buhu îi spuse hărțăgos:

— Nu te cunosc ei de utemist. A fost o greșală! Poți să pleci... Du-te, Haritoane!

Și privirea și vorba secretarului îl răniseră pe Hariton până 'n fundul inimii. Când îi mai și arătă ușa cu ochii, zvâcni ca impuns, de pe bancă:

— Atunci la ce m'ați chemat? Eu nici n'am vrut să vin! — Și se ridică să-și croiască drum printre genunchiicelorlalți spre ușă. De rușine și de necaz îi tremurau buzele. Aproape nu mai vedea unde calcă. Se împiedică și căzu peste umerii cuiva. Pandelescu, izbind cu creionul în masă, strigă că să nu se tulbure liniștea...

În timpul acesta, Androne șoptea iute cu locotenentul Vasiliu, arătând ceva cu mâinile desfăcute înlături, parcă tot zicea: „Vraiște, vraiște...”

8

Ion Butnaru, singur în cancelarie, scria și scria cu mare râvnă. În răstimpuri se oprea cât să arunce un ochi asupra paginii pline de slovele pe care le meșterise sânguincios și iarăși învârtea deasupra caietului mâna în care ținea tocul; se așternea harnic la lucru. Nu mai avea mult până să isprăvească. Dela amiază copia conspectele dintr'un carnet vechi pe care i-l dăduse locotenentul Pandelescu, într'un caiet nou, nouț, cu scoarțe tari. Ii arătase Pandelescu amănunțit ce să facă:

— Schimbi data. Anul trecut zintăi a căzut într'o miercuri. Anul ăsta, vineri. Faci calendar și te uiți: ce-i azi? Da' acum un an? Pricepi? Și copii lecție cu lecție până ajungi la conspectul pentru mâine. Acolo, stai. Să fii atent să nu dai mai departe, că-mi strici figura. Trebuie să rup

foile pe urmă și se cunoaște... Butnarule, dă-ți silință, vezi să iasă bine, că n'o să-ți pară rău. Știi că eu în om, recunosc.

— N'aveți grijă, tovarășe locotenent. Vă scot primul la inspecție, mâine, pe linie de conspecte.

— Așa, băiatule.

Mai rămăseseră doar încă patru foi ș'un sfert, adică o jumătate de pagină. Când întorcea fila, furierului i se părea că a mai făcut un pas înainte, pe drumul spre casă. Numai două zile, — trei cu drumul, — atât. Să vadă cu ochii lui ce-i acolo, să se încredințeze că Maricica nu s'a schimbat, — și gata, vine înapoi. Locotenentul Pandelescu a cam ghicit ce dor îi mănâncă inima lui Butnaru. Nu i-o fi făgăduit degeaba: „*recunosc*“. Are să puie o vorbă bună la căpitan.

Intră pe neașteptate Hariton, fără să bată la ușă. Părea cumplit de ostenit.

— Gata, ședința? — îl întreabă Butnaru mai vesel decât arăta el deobicei.

Hariton se trânti pe-un scaun. Incepu să răvășească în neștire condițiile de pe masă, până i le luă din mână furierul. Mult timp răsuci între degete o linie pătată de cerneală, cercetând-o pe toate muchiile, parcă voia să-i ieie măsură. Butnaru scria mai departe. Din timp în timp, când muia tocul în călimară, își înălța fruntea și trăgea cu ochiul la consăteanul lui care ședea încruntat. N'avea răgaz de taifasuri. Hariton deschise într'un rând gura să vorbească, dar se răzgândi. Ii lunecă privirea pe tocul lui Butnaru.

— Măi, Ioane, da' ce fel de peniță ai tu? Cu arc?

— Cu arc, — răspunse Butnaru potolit, dar mândru. Tăcu o vreme, cât duse până la capăt rândul, apoi adăugă: — Dela o brichetă veche, una de se târâia pe-aici. Zicea locotenentul Pandelescu că-s inovator, să mă premieze.

Pe partea dinlăuntru a peniței furierul legase în lung o spirală de sârmă subțire, dela vârful până lângă lemn. Hariton clătină din cap minunându-se:

— Parcă-i stilou.

— Nu deaceia — zise Butnaru, jertfind un minut din lucru, ca să-și privească tocul cu mare plăcere. — Ține ea cerneala mai bine decât altele, da' tot nu-i ca stiloul. Să am eu un stilou, he-he!

Hariton își aminti că Alexa avea o asemenea unealtă de scris cumpărată cândva, el știa unde. Ar fi vrut să-l întrebe pe Butnaru de ce nu i-a cerut mai demult lui Alexă cu împrumut stiloul acela, dacă are atâta nevoie, că Alexa tot degeaba-l ține. Însă deodată, gândindu-se la prietenul lui dela arest, i se stârni mai rău amarul adus de ședință, așa că-și înghiți vorba. Spuse privind tocul:

— Și ce ți-a trebuit să-i pui arc? De ce n'ai luat peniță nouă? Nu-ți dă?

— Ba-mi dă — răspunse furierul. — Da' se crăcește, bre! Cum 'o 'ncerci, cum se crăcește. Asta ține, c-am legat-o 'n fier. Și râse iarăși, cu ochii petrecuți în gol: — Zicea Pandelescu: „Scrii cu asta de două ori mai iute.“ Ii place lui de mine, mă tot laudă... I-am umplut caietul, ia uite, ici parcă l-am zgrăvit.

— Ți-a făgăduit permisie? — îl iscodi Hariton.

— Țț! — Și se apucă din nou de scris. După o vreme întreabă ca și cum știa de mai înainte răspunsul: Te-au scos din ședință, așa-i? A avut dreptate Docan.

Hariton îl cântări din ochi, neliniștit:

— Ce dreptate?

— Ți-oi spune, — rosti Butnaru fără grabă, purtând tocul în sus și 'n jos. — Stăi să isprăvesc și lecția asta. Da' să nu mă mai ții pe urmă. Atâta știu cât îți spun.

Plin de nerăbdare, Hariton așteptă. Inima începu să-i bată fără veste. Vasăzică Docan! Dela el a pornit totul. Tot Docan! Și Butnaru nici că mai isprăvea de scris odată.

Așteptă tăcut să mângâiească furierul în hârtoage cât o avea de mângălit, numai să 'nceapă a-i povesti pe urmă, fără grabă. Voia să afle întocmai cum se petrecuseră lucrurile: ce anume spusese Docan, ce gândea, cum îl vorbise de rău, — totul. Ca un cărbune îl ustura la inimă focul că fusese dat afară din ședință și i se părea că la nedreptatea aceasta trebuie neapărat să adauge amarul pe care i-l vor stârni mai rău, fără îndoială, spusele sergentului. De ce? Habar n'avea. Așa-i totdeauna când ți se 'ntâmplă un lucru neplăcut: ai o nevoie ciudată să-ți mărești la culme neplăcerea. E ca o rană mărunță pe care te-apucis'o zgâncilești și nu-i mai dai pace până n'o vezi că s'a făcut cât toate zilele.

După ce șterse de sugativă cu grijă penița legată cu sârmă, Butnaru puse în sfârșit tocul deoparte. Privi pe geam afară, spre fereastra luminată a unei clădiri care abia se deslușea în întuneric. Vorbî domol:

— Arde la casierie. Încă nu-i opt... Asta-i ceasul meu, bre. Vin aici dimineața, după deșteptare, m'apuc de treabă. La casierie-i întuneric. Zic: mai este pân' la șase jumătate. S'a aprins lumina? Gata, a venit și casierul, ori căpitanul Manoliu ori plutonierul Strâmbu. Seara tot așa. Arde lumina? Nu-i opt. Cum s'o întuneca fereastra, ai să vezi singur, îndată sună și trompetul, de masă. Mai greșește uneori trompetul, întârzie sau o ia înainte. Da' ceasul meu, casieria... ferit-a sfântul!

— Ia spune — îl grăbi Hariton fără să asculte și se așeză mai bine pe scaun. — Ce-a zis Docan?

— Apoi — făcu Butnaru, vorbind rar — îți spun, da' să nu mă bați la cap mai mult, că ceea sau cealaltă. Atâta știu, atâta vorbesc. Eu în chestiile astea, cu politică, nu mă băg...

— Da' grăiește, măi omule, nu mă ține așa!

Butnaru clătină din cap, cu un soi de dojană nemărturisită, apoi istorisi fără însuflețire, parcă mai mult dintr'o îndatorință față de consăteanul său:

— S'au certat aici, față de mine, Buhu cu Docan din pricina ta. I-a dat Buhu sarcină lui Docan să te cheme la ședință și Docan întâi n'a vrut. Zice: „Nu-i just. Atunci să vie și ceilalți candidați, uite, Butnaru, că tot ne-aude și Amarandei“. Adică să mă fi dus și eu la ședință. Da' Buhu, nu. Că nu-s gata actele pentru mine și Amarandei. Nu știu ce acte. Și că a'tale-s gata, poți să te duci. S'a ținut Docan cât s'a ținut, 'cea el că nu te cheamă, pe urmă a plecat Buhu să-l caute pe Pandelescu și când s'a 'ntors, gata: „A dat ordin tovarășul locotenent să-l chemi și pe Hariton“ — „N'are confirmarea“, se mai împotrivesc Docan... — „Nu-i nimic, Să vie așa. Just, nejust, să vie...“ Docan, de colo, că să-l întrebe și pe locțiitorul ăsta nou, Androne. Buhu, nici s'audă: „Am sarcină să mobilizez. Să nu te-amesteci în treburile biroului, că ești agitator, nu ești nimic altceva“. — „Bine“, face Docan. „Am să ridic problema în ședință“. — „N'ai decât“. Și după asta s'au mai sfădit încă o bucată pentru altele. N'a mai fost vorba de tine. Da' eu mă gândeam în sinea mea: „Dacă ridică Docan problema, are să-l scoată pe ușă afară pe Hariton“. Vezi, am avut dreptate.

— N'ai avut'nic — i-o întoarse Hariton, morocănos.

— Păi, nu te-au scos?

Hariton stătu câțva pe gânduri. Răspunse încet:

— Docan nici n'a pomenit despre mine. Androne... Asta s'a apucat să mă descoase... — Și deodată se răsuci spre Butnaru privindu-l aprig: — Măi, la ce m'au chemat? Ce, i-am tras eu de mână? Mă duc, cer cu vântul, arăt ce și cum cu Buhu... E o chestie acolo la noi, în U.T.M., n'o știi tu... Pe urmă, ci-că nu mă cunoaște organizația. „Pleacă de-aici, Haritoane!“ De ce? Fiindcă m'am legat de Buhu?

Butnaru se oțărî auzind că Hariton l-a criticat pe secretar. Zise cu îndoială:

— Nu trebuia... Pandelescu, știi cât ține la el. Să nu dai de vreun bucluc.

— L-au flocait și alții.

— Pe Buhu? — se miră Butnaru, apoi râse: — Au prins curaj, c'a venit locotenentul ăsta nou. Da' tot nu-i bine...

Hariton dădu din cap cu încăpățănare:

— Ba lasă că... Las-că bine i-am făcut. Să nu mai umble cu minciuni. Cogeamite secretar de Utemeu și le trage ca un... Da' mie mi-i ciudă pe Docan. Ce i-a trebuit lui să-și vâre nasul?

— Păi, zici că n'a pomenit de tine — spuse Butnaru, pregătindu-se să scrie de nou.

Hariton oftă nemângâiat. Stia el ce știa ! Mormăi după un timp:

— O fi discutat cu locotenentul Androne înainte de ședință. — Și tot își răspunse: — Da' nu cred, că n'a avut când... Măi, Ioane, de ce mă *persăcută* ei pe mine, măi?

— Cine? — întreabă Butnaru, fără interes, așternând literă după literă, cu meșteșug, în caietul cel nou, nouț, cu scoarțe tari. Hariton rosti întunecat:

— Docan... Androne... Le-am făcut eu ceva?

— Vezi-ți de treabă! — îi răspunse Butnaru lucrând mai departe. Scrise cât scrise și se opri deodată cu tocul în vânt: — Tu ești cam tehui. De unde-ai scos-o cu pârsecuția? Incă Docan îți vrea binele, că m'am și mirat. Putea să se puie pe capul tău, doar ți-e comandant. Știi... când cu Alexa, la cărbuni... Da' el, l-am auzit eu cum te apăra a doua zi și față de Baicu. Zice: Eu îs de vină, nu el. El ce știe? De-abea a'nceput armata, n'are nici patru luni. Utemist nu-i...

— Uite! Ci-că nu-s utemist! — făcu Hariton cu necaz. Butnaru îl privi în față, liniștit:

— Păi, nu ești. Ce sai? Asta zicea și Docan: „După ce-o intra el în U.T.M., are să-și deie seamă cu cine trebuie să fie prieten și cu cine nu“. O fi el cum o fi Docan Ilie... ciocan pe capul oamenilor... da'are glagore, judecă bine.

Lui Hariton nu-i veni îndemână. Zise țâfnos:

— Da' tu nu ești prieten cu Alexa? Nu mi-ai făcut semn atunci să nu-l spun?

— Aceea-i altceva — răspunse Butnaru nestingherit. Nu's prieten. Om din sat dela noi... Mi-era nu-știu-cum de dânsul, că-i repezit și să nu rupă cuiul de tot. Pe urmă... Ce? Treaba ta! N'aveai decât să nu ții seama că-ți fac semn. Eu l-am făcut să fie. Și mai lasă-mă de-acu, ți-am spus să nu mă ții de vorbă. Când mai isprăvesc cu caietul ăsta?

Hariton făcu, nemulțumit:

— Hm! — și cătă pieziș spre furier. Furierul scria, fără să se sinchi-

sească de privirea aceasta care numai binevoitoare nu-i era. Nici nu răspunse la celelalte întrebări ale „consăteanului“ decât cu un mărâit supărat, adică: „Dă-mi bună pace, bre“.

Curând se stinse lumina la geamul casieriei. Nu peste mult, sună și trompetul, de cină. În coridor răsună tropăit de pași, cizme scuturate de podele, apoi intrară în cancelarie locotenentii Pandelescu și Vasiliu, numai în vestoane și cu căciulile'n cap, așa cum plecaseră la ședință. Hariton se ridică numaidecât. Salută și vru să iasă, dar Vasiliu îi spuse, în timp ce-și lua mantaua din cuier, ca și Pandelescu, pregătindu-se amândoi să se ducă la popotă:

— Vezi, tovarășe, că te caută tovarășul locotenent Androne. Întreba de dumneata la plantonul din dormitor.

Hariton ieși grăbit. Se'ntâlni în coridor cu Androne care-l și opri:

— Ia vin' cu mine, tovarășe Hariton, să stăm puțin de vorbă. Am dat ordin să-ți păstreze mâncarea caldă, că o să întârziem vreo jumătate de oră.

Pătrunseră înapoi, în cancelarie, Din prag, Vasiliu îl întreabă pe Androne:

— Nu veniți la masă?

— Viu mai pe urmă. Am un pic de treabă.

Butnaru orându-i cu grijă caietele în dulap, încuie și plecă și el, îndată după cei doi ofițeri.

Androne-și zvârli căciula în cuier, se așează și-i ceru lui Hariton să steie și el la masă, pe-un scaun, în fața lui. Părea un copilandru, cu obrații aceia rumeni, trandafirii și cu privirea lui limpede, albastră ca sineala. Nici urmă de supărare nu părea să mai ție. Zise voios:

— Ia hai să ne cunoaștem noi ceva mai bine, tovarășe Hariton. Spune-mi, de unde ești dumneata, de loc? Părinții îți trăiesc? Cu ce te îndeletniceai, acasă, — ce meserie aveai?

Încetul cu încetul, lui Hariton i se dezlegă limba. Nici nu era nevoie de altfel să faci mari eforturi ca să i-o dezlegi, că el se apropia bucurii de oricine, dacă-i venea la socoteală. Istorisi despre Gostat, despre felul în care „a recrutat“ și tot ce-i mai venea în minte. Androne îl întreabă într'un rând cum l-a cunoscut pe Drob Alexa. Hariton îi răspunse fără sfială și drept. Chibzuise în sinea lui: „N'am nimic a-i ascunde. Vrea să știe? Atunci mai bine să-i povestesc toate așa cum au fost, să nu mă'ncurc ori să mă fac de râs“. Se înegură numai când băgă de seamă că locotenentul, din când în când, în timp ce asculta și întreba potolit, mai și însemna câte un cuvânt cu creionul în carnet. Hariton spuse, devenind deodată bănuitor:

— Da' de ce scrieți'mneavoastră ce vă spun eu?

Androne râse:

— Apoi izbutesc să țin minte toate câte le aflu ba dela unul, ba dela altul? Mai bine scriu. Uite ce-am însemnat din câte mi-ai spus până acum. — Si-i citi. Apoi întreabă curios, ținându-și ochii aceia albaștri ca cicoarea în ochii verzi ca buraticul ai soldatului: — Așa este, ori am înțeles ceva greșit?

— Ba nu — răspunse Hariton cu mare mulțumire. — Chiar așa-i.

Povesti mai departe amănunțit, furând din ochi uneori, mândru cum mai nota de zor ofițerul, în timp ce-l asculta. Iar în minte: Ce-ama ascunde? N'am nimic. Până la urmă se dumeri că, după cum îi arăta Androne, nici n'a fost dat afară din ședință. Asta însă îi fu chiar de mirare, totuși nu găsi nimic de spus împotriva. Il iscodea locțiitorul:

— Pricepi, tovarășe Hariton? Este drept așa, sau nu? Ce zici?

— Cu statutul? — făcu Hariton, încurcat.

— Păi, da. Mi-ai spus că l-ai ascultat de două ori.

— L-am ascultat eu... Se vede că n'am luat seama la punctul ăsta.

— Probabil. Ia uite ce serie la articolul...

Androne scosese din port-hart cărțulia cât palma. O filui, citi articolul cu pricina: cine are drept să iele parte la ședință, cum primește organizația un candidat....

— Este, tovarășe Hariton?

— Este, tovarășe locotenent! Da' secretarul ăsta, caporalul Buhu, ce? El nu știe?

— Ar trebui să știe — zise Androne fără voie bună. — Ei, o să punem noi ordine în toate, cu vremea. Numai că dumneata să te pregătești de-acum temeinic, ca să fii primit. Ai încă anumite lipsuri de care e nevoie să te scuturi repede. De pildă, să nu mai aruncivina dumitale asupra altora... Știi la ce mă gândesc.

Hariton căută în jos, rușinat. Fiindcă locotenentul stăruia, răspunse în silă:

— Cu U.T.M.-ul din sat. Că ziceam de dușmani ai mei, acolo...

— Și-i drept? — se arătă nemilos ofițerul.

Hariton oftă:

— Nu-i... Mi-era peste mână să povestesc cum a fost, cu amănuntul.

— Și-i bine?

— Nu-i! — oftă din nou Hariton, cu amărălă.

Androne se ridică. Il bătu pe umăr.

— Dar dacă o să arăți totul, cinstit, în ședință, când vei fi întrebat o să fie foarte bine. O să înțeleagă tovarășii că te-ai schimbat, ai devenit conștient, te scuturi de greșeli. Este?

— Este, tovarășe locotenent! — rosti Hariton sculându-se și el iute de pe scaun și privindu-l înveselit pe locțiitor în ochi. — Acu mi-i mai ușor.

— Cred și eu! — zise Androne. Iși puse mantaua, căciula, scoase din buzunar mânușile. — Ei, cu bine, tovarășe Hariton. Mai stai de vorbă și cu sergentul Docan. Mi-a vorbit frumos de dumneata. O să te ajute. Noroc!

Îi strânsese mâna și plecă.

A doua zi era Duminică. Pe la vreo zece dimineață, soldații se treziră în divizion cu locotenentul Androne. Se abătuse pe la cazarmă numai așa, să vadă ce fac oamenii. Plănui cât plănui cu Baicu și cu comitetele de redacție ale gazetelor de perete ce fel de articole ar mai trebui scrise, vorbi cu vreo doi soldați din anul întâi despre una și alta, de-ale lor, de pe-acasă (tare mai era el dornic să aflu despre toate, parcă ar fi fost neam cu unii) apoi intră în cancelarie și stătu un răstimp de vorbă cu Ion Butnaru, în patru ochi. După ce plecă Androne, furierul îi spuse lui Hariton:

— Măi, i-ai vorbit tu ceva despre mine locțiitorului ăstuia nou?

Și părea atât de vesel Butnaru, încât lui Hariton îi și fulgeră ceva prin minte. Zise:

— Nu. Mai nimic. Mă'ntreba decă sântem dintr'un sat... Ți-a dat permisie?

Butnaru nu se mai putu ține. Îi dădu un ghiont în coaste lui Hariton, în glumă și râse, furnicat de bucurie.

— Imi dă. Ci-că dece nu i-am raportat dela'nceput tovarășului căpitan? Că el, adică Androne, are să se intereseze, să vadă dacă se poate sau nu... Da'eu zic, măi, că tot i-ai vorbit tu și despre mine. Așa-i? De unde avea el să știe de Maricica?

Atunci Hariton îi mărturisi. Adevărat, îi povestise locțiitorului, între altele, și despre focul lui Butnaru. Dacă-l tot întreba! Șopti către furier:

— Da' nu i-am spus, bre, ce-i cu Maican. Mi-a fost că nu l-oi înmuia. Tu i-ai spus?

— Țț... Numa'atât, că n'o lasă ta-su după mine.

— Apoi așa. Bun... Zi, te lasă?

Butnaru se cuprinse singur cu brațele, parcă nemaîștiind ce să facă cu ele și vorbi înecat, fericit:

— Mă lasă!

În ziua următoare, luni, la inspecție, au mers toate cum au mers, și mai bine și mai cu hopuri, numai că locotenentul Pandelescu o feșteli de tot. Îi ceru comandantul caietul de conspecte, îl filui și păru mulțumit, dar găsi un cuvânt scris greșit („val de *joc*“ în loc de „val de *foc*“) și atunci se porni să citească atent încă vreo două conspecte, pe sărite.

Erau ticluite îngrijit, cu înțeles limpede, numai că ici, colo, tot țâșnea câte-un cuvânt scris anapoda. Citeț, nu-i vorbă, foarte citeț, cuvântul, și deslușit, dar anapoda. Băgă de seamă apoi că și unele lecții, întregi, veneau anapoda la rând. Din trei întrebări comandantul se lămuri ce-i cu acest caiet nou-nouț, cu scoarțe tari și scris înăuntru atât de frumos. Strâns cu ușa, Pandelescu nu mai avu încotro. Mărturisi că se folosise de-un caiet vechi de acum un an, al altui ofițer plecat din unitate, Comandantul se oțări:

— Vasăzică, dumneata nu lucrezi în mod obișnuit cu caietul de conspecte?

— Ba da — se repezi locotenentul, scoțând la iveală un carnet feligos, rupt. — Uitați-vă, așa-i. Dar am vrut să am unul mai....

Comandantul compară carnetul cu caietul cel nou și zise, încruntat:

— Nu seamănă un scris cu celălalt.

— Nuuu... că... Tovarășe comandant, aici am scris cu cerneală și de aceea.

— Dumneata ai scris?

Hîr, mîr, că laie, că bălaie, a priceput colonelul ce-i cu conspectele. N'a zis nimic, a dat numai amenințător din cap. Pandelescu, negru de supărare. Cum s'a văzut singur cu Butnaru, — dă-i!

— Deșteptule! Numai din pricina ta am rupt cuiul. N'ai putut să mă'ntrebi unde nu pricepi? Ai scris *joc* în loc de *foc*, *planetă* în loc de *planșetă*....

— Tovarășe locotenent...

— Nimic! Lasă, Butnarule! Lasă că știu și eu cum să te potcovesc. Umbli după permisie, ha? Bine!

Butnaru se amări peste măsură. Îl căută pe Hariton anume ca să-i povestească ce i s'a întâmplat.

— Am dat-o'n mă-sa, măi. S'a dus dracului permisia. S'a pus Pandelescu pe capul meu. Mă mănâncă.

Lui Hariton îi păru rău. Ia uite cum a ieșit! Întrebă:

— Tovarășu' căpitan ce-a zis?

— N'a zis nimic, că nu era de față. Da' nu-l știi? El face orice-i spune Pandelescu. Nici pe Dascălu nu-l ia în seamă, dacă se pune Pandelescu de pricină. D'apoi pe asta, că-i nou?

Cam așa și stăteau lucrurile. Căpitanul nu ieșea din cuvântul locotenentului Pandelescu, atunci când era vorba despre pedepsirea sau recompensarea soldaților. Se încredea orbește în Pandelescu, zicea că locotenentul își dă seama cel mai bine.

Totuși, până a doua zi după amiază, Ion Butnaru căpătă bilet de voie pentru cinci zile și foaie de drum, să se ducă acasă. Nici nu-i venea a crede. Se pregăti de drum la iuțeală. Cât ai clipi era echipat, își luă rămas bun dela toți și plecă întins la gară.

Pe la mijlocul lui Februarie, vremea se încălzi pe neașteptate. Bătură vânturi calde dinspre miază-zi și mâncară omătul cu atâta lăcomie, încât repede-repede se și iviră cele dintâi petice negre de pământ prin curtea cazărmii. Pe câmp, scăzuse și se subțiasse zăpada, de-a minune. Dădu apoi ninsoare. Ninsoarea se preschimbă curând în lapoviță. Ți-era și lehamite de-atâta udeală, mai ales că iarăși se'nturnă deodată răceala iernii. Zilele se mohorîră, învăluite și'mbrobodite'n zăbranicul lor de nourii cenușii.

În dimineața aceea, locotenentul Vasiliu ieși cu divizionul întreg la instrucție, pe câmp. Încă dela poartă ordonă punerea măștilor.

— Haiti! — șopti careva dintre soldați. — Ne ține două ceasuri cu masca pe față. Asta așa e.

Hariton, de teamă să nu se înăbușe, cum mai pățise odată, își ajustă masca pe cap cu mare grijă. Văzu că și locotenentul și-o scoate pe a lui din sac. „Doar n'o avea de gând să comande cu masca!” Ba da. Vasiliu se echipă la fel cu soldații, își îndreptă port-hartul în spinare și făcu semn cu mâna:

— Înainte!

Rap-rap! Rap-rap! Optzeci de perechi de cizme bufneau pe drum într'un singur pas. Merseră așa până la locul de instrucție. Era departe. Din când în când, Vasiliu oprea plutonul și căta cercetător la soldați prin ochelarii rotunzi îngropați în cauciuc. S'a și trezit cu vreo doi care nu mai puteau îndura masca. Îi scoase din front și-i lăsă să vie din urmă, fără măști, apoi făcu semn iarăși: „Înainte!”

Ajunseră tocmai la calea ferată, la dracu'n praznic. Suflau toți din greu, istoviți. Și Vasiliu se mișca mai încet, parcă fără putere. Totuși nu ordonă scoaterea măștii. Trăgea din ce în ce mai des cu ochiul la ceasul dela încheietura pumnului. Soldații făcură încă vreo câteva ocoluri și însfârșit sosi și ordinul mult dorit:

— Scoateți masca!

Hariton răsuflă prelung, ușurat. Chiar crezuse în două rânduri că n'o să rabde mai mult și de fiecare dată îi venea să intre'n pământ la gândul că s'ar putea dovedi slab. Masca însă era bună, ținea. Ținea și el. Pe alții, vreo patru-cinci, masca îi dăduse de rușine și-i silise s'o scoată. Ori le aburea ochelarii pe dinăuntru prea tare ori îi îneca de cărbune. Dacă n'o îngijiseră cum se cuvine! Își închipuiseră pesemne că n'aveau să aibă niciodată nevoie s'o poarte cu ceasurile... Pandelescu nu prea avea obiceiul s'o folosească la instrucție. De multe ori, până atunci, soldații se duceau cu masca'n sac la șold și se'ntorceau fără s'o fi atins. Vasiliu îi vestise dela început:

— Aveți grijă de măști. Controlați-le. O să facem marșuri cu ele.

Poate nici Hariton nu și-ar fi bătut prea tare capul cu asta, dacă nu-l îndemna Ilie Docan. S'a supus mai mult de gura lui. „Vezi, a făcut bine Docan. Ce-i al lui, e-al lui!”

După o pauză mai lungă, locotenentul ordonă adunarea. Șueră și toți soldații se buluciră la stânga sergentului-major. El era baza. Trăgea un vânt păcătos, subțire și iute ca hreanul. Ciupea zdravăn din obraji și ți se vâra pe sub haine. Din zare'n zare, cerul era scund și încenușat, pe-a-locuri cu volburi de nourii albicioși. Pe câmp, zăpada se fărâma sub picior, înghețată. Iarăși venise înapoi frigul. Oamenii dărdăiau, își vârau capul între umeri. Lăsaseră'n jos clapele căciulilor și se legaseră sub bărbie așa cum dăduse ordin Vasiliu. El însă nu-și deslegase clapele din creștet. Stătea drept în fața frontului, cu obraji roșii ca focul, cu ochii umeziți din pricina

vântului și vorbea limpede, fără să se grăbească. Vântul îi fura cuvintele. Ofițerul înălță glasul, să fie auzit. Rosti răspicat comenzile de cuviință. Parcă nici habar n'avea ce rău se stricase vremea și că se pornise o burniță mărunță, amestecată cu mazărice. În poziție de drepti, cu brațele lângă trup, nemișcate, cu picioarele lipite, numai capul și-l întorcea la dreapta și la stânga împărțind ordine. Vântul îi flutura poalele mântăii lungi, sure.

Hariton se pomeni în grupa sergentului care-l „învăța la alfabetizare“, Visarion. În grupa aceasta erau treisprezece oameni, fără sergent. Plecară departe peste câmp, răzlețindu-se de ceilalți și se pitiră după o cută de teren, într'o vâlcică din care vântul spulberase demult omătul, ș'o lăsase goală, plină de iarbă veștedă, gălbuie, turtită, ca o blană roasă. Burnița se întetise. Visarion, lung, cam deșirat, cu fața slăbănoagă dar cu niște ochi mari, oțeloși și plini de foc, le explica soldaților:

— Măi, tovarășe, care vasăzică bagi seamă cum vine situația. Inamicu-i colo, peste șinele de cale ferată. Are două mitraliere și mătură cu ele șesul întreg. Pricepi? Ține'n loc infanteria noastră. Acu, noi ca artileriști, ce facem? Ia zi, Aoloagei.

— Tragem cu tunul, tovarășe sergent.

— Tragi, tragi... Da' uite că nu-i faci nimic, e adăpostit, mai știu eu ce... Ei?

Hariton se săltă dela pământ:

— Tovarășe sergent! Mergem asupra lui, îl luăm la *bainetă*. S'a dat ordin, gata, ce să mai discutăm?

Apărându-se de mazărichea deasă care-i se vâra în ochi, Visarion răspunse:

— Nu așa, frate. Ordin, bun înțeles. Numa'... cum sună ordinul? N'ai auzit? „Detașamentul X sub comanda locotenentului Vasiliu Ion are misiunea să nimicească cele două cuiburi de foc inamice...“ Zi și tu, Aoloagei...

La un șuier de țignal, Visarion strigă:

— Ia! Ascultă comanda! Prin salturi, după mine...

Porniră la atac. Mergeau. Mergeau aplecați și se trânteau din când în când la pământ. Vântul își făcea de cap. Bătea drept din față, înțepând în ochi, izbind în piept. Măzărichea duruia pe mântăi ca'n tablă, ciocănea înfundat în căciuli, ciupea din orbraji. Înainte! Încă un salt. Se aruncau în cea dintâi scobitură de teren, după un dâmbușor sau pe loc întins și trăgeau. Foc de voie. Din dreapta și din stânga se zăreau înaintând celelalte patru grupe. Docan, cu arma'n mâini, alerga și-i îndemna pe-ai lui. Dincoace, Visarion, care-și cerceta într'una oamenii și le făcea semn. Înainte! Nu mai rămăsese mult până să ajungă din nou la calea ferată. De-acolo pustiau mitralierele.

Lui Hariton, tot alergând și bușindu-se la pământ, începu să-i fie lehamite de toată strădania asta. Care mitraliere? Te izbește vântu'n față, te chiorăște mazărichea. Alergi ca nebunul cu pușcă'n cumpănire de-ar crede careva c'ai să faci țândări pe nuștiucine și când colo, la calea ferată nu se află nici dracu. Măcar de-ar fi o vreme mai bună! De unde! Nu-ți vine nici pe-un câine să-l dai afară din casă, așa de vrăjmaș suflă pe câmp vântul ăsta înghețat și burnița te plesnește ca un bici cu sute de sfichiuri. E frig, frig de tot iar el, Hariton, a asudat de alergătură. Instrucție-i asta sau chin?

Din salt în salt, se pomeni cu locotenentul Vasiliu nu departe de el, lungeț la pământ. Stătea locotenentul cu fața'n jos, rezemat în coate și-și suceea gâtul în toate părțile privind spre soldați. Când se ridică grupa lui Visarion să mai alerge o bucată, ofițerul sări sprinten și fugi cot la cot cu

Hariton, gata, gata să-l întrecă. Hariton se îndârji: „Nu mi-o ia el înainte“. Se aplecă, mări pasul. Vasiliu îl observă. Ii spuse gâfâind:

— Să vedem cum cazi. Știi să cazi?

El să nu știe? Hariton? Păi, Docan îl punea de model totdeauna pentru ceilalți ca să le arate cum să se arunce la pământ. Strânse arma bine'n mână și se trânti dintr'o bucată, drept cum scrie la regulament. In acelaș timp, îl văzu și pe Vasiliu azvârlindu-se. „Măăă, al dracului soi de om! Nu se lasă“. Stăteau lungiți alături, după acelaș dâmb. Hariton începu să tragă. Ofițerul se ridică fără să spuie o vorbă, privi câmpul roată, apoi strigă către toate grupele care se adunau târîș din dreapta și stînga:

— Puneți... baioneta!

Se'ntoarse fără veste spre Hariton și spre ceilalți soldați din jur. Era roșu'n obraji, ochii îi străluceau. Pe mantaua sură i se prinsese zăpada din locurile pe unde se trântise. La genunchi avea o pată de noroi. Vorbî înfocat, ca și cum ar fi fost într'o luptă adevărată:

— Tovarăși! Cauza noastră-i dreaptă, luptăm pentru libertate, pentru popor. Viața noastră — poporului! Înainte!

Flueră. De pe câmp se înălțară, lucind alb, zeci de baionete și înaintară în aceeași direcție. Parcă simțeau, întreagă, cumplită, mânia oamenilor care porniseră hotărîți să nu-și cruțe viața și să-l nimicească pe dușman. Zeci de baionete, înfruntând vântul aprig și burnița, înaintau, lucind.

Hariton se simți cutreerat de-un fior prelung. Fixase bine baioneta, strângea arma'n mâini și nu se mai putea gândi la nimic altceva decât: „Acolo-i inamicul. Acolo... Sau el sau noi...“ Atât își mai amintea că locotenentul Vasiliu spusese: „Cauza noastră-i dreaptă...“ Cuvintele acestea le mai auzise de-atâtea ori până atunci. Ii intraseră adânc în inimă. Așa este, cauza noastră-i pacea și liniștea poporului, viața asta pe care ne-o întocmim singuri. Să nu'ncerce careva să ne puie bețe'n roate, să nu'ncerce vrăjmașul să s'atingă de noi, că-l facem țândări!“ Acuma-i instrucție, învățătură. Dar dac'ar fi cu adevărat...”

Stătea lipit pământului și pâdea semnalul lui Visarion. Se ridicaseră pe rând toate grupele. A lor venea cea din urmă. Cu stînga pe gâtul puștii, cu dreapta lângă pat, Hariton zvâcnea de nerăbdare. Și când se dădu în sfârșit ordinul să înainteze, sări ca din arc, strigând cât îl lua gura:

— Pentru Republica Populară Română! Uraaa...

Alerga, alergia iepurește. Vântul îi șuiera în urechi ca gloanțele. Măzărachea deasă îl plesnea fără milă. El n'o simțea. Alerga împungând cu baioneta în văzduh și striga mereu, mereu:

— Uraaaa.... Uraaaaa...

Dacă i s'ar fi ivit în momentul acela inamicul în față, îl zdrobea ca pe un pui de găină. Impunea cu baioneta în toate părțile și i se părea că doboară năpârci la fiecare pas. Numai să'ncerce ei să-l înconjoare! Cu patul puștii ar izbi. S'ar învărti printre ei, ținând arma de țeavă și le-ar zbură capetele dintr'o pălitură. — „De ce?“ îi scăpăra pe neașteptate'n minte. N'avea timp să cugete mult. Iși răspunse în fugă, alergând și împungând cu baioneta: „Pentru că-s dușmani. Pentru că vor să ne întoarcă la nevoi, la durere.“ Și lovea, lovea...

Când se ordonă sfârșitul exercițiului, Hariton stătu locului, răsuflând prelung. Era lac de apă. Cizmele, ude și grele de noroi. Il usturau obraji, bătuți de mazăriche. Cu toate acestea, încă s'ar mai fi bătut, de-ar fi fost nevoie. Deloc nu i se mai păru că n'avea nicio noimă toată truda asta, în marginea căii ferate, unde nu se afla nimeni. Totuși, după o clipă parcă se rușină că i se răsucise și i se schimbase gândul dintr'odată, așa

cum ai întoarce palma: uite popa, nu e popa! Mormăi pentru sine, înciudat:

— Hm! Ne-am tăvălit pe jos de pomana dracului!

Locotenentul adună grupele, le așază în front. Incepu critica exercițiului. Vântul se înverșuna, năvălind peste oameni ca zălud. Ploaia cu bobitele ei de ghiață bătea toba în spinări, în căciuli. Vasiliu, drept, neclintit, cu obrazul spălat de ghiață și de apă, cu fruntea sus, nepăsător de furia vântului, vorbea tare, deslușit, certându-l pe Alexandroaia că a rămas în urmă cu grupa lui, în loc să atace pieziș. După o vreme, sergentul spuse, răzbit:

— N'am știut bine care-i direcția, tovarășe locotenent. Da' să fi fost el cu adevărat... adică inamicul...

Vasiliu mai scoase la iveală câteva greșeli, apoi îl laudă tot pe Alexandroaia. Direcția, e drept, o greșise sergentul de tot și pentru asta chiar că merita muștrări aspre. Însă de stăpânit și de condus, și-a stăpânit oamenii și i-a condus cum trebuie — afară de aceea că a greșit obiectivul, „ce să-i faci, Alexandroaia, asta nu se poate uita“. Ii evidentie apoi pe Docan și pe Visarion că-și îndeplinisera sarcina fără greș. Docan, cu automatul de gât, cu fața lui rotundă și smeadă, stătea neclintit, ascultând. Visarion, înalt, cu obrazul lung și colțuros, clipea iute, parcă stingherit de fiecare dată când își auzea numele. Locotenentul îi certă pe vreo doi, trei soldați care făcuseră greșeli boacănă și alegeau pe 'ndelete locul unde să se culce. Hariton gândi atunci cu o bucurie neașteptată: „Acum are să mă laude și pe mine. Mi-a spus: „Să văd cum cazi“. M'am aruncat la pământ ca un lemn. Are să mă laude. Acuș, acuș... Ia! Mi se pare că 'ncepe a vorbi despre mine...“ Bucuria aceasta îl încălzea, de nu mai simți nici vântul, nici ploaia. „Acuș l-aud: Soldatul Hariton...“

Dar Vasiliu nu evidentie pe niciun soldat în mod deosebit. Afară de vreo trei pe care-i ocări, toți ceilalți executaseră frumos exercițiul, munciseră cu inimă. Ordonă încolonarea și plecare.

La început, Hariton merse încruntat. Ii părea rău — se așteptase oricum la o laudă — el care, altminteri, nu se sfârâma deloc să fie laudat — și când colo, poftim! Doar l-a văzut căzând... Pantalonii îi erau uzi în genunchi. Mantaua plină de noroi. Ce-o să mai aibă de muncit până și-o curăți-o! Își întoarse capul privind spre vecini, și-i văzu la fel de uzi, de murdari și de obosiți. A avut dreptate Vasiliu... Aproape toți au muncit cu râvnă. Adică ce, aproape toți? Toți. Doar vreo trei, după câte spunea locotenentul, doar vreo trei s'au mișcat mai greoi. Ceilalți... Fără să-și deie seamă cum, Hariton se 'mpacă îndată cu gândul că n'a fost laudat el anume în mod deosebit: „Nici n'ar fi fost drept, dă-o naibii. S'a nimerit c'a stat lângă mine. Dar dacă stătea lângă altul? Nu era tot aceea?... Au muncit zdăvăn toți băieții, ce să mai discutăm degeaba?... Ne-am instruit cumsecade, ăsta-i adevărul.“

În timp ce mărșăluia în coloană pe drum spre cazarmă — rap-rap! rap-rap! optzeci de perechi de cizme într'un singur pas — își aminti deodată că puțin mai înainte gândise altfel. Se necăji pe sine însuși: „Ce mi se tot sucește mintea așa, uite popa, nu e popa! E degeaba instrucția sau nu-i degeaba? Care degeaba? Păi, ia să te pomenesti la război fără să știi ce ai de făcut... Nu te-a luat aghiuță? Ba te-a luat!“

Rap-rap, ra-rap! bufneau pașii soldaților pe șosea, la intrarea în cazarmă.

Ceva mai târziu, după ce se isprăvi cu totul instrucția din dimineața aceea, ți-era mai mare dragul să stai în dormitor. Cald, curat, uscat. Miroase peste tot a motorină, cum au fost spălate proaspăt dușumelele. Paturile se'nșiruie aliniate, încremenite într'un drepti fără sfârșit, parcă ar fi unitatea trecută în revistă de comandant. Sunt toate acoperite cu păături sure

ca mantaua locotenentului Vasiliu și le șade tare bine albeața pernelor la căpătâi. Lângă ușă, deasupra mesei lungi, încărcate de colecțiile de ziare, zâmbește din perete o poză mare în culori. Au găsit-o nu știu unde cei din comitetul de redacție al gazetei de perete, au tăiat-o și au pus-o în cadru, printre articole, că mai rămăsese loc destul. E chipul unui soldat fercheș, cu automatul de gât și privirea ageră. Il cheamă Năstase. Așa l-a botezat careva dintre ostași într'o zi și așa a rămas. Articolele se schimbă regulat, se schimbă și pozele, se schimbă la răstimpuri și celelalte tablouri de pe perete: lozincile, graficele, programul săptămânal. Năstase, nu. Pe Năstase nimeni nu-l schimbă, el stă zi și noapte de veghe ca o sentinelă la intrarea în dormitor. E infanterist, are epoleți roșii. L-au îngăduit artileristii printre ei numai pentru că pare un flăcău dezghețat și vesel; după înfățișarea lui trebuie să fie notat cu „f. b.” și la pregătirea politică și la pregătirea de luptă.

Stând obosit pe o bancă, împreună cu alții, Hariton se uita mereu la Năstase și i se părea că vorbește cu dânsul în gura mare, deși ceilalți n'au zeau nimic. Il întreba Năstase:

— Gata instrucția? Nu te duci la masă?

— Nu, că mai este o oră. Vine locotenentul Pandelescu să facem „arme întrunite”.

— Ești trudit?

— Ihî...

— Da' arma ți-ai curățat-o?

Hariton răspunse hărțăgos:

— Am curățat-o, dă-o 'n trăsnet, nu mă mai năuci de cap și tu acu. Și cizmele și mantaua... am curățat, am șters tot. Ne-a făcut Docan capul călindar.

— Las' că-i bine — zise Năstase vesel.

— Parcă eu zic că-i rău? După masă, cum sună liber, mă culc. Alții mai au de furcă ori cu cizmele, ori cu arma, c'au dat încet din mână...

E cald și bine, în dormitor. Soldații s'au adunat pe bănci în locul liber dintre ușă și paturi. Stau cam înghesuiți dar nu-i nimic, vine o lecție din care nu-i neapărat nevoie să iei note. Dincolo, în sala de cursuri, e cam frig, că nu s'a făcut focul de dimineață.

Tot discutând cu Năstase, pe Hariton a 'nceput să-l ajungă somnul. I s'au împăinjenit ochii și se clatină șezând. Atunci îi dă Mitruc un ghionț:

— Auzi, Haritoane, ci-că a plecat dela noi locotenentul Pandelescu.

— Ce?

— Pandelescu... S'a dus, l-au mutat.

— Ei, taci!

— Zău!

Se deschide ușa și intră locotenentul-major Dascălu, cu căciula zvârlită pe ceafă și cu ochii scormonitori asupra fiecăruia. Iși așează catalogul și caietul de conspecte pe o măsuță, se uită la ceas și 'ncepe lecția. Vorbește rar, tare, deslușit, să-l priceapă fiecare. Cei mai mulți dintre soldați îl privesc cu ochii mari, minunându-se cât de limpezi li se par toate, în șir, cât timp le spune ofițerul și cum se mai încălesc treburile când vor să și le amintească ei cum au fost spuse. Prin colțuri, vreo doi moțâie. Dascălu îi întreabă înadins ceva și ei cată 'n jur, uluiți, habar n'au despre ce este vorba. Ceilalți râd. Râde și Hariton, măcar că, de-ar fi fost întrebat, cu siguranță tăcea la fel cu „somonoroșii”. Dascălu nu se supără, dar le ordonă somnoroșilor să stea în picioare și merge mai departe cu explicația.

Pe banca din fața lui Hariton, stă Alexa Drob, negricios și voinic. A ieșit de câteva zile dela arest. Tot frunțuș. Nu l-au degradat. A fost

o istorie cu el, dacă să i se facă și rușinea asta a degradării, sau nu. Căpitanul zicea că da, locotenentul Pandelescu, — nu. S'au și cam împuns ei din pricina lui Alexa. Ion Butnaru, înainte să plece'n permisie, îi povestise într'o zi lui Hariton cum că primise ordin dela căpitan să scrie un raport către comandant; i-l dicta căpitanul și cerea să se agraveze pedeapsa lui Alexa și să fie degradat. Pandelescu era de față. A sărit:

— Tovarășe căpitan, nu se poate! E prea mult. Colonelul o să aprobe, dar...

— Aud că a mai făcut și alte trăsnaî — i-a răspuns căpitanul, moale. — L-a insultat pe sergentul Docan...

Pandelescu se înfurie pe loc:

— Asta v'a raportat-o tovarășul locotenent-major Dascălu, dar nu-i adevărat. M'am ocupat personal de cazul acesta. Minciuni de-ale lui Docan.

A mai stăruit căpitanul că vina lui Drob nu-i mică deloc, că trebuie dat un exemplu... Degeaba! Pandelescu, nu și nu. Ii ținea parte lui Alexa cu atâta înverșunare, încât în cele din urmă căpitanul s'a mulțumit să ceară numai agravarea pedepsei cu arestul, deși mormăia mereu că „așa nu se îndreaptă elementele nedisciplinate“.

— Dumneavoastră aveți pică pe Drob — i-o trânti dela obraz Pandelescu, pornit.

Căpitanul se miră:

— Eu ?

— Și dumneavoastră și tovarășul locotenent-major Dascălu. Nu 'n-țeleg ce-aveți cu dânsul. E bun la instrucție, execută perfect. La educație mai slab, dar învață. Note: „satisfăcător“ și „bine“. A făcut o greșală mare, nu zic. Pedeapsa respectivă... și-i vine mintea înapoi. De altfel nici nu-i cineștie ce grozăvie ce-a făcut el. Il paște Docan, asta-i adevărul. Apoi Docan... că-l știți... cu cine nu se are rău?

Și așa, a scăpat Alexa numai cu arest, a rămas fruntaș.

Stând în fund, rezemat cu spinarea de perete, Hariton abia-și mai putea ține ochii deschiși. Il vedea pe Dascălu, ca prin ceață. Ii auzea cuvintele și nu pricepea iotă din ele, de parcă locotenentul-major ar fi vorbit într'o limbă străină. Din perete, fercheșul Năstase, cu automatul aninat la gât, îl întrebă îngrijorat:

„Ești trudit rău?“

„Nu chiar așa, da' tot...“ — îi răspunse Hariton, moțâind și lăsându-se moale. În fața ochilor i să năzărea câmpul cu zăpada jupuită ici, colo ca să ivească 'n ploaie câte-o vâlcică plină de iarbă veștedă, gălbuie. Iarăși îl înfășura cernerea deasă a burniței, șuvoaiele vântului... Măzăricea îl plesnea în față fără să-l doară, vântul îl lua pe sus, fără să-l înfioare cu răceala lui...

— Tovarășul soldat Hariton Avacum! — îi sună în ureche glasul locotenentului-major care-l întreba nu știu ce.

„'Zent!“ — răspunse el în vis și în vis se ridică iute de pe bancă, stând drept, privind voios în ochii ofițerului. Dar în realitatea obișnuită, nu în lumea visului, înfățișarea lui Hariton era cu totul alta: sufla adânc, dormind dus, cu capul în piept. Se trezi numai când îl zguduiră câțiva. Zvâcni. Sări buimac; cătă în jur plin de spaimă. Nu 'nțelegea ce se petrece cu dânsul, măcar că-i vedea pe soldați bufnind în răs. Râdea și Dascălu, deși se străduia să pară serios, ca să-l poată dojeni:

— Câte ore ai dormit astă-noapte, Haritoane?

— Opt ore, tovarășe locotenent-major — răspunse Hariton rușinat.

— Și câți ani ai, tovarășe Hariton?

— Douăzeci și doi, tova...

— Ei, atunci ia repetă ce-am întrebat eu, moșule.

Soldații hohotiră, își dădură coate. Zâmbi și Mitruc, cu toate că dela o vreme, de când ieșise din arest, nimeni nu-l văzuse veselindu-se. Poate că asta era prima dată când zâmbea. Nu semăna el cu Ilieș, care parcă și uitase de pedeapsă în clipa când ieșise din arest.

Dar, între toți, cel care făcea hazul cel mai mare era Alexa. Se prăpădea de râs. Se lăsase pe spate ca să poată hohoti în voie și se plesnea cu palma peste genunchi, zvârlea din picioare, se zguduia, se zvârcolea. Hariton îl privi crunt pe sub sprâncene. De-ar fi avut o putere, l-ar fi luat în pumni: „Ce râzi, măi? Ce râzi? Cine ești tu să râzi?“ Numai că Alexa, și după ce se liniștira ceilalți, încă mai hăhăia nestăpânit și se uita lung, în batjocură la prietenul lui. Il luă la ochi și Dascălu: — Drob Alexa! Răspunde la întrebarea mea. Drob se sculă de pe bancă, își potrivi centura dintr'o singură mișcare și răspunse. Ii pierise râsul cu desăvârșire. Vorbea liniștit, așezat, pe înțelesul oricui. Ținea minte tot ce spusese locotenentul-major.

— Bine — zise Dascălu; se cunoștea că nu-i bucuros de loc să-i spună așa lui Alexa, dar n'avea încotro. — Stai jos. Stați jos și voi — adăugă, făcând semn din cap spre ceilalți, adică spre cei ce adormiseră: Brusture, Cărmidă, Antoniu... și Hariton! (Hariton își mușcă buzele de ciudă). Dascălu urmă, blajin: — Mi se pare că unii dintre voi s'au moleșit, cu vremea asta, ca niște băbuțe... Ia să vă dau mai bine un exemplu de ceea ce înseamnă lupta armelor întrunite. Ascultați... În timpul războiului împotriva fasciștilor, o baterie sovietică...

Istorisirea îi prinse pe toți. Povestea frumos Dascălu. Până la sfârșit, nimeni nu mai închise ochii decât doar ca să clipească. Urmăreau toți, cu sufletul la gură, întâmplarea aceea vitejească, pe care locotenentul-major o dădea drept pildă. Le plăcea.

Hariton însă nu-și mai putea lua ochii dela Alexa. Il cuprinse o mânie cumplită pe prietenul lui. Pentru ce-a râs așa dezmațat? Ce-a găsit, la urma urmii, de râs? Iși aminti că Alexa nu fusese de dimineață la instrucție. Parcă anume fusese trimis să ajute la bucătărie, că-i era silă de el și sergentului Alexandroaia. „Și mai râde! Nu-i pasă c'a fost pedepsit aspru, nu-i pasă că nu-l vede cu ochi buni nici locotenentul-major, nu-i pasă de nimic...“ Se și miră pe de altă parte de toată vrăjmășia pe care i-o stârnea acum dintr'odată numai înfățișarea lui Alexa, negricios, cu nasul turtit și cu fruntea îngustă. Și totuși nu pricepea din ce i s'a iscat vrăjmășia aceasta zăcută. Știa că, la drept vorbind, nici nu trebuia să se aștepte la altceva din partea lui Alexa. Doar îl cunoștea!

...Zilele se urmează în cazarmă, după șartul lor, când mai scurte, când mai lungi: ca la armată. Dacă se pornește un zor cu programul aplicat întocmai, cu lecții și cu instrucție la toartă, trece vremea de n'o vezi; dacă, din cine știe ce pricină, comandantii mai sar câte unele din cele hotărâte în pogram, s'apucă și vremea să lenevească, abia curge și alcătuiește din fiecare ceas și din fiecare zi un soi de băltoace tulburi, când se plictisește toată lumea. Cel dintâi lucru care se petrecu în divizion după plecarea lui Pandulescu, fu că programul zilnic începu să se execute cu cea mai mare strășnicie. Aceasta se întâmplă foarte repede și fără ca soldații să observe schimbarea decât mai târziu.

Singura noutate pe care o băgară de seamă la început, îndată după plecarea lui Pandulescu, fu aceea că locotenentul Androne se înființă în dormitor, timp de câteva zile, încă înainte să sune deșteptarea. Nu spunea nimic, nu făcea nimic deosebit: se uita. Din când în când îi atrăgea atenția

lui Baicu sau sergenților asupra vreunui lucrușor care le scăpase, din grabă, și iarăși puneă mâinile la spate și se uita. Comanda bateriei întâia, o luase Dascălu pentru un timp, în locul lui Pandelescu. Și Dascălu și Vasiliu soseau în cazarmă de obicei pe la șapte jumătate, dar, de când cu Androne, începură a sosi ba cu cinci minute mai devreme, ba cu zece. Intrau printre soldați și se apucau să împartă ordine: „Echipa cutare, la curățenie în dormitor... echipa cutare, curățenie pe coridor și'n cancelarii...”

Oamenii se opreau, zăpăciți. Se'ncurcau. Câte un sergent sau caporal raporta:

— Noi pân'acu făceam altfel, tovarășe locotenent-major, mai trebuie oameni și la sala de mese...

Ofițerii se întrebau din ochi unul pe celălalt. Până la urmă, strânși cioacă toți trei într'un colț, întocmiră un plan amănunțit, cu tot soiul de echipe și de treburi, cu responsabili, cu înlocuitori, un adevărat program, în care încăpeau toate rosturile gospodărești ale divizionului, câte sânt înainte de începerea celuiilalt program, mare. Androne îi chemă pe Baicu și pe Docan, ca să le arate ce hotărîri noi fuseseră luate. Locotenentul Vasiliu zise:

— N'ar fi bine să vie și caporalul Buhu? E secretarul organizației U.T.M., trebuie să știe și el.

Androne înalță din umeri, ferindu-și înlături privirea albastră:

— Chemați-l, dacă vreți. — Și cu un soi de lehamete: — E adevărat că-i secretar deocamdată...

În scurtă vreme, viața în divizion se prefăcu de n'o mai cunoșteai. Parcă erau alții și soldații și sergenții. Altădată, diminețile, răsună dormitorul de strigăte, de chemări prelungi, câteodată fără rost, de hăulituri. Se mai certau oamenii între ei. Mai lenevea cutare'n pat, până-l scutura sergentul. Acum, cu ofițerii strajă, cine să mai lenevească, cine să mai aștepte cîscând până ce-o fi chemat de două și de trei ori?

Echipa, echipă. Responsabilul, responsabil. Azi voi, mâine noi — și tot așa. De-atîta ordine câtă se făcuse, nici nu mai aveai pentru ce să te cerți. Se duceau oamenii la perete și căutau în liste:

— Asta faci tu. Eu, asta...

Gata, cum e scris, așa trebuie să fie și'n practică.

Se apucă și căpitanul să dea prin dormitor mai des ca înainte. Mergea treaba de-a mai mare dragul, fără săcâieli, fără bateri pe loc. Cum se întâmplase asta? Plecase un ofițer din subunitate și nu venise nimeni altul în locul lui. Cu patru ofițeri, în loc de cinci, divizionul își ducea viața ca și cum ar fi avut un efectiv de cadre complet.

Lui Alexa nu-i plăcea. Executa pe rînd toate ordinele care i se dădeau, că n'avea încotro, dar veșnic era nemulțumit, veșnic bombănea. Nu-l lua mai nimeni în seamă. Nu era când. El se mohora, se uita pieziș și muncea în silă. Seara, la „ora liberă“, n'avea cu cine vorbi: ceilalți, neputându-și încă desprinde mintea de la rosturile lor amănunțite în gospodăria divizionului, mai numai despre ele vorbeau, amestecându-le cu instrucția și cu lecțiile. Erau obosiți și bucuși, se culcau imediat ce se dădea stingerea. Dimineața săreau în picioare cum se pornea trompetul: „Tuuu...” și întins la treburile lor se duceau. Și le știau de cu seară.

Mai rămăsese o zi până să se'ntoarcă Ion Butnaru. Vremea se schimbă'n sloată, și pe urmă se făcu frumoașă, cu cer înalt și senin, cu lumină multă. Prin cazarmă se zbiciră cărări tot mai dese dela o aleie de piatră deadreptul la cealaltă. Nu mai era nevoie chiar de-atîta muncă la curățatul materialului de artilerie, după instrucție. Se mai ușură treaba și cu cizmele.

— „Primăvară, mama noastră,
Scoate florile'n fereastră“...

mormăia Hariton cu veselie un cânticel pe care-l știa demult, de copil. Mai departe nu-și aducea aminte cum vine, dar se mulțumea cu-atât. Îl lua dela cap. Gândul îi zbură acasă, la Gostat, la munca lui de-acolo, la Sevastița... Își făcea socoteală că uite, ca mâine se'ntoarce Butnaru și-i aduce vești noi.

Toate erau bune și frumoase, numai că deodată se'negură Hariton cumplit, aflând că iarăși se face o adunare a organizației U.T.M. și el nu mai e chemat.

Erau la instrucție, în fundul ogrăzii, „cu materialul“. Tunurile abia fuseseră aduse din remiză. Stăteau la câte o azvârlitură de băț unul de celălalt, sprijinite'n coadă, și-și înălțau spre cer țevile lungi ca niște gâturi în vârful cărora nu s-ar mai fi văzut capetele. Ilie Docan, la tunul trei, își îndemna oamenii:

— Măi, acu-i tragem noi o punere'n baterie să afle și tovarășul sublocotenent cine sântem noi. Auzi, măi tovarășe? Să vadă'mnealui că are tun frunțaș sub comandă.

Soldații se priviră înveseliți. Chiar în dimineața aceea se prezentase la serviciu în divizion un ofițer nou, un sublocotenent și luase comanda bateriei a doua în locul lui Vasiliu care trecuse la întâia. Încă nu-i cunoștea deloc pe soldați și le vorbea ca și cum ar fi avut în fața lui niște recruți nedeprinși bine cu armata.

Hariton, cum ordonă sergentul: „La posturi“, sări deadreptul peste manivele. Învățase ochirea de-ar fi bătut și noaptea toate recordurile. Puse elementele la zero, țeava la orizontală, alergă la Docan să ia punctul de ochire. Până să se dumirească sublocotenentul ce fel de tun frunțaș avea sub comandă, Ilie Docan îi și raportă:

— Tunul trei, gata!

Văraru mai chinuia încă la al lui, spre mai mare ciuda lui Mitruc. Sublocotenentul nu zise nimic. Era un flăcău tăcut, cu privire pătrunzătoare și părea neînduplecat în serviciu. Se apropie de numărul doi, îi făcu semn să se deie la o parte și'ncepu să controleze amănunțit luneta, element cu element. Hariton n'avea nici o grijă. Nici nu se uita ce face ofițerul. Își purta privirile pe cerul smălțuit albastru, urmări din ochi cum se răsfirea un norișor alb ca o spumă. Primăvara asta timpurie, după semnele ei, îi umplea inima de niște doruri negrăite. De când nu mai strânsese el în brațe-o fată! Departe, spre brutărie, trecu legănându-se una dintre femeile de serviciu, cu un coș pe braț. Purta o fustă verde și bluză roșie ca un mac înflorit. Hariton, rezemat cu umărul de blocul închizătorului, o privi mult timp cum umblă ea fâșneată pe cărare și cum țese sprintenă cu picioarele goale, numai în pantofi. „Iiii! Leliță, leliță! — gândi. — Că nu-s eu lângă tine, să vezi ce...“ Nici el nu știa ce s'ar fi putut petrece mai departe dacă ar fi fost lângă dânsa, pe drum, însă era încredințat că ceva, cât de cât, tot s'ar fi petrecut. Femeia pieri pe ușa brutăriei. Hariton o uită numaidecât. Ii venise'n minte altceva mai de seamă: o fi stat de vorbă Ion Butnaru cu Sevastița, așa cum îl rugase? Timp să-i scrie fetei prin Butnaru nu găsisese și nici nu-și dăduse prea mare osteneală pentru asta, fiindcă, după socoteala lui, încă mai avea oleacă de învățat până să rotunjească slovele fără greș ca și ea. De aceea îi trimisese din gură urări de sănătate și dor și că abia așteaptă s'o întâlnească, — așa cum s'o pricepe Butnaru să i le deslușească. Ii era numai cam în grijă că Ion ăsta-i mototol și n'o spune totul chiar așa cum îi hotărîse.

Deodată-l auzi pe ofițer:

— Bine, tovarășe. Foarte bine!

Hariton căță iute spre Docan, Docan spre Hariton. Păi, cum! Tunul trei e frunțaș. Sublocotenentul zâmbi, se duse la tunul lui Văraru să controleze și acolo, apoi dădu comanda: o secerare greluță, cu înălțătoare multe și progresiv și regresiv. Hariton își însemnă la-iuțeală pe scut, cu creta, tot ceea ce-i trebuia, îl chemă într'ajutor și pe Docan, se'nțelese cu el dintr'o privire și, după asta, nici nu-i mai pășă. Incepu tragerea, cu tot tacâmul ei. Din când în când, sublocotenentul își oprea plutonul:

— Staaaai!

Uitându-se de fiecare dată în carnețelul lui de socoteli, controla și luneta și diviziunile amânduror tunurilor. Lui Văraru îi găsi o greșală. Lui Docan niciuna. Dădu din cap mulțumit și zâmbi iarăși spre Hariton... Cerul era senin ca o apă mare, nesfârșită, soarele râdea, soldații șopteau către Hariton:

— Măi, Avacum, îi place sublocotenentului de tine.

— Las' să-i placă!

Dar i s'a stricat toată bucuria în pauză.

Se împrăștiaseră oamenii cete, cete, unii să fumeze, alții, ia, așa... Il auzi pe Docan spunând către Mitruc și către încă un altul, tot utemist:

— După masă, avem adunarea organizației. Pregătiți-vă.

Hariton, cum era el acum deschis la tot soiul de vești bune, se bucură numaidecât. Adunare? Vasăzică ședință. Știa că, la cea dintâi ședință vor fi primiți în sfârșit candidații, adică ei trei: Hariton, Butnaru și Amarandei. Ei, bună treabă! Acum se lămurește. Au să discute acolo, au să se mai deie pe față câte-au rămas și'ncepe o viață nouă pentru el. De cum a sosit la militarie i s'a tot spus „ești candidat“ și nici că se mai vedea odată în rând cu ceilalți, cu utemiștii. „Apoi — gândi — acum să vezi ce mă pun eu pe lucru!“ Iși pregătise'n minte tot ce-avea să spuie și să arate, când va fi întrebat. N'o să se mai ferească de nimic și de nimeni. Ce-a fost, s'a dus. Iși cunoștea greșelile de-a fir a păr și le judeca mai necruțător decât oricare altul. Cu Alexa... Co-i drept, e drept, prietenia cu Alexa însemna o greșală. D'apoi o sfârșise și cu el, fără ceartă, fără nimic. Numai că nu se mai ținea prin colțuri cu dânsul. Întâi să se'ndrepte Alexa și după aceea om vedea... Incolo, la instrucție, la lecții, — nicio grijă. Cu alfabetizarea... Și cu alfabetizarea stătea binișor.

Zbârnâiau manivelele în mâna lui, ora următoare. N'avusese timp să-l întrebe anume pe Docan ca să se'ncredințeze că era vorba cu adevărat de primirea candidaților, dar nici nu se îndoia de asta. Fără veste însă, i se strânse inima ca'n clește, de-o îngrijorare:

„Na! Păi Butnaru se'ntoarce deabia mâine. Nu sântem aici decât eu și Amarandei, cel care lucrează la cizmărie. Cum au să-l primească pe Butnaru, dacă-i lipsă? Să-i spun lui Docan că nu se poate. Să vorbească el cu biroul. Mâine, adunarea. Când vine Butnaru...“

În pauza următoare, Docan, după ce-l ascultă câtva, tăcut, clătină din cap:

— Nu, bre Avacu. Nu-i încă primire de candidați, că n'avem birou. Întâi trebie să alegem biroul.

— Cum, nu-i? Da'Buhu cu Baicu și cu Alexandroaia?

Docan clătină iarăși din cap:

— Acela n'a fost birou. S'a alcătuit așa... Las' c'ai să vezi, după ce-i fi primit... mai încolo.

— Și eu — întrebă Hariton neîncrezător — eu acum ce fac? Pot veni la ședință? Doar am mai fost odată, mă știu oamenii...

— Nu poți — îi răspunse Docan, ritos. — Avem de ales biroul, asta-i ordinea de zi. Ce să cauți tu?

Hariton nu mai adăugă nimic. Se depărtă necăjit, înciudat și munci toată ziua cu buzele strânse, posac, încruntat. Nu putea îndura și pace bună. Au spus că, la cea dintâi ședință, au să-l primească. Apoi să-l primească. De unde! Iși văd de-ale lor și nici nu le pasă de candidați, de unul ca Hariton de-o pildă.

După masă, pe când utemiștii se aflau grămadă în sala de curs, la adunarea lor, el curăța materialul în remiză sub comanda sergentului Troască. Dădea pe țevă cât putea cu ștergătorul numai să-și mai uite de amar. Dar nu putea uita, degeaba! Dela o vreme, se apropie de dânsul Alexa Drob:

— Ce ai, măi Haritoane? Văd că-ți ninge și-ți plouă.

— Da' ce treabă ai tu dacă-mi ninge și-mi plouă?

De mirare Alexa își încreți fruntea încât de sub bonetă până la sprincele groase și negre nu mai rămase afară decât o şușâniță lată de-un deget.

— Ho, bre! Ce te răstești?

— Mă răstesc — i-o scurtă Hariton, posomorît.

— De ce?

— Așa!

— Măi Haritoane — zise Alexa bănuitor după un timp: — Ție ți s'a urcat la cap.

Hariton tăcu. Freca apăsât țeava cu o cârpă. Alexa stătea lângă el nehotărît, cumpănind ceva în minte. Zise cu glas mohorît:

— Aveam să te'ntreb una. Da' tu...

— Intreabă, — îi îngădui Hariton fără nicio bucurie.

Crezuse la început c'o fi fiind cineștie ce. Când pricepu care-i pricina, prinse a zâmbi numai pentru sine și-și feri fața să nu fie văzut: „Așa ți se și cuvine, măi Alexa. Bine-mi pare, tremură dacă nu te știi curat la cuget“.

Locotenentul Androne, stând de vorbă cu oamenii după cum avea el obicei, îl chemase și pe Drob, numai ce-l văzuse ieșit din închisoare; îl întrebaser de una și de alta, ca și pe ceilalți și tot scrisese la carnet, scrisese, scrisese îndesat. Alexa se luase de gânduri:

— Măi băiete, ce nevoie a avut el să scrie atâtea despre mine? Parcă mai mult decât la alții. Mă tem că-i vreun prepus.

— Cum, prepus? — se oțărî Hariton, făcându-se a nu pricepe bine, măcar că deslușise dintr'odată unde bătea celălalt. Nu cred, bre... Și-apoi ce? Ori ai ceva de ascuns?

Alexa Drob nu-l luă în seamă. Era neliniștit, tulburat.

— Mă gândesc eu așa... Ce i-a trebuit lui să știe cu deamănuntul viața mea, a lui taica... Numa' câte măsele am în gură nu m'a 'ntrebat, — și-și încreți iarăși fruntea sub bonetă, pierzându-și privirea hăt departe. Intors cu spatele, Hariton robotea de zor, la o roată, mai mult ca să n'aibă a răspunde. Nu mai zâmbea. Iși făcuse o socoteală 'n minte și parcă-i venea să se răstească din nou la Alexa: „Te-ai înspăimântat, vasăzică? Pe-

semne că și ai dece, altcum nu te 'nspăimântai...“ Tăcea, pentrucă-și dădea seama că n'are dece să strige. Însă dac-ar fi fost după dânsul, tare l-ar mai fi făcut de două parale pe Alexa, numai așa, că-l vedea dinaintea lui, când își răsucea capul.

Prin remiză foiau soldații încoace și încolo, dela un tun la celălalt, purtând în mâini cârpe, găleți cu petrol și tinichele de unsoare luată dela magazie. Așa este totdeauna la curățirea materialului; în ceasuri de acestea militarii capătă o înfățișare deosebită și seamănă destul de bine cu niște gospodine grijulii. Tunurile, unul lângă celălalt, cu roțile lor mari ca și cum ar fi stat pe labe, își ridicau țevile până 'n tavan; ai fi zis că-și lungeau anume gâturile ca să citească tăblițele aninate deasupra lor. În uzine, din atelier în atelier vei întâlni totdeauna tăblițe asemănătoare, prinse cu sârmă; scrie pe ele a cui e mașina și ce vitejii în muncă a săvârșit cu ea stăpânul. Aici, în remiză, tăblițele destăinuie numai ce număr poartă tunul și cine este comandantul lui: „Tunul 1. Comandant: sergent-major Baicu Grigore“; „Tunul 2. Comandant: sergent Alexandroaia Paraschiv“... Vitejiile în luptă se vor săvârși pe câmpul de bătălie; cele în muncă sânt vestite la club, pe tabla de onoare și 'n gazetele de perete sau în gazetele tipărite. Adunați în jurul tunurilor, trecând peste fâlcelele desfăcute ca niște foarfeci, soldații roboteau și sârguiau, ștergând, frecând, lustruind. Strecurându-și pe ușă un snop gros de raze, soarele după amiezii lustruia și el la material.

— Măcar i-ai spus tot? — îl întreabă Hariton ursuz pe Alexa.

— Da' ce? Eram nebun? I-am spus cât am mai spus și la alții. Eu de asta am venit acu' la tine, Haritoane. Mi-e să nu te fi pornit tu ca moara când te-a luat la descusut Androne. Tăcu și se uită lung la Hariton cum tot întindea unsoarea pe tun cu cârpa. Zise iar, mai încet și cu îngrijorare: — Il văd că nu se mulțumește cu ce-i răspunde omul. Îi cercează pe unii ce știu despre alții. Pe mine m'a întrebat de Butnaru... Și de tine m'a 'ntrebat, că de când sântem *pretini*.

Lui Hariton îi trecu atunci prin minte un gând năstrușnic. Nu și-l mărturisi cu glas tare, pentrucă nu voia să-i arate lui Alexa nimic din ceeace-l frământa. Ce să înțeleagă Alexa Drob? El... altele-i umblă prin cap, casa, negustoriile, nu-i pasă deloc dacă are nume bun sau nu, aici, în regiment. Ce știe Alexa de U.T.M.? Totodată îl săgetă o bănuială vecie, parcă i se trezea o rană: „L-a întrebat locțiitorul de când sântem „*pretini*“. Ai văzut?... Apoi, dă! Spune-mi cu cine te-aduni, să-ți spun cine ești... Iacă, acu-i limpede de ce nu m'au chemat la ședință. Limpede ca lumina zilei: n'au încredere în mine... din pricina lui Alexa, unde i-am tot luat parte“...

Se cătrăni rău de tot. Nici nu mai auzea ce-i povestea fruntașul, consăteanul lui.

De după un antetren se ivi pe neașteptate Văraru, cu căciula strâmbă-'n cap și mânicile vestonului suflecate. Umbla printre oameni, le controla munca; la nevoie, le dădea ajutor. Era îndemânatic el la curățirea materialului, deaceea i se și încredințase o grupă mare să lucreze la remiză cât timp avea să țină ședința U.T.M. Nu era deloc reglementar să se țină ședința în timpul programului, dar se ținea. Ce să faci? Se 'ntâmplă. La material nu era prea mult de lucru iar ședința — după cum se zvonea — trebuia ținută neapărat. Cât ce-l zări pe Alexa, Văraru se porni să strige cu necaz:

— Măi, Drob, măi, dece nu-l lași pe Avacum în pace? Măi, ce soi de om ești tu, hârzobu'măsi! Ți-am spus: vrei să stai acolo, la tunul lui Troască, să dai o mână de ajutor? Stai. Nu vrei? Du-te, bre, nu mă mai

încurca. Plimbă-te, fă ce știi, numa' nu ține oamenii de vorbă. Acu'ne prinde noaptea...

Alexa râse fără să se supere. Era prieten cu Văraru, așa cum era prieten cu mai toți cei din al doilea an de militarie, sergenți, soldați, orice-ar fi fost. Se 'mprietenise și cu cei mai mulți din anul întâi. El știa cum făcea, cum dregea, de se vâra sub pielea fiecui. Nimeni nu ținea la dânsul în chip deosebit, dar nici nu s'ar fi găsit cineva să spuie că nu se are bine cu Alexa Drob. Numai Docan nu-l prea înghițea și asta încă demult. Însă din ce pricină anume nu-l suferea Docan pe Alexa, Hariton asta n'o aflase.

— Vrei o țigară? — îl întrebă Alexa pe Văraru, și se scociorî în buzunar la manta. Numai el își ținea mantaua în spate, ceilalți o lepădaseră ca să fie mai ușori la muncă. De fumat nu prea fuma, dar când îl cătai îl prindeai cu buzunarele doldora de pachete de țigări, ca să „servească” pe cine socotea el. Văraru în schimb fuma ca un șarpe, veșnic nu-i ajungea tutunul. Acum, bunăoară, rămăsese cu o singură țigară, cea din urmă din rație.

— Dă' ncoa — zise sergentul îmbunându-se deodată. — Ce dracu' faci tu cu atâtea țigări la tine?... Las' bre, să iau mai multe, că tu tot nu...

— Două! — hotărî Alexa ferind pachetul și scoțând numai două țigări pe care le întinse lui Văraru. — Ajunge!

— Dă, măi zgârcioabă, tot pachetul.

— Neam! Ai să mai vii la mine să-mi ceri și ce-ți dau?

— Mai ai destule în lădiță, — stăruie sergentul.

Iar Alexa, scurt:

— Treaba mea. Ce ai tu cu avutul meu? Hai, ieși afară să fumezi, că nu-i voie 'n *remizie*. Du-te, măi Vărarule, hai, vezi de alții. Eu mai am un capăt de vorbă cu omul meu.

Așa spunea el totdeauna despre Hariton și Butnaru că-s „oamenii lui”. Adică oameni din satul lui. Ei râdeau, nu se potriveau la câte-i mai trăznesc prin minte unuia ca Drob. Numai că de data aceasta, lui Hariton nu-i veni deloc la socoteală asemenea vorbă din partea lui Alexa. N'ar fi putut spune dece. Il mai auzise de-atâtea alte ori glumind la fel. Dar acum... Acum se supără, deși până una, alta, nu zise nimic. El, Hariton, asemeni tuturor celorlalți din *remiză* se frângea de șale, aplecat, ca să curețe roțile obadă cu obadă, zgâncilea spițele să scoată și cel mai mic fir de noroi uscat ascuns în vreo crăpătură, întindea unsoarea peste părțile metalice, freca, — iar Alexa Drob se 'nvârtea de colo, colo, cu mâinile în buzunarele mantalei, fără niciun rost. Iarăși băgă de seamă Hariton că-l cuprinde un simțământ de vrăjmășie zăcută împotriva omului acesta cu care altminteri fusese prieten. Și tot nu se dumiri deplin de ce i se 'ntâmplă asta.

După ce plecă Văraru, c'o țigară 'n gură și alta 'n mână, Alexa se'n-toarse spre Hariton:

— Măi, ascultă. Tu cât pământ i-ai spus lui Androne că am?

— Parcă mai ținea minte Hariton cât? Răspunse într'o doară:

— Da' eu știu? Al nevستی-ta ș'al tău.

— Atâta?

— Atâta.

— De-al bunicilor n'ai suflat vreo vorbă?

Hariton, cum stătea ghemuit lângă roată, își suci gâtul ca să se uite de jos în sus la Drob:

— Ai și dela bunică-tu?

— Am, n'am, tu să nu pomenеști despre asta, auzi? Să-țiții gura... Două hectare jumătate, nevasta. Eu, trei pogoane, Atâta tot... Când o veni Butnaru, mâine, am să vorbesc eu cu el. Și tu, ai grijă, mai ferește-te de loțiitorul ăsta nou. Iși cam bagă el nasul pretutindeni unde nu-i fierbe oala.

Hariton tăcu, neștiind ce să mai aleagă din toate gândurile câte i se 'mbulzeau în cap. „Ia uite, soi rău... Nu-l suferă pe loțiitor“.

Drob mai boscorodi ce mai boscorodi, luând altă vorbă, și după aceea plecă, se îndepărtă agale, cu pași târîți, parcă se plimba. Trecu încet pe lângă forfota celorlalți, care zoreau cât puteau, să nu-i ajungă noaptea. Hariton privi lung în urma lui Alexa. Deodată sudui așa, în vînt, scui pă și, după ce mai sudui odată, se apucă iute să-și isprăvească lucrul. Se și înființase amurgul. Strălucirea de miere a văzduhului pâlise iar umbrele din curte se lungeau pe pămînt, nemăsurate. O vreme, Hariton nici nu mai voi să se gîndească la spusele lui Alexa.

Veni înapoi sergentul Văraru, mulțumit că trăsese o țigară bună tocmai când credea că întărcase bălaia până la rația cea nouă, peste vreo două zile; și văzând că Hariton e singur se suflecă să-i ajute. Munciră cot la cot. Vrednic și priceput, sergentul, ce-i drept e drept. La instrucție o mai încurca el uneori pe ici, pe colo, dar la „întreținere“, nici pomeneală. La „întreținere“ nu i-o lua nimeni înainte. Cât ar fi fumat altcineva încă o țigară — că Văraru le păstra cu mare grijă pe-ale lui, să aibă una după cină și a doua, seara, înainte de culcare — se încheie și ce mai rămăsese de făcut la tunul acesta, chiar al lui Văraru. Înadins îl pusese aici sergentul taman pe Hariton: se încredea în el, îl știa că muncește cu râvnă. Las' că-i și spusese de altfel că-l socotea om „mai în vîrstă“ decât ceilalți — mai multe nici nu-i trebuiau unuia ca Hariton. Curățise de noroi materialul de-l făcuse „bec“.

Până 'n seară, apoi, doborî o sumedenie de treabă: cizmele, arma, își cusu un epolet care sărise... Ședința utemiștilor ținea mereu. Abia când sosi vremea de cină, se auzi hărâit prelung de bănci în sala de curs. Pe ușile date 'nlături, zbucniră înșfârșit cei ce fuseseră la adunare. Păreau încălziiți și tare bucuroși. Vorbeau între ei cu un soi de ațătare despre fel de fel de lucruri care nu se puteau înțelege deplin. Mitruc, dintr'odată-și schimbăse 'nfățisarea; parcă era altul. Râdea vesel de tot, își arăta dinții la fiecare spusă. Cum dădu ochii cu Hariton, îl și luă deoparte să-l înștiințeze:

— Avacu, de-acu-i gata, ne-am întărit... La ședința cealaltă s'or primi candidați. Să te pregătești, c'o facem acuș, acuș. Da' temeinic...

— Poate-om mai citi odată statutul? — întrebă Hariton cu îndoială și cu sfială în acelaș timp. Cu îndoială, de! Pentru că tot luaseră ei hotărîrea că l-or mai citi ș'a treia oară, dar nici că mai apucaseră s'o facă; și cu sfială, pentru că-i era neîndemănă, oricât de prieten se simțea cu Mitruc, să-l roage: „Luminează-mă, bre și pe mine, ce-a fost la ședință“. Dacă i-o povesti Mitruc singur, bine. Dacă nu, sănătate. Hariton avea și el mândria lui, se ținea utemist mai departe, chiar dacă... mă rog, chiar dacă se'ntâmplase tot ce se 'ntâmplase cu dînsul.

Zâmbitor la față ca soarele, răspunse Mitruc fălos:

— Nu citim nimic. De-acu, studii... Mi-am luat angajamentul, Avace, în ședință. Zic: „Am să citesc cu tovarășul Hariton statutul U.T.M. încă odată“. Da' Docan Ilie de colo: „Mai bine cerc de studiu“. Era față și ofițerul cu munca U.T.M.; zice: „Bun, faceți cerc. Să răspundă Mitruc...“

Adică eu! Așa că începem mâine. Intri tu, Plămadă, Cărmidă, Argintoiu... mai sânt, îi are Docan pe-o listă. Nu-ți pare bine?

— Ba da — zise moale Hariton. Și apoi întrebă tot șovăind, nemulțumit că Mitruc n'a apucat vorba dela sine: — S'a schimbat biroul?

— Schimbăat, — făcu Mitruc cu mare mulțumire. — Păi, nici n'am avut noi pân' acu birou cu adevărat. Ce-a fost la noi.: — Clătină vajnic din cap și urmă aproape în șoptă: — Ce-a fost la noi, te spării.

— Am văzut eu de data trecută — răspunse Hariton bătos. Nu că i-ar fi fost chiar atât de limpede ce anume se petrecuse „data trecută“ dar ținea să-i arate lui Mitruc că a priceput destule, doar nu-i un boboc acolo, e om de douăzeci și doi de ani, „om în vârstă“, cum pe bună dreptate zice Văraru.

— Ți-oi mai povesti după cină — îl vesti Mitruc făcându-se a nu băga de seamă (sau poate nici n'a băgat?) glasul asprit al celui alt. — Sânt unele de care trebuie să știi și tu negreșit... Om vorbi în ora liberă. Acu deodată, hai, auzi că ne cheamă...

Hariton abia răbda să se 'ncheie mai iute cu mâncatul și să se 'ntoarcă toți degrabă în divizion. Un cititor cu glas tare se cocoță numaidecât în vârful patului, desfăcu „Apărarea Patriei“, tuși odată zdravăn, cât să-și limpezească gâtul, cât să-l audă cei din jur și să mai tacă, apoi începu să citească deslușit articolul de fond. Așa dăduse ordin de-un timp locotenentul. Androne: întâi fondul, pe urmă și celelalte. Deobicei, Hariton asculta cu strașnică luare-aminte mai tot ceeace scria la gazetă. Băgase de seamă într'un rând că este o anumită potriveală din care avea cum trage folos: prin unele părți, lecțiile semănau bucățică ruptă cu articolele din ziar. Atunci ce să mai pregeți? Tragi cu urechea și bagi la bostan câte mai spune acolo cititorul cu glas tare, în legea lui. Ia să vezi, mâine, poimâine numai ce vine seminarul; plouă cu întrebări, hop, că te pocnește drept cu problema care se afla dezlegată gata la ziar. Ridici mâna și dai drumul gurii, ce să mai zăbovești? Ținere de minte să ai: le tragi ca la articol. Numai nu te pripici, cugetă mai întâi bine: asta te-a'ntrebat, ce știi? Sau altceva? E nevoie să și judeci limpede, altminteri le 'ncurci de nu se mai cunosc. Din zi în zi, Hariton se minuna singur și tot mai tare cum i se luminează mintea parc-ar fi intrat cu lampa aprinsă într'o cămară întunecoasă; vedea că prinde din ce în ce mai adânc tâlcul la o sumedenie de sapte. Asta-i turna miere în suflet, nu altceva. Intr'o zi l-a întrebat locotenentul Androne, în semina r:

— De unde știi?

Ce s'o mai cârnească? A mărturisit cinstit: din ziar. — „Dumneata citești regulat ziarul?“. „Păi, vedeți, nu prea, că-s buchilecam mici... Ascu lt seara...“ — „Bine, tovarășe, foarte bine!“ Ce-l mai priveau băieții cu ochii cât cepele. Și-or fi zis toți atunci, în gândul lor: „Al dracului Avăcu ăsta!“

Dar în seara aceea, după ședința U.T.M., Hariton nu folosi mai nimic din articol. Parcă nici nu-l auzea pe cititorul cu glas tare. Ii era degrab' să se vâre într'un ungher cu Mitruc și să s'apuce acolo amândoi de șoptit: ce-a fost la adunare? Cum a fost?

Spuse Mitruc:

— L-am dat jos pe Buhu.

— Asta știu — răspunse Hariton cu un soi de pornire, ca să nu-și închipuie Mitruc că el, Hariton, i se uită 'n gură. — Vorbeau oamenii la masă. Și l-ați pus în loc pe Docan...

— Da' cu Buhu a fost o istorie întregă...

— Asta nu știu — mărturisi Hariton.

Dormitorul vuia molcom și într'una ca o mașinărie stârnită, bună-

oară ca motorul presei de ulei dela Gostat. Strânși prin colțuri, câte patru, cinci ori și mai mulți, soldații se așternuseră la povești și la jocuri. Bâzâia radioul o cântare din țiteră; din timp în timp se supăra, începea să mormăie și să bolborosească, apoi, văzând că nu-l ia nimeni în seamă, se liniștea și cânta mai departe. Stând călare pe bancă, față 'n față, Văraru și Alexandroaia se încăieraseră la un șah. Văraru cânta subțirel, pe nas, și muta piesele fără grijă, privindu-l picziș pe celălalt sergent ca și cum i-ar fi tot spus: „Ei, na! Să vedem ce-o să mai faci“. Alexandroaia, mare cât un urs în picioare, se încrunta și plutea mult timp deasupra tablei cu mâna lui cât o pâine integrală. Cam mânca bătaie la șah, deaceea chibzuia mult mai la fiecare mutare. Lângă ei, pe-un taburet, Visarion, învățătorul, privea mut, cu bărbia 'n pumni și coatele pe genunchi. „Joacă sergenții“ — îi trecu prin minte lui Hariton și, cu toate că gândul îi era la ceea ce voia să-i destăinuiească Mitruc, nu putu să nu-și aducă aminte cu mândrie că l-a bătut de câteva ori pe Văraru (de Alexandroaia, nici să mai vorbim!). Numai pe Visarion, nu. Și de când a'nvățat șah el, Hariton? De as'toamnă. La Gostat habar n'avea. Se aflau șahuri ș'acolo, numai că Hariton pe-atunci he-he! se 'ndeletnicea cu altele... Zâmbi 'ntr'aiurea acestei amintiri cu care nu mai avea nimic a 'mpărți, apoi se 'ntoarse către Mitruc. Il văzu c'a rămas pe gânduri.

— Ce-i? — întreabă.

Mitruc se trase pe marginea patului mai aproape de Hariton:

— Ascultă, Haritoane... Știi, ne-a dat în grijă Docan. Zice: „Acu să nu ne pomenim că se umple divizionul cu vorbe despre U.T.M. Cum îs oamenii și mai așa și mai așa... Zicea el: „Chiar și candidații... Să le deslușiți, numai atâta cât le trebuie lor să cunoască, mai mult, nu. Adică biroul, că s'a schimbat și ce fel... Da' noi se cheamă că suntem prieteni... Ți-oi povesti mai multe. Numa' tu să-ți ții gura, auzi?“

„Iarăși să-mi țin gura“ — gândi Hariton puțin cam înciudat. Alexa Drob la fel îi spusese: „gura!“ Da' ce, n'au încredere în el că poate păstra o taină? Și tot atunci își mărturisii în sinea sa că, adevărat, de obicei nu se ferea el prea mult să vorbească vrute și ne vrute, tot ce-i venea pe limbă.

— Hai, dă-i drumu' — îl îndemnă pe Mitruc. Las' că n'oi mai grăi către nimeni.

Pe măsură ce-i dezvăluia Mitruc cum a fost ședința, Hariton deschidea ochii tot mai mari.

Parcă nu-i venea a crede. Il și împunea în coaste, sub inimă, ca un ghimpe, că i-au scăpărat lui cândva în minte niscai bănuiele despre Buhu și Pandelescu, dar a tăcut, a gândit că nu se poate să fie dracul chiar așa de negru... Ci-că Androne, când a luat cuvântul (povestea Mitruc) a dat să se înțeleagă că locotenentul Pandelescu avea și niște păcate mai vechișoare pe suflet. N'a spus Androne ce anume, destul că după câte arăta, i se făcuse critică apăsată lui Pandelescu, în organizația de partid, după meritul faptelor lui.

— Ori locotenentul Androne-i membru de partid? — se minună Hariton.

— Da' cum ai crezut? — i-o'nturnă pe loc Mitruc. — Tu n'ai luat seama pân-acu ce fel de om îi el? Cum grăiește, cum chibzuiește... Da' să vezi mai departe... „N'a mers treaba la noi“, zice. Apoi nici nu se putea să meargă. Ii drept, cum era să meargă? Cu cimotoii chiaburești?

Locotenentul Pandelescu, așa slab și negru ca dracu, după cum arăta, și nici prea tânăr nu-i puteai zice — se prăpădea cu firea cum îi ieșea în cale vreo fustă...

Aici Hariton își încreți o leacă fruntea, cătând pieziș la Mitruc. Dar

Mitruc nu băgă de seamă nimic, atât de tare îi stătea pe suflet să povestească tot ce ştia. Ii aminti lui Hariton că Pandelescu avea copii şi nevastă, dar trăia singur ca un holtei. Işi lăsase familia în oraşul de unde venise, acum vreun an şi jumătate. Dincoace se 'ncurcase cu o văduvă tinerică, o farmacistă. Despre toate acestea nici n'avusese nevoie Androne să mai pomenească în şedinţă, că se ştia. Cine nu le ştia? A dat pe faţă doar atât, că Buhu Octavian se nemurea cu farmacistă. — „Adevărat că eşti nepotul Emiliei Căluşan?“ — l-a întrebat atunci Dascălu pe Buhu.

— Da' ce, a fost şi Dascălu la şedinţă? — se minună iarăşi Hariton.

— Fost — răspunse Mitruc.

— Păi, nu-i utemist.

— Nu-i. L-am *învitat*.

— D'apoi nici membru de partid nu-i.

— Ba da, — făcu Mitruc, sâcâit şi zorit să povestească mai departe ce-a fost şi cum a fost cu şedinţa. — Ii candidat. Cum eşti tu la noi, aşa-i el la partid.

Degeaba! Pe Hariton nu-l părăsea uimirea. Zise:

— De când? Eu mă ţineam că nu-i nimic, nu l-am auzit vorbind nicio dată. Pandelescu toată ziua, bună ziua numai ce se împieptoşa: „Organizaţia de partid mi-a dat sarcină...“ Organizaţia'n sus, organizaţia'n jos. Dascălu, dacă-i pe-aceea, nici nu deschidea gura să spuie ceva de organizaţie, ce fac ei acolo.

— Pandelescu-i Pandelescu şi Dascălu-i Dascălu — încheie Mitruc ca să scape. — Da'ascultă ici, să vezi ce-a fost...

— Da, da — se grăbi şi Hariton, — ia zi.

Buhu, la început, cam dădea din colţ în colţ. Că nu-i vine chiar nepot Emiliei Căluşan, numai fratele ei, fost învăţător, ţinea pe-o soră de-a mamei lui, a lui Buhu. Intreabă căpitanul: „Dar de ce nu mai este învăţător fratele Emiliei Căluşan?“ — „Nu ştiu“. — „Şi ce meserie are acum?“ — „Ospătar“. — Cum „Ospătar“? — „Da, ospătar, la cooperativa de consum cutare. E sindicalist...“ — „Bine, sindicalist. Care cooperativă? Aici, la noi, în piaţă?“ — „Nu aceea. Alta, pe 30 Decembrie“. — „Aha! Şi de ce n'ai spus până azi?“ Că ceea, ceilaltă... O scălda. — „Pe la Emilia Căluşan te duci des?“ — „Nu“. — „Da' Duminică ai fost?“ — „Am fost să-i arăt o scrisoare de-acasă“. — „Da' c'o Duminică înainte?“ — Ş'atunci se dusesse... — „Te 'ntâlneai la dânsa cu locotenentul Pandelescu?“ — „Uneori.“ Pe urmă au sărit utemiştii toţi ca unul. De data asta ori l-au mai scărmanat în lege, după merit, ori la loc comanda. Se alesese Androne în prezidiu, el conducea şedinţa. Ii îndemna într'una pe oameni să dezvăluie tot ce au pe suflet. Vai de mine, câte s'au aflat atunci! Ce-a fost data trecută — floare la ureche. Au ieşit la iveală multe şi mărunte: cum îl ocrotea Pandelescu încă de mult pe Buhu, anume ca să-i facă pe plac drăguţei lui, farmacistei, şi cum l-a vârit pe Buhu în biroul U.T.M., când i-a venit bine, numai ca să-l aibe aproape. Şi l-a făcut iscoadă. Aşa gândeau ei amândoi că trebuie dusă munca politică în divizion.

— Le-am tras-o noi zdravăn pe la nas — urmă Mitruc — şi celorlalţi doi, lui Baicu, şi lui Alexandroaia. l-a luat Docan în primire: „Voi, tovarăşi, ce-aţi păzit în birou? Vedeţi ce se 'ntâmplă şi tăceţi“. Ei, de acolo, că cică n'au văzut. Foarte rău. De ce n'au văzut?... S'a dat Docan şi la ofiţerul cu munca U.T.M., că era de faţă. Nu s'a uitat de loc că-i ofiţer, că răspunde faţă de secţia politică. l-a zis-o dela obraz, l-a criticat şi pe el. Ofiţerul cu munca U.T.M. şi-a însușit. Şi maiorul...

— Care maior?

— Cum care? Maiorul, şeful secţiei...

— A fost și el?

— Sigur. Istorie mare, nu te gândești? Le-a întors Androne pe toate cu dosu 'n sus... adică, drept vorbind, cu susu'n sus și josu 'n jos. Nu s'a lăsat, a făcut ce-a făcut, de-a răsturnat putina cu huști cu tot. Mi se pare mie că a și pus el la cale ședința, din vreme, cu Docan și cu Visarion. Că și Visarion...

Pe Hariton îl fulgeră un junghi rece prin inimă. Nu-i plăcea și pace bună. Vasăzică a fost o adunare U.T.M. de pomină. Dacă a venit până și maiorul! Iar pe el, pe Hariton, nu l-au îngăduit să ia parte... Se ghemui pe marginea patului și nu mai spuse nimic. I se coclea sufletul de-o amărăciune fără margini. Mitruc înșiră multe și de toate, îl încredința că de-acum înainte au să se schimbe lucrurile în divizion de n'o să-i vie nimănuia a crede. Hariton tăcea, cu buzele cusute. Intr'un târziu întrebă răstit:

— Da' primirea candidaților când s'ô face?

Mitruc râse:

— De asta ți-e ție, văd eu. Nu mai sta, bre, așa umflat. Vine ea și primirea, n'ai grijă. N'auzi că facem cerc de studii?

Hariton dădu nemângâiat din cap. Fără veste îl luase pe sus, nu-știu cum, un val de mânie aprigă; rosti plin de harțag:

— Un chiabur ca Buhu...

— Ce te-a apucat, bre? — îi tăie vorba Mitruc, și se miră. — Care chiabur? Cum să fie chiabur? Au drept la armată feciorii de chiaburi?

— Poate-i ascuns...

Mitruc tăgădui din cap:

— Nu-i 'nic. Sărac ca tine și ca mine. Încă tasu a intrat as'toamnă în colectivă. Numa' cimotoiile lui is chiaburi. Cine-l pune să se ție cu cimotoiile? Ta-su de ce nu se ține?

— Și Pandelescu? — stărui Hariton.

— Ce-i cu Pandelescu?

— El ce hram poartă? De ce-a făcut el tot ce-a făcut?

Răsună puternic pâraitul radioului. Pocnea și pâraia parcă-l cotrobăia vreo mână prin mațele lui de sârmă. Mitruc privi înspre aparat:

— Are paraziți — zise. — Ii vechi... Da' tot merge. Cică-i nevoie să i se schimbe o lampă. Ia să vezi cum îl doftoresc eu până una alta. — Se urcă pe pat cu picioarele, după ce-și trase cizmele cât ai clipi (îi erau largi) și ciocăni cu degetul în aparat, ca și cum ar fi bătut la o ușă. Pocniturele și vâjâiturile se 'ntețiră. — Eee! se supără Mitruc. — Iți faci de cap! — Și, nici una, nici două, buși vreo doi pumni zdraveni în capac. Radioul tăcu, parcă nu-i venea a crede că se putea purta cineva cu dânsul în felul acesta. Peste o clipă, porni să cânte iarăși, liniștit. Mitruc, de sus, zâmbi către toți cei ce-l priveau uimiți: — Am eu ac de jocul lui, îi cunosc feleșagul. Așa-i că s'a cumintit? He, he! Pân-om căpăta unul nou, îi bun și ăsta, dar să-i cunoști beteșugul.

Coborî pe pat, înapoi, lângă Mitruc. Se încălță.

— Ușor îți mai tragi tu cizmele! — îl pizmui Hariton.

Iar Mitruc răspunse cu un zâmbet de șiretenie:

— Le-am ales anume. Nu-mi place să mă strângă încălțărilor.

Înainte să se culce, Hariton se mai gândi ce se mai gândi și după aceea îl ispiti în taină pe Mitruc.

— Măi, Mitruce, ori tu ce socoți: l-or da afară de-acu pe Pandelescu din armată?

— De ce să-l deie?

— Păi, ce-a făcut el... cu farmacistă, cu Buhu...

Mitruc se și vârîse sub pătură, vesel ca un cintezo (dormeau alături, el cu Hariton). Se propti cu cotu 'n pernă și-și privi țintă prietenul:

— Ori tu îl ții dușman de clasă pe locotenentul Pandelescu?

— N'aș zice... se îndoi Hariton.

— Nici eu. N'are de ce să fie... Il mai buciună o leacă pe sus, la comandament, i-o mai bate obrazul tovarășul maior ori tovarășul colonel... Parcă-l văd cum și-aduce aici la iuteală nevasta și copiii, că de când se tot laudă, da' de făcut nici c'o mai face. Se 'ndreaptă el... N'are încotro.

Suna stingerea prelung. Cele din urmă sunete ale goarnei se pierdură ca supte încet de afundul nopții. Prin dormitor încă mai alergau câțiva, numai în cămașă și izmene, clămpănind din papuci. Plantonul își luase în primire serviciul; se plimba agale printre paturi, îndemnând oamenii:

— Hai mai iute, tovarășe, hai mai iute, că-i gata.

După ce se foi câțva în așternut să și-l rotunjească, Hariton tot apucă să-i mai șoptească lui Mitruc:

— Da' piciorul nu cred să-i mai calce de-acu lui Pandelescu mult timp pe la noi.

— Asta-i lege, — mormăi Mitruc, somnoros.

Și adormiră îndată, amândoi.

10

Se schimbaseră lucrurile cu desăvârșire în divizionul unu. Era o regulă în toate de mersese vestea și la comandament: „Divizionul unu? Acolo nu-i o subunitate, acolo-i ceasornic.“ Câte cineva adăuga făcând cu ochiul:

— Mâna lui Androne! A știut comandantul de ce l-a dat la unu...

Pandelescu fusese mutat la unul dintre serviciile din regiment. Lucra într'un birou lângă clădirea comandamentului. Nalt, slab scândură și negru, îl vedeau soldații în fiecare dimineată pătrunzând în cazarmă cu pași mari, răspunzând țeapăn ca la defilare la salutul sentinelei (el care, mai înainte, uneori, când nu se știa observat de nimeni, răspundea chiar și numai cu un deget) și cotind spre intrarea la birouri. Nu-l mai zăreau iarăși oamenii decât la amiază când o pornea el, împreună cu ceilalți ofițeri, la popotă. Și după aceea, seara, cu pași mari și rari, pe drum spre casă...

La divizion începu să se audă din ce în ce mai tare glasul căpitanului Rădulescu. Nu mai stătea închis ca odinioară în cancelarie, împărțind de-acolo porunci și lăsând mai totul pe seama lui Pandelescu. Veșnic îl întâlneau printre soldați; dimineată în dormitor și la lecții, după aceea pe câmp, la instrucție; după amiezile mai stătea câte-un ceas, două în cancelarie cu Dascălu, să cerceteze hârțogele. Altminteri, după cum spunea Androne, „pe teren“. Unde se afla căpitanul, pe-acolo îl găsea îndată și pe lociitor. Împreună nu-i vedeai de multe ori, însă nici tare departe unul de celălalt. Cine nu-l știa, ar fi putut socoti despre locotenentul Androne, că nu face altceva decât să execute ce hotărăște căpitanul. Duse erau, duse, vremurile de odinioară când tăia și spânzura Pandelescu în divizion iar căpitanul n'avea grijă decât să-l aprobe. Acum simțeau și oamenii cine li-e șef. Când se'ntâmpla de mai ridica glasul căpitanul, încremeneau, măcar că de frică tot nu-i prea știau. Se'nvățaseră cu el, că era bun la inimă.

Androne nu striga niciodată. Cu obrajii lui rumeni ca de copil și cu ochii aceia albaștri de parcă veșnic se mira, umbla ușurel din zori până'n noapte prin tot divizionul, ba discutând cu ofițerii, ba glumind cu soldații, ba căutându-l pe căpitan și raportându-i nu știu ce. Ai fi zis că e un ofițer

ca toți ceilalți în subunitate, — atât numai că urma i-o simțea pretutindeni. Graficul grupelor de învățământ era cam ca și înainte, doar cu unele schimbări mărunte; dar la seminarii, în scurtă vreme, rar de găseai soldat să nu ridice mâna, ca să răspundă, măcar de două, trei ori într'un ceas; și pregătirea de luptă mergea strună. Într'o bună zi, divizionul se pomeni evidențiat pe unitate. Il căutau ofițerii pe Androne ca pe iarba de leac să-i ajute; să le arate ce crede despre vreo încurcătură neprevăzută, ori să-l întrebe: „Să raportezi și asta căpitanului ori să iau măsuri singur?” Androne, după obiceiul lui, chibzuia fără grabă și după aceea spunea: „Faceți cum credeți dumneavoastră mai bine, însă după părerea mea...”

„De unde-o fi știind atâtea Androne?” — se minuna Hariton. — „Că doar nu l-o fi făcut mă-sa învățat gata... Și de ce-l lasă ministrul numai locotenent, odată ce se pricepe așa bine la toate?” — Pe urmă-și răspundea tot el: „E tânăr, vezi, trebuie să se mai coacă...”

Nici nu-i trecea prin minte că ar putea fi vreo legătură între vârsta lui, douăzeci și doi de ani, și aceea a locțiitorului, douăzeci și patru pe douăzeci și cinci. „Ofițeru-i ofițer — zicea — face armată toată viața. Ce-are-aface scripca cu iepurele?” Dar într'o zi află din întâmplare, dela Docan, că Androne până mai anii trecuți tot la un Gostat muncise și tot singur pe lume fusese de mic. Tractorist. Carte, la fel cu Hariton, nu apucase a învăța decât târziu, când ajunsese flăcăiandru. Pe urmă, armată. Soldat. L-au văzut șefii că-i bun și-l trage inima, l-au trimis la școala de ofițeri.

Aflând despre toate acestea, Hariton mai întâi nu zise nimic, nu se minună în niciun fel. I se păru că nici n'avea la urma urmii de ce să se minuneze. În zilele noastre asemenea lucruri întâlnești ori încotro te întorci. Ieri îl știai pe cutare cioban: nu trece mult, un an, doi și auzi că scrie de el la gazetă, stahanovist, mai știu eu ce într'o fabrică sau, poate, președinte de colectivă. Cutare-altul argățea de când era copil; se duce pe vreun șantier, muncește, învață, se face brigadier vestit, — iar îl dă la gazetă. „Din sat dela noi — își aminti Hariton — nu s'au ridicat doi ofițeri? Unul la miliție, celălalt grănicer”.

Totuși, parcă nici chiar așa nu stăteau lucrurile. Se scărpină pe sub căciulă, după ce mai cugetă oleacă și se umplu de năduf; „De ce s'a putut sălta Androne și eu nu? Merge el cu ofițerii, stă cu dânșii la masă... ba încă ceilalți ofițeri se pleacă înaintea lui, că li-i șef, se cheamă. Eu, la front, cu arma pe umăr. Păi, dece? Prost nu-s. Leneș iarăși...” Șovăi. Nu-venea să se mintă singur dela obraz. „Leneș cam sânt... ce-i drept îi drept... Nu toldeauna, dar m'apucă uneori. Să nu fi fost eu leneș... he, he! Ce-i Androne! -Da' ce eram eu?”

Și parcă se mai împacă. Dar nu deplin. I se iezise'n fundul sufletului un soi de necaz pe el însuș, ca'n grădină o baltă pe care s'ar tot fi trudit s'o usuce mai repede, iar balta seca încet, încet.

Incolo celelalte mergeau ca pe roate. Pregătirea politică — pregătire politică; pregătirea de luptă la fel; despre învățătura de carte cu Visarion, la alfabetizare nici nu mai face să amintim. Cu Androne, cât se arăta el de blând, nu era de glumit, că toată ziua nu-și găsea astâmpăr. De fiecare dată când se iveră într'o baterie sau în cealaltă, la un tun ori la altul, cerea neapărat să i se raporteze — și amănunțit — ce face fiecare soldat. Mai striga uneori căpitanul dacă se supăra cumva, pedepsea ori răsplătea, după cum era nevoie, — însă pe locțiitor nu-l scăpa o clipă din ochi, numai după el se uita. Ii spunea Androne: „Permiteți să raportez...” Indată căpitanul își și scotea din buzunar carnetul și creionul. Scria tot: despre oameni, despre material, despre executarea programului... N'avea chip nimeni să

facă un pas în divizion, fără să nu afle despre asta și căpitanul. Poți să nu „crești“? — vorba locuitorului.

Între timp, se întoarse Ion Butnaru din permisie. Hariton tocmai atunci era sentinelă la postul numărul trei, lângă magazie. Il zări de departe pe furier cum venea pe aleia dinspre poartă, cu mantaua pe el nouă-nouă, încins cu o centură de piele galbenă și cu boneta pusă flăcăiește pe-o ureche. Nu era frig deloc în ziua aceea, omătul se muiase de tot, deși mai avea până să se topească. Soldații purtau căciuli, că așa era ordinul comandantului. Butnaru plecase în permisie tot cu căciulă, dar se vede că-și luase cu el în buzunar și boneta, unde știa că-i șade mai bine cu ea. Venea liniștit, cu pași măsurati. Sub braț ținea un pachet mare, învelit în gazete. „I-au dat de-acasă de-ale gurii, plăcinte, ceva“ — se bucură Hariton și oprindu-se lângă gheretă, cu arma la picior, se pregăti să-și întâmpine consăteanul cu „salutul mic“ — așa, în glumă, că altfel n'ar fi stat el să salute un căprar acolo. Butnaru îl văzu îndată, dar nu-i zâmbi. Spuse numai, încetinindu-și pasul:

— Noroc, Haritoane! Bine te-am găsit. Nu făcu nici un haz de „salutul mic“, ca și cum nici nu-l băgase în seamă. Era tras la față. Alte dăți strălucea pielea pe obrazul lui, rotund și bălan, îl făcea să pară încă și mai tânăr decât cei douăzeci și unu de ani câți avea. Acum ai fizis că-i bolnav.

— Ești obosit de pe drum? Ori n'ai dormit? — îl întrebă Hariton, minunându-se în sinea lui că la ceasurile zece dimineață, Butnaru arăta ca la zece seara, când li se'nchid ochii oamenilor.

— Ba am dormit... Tu ce mai faci?

— De caraulă — glumi Hariton.

Ion Butnaru dădu din cap, că adică-l vede. Plecă mai departe, aruncându-i peste umăr:

— Noroc. Vorbim noi când îi ieși din gardă.

Din urmă, Hariton îi strigă nu prea tare:

— Pe Sevastița ai întâlnit-o cumva?

— Sănătoasă — răspunse Butnaru fără să se oprească.

După amiază, Hariton intră în dormitor, amețit de nesomn. Aproape tot timpul muncise în cele douăzeci și patru de ore de gardă. Ce apucase a dormi? Vreo patru, cinci ore. Incolo, curățenie prin corp, planton, mai știu eu ce, — a zburat vremea. Alții, cum ieșeau din post, se și năpusteau la paturi. Lui nu-i prea venea. Se înțelegea dintr'o uitătură cu Ilie Docan (că Docan era șeful gărzii iar locotenentul Vasiliu, comandant): „Hai să mai facem și asta sau astăaltă...“ Așa că se simțea frânt de trudă. Totuși nu voia să se culce înainte să afle vești noi din satul lui și mai cu seamă ce vorbe-i trimetea Sevastița.

Il găsi pe Butnaru în coridor, pe-o bancă, stând de vorbă cu Alexa. Se așeză și el alături, după ce dădu mâna cu cel întors din permisie și-l lăudă, cum era obiceiul, că se învrednicise de-o asemenea bucurie și răsplată. Butnaru tot ostenit și trist arăta. Abia răspunse la vorbele lui Hariton.

— Apoi toate-s acasă cum le știi, bune, numai că-i zarvă. Pornesc ei acolo colectiva, ci-că până'ntr'o lună, mult două... da'ce două? Zic unii, nici luna n'o trece... acuș, acuș, îi gata. S'au înscris mulți...

Alexa mormăi neguros:

— S'or mai șterge dintr'înșii.

— Apoi se tot șterg și iară se scriu — rosti Butnaru fără avânt, privind în gol. — Da' de făcut, se face... Sevastița îți trimite sănătate, Haritoane. Nu m'am văzut cu dânsa mai mult, c'am avut altele, da-i sănătoasă,

întreabă când iei permisie. S'a cam mâhnit ea că n'am adus scrisoare dela tine... I-a trece.

— I-a trece... se'nvoi Hariton iar gândul îi fugi fără voie în altă parte. Nu-i era atât de Sevastița, doar nici nu se aștepta la cineștie ce știri deosebite din partea ei (bine că-i sănătoasă), însă nu se dumirea ce-o fi fiind cu Butnaru, ce are el, de vorbește așa a lehamite, în loc să fie bucuros. O fi pătit ceva? Ori, te pomenești, tot din pricina Maricicăi lui Maican? L-ar fi întrebat; față cu Alexa nu-i venea. Dela un timp se ridicase o stavilă, un soi de părete între el și Drob. Nu prea înțelegea când și de ce se ridicase păretele acesta nevăzut, totuși nici n'avea cum să-l tăgăduiască. Dacă era, era — asta-i! Dela o vreme nu-i mai plăcea nicicum de Alexa Drob, cu toate că nu se petrecuse nimic între ei, nu se certaseră măcar odată. Acasă li se mai întâmpla uneori să se înfrunte unul pe celălalt, se luau la hartă pentru câte vreun mărunțiș. Intr'un rând n'au vorbit trei săptămâni. Pe urmă s'au împăcat ș'au fost și mai prieteni... Aici, la armată, s'au schimbat lucrurile de tot. Parcă se miră câteodată Hariton cum de-a putut fi el cândva unghie și carne cu Drob. Pe vremuri îl ținea de rău numai pentru atât, că-l știa însurat cu o femeie mai bătrână decât el, ba încă și cu tandalicul de fustă. Niciodată nu se împăcase Hariton cu isprava asta a lui Alexa, dar trecuse peste ea fără s'o mai ieie cineștiece în seamă.

D'apoi acum se lămurea pe zi ce trecea că nu-i vorbă numai de în-surătoare. Sunt mai multe și mai grele... rădăcini... apucături vechi.

Ceilalți doi tăceau, stând umăr la umăr, pe bancă. Până atunci pesemne-și spusese între ei tot ce aveau de spus, și bune și rele. Dar Hariton încă n'avusese când se uimi destul despre știrile de-acasă, după cuviință. Deaceea vorbi tare, rupându-se din gânduri:

— Așa, zi, Ioane? Colectivă... Parcă-mi pomenea ceva despre asta, într'o poștală, un băiat dela mine, dela Gostat. Eu chiteam c'or fi păreri... Atunci îi bun, dacă se face colectivă. Or intra ș'ai Sevastiței, cred.

Numai ce se răsti atunci Alexa mânios dunăre:

— Ii bun că n'ai pământ... Ii bun pentru tine. Or îi lucra la Gostat ori la colectivă, ce ți-e ție? Ia să fi agonisit un petic de ogor și tu la viața ta...

Pricepând durerea lui Alexa, Hariton se înveseli. Ce mai la deal, la vale? Chiar se bucura deadreptul că-i vine greu lui Drob. „Las' să-i vie greu, să nu-i mai creadă proști pe ceilalți“. Și spuse făcându-i în ciudă:

— Căpățânos mai ești! Apoi eu mai tare m'aș bucura de-aș stăpâni pământ. Să dau pildă. Să vadă oamenii că am nădejde bună în colectivă. Că dacă îi nu mă bizui pe avere, mă bizui pe munca mea. N'ai auzit ce ne spunea la lecție?

Coridorul se afla între ușa dormitorului și cea care dădea în ogradă. De câte ori trecea careva dintr'un capăt în celălalt al coridorului, pe Hariton, cum se așezase el la capătul băncii dinspre ușa dormitorului, îl învăluia o suflare caldă, miros de oameni și de așternuturi... parcă se mai dezmoțea. Alexa stătea în capătul băncii dinspre ușa care dădea afară. Cum se deschidea ușa asta, numaidecât năvălea asupra lui răceala iernii, făcându-l să se zgribulească, să-și afunde capul între umeri. La mijloc, între consăteni, Ion Butnaru se'nfiora de fiecare dată când iarăși deschidea vreun om ușa dinspre Alexa. Afară ninge, pătrundeau vălătuc înăuntru trâmbe peștițe de fulgi mari, învărtejiți. „Dimineață era mai bună vremea“ — gândi Hariton. — „Ăcu s'a zbârlit, viscolește... Vine greu primăvara“. Stând în colțul lui, nu simțea prea tare frigul. Se rezemase de peretele dinspre dormitor și peretele era calduț. Ion Butnaru, cam fără voie, se tot trăgea spre

dânsul, la căldură. Ii răspunse domol lui Alexa, fără să fi ascultat vorbele repezite de Hariton:

— Nu-i atâta pricina cu ogoarele. Vor mulți să puie delaolaltă. Tătuca, bunăoară, opt pogoane. Zice: „Dau opt pogoane și am peste două sute de hectare“.

— Propagandă! — mormăi Alexa, posomorît.

Lui Hariton îi veni să sară'n sus. „Măiculița mamii tale, Alexa, apoi militar ești tu? Asta ai folosit tu la armată, să te pui deabățul, că-i propagandă?“ Căută în minte un cuvânt usturător, să i-l arunce'n obraz lui Drob. când numai ce-l auzi pe Butnaru cu glasul lui molcom:

— De propagandă-i propagandă, — asta-i știută. Da'se'ncred oamenii în ea. Văd cu ochii lor ce-i la Urechești: colectivă numa' de-un an; au făcut la grăie...

Alexa Drob stăruia, zâmbind în batjocură, ca și cum arăta că nici el, drept vorbind nu pune mare temei pe ceea ce-a scornit, — dar tot spune:

— C'a fost ploaie la timp... Muncește omul, muncește, la colectivă, da' ce folos... Las' că-s hrănit eu de poveștile lor!

— A' cui povești? — se răsti Hariton fără veste.

— Ce te burici?

— Mă buric! A' cui povești?

— Hai, lasă, nu vă mai luați la hartă, — căută Butnaru să-i împace.

Hariton, întors pe jumătate spre Alexa, îl măsură din cap până'n picioare, să-l bage'n pământ și mai multe nu:

— Da' ce! Să spuie a' cui povești! Cine spune povești?... Auzi, măi! Zgribulit în manta, Alexa Drob săltă dintr'un umăr:

— Poate vrei să mă raportezi? Raportează... Om din satu' nostru, Ioane, vezi-l-ăi!

— Hai, lasă... făcu nemulțumit Butnaru, răsucindu-se pe rând către unul și către celălalt.

Cuprins de acea vrăjmășie pe care nici el nu și-ar fi bănuț-o până atunci, dar căreia nu i se putea împotrivi, Hariton mormăi amenințător:

— Dacă vreau, raportez. Dacă nu, — nu. N'am să-ți dau ție socoteală ce fac... Mie să-mi lămurești tot aici: cine spune povești? Comuniștii, hai? Adică umblă comuniștii cu minciuni...

— Stăi binișor, Haritoane! cercă Butnaru să-l stăpânească. — Are și el un năcăz ca omul. Iote, intră ta-su 'n colectivă.

— Și ce?

Cât ai clipi mâhnirea de pe fața lui Alexa Drob pieri. Parcă-și trecuse mâna odată peste ochi și gata: s'a șters supărarea. Acum arăta iarăși vesel, nepăsător, ca de obicei. Spuse zâmbind numai într'un colț de gură:

— Te-ai năucit de cap, măi Haritoane! N'are chip careva, să scoată o vorbă. Sai parcă ești apucat... doamne ferește!

Hariton îl privi strâmb, ca un dulău zădărit. Încă-i vâjâia mânia'n urechi. Totuși tăcu. Il luase cam fără veste știrea asta nouă despre tatăl lui Drob. Mijlocas, iacă ... Trage la colectivă și el.

Mai rămaseră chipurile la sfat câțva, toți trei, dar se ivise între dânșii o stinghereală neașteptată. Le amuțiră limbile curând. Hariton abia-și mai putca ține ochii deschiși, îi cădeau pleoapele. Se moleșise, că-l încălzea tare peretele dinspre dormitor. Căscă lung, și mai aruncă odată, numai așa, în pofida lui Drob:

— Ii bun că se face colectivă la noi. Mie-mi place... — iar Alexa Drob nu se supără, ba încă râse vesel, ca de-o glumă. Ridicându-se de pe bancă, să plece la culcare, Hariton, din ușa dormitorului, îl mai săgetă un rând

pe Alexa, înadins. :—Ești mațe-pestrițe, bre! N'ai avut tu noroc să te dibuiască cineva din vreme, că poate nu mai purtai acu haina militară...

Din nou râse Drob cu voie bună, ca și cum nu-i păsa, iar după ce văzu că Hariton a trecut dincolo, scui pă într'o parte și-și întinse picioarele cât erau de lungi. Mai pe urmă scăpă printre dinți o sudalmă zdravănă, în care se pomenea ceva despre golani. Butnaru, de alături, se făcu a nu-l auzi.

De atunci prietenie chiar că n'a mai fost între Hariton și Drob Alexa. Se vedeau zi de zi ca și mai înainte, își vorbeau dacă aveau ceva de vorbit împreună, însă dela inimă la inimă, niciodată. Alții habar n'aveau că acești doi soldați sânt sfădiți. Poate nici lor, lui Hariton și lui Alexa, nu le era întru totul limpede că s'a sfărâmat și cea din urmă legătură între ei.

Ion Butnaru lucra mai departe în cancelarie. Ca totdeauna se apleca peste registre și condici, cu tocul în degete, învărtind mai întâi mâna pe deasupra până să toarne o buche de început. Tăcut era el oricum din fire, dar acum se făcuse și mai tăcut. Avea privirea stinsă, fața întunecată. Hariton îl întrebă a doua zi, seara:

— Ce-i cu tine, măi Ioane? Ia zi, ai pățit ceva? Cu Maican, ha?

— Lasă....

Abia mai încolo, mai târziu pricepu Hariton ce avea consăteanul lui: boală de dragoste. Sosind acasă, Butnaru numai bine dăduse peste o forfotă fără seamăn. Cu întemeierea colectivei... L-au luat oamenii pe sus cum l-au văzut: „Ești militar, a venit scrisoare dela regiment la Sfat, că's mulțumiți cum te porți. Cinstea comunei! Hai și-i vorbi”.

„Unde să vorbesc?” — s'a apărat Ion Butnaru. Doar ce picase'n băta-tură la ta-su, nici n'apucase a-și desface centironul.

„La adunare, c'o ținem în școală. Hai cu noi. Să spui ce știi de colectivă, îi fi învățat asta la armată. Ori poate vrei să zici că nu știi?”

Butnaru nu s'a gândit ce-ar putea să iasă dintr'atăta. Ii râdea inima văzând cum se'nghesuiau oamenii împrejurul lui. Se umpluse casa de vecini, de neamuri și de străini. Ii vorbeau toți cu mare încredere și bucurie. Dacă l-a îndemnat și ta-su:

„Hai, Ioane, bre! Te-or asculta la adunare cum grăiești”. N'a mai stat pe gânduri. S'a încins la loc, și-a schimbat iute căciula pe bonetă, că-i era mai drag de bonetă, ș'a zis:

— „Hai!”

La școală, unde se ținea adunarea, lume peste lume. I-a ieșit în cale chiar secretarul de partid, unul Onofrei. Mai era cu încă câțiva, toți de pe la partid, pesemne din oraș.

„Dumneata ești din sat de-aici?”

„Al lui Butnaru” — zise Onofrei. — „Am primit scrisoare de mulțumire dela unitatea lui”.

„Frumos. Te felicit... Să-ți trăiască feciorul, bade Butnarule”.

„Mulțămim. L-am adus să mărturisească și el, care i-i dorința. Eu, iaca... ce am, pun tot. M'am scris, îl scriu și pe el. Să te scriu eu, Ioane, ori te-i scrie singur?”

„Singur mă scriu”.

Hâtru, bătrânul. A răs și și-a mângâiat mustețele cu un deget, să nu se cunoască prea tare că-i arde de sagă:

„Apoi așa chiteam și eu. Da' acu deodată hai, și-i grăi cătră poporâni. Spune-le ce știi că-i bine”.

A intrat Ion Butnaru în sală, a stat lângă ta-su și aștepta să-i vie rând la cuvântat. Parcă-l luase pe sus o apă și-l purta peste valuri fără

să-l înece; numai cât îi trecea câte-o undă peste față, ca o desmierdare. Oamenii zumzuiau, sala era plină stup. Deodată-l zărește într'un colț pe Alecu Maican. Ascultă Maican cu băgare de seamă ce se spune'n adunare și clipește, tot clipește dintr'un ochi: are el așa, un betesug de mult. Lui Butnaru numaidecât i s'a 'ntunecat dinaintea ochilor, când l-a văzut pe tatăl Maricicăi. Nu pricepea: ce caută Maican aici, dacă-i chiabur? Poate nu-i chiabur? Atunci au fost scorneli de-ale lui Hariton?

„Ba-i chiabur în toată legea — îl desluși tată-su, bătrânul Butnaru, vorbind mândros, — s'a vârit printre noi, crede că... Ia să vezi cum am să mi ți-l scot eu acuș...”

L-au scos într'adevăr oamenii din sală pe Maican, numai cât a deschis gura Butnaru, tatăl lui Ion. L-au luat cu ocară, nu i-au dat răgaz să se apere:

„Ce cați între noi? Văduve ai jăcmănit? Ai jăcmănit! Pământ cu japca, pe vremea secetei, ai apucat? Ai apucat. Cu cine erai prieten? Nu cu Ciulei, care-a fost președinte la Sfat și l-am izgonit? Și pe tine te-om izgoni de aici... Afară!”

După aceea s'a dat cuvânt lui Ion Butnaru în adunare, dar ce era pe inima lui, numai el știe. Ii zbură mintea tot timpulla Maricica, se'ntrebe ce-o fi făcând ea, cum are să-l întâmpine, odată ce tatăl ei a fost alungat? A vorbit puțin și nu chiar după cum ar fi dorit ceilalți. Se sfia, nu nimerea cuvintele. S'a întors dela masă rușinat, stânjenit. Oamenii tot au bătut din palme, fiindcă ce spusese era bun, drept, numai puțin. Bătrânul Butnaru l-a muștrat clătînând cu mâhnire din cap:

— Nu te pricepi să cuvântezi. Ar trebui să vă învețe și asta la armată...

De înscris, s'a înscris Ion numaidecât în colectivă. Cum era să nu se'n-scrie? Tot trăgea nădejde că poate deacum, de-o vrea și Maricica, l-or muia mai ușor pe Maican. Numai să vrea ea... Dar lucrurile se'ntoarseră pe neașteptate într'un fel la care nu se gândise.

Chiar a doua zi s'a'ntâlnit în uliță cu Alecu Maican, ca din întâmplare: „Bună ziua”.

„Bună ziua. Ai venit dela oaste, Ioane? Arăți bine. Văd că vă'mbracă frumos... Heei! Pe vremea mea, vai de capul soldatului. Acu-i altfel... Vremi noi, democrație... Și la noi se'ntemeiază colectivă, ai aflat...”

Ion Butnaru holbă ochii cât talgerele. Nu-i venea a crede. Dacă n'ar fi fost de față ieri, la școală, și n'ar fi auzit singur cum l-au huiduit oamenii pe Maican, ar fi putut jura că nu-i chiabur, nici pomeneală, tatăl Maricicăi. Da' cum să jure?... Maican oftă:

„Tare mă mai nedreptătesc oamenii, Ioane. M'au scos chiabur, uite-așa, netam-nesam... Poate-oi fi greșit și eu, nu zic că nu. Cine nu greșește? S'au sculat unii cu hulă asupra mea, au orbit și partidul. Chiabur! Eu tac, mă plec... Indur, ce să fac? Nu-i intra s'o vezi pe Maricica? Încă mă'ntreba aseară de tine, dacă-i adevărat c'ai venit...”

Ion Butnaru iarăși s'a minunat ca de-o vedenie. Il poartă Maican în casa lui. I-o dă pe Maricica? Și-a pipăit boneta, să se încredințeze că-i stă bine, pe-o ureche, și s'a dus la Maican. Dar Maricica... Adevărat că ochii care nu se vad, se uită! Maricica i-a răspuns de mântuială la binețe și s'a dus îndată dincolo, n'a vrut să steie la cislă. Degeaba-i făcea semne ta-su, o chema, îi vorbea în pilde. Ea s'a și găsit să-l urzice iute pe Ion:

„Am auzit c'ai luat cuvântul ieri, la școală. Mă mir că nu te-ai apucat să dai cu barda'n tata. Puteai să dai...” Și către ta-su: — „Că eu ți-am spus să nu te duci...”

Maican clipea iute din ochiul cel beteag.

„Maricică, da' nu-i faptă de om chibzuit ce faci tu. Am mai discutat noi... Ai răbdare, nu te pripi...”

„Ce, să nu mă prilesc?”

„Se schimbă vremurile, n'a fi tot rău și rău... Ia, mai bine ține-i de urât flăcăului istuia, până scot eu o cană din zămnic... Și arată-te gazdă primitoare, fată, nu mă face de răs...”

Da' de unde! Maricica, nu și nu, stătea înțepată, deschidea gura numai ca să-și ieie oaspetele în răspăr. În cele două zile cât i-a ținut permisia, s'a lămurit repede Ion Butnaru ce-i cu partea și norocul lui. I-ar fi dat-o acum Maican cu amândouă mâinile pe Maricica, l-a și rugat să-l ierte dacă s'a împotrivit odinioară:

„Am greșit, Ioane, că nu-i om să nu greșească. Văd că ești flăcău de înțeleș, nu păstrezi ură, nu semeni altora... Nu păstra, băiete, nu-i bine! Crede ce-ți spun, când îți spun că s'or întoarce vremurile...”

S'a mai îmblânzit și Maricica, măcar cât de cât. A prins a zâmbi. Dar, seara, l-a luat bătrânul Butnaru la probozit pe fecior-su: că ce-a căutat la chiabur? Unde i-i obrazul? Pentru un dos de muiere își uită cinstea? — Ș'a ieșit o sfadălie, să fugi în lume. Bătrânul răcnea, Ion îi ținea piept... Așa au dus-o într'o gură, toată vremea, cât a ținut permisia. Pe la Maican nu s'a mai abătut Ion; îi era de ochii lumii. Pe urmă parcă și lui i-a cam dat de bănuiră schimbarea aceea neașteptată a chiaburului. Nu-i plăcea că una, două îl auzea rostind „Se'ntorc vremurile”. Ce *vremuri*? Ce voia adică să deie a'nțelege cu asta?

Cu fata, cu Maricica s'a mai întâlnit de vreo două ori însă fără niciun folos. Ea îl tot îmbia să-i intre'n casă cum îl zărea. S'ar fi dus Ion, la urma urmii, dar vedea bine că Maricică îi arde mai mult de hârjoană și-l poftea anume ca să-l cerce: Trece Ion peste lume pentru dânsa? Li poate pune ea piciorul pe grumaz doar numai dintr'o uitătură ș'un răs cu dinți albi? Purta rochie scumpă dela oraș, palton cu blăniță la gât și cizmulite cu fermoar. N'a mai răbdat bătrânul Butnaru și i-a strigat lui fecior-su într'o seară, dela obraz, fără să ție seama nicicum de inima lui amărâtă:

„Măi chiorule! Că nu-i chior Maican, tu ești! Fată de chiabur îți trebuie? După una ca ea te usuci? Apoi află că ce dragoste poartă ea cu unul din târg, un negustor de piei de cloșcă de-acolo... Na! Îți place? Mai bines'o afli dela mine, decât dela altul. Tu nu vezi, orbule și zăbăucule, cum te trage de mânecă numai și numai să mă facă pe mine de răs?”

Ion Butnaru a gemut, și-a plecat fruntea. Parcă el nu simțea câtă dreptate avea ta-su? A ispitit-o și pe soră-sa mai mare: „Drept îi cespune tătuca?” Drept! Drept era...

A plecat cu inima friptă. De-atunci nu-i mai tihnește nimic.

Hariton se strădui o vreme să-și mângâie prietenul cum se pricepea:

— Las' că-i găsi alta, Ioane. Una mai bună, fată de a noastră. (Și i se umplea inima, numai gândindu-se la zvârluga aceea de Sevastița). Însă Ion Butnaru oftă din adânc cu mare durere:

— Oi găsi... Ce să gălesc? Mi-i pustie lumea, bre, mi-i greu ca pământului... Încă sfătuiam mai ieri cu Alexa. Văd că tu clatinid din cap, da' n'ai dreptate, să știi... Gură mare, Alexa, nu zic, da' nu-i rău la suflet. Mă'ndemna el să mai încerc, să-i scriu Maricicăi. I-aș scrie... Când pun mâna pe condei, nu știu cum, mi se'mprăstie mintea și nu mai am vlagă nici să ridic mâna.

La numele de Alexa, Hariton își întoarse capul în altă parte, să nu mai audă nimic. Arăta că adică-i e lehamite de Drob.

Se aflau numai ei amândoi, pe când vorbeau despre acestea, în cancelarie, într'o după amiază de Miercuri. Lucrau împreună. Scaunele erau pline

de poze tăiate din reviste. Cu un foarfece mare în mână, Hariton, cum dădea de o ilustrație mai ochioasă, o și scotea fuga. Ion Butnaru așezase pe masă înaintea lui o foaie de carton cât toate zilele și se străduia s'o umple de poze, potrivit-le după o anumită socoteală. Era el meșter priceput la alcătuirea fotomontajelor, de-aceia-i și încredințase Docan sarcina să facă acum unul frumos de tot pentru sala de curs. În câteva zile avea să se țină acolo ședința aceea mult așteptată de Hariton, ședința de primire a candidaților U.T.M. Se nimerca bine că fotomontajul să fie lucrat chiar de candidați. Ar fi trebuit să fie față, la drept vorbind, și Amarandei, cel de-al treilea candidat, dar el, cu cizmăria lui, n'avea răgaz deloc pentru altele.

Din parte-i, Hariton primise cu mare mândrie sarcina aceasta. Butnaru era deprins, mai făcuse și alte fotomontaje pentru tot divizionul. Dar Hariton acum întâia oară se'nvăța să taie pozele și să le lipească. Citea silabisind în șoaptă scrisul de sub fiecare ilustrată și trăgea cu ochiul să vadă cum le mai înșiră și le răsucesce Butnaru pe cele presărate pe carton; încă nu le lipea, voia să-i găsească întâi loc nimerit fiecăreia. Pe Hariton îl cam scotea din răbdări migala furierului. Ce tot întoarce atâta hârtiile și le mută, le amestecă, le desparte? Pe urmă însă cugetă, înmuindu-se, că pesemne așa și trebuie să fie: are Ion Butnaru darurile lui, scrie frumos, se pricepe la fotomontaje... E molcuț, ce-i drept, nu prea are vlagă, — da-i dăruit. Se amestecă înadins în orânduirea ilustrațiilor, ca să-l vadă pe celălalt ce zice, se supără?

— Eu gândesc că mai bine s'o pui pe asta dincoace... Butnaru îl privi încrezător:

— Da? Hai să'ncercăm.

Câtva timp munciră așa, în liniște, ca și cum nimic nu mai țineau minte din câte-i istorisise Butnaru lui Hariton. În soba de tuci pâlpâia focul sprintar iar soba se'ncinsese și dogorea. Peste tot în cancelarie mirosea dulceag a cărbune ars. Nu se auzea în răstimpuri decât foșnetul filelor din revistă întoarse și hârșăitul foarfecelui care le tăia.

Sosi Visarion pe neașteptate, să vadă cum mergea treaba cu montajele. Visarion fusese ales în biroul U.T.M. împreună cu Alexandroaia și doi soldați din anul întâi de militărie. Se lărgise biroul, avea cinci membri acum; asta, la început, lui Hariton nu i se păruse deloc a fi un lucru cu cap. „Pentru ce trebuie atâția?” Pe urmă, băgând de seamă că fiecare dintre membrii biroului avea un rost anumit, se domolise, — mai ales că-și făcea și o socoteală în sine: „E bine să fie mai mulți. Să'ncapă și alții la cinste, dacă-s vrednici”. Nu cuteza însă să viseze c'ar putea fi ales și el, cândva, dar parcă, parcă tot îi venea să se gândească la una ca asta. Azi, candidat. „Măine, poimăine, când m'oi vedea utemist deplin...” Il gâdi la mereu o închipuire pe care nu izbutea să și-o isgonească din minte: „Faceu milităria cum scrie la carte. Am să învăț și scrisul ca lumea, că nu-i un cap de țară. Visarion mi-i profesor bun. Mai încolo... după ce-oi fi evidentțiat... nuzici că-mi face și mie căpitanul scrisoare de mulțumire la Gostat?” Numai la gândul acesta și'ncepea să-i ticăie inima. „Să mă duc eu în permisie acasă... Mă'ntâmpină oamenii. Vine și Sevastița. La vară, când o fi colectiva pusă pe roate... Mare prost, Butnaru! Auzi ce soi de fată râvnește el? O mângălită — că se mai și dă cu roș pe gură... Să mă ieie pe mine Sevastița de mână și să mă'ntrebe: „Ce sarcină ai tu la armată?” Cum îi ea: mai întâi de toate asta să afle, cu politica... „Ce sarcină ai?” Și eu să-i răspund ca și cum nu mi s'ar părea chiar așa mare lucru: „Membru în biroul U.T.M....” Iiii! S'o vezi numai pe Sevastița, ce se bucură...”

Știa el bine că nu-i chiar atât de puțin până atunci, dar inima tot îi dădea ghies: „Parcă ce, nu se poate? De ce să nu se poată?” — „Ba se poate“.

Înalt, cu obrazul colțuros, Visarion se aplecase deasupra fotomontajului de pe scaun și-l povățuia pe Butnaru. Zicea că să se vadă mai bine „activitatea culturală“. Fotomontajul trebuia să înfățișeze viața militarilor în termen, — pe cât se putea, mai cu seamă a artileriștilor. Din păcate, însă, în reviste dădeai mai mult peste infanteriști. Visarion scutură din cap:

— Is buni infanteriștii, bunînțele, da'... caută artilerie, Haritoane. Cum stăm noi de-o pildă roată lângă tun și citim gazeta... Caută, c'ai să găsești. — Se scociorî în buzunar la pantaloni, scoase pachetul de țigări și se ghemui la gura sobei să aprindă. Păcâi de vreo două ori din buze, până să sloboadă fum, iar în timpul acesta îl tot fura pe Butnaru cu coada ochiului. Deodată-l întrebă, cam fără veste: — Ce ai tu, Butnarule, că stai tot mohorît?

Butnaru zâmbi în silă:

— Nu-s mohorît. Numai așa... cu gândurile...

— Ce gânduri?

— D'apoi de! — făcu Butnaru și se înturnă tăcut la ilustrațiile lui.

Câteva clipe, sergentul Visarion rămase locului, fumând, sprijinit de ușă, apoi rosti cu un strop de nemulțumire:

— Nu te pricep... Pentru voi doi, acum e curată sărbătoare. Nu se cade să stai mâhnit... Încă vorbeam mai înainte cu Docan... Tot despre voi doi. Zic: „De Hariton îmi place. S'a schimbat, arată altfel și la față. Vesel, vesel, dar nu se mai ține de năzbâtii, nu mai umblă cu șoalda...“ Așa-i Haritoane? Ce răzi? Nu-i drept ce spun eu, că te-ai făcut serios?... Numai cu Butnaru — zic — nu știu ce-i. Evidențiat, îl laudă toți, — el, cu nasu'n jos. De ce, Butnarule? Ești caporal, om din anul al doilea... altă faină la moară. Ce gânduri te bat și nu le poți destăinui?

Parcă speriat, Ion Butnaru se uită drept în fața sergentului, apoi căută furiș spre Hariton. Se înroși. Răspunse grăbit:

— Nu mă bate niciun gând. Mi-i dor oleacă de-acasă, încolo nimic.

— D'apoi acum te-ai întors — se miră Visarion. Și Butnaru zâmbi din nou, în silă:

— Pân'ce mi-o trece. Nu știi singur cum îi?

Înălțând din sprâncene și mutându-și privirea în altă parte, Visarion săltă ușor dintr'un umăr ca și cum lepăda dela dânsul vorbele furierului. Parcă-l înfrunta, mut: „Ce vorbe-s aceste? Nu-mi place mie de tine, nu-mi place...“ Mai trase câteva fumuri din țigară și ieși pe ușă, fără să mai spună ceva.

După ce plecă sergentul, Hariton nu se mai putu ține; îi spuse deodată răstit lui Butnaru:

— Ioane, eu știu ce ai... să nu mai stai de vorbă cu Alexa, auzi? — Butnaru tăcea. — Și nici Maricicăi să nu cumva să-i scrii un rând măcar. De-aici ți se trag toate... fată de chiabur îți trebuie ție? Mă auzi, Ioane?... Lasă naibii gândurile cu Măicănița, altminteri mă duc deadreptul la biroul U.T.M. să le arăt ce-i cu tine. Să fiu al dracului de nu mă duc... Dacă vrei să fii utemist, apoi nu-mi umbla așa, în două luni.

Intr'un târziu, Butnaru răspunse obidit, cu deznădejde:

— Da' ce să fac, bre? Mi-i pustiu în suflet, mi-i pustie lumea...

— Ți-o fi, — i-o tăie aspru Hariton. — Eu zic că mai bine s'o mai scurtezi cu Alexa Drob. Ascultă la el și el îți bagă'n cap de-ale lui, mișelii... Drept ți-o spune, dela un cârd de vreme n'am ochi să-l văd.

Butnaru îl privi pieziș; spuse așa, cam într'o doară:

— Eh! Alexa... Parcă mă potrivesc eu la dânsul? Ia dă'ncoace poza ceea cu tanchiştii, s'o vedem... — După o vreme, pe când rotea de colo, colo ilustrația pe carton, ca să-și deie seamă dacă vine bine sau nu, adăugă nedumerit cu glas moale: — Alexa-i foc și pară pe ta-su. Se vaită pe toate drumurile că l-a caliclit bătrânul. Are și el niște socoteli... ci-că nu vrea să intre în colectivă. Femei-sa, la fel... i-a scris Alexa să nu intre... Bine. Nu vrea, nu între. Nu-l silește nimeni. Da' ce are cu ta-su?

— Că-i păcătos și mațe-pestrițe! — rosti Hariton nemaiaiscunzându-și vrăjmășia. — Și tu încă i te mai uiți în gură.

— Nu deaceea, — se dezvinui Butnaru, fără multă încredințare.

11

Toată noaptea Hariton nu izbuti să deie ochii în gene. Parcă-l tot vedea înaintea lui pe Visarion, cum stă rezemat de ușă, fumează și-i spune: „Așa-i Haritoane? Te-ai făcut serios...” Pe urmă, Butnaru, învârtind pozele'n mână și rostind molcom, după firea lui: „Mi-i pustiu... Alexa zice că l-a caliclit ta-su...”

În dormitor era liniște. Sforăia din când în când cineva mai tare, se auzea suspinul altuia prin somn și iarăși se'nstăpânea tăcerea. Hariton se răsuci în pat, deschise ochii mari. Dacă nu putea dormi, nu putea și gata! Un singur bec, în tavan, lumina slab dormitorul. La căpătâiul paturilor, hainele încremeniseră, aninate pe umerare. Lângă ușă stătea plantonul ghemuit pe un scăunăș, privind țintă înaintea lui. Niciun zgomot. Toți ceilalți soldați dormeau, grămădiți în paturi.

Hariton, cu ochii deschiși, cu obrazul încălzit de pernă, se gândea, se gândea și nu mai ajungea la niciun capăt. Mintea, între veghe și somn — că era trudit tare — i se z buciuma fără capăt — ca fața unei ape zbătute de vânt: „Măine-s tragerile cu arma... Am făcut un triumfi mic. Al lui Butnaru e mai mare, dar nu-i prea mare... Nimeni nu bănuște ce-l apasă pe Butnaru, numai eu și cu Alexa știm... Dacă aș spune biroului ce soi de om îi Alexa... Poate că ar fi bine să spun, să-l știe și ei. Au să mă'ntrebe Sâmbătă, la sedință: „Cunoști statutul U.T.M.?” — „Cunosc” — „Care-s îndatoririle unui utemist?” — „Vigilență...” — „Ce fel de vigilență am eu? Știu acu bine ce-i cu Alexa Drob, m'am lămurit dar n'am suflat nimănu un cuvânt. Nimeni n'are habar ce drac zace'n inima lui. Doar Butnaru... Apoi, Ion, cum îi el, lasă-mă să te las... Nu, hotărît că trebuie să vorbesc mâine negreșit cu Visarion, cu Docan, cu cine-o fi. Poate nu-i nimic. Apucături urite... mațe-pestrițe. Las'să fie! Nici așa, să n'aibă nimeni habar...”

Când își aducea aminte că l-a apărat de câteva ori pe Alexa Drob, i se stârcea inima de părere de rău. Se socotea vinovat până peste cap că i-a ținut partea cândva lui Drob. „Prietenie? Ce prietenie? Asta-i prietenie să-l apăr pe unul ca Alexa?”

... Dimineată, i se lipeau ochii de somn. Se zvârcolisă'n așternut până spre zori. Totuși, cât a fost vorba de celelalte îndeletniciri, până la lecție, a mai mers treaba cum a mers. A făcut exercițiile de înviorare, s'a spălat bine, până la brâu (ba și pe dinți), s'a dus la masă cu frontul, și-a înșlăcat arma ș'a mai inspectat-o... La adunarea de pe platou chiar i se păru că n'o să-i mai vie deloc s'adoarmă; însă când a'nceput lecția, după ceasurile opt, l-a pălit o moleșeală fără seamăn. Stătea pe bancă, lângă Mitruc, și se clătina încoace și'ncolo ca papura. Se străduia să ție ochii deschiși. Ți-ai găsit! N'avea chip să clipească odată, că-i și alunecau pleoapele ca'ntr'o adâncime fără fund. Tresărea, se foia neliniștit pe bancă, să-și alunge somnul.

Somnul iarăși năvălea peste el numaidecât. Se apucă atunci să însemne chinuit în caiet unele cuvinte, cât putea prinde din lecția predată de Vasiliu. Iși făcuse obicei de mai demult să scrie rostirile mai grele. După aceea, când găsea vreme, în afara lecțiilor, le silabisea ușurel, să se deprindă cu ele. Ii plăcea cum se minunau ceilalți, auzindu-l. Acum, de frică să n'adoarmă, Hariton umplu o pagină întreagă cu scrisul lui strâmb și cam deșirat. Fără veste creionul îi fugi dintre degete. Când se uită la caiet, să-și puie mâinile'n cap nu alta... pagina era numai mângâleli și linii hâite, parcă se jucase acolo un copil. Câtă rușinat împrejur, întrebându-se cu grijă cine l-o fi zărit cum moțăie. I se păru că nu-i luase nimeni seama, toți ascultau lecția neclintiti. Hariton se așeză mai bine pe bancă, lângă Mitruc, și se uită liniștit la locotenentul Vasiliu, drept în ochii lui, ca să fie văzut că ascultă. Așa... -

„Militarii din Forțele Armate ale Republicii Populare Române sânt cinstiți, curajoși, devotați patriei și poporului nostru care construiește socialismul...” — Unde-i Alexa, să audă și el? (Drob se afla în altă grupă, cu soldații din anul al doilea).

Gândul acesta măsură Alexa Drob îl ținu treaz o vreme destul de lungă. Asculta lecția; pe măsură ce asculta, parcă i se trezea tot mai mult și ciuda aceea veche. Numai la Drob îi era mintea: „E om cu două fețe, s'a isprăvit. Uite, cum ni le dezghioacă locotenentul bob cu bob, ți-arată tot ce-i înăuntru, în socialism... ce rost are armata, cum apărăm noi revoluția... I-auzi! Și el, buhaiul naibii... Il demaaasc..., hotărât că-l demasc. Măcar nu l-o mai zăpăci atâta de cap pe Butnaru...”

Bucuros că găsisese încă și cuvânt nimerit pentru ceea ce avea de gând să facă, se rezemă de perete că-i venea mai îndemână. Cumplit de grele, pleoapele îi cădeau într'una peste ochi. Se îndreptă de șale, nu mai ținu peretele'n umăr. Și iarăși începu să se clatine, i se'mpăinjenea privirea. Il vedea pe Vasiliu tot mai îndepărtat și-l auzea la fel, ca din depărtări. Dacă văzu așa, nu mai șovăi. Ridică o mână:

— Ce este, tovarășe Hariton? — întreabă Vasiliu, oprindu-se din lecție.

Hariton răspunse cu un soi de îndârjire:

— Tovarășe locotenent, permiteți-mi să raportez că... adică să-mi dați voie pentruca să stau în picioare.

Ofițerul pricepu. Ii îngădui cu'n zâmbet să steie cum o vrea.

Pe la amiază, îndată ce găsi un minut liber, Hariton îl căută pe Ilie Docan. Sergentul era în ogradă, în fața clădirii divizionului. Se uita la straturile care răsăriseră negre de sub zăpadă. Era cald, soare, se luase omătul în multe locuri și'n urma omătului se ivea țărâna mustind de apă.

— Vine primăvara de-acu, Avacu...

— Vine, tovarășe sergent... Unii se bucură, alții plâng.

Docan îi aruncă o căutătură nedumerită și cam bănuitoare.

— Cine să plângă, Avacu? Știi suflet de om care să nu se bucure că vine primăvara?

— Știu — răspunse Hariton cu încredințare și tărie. Iși munci mintea o vreme să aștepte cine-ar putea fi acela care să nu se bucure de primăvară? Nimeni! Până și între vietățile cele mai mărunte sau între fiare, nu-i una să nu învie, când se duce iarna. Cu toate acestea, amintindu-și de Alexa Drob, Hariton rosti din nou cu și mai mare tărie: — Iacă știu. Sânt unii.

— Da' de unde! Deloc nu se sinchisi sergentul de spusa acră, în doi peri, a lui Hariton. Cum stătea în mijlocul straturilor ude și negre, își răsuci fața spre cer, să simtă mângâierea soarelui pe obraz. Cerul era albastru, cu câteva dungi albe și subțiri de nouri nemișcați. Bătea numai dintr'o aripă

un vânt calduț. Cu pumnii aduși înainte pe pânțele, vârîndu-și sub centiron degetul cel gros, Ilie Docan adăugă încetîșor: — La mine'n sat acum numai bocănituri auzi prin toate ogrăzile. Care-și drege grapa, care plugul... La fierărie nici nu mai prididesc... Da' ce-ai vrut tu, Avacu, să'nțelegi cu vorba aceea... că sînt unii?

— Tovarășe sergent, — vorbi Hariton încruntându-se — am a-ți spune un lucru de seamă. M'am tot târguit cu mine: Să tac? Să nu tac? Nu pot tăcea. Mi-apasă cugetul... Poimîine-i adunare, am să dau socoteală dacă-s vrednic să intru'n Utemeu ori nu. Nu pot să tac.

O umbră de îngrijorare trecu pe chipul lui Docan. Flăcăul își scoase degetele din centură și-l apucă pe Hariton de umăr:

— Care-i pricina, Avacu? Dă-i drumu', nu ține'n tine răutatea.

— Atunci hai, de ne-om așeza...

Chiar lângă clădirea divizionului se afla o bancă bătută acolo pe țărúși; încă de astăvară. Stătură alături, Hariton și Docan privind fără să vadă forfota soldaților pe aleie. Parcă rupându-și din suflet, Hariton spuse greoi:

— Cu Drob Alexa... M'am frămîntat noaptea'ntreagă. Acu'mneata cunoști... am fost eu prieten bun cu dînsul...

Ai fi putut crede că sergentul se gîndește la altceva, că nu-l ascultă. Rupsesse dintr'un copac o crenguță uscată ș'o făcea fărâme, fărâme'ntre degete. Când isprăvi soldatul de povestit, Docan asvârli crenguța cât colo; mai rămase o vreme pe gînduri, apoi rosti cu jumătate de glas:

— Daaa... Bine-ai făcut. Uite, chiar ăsta-i Drob. Știam eu... Ne-am închipuit noi... Nu trebuia să te'mprietenești cu el.

Fără veste Hariton se'ntrebă atunci, neliștit „Care noi? Și-au închipuit... Cine-s cei care și-au închipuit?... Biroul... Adică a fost vorba'n biroul U.T.M. despre mine și despre prietenia cu Alexa. Ei, vezi! Se'nțelege: candidat de U.T.M., cum pot fi prieten cu...” Il cuprinse deodată o îngrijorare fără margini.

Pe neașteptate, sergentul sări în picioare și salută. Hariton se ridică iute și el, salutînd, fiindcă de după colț se ivise locotenentul Androne. Venea loțiitorul cu mare grabă dinspre comandament și mergînd se tot uita la un plic albastru pe care-l ținea în mână. Răspunse la salutul lui Docan ș'al lui Hariton, întrebându-i în acelaș timp:

— Nu l-ați văzut pe tovarășul căpitan?

Nu-l văzuseră. Docan însă adăugă:

— ... Tovarășe locotenent, soldatul Hariton are-o treabă cu'mneavoastră. Vrea să vă raporteze... o problemă...

— Ce problemă?

— Cu... Tot chestia aceea, știți dumneavoastră. Cu Drob și cu Hariton. Prietenia lor... Du-te cu tovarășul locotenent, Avacu. Spune-i și'mnealui ce mi-ai spus mie... A ieșit la lumină lucrul, tovarășe locotenent, drept cum gîndeai dumneavoastră.

Androne își muta pe rînd dela secretar la Hariton privirea ochilor lui albaștri, pătrunzători. Înțelesese el pesemne ceva anumit din vorbele lui Docan, pentrucă zâmbi. Cîteva clipe, Hariton stătu locului, nehotărît. Poate-a făcut rău? Nu era mai bine dacă tăcea? Nu-și dădea seama de loc ce-ar fi putut face rău și de ce ar fi fost mai cuminte să fi tăcut, dar în adîncul inimii lui parcă-i tot șoptea un glas tainic: — „Te-ai băgat singur în bucluc. Cine te-a pus? Auzi, că loțiitorul a și vorbit cu Docan despre tine... Gata! Asta-i! Mare lucru de n'or fi socotind amîndoi că nu meriți să fii candidat. De bună seamă: dacă l-ai acoperit atîta vreme pe unul ca Alexa...”

Zvâc! inima. Ca și cum ar fi sărit vreun arcușor înlăuntrul ei. „Să știi că așa e! Își țineau ochiul pe mine de mai demult. Eu ca prostul, nu luam seama... Deaceea n'am fost primit nici data trecută...” „Ii veni ameteală. Parcă i se tulburară vederile de nu mai știa pe ce lume umblă. Acum era încredințat pe deplin că locotenentul știa foarte bine câte ascunsese el alte dăți, anume ca să-l scape dela bucluc pe Alexa Drob. Nici nu era mare greu să afle! I-o fi spus locotenentul-major Dascălu. Dealtfel, chiar și Docan, ce interes avea să nu-l zugrăvească după merit? „Nu te uita că râde și-i prietenos, Docan. Așa-i el din firea lui... dar de uitat, nu-l uită pe Alexa... n'are de ce și nici pe mine nu mă uită... că eu veșnic l-am apărat pe Alexa...”

Locotenentul Androne își mai aruncă ochii odată, șovăind, la plicul pe care-l ținea desfăcut în mână. Il răsuci între degete, îngându-rat, apoi spuse:

— Bine, tovarășe Hariton. Hai să stăm de vorbă. Rămâi cu noi, tovarășe Docan... — Si iarăși se 'ntoarse iute către Hariton: — Sau poate vrei să nu fie de față și Docan?

— Nuuu... — răspunse zorit Hariton. — De ce să nu fie? De-acu... Dacăm început să mă destăinui... Doar n'am nimic de ascuns. — Și 'n gând, cu obidă nestăvilită: „Judecați-mă cum vreți. Eu atâta știu: cum am fost... am fost. Nu mă feresc... Vreți să mă trageți la răspundere? Trageți-mă! Gândiți că nu-s bun de utemist? N'oi fi... Dar mai mult nu puteam tăcea, mă înădușeam...”

Stăteau alături la soare, pe bancă trei oameni, trei militari. Unul dintre ei povestea încet. Se poticnea în răstimpuri, dar se străduia mereu să deszvăluie până la capăt tot ce-i apăsă cugetul. Ceilalți doi se uitau drept înaintea lor, ascultând tăcuți, cu fețele înflorite de o mulțumire tainică.

— Eu, tovarășe locotenent, tată n'am avut, mamă, iară nu. Copil de pripas... Pot zice că n'am știut cât am fost mic ce-i aceea mângâiere sau o vorbă bună. Am crescut la stăpân... un sârb care ținea bulgărie... Ce viață am avut eu cât am stat argat, să n'aibă alții. Ca o lozie m'am ridicat. Ca o buruiănă... Să nu vă supărați, tovarășe locotenent, dacăm luat-o așa de mai departe. În capul meu multe s'au prefăcut de când am venit la militarie. Mă uit câteodată la mine și mă 'ntreb: „Tu ești ăsta, mări? Da' cum ai putut tu trăi așa ca o necuvântătoare până mai ieri? Strângeai în tine, nu te sfătui ai cu nimeni, nu cereai nimănui ajutor...” Mă ocărăsc singur, tovarășe locotenent, când văd unde-am ajuns, dacă n'am vrut să mă deschid altora... adică la tovarăși. Că tovarășu' sergent Docan... nu că-i de față... Da' el una mă îmbia: „Hai să facem ceea, Avacu... Hai să facem ceilaltă”. Eu nu mă feream, nu ziceam nu. Numai că sufletul meu tot dincolo rămânea. Ziceam: Armata-i armată și prietenia, prietenie. Cu Ilie Docan oi mai mânca pâine vreo zece luni acolo, și gata, cu Alexa Drob și cu Butnaru mă 'ntorc acasă la mine, în sat. Din vorbele lor m'or ști oamenii ce purtare am avut aici. Și deaceea... — Oftă ca și cum ar fi isprăvit un suiș la deal și urmă: — Ce-i drept e drept, ca un frate-am fost acasă cu Alexa Drob. Chiar frate bun, nu; da' tot, știi... Dacă, eu, alt frate, ori soră, ori un neam acolo n'am avut nimic! Tot sârbul dela bulgărie, stăpânul și iar stăpânul. Când m'am mai săltat flăcăiandru, cu Alexa mi-am dus vacul. Împărțeam amândoi și necazurile și bucuriile. Taman se isprăvea războiul. S'a 'ntors tatu' lui Alexa în sat, bolnav și calic de-o mână. L-a dat pe fecioru-su la bulgărie să scape de-o gură. Stăpânul meu prinsese chiag, avea nevoie de încă un băietan. Eu, paisprezece ani, Alexa, — unul mai puțin. Mi-a fost drag să nu mă mai știu singur. Și cu el așa, munceam împreună, mă jucam, ne luam unul cu celălalt... De câteva ori pe săptămână ne trimitea stăpânul la piață, în târg, că era aproape. Încărcam

coşurile pe umeri, şi eu şi Alexa, şi plecam. Ne duceam cu trufandale pe la case mari... Pân'atunci, tovarăşe locotenent, nu pişcasem un ban dela nimeni, nici nu-mi trecea prin minte. Spunea stăpânul: „Aiatâtea legături de ridichi, atâta ceapă verde ori ce mai era, — aduci atâţia bani“. Aduceam. Câteodată aduceam şi mai mult, că nu stăteam să număr cât adunam în taşcă. Alexa m'a 'nvăţat... Hotăra: „Dă-mi mai scump cu patru sute de lei mănuchiul de cutare verdeaţă... Ne iese şi nouă un gologan“. Pe-atunci era *umflaţie*: o ţigară, o mie, două mii de lei. S'a făcut mai pe urmă, prin patruzecişişapte, şi cinci mii. Nu fumam nici eu, nici el. Mie-mi făcea greaţă fumul de tutun. Şi azi îmi face, că altcum mi-ar plăcea. Bei o ţigară de tutun, mai uiţi de necazuri... Lui Alexa nu-i venea rău dela tutun, sorbea el aşa, câte una pe furiş, dar s'a lăsat repede. Nici *bumboane* n'a mai vrut să cumpărăm. Că să strângem... „La ce?“ „Aşa“. Am strâns. Azi câteva sute, mâine o mie, două, trei. Nu-s eu hapsân după bani nici acum, când are banul tărie mare, d'apoi pe-atunci! Pe-atunci miile, ca surcelele... Strângea Alexa 'n sân la bumăşti... mie-mi dădea câte una, două, când îi ceream de acadele... Mai pe urmă, ne-am deprins la fete. Ştiţi 'mneavoastră, pardon, ce fel de fete... Foliau prin târg pe-atunci, la tot pasul şi mai aşa, şi mai aşa. Nu purtam eugrija pitacului, habar n'aveam cât ne costă. Tot Alexa! El era cu negustoria, el cu tocmitul.. Zic eu dela o vreme: „Mi s'a urît, măi, cu muieretul ăsta, îs dezmăţate şi mi se face silă“. El: „Nu deaceea, da' ne mănâncă paralele cu lingura...“ Bun! Ne-am lăsat de fete. Ne-am apucat de femei. Am găsit alte cotloane prin mahalale. Tatu' lui Alexa acu se mai înzdrăvenise. Tot făr' o mână, dar măcar putea munci iarăşi. Il tot chema pe fiu-său să vie înapoi acasă, că era mărişor şi putea să iasă la câmp. Alexa, nici pomeneală. Imi spunea: „Mă'mbie tătuca să mă duc să-i muncesc. La ce? Imi plăteşte?“ — „Da' să nu te mai bostângească şi să te suduie sârbul, măi Alexa... Unde n'am eu părinţi, că tot o fugă m'aş duce la ei“. Eram sătul până peste cap de viaţa şi de amarul din bulgărie. Ca cel pricăjit, singur pe lume... Da' Alexa: „Las' că mă suduie şi mă bostângeşte destul şi tătuca, n'avea grijă. Cel puţin aici mai adun un ban, dela tătuca ce-am să culeg? Praful de pe tobă?“ Chiar de-atunci parcă s'a dezlipit el cu un colţ de pe inima mea, că nu-l puteam înţelege ce fel de om îi, să nu-i fie lui dor de-acasă... Da' de prieteni am rămas prieteni buni. Şi numai ce vine stabilizarea, la Sântă-măria mare, în patruzecişi şapte. Se duce Alexa la târg să schimbe banii, face ce face, intră pe mâna unui potlogar şi vine 'napoi vânat la faţă. Nimic nu s'alesese din agoniseala lui. Când a socotit pe hârtie (că el ştie carte mai bună, a 'nvăţat la şcoală) ş'a văzut câte parale ar fi trebuit să aibă şi câte avea... se cheamă, cât a pierdut... i-a venit leşin la inimă. S'a pus să zacă. Trei zile nu s'a ridicat din aşternut. Mi-era că moare.

„Mulţi bani, Alexa?“ — îl întrebam de milă, că numai despre atâta mai putea bleşti.

— „Mulţi"... Pomenea despre milioane. Cum o fi ajuns el la milioane, nu mă pot închipui. Da' o fi ajuns, cine ştie? Un milion pe-atunci — un chil, două de băutură... Ori zicea aşa, numai să se amărască mai tare... cum îi oleacă omul la durere...? Nu ştiu. Parcă nu cred...

Ei, s'a ridicat el după boală, şi-a venit în fire. Iarăşi mă scârbisem încă de dânsul. Cum să zaci tu, om teafăr, pentru nişte spurcăciuni de bani? Ne-am mai ciondănit, ne-am împăcat. El şi-a luat ziua bună dela sârb şi s'a tot dus. Strângea sârbul mâna acum, nu-i mai pica nimic printre degete. Banul scump... Pe urmă îi venea şi lui din ce în ce mai greu, că se vedea îngrădit. Până 'n celălalt an, s'a lăsat de bulgărie — îi zicea fermă model, — s'a lăsat de toate, nu i-a mai trebuit nimic. S'a dus în lumea

lui. Bulgăria a vândut-o Gostatului... Cu Alexa mă vedeam mai rar, că el în sat, la ta-su și eu la Gospodărie, jumătate calea din sat în oraș. Când ne 'ntâlneam, tot prietini. Mergeam Duminicile mai mult la târg, îi plăcea lui Alexa târgul. Ș'amândoi cu ochii tot după fuste, ca niște bezmetici ce ne aflam. Nu-i vorbă că și muierile, nebune... Cele care erau; altele ne luau cu mătura. Fiecare după soiul și sămânța ei... Numai ce-aud că se'nsoară Alexa. Ce-avea? Șaptesprezece ani. „Măi, Alexa — zic — ai mâncat ciună-faie? Ce-ți trebuie ție însurătoare așa de tânăr?” — „Las' că-i bun — face el. — Are trei hectare.” — „Bre, da-i văduvă cu copil. Mai mare ca tine...” — „Nu-i 'nic. Ii bună.”. Il mai cetăr eu: „Ta-su, mă-sa au închis ochii demult. Ii bătrână...” Că avea ea atunci douăzecișisase de ani. Alexa, pace, nici nu vrea s'audă ce-i spun. „Măi! — dau eu să-i deschid ochii — îi măritată drept de când s'a pornit și războiul. A lăsat-o bărbat-su cu pânțele la gură și el a 'nchis ochii, săracul, pe coclauri. Apoi, ce gândești, nu s'a întins ea cu atâția atât amar de vreme? Putea să se mărite. Nu s'a măritat, i-a plăcut să umble fleaura...” — „Știu — zice Alexa. — Parcă eu nu mă țin cu ea încă de anul trecut? — Ii bună...” Se luase la harță cu ta-su. Pentru pământ. Că să-i deie partea lui, se'nsoară. Ta-su: cinci pogoane sărace. „Ce-ți dau ție, ce-mi rămâne mie?” Alexa, nimic; „Dă-mi. Ai dela bunicu' destul”. Adevărat că avea bunicu-său două hectare jumătate, le ținea, nu le dăduse fetei, — adică mama lui Alexa. Că la ei așa a fost: tatu' lui Alexa n'avea pământ nici cât să chiorască un șoarece. S'a 'nsurat, a avut: zestrea femeii. Nu se 'nțelegea deloc cu socru-său nici cu soacră-sa, măcar că stăteau sub un acoperiș, în casa bătrânilor. Ii aprig bunicul lui Alexa, numa'ntr'o gură o ținea de dimineța, altădată. Acu s'a mai muiat, îi bătrân... Da' tot rău. După ce se'nsoară Alexa și s'asează la casa femeii lui, începe bătrânul altă sfadălie: nu și nu, că să vie 'n casă înapoi Alexa cu nevastă și copil, că-i casa lui și nu-l mai suferă pe ginere-su... câte și mai câte! Povesteau oamenii cum îi băga Alexa 'n cap bătrânului fel de fel de nebunii... Nu mă potriveam eu pe atunci la tot ce auzeam, da' când mă gândesc acu... S'a mutat Alexa în casă cu bunicii, ta-su și-a luat femeia și s'a dus dincolo, în casa Tudorei, muieră lui Alexa. Cum s'au înțeles, cum nu, a rămas că Alexa muncea și pământul lui bunică-su ca și cum ar fi fost al lui. A luat și dela ta-su trei pogoane. Pune oameni să-i muncească pe ogor, că el nu răzbește în toate părțile, numai cu Tudora. Bătrânul, rău-rău, da' nevolnic. Apoi, de când s'a dus Alexa militar, chiar că nu mai înțelegea ce-i la el acasă: Tudora singură, bătrânul șontăcăie cu bățul prin ogradă... Nici nu mai știu de unde scot ei hani, să plătească brațe străine. Il așteaptă pe Alexa... Doar îs șapte hectare. Acu el, auzind că intră ta-su 'n colectivă, parcă s'a năruit cerul deasupra lui. Frați n'are, surori, nu. Ce i-au rămas lui ta-su? Trei pogoane. Numai la ele i-e mintea lui Alexa că să moară ta-su mai repede să-i vie lui și cele trei pogoane. Așa soi de om îi Alexa Drob, tovarășe locotenent. Apucător și mațe pestrițe, care nu se mai află. Nu poate înghiți, cât apucă odată cu gura. De când a auzit dela Butnaru de colectivă și de ta-su că are de gând să intre, umblă ca turbat. Nu vă uitați că-și ține firea. Eu l-am auzit vorbind și suduind... Ci-că l-a calicuit ta-su. Nu-i om bun, iacă... are păcate...

Vorbind, Hariton căta departe, spre celălalt capăt al ogrăzii, ca și cum zărea acolo ceva și se tot muncea să deslușească ce-i. Tăcu pe neașteptate. Locotenentul Androne îl îndemnă:

— Și?

— Și nimic — răspunse Hariton fără grabă. — Am fost prietin cu dânsul, l-am apărat. Încă mă minunam cum se strecoară el așa, de nu-l

simte nimeni ce gândește. Face ce face și cade tot în picioare. Tovarășul locotenent Pandelescu îl ținea de bun... Vai de capul ei, bunătatea lui Alexa! Mă 'ntreb cum de n'a pătruns el și 'n Utemeu. Eu nu l-aș fi ținut nici măcar o zi în armată. Ce nădejde poți să ai într'un om ca Alexa? N'are două fețe. Are trei, patru, cinci... naiba-l știe câte are. Acuma-l văd că s'a împrietenit cu caporalul Buhu, care-a fost secretar. Cu altul nu și-a găsit... — Se'n toarse fără veste spre locțiitorșiadăugă mai tare, parcă mânios: — Tovarășe locotenent, eu mă recunosc vinovat, nu mă apăr. L-am tot acoperit pe Alexa Drob, ca și când nu l-aș fi știut cine-i. Socoteam că... Acu văd, mi s'au deschis ochii. Mi-i rușine de-mi vine să intru 'n pământ. De când s'a 'ntors Butnaru de-acasă, parcă nu-mi mai găsesc nici un astâmpăr...

Pleaseră toți soldații și ofițerii la masă. Doar câte-un întârziat, din cine știe ce întâmplare, se mai ivea pe drum, îndreptându-se cu pași mari spre sala de mese ori spre popotă. Stând cucuiat în slava cerului, numai puținel trecut de partea cealaltă, soarele parcă-și lăsase capul pe-un umăr și râdea. Locotenentul Androne ascultă încă o vreme mărturisirile lui Hariton, apoi zise, ridicându-se:

— Tovarășe Docan, îndată după masă vino în cancelarie cu toți trei, cu Drob, Butnaru și Hariton. O să mai stăm de vorbă. — Și către Hariton: — Cum crezi? Să-l întrebăm și pe Drob ce părere are despre toate câte ne-ai istorisit dumneata?

— Să-l întrebăm — răspunse Hariton cu un fel de oboseală. — Dacă socotiți 'mneavoastră... Eu v'am destăinuit ce știu, numa de-atâta că nu mă mai rabdă inima să fiu mincinos. Mi-or cere socoteală 'n ședință utemiștii: l-ai cunoscut pe Drob, ce soi de om îi? Eu... ce-am să răspund: l-am cunoscut, da n'am vrut să-l dau pe față „De ce n'ai vrut?”... Așa că v'aș ruga, tovarășe locotenent, mai bine să arătați 'mneavoastră amănunțit toate lipsurile mele... la ședință... că adică... nu-s vrednic de cinste... și eu de-acu înainte să mă străduiesc să corespund. Ce să mai caut la adunare degeaba?

De uimire, Ilie Docan își repezi căciula pe ceafă și se uită cu ochi rotunzi la locțiitor. Păru că vrea să-l mustre pe Hariton, dar n'avu când. Androne spuse cam supărat:

— După câte pricep, dumitale, tovarășe Hariton, ți-e frică să stai față 'n față cu tovarășii...

— Nu, tovarășe locotenent.

— Ba da. Altfel nu ți-ar fi trecut prin minte să nu vii la ședință.

Câtva timp, Hariton rămase pe gânduri. Stătea în picioare, cu capul plecat și-și chinuia cu degetele în neștire cusătura pantalonului. Soarele, de sus, îi aduna umbra rotocol lângă cizme, parcă-l mușuroia. Intr'un târziu, soldatul răspunse greoi:

— Nu mi-i frică, tovarășe locotenent. Gândeam că-i mai bine să nu viu deloc.

— Nu-i mai bine deloc... Ei, atunci ne 'ntâlnim îndată după prânz. Ai grijă, tovarășe Docan, să-i aduci pe Drob și pe Butnaru.

— Ii aduc, tovarășe locotenent.

În drum spre sala de mese, Hariton mergea îngândurat, încruntat, deși la dreptul vorbind, tot îi era mai ușor ca înainte. Soarele, bătându-i drept în față, i se juca pe obraz. Lui Hariton i se năzări pe neașteptate că-i iarăși înapoi acasă, la el la Gostat și că, într'o zi de început de primăvară ca aceasta, și-ar fi lepădat sumanul ș'ar fi mers sprinten prin ogradă. Dar nu era nicicum la Gostat. Era la regiment. Docan îl înșfăcă pe neașteptate de braț, îi strigă bucuros în ureche:

— Măi, Avacu, măi, tu ești băiat de treabă, măi! Zău, dacă nu-mi părea mic rău, când vedeam cum te iei cu pezevenghiul acela...

Lui Hariton îi mai veni inima la loc. Totuși, intrând în sală, rosti măhnit:

— De-acuma cât timp o mai trece până să fiu în U.T.M.? — și parcă nu-i veni bine deloc când auzi cum îl ia în râs sergentul:

— Tu când o apuci într'o parte, apoi te tot duci. Pui capu'ntre urechi și te duci, nu mai ții seamă de nimic... De ce să nu fii primit, bre?

— Știu eu? — făcu Hariton cu îndoială, dar și cu un strop nou de nădejde.

— Apoi atunci așează-te și mănâncă. Tu când o apuci într'o parte...

După masă, în cancelarie, se aflau strânși toți ofițerii. Intră Docan. Salută. Raportă că i-a adus pe cei trei soldați care fuseseră chemați odată cu el. Pătrunseră apoi în cancelarie Hariton cu Alexa și cu Butnaru. Căpitanul le făcu semn cu mâna să se așeze pe scaune de cealaltă parte a mesei.

Stând cam pe marginea scaunului, Hariton căta nedumerit în jurul lui. Nu pricepea deloc ce poate însemna o asemenea adunare. Il văzu pe Alexa că-și tot sucește gâtul și-și rotește ochii căutând parcă un loc pe unde să fugă. Negricios, cu fruntea îngustă și cu fălcile cam ieșite, clipea și se frăsua îngrijorat, neștiind despre ce putea fi vorba. Doar cu un minut înainte primise ordin să se înfățișeze căpitanului împreună cu Butnaru. Din când în când, îl cerceta pe furiș pe Hariton ș'atunci, în priviri, ca un tăiș de cuțit îi sticlea ura mocnită. Cu mâna pe inimă mărturisind, nici lui Hariton nu-i venea îndemână, deloc. Celelalte ca celelalte, — dar se gândea că Alexa nu poate fi dovedit cu nimic și că locțiitorul s'a pripit peste măsură adunând atâția oameni pentru o judecată din care nu-i ce să iasă. Poate vrea să-i smulgă lui Alexa mărturisirea că și-a insultat superiorul? Hariton desvăluise și asta înainte de masă, dar nici nu se îndoia că Alexa va tăgădui mai departe. Sau poate vrea Androne să arate că Alexa Drob e chiabur?

La gândul acesta Hariton simți că-i fuge sângele din inimă. Abia atunci îi veni în minte: Alexa, intrat la armată acum un an jumătate, avea hârtii făcute de fostul președinte al Sfatului. Pe-atunci multe nu erau la Sfat așa cum ar fi trebuit. Pământul... Să știi că-l dă de gol Androne pe Alexa: „Cât pământ ai?” — „Patru hectare ș' un pogon”, aresă zică Alexa. — „Nu șapte?” — „Nu”. — „Da' cele cinci pogoane, dela bunicul, în stăpânirea cui sânt? Nu tot a ta?” Și Alexa o să deie din colț în colț; atunci căpitanul o să-l apuce pe Butnaru, ca furier: — „Ai știut cât pământ are Drob și cum îl lucrează?” Că ceea, că ceilaltă... O pățește Butnaru! Hotărât c'o pățește... Pe Hariton îl cuprinse atunci un necaz ș'o ciudă fără margini. Ii era ciudă pe el însuși, tot atât cât și pe Androne: „Ce i'a trebuit să facă asemenea cercetare? Doar nu-i un cap de țară. Butnaru, cum îi el blând și prost, o fi socotit: „Nu-i chiar pământul lui Alexa. Actele-s a ' lui bunicu-său”. Oricum, ș' prieteni! și uite ce iese...

În sinea sa, Hariton se drăcui și se afurisi jurându-se că altădată nu mai spune nimic. El gândise doar atât mai înainte: „intru în U.T.M. — dac-oi intra — ș'am făcut legământ să nu mai rabd minciuna. Intre tovarăși nu se 'ncepe minciună, nici să-l acoperi pe cel mincinos... Bine, asta-i limpede. Dar ce nevoie mai avea locțiitorul să-l tragă în fața căpitanului, să meargă vestea și la comandant, mai cine știe unde? Apoi, așa...”

Hariton își răsfrânse buzele, dezamăgit. Căta pe sub sprâncene, plin de mânie, și spre locțiitor și spre Docan („măța blândă sgărie rău”)

și despre căpitan. („Să vezi acuș, când s'o porni căpitanul, cetărăboi face... fi-me-ar limba țeapănă, că nu m'am priceput s'o stăpânesc!“)

Căpitanul tuși ușurel. Zise:

— Tovarăși, v'am chemat ca să citim împreună o scrisoare. Mă gândeam mai întâi s'o citesc în fața întregului divizion, dar după ce m'am sfătuit cu tovarășii ofițeri, și mai ales cu locțiitorul meu, locotenentul Androne, am ajuns la hotărîrea că-i mai bine deocamdată s'o cunoaștem numai noi, cei ce suntem aici de față. Pe noi ne interesează în primul rând. Locotenent-major Dascălu: citește scrisoarea.

Numai atunci băgă de seamă Hariton, că Dascălu ținea pe masă, la îndemână, acelaș plic albastru care fusese și 'n mâna lui Androne. Uitându-se nu știu cum, întristat, spre soldați, adjutantul superior începu:

— E din partea tatălui lui Butnaru. Către—citi — „tovarășul comandant al unității militare 05423...“

Hariton trase fuga cu ochiul spre Butnaru. Furierul, înroșindu-se puțin la față, zâmbea stingherit. Alături, Alexa își încrețise fruntea cătând țintă la Dascălu și cumpănind de pe acum ceva în minte. Locotenentul-major citi cu glas tare scrisoarea:

„Tovarășe comandant, — aflând de scrisoarea pe care ați trimis-o Dvs. la Sfatul popular al comunei noastre, pe cum că fiul meu, caporalul Butnaru Ion, se poartă bine la armată și se pregătește de luptă și politic frumos, cu mare bucurie în suflet mă grăbesc a vă răspunde și vă mulțumesc pentru vorbele cele bune pe care mi le trimiteți și vă încredințăm cu toții, tovarășe comandant, că noi, țărani muncitori din această comună, cu toți într'o unire sântem gata să sărim oricând ar fi nevoie, să apărăm patria noastră scumpă de dușmanul dinlăuntru ca și cel dinafară. În alianță cu clasa muncitoare care ne conduce și călăuziți de scumpul nostru partid, noi construim socialismul pentru un viitor...“

Cel dintâi gând al lui Hariton, ascultând scrisoarea, fu acesta: „A scris-o Onofrei, secretarul. Pot să pun mâna 'n foc că Onofrei i-a scris-o bătrânului; l-o fi rugat tatăl lui Ion...“ Indată însă, mintea-i sbură în sat, la Gospodărie, la Sevastița... „Când are baftă unul, apoi are. Mototolul ăsta de Ion! A muncit, e-adevărat. Dar merita el scrisoare de mulțumire dela unitate acasă? Merita pe dracu'! Candidat de Utemeu! Ce-a făcut el ca să fie candidat? Nimic. A muncit, atâta tot. Da' cum a muncit? Cât a pus din sufletul lui în muncă? Ce... să puie suflet? I-a tras cât a putut ș-atât... Ci-că să mai ții parte cutăruia sau cutăruia! De ce să țin? Nu mai țin nimic de-acu... Eu îl demasc pe Alexa, arăt ce sămânța dracului îi el... ba încă mă mai și îngrijoram să nu iasă zarvă prea mare! Când colo; „Poftim Haritoane! Stai jos alături, Alexa! Așa, sânteți consăteni, prieteni, nu se cade să vă sfădiți... la priviți ce mai fum de tămâie umblă pe sub nasul lui Butnaru, consăteanul vostru, prietenul vostru... Nu-i frumos? S'a zbătut numai ca să plece în permisie, nu-i păsa lui nici de serviciu, nici de nimic. S'a dus, a nimerit cu nasul în strachina chiaburului. Ce-are-a face! S'a întors și se sfătuie cu Alexa cum să se facă neam cu chiaburul... Nu-l doare pe dânsul de colectivă cum nu-l doare nici de armată. Habar n'are că trebue să lupte... El, — cu penița pe hârtie și cu dör de chiaburoaică în inimă. Asta-i a lui. Hai să-l felicităm, să-i strângem mâna.“

De-atâta necaz cât i se adunase 'n suflet dintr'odată, Hariton simți că se 'năbușă. Strângea din fălci. Degetele încheștate sub masă, pe genunchi, îl dureau. Când își întoarce capul într'un rând spre Androne, îi veni să-l ocărăscă în toate felurile, la întâmplare: „La atâta te-a dus mintea? Păcat de școlile tale!“

Pe neașteptate însă, firul gândului i se răsuci cu totul, i se învâlmași, Dascălu citea: „Dar eu, tovarășe comandant, ca părinte ce mă aflu, nu mă țin îndestulat cu atâta cât scrie în scrisoarea dela Dvs. Căci Dvs. îl cunoașteți pe fiul meu, caporalul Ion Butnaru, numai cum se poartă'n armată și nu cunoașteți ce face el când vine acasă. Și 'n privința aceasta, să nu vă supărați, dar Dvs. aveți o mare lipsă, că nu l-ați învățat cum să se poarte când vine acasă. Că el în loc să-mi bucure inima, mai rău mi-a amărit-o și mai bine n'ar fi venit. Că mai bine l-aș fi știut în cazarmă, la învățătură și la instrucție, decât să-l văd umblând pe la ușa chiburului, cum s'a 'ntâmplat de s'a dus el la chiburul Maican din comuna noastră, după ce-a vorbit la adunare și se ține grăpă s'o ieie pe fata lui Maican, parcă alte fete mai bune nu s'ar găsi...”

Era o scrisoare lungă, pe patru pagini mari de coală. Din când în când mai răzbea în cuprinsul ei și glasul secretarului, al lui Onofrei, dar spre sfârșit, din ce în ce mai limpede, Hariton deslușea vorba aspră a bătrânului Butnaru. Uită cu totul de cele ce gândise mai înainte. Nici nu-i mai trecea prin cap altceva decât: „Bun! Bine-i zice moșul! Bine-i face lui fecior-su! Ei, așa da... Ai văzut al dracului, ce deștept îi Androne? Ia să-l vedem pe Alexa: ce chitește el? Cum îi vine lui la socoteală scrisoarea asta?”

Alexa însă, după ce-l dojeni căpitanul pe Ion Butnaru care se făcuse roș ca sfecla la obraz și când îl întreabă Androne înadins ce părere are, răspunse răs-picat, înfruntând privirile tuturor:

— E just, tovarășe locotenent. Purtarea caporalului Ion Butnaru acasă a lăsat mult de dorit. Hariton nu mai putu răbda. Sări cu gura asupra lui Alexa, fără să mai poată ține seama că-s ofițerii de față:

— Da' fetei lui Maican să-i scrie, da? Cine l-a îndemnat pe Ion mai eri să nu se lase și să-i scrie Maricicăi? Nu tu?

— Eu? — se prefăcu Alexa mirat. — Nici pomeneală! Ioane, spune singur: te-am îndemnat eu vreodată?

Toate privirile se ațintiră asupra lui Ion Butnaru. Caporalul, cu ochii înlăcrămați și obraji — para focului, șovăi mult timp, neștiind ce să răspundă. Lui Hariton i se zbătea inima în piept, nebună de mânie. Iși îndemnă prietenul:

— Zi drept, Ioane!

Auzindu-i glasul, Butnaru își smunci capul în sus. După aceea se uită pe rând întâi la Alexa și apoi la Hariton. Clipea rar, parcă se trezea din vis. Sub masă, pe genunchi, mâinile i se frământau în neștire. Deodată, răsucindu-se spre Androne, furierul vorbi cu glas limpede:

— M'a îndemnat, tovarășe locotenent... Dacă nu m'ar fi îndemnat, n'aș spune. Ș'acu, tot așa: iar mă 'ndeamnă... Ce mă tot împingi, Alexa, la rău? Prieten mi-ești tu? Mă lipsesc de-așa prietenie....

Hariton răsuflă cu mare ușurare. De peste masă, locotenentul Androne îl privea lung, fără zâmbet și cu toate astea ochii lui albaștri zâmbeau.

Ieșiră curând din cancelarie. Alexa Drob plecă, deoparte, tăcut, târîndu-și pașii, cum făcea el totdeauna când nu-i era ceva pe plac. Ilie Docan, mergând la mijloc, între Butnaru și Hariton, râdea, mulțumit din cale-afară:

— Măi, Avacu, tu când o apuci într'o parte...o tragi bine! Măi, Butnarule... și tu Avacu... Măi, dac-ați ști voi cât v'am purtat cu grija! Băieți buni amândoi, de ispravă, muncitori... Ei! Ce vă strica pe voi asta era: Alexa Drob. Ca omida 'n copacul sănătos. Da' acu... Ha? Ce zici, Butnarule?

Ion Butnaru privi molatic spre Hariton:

— Ce să zic? Am trecut așa, printr'o cumpănă... — Și după o vreme:
— Tătuca, încolo-i om bun... numa' să nu i te pui contra...

— Da' cu Alexa Drob ce-are să fie, tovarășe sergent? întrebă pe neașteptate Hariton. — Nu că mă mai socotesc prieten cu el... să nu crezi... da' știi, ca om....

Mergeau toți trei pe aleie, umăr la umăr. Soarele le bătea în față și le lumina obrajii. Ilie Docan râse din nou, fără grijă:

— Il îndreptăm noi. Mai ales dacă v'îți pune și voi pe capul lui... acuma, c'o să fiți încă și 'n U.T.M.... Nu-l îndreptăm?

— Poate-l îndreptăm — zise Butnaru cu îndoială.

— Ori îl îndreptăm ori îl rupem — hotărî Avacum Hariton, neînduplecat.

VICTOR BĂRLĂDEANU

IRINEI

Fetei mele, care s'a născut în ziua
armistițiului din Coreea, când tatăl ei
asista la solemnitatea dela Panmunjon,

În ziua când la Panmunjon
Nam Ir semna izbânda vieții,
în pieptul tău al vieții s'von
svâcnea spre largul dimineții.

Te mângâiau senin, duios,
mâini calde, mâini de moscovite,
când tatăl tău sorbea setos
ale victoriei clipite.

...Eu nu știam că te-ai ivit
când mă aflu în marea sală
în care aprigă-a rășbit
lumina păcii triumfală,

dar parcă tocul lui Nam Ir,
prevestitor de zări senine,
de frumuseți și fericiri,
semna atunci și pentru tine...

CÂNTECUL RÂULUI CHINEZ

Sungari, Sungari
râu chinez înspumat,
dintre ceți fumurii
ca un vis te-ai iscat.

În apusul târziu
printre jonci pescărești
ți-am ghicit trupul viu,
te-am simțit că trăești.

A purtat apa ta
mâlul negrei dureri
și adesea gema
lăcrimând sângerări.

Sungari, Sungari,
jalea fiilor tăi
pe-ale zării țării
a aprins vâlvătăi.

Iar în valul svâcnit
ca un țipăt spre-azur
clocoteau 'năbușit
mânioasele uri.

...Au venit zile mari
când poporul — talaz
i-a svârlit pe tâlhari
de pe-al vieții grumaz.

Iar pe malu-ți înalt
Sungari, Sungari,
zori răsar, de smarald,
luminând bucurii.

...Printre ceți fumurii,
printre jonci pescărești
Sungari, Sungari
te-am simțit că trăești....

Panmunjon-Harbin, Iulie-August 1953

ȘEDINȚA

REPORTAJ

Prin săli auzi mișcare.
Fotolii se izbesc,
Sosește Poezia în mersu-i tineresc.
Sosesc poeți și critici, redactori de revistă.
„Tu vino lângă mine“, un visător insistă.
Se-aud cuvinte frante...
Perdele de brocard atârnă pe ferestre.
Afară e amurg...
Prin lustre de cristal luminile se scurg.
Simți bucuria'n ochii a zeci de scriitori.
Prin geamuri intră o boare din freamătul de nori.
Simți azi o frumusețe, cu mintea cât cuprinzi:
E viața care-și mișcă adâncile oglinzi.
Gândești la Maiacovschi,
La verva lui fierbinte
Când gloanțele'n rafale sburau printre cuvinte.

La ordinea de zi, să precizez se cade,
Erau înscrise'n frunte poeme și balade.

Am luat și eu cuvântul!
De nu l-aș mai fi luat
n'ași fi simțit că stilul mi-e parcă-un alt aluat.
Mă adreșam ideei de largă înfrățire
Tot căutând imagini, cu vorba cam subțire,
Și descriam războiul și pacea triumfală.
Dar cum duios mi-e tonul, suna cam trist în sală.
A fost o elegie? Un manifest poetic?
Din haine vechi, îmi pare, că fluturam un petic
Imi pare că scosesem din lada mea uitată
O rochie de paradă, cu mâneca brodată
Și că purtam la guler jaboul de dantelă...
Prin căile lactee vroiam să-mi tai stradelă!
Și îl simțeam cum cade cuvântul meu, minor.

Nu ți se par adesea cuvintele că dor?
 Și s'au lăsat în sală momente de tăcere...
 Când lupta-i mai aprinsă, un stil mai simplu cere...

Apoi ca'n toiul luptei când se'ntretaie spade,
 Când urcă luptătorii cântând pe baricade
 Așa se schimbă sala sub viile discuții
 Și iată cer cuvântul timizii și tăcuții.
 Poetul de alături începe și cuvântă,
 În glasul lui sunt aripi, ce'n spațiu se avântă.
 Dorește o poezie de toamnă și iubire.
 Visează și o cere:

„— Vedeți, e peste fire
 Ca tânărul ce iese spre seară din uzină
 Să nu dorească-un cântec
 Cu ploaie de lumină, cu glasul unei inimi,
 Cu-a dorului răsplată!
 El dela noi vrea Cântul!
 Poetu-i dăruiește un nou avânt de muncă!
 El, cartea cercetează și el visează-o fată
 Când liberă i-e viața, când viața-i poezie
 Lui, cine să-i arate cum cântecul se scrie?
 De vrei să-i spui iubitei că în privirea ei
 Tu vezi îndemnul luptei în care ard scânteii,
 E versul, care spune dorințele din noi:
 Să scriem poezie și pentru când sunt doi!

Apoi se pune-o temă, mai greu de rezolvat
 E vorba de poetul ce are și-alt mandat.
 De o parte el visează, și scrie poezie,
 De alta este critic!

Ce aspră meserie!

Când scriitoru-apare în două ipostaze
 E atacat de-adreptul și nu prin perifraze.

Deși i se aduce o critică orală —

Ai zice „verba volant“...

Persoana sa duală este țintită bine

Și sacra poezie săgeți aruncă'n critici —

Dar critica e vie!

Și iată o poetă din cele ce-au lucrat,

Să'nchine unei date, un cântec inspirat.

Ca să convingă sala cu cele ce ne spune

Recită poezia. Par versurile bune,

Dar s'a plimbat cu foaia prin prea multe redacții

Și prea mult îndrumarea i-a împărțit-o'n fracții.

Un redactor îi spuse că poezia-i bună

Că'n ea, și adevărul și cântecul, se-adună.

Un altul îi găsisese o importantă vină:

Că are mult lirism!

Vezi, asta-i grea pricină!

Al treilea redactor, ceva mai visător —

Spunea că'n vers lipsește lirismul, ca motor...

Dar cum cei trei redactori formau un colectiv
De cine să asculte poemul ei festiv?
Mergând din poartă'n poartă cu poezia'n mapă
E depăşit momentul!
Prilejul deci îl scapă.
Şi a rămas pe gânduri, cu degetul la tâmplă.
Iar un coleg îi spune:
— „Aşa e! Se întâmplă“.

Un alt poet ridică problema în alt fel:
El spune, că poemul spre-a'ndeplini un ţel
Ar trebui să fie independent de date
Să nu-şi aprindă farul la zilele fixate!
Că poezia scrisă cu iz de calendar
Îşi pierde prospeţimea şi suflul, în zadar...
Când fondul ei ţinteşte aprinse vecinicii,
Ea, să trăiască numai o oră, sau o zi?
Un scriitor răspunde — din vechii luptători
din cei ce şi-au dat visul, trecând prin închisori.
El crede, tălmăcirea, a nu fi cea mai justă:
Când inspirarea-i largă, nu data este îngustă!
Zic alţii: Când alegem o zi din calendar
Ca s'o cântăm,
Noi facem din ea un îndreptar.
Dar poezia scrisă să fie poezie —
E tot ce i se cere: Mesagiu 'nalt să fie!
Noi ştim că lupta-i una şi visul unul este
Şi că poetul cântă eroica poveste
Dar ziua care trece şi ziua viitoare,
Indiferent de dată e o spadă'nvingătoare!
Şi cântecul ca viaţa, ca sufletul din noi
Menit e să ridice eroii din eroi!

Şi iar se'ncege vorba între idei şi fapte
Şi nimeni nu-şi dă seama că vine miez de noapte.
Târziu spre ora două, când s'au trezit cocoşii,
Şedinţa se închide sub faldurile roşii.
Tu simţi în atmosferă ceva că s'a'ntâmplat,
Că ai scris tu însăşi, un act adevărat.
Că ori şi ce discuţii s'ar duce şi s'ar face,
In miezul lor trăeşte îndemnul pentru Pace!

Te'ntorci târziu spre casă
Tăcerea străbătând
Şi'ntorci în broască cheia
Cu Maiacovschi'n gând.

ALEGERI DE IERI... ALEGERI DE AZI

REMUS LUCA

FLOAREA DIN GRĂDINA NOASTRĂ

Vichentie Pântea a fost de când îl cunosc, un om pizmaș și plin de patimă. Așa l-a cioplit viața — fără milă. Omul, oricât de harnic și de priceput, când apucă cincizeci de ani cu o casă de copii și cu sărăcia după cap, iar drept mângâiere o muiere arțăgoasă cu sufletul secăt de atâtea necazuri — trebuie să fie de fier ca să poată rămânea bun și blajin. Vichentie n'a fost de fier.

Acum, o să spui dumneata, iubite prietine, sărăcia s'a mai domolit. Soarta râde azi către cei săraci și harnici. Iar eu ți-o răspunde că un păr strâmbat și răsucit de vânturi ani și ani de zile, nu-l poți îndrepta lesne.

Așa a intrat Vichentie și în vremea noastră, pizmaș și plin de patimă. Nici înfățișarea nu i s'a îmblânzit peste măsură. Tot așa de întunecat i-a rămas chipul uscat, colțuros, așa de încruntată fruntea, tot așa de aprinși ochii sub sprâncenele sburlite. Și când vorbește, parc'ar da trânta cu cineva.

Nu s'a muiat Vichentie nici după ce-a căpătat trei iugăre de luncă, în patru's'cinci, nici după ce doi din féciorii lui mai mari au primit pământ la Apalina unde's însurați, iar trei dintre cei mai mărunți i-au plecat la școli în Reghin și la Târgu-Murăș, și nici chiar după ce s'a înscris în partid. În sufletul lui s'a închegat în anii aceștia din urmă, încetul cu încetul, o credință: că el are acum dreptul la orice, că nimic nu poate plăti suferințele și chinul care îi bântuiseră viața, că nu-i iertat nimănui să i-o ia înainte.

L-am împins chiar și noi, oamenii din sat să-și împlânte în cap credința asta.

În patru's'cinci, după ce-am chibzuit și ne-am sfătuit, l-am alungat pe Bobletec din scaunul de primar și am pus pe unul de-ai noștri, pe Pântea Vichentie. Primar rău nu pot spune c'a fost; potlogării n'a pus la cale, câtă vreme a stat în fruntea satului, și cu slăbiciunea lui pentru curățenie și rânduială, a făcut comuna mai arătoasă, a îndreptat șanțurile, a reparat podurile, a pietruit ulița cea mare, s'a gândit de cărămizi pentru casa comunală, a adus reproducători de soi. Dacă stai și te gândești, nu-i puțin lucru. A scos însă la iveală și năravuri care nu-i plac poporului. Vorbea de sat și zicea: Eu. Telefona la plasă și grăia: Eu am făcut asta, eu am dres aia, termin azi cutare, până mâine pregătesc cutare. Urâtă meteahnă! Pe urmă s'a stricat cu oamenii, se răstea la ei, îi ocăra din te miri ce, suduia și bătea cu pumnul în masă chiar și față de oameni mai bătrâni ca el. Știi, în timpul acela au fost declarate Ponoarele noastre sat model. I s'a părut

lui Vichentie că cinstea asta-i numai pentru sine. În loc să se facă mai bun, s'a stricat; neprietenia lui față de oameni parcă a crescut. Dacă vreunul n'avea vreme în ziua sorocită pentru prestație ori întârzia cu plata dărilor, Vichentie îl chema în *cântălarie*, se zburlea ca un mistreț și răcnea: „Ce? Te împotrivești puterii populare? Te dai cu dușmanii poporului? Reacționarule! Ți-arăt eu ție!” Și nu mai răbda critica nici să-l tai. Se încrunta, răspundea scurt, săgetându-te cu ochii lui de păcură. „N'am lipsă de sfaturile voastre. Știu și singur ce trebuie să fac. Cunosc eu nevoile poporului că și eu sunt din popor.” Treaba a ajuns până acolo, încât a trebuit să-l discutăm în adunarea organizației de bază; ne-am pus toți cu gura pe el: „Te-ai rupt de mase, Vichentie! Te-ai îngâmfat; te-ai birocratizat. Așa nu mai merge. Trebuie să faci o cotitură, Vichentie!” El, nimic. Vezi că și organizația se gândise cam târziu la asta, și nici n'a stăruit destul.

Cine știe cum s'ar mai fi alcătuit lucrurile, dacă în primăvara lui patru's-nouă nu s'ar fi întâmplat instalarea comitetelor provizorii. Atunci Irina lui Ispas a fost numită președinte, iar Vichentie vicepreședinte. Din această clipă a isvorît dușmănia lui Vichentie împotriva Irinii, întâi ca un pârâiaș al nemulțumirii și al pizmei, care apoi cătinel, cătinel, s'a făcut apă mare și adâncă, asemenea Murășului nostru. S'au aflat oameni care i-au stat într'ajutor, având grijă ca apa urii lui să nu sece ori să se subție.

Noi pentru Vichentie ne-am bucurat. Ce-am zis? I s'or risipi fumurile din cap, și-apoi nici vicepreședinte nu-i glumă.

Altfel s'a gândit el. Câteva zile nici la binețe n'a răspuns; trecea numai pe uliță, închis în sufletul lui, împungând pe oameni cu priviri pline de răutate, parc'ar fi vrut să spună: Mi-ați copt-o! M'ați furat de dreptul meu. Da' las' numa'!

I-a trece, am cugetat noi și nu ne-am mai bătut capul cu el. Ai să vezi și d-ta mai încolo că nu i-a trecut.

Iar Irina, dintru început, ni s'a arătat alt soi de om. Pot zice că până să vie ea, casa comunală a stat cu ușile închise. Vichentie ședea în dosul lor și ieșea la lumină, numai când trebuia să dea ordine și dispoziții. Irina a deschis ușile astea către sat. Chiar așa! Dar așteaptă să vezi cum s'a întâmplat și-ai să cunoști ce suflet de om îi Irina noastră.

A fost, dacă-mi aduc bine aminte, într'o Joie; dimineața se ținuse o sedință cu un tovarăș dela județ; Vichentie a predat, tăcut și vânăt la obraz, cheile, situațiile și tot ce trebuia. (Eram și eu de față, că am — mă rog frumos — o funcție la Sfat, îs curier și om de serviciu, și toate câte ți le spun le-am văzut cu ochii mei și le-am auzit cu urechile mele). Irina era fericită, dar nu se arăta, strângea buzele și umbla mai mult cu ochii plecați. Dar la hârtii se uita bine, de parc'ar fi vrut să le învețe pe dinafară. Unele hârtii nu-i plăceau, că numa' o vedeam că țuguie buzele și face ttttt! — apoi întorcea ochii la Vichentie și-l privea țință, cu un fel de părere de rău, parcă l-ar fi întrebat: cum se poate? Iar el se înegrea și mai tare la obraz și o înfrunta mut, încruntându-se: Uite-așa! Se poate!

Ar fi trebuit să stai acolo, ca mine, pe-un scaun, tras într'un colț, și să-i vezi, fără să scoți o vorbă, și să te miri cum mă miram și eu.

El, Vichentie, o matahală neagră, ciolănoasă, smâncită și amenințătoare în toate mișcările sale, iar ea, Irina, o nevăstuță prizărită, nici neagră, nici bălană, nici frumoasă, nici urâtă, mică și pierită, de nici n'o iei în seamă dacă o vezi în mulțime. El arunca vorbe rare, răstit, de parcă mai bucuros ar fi dat cu pumnul; rar grăia și ea câte un cuvânt, dar așa, moale, prietenos ca atunci când îngâni un copil. Eu înțelegeam că Vichentie n'a pierdut orice nădejde și ar vrea ca această femeie să se teamă, iar el să

comande ca și înainte. Femeia nu se temea. Spun drept, de asta mă miram mai tare ca de toate.

Irina a rămas toată ziua în *cânțalarie* și a cercetat de-amănuntul toate registrele, toate tabelele și situațiile, iar veselia i s'a mai ostoit. Mai către ojină, m'a luat de-o parte și mi-a spus:

— Bade Filoane, poți chema până mâine seară tot satul la adunare?

— Dacă-mi dai ordin, pot.

— Bine. Cheamă-i să vie toți, și bărbați și femei.

— Și femei?

— De bună seamă! Și a răs la mine: Te miri?

Atunci, în lumina blândă a soarelui ce scăpăta, am văzut că Irina avea ochi tare frumoși, verzi ca frunza de calapăr. Și mai frumoși erau când râdeau, atunci parcă grăiau către tine: fă așa precum zic.

Eu am răspuns cam cu jumătate de gură:

— Nu mă mir. Dece să mă mir?

Da' inima mea numai eu o știam — că'nainte Vichentie cu greu răbda ca femeile să s'amestece în treburi cu adunări și politică.

Am fost pornit apoi prin sat de i-am chemat. La fiecare casă întăream și de două ori:

— Să vie și femeile.

Au fost și din aceia care nu s'au mirat de fel. Ziceau:

— Așa se cade. Or veni și femeile.

Alții spuneau:

— Unde președintele ăl nou îi muiere, le cheamă ca să aibă protecție.

Mulți se mirau și nu-și ascundeau mirarea:

— Cum îi mai putea scoate o vorbă, dacă's femei la adunare? Îți vedea voi c'om ajunge noi bărbații să facem de mâncare și să spălăm hainele.

Apoi mă întrebau pe mine:

— Cum îi cu președintele ăl nou? Cum îi când îți comandă o femeie?

Eu răspundeam glumind:

— Cum să fie? Parc'acasă nu tot o femeie îmi comandă!

Râdeau și treceau la altele. Vedeau ei bine că nu vreau să zic nimic. Spun drept, mă temeam să nu mă fac de poznă; pricepusem eu încă de dimineată că Irina asta nu-i jumătate de om, măcar că-i mărunță la făptură.

La adunare, ăia ce se mirau s'au mai rărit. Irina a început ca un gospodar, fără multe ocolișuri și predici:

— Uite ce-i: trebuie să facem un plan de lucru.

Noi ne-am uitat unii la alții și-am ridicat din umere. Spusese: facem, — nu ca Vichentie: fac. Iar noi ponorenii sântem oameni făloși și nu ni-i la îndemână când alții se arată mai cu moț ca noi și își agonisesc laudă pe spinarea noastră. Așa că, spun drept, ne-a plăcut cum grăia Irina.

— Uite sarcinile, uite ce putem noi. Planul așa să-l facem, zicea ea, ca nici sarcini neîndeplinite să nu rămâie, dar nici peste puteri să nu ne încărcăm.

Acum am și răs, uitându-ne unii către alții, că ne plăcea și asta; omul prevăzător îi aproape înțelept — cu astfel de oameni n'ajungi niciodată rău, chiar dacă nu ajungi totdeauna bine.

Pe urmă a adăugat:

— Acum să vedem ce ne lipsește. Cine cere cuvântul?

Hm! Uite un nărav care pe Vichentie nu-l prea sâcâise; el mai mult lui își da cuvântul, chiar și la adunări. Acum nu mai râdea nimeni. Tăceau toți, nemailuându-și privirile dela Irina. Înțelegeam după chipurile lor grave că fiecare cugetă cam la același lucru: întrebări de felul ăsta, Vichentie

al nostru n'a zămislit des; el mai mult s'a zdrobotit pentru lucruri care împodobeau satul și-i făceau lui nume bun, — nici alea nu-s de aruncat, dar mai întâi îs nevoile omului, și-apoi să vie și frumusețile.

După ce un fărtaș de ceas nu s'a încumetat nimeni la cuvânt, s'au trezit de-odată vre-o douăzeci că ridică mâinile. Irina i-a ascultat pe toți cu răbdare, nu l-a oprit pe niciunul, n'a strigat la nime' și nu s'a supărat nici atunci când Matei, crâșnicul dela biserică a mormăit râzând hăbăuc: „nu-i destul rachiul la cooperativă”. Da' când noi ne-am stropșit la el, că: „taci, mă, feștilă” (așa-l proclim noi pe beutorul ăsta) — Irina a ridicat mâna: — N'aveți cuvântul. Lăsați-l să termine. Vom hotări la urmă cu toții, dacă are sau nu dreptate. N'aveți dreptul să-l opriți să vorbească.

Am făcut planul acolo, cu toții, c'a ținut adunarea până târziu după miezul nopții. Ne-am împrăștiat pe urmă pe la casele noastre, cu gânduri amestecate în cap. Adunarea ne plăcuse. Ne plăcea și planul. Dar ne îndoiam. Și eu mă îndoiam, de ce s'ascund? Așa eram noi ponorenii, ne apropiam cam cu fereală de tot ce s'arăta altfel decât cunoscusem noi și credeam anevoie în înoini. Așa ne-am fost învățat din ce-am pățit noi și moșii noștri.

Da' uite că acum s'a întâmplat altfel decât știam noi și ne așteptam.

Peste șase luni au rămas puțini să se mai îndoiască. Se făcuse creșa. Drept că mai lesne ca altele și destul de repede. Irina mobilizase femeile, iar femeile s'apucaseră să-i lămurească pe bărbați, iar noi, ce mai tura-vura, ne-am dus cu toții și-am pus mâna și'n două dumineci nici n'am avut ce lucra. De-aici am cunoscut noi că muieruța asta știe de unde și cum să înceapă o treabă. Și ăsta-i semnul ăl dintâi al gospodarului. Se făcea și cărămidăria. Aici s'au râșnit mai multe vorbe. Cei mai bătrâni și cu case nu prea voiau, că cică ei nu au lipsă de cărămizi, iar cei mai tineri nu voiau numai ei singuri. Noi cei din organizația de bază mergeam și munceam, iar seara umblam cu agitația pe la case.

Se pricepea Irina și la o treabă ca asta și, când și când, mergea și ea cu echipele de agitatori. A venit și cu echipa mea într'o seară. Ne opriserăm la Ciuculă. Era un om sărac cu mulți copii și de-aia era lacom de câștig; cât ce-avea o țărucă de vreme, intra cu ziua pe la unul și pe la altul, ori încărcă și descărca vagoanele în Răstolița, la fabrica de cherestea. ăsta în ruptul capului nu voia să iasă s'ajute la cărămidărie: că nu și nu, că are copii mulți și trebuie să-i hrănească și să-i îmbrace. Nici noi nu-l prea zoream, c'asa ne-am fost înțeleș la organizație: numai cu bună înțelegere și fără sfadă.

Irina a început să vorbească despre copii, că ce-mai fac? Cum învață? Și ofta:

— Tare-s greu de crescut.

— Tare, ofta și Ciuculă.

Apoi Irina râdea:

— Da' nici bucurie mai mare în viață!

— Așa-i, râdea și gospodarul.

— Greu până cresc și se'nfiripă. Pe urmă-i mai lesne. Te-ajută și ei.

— Că bine zici. Te mai ajută. Așa-i rânduiala'n lume.

— Dar oricât îi de greu să-i crești, treaba asta n'ai lăsa-o pe seama altuia.

— Cum s'o lași? Is doar ai tăi!

— Așa-i cu toate. Ii greu când le'ncepi. Pe urmă, ți-s de ajutor.

Și tot așa, blând, când râzând, când oftând, a pomenit de toate câte se făcuseră în sat, și-acum le trăgeam folosul, numai de cărămidărie n'a zis nimic. Pomenea de creșă și de grădiniță, unde-avea și Ciuculă doi țânci.

Pomenea de școala ce-o vom ridica la primăvară, unde umblau și trei copii de-ai lui Ciuculă. Iar Ciuculă se făcea când alb, când vânat la obraz și se uita când în podele, când în grindă. (El nici la creșă n'ajutase și nici la școală nu se gândea s'ajute).

La sfârșit, Irina a mai oftat odată:

— Da' se fac greu... De s'ar găta numai cărămidăria asta, c'am avea cărămizi ieftine de tot... Ar fi și autoimpunerea mai mică. Ar rămânea mai mult pentru copii.

Și-a răs iar, ridicându-se să plece. A mai adăugat:

— Dacă poți, hai și dumneata să ne ajuți. Da' numai dacă poți, că noi nu silim pe nimeni. Apoi, noapte bună.

A treia zi, duminica, a venit și Ciuculă și cu feciorul lui mai mare, la muncă la cărămidărie.

După un an și jumătate, numai Vichentie mai era împotriva Irinii (pe Bobletec și pe ălalalți de-o seamă cu el nu-i întreba nimeni, că-s chiaburi) — fiindcă vezi dumneata, toate câte le făcuserăm și mai aveam să le facem, într'un fel foloseau fiecăruia. Uite, căminul cultural, pe-atunci încă netencuit, da' sta sub acoperiș și, școala nouă, care se zărește acolo la poalele muntelui, sub brazi — tot atunci le-am făcut, prin muncă voluntară; iazul poți să-l vezi și să te și scalzi în el, că-i curat ca lacrima, și-i bogat în pește, (dacă ai permis, poți ieși cu undița pe mal, dacă n'ai, mai bine lipsă, Irina nu cruță nici pe tătâne-său și amenda-i cam măricică). Din iazul ăsta am scos peste trei ani o vână de apă în pâraul morii, de-am urnit microcentrala. (Vezi, Irina se gândise încă de-atunci la asta).

O femeie, ai să zici dumneata, singură cu capul ei să fi făcut atâtea (că nu-s numai câte ți le-am înșirat)? Cum? Când? Unde? Ei, află că tocmai aici văd eu înțelepciunea ei; că nu le-a făcut singură cu capul ei, ci le-am făcut noi toți, iar Irina nu pierde nici un prilej ca să spuie: „Uite ce au făcut oamenii din satul nostru“. Asta nu poate să nu ne placă; nouă ponorenilor ne cade bine când avem cu ce ne lăuda.

Și uite-așa, încetul cu încetul, s'a lămurit și în mintea mea de ce o îndrăgiseră femeile și-acum o îndrăgeam și noi, că așa se întâmplă lucrurile în viață. La început n'am fi dat doi bani pe ea și-ai să vezi îndată ce-am făcut peste doi ani pentru ea. Irina nu-i mândră și nu se rușinează să-i întrebe pe oameni în adunări, să-i cheme ori să-i caute să se sfătuiască; are un meș-teșug să întoarcă în așa fel lucrurile, încât să juri că te-ai gândit dela început la hotărîrea ce s'a luat. Și nu c'ar fi proastă ori fricoasă; dar nu odată s'a întâmplat ca adunarea să vrea una, iar Irina să vrea tocmai pe dos. Uite, așa a fost cu ariile. Nimeni nu voia să treere la arie. Chiar eu m'am sculat și-am zis:

— Nu vreau arie. Poftesc să vie batoza la mine în ogradă, iar eu s'o aștept din târnaț, cu mâinile vârite în șerpar; boabele scuturate să le ciugulească găinile mele, iar când totul a fi gata, să-l chem pe mașinist și pe ceilalți la masă, să-i cinstesc cu vinars și cu papricaș de pui, iar ei să-și lingă degetele și să zică: Ai, bade Filoane, să-ți trăiască boreasa, că bună mâncare știe să facă. Iar eu să le răspund: — Trăiască, nu zic ba, iar mie să-mi dea Dumnezeu putere să-i pot răbda știința. Așa-i cum spun eu. Dece să stricăm obiceiul?

Toți au răs, pentrucă toți, ori aproape toți, ca mine gândeau. A răs și Irina și a grăit:

— Dacă-i numa' atâta, atunci chiar dumneata, bade Filoane, ai să-ți cari grâul încă mâine dimineață la arie.

— Asta una eu n'o cred.

— Ți-i milă, văd, de boabele scuturate.

— Mi-i milă, cum să nu-mi fie? Și de foc mă tem, că de dă un foc, arde tot grâul satului. Da'n ogradă la mine, arde numa' stogulețul meu. Mai rămâne de unde pot cere împrumut. Da' gândesc c'oi avea grijă să nu iee foc.

— Apoi, pe-un gând suntem.

— Ptiu! — Și mi-am stupit în sân. — Cum sântem noi pe-un gând?

— Apoi așa, că și dumneata și eu vrem ca boabele să nu se piardă din grâul nostru. Așa-i ori nu-i așa?

— Așa-i.

— Și nici dumneata, nici eu nu vrem să fie foc. Așa-i?

— Așa-i.

— Și vrem să gătam iute și să plătim ieftin. Așa-i ori nu-i așa?

— Așa-i.

— Ei, de-aia îmi duc cu grâul la arie. Așa-i?

— Ba, nu-i așa.

— Cândește-te un pic, bade Filoane: mașina bună nu lasă să cadă nici un bob. Noi aducem mașină bună, mai nouă. Dacă pică vre-un bob, îl tragem la răspundere pe mașinist. Că doar facem contract. Iar de foc, cum ai zi și d-ta, om avea grijă să nu fie, că doar la arie nu ești numai d-ta, că-s câteva sute. Și-om pune pază din oameni de-ai noștri.

Eu am făcut: Hm! Că n'am știut ce să zic și-am șezut înapoi la locul meu.

— Cât despre vinars și pui, să mă chemi și pe mine, acolo, în umbra stogului dumitale de paie, și-am să-ți fac o urare de viață lungă și dumitale și boresei dumitale. Dece stricăm obiceiul, dacă-l facem mai de folos?

Apoi ne-a socotit leu cu leu cât plătim mai ieftin și cu câte zile gătam treeratul mai devreme, dacă nu mișcăm batoza din loc. Auzi? Preznelul ăsta de femeie a stat o noapte întreagă și-a socotit bob cu bob și minută cu minută, de-am rămas toți cu gurile căscate. Până la urmă, nimeni n'a mai mârâit.

Când ieșeam din adunare, ziceam către Iordan, vecinul meu de peste drum: — Nu ți-am spus eu, măi Ioane, că pe arie-i mai cu folos? — Doar pe-un gând am fost, Filoane! (Pe-un gând da, dar nu pe ăsta, și mai bine că n'am lungit vorba). A doua zi, încă înainte de răsăritul soarelui, mi-am descărcat primul car de snopi pe arie, la zece pași de batoză.

Uite așa era Irina. Fără sfadă, cu o glumă, cu voie bună, tăia cărare și într'un perete de piatră. Știa cum să stăruie, blând, cuviincios, ca să nu mânîie pe nimenea — și se uita la tine cu ochii ei verzi, buni și prietenoși, așa cu un fel de dojană în luminile lor, de-ți pieria piuitul.

În vremea asta, Vichentie își țesea în ascuns, cu migală, ca un păianjen, răzbunarea lui. Durerea el nu și-a vândut-o la nimenea — că prieteni nu avea, dar dușmănia nu și-a ascuns-o față de Irina. Nădăjduise dintru început că ea se va încâlci în treburile comunei și că greșelile or pune-o bine și n'a vrut să miște nici un deget ca s'o ajute.

Il ruga bunăoară să alcătuiască un raport despre situația semănăturilor, iar el răspundea cu răutate:

— Asta-i treabă de președinte.

Ori îl întreba despre cine știe ce acte lucrate mai de mult:

— Tu trebuie să știi, că ești președinte.

— Dar s'au lucrat pe când erai dumneata primar.

— Nu știu. Am uitat.

În sat, printre oameni, scornea vorbe despre ea: că-i nepricepută, că-i

proastă, că-i risipitoare, că n'are autoritate, că cine ascultă de-o femeie?! Dar cine ținea urechea la el? Oamenii vedeau și judecau.

Irina cunoștea dușmănia lui Vichentie și auzea de clevetirile lui, și nu se supăra. Încerca să-l îmbune, să-l împace, să-l facă să lucre pentru sat cum mai lucrase; umbla să-i deie răspunderi, dar el nu voia să aibă nici o răspundere. Credea că Irina se teme de el și de-aia îl tot ogoaie, grăindu-i cu bunătate. Și se făcea și mai rău.

Odată însă s'a mâniat și Irina.

Cercetând ea registrul de impuneri, a găsit câteva nepotriviri. Registrul îl întocmise Vichentie. Il trecuse acolo chiabur pe Moldovan Valer. Ăsta avea numai zece iugăre de loc și slugă ținuse numai într'un an când fusese betea, iar feciorul său se afla în armată. Vichentie nu-l purta la inimă, dintr'o pricină mai veche din tinerețile lor. Atunci Vichentie se plăcuse cu Floarea lui Scoruș, dar părinții fetei n'au dat-o după el, că n'avea pământ, au măritat-o cu Moldovan Valer, care avea vreo cinci iugăre și-o junincuță. Vichentie îi om zăcaș și n'a uitat. Acum l-a vârit pe Valer la chiaburi.

— Badea Valer nu-i chiabur, a spus Irina.

— Ba îi, dacă-ți spui. A avut slugă.

— Numai un an, când a fost nevoit. Nu putea lăsa pământul paragină.

Și-așa au ținut-o vre-o jumătate de ceas. Vichentie vedea că Irina are dreptate, dar nu se da. Pân'la urmă a făcut-o coadă de topor a chiaburilor.

Atunci am văzut-o pe Irina încruntându-se și fulgerând cu ochii.

— Bade Vichentie, ai grijă de gură, că ești om bătrân. Știe tot satul de ce-l dușmănești pe badea Valer.

Vichentie a început să răcnească.

— Mă duc pân'la dumnezeu pentru dreptatea mea.

— Aici să nu strigi — i-a spus Irina. Să ai respect pentru casa comună.

Apoi a tăcut. După o bucată de vreme, a început să vorbească iar. Mai moale, și tare supărată.

— Treaba dumitale, dacă-l urăști, da' n'ai dreptul să năpăstuești pe nimeni. Așa făceau primarii cei vechi.

Și nu s'au lăsat nici Irina, nici Vichentie. Tărășenia a ajuns până la județ. Moldovan Valer a fost dat înapoi între mijlocași. Noi am zis: uite frate! Dar Vichentie și mai rău s'a înveninat.

Irina nici nu s'a încălțit, nici greșeli n'a făcut. Când ascultă și de oameni și faci după cum cer nevoile lor, atunci greu ajungi să greșești. Chiar și pe mine mă întreba, nu se uita că-s om de serviciu și că ea mi-i șef, ci se uita la tâmplele mele albite și mă cinstea pentru câte am îndurat și pățit în viață.

Rău s'au sfădit Vichentie și Irina pentru cooperativă. Trebuie să știi că noi am făcut cooperativă înaintea altor sate, dar omul pe care l-am pus acolo nu s'a prea priceput și a trebuit să-l schimbăm. Vichentie, încă pe când era primar, a pus acolo pe Pițulă, al doilea ginere al lui Bobletec, care ținuse o vreme făgădău la Voivodeni; noi am cam cârnit din nas, dar Vichentie ne-a lămurit pe loc: „Ăsta-i priceput în comerț. Las'că știu eu ce fac“.

Pițulă ăsta-i un omuleț grasuț, frumușel, care umblă îmbrăcat ca pe la oraș. Are un obicei de râde mereu și te bate pe umăr. Îi prietenos și glumeț, dar așa, râzând, glumind, te fură, te înșeală, te minte și te batjocorește. Pe Vichentie l-a orbit cu priceperea sa la registre și cu rânduiala în prăvălie, dar pe oameni i-a nemulțumit pentru că făcea speculă cu gazul nostru și cu alte mărfuri și împărțea lucrurile mai bune pe sprânceană.

Cunoștea și Irina cele ce se întâmplaseră și se întâmplau la cooperativă. Când a gândit ea că a venit vremea, a chemat adunare, a cercetat, s'a sfătuit cu cei din biroul organizației de bază, apoi s'a dus la plasă la Uniunea Cooperativelor și a cerut schimbarea vânzătorului, fără să-i pese de răcnete și amenințările lui Vichentie. Și Pițulă a fost schimbat.

Vichentie a socotit schimbarea lui Pițulă ca o palmă pe obrazul său. S'a mâniat și învățătorul cel bătrân, ieșit la pensie, Ioniță Grigoraș, care ține pe fata a mai mare a lui Bobletec, — cunoscut așa dar cu Pițulă — căci și dumnealui avusese foloase dela cooperativă, și-acum i se tăiau.

Mâniile astea două i-au unit pe Vichentie și pe Grigoraș într'o prietenie vinovată, a dușmăniei și a urzelii la întunec. Așa a început Pântea al nostru să se ticăloșească, așa am pierdut noi un om care ar fi putut deveni bun, dar de care noi n'am avut grijă.

Grigoraș îi purta Irinei sâmbete mai de multă vreme. Când s'a fost făcut grădinița de copii, Grigoraș a vrut cu tot dinadinsul s'o vâre acolo pe Fira, pe nevastă-sa, zicându-și că asta-i o treabă ușoară și o leafă mai mult la casa omului nu strică. Irina însă a rămas neclintită: „Ii fiică de chiabur. Nu se poate!“ Grigoraș a plecat trântind ușile. La grădiniță a fost numită o fată cu școală. Iar oamenii cu copii de grădiniță s'au bucurat.

În iarna lui patru's'nouă, Bobletec n'a vrut să deie cotele, că cică n'ar fi avut bucate. Grigoraș umbla să-l scape de ele, zicând că-s prea mari, că Bobletec n'ar fi chiabur, c'aici îi numai dușmănia Irinii (Acum, la dreptul vorbind, nu găsești om în sat care să nu-l dușmănească pe Bobletec). Irina i-a demascat pe amândoi într'o adunare și a scris și articol la gaza noastră raională.

Și așa cum zic, Grigoraș s'a împrietenit cu Pântea și au pus la cale niște sforării de toată scârba. Dus de patima lui oarbă, Vichentie nu vedea că se înămolește în neomenie — omul ăsta, care în viața lui n'a crezut nimănui, până când n'a avut zece mărturii, și-a pus de-odată toată încrederea în Ioniță Grigoraș, șobolanul ăsta slinos, care seamănă la nărav cu vulpea și la fire cu dihorul. Bine că nu mai învăța pe copii, că pe Vichentie știu că l-a învățat. S'au apucat și au scris denunțuri: că Irina și-a pus la cooperativă un neam de-al ei; că a tăiat lemne din pădurea comună și nu se știe ce-a făcut cu ele; că poporul n'o vrea de președinte.

Anchetele i-au făcut de minciună. Ilarion, vânzătorul cel nou, era un fel de neam de departe cu Irina, dar numai din întâmplare, pentru că la noi, dacă cercetezi amănunțit, fiecare îi neam cu jumătate din sat, și-a-poi vânzătorul cel nou muncea frumos și cinstit, că-l țineam din scurt și-l controlam des. Lemnele tăiate din pădurea comună au fost date la școală, la grădiniță, la căminul cultural. Iar când am auzit că cică „poporul n'o vrea pe Irina ca președinte“, am râs de s'a cutremurat pământul sub noi.

Când în toamna lui cincizeci ne-am adunat să propunem candidați pentru sfatul popular, întâi și întâi ne-am gândit la Irina lui Ispas. Pe ea am scris-o în fruntea listei. Și nimeni nu se îndoia că vor vota-o toți.

Incheiaserăm muncile de toamnă și ne pregăteam pentru iarnă. Ne apropiam de ziua alegerilor ca de o sărbătoare. Și eram liniștiți în sufletul nostru că vom alege în fruntea comunei pe cei mai potriviți.

Trăznetul din senin a căzut cu vre-o câteva zile înainte de alegeri. Atunci a venit o dispoziție dela biroul electoral al raionului (că raionarea se făcuse), s'o ștergem pe Irina de pe listă, că s'a dat contestație, că Irina nu-i vrednică să candideze. Ei, frate dragă, asta pe toți ne-a întors

pe dos. Am și ghicit îndată cine fusese cu contestația, căci Vichentie, care era de față când s'a citit dispoziția, a început să rădă tare (și nu-l mai văzusem râzând de câțiva ani încoace). Irina s'a făcut albă la chip, a închis ochii și s'a răzămat de masă, dar n'a zis nimic.

Vestea s'a întins cât ai bate în palme. Au început a veni oamenii să întrebe. Intr'o jumătate de ceas atâta lume se strânsese că nu puteai scăpa jos un ac. Și eram cu toții neliniștiți. Vichentie plecase nu se știe unde, iar Irina răspundea numai atâta:

— E dispoziție.

Avea ochii plânși și parcă vorbea prin somn, așa era de amestită. (oricât îi de vitează, e doar femeie și-i mai simțitoare la suflet ca noi bărbații).

Numai că noi, ponorenii, nu suntem de mămăligă. Noi atâta am tot fost bătuți de viață, pe văile astea sterpe, că ne-am făcut ca piatra din munții noștri, mai curând ne sfărâmăm, dar muiați și îndoțiți nu ne lăsăm.

N'am mai așteptat să se întoarcă Moldovean, secretarul de partid dela Reghin și n'am ascultat de Irina, care zicea:

— Nu se poate. Nu îngădui întrunirea. E dispoziție și gata.

Iar eu:

— Nu poți opri adunarea. Avem dreptul să ne întrunim.

Pănciușu, unul nalt și negricios, care-a fost în divizia Tudor Vladimirescu, eră tare supărat și a strigat:

— Să n'o lăsăm la adunare pe președintă.

— Nu poți să n'o lași la adunare, dar noi, majoritatea, hotărîm.

Am și făcut îndată adunarea, că era acolo tot satul.

Acolo să fi fost dumneata, să vezi și să asculți. Nu știu cum ar fi scăpat Vichentie, de-ar fi fost de față. Strigam toți și ne făceam din clipă în clipă mai mânioși.

— Dece s'o șteargă? Să ne întrebe întâi pe noi.

— Altu' mai bun n'avem.

— Aici îi mâna lui Vichentie.

— Și capu' lui Grigoraș.

Hurduc, baciul, ăla de s'o trântit și cu ursul, s'a suit pe-un scaun și striga, cu ochii holbați și cu bota ridicată sus:

— Dați-mi-l pe Vichentie, să-i moi un pic oasele.

Atunci s'a făcut huiet mare și toți strigau:

— Să vie Vichentie.

M'am sculat în picioare și s'a făcut un pic de liniște. Zic:

— Nu-i poți muia oasele tu sau eu. Este lege și sânt judecători. Ei vor hotărî ce facem cu ei. Și avem vreme și mai târziu să ne judecăm, că nu piere lumea. Da'n'are vreme să aștepte lista de candidați, că duminică trebuie să alegem. Și trebuie s'o alegem pe Irina. Întâi să știm cine a luat dispoziția asta și dece. Să știm cui i-a trebuit, că nouă nu.

— Așa-i.

— Să mergem să vedem.

— Toți nu putem merge.

— Să trimitem delegați.

Irina sta pierită într'un colț, albă la chip și tot murmura:

— Nu-i bine ce faceți. Nu îngădui.

Dar acum, odată, nimeni n'o mai asculta.

Îndată am ales delegați să meargă la raion și să afle ce și cum; pentru că noi pe Irina o voiam deputat și președinte și altfel nu voiam.

Am fost ales și eu delegat și cum eram mai bătrân și-aveam și o

funcție la sfat și eram așadar mai umblat în treburi oficiale, m'au rugat să vorbesc eu în numele delegației.

La raion, la biroul electoral, am dat de-un tinerel, cam fricos și cam neumblat prin lume. El o ținea una și bună:

— Acum n'avem timp de anchetă.

— Dar noi o vrem pe Irina președinte. Și după cât cunosc eu legea, voința alegătorilor, adică a noastră hotărăște.

— Contestația e serioasă.

— Să ne spui ce zice contestația.

— Irina Ispas a luat din grâul colectat și l-a dat părinților ei.

— Asta cine-a mai scornit-o?

— Nu-i scornită. Semnează doi martori.

Martorii erau Daraban, căruțașul și Matei, crâsnicul, beutorii și slabii ăia, care-s și cam nătântoci pe de-asupra.

Zic eu:

— Apoi, sănătate bună. Contestația asta o poți rupe, că nu-i așa cum zici dumneata, *serioasă*.

— Nu pot, răspunde el. N'avem timp pentru anchetă. Vom vedea după alegeri.

— Și Irina să rămâie pe dinafară?

— N'avem ce face.

— Ba avem, dacă avem un pic de minte și o țără de suflet pentru popor.

El că nu, iar noi că ba. Până la urmă ne-a spus că are treabă și ne-a rugat să-l lăsăm în pace. Atunci noi l-am făcut birocrat, iar el s'a mâniat și-a zis:

— N'aveți nici o calitate să interveniți.

— Ba avem și de-aceea cum îi zici d-ta, i-am spus, pentru că noi alegem pentru noi, și nu dumneata.

L-am căutat apoi pe secretarul raional de partid. N'am avut noroc. Era plecat prin raion. Iar noi vreme n'aveam de pierdut.

Ne-am întors acasă. Altă adunare. Altă furtună. I-am luat din scurt pe Daraban și pe Matei. Abia au scăpat nebătuți. Și a ieșit la iveală mârșăvia goală-goluță. Grigoraș o nascocise și Vichentie o dusesse la capăt.

La colectări, deobicei, oamenii umplu sacul după ochi, și totdeauna prisosește la cântar un kil-două de bucate, pe care nimeni nu le mai ia îndărăt, ci le vinde statului și acelea, așa că se adună. În anul acela recolta fusese mare, grâul trăgea greu la cântar, prisosul a fost frumuseț. Nici n'am avut unde-l depozita tot, pentru că planul nu prevăzuse o depășire așa de mare. Atunci comisia regională de colectări a dat dispoziție ca o parte din grâul prisositor să fie vândut celor care au lucrat la treierat și funcționarilor sfatului, căci nu numai la noi fuseseră prisosuri, ci în toată regiunea.

Irina n'a cumpărat fiindcă n'avea nevoie.

Intr'o seară, când Irina era plecată, Vichentie a pus în căruță lui Daraban, de față fiind și Matei, că ăștia doi nu se despart decât în somn, un sac de grâu și-a spus:

— Țasta-i din grâul colectat. Duceți-l la Câmpeanu, bătrânul, tătânele Irinei.

Irinei nu i-a spus nimic despre asta, și cum ea nustă cu părinții, n'a aflat nici de-acolo, iar bătrânilor nu le-a trecut prin cap c'ar fi ceva necurat la mijloc și n'au înștiințat-o nici ei.

Cu trei zile înainte, Vichentie îi rugase pe cei doi bețivani să scrie o hârtie despre grâul ăsta și le-a dat o glajă de vinars.

Noi ne-am supărat urât de tot.

Adunarea ne alege iarăși delegați. Pe mine mă pun iarăși un fel de șef. Acum însă n'am mai plecat cu mâna goală. Am luat declarații dela Daraban și Matei și dela toți care au cumpărat atunci din grâul acesta. Am mai luat și copie de pe dispoziția comisiei regionale de colectări. Dobândisem doar un pic de *esperență* în meseria asta de delegați.

Nici nu ne-am mai oprit la Reghin. Cum zic: aveam *esperență*, dar vreme de pierdut n'aveam. Ne-am dus oblu la Târgu-Murăș.

Asta s'a întâmplat Vinerea.

Acolo, la biroul electoral, sumedenie de uși, ce se tot deschideau și se închideau, mese, o grămadă de femei care băteau la mașini de scris de te asurzeau, oameni ce tot intrau și ieșeau cu hârtii în mână, izbind ușa. Iar noi nu izbuteam să ne descâlcim. Întrebam în dreapta, întrebam în stânga, ne trimit dela unul la altul, nimeni nu stă să ne-asculte pe îndelete, toți se grăbeau, până când ne-am supărat și ne-am dus la secretarul regional de partid. Ne-a și primit îndată, ne-a dat scaune să ședem, ne-a îmbiat cu țigări și-a poftit mintenaș să ne cunoască pe nume.

Mie omul ăla mi-a plăcut. Il chema Bota. Andrei Bota. Un om negricios, cu dinți ca porțelanul.

A ascultat tărășenia, dând mereu din cap și murmurând într'una: — Așa, va-să zică, așa! Câteodată mă ruga să nu mă supăr și să mai zic odată. Eu nu mă supăram și mai ziceam odată, iar el scria într'un carnet cu scoarțe vinete.

Când mi-am terminat vorba, el a luat telefonul la ureche, a spus un număr, apoi:

— Dă-mi-l pe Traian... Ia spune, ce-i cu lista din Ponoare?

A ascultat și a tot murmurat: Așa, va-să-zică, așa. Pe urmă s'a îngândurat și n'a mai răs.

S'a întors către noi:

— Uite, ce-i. Hârtiile pe care le-am primit noi, vorbesc într'altfel.

— Avem și noi hârtii, dacă-i vorba pe-asa, am spus eu bățos și sculându-mă, i-am pus declarațiile pe masă sub ochi. Mă gândeam: păcat de el, dacă și el se'nchină la hârtii și nu cată la capetele noastre cărunte.

Dar n'am avut dreptate să mă gândesc așa. El a citit, a apăsat un bumb de pe masă, a intrat o fată subțirică, bălană. Bota i-a întins hârtiile și i-a spus: I le duci lui Traian și-i spui să nu hotărască nimic în cazul din Ponoare. Mă duc să anchetez.

Uite, frate, mă cugetam eu, ăsta are vreme să ancheteze, măcar că-i secretar regional.

— Bine ați făcut c'ați venit — ne-a spus apoi nouă. Plecăm chiar acum la Ponoare, să vedem la fața locului.

Iar o adunare.

Și am avut bucuria să vedem adevărul ieșind ca undelemnul deasupra. Irina a rămas candidată, în fruntea listei (Te pui cu noi, ponoreni?).

Biata Irina! ședea la masa ei și iar nu pricepea. Acum zâmbea, dar tot ametiță, parcă abia trezită din somn. Eu îi ziceam:

— Văzut-ai, Irină, nu te-am lăsat. Da' ce credeai tu?

Iar ea zicea:

— Văd, bade Filoane, văd.

Și-i strălucea toată fața de bucurie. Că, vezi dumneata, îi greu de dus o nenorocire neașteptată, dar parcă o fericire neașteptată îi mai greu.

Când să plece, Bota m'a întrebat:

— Ia spune, bade Filoane, cum se face că v'ați ridicat așa cu mic cu mare pentru atâta lucru?

— La asta zici dumneata „atâta lucru“? Imi pare rău că aud din gura dumitale asemenea vorbe. Spun drept: Imi pare rău.

Secretarul a râs:

— Iartă-mă, bade Filoane. M'am *isprimat* greșit. Că v'ați ridicat, e tare bine și se pot trage concluzii de preț de-aici, dar pe mine mă interesează să știu de ce vi-i așa de dragă tuturor Irina.

— Ei, parcă dumneata nu știi?!

— Am eu o idee a mea despre asta, dar aş vrea să aflu din gura dumitale. Ești om bătrân și am ce învăța dela dumneata.

Știi, vorba asta m'a muiat de tot.

— Apoi, vezi dumneata, i-am spus eu, Irina-i o floare din grădina noastră. Aici a crescut ea sub ochii noștri și au mâncat-o și pe ea necazurile care ne-au mâncat pe noi toți. O hrănește pământul care ne hrănește pe noi. Rădăcinile ei se împletesc cu rădăcinile noastre. Și vorba ni-i la fel — tăragănată și moale — și firea — iubitoare de dreptate — și privirea ochilor — curată și îndrăzneată. Ce să-ți mai spun: ea nu s'a rupt de noi, când i-au crescut aripi, a rămas a noastră și de-aia ni-i dragă.

Iar Andrei Bota mă asculta, îngândurat și tot murmura: așa, va să zică, așa. Pe urmă a râs, mi-a strâns mâna, a râs iar și deodată m'a luat în brațe și m'a pupat pe tâmplă, uite, aici.

— Să trăiești, bade Filoane. M'ai învățat un lucru minunat.

Și s'a dus.

PE ULIȚA COPILĂRIEI MELE

Pe ulița copilăriei mele,
dintr'un oraș bătrân, de lângă Jii,
(cu lespezi vechi și ziduri cu zăbrele
ce povestesc de vremi de vitejii),
umblam ades, gândind cum sapă anii
pe fruntea mea, și-a ei, adânci pâraie,
tot mai adânci, în vreme ce castanii
plouau cu-aceleași brune gogoloaie.
Imi aminteam cât praf, în tinerețe,
mai înghițeam, când ne jucam în bile,
săream peste maidane și ostrețe
și ne zgâiam la automobile.
Colegii mei din clasele primare
(odinioară mai micuți ca mine)
și-au presărat pe tâmpile — mi se pare —
argint din luna nopților senine;
iar peste drum, unde ședea o fată
(ehei, ce de suspine, ce scrisori!...)
în locul grădiniței de-altădată
e-o casă-block, — un ou de zgârie-nori.
Acum un an mai locuia acolo
un tov Inspector dela Nu-Spui-Ce,
cam chel, dar cu prestață de Apollo,
cu blană și permis pe C.F.R.
Pe ulița copilăriei mele
mai rămăsese — ca din amintire —,
un caldarâm cu gropi adânci și rele,
și nici lumina nu umbla pe fire.
Imi povesteau tovarășii de joacă
— acuma gospodari, la casa lor —
cum se-adunau pe-atuncea, ca să facă
petiții, reclamații și scrisori,
cerând „pavaj și electricitate”
(căci le spusese tovul Deputat
ales cândva în unanimitate,
că-i va „susține” dânsul, neapărat).
Era acest ales, un om cu vază,

ce se'n crunta mereu, principial,
 da mâna cu poporul ce lucrează
 și iscălea: Inspector-General.
 Dar când la tovul ăsta Nu-Spui-Cine
 se asfaltă o parte din trotuar,
 ba se mai trase'n casă și lumină
 (din altă stradă, dela felinar)
 s'au dus, întins, la el și întrebându-l
 muncitorește, întrebări cu miez,
 el le-a răspuns: „să nu-i îndemne gândul
 spre... egalitarismul mic-burghez“!

.
 Era acel Inspector Nu-Spui-Cine
 un precupeț, cu proletară mască
 ce se dăduse bine (foarte bine!)
 pe lângă un tovarăș Gură-Cască.
 Din fericire, azi, în țara asta
 ca și'n acel bătrân oraș oltean,
 poporul nu mai rabdă și adastă
 ca'n vremuri vechi cu doine și alean,
 căci un cuvânt cinstit răstoarnă'ndată
 „prestanța“ orișicărui Nu-Spui-Cine,
 oricât i-ar fi „poziția“ de înaltă
 și oricâți Gură-Cască l-ar „susține“.
 E o poveste lungă: noi, oltenii,
 avem și-acest nărav, să povestim;
 dar nu prea 'ngăduim năravul lenii,
 de-aceea orice'ncepem, isprăvim.
 Acuma'n seri târzii, când toamna bate
 în strada (asfaltată!) stâlpi de ploaie,
 din casele cu geamuri luminate
 nu se mai văd băltoace și noroaie.
 Pe ulița copilăriei mele,
 ședea un domn în casa cu etaj.
 Azi nu mai stă, c'a dat de zile grele:
 vezi câte poate-o palmă de pavaj?...

SCRISORILE UNEI DEPUTATE

1

Dragă Mihaly,

Află că suntem bine și sănătoși, ceea ce îți dorim și ție din tot sufletul. Am primit scrisoarea ta și am înțeles tot. Imi scrii că nu-i ușor, că nu ești obișnuit cu atâta învățătură. Nu-i nici un bai, dragă bărbate; străduște-te numai, că omul care se străduște trece peste orice greutate. La urma urmii, un zidar ca tine trebuie să se obișnuiască cu școala de cadre, și de dimineața până seara să învețe, să învețe și iar să învețe. Las' că și eu trag din greu la sapă, tare-i frumos cucuruzul!

Mă întrebi ce vești mai sunt; apoi îți spun, Mihaly, că este o veste mare. La două zile după ce ai plecat, m'au chemat la casa comună. Alergde grabă într'acolo, să văd oare de ce mă cheamă. Erau adunați acolo toți deputații și era acolo și un tovarăș dela raion, spunea ce trebuie să facem ca să meargă treaba bine. Zicea către mine tovarășul acela:

— Annuška, voi sunteți glasul poporului, de aceea sunteți deputați ca să spuneți sfatului popular nevoile poporului. Nu-i așa că a vorbit frumos, că noi suntem glasul poporului.

— Ei, zic eu, cam așa o fi, dar mai spuneți-i și președintelui sfatului popular că el nu prea își bate capul cu deputații. Când am fost aleasă, pasă-mi-te, a știut să vină la mine să mă felicite; până și referentul ăla șchiop mi-a urat: mult noroc, tovarășă! Dar de atunci până azi am rămas numai cu norocul, că mai mult nu m'au mai chemat la ședință cu toate că eu întrebam mereu. — Șeregely, spune-mi, Șeregely, când ne mai adunăm? Că azi, că mâine. Până la urmă cu atâta ne-am ales.

Apoi, chiar bine că a mai venit tovarășul ăla, că de acum încolo o să fie altfel. Zău că bine mi-ai scris Mihaly, că nu trebuiesc lăsate toate în grija președintelui. Omul să nu steie locului, să vorbească, să-i miște și pe alții, unde poate și când poate, că doar de-aia are o gură și două mâini.

Vai, nici nu ți-am scris, cu câte toate vin oamenii la mine. Unul că vrea radio, altul că de ce nu se aduce oțet în sat, că n'au cu ce'năcri zama de fasole. Apoi clopotarul Csipkés Jani, că să fac ceva să-l ajut, că pe el l-au dat afară. Că i-a spus protopopul: — N'ai tras clopotele ca să nu bată grindina, acum nu mai ești clopotar. Măcar că zice el, tare-i prindea bine petecul ăla de pământ pe care-l lucra dintr'al bisericii, pân'a fost clopotar. L-am întrebat că de ce l-au dat afară. Zice că de-aia, că n'a vrut să tragă clopotele

împotriva grindinii, c'a citit el într'o nu știu ce fel de carte de științe naturale că astea-s numai boscoane, și că nu ajută la nimic. Că dacă ar fi tunuri să împuște și să împrăstie norii... Dar clopotul ăsta mic nu face două parale.

Bine, Jani, hai la părinte. Părinte, zic, de ce l-ați dat afară pe omul ăsta sărac. Zice că el n'are nici o vină, că asta au hotărât-o curatorii. Acum ce să fac? Scrie-mi, Mihaly, că tu înveți multe, de bună seamă că înveți despre asta. Ajută la ceva sau nu ajută la nimic dacă se trag clopotele când vrea să bată grindina?

Răspunde-mi neîntârziat la asta să știu ce să-i spun lui Jani, că și ieri a fost pe aici să mă întrebe dacă i-ai scris despre „chestiunea” aia.

Dragă bărbate, maică-ta e bine, tare i-e drag copilul, că tot pe acolo se învâрте și asta mă bucură că nu-i tot pe urmele mele, că și mai deunăzi am avut o ședință și a trebuit să-i înștiințez pe cei din cătun. Ce, crezie? a rămas acasă de mine copilul ăsta. N'a vrut nici în ruptul capului să stea acasă, așa că l-am luat cu mine. Până la urmă a trebuit să-l port în brațe, că-l dureau picioarele, de-atâta umblat pe la case, să le dau oamenilor de știre despre ședință.

Acum mai multe nu-ți mai scriu. Suntem bine sănătoși, numai Șeregely de n'ar fi așa ocupat, că niciodată nu pot sta de vorbă în liniște cu el.

Te sărutăm amândoi:

Annuşka și Mihalyka.

2

Dragă bărbate,

Acuma îți scriu mai rar, pentru că am tare mult de lucru cu oamenii. Am început prășitul porumbului, colectivă n'avem încă, așa că dă-i toată ziua cu sapa, nu ca la gospodăria de stat, unde prășesc cu mașina. Ai, și cum mai merge mașina aia!

Când mă întorc seara acasă, încep discuțiile. Oamenii așteaptă tare mult dela mine; numai un lucru e rău, anume că Șeregely, președintele sfatului, tare s'a schimbat. Nu știu ce l-a apucat, dar nici nu l-ai mai cunoaște, îi alt om ca până acum, s'a înglodat în rapoartele lui și în dările de seamă. Știi, Șeregely umblă acum numai călare, vine și se duce ca vântul, și se tot vaită într'una că de când îi președinte, de-atâta lucru a și scăzut cu șapte kile, că curg nădragii de pe el și să nu-l tot toace lumea la cap cu fel de fel de nimicuri!—Că, zice, de-aia n'avem oțet că n'am ajuns încă la comunism. Așa-i vorba lui în ultima vreme, cu orice plângere se duce omul la el, spune: ce te tot vaiți, tovarășe, n'am ajuns încă la comunism. S'a adus gazul metan la moară. Oamenii s'au rugat de el: bun ar fi gazul metan și la noi în case. El nu și nu, că n'am ajuns încă la comunism.

Când plouă, se face o tină așa de mare că și doamna preoteasa se duce la biserică pe catalige. Zic eu către Șeregely:—Măi, tovarășe președinte, hai să facem odată drumul ăsta, uite, avem pietrișul la îndemână în hotar la Șic. Cu oamenii am vorbit. Au să facă ei toată treaba prin muncă voluntară. Nu-i vreme, zice el, să termine numai prășitul, asta-i mai important, nu repararea drumului, că n'am ajuns încă la comunism. Știi, Mihaly, pe mine mă doare un lucru: Șeregely ăsta nu mai vede decât în sus, către raion. Lui i-i destul să fie ăia de-acolo mulțumiți de el. Că ce spun oamenii, de asta nici că-i pasă. Și doar oamenii l-au ales.

Tare sunt amărîtă, că și ieri m'am înconstrat cu el, și mi-a spus:

—Annuş, glasul tău nu-i glasul poporului, ci cuvântul reacțiunii

— De ce-i cuvântul reacțiunii? zic eu. Drumul trebuie reparat, gazul metan trebuie adus în case, dacă cer oamenii. Uite, avem atâta gaz metan că unde pășești, numai gaz răsuflă pământul, așa-i de mult.

— Dar ai zis că nu-i oțet. Asta-i glasul reacțiunii.

— Ție ți-e ușor să zici, tu ți-ai adus dela oraș. Dar la cooperativă nu-i. Cu ce să-și acrească omul zeama de fasole?

— Cu mere verzi, ori cu prune verzi. Și cu asta se poate acri. Apoi nu înțelegi, tu muiere, că n'am ajuns încă la comunism? Și tu, în loc să-i lămurești pe oameni că sunt greutăți, că de-aia nu-i oțet, îți mai umblă și ție gura. Asta, dragă, îi glasul reacțiunii.

Dragă Mihaly, așa de bine ar fi dacă ai fi acasă, că tare-s amărită. Dela sfat m'am dus acasă și am plâns ca un copil. Cum poate fi Șeregely chiar așa, să nu creadă omului? Că eu aduc, zice, cuvântul reacțiunii în sedință. Mi-am îngropat capul în pernă și am plâns ca nebună. Atunci a venit maică-ta și mi-a spus:

— Fată dragă, de ce mai vorbești tu atâtea? Vezi, o să ajungi și la lege, că zice Șeregely că ești reacționară. Lasă, tu copilă, am umblat noi până acum prin tină, om umbla și de-acum încolo. Desculțe, cu catalige, cum s'o putea. Fă-ți numai lucru' tău, nu te sfărâma tu cu necazu' altora.

Eu am stat și-am ascultat ce-mi spunea maică-ta și tare m'am rușinat. De asta m'au ales oamenii pe mine ca să dau înapoi, să tac, să mă omor numai cu treburile mele?

I-am spus, atunci:

— Să știi, mamă dragă, că nu mă las. Mă duc la partid, le scriu și ăloră dela ziar. Zic zău, mamă dragă, chiar acuma mă duc, uite'n minutul ăsta.

Nu știu, i s'a dus vestea, sau ce a fost, că toți vecinii s'au adunat la noi. A venit acolo Csipkés Jani, Gál Șanyi, gestionarul dela cooperativă și ceilalți deputați. Abia încăpeau în casă, așa-i de mică, bat-o Dumnezeu s'o bată, ar trebui una mai mare. Mă'ntreabă ei, ce-i Annuška, te-ai sfădit cu președintele? Sfădit dară, zic eu, de bună seamă. Și le spun de ce. Măi oameni buni, da' nu voi mi-ați spus că ar trebui să reparăm drumul și că dacă avem curentul la moară să-l introducem și în case? Nu voi ați spus asta? Ba noi am spus-o. Apoi, atunci, de ce sunt eu reacționară? Asta să mi-o spuneți! Vai, le-am spus asta. Gal Șanyi a suduit una de am crezut că se hâește casa, așa era de mânios. Zicea că el, uite, acuma, în minuta asta, în plină noapte, se duce la raion și le spune ce și cum. Nu l-a lăsat nevasta, că s'ar fi dus. Eu nu mai știu și Zsuzsa aceea așa-l îndrumază pe omul ăla că tot pe drum strâmb s'ajungă. Ii spune ea: „N'ai să pleci nicăiri! În tină ai crescut, făt-meu, nici deacuma încolo nu ti-i îneca în ea. Cum să nu, că de asta ți-ai cumpărat bocanci, să-i tocești umblând pe cele coclauri pentru treburile altora“. Așa că nu s'a mai dus apoi, dar eu le-am spus și atunci: — Să le scriem celor dela ziar. Că doar ne-a spus ziaristul care a fost pe aici, că dacă avem ceva necazuri, să le scriem lor. Pentru asta sunt doară ziare, să ne ajute.

Știi, până la miezul nopții am tot dezbătut și pe loc am și scris hârtia și le-am citit-o. Ei au zis că-i bine. Numai Jani nu-mi dădea pace că să scriu acolo și despre plângerea lui, să-i întreb pe cei dela ziar, oare ajută la ceva dacă se trage clopotul într'o ureche să nu bată piatra. Gal Șanyi zicea să n'o scriem, că asta-i altă problemă, e o chestiune personală. Zicea să așteptăm până ne răspunzi tu. Ei, cu asta apoi s'a liniștit. Și le-am scris celor dela ziar despre treburile astea.

Spune și tu, Mihaly, dacă am făcut rău. Așa le-am scris: „Vedeți,

dragi tovarăși, eu sunt deputată. Când m'au ales oamenii eu le-am spus: vom lucra ca să avem o viață mai bună. Să dăm regulat statului cota pe care i-o datorăm. Că este nevoie de pâine bună pentru muncitori, pentru soldați, că și copiii noștri sunt printre ei, unii la școli, alții în altă parte. Și lor le trebuie pâine bună. Le-am spus că și aici în sat vom face viața mai bună, vom drege drumurile și podurile, că de, copiii mai pot umbla în catalige, dar ce se fac cei bătrâni că lor le-au slăbit încheieturile.

Despre lucrurile astea au încercat oamenii să vorbească cu tovarășul Șeregely, dar el n'are vreme, că el de când e președinte, zice că a scăzut șapte kile și curg nădragii de pe el, atâta aleargă pentru treburile poporului. Deaceia au venit oamenii la mine, să le duc eu cuvântul mai departe și să arăt care-i necazul lor. Eu l-am și dus numai că Șeregely zice că n'am ajuns încă la comunism, că eu joc cum îmi cântă reacțiunea".

Așa le-am scris. Nu-i așa Mihaly, că n'am făcut rău că le-am scris? Răspunde-mi repede, că-s necăjită și copilul mă tot întreabă de ce-s supărată? Eu îi spun că nu sunt supărată, numai că nu mă simt bine. Și el zice: — „Las-o dracului de treabă, ce-ți trebuie ție să fii deputată? Bunica zice că te-ai stricat la cap că toată ziua nu faci decât politică“. Vezi, așa vorbește copilul, la de-astea-l învață bunică-sa. Scrie-i, Mihaly, să nu mai spună asemenea lucruri copilului, că dacă-i spun eu, se supără.

Acum mai multe nu-ți scriu, că mă grăbesc să ies la câmp. Porumbul crește frumos și dacă o fi veac bun și n'o veni vreo secetă, vom avea o recoltă frumoasă. Tu să-ți vezi de lucru ca să te poți întoarce la toamnă că tare te așteptăm, iar până atunci te sărutăm amândoi.

Annus

3

Ce mă fac eu acuma, Mihaly? Scrisoarea mea au tipărit-o în ziar. Ai, ce-a fost pe aici, dac'ai fi văzut! Șeregely s'a făcut cumu-i ceara când a citit-o, apoi a sfârtecat ziarul în bucăți. Și referentul ăl schiop s'a făcut alb ca peretele, așa s'a speriat de critică. Asta mi-a spus-o Kiș Laji, care era chiar atunci acolo și i-a văzut. A și dat fuga la mine și mi-a spus că, — închis-ai bine poarta Annus, că-i mare bai. Care bai? Că din asta numai lucru bun nu poate ieși.

După amiază m'au chemat la sfat.

Știam de ce mă cheamă. Pentru ziar. M'am și dus. Dar m'am dus întristată pentru că mi-am adus aminte cum îmi bătea inima de bucurie după alegeri și cum m'am grăbit, și cum am tăiat-o prin țintirimul bisericii ca s'ajung mai repede. Dar acum nu mergeam acolo ca să mă îmbrățișeze tovarășul dela raion și să-mi dea îndemn la lucru. Știam că nu pentru asta mă duc. Nu știam ce o să le spun, simțeam numai că n'o să mă las, că eu nu mă las, Mihaly. Că nu așa ne învață partidul.

Am intrat pe ușă în primul birou. Am dat binețe. Nu era acolo decât referentul ăla schiop. Când m'au ales, el s'a grăbit să-mi spună: — Felicitările mele, dar acuma s'a făcut că nici nu mă aude, când i-am dat binețe, și s'arăta ocupat peste măsură cu hârtiile lui. Bine, nu vrei, n'ai decât să n'auzi. Am trecut în celălalt birou. Acolo era președintele cu cineva din partea sfatului raional, pe care nu-l cunoșteam. Era un om tânăr, dar foarte aspru la chip și cu ochelari.

— Bună ziua — zic eu.

— Ia loc, tovarășă.

M'am așezat pe un scaun. Am așteptat. Ce-or fi vrând? Președintele ținea în mână un alt ziar. Și numai ce-l aud pe Șeregely că îmi spune:

— Tu ai scris articolul ăsta din ziar?

— Eu l-am scris.

— Cine te-a îndemnat?

— Oamenii. Cei care m'au ales deputată.

— Sigur?

— Sigur.

— Și spune, chiaburi n'au fost printre ei?

— De asta poți fi sigur, tovarășe Șeregely.

Apoi a tăcut, s'a uitat la cel cu ochelari care stătea gânditor și se pregătea să spună ceva.

Apoi Șeregely prinde glas din nou.

— Spune, tovarășă...

Până acum eram numai Annuș: Anuș, încoace, Annuș încolo. Acum: tovarășă... Și numai ce zice el:

— Cine ți-a controlat articolul înainte de a-l fi trimis?

— Sufletul meu.

— Vasăzică asta numești tu muncă colectivă. Tu le gândești, tu le scrii, iar sufletul tău le controlează.

— Da.

— Dar reacțiunea popească ce influență a avut asupra ta?

Când am auzit una ca asta, am holbat ochii la el. Iar începe cu reacțiunea. Adineauri cu chiaburii, acum cu biserica. Nu înțelegeam ce vrea. Nici nu mă gândeam să-i răspund, dar parcă-mi stătea un nod în gât. Dumnezeule din cer, dar oare ce vrea Șeregely ăsta? Nu-mi mai amintesc totul cum a fost, dar știu că m'am sculat de pe scaun, m'am apropiat de masă și l-am privit drept în ochi:

— Ia ascultă, tovarășe președinte! Și asta am să le-o scriu ălora dela ziar. Să știi că le-o scriu! Așa mă spovedești ca pe un tâlhar, ca pe un ucigaș care joacă după cum îi cântă dușmanul. Da? Așa crezi? Păi așa merge la noi? Apoi să știi că n'o să mai meargă! Uite, să nu mă mai mișc de aici, poți să mă scuipi între ochi dacă o să meargă multă vreme așa, cum faci tu. Gândește-te bine la ceea ce faci, că te-ai rupt de popor. Oamenii nu te iubesc. Nu ți-o spun ei în față, dar eu știu, că sunt între ei. Ascultă-mă bine, tovarășe președinte...

Credeam că acum-acum se scoală, îmi trânteste un scaun în cap, sau ce-i cade la îndemână. Dar n'a zis nimic. A tăcut. Iar celălalt, omul cu ochelari, tăcea și el. Afară, în cealaltă cameră, s'a făcut deodată liniște, pe semne că referentul cel șchiop asculta și el la ușă. Știi, Mihaly, când i-am spus că poporul nu-l iubește, a tresărit și s'a făcut mic dintr'odată. Și-a aplecat capul în jos și s'a uitat la hârtiile din fața lui, dar sunt sigură că n'a văzut nimic, că i s'au întunecat ochii. Intr'un târziu a rostit:

— Păi atunci, schimbați-mă — și s'a sculat de pe scaun. Hai și șezi tu în locul meu. Șezi aici, paștele cui te-a făcut! Să te văd cum faci și te zbați cu grajdul taurilor, cu predarea cotelor; fă tu rapoarte și luptă tu împotriva chiaburilor. Luptă tu, că după toate astea eu sunt dușman al partidului și bun de zvârlit în temniță!...

Era tare amărît.

Eu mă uitam numai la el, era neras, nu dormise, ori mai știu eu ce făcuse, că tare era zdrobit. Incepuse să-mi fie milă de el și mă gândeam unde-o fi greșit, poate că și eu am greșit pe undeva.

Zice apoi cel cu ochelari:

— Vai de mine, tovarășă, da' nu se poate aranja ceva mai frumos o treabă ca asta? Frumos, tovarășește, ca'ntre oameni. De ce trebuie neapărat să fugi imediat la ziar, ca să zică lumea: uitați-vă la sfatul popular, vedeți cât de prost lucrează sfaturile populare? Că doar asta-i temelia puterii noastre, tovarășă. Dumneata ar trebui să știi lucrul ăsta. Doar tovarășul Șeregely e un om cinstit. Dumneata-l cunoști doar bine.

— Il cunosc bine, tocmai deaceia mă doare că n'ascultă ce spun oamenii.

Eu spun: — Sfatul popular e-al nostru, noi l-am ales, iar dacă greșește trebuie să-i spunem adevărul. Eu îți spun că n'am făcut nimic dacă ne mulțumim cu atâta că scriem pe casa chiaburului: aici șade un chiabur, nu-l credeți! iar el nu-și dă cota la stat. Vezi, cu asta nu ne-am bătut capul.

— Și asta-i necesară, tovarășă — zice tovarășul dela raion. E agitație vizuală.

— Vizuală, nevizuală — zic eu — dar cota e mai importantă. Doar de asta există și agitația vizuală...

Delegatul m'a chemat apoi într'o altă odaie, era tare serios și eu mă întrebam ce are de gând să facă. El s'a apucat să-mi spună că, — uite, tovarășă deputată; dumneata ești o femeie curajoasă, asta e un lucru foarte frumos. Dacă simți că ai dreptate, nute lăsa. Eu știu, dealtfel, că dumneata faci față muncii politice. Mereu vii și te duci, pe ploaie, prin noroi și nu-ți pasă că plouă sau ninge. Adevărat, zic eu, când îi vorba de un lucru serios, astea-s fleacuri că te plouă ori te ninge, că eu am început să văd că putem ajunge departe cu oamenii noștri. Numai să fie cine să-i conducă. Atunci poporul merge înainte, luptă. Dar trebuie să-l ascultăm și pe el. Apoi tocmai asta-i, zice el, trebuie să-l ascultăm, dar nu e bine să ne închinăm la toate. Așa a zis. Să ne închinăm. Il întreb: păi la ce anume m'am închinat eu? Apoi zice el, la niște nevoi pe care încă nu le putem îndestula. Că zice el, avem greutate economice. Iar eu: — Bine, nu zic că n'avem, dar pentru Dumnezeu, niște oțet tot se poate aduce la cooperativă. Și drumul acela de ce n'ar putea fi pietruit? Și căminul cultural de ce n'ar putea fi pus în rând? Dar curentul care-i coala în moară de ce n'ar putea fi condus printr'o sârmă până mai încoace? Vezi, Gal Șany mai deunăzi a alergat până într'al treilea sat, a prins un stup, l-a adus aici, era seară, nu-i așa, l-a pus pe masă, încât toți au fugit din birou, că s'au temut de albine... Dar l-a adus și a zis: uite, aici e baza. Faceți stupărit. Să avem miere. Că dacă zahărul nu ajunge, trebuie să ne ajutăm singuri. Să înființăm stupina. Ce crezi, toți au râs de el. Șeregely i-a spus să-și ducă stupii de acolo, ce-o tot sperie pe domnișoara dactilografă, și că să nu-și bată joc de sfatul popular.

Atunci a intrat Kiraly Anti, știi, el este acum secretarul organizației de bază. E un om nou, așa că n'a prea văzut el dintr'o dată ce și cum trebuie făcut, dar mi-a spus că tare bine am făcut că le-am scris celor dela ziar despre treaba aceea. Numai că tare-i supărat pe mine președintele. Vrea să le lase baltă toate, să-și dea demisia și mai știu eu ce. Că el și-a mâncat nopți întregi pentru treburile poporului și tot nu ne place de el, că ce credem noi, ne-om face viața de aur dintr'o dată, dacă vom repara drumul? — Păi, zice, trotuar n'ar trebui făcut, lapte de pasăre n'ați pofti?

Zău așa vorbea președintele către Kiraly Anti. Dar nici Kiraly Anti nu se lăsa. Tu știi cum îi el, mereu cu gluma pe buze, dar când îi vorba de o treabă serioasă, lasă toate celelalte la o parte. Zicea: — Să convocăm comitetul executiv, să discutăm articolul, să vedem ce se poate îndrepta.

A doua zi l-am și convocat. Șeregely n'a venit. Zicea să facem ceva, el o să-și ceară demisia, că, cică, l-am hulit în ziar. Mă duc la el și-l aflu șezând pe pat, dar știi, pământiu la față de parcă atunci l-ar fi scos cineva din groapă. — Ce necaz ai, mă omule? Nimic, n'are el nici-unul. El a dat jos șapte kile de pe el pentru interesele poporului, acum să mai dea și alții. Degeaba mă rugam de el, nu voia să vină. M'am dus înapoi și comitetul executiv a hotărât că n'o să-l schimbe, dar o să ceară să fie sancționat pentru că se poartă atât de nedisciplinat, adică nu rabdă critica.

Ședința era pe sfârșite când a venit Șeregely. L-a căutat pe referentul ăl șchiop, să-i compună cererea de demisie. Fii cuminte, Șeregely. Ai căpiat? Kiraly Anti s'a înfuriat dintr'odată și i-a spus: — Dacă ești așa fel de om, apoi nici nu meriți să fii președinte de stat popular. După asta, președintele și-a făcut un fel de autocritică.

Știi, i-am spus, o să facem o adunare populară și acolo o să spunem tuturor ce fel de om ești. După asta Șeregely a plecat iar, zicea că se duce la raion să le spună că-i persecutat. Și m'a și întrebat: — Spune-mi deschis, Annuška, vrei să-mi iei locul? — Da' de unde? I-am spus să-și facă numai el funcția lui că deaceea a fost pus acolo. — Eu îs deputată și dacă văd că ceva nu merge bine, îi datoria mea să-ți aduc la cunoștință.

Seara a venit nevastă-sa la mine. Vai, mi-i rușine și acum de ce mi-au auzit urechile. Nici n'a intrat în curte, numai de afară de pe podeț mi-a strigat, că sări-mi-ar ochii, ăsa' c'o să-ți scrie ea ție, ce rușine am adus pe capul bărbatului ei, care atâta muncește pentru treburile satului. Și zicea că deaceea m'a chemat delegatul dela raion în odaia vecină, că mă am în dragoste cu el, și că m'am înțeles cu el. Ei, auzi, tu, Mihaly, câte nu mai pot scorni. Astea numai Șeregely putea să i le spună, că el a fost de față la ședința aceea. Atunci eu i-am spus: — Faceți ce vreți, eu mă duc să prășesc, din partea mea puteți întoarce lumea cu susu'n jos. Kiraly Anti tocmai atunci venea la vale pe drum, auzise ce-i spuneam femeii și tare nu i-a plăcut. Zice: — Așa, începi acum și tu. Voi credeți că-i jucărie toată treaba asta? De fapt, el avea dreptate și mie mi-a și fost rușine, dar, crede-mă, Mihaly, tare eram amărâtă.

Acum nu știu ce-o mai fi. Oamenii spun că peste două zile ne apucăm să facem drumul, dar fără președinte, și vezi, într-o așa harababură, nu văd cum am începe. Au telefonat dela raion că ce-i, ce fel de circ facem acolo? Nu știu cine era, dar ajunge că duminică o să vină cineva dela partid, se zice că iar o să ținem ședință cu el în privința criticii.

Acum mai multe nu-ți scriu. Ai grijă, dragă bărbate, învață, că și cu Șeregely ăsta-i necazul, că numai titlurile articolelor le citește, zice că n'are vreme... tu ai vreme, învață. Mi-ai cerut să-ți trimit pământul de ras. Nu-l aflu nicăeri. Scrie-mi unde l-ai pus că ultima dată l-am văzut deasupra pe poliță, dar acum nu-i. Numa' de nu l-o fi cărat copilul ăsta pe undeva, da' nu-mi vine a crede...

Te sărutăm amândoi.

Annuška și Mihalyka

Dragă bărbate, nu fii supărat că nu ți-am scris de mult. Atâta am avut de lucru, mereu a trebuit să ne grăbim. Am gătat cu prășitul. Amu vreo două săptămâni a fost pe aici un tovarăș dela Comitetul raional de partid. Apoi ăsta a fost un om tare deștept. De-aia cred așa, că Șeregely și-a

făcut o autocritică aspră în fața lui. Zicea că, bine, am greșit până acum, da' mai mult n'oi mai greși. Numai că nu prea crede ca radioficarea să se poată face, că oamenii nu plătesc. Sunt zgârșiți.

S'a văzut apoi limpede că după ce am început înscrierile, în câteva ceasuri s'au și prezentat vreo optzeci. Și maică-ta s'a înscris. Deocamdată a trebuit să plătească patruzeci de lei. Zicea că măcar acum la bătrânețe să aibă un pic de veselie în casă.

Astăzi dimineată am văruiet căminul cultural, am spălat podeaua iar Gal Șanyi a dres ferestrele. Tare-i bine că le-a dres, că erau rele și ziceau bătrânii că de aceea nu vin la cămin la conferințe, că-i curent și trage și-apoi îi dor măselele.

Am organizat și conferințe. Prima n'a prea reușit pentru că badea Matyuș a bătut toba cam așa:

— Tot omul să n'țeleagă! Astă seară la cămiiin se va preelucra despre mmmis-mmmisticiiiiism...

— Ce fel de mis, tu muiere? — a întrebat-o Kiș Laji pe nevastă-sa, care îl asculta la gard pe badea Matyuș.

— Dracu' știe, zice că trebuie lucrat nu știu ce. De bună seamă o fi spus ceva, despre seceriș.

Așa că n'a mai venit la cămin. Abia a treia zi am putut aduna poporul, că a pornit și învățătorul și agitatorii din casă în casă. Am fost și eu, am dat pe la cei dela hodaie, toată m'am umplut de tină, dar m'am bucurat mult când i-am văzut la conferință aproape pe toți. Toate ar fi mers bine, numai că a fost un pic de necaz cu Kiș Laji, pentru că atunci când conferențiarul a început să spună de unde se trage omul, el a sărit în sus și a zis că lui să nu-i mai spună brașoave că el nu crede, că el n'are nimic cu maimuțele, că pe el l-a făcut Dumnezeu. Și pe nevastă-sa la fel.

— Să vă aduceți numai aminte, tovarășe, cum i-a scos Dumnezeu o coastă bărbatului...

Atunci îl întreabă badea Matyuș:

— Cu ce i-a scos-o?

— Păi cu ăsta, zice el, cu briceagul, cu cosorul, dracu' știe cu ce. Și au început să se certe că de unde a avut Dumnezeu cosor, că poate nici n'a avut, și că dacă a avut, unde l-a ținut. Bine înțeles oamenii acum glumeau că le plăcuseră vorbele lui Kiș Laji. Numai că el se înfuriase în toată legea. A și plecat acasă, zicând că el nu mai vine pe la conferințe de-astea. Dacă își bat joc de el nu mai vine. Dar și cu popa s'a certat pentru că s'au vorbit să se ia la întrecere, să scrie la ziar. Zice că s'a pus un premiu de patru sute de lei pentru cel care va scrie cel mai bun articol despre viața satului. Zice popa: hai să încercăm, măi Laji. Cum să facem? Eu îl scriu, dumneata îți dai numele. Păi de ce să-mi dau eu numele? Zice popa: pentru că dumneata ești țaran sărac și pe cei ca dumneata îi văd bine cei dela ziar. Și de câștigăm, împărțim pe din două. Au scris articolul și l-au trimis. Au așteptat ei, au așteptat; popa îl întreba în fiecare zi pe Laji: a venit ziarul, Laji? (că el împărțea în sat ziarele). N'a venit, părinte. Dar Laji mințea, pentru că ziarul venise și îl înștiințase că a câștigat la concurs. I-au și trimis patru sute de lei prin poștă. Cum nu, zicea el, parcă-s nebun să împart pe din două. Și nici nu mai dădea pe-acolo, nu-i mai aducea deloc ziare, popii. De unde, de unde nu, popa a aflat totuși despre treaba asta, s'au certat rău de tot. L-a și dat afară pe Laji din postul de crâșnic și a venit omul la mine să se plângă și m'a rugat să-l ajut. Cum să-l ajut? O să-și găsească el altundeva de lucru. Zicea și Șeregely: înșfârșit, s'a rupt și Kiș Laji de reacțiunea clericală.

Vai, multe-ți mai spun, dragă Mihaly, dar trebuie să ți le scriu. Parcă se crapă de ziuă; acum mă culc, pentru că mâine mobilizăm poporul la reparatul drumului. Pe când o să vii acasă o să găsești un drum, Mihaly dragă, de-ai să poți trece pe el și cu cizme de aur. Numai să vii odată acasă, că toată ziua mă întreabă copilul, unde zăbovește tata? Fă ceva, Mihaly și vino acasă, că tare mult te așteaptă...

Te sărut, Annuș

5

Mihaly, dragul meu, toamna-i aici și tu tot nu mai vii. Acum plouă, dar poate să tot ploaie, că nu peste mult vom avea drum bun. Au cărat oamenii prundiș și piatră. Uite, acum vin tocmai de prin cătun, unde am fost să-i scriu pe cei care vin duminică să care piatră. Tare mult necaz îi cu ei, că unul trage 'ncoace, altu'ncolo. Kiș Andras cică are vaca beteagă'n poiată, cum să vie? Mă duc s'o văd și când colo vaca n'are nimic. Ei, zic, dar apoi să nu te plângi că-i tină. El cică-i din cătun, lui și-așa i-e tot una. Ei, fain om mai ești, frumos. Până la urmă, totuși a venit, dar tare greu.

Pe-acolo ce vreme-i? Că aici tot plouă. Am aprins focul că m'a udat bine ploaia pe hotar; s'a făcut bine și cald în casă, copilul mi-a adormit în brațe. Și eu pic de somn, pentru că afară cerne ploaie deasă, îi vreme somnoroasă. Abia aștept să ne aducă și nouă radio-ul în casă. Pe ulița lui Kis Laji l-au și dus în toate casele. De-ai fi văzut ce mișcare a fost prin sat.

Seregely umbla călare peste tot, tare mândru, și zicea:

— Ei, acum vă mai plângeți? Vedeți, asta sfatul popular a făcut-o.

— Ia mai taci, numa' taci, că la început te puneai contra! Vezi, acum se poate, așa-i? Acuma nu mai zici că n'am ajuns încă la comunism?

Șeregely râdea, dar râdea cam acru, ca unul care a băut oțet, pentru că tot îl mai doare încă articolul pe care l-am scris eu în ziar. Zice către mine într'o seară:

— Annuș, Annuș! N'aș fi crezut, că ești așa soi de muiere, așa de rea de gură. Ești încăpățânată. Nu te lași.

— De ce să mă las? — zic. Dacă tu ai o limbă atât de mare și o inimă atât de mică, îi musai să te critic.

El a râs. Acum nu mai e supărat pe mine. Acum strigă mereu la referentul ăl schiop că-i veșnic somnoros și că nu vrea să facă sport. Că ăia-lalți bat mingea acolo pe islaz de numa'-numa'. Azi-mâine, o să avem o echipă a noastră de fotbal. Numai cu fetele e mai greu, nu vor să fugă, ci-că zic ele, în fustă nu se poate fugi, iar fără fustă li-i rușine.

Dar am început să-ți scriu despre radio; să-ți spun mai departe. Vei ști că l-au instalat și la maică-ta. A vândut bătrâna vreo doi pui, câteva găini, că îl aștepta cu multă nerăbdare. Apoi după ce l-au instalat, ea s'a așezat să-l asculte. L-a ascultat, l-a ascultat dar n'a înțeles nimic. Vorbea românește. Aleargă bătrâna repede la vecină:

— Mari, al tău cum vorbește?

— Al meu? Ungurește!

— Vai, draguță, al meu nu știu ce are că numa' românește vorbește.

— Schimbă-l, dragă. Du-te la Șeregely, spune-i să-ți dea altul. Unul din ăla care vorbește și ungurește.

S'a dus bătrâna. Zice către Șeregely:

— Mie să-mi dați unul albastru, așa cum e al lui Mari Molnar, mie de-ăla îmi trebuie.

— Păi, da' cel pe care ți l-am dat, nu-i bun?

— Nu-i bun. Nu vorbește decât românește.

— Păi, întoarce-i butonul.

S'a dus Șeregely acasă la bătrâna, a sucit de un buton și aparatul a început să vorbească ungurește. Bătrâna era tare fericită. Dar seara a uitat cum trebuie închis, iar radioul vorbea și cânta într'una și ea nu putea să se culce. Doamne, doamne, ce să se facă? L-a acoperit cu o perină, cu un țol, și l-a îngropat sub ele. Lasă, numa' lasă, că te fac eu să taci! Dar nici așa n'a tăcut. L-a chemat pe Șeregely:

— Fă ce-i face cu el, să tacă odată, că-l arunc afară, nu pot să adorm cu el.

Șeregely se uita, unde-o fi radio-ul și abia a dat de el sub atâtea țoale. Abia străbătea de sub ele un murmur slab, așa de rău îl înfodolise bătrâna. Așa a fost, Mihaly, zău, atâta am râs a doua zi!

Dragă Mihaly, mai deunăzi m'au chemat la raion și m'au întrebat dacă nu vreau să merg la școală. Dar nu știu ce să mă fac cu copilul. Așa m'aș duce de cu drag, dar copilul n'aș vrea să-l las aici. Ar putea rămâne el la bunică-sa, dar mă tem că nu va avea grijă de el și cine știe ce i se mai întâmplă dacă nu-i lângă el nici tată-său nici mamă-sa. Scrie-mi, Mihaly, ce să fac. Tare aș vrea să merg la școală, că e un lucru bun chiar și la vârsta asta.

Aștept să ne scrii, te așteptăm să vii acasă cât mai curând.

Te sărut, Anuș

6

Dragă Mihaly, am primit scrisoarea ta și am înțeles că vii acasă. sâmbătă seara te așteptăm la gară. Am să iau și copilul că de când a aflat că vii nu mai are astâmpăr. Se scoală și noaptea din somn și întreabă: n'a venit încă, tata? N'a venit, făt-meu, zic, dimineață o să vină. Vino, că tare te așteptăm. Eu încă nu mă duc la școala aceea de cadre. A rămas deocamdată așa că mă voi duce în Decembrie, după ce isprăvim cu muncile agricole de toamnă. Șeregely mi-a spus că și el vine sâmbătă la gară, are ceva treburi și o să ne ducă și pe noi cu șareta.

Dragă bărbate, fii cu mare băgare de seamă pe drum, să nu răcești. Imbracă sumanul ăla gros și să nu uiți ceva pe acolo. Adună-ți cămășile și socotește bine totul. Mihaly zice să-i cumperi o muzicuță că tare-i place. Ar vrea să cânte din muzicuță și n'are. Insă ai grijă să nu cheltuiești prea mult că avem nevoie de bani pentru casa cea nouă. O să avem casă nouă, Mihaly! O casuță frumoasă, cu radio și cu perdele. O să-ți fie mai mare dragul să locuiești în ea. Așa că să te gândești, că te așteptăm sâmbătă la gară.

Te sărutăm, Annuș și Mihalyka

CRISTIAN SÂRBU

STRADĂ NOUĂ

Prin mijlocul maidanului străvechi
Care-a zăcut cu anii sub uitare,
Cu primăvara, Sfatul Popular,
A plănuit o stradă viitoare.

Și-o forfotă de oameni și ciocane
A început de eri să se audă
În dreptul unor pomi în verzi raglane,
Cu câte-o cioară'n creștet ca o dudă.

Se bucură maidanul ca un băiat sdrențos,
Plin de noroi,
Pe care-un tată iubitor îl duce
Să-i cumpere-un costum de haine noi.

Vreo câteva femei ce dau o mână
De ajutor, muncind cu'nsuflețire,
Iși spun, privind la niște puști cu mingea:
— Așa mai zic și eu, gospodărire!

Iar un măceș pe-o creangă
A ridicat o floare
Alături de un morman de pietre,
Ca un viteaz și roșu steag în soare.

ALEGEREA CONAȘULUI RAUL

În sufrageria domnului Alecu Ștefănescu-Ivolceni se adunaseră spre seară zece-doisprezece „prieteni politici” din Capitală. Picaseră dela Oradea, — unde conu' Alecu era șef de organizație liberală — și prefectul județului, cu primarul orașului. Adică, vorba vine prefect și primar. Guvernul plecase dela putere de două zile și cei doi demnitari erau pe ducă. În seara asta, poate pe la douăsprezece noaptea, cel mai târziu a doua zi, noul guvern avea să depline jurământul în fața regelui. Slujbele dumnealor cădeau deci la pământ. D'aia se și repeziseră pe nemâncate la București. Te miri ce prigoană aveau să puie la cale urmașii lor în slujbă. Că au furat, că au făcut afaceri necurate, fel de fel de urzeli. Procurori și scandal în ziare. La fel făcuseră și ei când au venit la prefectură și la primărie cu patru ani în urmă. De-atunci și până acum n'au stat cu mâinile în sân, așa că se găseau destule pricini de gălăgie. Conu' Alecu Ștefănescu, — cloșcă bătrână, — trebuia să-i ocrotească. D'aia-l serviseră cu credință în toate. Nevestele lor așteptau în Oradea cu cuferele deschise, gata să împacheteze buclucurile și să plece numaidecât, dacă cumva ajungea la putere un guvern pus pe tărăboiu. De unde să știe ei, la Oradea, cine are să vie? Fiecare din cele trei-sprezece partide ale căror conducători se îmbulzeau pe scările din față și din dos ale palatului regal, afirma cu tărie că el și numai el reprezintă voința țării. Național-țărăniștii strigau cu strășnicie că trebuie o „eră nouă” după ce guvernul liberal a jefuit și a nenorocit țara. Liberalii răspundeau prin gazetele lor că țara trebuie ferită de hoția și pârjolul național-țărănesc, bine cunoscute din câțiva ani de guvernare. Cu un cuvânt, vârtoare, nu glumă.

Conu' Alecu plecase la cinci după prânz în oraș. De sigur că, dânsul va aduce noutăți. Îl așteptau cu încordare. În mijlocul neliniștei și a îngrijorării, doamna Georgeta Ștefănescu, soția conului Alecu, se dovedea femeie pricepută în ale politicii și bună gazdă. Se vântura mereu din odăile ei dela etaj pe scara interioară de nuc, în sufragerie, și-i da zor cu îndrumările către feciorul din casă.

— Jeane, — zise dulce, apărând la o vreme îmbrăcată de plecare, vezi să nu lipsească nimic... Avem musafiri dintre cei mai buni prieteni ai noștri. Să lăsăm astăzi protocolul. Acum, cu alegerile, deschide-te casă, întinde-te masă. Suntem democrați, — râse îndată, subțire. — Serviți-vă cu tot ce poțiți, — stărui apoi devenind serioasă. Pe mine vă rog să mă scuzați... Trebuie să trec numaidecât pe la madam general Călin...

Musafirii împresurară pe doamna Georgeta cu emoție și gravitate.

— Coniță Georgeta, — îi răspunse cunoscutul avocat Iorgulescu, zâmbind încrezător și galant în același timp, — veștile pe care le avem dela inginerul Canaxi sunt bune. Generalul Călin ne este însă necesar. Ca întotdeauna: absolut necesar.

— D'aia mă și duc, — se grăbi madam Ștefănescu.

Blondă, cu părul vopsit într'o ciudată culoare roșcată, cu reflexe violete, înfruntând vremea cu amestec de voie bună și de știință în chestii de „tinerețe fără bătrânețe“, — doamna Georgeta Ștefănescu continua să placă și în anii aceștia, când avea o fată măritată. Adevărat că fata era foarte tânără. O măritase într'altă casă spre a evita cine știe ce încurcături neplăcute.

Soțul doamnei Georgeta, conu' Alecu, bărbat înțelept și chibzuit se lecuisse demult de anumite păreri ale tinereții. „Frate, nefrate, brânza-i pe bani“, — asta era înțelepciunea lui de bază. Apucător, strângător, șurubar, cârpănos, chip și asemănare cu bogătașii cei mari ai partidului, își rotunjise „ferma model“ din Ialomița, tăia cupoane de pe zece mii de acțiuni „Banca Națională“ de pe douăsprezece mii „Reșița“, opt mii „Astra-Vagoane“, cincisprezece mii „Petroșani“ și firește, câteva mii „Banca Românească“. Jumătate dintr'unul din marile blocuri depe bulevard, cu treizeci și cinci de apartamente închiriate, era al lui. Via din Valea Călugărească, vie. Casa cu douăzecișitri de odăi, din strada Paris, a lui. Județul Bihor, — îi încăpuse pe mână. Era șef de organizație și senator. Avea acolo oameni de nădejde. Prefectul Savu, fost preot, și mai apoi șef de siguranță, întrecuse în meșteșugul tâlhăriei faima lui Fulga, hoțul de cai de graniță. Adevărat că tâlhăriile acestea se numeau „comerț“ și „industrie“.

Intemeiaseră o bancă la Oradea, exploatau păduri, negustoreau vite, — mă rog: conu' Alecu ajunsese din ce era om de vază în partidul liberal, fruntaș între fruntași. Cu doi ani în urmă își măritase fata. Avea acum legături, ca un fel de cumetrie, cu inginerul Canaxi, despre care știa o lume că joacă deseori cărți cu regele, și-i stăpân din umbră pe Ministerul Comunicațiilor, dacă nu pe toate ministerele. Contractele căilor ferate treceau întâi pe sub ochii lui. Alegea ce-i plăcea. Modifica prețurile și după asta împărțea comisioanele: regelui atât, celor dela palat atât, ministrului atât.

Alecu Ștefănescu-Ivolcenii fusese ajutat în cursul anilor cu multă trageră de inimă, de nevastă. Femeii îi plăcea luxul. Călătorea în fiecare an în străinătate, ținea mașină și slugi. Ii plăcea să se miște în lume, să cunoască oameni, să discute, să petreacă, să aibă oricând posibilitatea de a-și satisface un capriciu. Observându-i firea, conu' Alecu o lăsă la început cu mirare și gelozie în freamătul vieții, controlându-i pașii. Incet, încet, pricepu apoi și el ceace știau atâția alți bărbați, că adică mai ușor păzești un car de pureci decât o nevastă rea de muscă. Nu era însă omul care se tânguiește prea mult în fața unei realități. Bună, rea, plăcută ori neplăcută, — de vreme ce era o realitate, o impresura atent și cerceta cu răbdare ce anume folos ar putea trage din ea. Cu trecerea anilor închise un ochi asupra aventurilor Georgetei, ținându-l deschis pe celălalt. Acolo unde nu izbutea să înnoade singur firele unei afaceri, chema într'ajutor zâmbetul cuceritor și degetele trandafirii ale doamnei Georgeta, care le înnodea iscusit. Câteodată conu Alecu răbufnea. Părea „indignat“ de moravurile acestei „țări nenorocite“. Dar aceste răbufniri erau mai degrabă mugete de cerb bătrân. Stârneau zâmbetul doamnei Georgeta.

Înțeși, pe tăcute, cei doi soți își continuară viața lăsându-se păgubași unul de altul în ceace privește dragostea. Nici n'ar mai fi avut loc într'atâta îmbulzeală de afaceri, de urzeli politice, de amanți și amante. Chiar în după

amiaza asta, conu' Alecu se afla, împreună cu alți fruntași liberali, acasă la șeful partidului. Regele trebuia ținut din scurt. La unele ministere trebuiau puși negreșit oameni de „încredere“, dintre cei care urmau să fie chemați la putere. Altfel, se ducea de răpă... țara. Mă rog: bancherii din Paris băteau enervați cu pumnii în masă. „Să vie la Ministerul de Finanțe om care ne garantează plata dobânzilor.“ Monopoliștii americani și englezi băteau mai rar, cu calm, dar foarte hotărâți: „La Ministerul de Industrie să vie om care face politică înțeleaptă în petrol“. Nemții lui Hitler începuseră a bate zornăind întâi discret, apoi din ce în ce mai îndrăzneți din pînteni: „Vrem petrol și grâu românesc. Ne trebuiesc oameni de încredere“. Liberalii-și temeau băncile și industriile. Inginerul Canaxi comenzile, regele partea de câștig...

În vreme ce conu' Alecu asuda din greu în mijlocul acestei anevoioase bătălii, doamna Georgeta își vedea de „sectorul“ ei. Generalul Călin dela Palat, stâlp al „camarilei“ și om al lui Canaxi, păstra în grija sa, la fiecare schimbare de guvern, Ministerul Comunicațiilor. Primea cuvântul dela Canaxi și-l transmitea regelui. De bună seamă își va face și de data asta datoria. Era un brav. Totuși doamna Georgeta își avea „greutatea ei specifică“ în cumpăna treburilor. Călin continua să-i prețuiască farmecele îmbogățite în cursul vremii prin rafinate experimentări. Georgeta plecă deci să-și așeze în bătaie „specificul“, nu care cumva să intervină ceva necunoscut. Cât erau de afemeiați cei dela Palat, în cap cu regele, te puteai aștepta la orice.

„Prietenii politici“ rămași în casă cu prefectul și primarul din Oradea, cercau să-și astâmpere încordarea și neliniștea desertând cu un fel de tremur al mâinilor, paharele. În biroul șefului partidului liberal, se adunaseră la acea oră, cei mai de seamă „fruntași“ ai partidului. Între ei, se înțelege, și conul Alecu Ștefănescu-Ivolceni.

— Dragii mei, — zicea șeful cu glas rar, păstrând o ținută cât se poate de solemnă în fața amicilor săi, — guvernul nostru n'a căzut dela putere, ci a plecat. Noi nu cădem niciodată... Asta o știți.

— Ar fi împotriva tradiției istorice, — protestă unul dintre bătrânii liberali,

— Tradiție, netradiție, — reluă șeful vorba. S'au dus dracului multe tradiții. Adevărul e că am știut să guvernăm așa, încât majestatea sa să se despartă cu regret de noi, acum la expirarea celor patru ani...

— Fără îndoială, — încuviințară cei de față în cor, gândindu-se la grozăvia de bănet și de acțiuni pe care le înghițise în cei patru ani, regele. Totuși lăsăm țara în situație grea, — continuă șeful. Datoriile neplătite, nemulțumiri, agitații. Nemții au început să se vâre adânc în socotelile politice...

— Să-i dăm afară! — strigă unul dintre cei de față.

Șeful zâmbi cu un fel de dispreț.

— Mă mir că vorbești așa... La bolșevism nu te gândești? Nu-i vorba numai de faptul că se vâre în România. E în joc ceva mai mult...

— După cât înțeleg, americanii și englezii n'au nimic împotriva să între câțiva „nemțofili“ în conducerea petrolului, — observă Alecu Ștefănescu.

Șeful partidului îi privi cu prietenie:

— Tocmai aci e nodul problemei, Alecule. Ne trebuiesc „nemțofili“. Nu numai în petrol. Nemțofili de-ai noștri... Nu putem lăsa chestiunile economice serioase pe mâna unor guverne trecătoare, ca să-și vâre „nemțofili“ lor. E ridicul să fim mai antihitleriști ca americanii și englezii...

Ridicul și păgubitor... A face politică înseamnă a prevedea. Iar de prevăzut se prevăd schimbări ciudate în politica mondială.

— Vin național-țărăniștii? — se trezi în vorbă unul în tăcerea care se lăsase.

— Ar putea veni dacă n'ar fi prea lacomi, — declară hotărît șeful partidului, lăsând deocamdată la o parte politica mondială. Vedeți cât ne înțelegem de bine cu câțiva dintre ei. La Banca Românească, la Reșița, la Petroșani,... mă rog, sunt patrioți buni. Dar ceilalți vor tot. Ei, asta nu se poate!

Frunțașii liberali se ridicară de pe fotolii, îndârjiți. Au înebunit țărăniștii?

Șeful potoli neliniștea:

— Ne'am înțeles cu cei mai înțelepți dintre ei, zise coborînd glasul. Ne-a ajutat mult și inginerul Canaxi, — adăugă zâmbitor, uitându-se la Conu' Alecu.

— He, he, râse acesta încet, — Canaxi are iarba fiarelor.

— Ei da, reluă vorba șeful. Național-țărăniștii vor primi treizeci-patruzeci locuri în parlament. Cei care merită, vor fi aciuți în societăți. Mai târziu... cine știe... Se va vedea. Noi, ne mulțumim cu cinsprezece-douăzeci de locuri în cameră. În senat avem senatori de drept.

— Prea puțin! — izbucni doctorul Andreescu, vechi și temut liberal, cel mai bogat om din țară, care rostea această vorbă de câte ori era cazul să primească el sau partidul ceva. Prea puțin! — repetă dârș.

Șeful ridică din umeri:

— Am guvernat patru ani. Nu putem pretinde locuri mai multe ca național-țărăniștii, care stau în opoziție. Trebuie să fim diplomați.

— Nu-i vorba de câte locuri avem în cameră, — interveni Alecu Ștefănescu. E vorba ca noul guvern să asculte povețele noastre. Să n'o ia razna. Dulăii n'au decât să latre în pustiu cât vor. Nouă ne trebuie puterea reală, nu aparența.

— Așa e! — aprobară iarăși în cor frunțașii. Avem garanții în acest sens?

Șeful surâse misterios:

— Avem.

— Dar dacă ne trag alegătorii clapa? — întrebă unul din cei mai proaspeți frunțași. Impărțim locurile de deputați de parc'ar fi boabe de fasole. Ce garanție are noul guvern că iese? Și ce garanție avem noi? Ce facem cu bolșevicii? Instigă muncitorimea, tulbură satele pe dedesubt. Să nu ne trezim cu o măciucă în cap! În definitiv, se fac alegeri, nu?

— Ei, asta le întrece pe toate, — pufni mânios conu' Alecu Ștefănescu. Pierdem vremea degeaba... De grija alegerilor ne arde nouă? Cum le hotărîm, așa ies!

— Pardon! — protestă frunțașul care vorbise. Eu nu sunt copil. Nu mi-e frică de alegeri. Am făcut experiențe destule. Dovadă... alegerile comunale din județul meu. Ați văzut cum am ras opoziția. E vorba de bolșevici!

Șeful ieși cu pași rari în fața biroului.

— Dragii mei, problema e destul de serioasă. Vom avea însă un ministru de interne cu mână tare. Din asta nu lasă regele o iotă. Se vor lua deci măsuri drastice. Vă pot spune atâta: comandanții de jandarmi din toate județele vor fi numiți cu avizul nostru.

— Bravo, — mormăi scurt, conu' Alecu.

— De altă parte, vor fi lăsați să intre în Parlament câțiva socialiști.

— Să-i ia dracu, — bombăni doctorul Andreescu.

— Să-i ia. Vom reuși totuși să creiem oarecare confuzii. Muncitorii trebuie să creadă că aceștia reprezintă partidul lor. Canalizăm deci nemulțumirile și revendicările pe cale parlamentară. Cei deochiați vor fi striviți. Acum să trecem la chestiile bănești...

Consfătuirea mai dură două ceasuri. Conu' Alecu Ștefănescu plecă spre casă abia la zece. În general era mulțumit. Tolănit în mașină, privea cu plăcere luminile orașului. Gândul îi fugi departe, în județul Bihor, unde urmau să fie aleși zece deputați. Nu ținuse deloc să fie trecut pe lista fruntașilor liberali cărora noul guvern le asigura „alegera”. Avea prea multe combinații de dus la bun sfârșit. Afară de asta nu dorea să dea ochi cu muncitorii dela exploatarea lui de păduri, în calitate de candidat de deputat în opoziție. Când era la putere, — altceva. Te pomenești că-l așteptau și câteva drumuri în Germania. Dacă într'adevăr se înțețeau afacerile cu nemții, osteneala asta i se părea firească. Totuși, în Bihor trebuia să aibă negreșit pe cineva. Adevărat că noul guvern va sprijini întreprinderile liberale și se va „rezema” pe ele. Dar tocmai pentru asta îi trebuia om de încredere la Oradea. De absolută încredere. Banca, exploatarea forestiere, „cooperativele”, atâtea și atâtea rosturi. Te pomenești că oamenii guvernului, cu toate asigurările date, prind gust și pornesc năvală. Să se bizuie pe fostul prefect? Om excepțional de priceput în afaceri. Dar singur, cade din nou pe treapta de hoț de rând, cu briceagul vârît după cureaua pantalonilor.

Alecu își opri aici gândurile. Pe cine ar putea trimite în Bihor? Pe cine s'ar putea bizui fără nicio rezervă? Câteva clipe nu se putu dumiri. Deodată tresări surprins de o idee lucidă, rece, grozavă. Se uită în gol, își încreți fruntea și văzu clar, ca într'o scânteiere de lumină.

— Mână la inginerul Canaxi! — porunci șoferului. Cotiră din bulevard și se opri în fața somptuoasei vile a inginerului. Conu' Alecu stete de vorbă cu marele industriaș până la unsprezece.

Ieși înfierbântat. Da, era un cap politic acest Canaxi. Dar nici al lui nu sta mai prejos.

Intră în casă o leacă posomorît, plin de prestigiu. Georgeta se întorsese. Ii ieși înainte în hall, puțin mai palidă, dar frumoasă, cu cearcăne fine pe sub ochii albaștri, adânci:

— Ai întârziat cam mult Alecule, — făcu apropiindu-se. Totul în regulă la Călin, — șopti ușor, apoi îl apucă de mână și-l conduse în sufragerie.

— Vino, frate. Stau musafirii pe jar...

Alecu Ștefănescu se opri în ușă. Era voinic, impunător și îngrijit. Cuprinse în priviri sufrageria, uitându-se în lucirea orbitoare a lămpilor mai întâi la nevastă. Georgeta-i răspunse cu o privire în care juca amestec de șagă, de ironie și de îndrăzneală, apoi își plecă genele. Alecu pricepu că o nouă „jertfă” fusese adusă pe altarul politic, preotul fiind generalul Călin. Se împărtășea destul de des...

— Domnilor, zise grav, plimbându-și ochii asupra celorlalți. Avem speranțe bune.

Obrazurile se destinseră. Prietenii se apropiară luându-l la mijloc.

— Nu trebuie să purtați grije. Nici tu, nici tu. Nici dumneata... Mai supărat sunt eu... Mi s'a întâmplat un lucru cu totul neașteptat.

Georgeta tresări și îl fixă ager. Iși cunoștea bărbatul. Observă că minte. Nu i se întâmplase nimic. Dar ceilalți ascultau.

— Ginerele meu, Raul Arsenescu, propriul meu ginere... vrea să treacă pe față cu noul guvern...

O tăcere gâtuită puse stăpânire pe sufragerie. Apoi se înălțară glasuri

indignate, protestând. Extraordinar! De necrezut! Auzi domnule! Un om tânăr, cu perspectivele de viitor care le are, să facă asemenea ispravă! Ce vremuri! Ce moravuri! Desigur că l-au momit.

Conu' Alecu se lăsă pe scaun și sorbi un pahar de vin.

— Vrea să candideze pe lista noului guvern... Tocmai în Bihor! În județul meu! Vă închipuiți că în condițiile astea, eu... nu voi putea candida pe lista partidului liberal. E cea mai mare lovitură din viața mea.

Dând poruncile de cuviință lui Jean, coana Georgeta izbuti să întoarcă după scurtă vreme carul discuțiilor și al comentariilor cu oîștea spre un drum mai luminos. Apărură mâncări și băuturi noi. Prefectul și primarul din Oradea, păzitori harnici ai vechilor tradiții de ospetie electorală, se năpustiră cu strășnicie asupra farfuriilor. Conu' Alecu îi privea cu coada ochiului. Curioasă era viața. Adineauri părăsise casa inginerului Canaxi. Ingerul, om tăcut, cu vorbe măsurate, cu glas molcom, își juca degetele în boabele de levănțică dintr'o farfurie de cristal așezată pe birou. Lacheul intra din când în când, neauzit ca o umbră, și împrespăta aerul cu un pulverizator. În această atmosferă, orice șmecherie, orice tranzacție, primea forma superioară a unei combinații între oameni de înaltă condiție. Prefectul de la Oradea nu era cu nimic mai prejos în urzeli ingenioase, ca inginerul Canaxi. Totuși, afacerile încheiate cu el miroseau par'că a brânză. De ce? Ei da, — Canaxi avea parteneri regali în combinațiile lui. Pe când la Oradea, — ... ce să faci? Noroc că banii, odată intrați în buzunar, nu mai miroseau.

Conu' Alecu oftă.

— Noi ce facem? — întrebă prefectul, ștergându-se la gură. Il frământa încurcătura cu ginerele conului Alecu. Bănuia ceva, dar nu se putea desluși. Conu' Alecu declarase că nu candidează. În schimb va candida ginerele lui pe lista guvernului. Așa, tam-nesam, după ce-l ținuse doi ani departe de orice contact cu prietenii politici din Bihor, care nici nu-l cunoșteau măcar și nici ginerele n'avea habar de Bihor. Povestea asta trebuia să aibă tâlc. Ginerele nu făcuse încă „politică“. După cât știa prefectul, familia-l păstra pentru misiuni economice în străinătate. Tânărul trăia deasupra vâltorii. Juca golf cu secretari de ambasadă străini, călătorea și petrecea.

— Stați până mâine aici, — răspunse conu' Alecu cu glas gros. Mâine la două, veniți la mine. Până atunci vom afla mai multe. Bihorul nu-l puteau lăsa la îndemâna oricui...

Prefectul suspină pe neobservate. Suspină și se rânji. Înțelegea că se va întoarce acasă, fără grijă de „prigoane“.

— Ce-i nebunia asta cu Raul? — întrebă Georgeta îndată ce oaspeții plecară și rămase singură cu soțul ei.

Conu' Alecu o privi cu ochii suri, întunecați:

— Telefonează-i să vie dimineață la nouă aici!

Georgeta protestă:

— Nu-mi plac aerele de „patron“ față de mine, Alecule. Fă-le față de marțafonii din Oradea. Mie, să-mi vorbești deslușit. Și... politicos.

Alecu Ștefănescu-Ivolcenii zâmbi strâmb:

— Cel puțin... acoperă bine cu pudră pecetea „regală“ pe care ți-a pus-o pe gât generalul Călin. Parcă-i urma unei ventuze.

— Haida-de, — răspunse în batjocură Georgeta. La vârsta mea... e o bijuterie.

— Să nu te întorci într'o zi acasă cu o salbă întreagă...

— Posibil și asta. La cât să vie Raul?

— La nouă.

Conu' Alecu trecu în dormitorul său. Doamna Georgeta intră în baie unde admiră îndelung, zâmbindu-și plăcut din dinții cu strungăreață, urma buzelor generalului Călin. Alecu se adânci în socoteli la birouașul său din dormitor. Susurul prelung al apei din baie părea a curge într'o baltă, în care bălăcea el tihnit.

La nouă de dimineată veni tânărul Raul Arsenescu, ginerele soților Ștefănescu. Era un bărbat de aproape treizeci de ani, potrivit de stat, o leacă pornit pe îngrășare, brun, cu obraz rotund, cu ochi negri mici și cu părul ușor ondulat. Imbrăcat chinuitor de grijuliu, purta ghetе cu talpa groasă, cămașe cu guler puțin scrobit, cravată în culori vii și ac cu perlă. Fiul unui avocat cu mare clientelă comercială, era după mamă un fel de nepot al inginerului Canaxi. De când se însurase făcea slujbă de director la „Petroșani” și frecventa cercurile ambasadelor apusene.

— M'ai chemat, tată? — zise către conu' Alecu, căznindu-se să-și alunge somnul din ochi. Prea-l sculase de dimineată. La „Petroșani” se ducea la douăsprezece și încă și atunci cu destul chin.

Alecu Ștefănescu-l privi o vreme cu zâmbet neobicinuit de blajin.

— Șezi, — îl pofti apoi în fotoliu. Aud că vrei să te alegi deputat...

— Eu? — se miră cu obraz lung ginerele. Eu? — repetă întrebarea uluit. Iși aranja nodul cravatei îndoiindu-se dacă nu cumva visează.

— Tu. Se vorbește la cafenea... La Capșa...

Raul Arsenescu simți o înfiorare plăcută:

— Se vorbește la Capșa? — întrebă cu oarecare mândrie. Se poate, tată... Mă mir însă... Știe toată lumea că am alte planuri... Ș'apoi... acum, nu mai suntem la putere...

— Adică cine?

— Noi, liberalii — făcu zâmbind cu naivitate vicleană Raul.

— Tu ești înscris în partid?

Ginerele se uită pieziș la socru. Să fi înebunit?

— Asta-i bună! Ce fel de înscriere, când dumneata ai situație de bază în partid? S'a mai pomenit băiat, ori ginere de fruntaș, să se înscrie? Trecem automat când ne cheamă părinții. Dacă ne cheamă. Nu? Ce vrei, să facem anarhie? Să stricăm tradiția? Imi spui mereu că viitorul meu e peste hotare...

Alecu Ștefănescu se ridică și-și bătu ginerele pe umăr:

— Raul, politica devine din ce în ce mai încurcată. Nu mai e ca pe vremea veche... Dacă am auzit că vrei să candidezi, m'am gândit că faci totuși foarte bine...

— Cum asta? — sări de pe scaun Arsenescu. Eu n'am vorbit cu nimeni nimic... Habar n'am...

— Ei, te-or fi apreciat alții, printre tinerii capabili...

— Bine... dar să candidez acum, în opoziție? Cădere sigură... făcu Arsenescu din ce în ce mai uluit.

— Cine zice să candidezi în opoziție? — întrebă bătrânul ridicându-și sprâncenele. E vorba să candidezi pe lista guvernului...

Raul Arsenescu se holbă la socru:

— Tată, — vrei să-ți bați joc de mine?

Conu' Alecu socoti că a venit momentul să dea cărțile pe față. Pregătise lucrurile destul.

— Măi băiete, — începu domol, — la ora opt am primit înștiințare prin telefon. Către amiază depune jurământul noul guvern. Sunt prieteni de-ai noștri... Am absolută nevoie de un om sigur, între prietenii mei din Oradea. Intreaga organizație a „partidului“ care vine la guvern n'are decât nouă inși în județul Bihor. Noi... după cum știi, suntem vâriți acolo în întreprinderi serioase... Ne interesează mai ales exploatarea forestieră... E vorba de un export masiv în Anglia și în Germania... Dacă nu vor avea frică de un om al nostru, de un om cu prestigiu, tâlharii din Oradea ne pradă. Dacă lăsăm să-și strecoareăștia din guvern hămesiți de-ai lor peste capul nostru, ne fură și ne jefuiesc. Voi cere deci ministrului de interne, să te candideze pe lista guvernului. Tu, primești... Alegerile, ca alegerile... Merg strună. E bine însă să se creadă că noi ne-am cam certat pe chestia asta... Nu că mi-e teamă de vorbe... Nu-mi pasă de fleacuri... Dar nici să dăm apă la moara bârfelilor nu-i bine.

Raul Arsenescu continua să fie înmărmurit:

— Ce are să zică unchiul? Ce se alege din proiectele noastre de viitor?

— Inginerul Canaxi e de acord cu mine. Ne-am înțeles aseară. Cred că va fi necesară o nouă societate forestieră. La arde buza nemților după cherestea... Ca deputat câștigi experiență. Poate că trebuia să ne gândim mai de mult la asta... În orice caz, vei avea la îndemână pe fostul prefect... Principalul este să vadă că ești acolo... Atunci nu mai am grijă.

Pregătirile pentru plecarea lui Raul Arsenescu la Oradea ținură vreo cinci zile. Mai întâi de toate, conu Alecu stătu de vorbă cu ministrul de Interne, cu privire la candidatură. Ministrul însă nu era pui de vulpe, ci vulpoi bătrân. Avea o faimă până dincolo de hotare. Mai fusese la guvern, înscriindu-și numele sub câteva isprăvi de pomină. Una, când cu zdrobirea crâncenă a grevei din 1920. Alta, când cu lefurile funcționarilor, cărora le trimisese răspuns că dacă le e foame, să-și mai strângă curelele nădragilor.

— Vă dau un om de mână întâi, — începu vorba conu' Alecu.

— Vrei un loc de deputat la Oradea? — îl luă „la sigur“ ministrul.

Conu' Alecu privi surprins. Știa cu cine are de lucru, totuși, prea-i cetea gândurile dintr'odată. Știa și ministrul pe cine are în fața lui. Nu mai trebuiau politețuri și ocolișuri.

— Da, — răspunse scurt. Un loc la Oradea...

— Dai ceva bani la fondul electoral?

Conu' Alecu se uita pe sub gene:

— Nu ți-e oarecum, Costică? N'aveți bani destui la minister?

Ministrul se scărpină după ureche.

— Te pomenești că mai și ceri....

— Negreșit. Cât se dă fiecărui candidat de deputat...

— Asta nu, — încercă ministrul. Gândește-te, frate, — unde ajungem?

— Unde sunteți, — răspunse apăsător Alecu Ștefănescu. Știi că băiatul e nepotul lui Canaxi. Dacă nu ți-e destul că mi-e ginere....

Vorbele astea le rosti Conu' Alecu, supărat. Ministrul pricepu. Canaxi era artileria grea:

— Bine. Il punem pe locul al doilea. Merge fără greș... Dacă are ceva dificultăți pe acolo, să-mi telefoneze mie... Și nu uita, Alecule... am venit la guvern cum am venit... De plecat vrem să plecăm întăriți... Bagi câțiva de ai mei la exportul de cherestea...

Cei doi prieteni se despărțiră plini de greață unul față de altul. Fiecare dintr'înșii socotea că celălalt e de prisos în lume. Putea face el singur de toate, fără să aibă nevoie de sprijin...

Raul Arsenescu se pregăti de plecare la Oradea cu mașina societății „Petroșani“. Nu era să-și strice automobilul său prin hârtoapele Bihorului. Auzise că-i un județ întins, cu popor sărac și amestecat, unguri, români, țărani, muncitori. Mai aflate că satele-s împrăstiate până departe spre miez-noapte, iar drumurile, ca vai de ele. Oricât îl asigura conu' Alecu că după ce stă de vorbă cu conducătorii întreprinderilor din Oradea, în care era el interesat și după ce-și organizează echipa de propagandiști poate sta liniștit la hotel, Arsenescu era foarte emoționat. Firește, comandantul companiei de jandarmi ținea în mână soarta alegerilor. Dar cine știa ce se poate întâmpla? Arsenescu trăise în cercuri înalte, unde se încheiau tranzacții mari. Cunoscuse oameni de afaceri feroci și nu era nici el un înger. Crescut în casa tatălui său, — avocat comercial, — avusese ocazia să vadă ce însemnează executarea unui debitor, viclenia unui faliment fraudulos, jefuirea unora de către alții, cu legea și crucea lui Crist pe masa judecății. La societatea „Petroșani“ veneau adeseori în discuție probleme de salarii, de agitații muncitorești, de accidente. Știa că indiferent de orice alte împrejurări, trebuie asigurat dividendul acționarilor. Dacă pentru asta era necesar să fie concediați muncitorii, erau concediați. Dacă trebuiau scăzute lefurile, erau scăzute... În casa lui Ștefănescu-Ivolcenii întâlnea oameni grăbiți, puși pe lovături de bursă, vânturându-se de colo până colo prin ministere. Se vorbea de comisioane și șperțuri. Comisioane până la gradul de secretar general. De acolo în jos: șperțuri. Asculta încântat ecoul de legendă al afacerilor inginerului Canaxi. Milioane... milioane... milioane... Despre politica la țară știa însă prea puțin. Firește că auzise despre fraude în alegeri, despre ciocniri cu muncitorii, vrajbe cu țărani, bătăi electorale, dar nu se opriase asupra lor. Când și când îi treceau pe lângă urechi nume de politicieni laudați, înjurați, ori pur și simplu batjocoriți. Nu-l interesau. Iar acum... iacă-tă-l împins de conu' Alecu în mijlocul frământărilor...

Raul Arsenescu era preocupat de neașteptata întorsătură a vieții lui. Se înțelege că-i excita curiozitatea și-i stârnea o mândrie care probabil dormitase până atunci în el. Dacă trebuia să candideze, — ei bine, va candida. Conu' Alecu îl sfătuia să se ție strâns de fostul prefect. Bine înțeles că se va bizui pe Savu. Dar... la urma urmei, nu era copil.

Își va rezerva și el unele inițiative.

Trimis de familie, întâia oară în viața lui, să apere interese mari, hotărî să dea dovadă că le poate apăra. De fapt se și schimbă în cele câteva zile. Deveni mai poruncitor, mai autoritar, mai scurt la vorbă, îndărătnic în păreri. Pe ici, pe colo, îi răsăreau în fantezie imagini atrăgătoare. Era în prag de a deveni om politic. I se deschidea drum nou, cu satisfacții alese. Va ajunge și el stăpân, alături de Alecu Ștefănescu, încetând a fi ginere, tratat ca toți ginerii de case mari. Intr'o seară, căută în bibliotecă, ferindu-se să fie văzut, cărți despre marii oratori politici. Avea volume destule, legate frumos în piele, complect necunoscute. I le puseseră în dulap când i-au aranjat casa. Răsfoia încordat. Demostene, Cicero... Buni, dar nu vorbiseră la alegeri de deputați în Bihor. Frunzări alte cărți. Petre Carp, Titu Maiorescu. Nu-i plăceau. Nu erau destul de într'aripați. Lui îi trebuia

un orator care poate înflăcăra poporul. Da, poporul. Căci era hotărît să ție cuvântări, în adunări mari, cu fanfare și steaguri. Să vuiască presa din Capitală de succesele lui. Pe calea asta va închide și gurile muncitorilor din Bihor, de care vădit că se temea conu' Alecu. Ce erau să facă în fața unui om pe care țărani îl poartă pe umeri, în triumf? Păcat că nu-și tipăriseră cuvântările cei doi mari oratori electorali ai timpului, care trecuseră în legendă. Jean Tehaș, bunăoară, era vestit prin mahalalele Bucureștiului. Vorbea grozav. Se săruta cu cârciumarii. Imbrățișa precupețe grase. Ridica prunci în brațe. Iși făcea cruci largi, boteza, plângea după sicrie, își da întâlniri cu femeii de stradă, îngenunchia în fața preoților și-și punea patrafirul pe cap, apoi se înălța semeț, își flutura cravata și răcnea cu tremur înalt în glas: „Fraților! Toți pentru unul, unul pentru toți, ca la Sarmisegetuza!” Un delir, nu altceva. Sburau căciulile 'n vânt și se legăneau ciomegele ca pădurea 'n furtună... Apoi Dere? Derică! Tribunalul poporului! Fost liberal, fost averescan, fost iorghist, fost argetoianist, fost de toate, iar în vremea din urmă național-țărănist. „Fraților, — striga răgușit — poporul nostru, voi, cei dela temelie, nu mai aveți astăzi decât trei căi ale mântuirii: sapa și lopata! Aci v'au adus tâlharii...”

— „Așa-i!” — mugeau oamenii.

— „Eu, — continua și mai cumplit Derică, — eu m'am ridicat dela coada vacii. O știți cu toții. Mă cunoașteți. Nu am decât o singură religie: mă scol cu poporul, mă culc cu poporul...”

Raul Arsenescu se svârcolea în așternut, gândindu-se. Nu. Nici chiar așa. Nu se născuse la coada vacii, nu se scula cu poporul. Deculcat se culca la beție cu oricine. Ii plăcea fără îndoială acest fel de oratorie desmățată, ca un joc cu bulgări de lavă svârliți pe deasupra ascultătorilor. Dar prefera alte idei. Mai originale. Mai tari. Să înmărmurească lumea ș'apoi s'o deslănțuie...

Nu luă cu sine niciun însoțitor. Spunea că vrea să se gândească pe drum. Cu nevasta vorbise ca un comandant de oști care pleacă la o mare bătălie. Cu importanță, oarecum depărtat de problemele mărunte ale vieții. Femeia nu pricepea nimic. Asculta și căsca întinzându-și voluptos brațele albe și împreunându-le după cap. În fața evenimentelor care-l așteptau, Raul respingea însă ispitirea. Lasă că înlăuntru fierbea de neliniște și era destul de tulburat de prăpastia în care se arunca. Nu-i ardea de desmierdări.

Anunță telegrafic prefectura județului Bihor și plecă cu capul plin de sfaturile conului Alecu, cu buzunarele pline de bani și având alături pachete de manifeste ale guvernului, cu fotografia mare a primului ministru la mijloc. Ceti textul, încercând să se pătrundă de înțelesul lui și pândind clipa când îl va cuprinde înflăcărarea. „În împrejurările grele prin care trecem... spunea manifestul, — chemăm în jurul guvernului toată suflarea...” Nimic nou, nimic deosebit. Aproape de Ploești ațipi cu manifestul pe genunchi și nu se trezi decât la Brașov. Făcu un popas. Mai făcu unul la Sibiu și altul la Cluj, apoi, pe înserat, coborî înaintea hotelului „Park” din Oradea. Ajunsese la locul bătăliei.

A doua zi pe la unsprezece, Raul Arsenescu porni tot singur dela hotel spre Prefectura județului. Evident că fostul prefect nu trebuia să apară încă alături de el. Nu putea spera să găsească „clubul partidului”, deoarece nu exista nici partid. Guvernul se înjghebase în jurul unei mici, dar destul de gălăgioase grupări politice, complectându-se cu fel de fel de „personalități” și de oameni ceruți de diferite cercuri interesate. Cei nouă membri

ai organizației din Oradea, veniți la putere pe neașteptate, ocupaseră două camere în palatul prefecturii, declarându-le: „sediul județean“. Ministrul de Interne comunicase noului prefect, — colonelul pensionar Zamfirescu, — că vine la Oradea candidatul „centrului“. Cei nouă membri, constituiți în „Comitet al organizației bihorene“ îl așteptau în păr, sub președinția avocatului Cernea, fost magistrat, dat afară din slujbă pentru fel de fel de isprăvuri. Era un bărbat cărunt, cu fața răvășită de băutură, cu ochii tulburi. Alături de Cernea ședea răscrăcărat părintele protopop Vancea, cu brâu roșu de trei șchioape pe pântec, revărsând îndărăt asupra gulerului o ceafă cu două rânduri de grăsimi. Prefectul încă se afla de față. Înalt, uscat, chel, brun și foarte sprâncenat, domnia sa stărnise din prima clipă mânia comitetului. Fusesse numit de-a dreptul de minister. Rămăneau în Oradea, la îndemâna vajnicilor membri de partid, deocamdată posturile: de primar, de ajutor de primar, de inspector școlar, de revizor și de prefect de poliție. Poate, mai târziu, vor da afară pe primul procuror, pe inspectorul silvic, pe consilierul agricol și alții ca să facă locuri celor ce de bună seamă au să dea năvală în partid. Avocatul Cernea ar fi dorit prefectura. Să iasă cu mașina în oraș, să-l vadă lumea, să se oprească la cafenea și să cheme în stradă chelnerul care-i făcuse mizerii, refuzându-i un șvarț pe credit. Dar asta era, se înțelege, un fleac pentru început. Avea el alte răfeli. Le plănuise destule: ori în ceasuri de beție, privind ca într'o lume de fantasmă jocul de lumini și de umbre din paharul cu rachiu galben de caise ori de pere. Scrășnea încet din măsele gândindu-se că ar putea ajunge odată la putere. Inchipuirea i se stingea în oboseala alcoolului și Cernea pleca spre casă otrăvit, râzând strâmb și jalnic de el însuși. Cum era să vie partidul lui la putere? Și iacă, totuși venise. Bătălia între liberalii veșnic nesătui, și între național-tărâniștii lacomi să svânte și roua cerului, împinsese la suprafață mărunta grupare de oportuniști. Era mai ușor de manevrat și de măturat decât oricare alta.

Pare vrednic de ținut în seamă că avocatul Cernea încetase să bea în acele zile de freamăt. Avea într'însul alte veninuri. Se răscoliseră toate. Iși închipuia că va fi un șef de organizație pe calapodul conului Alecu Ștefănescu-Ivolcenii. Papă și sultan, pâine și cuțit. „Tare aș vrea să văd mutra aceluia tâlhar aici“, — se gândea frământat de planuri crâncene, Cernea. „Nu cred că va îndrăzni să vie!“ Bietul Cernea! Habar n'avea de politica „înaltă“. Nu știa că Raul Arsenescu e ginerele „tălharului“. I se comunicase dela București că ministrul se interesează în mod deosebit de domnul Arsenescu care va conduce lupta politică în alegeri. Atâta tot.

Cernea se gândise încruntat, ore întregi la aceste dispoziții. Vasăzică: prefect, nu. Candidaturi sigure, nu. Un domn Arsenescu, protejatul personal al ministrului de Interne, venea ca din lună, împins la loc de cinste. Despre cheltuieli electorale, nicio vorbă. Atunci ce fel de șef era? Nu-i rămânea decât să vadă ce fel de poamnă e candidatul „Centrului“. Dacă-i om de „înțeles“ — bine. Dacă nu, va vedea ce e de făcut. Protopopul Vancea avea o experiență de viață cu totul diferită de a lui Cernea. Intrase în acest „partid“ de necaz. La național-tărâniști sta înfipt în comitetul județean, ca un prapor, protopopul greco-catolic. Cei doi frați întru Hristos se urau cu atâta înverșunare, încât când se întâlneau, întorceau capetele, ca și cum fiecare dintr'ânșii ar fi puțit a mort. Vancea fusese înscris la liberali, dar conu' Alecu Ștefănescu-Ivolcenii îl supăraseră într'o zi cu o glumă nesărată la club. Părinte, i-a zis, — am dăruit două vagoane de cherestea pentru biserica sfintiei tale. Ți-am mai dăruit stejar pentru străni și pentru ca să podești cu parchet sfântul lăcaș. Spun epitropii că vagoanele ar fi plecat la vale, singure, spre Arad. Eu, — a continuat perfid conu' Alecu, — mă

spăl pe mâini ca Pilat. Dacă s'au dus, s'au dus. Vezi însă și pune lacăt gurilor care te defăimează.

Protopopul a pufnit:

— Astea-s vorbe ca să uit că nu m'ați candidat pe mine la senat, Coane Alecule... Imi pare rău. Din câte se vorbesc despre afacerile cu pădurile tocmai pe mine m'ați ales? Cu cele două vagoane de cherestea?

După scurtă trecere de vreme, sfinția sa a ieșit din partidul liberal, scârbit. Conu' Alecu nu l-a oprit și n'a mai zis nimica despre vagoane. Simțise că protopopul a vrut să-l împungă cu aluzia la cele ce se povesteau despre exploatarea de păduri și socotea că afacerea era bine încheiată. Să plece popa din partid cu cele două vagoane de scândură în spinare și să nu mai sufle o vorbă.

Adevărat că părintele n'a suflat. S'a îndreptat agale spre „partidul” în care intraseră încă de mult și doi profesori, scârbiți și ei de ticăloșia partidelor mari, doi oameni naivi și ambițioși. Aceștia erau girul moral și intelectual al organizației. Nădejde de pricopseală nu mijeau. Dar protopopul Vancea știa că dacă nu-i botez, pică o cununie, dacă nu-i cununie pică o îngropăciune. Nu dorea să se lase de politică. Dumnezeu e mare, — cugeta oftând, — cine știe când deschide un ochi spre umilul său slujitor Vasile Vancea. Și iacă-l deschisese. Acum, putea sta de vorbă cu Alecu Ștefănescu-Ivolcenii. Se afla pe treapta de vice-președinte al organizației dela putere. He, he, — să poftească cuconul Alecu la Oradea...

Părintele protopop se arăta plin de arțag. Dar în fond tânjea după o împăcare cu liberalii. Tot la ei găsea omul oleacă de cuprindere... Să vedem ce aduce ziua de mâine, — se gândea, urzind planuri.

Raul Arsenescu intră în sala de ședințe a comitetului. Era emoționat.

— Domnilor — zise oarecum mirat, — cred că nu mă înșel... Sunteți comitetul organizației noastre locale... Numele meu e Raul Arsenescu...

Se opri în fața mesei lungi. Zâmbea confuz.

Membrii comitetului se ridicară cu mare zvon de scaune. Președintele Cernea, încruntat o clipă, cugetă că va pătrunde ușor cu experiența lui de fost judecător firea acestui tânăr candidat și-l va duce de nas. Se apropie deci cu mâinile întinse și-l salută cu oarecare familiaritate. Lasă să vadă cei din comitet că era și el cineva.

— Fiți bine venit. Vă așteptam... Vă spun dela început: mergem sută la sută. Poporul, bucuos că a scăpat de tâlharii de liberali, ne pregătește o victorie triumfală.

Zâmbetul lui. Raul Arsenescu îngheță pe buze. Tâlharii de liberali? Ce vorbe erau astea? Unde nimerise? Ce-ar zice conu' Alecu să le audă? Bine, — îl prevenise că vor fi momente grele, că vor răsuna vorbe mari, umflate, dar... în halul ăsta?

Membrii comitetului se uitară înfricoșati la avocatul Cernea, apoi se priviră unii pe alții. De unde scoate bețivanul de președinte chestiile cu poporul? Nu se mișcaseră din Oradea. Iar în Oradea apăruseră manifeste românești și ungurești, scoase de „Frontul antifascist”. Se spunea în manifeste că noul guvern e o alcătuire de slugoi, chemată să vândă mai departe bogățiile țării capitaliștilor apuseni, și să târe poporul într'un război împotriva Uniunii Sovietice. De două nopți agenții Siguranței nu mai dormeau căutând tipografia clandestină. Afirmatia cu liberalii era în schimb adevărată. Prea adevărată. Protopopul Vancea chibzui însă că trebuie să toarne chiar dela început puțină apă în vin. Au să audă liberalii și-și face mână bună cu ei.

— Domnule Arsenescu, — ridică sfinția sa cuvânt cu glas muzical, hârșit în irmoase, — vă bineventăm cu toții. Avem nădejde că punând urmărlângă umăr, vom reuși. Ceeace spune președintele nostru e adevărat. Deși nu chiar până la capăt...

Avocatul Cernea tresări și se întoarse spre protopop. Sângele-i zbucnise în obraji. „Iar urzește ceva licheaua de popă“ — se gândi furios.

Părintele își da seama de efectul vorbelor sale. De aceea întoarse obraz blajin spre Cernea și continuă cu chip luminat:

— Aici, la graniță, avem val și năcaz cu ungurii, — continuă îngroșând glasul. Mai avem val și cu bolșevicii. E muncitorime multă... De unde mama cucului a răsărit atâta, numai unul Dumnezeu știe. De aceea socot că noi, românii, chiar dacă avem pâra cu un partid sau altul, n'ar trebui să înăsprim lupta între noi... Cel puțin pe chestia națională, să fim una...

Colonelul-prefect se apropiase între timp de Raul Arsenescu. Auzind vorbele protopopului aplaudă cu putere, apoi își lovi călcâiele și se prezintă:

— Colonelul-Zamfirescu, prefectul județului.

Inclină scurt din cap și rămase țeapăn.

— Acestea sunt și îndrumările guvernului, — adăugă cu glas ciudat de clapon.

Avocatul Cristea izbi cu pumnul în masă:

— Dacă nu dăm pe față pungășiile liberalilor, nu putem pași între alegători! — strigă mânios. I-a durut pe ei capul de noi, românii? Tâlharul de Alecu Ștefănescu are o sută de afaceri cu ungurii, cu jidanii, cu cine vrei și cu cine nu vrei! Pe chestia asta sunt gata să-mi dau demisia! Trebuie să-i văd la pușcărie pe toți! Pe fostul prefect! Pe fostul primar! Pe toți!

— Bine, frate, — interveni cu energie protopopul, — nici n'a intrat bine omul în sală și l-am și împresurat cu ale noastre... Avem timp să discutăm de aci înainte... Pofțiți și luați loc, — se adresă lui Arsenescu, arătându-i scaunul din frunte. Știi, domnule Cernea — se întoarse spre avocat, îndulcindu-și glasul pe cât putea — nu trebuie să ne încingem... așa de grabă... Demisiile astea... au un cusur... Riscă să fie primite.

Membrii comitetului izbucniră în râs. Cernea, încruntat, nervos, furios pe protopop, se mișcă stingher, apoi râse și el în silă.

Consfătuirea începu. Fruntea lui Arsenescu brobonea sudoare de câte ori auzea despre isprăvile liberalilor. Nu-și închipuise așa cel dintâi contact cu poporul.

După două ceasuri discuțiile din acea zi se apropiau de sfârșit. Vor fi cercetate pe rând toate posibilitățile de „luptă“ în ședințele viitoare.

Arsenescu pricepu că „viața“ dela Oradea e aidoma cu cea dela București. Doar personagiile și subiectul concret difereau... Se asocie deci la câteva înjurături la adresa liberalilor, lăsându-se apoi și el domolit de protopop. Acesta se dovedea peste seamă de iscusit. La două, Arsenescu oferea un prânz comitetului la restaurantul cel mare din oraș. Profesorii se angajară să redacteze un manifest electoral. Pentru locurile patru, cinci, etc, se stabiliră candidaturile lui Cernea, a părintelui protopop, a unui țăran bogat care avea ferăstrău și moară dar nu era de față, și a unuia dintre profesori.

— Pe locul întâi, va candida probabil un membru al guvernului — zise Arsenescu. Nu-l știm încă. Ni se va comunica la timp.

— Dar al treilea? întrebă Cernea.

— Probabil un profesor universitar, răspunse Raul Arsenescu Azi, mâine, vom afla. Trebuie să atragem personalități...

— Când ești la putere nu e greu — încuviință protopopul mulțumit. Ii plăcea Arsenescu.

— In ceea ce privește fondurile — urmă tânărul candidat — eu pun deocamdată pe masa comitetului patru sute de mii de lei. Nu trebuie să fiți sgârșiți...

Parc'ar fi lucit fulgerător o lumină orbitoare în sală. Se lăsă o tăcere înfiorată. Ochii lui Cernea, ai părintelui, ai membrilor, rămaseră fixați în priviri năuce. Profesorii numai răsufiau. Raul Arsenescu scoase pachetele de câte o sută de mii și le aruncă ușor pe masă, cu gesturi liniștite. Zâmbea privind fețele dimprejur.

— Domnule colonel — se adresa prefectului — aș vrea să discutăm amândoi planul de bătaie...

— Cu plăcere, răspunse colonelul-prefect cu glasul sugrumat, înclinând iarăși scurt din cap.

Nu-i venea să plece din sală. Dar Arsenescu și pornise spre ușe:

— Atunci la două... la restaurant, zise întorcând capul spre cei din comitet.

Prefectul își mușcă buza și-l urmă palid. Iși da seama că nu va vedea un leu din cei patru sute de mii...

Avocatul Cernea se uita la bani, ca un lup flămând. In acel moment regreta că nu-i poate omorî pe „colegii” săi din „Comitet”. Le-ar fi ridicat viețile fără să clipească. Clocotea în el o mânie tragică, o protestare violentă, gata să țâșnească și să împrăște cerul. Să-și vâre nespălațiiăștia etichete în bănet? De nesuportat! Iși puse mâinile pe frunte apăsând încet vinele îngroșate. Ce să facă? Să urle? Să-i ia de grumaz? Să plângă? Se uită furios, cu coada ochiului la protopopul Vancea. Acesta sta cu mâinile împreunate peste pânțele. Degetele groase cercau să se întrepătrundă, fără a izbuti. Părintele sufla greu. Buza de jos îi căzuse. Fălciile îi atârnavă. Ochii holbați priveau fix, cu încordare supremă.

Profesorul Corneliu Stan, tuși spărgând blocul de ghiată al liniștii. Cernea își reveni. Roti o privire năucă împrejur. Parcă-i trecea prin trup un fluid rece.

— Domnilor, — zise răgușit, banii...

— Banii-i închidem în cassa de fier din biroul subprefectului, — izbucni ca din senin unul dintre membrii comitetului.

Comitetul împietri din nou.

Părintele protopop izbuti să prindă glas. Vorbea greu, ca după boală. Dar în mijlocul oilor rătăcitoare, el, păstorul, trebuia să revie la slujba sa.

— Dragii mei, cată să începem campania electorală neîntârziat, — zise vorbind ca din butoi. Avem fiecare dintre noi datoria sfântă să facem propagandă fără zăbavă. Ne-om alcătui pe echipe, ne vom înțelege cu domnul Arsenescu. Pe cât vedem, e bărbat vrednic de a reprezenta mândrul nostru popor în parlament. Socot că ne așteaptă cheltuieli mari. De aceea nu greșesc dându-mi părerea că trebuie să luăm asupra noastră câte o sumă chiar acum. Avem cunoscuți și prieteni, care ne vor cerceta. Vor veni și alții, afară de ei. Iarăși pe alții îi vom cerceta noi. Suntem doar la putere. Câte zecemii de lei, ne-ar ajunge cred, în cele dintâi zile...

În câteva minute banii erau împărțiți. Nouăzeci de mii. Treisute zecemii fură apoi împachetați cu ceremonie în ziar. După asta, se formă o procesiune. În frunte, Cernea, având îndată după el pe părintele protopop și întregul comitet.

Procesiunea pătrunse în tăcere solemnă în camera subprefectului, care se ridică mirat dela biroul său. Se înțelege că oferi numaidecât la dis-

poziția organizației politice cassa de fier. O scenă mută, nervoasă, urmă după închiderea banilor. Erau două chei. Pe cea dintâi puse mâna avocatul Cernea. Nu era cuminte să i se împotrivescă cineva. Simțeau cu toții că plutește în aer o crimă... După a doua, se întinse degetele groase ale părintelui protopop. Dar profesorul Cornel Stan, împins dela spate de membrii Comitetului se trezi cu nasul în cassa de fier, iar cineva, smulgând energic cheia din mâna moale a sfinției sale, o trânti în palma lui.

Vajnicii bărbați se liniștiră. Cornel Stan era sărac și avea nume de om cinstit. Oferea comitetului o oarecare garanție, că banii nu vor dispărea chiar din primele ceasuri. A-i lăsa în seama lui Cernea și a protopopului, însemna să lase un câmp de varză sub paza caprelor. După capre tot mai rămân frunze și coceni, dar pe urma celor doi bărbați de nădejde, cel mult niște socoteli încâlcite din care să priceapă oricine, că banii s'au făcut camfor

★

Colonelul-prefect Zamfirescu trecu spre cabinetul său, pășind ca'n bețe. Raul Arsenescu mergea alături, gesticulând cu vioiciune.

— E un județ complicat, — observă cu importanță. Are dreptate părintele. Aici trebuie tact și prudență. Mai presus de toate, cinste și patriotism... Incepuse să-i placă „politică”. Deocamdată se amuza în sinea lui. Ce minunat e să vorbești de „cinste”. Chiar dacă te costă ceva parale.

Ajunseră în cabinet. Ușa capitonată se închise după ei. Prefectul porunci secretarului să nu anunțe pe nimeni, afară de căpitanul de jandarmi Mirescu, care era așteptat să vie dela Timișoara.

Raul Arsenescu simți din vorbele și mișcările prefectului, că e tulburat și nemulțumit. Cercă să-l îmbuneze.

— Guvernul se biziue mult pe experiența dumatilă, — îi vorbi așezându-se în fotoliu.

Prefectul zâmbi acru:

— La mine merge scurt, domnule Arsenescu... Scurt! Spunând aceste cuvinte, colonelul-prefect retează aerul, tăindu-l cu mâna în două felii.

— Domnul ministru nu cunoaște toate dificultățile de aici, — adăugă uitându-se țintă la Arsenescu. Imi trebuiesc oameni de legătură. Județul meu e de patru ori mai întins ca altele. Imi lipsesc mijloace de transport. Am să rechiziționez mașinile de piață. Camioanele. Trăsurile. Scurt!

Raul Arsenescu pricepu:

— Nu-ți vor fi ajungând fondurile...

Prefectul își țuguie buzele și articulă un fel de mormăit: mh!

— Bine frate, de ce nu vorbești? — exclamă Arsenescu.

Prefectul ieși în fața biroului. Avea o ușoară îmbujorare în obraji de culoarea frunzei de tutun. Se încălzise.

— Domnule Arsenescu... eu sunt ofițer, nu doresc să mă amestec cu domnii din Comitetul organizației. Am venit aici... cu ordine precise. Le execut scurt. Dacă-mi fac greutăți, trec și peste ei...

Raul Arsenescu se uită cu gura ușor deschisă la acest bărbat uscat, care era gata să-l execute la nevoie și pe el, scurt. Colonelul-prefect părea hotărât să facă alegeri de deputat chiar fără candidați și fără alegători. Scoase un pachet de o sută de mii și-l aruncă pe birou:

— Poftim... Pentru început...

Prefectul clipi „scurt” o singură dată:

— Cui trebuie să dau socoteală de ei?

Arsenescu se ridică râzând cinic și-l bătu pe umăr:

— Lui Dumnezeu, domnule colonel. Ești un om dintr'o bucată... Am înțeles că svâcnește în dumneata o inimă de român adevărat...

Prefectul schiță un rânjel:

— Stau cu ochii pe unguri și pe bolșevici, domnule Arsenescu. Ii iau în seama mea... Dumneavoastră descurcați restul.

— Foarte bine. Foarte bine, — încuviință Arsenescu. Atunci... cred că ar fi bine să studiem puțin harta județului... Să vedem unde organizăm centrele de votare...

— În socotelile astea e bun protopopul Vancea, — observă prefectul. Cunoaște județul cum își cunoaște buzunarele sutanei...

— Se va supăra Cernea, președintele organizației, dacă nu-l chemăm și pe el...

— Eh, — făcu disprețuitor prefectul. Nu contează... Totuși... să-l chemăm dacă vreți... Mă pisează grozav... Imi cere arestarea fostului prefect...

Arsenescu tresări ca mușcat.

— A fostului prefect liberal?

— Da. De fapt e un tâlhar. N'a venit nici măcar să-mi predea prefectura... Dar ordinul e ordin. Domnul Ministru nu admite.

Arsenescu se plimba nervos prin cabinet:

— Am să vorbesc eu cu Cernea... Trebuie să înceteze cu prostiile astea.

Prefectul zâmbi din nou, acru:

— Va înceta... Dacă vorbiți cu el...

În glasul prefectului era un tâlc pe care Arsenescu-l simți. Se încrunță puțin. Ăstia-s niște pungași ordinari, — se gândi mânios. Și-au pus în cap să mă despoaie... Nu-mi lasă măcar răgazul să le ofer eu banii...

— Domnule prefect, — reluă conversația, dornic de a ieși din „băltoacă“, — ași vrea să fixăm câteva adunări populare... Trebuie organizate festiv. Să fie de față, la fiecare, câteva mii de oameni. Cu fanfare, cu steaguri...

Atunci intră în cabinet secretarul prefectului și anunță pe căpitanul Mirescu.

— Să intre! — porunci colonelul Zamfirescu. Raul Arsenescu rămase în mijlocul cabinetului, proțăpît pe picioarele desfăcute, și cu amândouă mâinile în buzunare. Era curios să vadă omul care va conduce „efectiv“, „pe teren“, alegerile.

Pătrunse în birou un bărbat brun, cu ușoară chelie, ras, având urme de vărsat pe obraz. Bine legat, închingat în curele, cu revolverul la centură, se opri în fața colonelului, își lovi călcâiele și se prezentă:

— Am onoare să mă prezint, căpitanul Mirescu Andrei, detașat la ordinele dumneavoastră... Vorbea cu glas sec, liniștit, lipsit de orice emoție. Raul Arsenescu îl privea atent. Observă nasul mare, cărnos, violet, purtând urmele vărsatului ca pe niște găuri făcute de vârfuri de cuie.

Colonelul se uită la subaltern cu demnitate poruncitoare:

— Bine... Prezintă-te domnului Raul Arsenescu, dela București... Candidatul „centrului“.

Căpitanul se întoarce, își lovi călcâiele din nou și repetă cu aceeași nepăsare ciudată formula de prezentare.

— Cunoașteți județul? — întrebă Arsenescu deschizând vorba.

Căpitanul răspunse calm:

— Domnule candidat... am la activul meu... patru alegeri. În județe în care nu fusesem niciodată... Noi, lucrăm pe baza instrucțiunilor primite

direct din partea domnului comandant al corpului de jandarmi. Am fost la București...

— Deci? — întreabă Arsenescu.

— Mie-mi trebuie o mașină, — răspunse căpitanul. Am șoferul meu... Domnul colonel cunoaște dispozițiile, — adăugă întorcându-se spre prefect. Nu mă amestec în pregătirea alegerilor. Rolul meu e limitat la ziua alegerii. Rog să mi se dea o cameră pentru birou, numele președinților și a secretarilor birourilor electorale, listele de alegători, tabelul centrelor de votare, harta județului. Dacă-mi vor fi necesare alte lucruri, voi raporta îndată. Măsurile de ordine și siguranță revin domnului colonel-prefect. Dânsul dispune de jandarmi și de armată...

Felul de a fi al căpitanului Mirescu, răspândea oarecum impresia bizară că Raul Arsenescu ar fi un om de prisos. Într'adevăr, ginerele conului Alecu Ștefănescu-Ivolcenii observa că ofițerul de jandarmi își are, ca și prefectul, planurile și socotelile lui în afara candidaților de deputați și a alegătorilor. Prefectul știa una și bună: scurt! Căpitanul părea că știe mai multe. Probabil tot atât de scurte... Totuși, alegerile erau alegeri. Cine să stea să descifreze metodele de lucru ale ofițerilor de jandarmi?

Secretarul prefectului intră repede în birou, anunțând o convorbire telefonică cu Bucureștii. Colonelul se îndoi în unghi drept asupra aparatului și începu a răzni. Se auzea greu. Raul Arsenescu ascultă o clipă, apoi înțelegând că nu-i vorba de alegeri, trase pe căpitan spre fereastra cabinetului.

— Vei avea mașină imediat, — îi spuse cu hotărâre. La urma urmei, dorea să sublinieze prin energia lui personală că nu-i o păpușe, ci un candidat al guvernului. — Ai nevoie de bani? — întreabă privind atent în ochii căpitanului. Se obișnuise cu asta. Căpitanul se înclină, rece:

— Nu, domnule.

Zâmbi apoi, într'un fel care i se păru lui Raul Arsenescu, enigmatic:

— După alegeri, domnule Arsenescu. Sunt negustor cinstit... Poftim marfa! Apreciați singur prețul...

Arsenescu se uită la el, uimit. Asudase iarăși puțin. Cine zicea că 'n provincie nu sunt oameni aprigi de afaceri? Căpitanul Mirescu putea face cînste oricărui consiliu de administrație dintr'o mare întreprindere bucureșteană. Faptele-i păreau lui Arsenescu mai mult ca evidente...

...In sala restaurantului se simțea freamătul apropiatelor zile mari. Fel de fel de oameni agitați din Oradea, grupați pe partide, ocupaseră mese lungi, având fiecare popii lor, cu brâie albastre ori roșii și țărani lor fuduli, bogătași ai satelor. Iată, în dreapta, liberalii, în cap cu fiul unui fost ministru, profesor la Academia de drept din Oradea. Mai spre ușe, se agitau sgomotos, puși pe tărăboi, național-țărăniștii, în frunte cu un faimos avocat, fost ministru de justiție în Consiliul dirigent. Era poreclit, „iarba fiarelor“, pentru că pusese în libertate, pe când era ministru, un număr de speculanți cu bani ungurești, primind șperț gras. Național-țărăniștii se uitau cruciș și chiorăș la liberali. Nu-și puteau acoperi mânia și ciuda, știindu-i ghiiftuiți de bani. În colțul stâng, se lăfăiau domnii din partidul maghiar, dându-și aere grave, salutându-se cu „frunțașii“ liberali și național-țărăniști, apoi aplecându-se frunte lângă frunte și făcând observații cu glas coborât.

Se înțelege că masa de onoare era rezervată grupării politice de la putere. Patronul avea experiență bogată. Asigurase pe liberali, în șoaptă, zâmbind liniștit, că el își dă seama de „provizoratul“ situației politice. — Știm noi unde e puterea, — le-a spus clătînând din cap. Se abătuse pela național-

țărăniști, oftând: „Hei, hei... Vine și vremea noastră, a ardelenilor“... Trecuse pe la reprezentanții partidului maghiar, — el însuși fiind ungur, — și se încruntase făcând o figură dărză: „Suntem cine-am fost, vom fi cine suntem. Nu pierde maghiarul!“

Însfârșit, primi cu temenea potrivită pe Arsenescu, care intrase urmat de prefect și de comitetul partidului. Avocatul Cernea era emoționat. Nu sperase să ajungă vreodată la masa de onoare, în calitate de președinte al organizației dela guvern. Pășea roșu, mândru, tulburat, spre oglinzile mari din peretele care dominau sala. Părintele protopop Vasile Vancea călca cu demnitate, uitându-se în dreapta și în stânga, ca un vlădică.

Ospățul începu. Pe la trei năvăli în restaurant un vânzător de ziare. Anunță smulgând gazetele de sub braț: Cetiți „Bihoreanul“! A apărut „Bihoreanul“! Cetiți „Frontiera de Vest“! A apărut „Frontiera de vest.“

Prefectul tresări și deveni crunt. Nu dase nicio aprobare pentru ziare. Profesorul Stan sări dela masă și cumpără gazetele. Liberalii, național-țărăniști, se aruncară turbați spre vânzător.

Raul Arsenescu își plimba ochii asupra ziarului „Bihoreanul“. Văzu titlul pe pagina întreagă: „*Hoții dela guvern, slugi ai hoților liberali. Cine este Raul Arsenescu?*“ Arsenescu păli. Ochii-i alunecară la titlul gazetei: „Organ al partidului național-țărănist din Bihor“. Alături, era întins ziarul „Frontiera de vest“, Organ al partidului liberal din Bihor. „*Guvernul să ia aminte!* — scria cu litere de-o șchioapă. „*Hoții național-țărăniști, șperari ordinari, instigă țărănimea. Hoți și trădători*“.

...Cel dintâi pahar plin fu zvârlit dela masa național-țărăniștilor. Nimeri pe profesorul liberal în partea dreaptă a pieptului. Al doilea pahar, însoțit de urlete: „Huo“!, porni tot dela național-țărăniști. Pocni sub urechea dreaptă a unuia dintre țărani dela masa liberalilor, bărbătoi voinic, gras, cu ceafă de taur. Acesta-și bulbucă ochii, se răsuci pe scaun, apoi se ridică și puse mâna pe două sticle de vin. Sticlele zburară ca niște proiectile. Una îl izbi pe părintele protopop greco-catolic deasupra brâului roșu, cealaltă se sparse pe masă, improșcând țândări și licoare. Bătălia se întetă. „Fruntașii“ se ridicară dela mese, huiduindu-se reciproc și încăerându-se. Patronul interveni, ridicând brațele la cer. Raul Arsenescu, prefectul și comitetul partidului dela putere ieșiră și se aruncară în mașinile din fața restaurantului. După o jumătate de ceas, poliția făcu ordine. Arestă patru unguri care mâncau liniștiți la o masă, lângă scla ca mare. Arestă vânzătorii de ziare și trei tipografi. Făcu percheziții și confiscă fel de fel de cărți. Raul Arsenescu agitat, uluit, bătea cu pumnul în birou, în cabinetul prefectului.

— Chemați numaidecât pe fostul prefect! — strigă furios.

— Aici? — protestă colonelul Zamfirescu.

Avocatul Cernea interveni:

— Domnule Arsenescu... asta nu se poate!

Raul începuse a se „căli“ în luptă. Se uită întâi la prefect, apoi la Cernea. După asta le vorbi în felul căpitanului Mirescu. Nepăsător și cinic:

— Domnilor... Până în acest moment, porcăria mă costă o jumătate de milion. N'am nimica împotrivă să mai cheltuiesc trei milioane. Faceți însă ce spun: chemați pe fostul prefect la mine!

— N'ar fi mai bine la hotel? — întrebă dulceag părintele protopop. Arsenescu-l privi și pufni:

— Bine. Să vie la hotel...

— Noi când vă putem vedea? — întrebă prefectul, întunecat.

Arsenescu răspunse încruntat:

— Vă rog să-mi telefonați. Voi căuta să mă fac liber cât mai degrabă.

Eși fără a mai saluta. Ii veniră în minte sfaturile conului Alecu. Ar fi trebuit să facă dela început cum îi spusese băranul... Cu „pleava“ asta din Oradea, risca să-l mănânce porcii... Intors la hotel, Arsenescu se retrase în apartamentul lui. Avea un salonaș și un dormitor cu baie. S'ar fi mirat mult conu' Alecu să-și vadă ginerele. S'ar fi mirat și și-ar fi frecat mâinile, mulțumit. Aferim băiat! Abia gustase puțin din plăcerea de a fi tare și mare, și iată-l urcând ambițios scara irezistibilelor satisfacții de om politic, sub a cărui voință trebuia să se plece frunțile și să se înconvoaie spinările. Hotărât, Raul Arsenescu continua să treacă printr'o schimbare interesantă. Altădată, s'ar fi tolănit pe pat și s'ar fi culcat. Acum, se așează în fotoliu și scoase însemnările date de conu' Alecu. Se înțelege că „indivizii“ din gruparea politică venită la putere n'aveau experiență... Credeau că-i destul să fie lacomi. Lupta era grea, plină de venin. Dovadă, ziarul „Bihoreanul“. „Cine e Raul Arsenescu?“ — se întrebau ticăloșii din opoziție, întinzând titlul articolului pe pagina întreagă. Încă noroc că nu dăduseră drumul „bombei“ într'o singură bătaie. După ce arătau că noul guvern e constituit din hoți și pungăși tocmiți de liberali să jefuească țara un răstimp oarecare, împărțind prada pe din două, cei dela ziar anunțau detunând de departe, ca la început de furtună: *„In numărul de mâine vom da pe față cine este domnul Raul Arsenescu, candidatul guvernului. Suntem siguri că cei care se vor mira mai mult, sunt tâlharii liberali. In orice caz, vom aduce la cunoștința poporului adevărul. Deocamdată: păziți-vă, oameni buni! A intrat în stână încă un lup îmbrăcat în piele de oaie“*.

Raul Arsenescu își reproșa că nu pornise lucrurile dela început așa cum îl sfătuisese conu' Alecu. Prefectul cel nou păr a un hingher vrednic. Hingher era și cel vechi. Dar acesta cunoștea meșteșugul în toate cutele lui, pe când col nelul Zamfirescu mai trebuia să facă școală. Conu' Alecu nu îndrăznise să dea pe mâna fostului prefect interesele sale din Bihor. În schimb îi atrăsese atenția lui Raul să-l folosească în toate daravelele și să consulte din ceas în ceas. Izbucnirile furioase ale avocatului Cernea împotriva fostului prefect erau fleacuri. Puteau fi stămpărate definitiv. Dealtminteri, avocatul Cernea se afla chiar atunci, împreună cu „comitetul partidului“ în biroul subprefectului. Față de cele petrecute la restaurant și având în vedere înăsprirea „luptei“, membrii comitetului plecară din cabinetul prefectului, fără să se fi înțeles măcar între dâșșii, de-adreptul în odaia în care era casa de bani. Păreau duși cu năvodul, așa mergeau de strâns. În câteva clipe împărțiră banii: câte treizeci de mii de căciulă. Cu restul hotărîră să scoată un ziar pentru alegeri.

...Nici n'apucă Raul Arsenescu să răsfoiască îndrumările scrise ale conului Alecu și cineva ciocăni la intrare. Raul își ridică puțin capul de pe caiet și întoarse privirea spre ușe. Cine putea fi? Fostul prefect? Imposibil să vie atât de repede. Probabil că protopopul avea grijă să-l trimită pe înserat. Răspunse cu glas autoritar:

— Intră!

Ușa se deschise și în prag apără un bărbat înalt, obez, ca de treizecișicinci de ani, cu pantaloni gris, cu haină neagră destul de soioasă, care nu-l cuprindea peste burtă, cu cămașă albă și cravată lavalieră. Avea cap mare, fâlcos, cu buze groase și ochii ieșiți puțin din orbite. Inapoi la lui foșgăiau câteva făpturi acoperite de umerii largi ai necunoscutului.

— Vă salut, cucoane, — exclamă cu patos oaspetele, arătându-și dinții. Era om precaut. Rămase pe jumătate afară, ca să se poată retrage în

caz de primejdie. Zâmbea ca o lună plină în August. Glasul i-era gros și muzical ca al părintelui protopop Vancea.

Arsenescu se ridică și-și puse însemnările pe mescioara de alături:

— Cine ești dumneata? — întrebă încrețindu-și fruntea, deși figura de uriaș din ușa părea jovială.

— Eu... suntem trei inși, cucoane Raul, — desluși cu prietenie dar și cu un fel de respect dubios necunoscutul. Suntem ziaristi...

— Ziaristi? — se miră Raul. Pofțiți înăuntru. Namila se întoarse subit și se încruntă la însoțitori, apoi intră în salon. Apărură și ceilalți doi. Unul, tânăr, slab, cu mărul lui Adam ca un colț de fierăstrău, cu părul vâlvoi, palid, având în ochi un foc misterios, ca o febră a foamei; celălalt, blond, grasuț, îmbrăcat destul de binișor. Părea bine dispus, ca și „șeful“ coloanei.

— Eu sunt Popescu-Șpriț, — se prezintă uriașul. Vă spui dela 'nceput că așa mi se zice, ca să rup gura potăilor care mă vor bârfi. Țsta e poet: Ilariu Hodârnău-Mușefel. Astăalt, e cu administrația: Sami Florescu-Pilă.

Raul Arsenescu se veseli par'că. Cei trei musafiri aveau un aer pitoresc de boemi. Dar Popescu-Șpriț îl smulse de grabă din păreriile astea. Luă o poză sinistă și declară dramatic:

— Cucoane, — să știți că noi suntem dela ziarul „Bihoreanul“...

Arsenescu rămase cu gura căscată. Se dete un pas înapoi. Ii pieri veselia.

— Ați venit să mă șantajați? — întrebă simțind cum începe să fiarbă de mânie. Era consternat. Să îndrăznească să-i deschidă ușa, indivizi care dăduseră alarma că a intrat încă un lup în stână?

Popescu-Șpriț zâmbi dezolat:

— Numa'degeaba, cucoane. Numa'degeaba. Cum se mișcă omu', unu-doi, șantaj... Că liberalii pun sula'n coastele lui Vodă, să-l fac să aducă la guvern fel de fel de pramatii (altminteri îi taie „subvențiile“), ăsta nu-i șantaj... Iar eu, dacă viu ca un om cinstit și zic: cucoane, îi lăsăm dracului pe național-țărăniști. Părăsim ziarul „Bihoreanul“. Trecem cu toată redacția și administrația la dumneavoastră. Țsta-i care va să zică șantaj... Bașca, mai aducem și manuscisele din redacția național-țărăniștilor... Manuscrise, care, deh, tocmai bine s'ar „distra“ poporul să le cetească... Mai aducem și oareșicareva dovezi despre pungășiile național-țărăniștilor. Ca să le poată înfunda cuconul Raul, ginerile lui Alecu Ivolceni, pliscurile... Țsta-i șantaj?! Atunci eu mă 'ntorc îndărăt, cucoane Raul... Nu vreau să fac șantaj... Mă duc de unde-am venit. Se cheamă că n'am obraz pentru o față subțire ca a dumneavoastră.

Raul Arsenescu trecea prin sudori calde și reci. Știa el bine ce-i un șantaj, dar sucit și răsucit ca ăsta, mai rar.

Samii Florescu-Pilă interveni împăciuitoare:

— Aicea-i aur, coane Raul, — zise bătându-și servieta doldora de hârtii. Aur de douăzeci și două de carate. Să-ți faci matale măsele dintr'ânsul și să farmi câți național-țărăniști poștești...

Arsenescu-și trecu mâna peste frunte:

— Bine domnilor... dar ce-o să zică oamenii ceia?

Popescu-Șpriț se rânji îngăduitor:

— N'au să sufle, cucoane. N'au să sufle cum nu suflă peștele 'n copac. Mai întâi... ziarul nu mai apare... L-a oprit prefectul...

— Aha, — făcu gânditor Raul, Da, da... Înțeleg. D'aia ați venit la mine. De bună seama că nu mai apare. N'are autorizație...

Popescu-Șpriț clătină din cap:

— Cucoane Raul, nu-i așa... Nu chiar deloc așa. Eu sunt cotoi

bătrân. Am crescut în București, pe ulița Sărindarului în iarmarocul ziarelor. Am venit aici „special” pentru alegeri. Dacă-i vorba, putem scoate gazeta în Capitală. Am eu acolo oamenii mei... Comisarul Prună dela Siguranță mi-e ca un frate geamăn. Omul stăpânirii. Oricine vine la putere, Prună-și are slujba lui. Stă lângă tipografi și-i păzește până tipăresc manifeste cu revoluția. Le ia și le împrășteie. Alea manifeste, cucoane! Nu fleacuri ca la Oradea. Vrea guvernul să le dea la cap bolșevicilor? Odată tipărește Prună un manifest, cheamă muncitorii să omoare miniștri. A doua zi, sare în sus toată Siguranța. Cât ai zice „pac”, au și ridicat două sute de comuniști... N'o să mă ajute pe mine Prună să scot o gazetă? Il fac părtaș la câștig și gata. Mă duc, o scot și vin cu pachetele înapoi. Așa și-au pus în gândăștia dela național-tărăniști...

— Da? — întreabă strângând din pumni Raul Arsenescu. Crezi că la București e sat fără câini? Că o să-și facă mendrele Prună al dumitale cu mine cum și le face cu bolșevicii? Da' ce-s eu? Comunist?

Popescu-Șpriț se întoarce și mai dezolat spre amicii și colaboratorii săi. Clătină din cap, mâhnit. Părea a spune: degeaba băieți... Aicea nu-i rost de mâncat o pâine...

Săgetat de un gând, Raul Arsenescu se încruntă și se apropie de mescioara cu telefonul.

— Vreți să ne strângeți în laț? — întreabă aprig Popescu-Șpriț observând gestul. Vreți să telefonați la parchet? Ehei... cucoane Raul... O fi el Alecu Ștefănescu-Ivolceni pungaș de nouă hotare... Eți fi dumneavoastră șmecher... Dar nici noi n'am ieșit din mumele care ne-au făcut, cu moalele capului pe dușumea. Cum vă mișcați, cum pornește la drum prietenul Fane, care a rămas cu copiile hârtiilor la dânsul. Dacă nu ieșim sdraveni dela dumneata până 'n ceasul cinci, Fane o întinde unde știe el.

Raul Arsenescu se opri, palid. Se simțea căzut într'o băltoacă. Imprejurul lui mișunau broaște și alte vietăți grețoase. I se urcau în cap, îi treceau peste obraji, i se opreau pe buze.

— Te pomenești că vă cearcă greața. — se miră cu naivitate Popescu-Șpriț. Nu face nimic, cucoane Raul. Vă trece. Ne descurcăm și noi cum putem. Dumneavoastră sunteți pești grași. Vă umflați pânțelele cu șalăi și cu cegă. Inghițiți heleșteee întregi. Noi, băjbâim pe margini. În bălți. Ne uităm și vedem... După cât înțeleg, am putea șede a o leacă pe scaunele astea. Suntem destul de osteniți...

Raul Arsenescu privea dezarmat. Popescu-Șpriț se așezase liniștit, oftând cu obidă în fotoliu.

— Stați, mă! — își îndemnă însoțitorii. Sami Florescu-Pilă își trase un scaun. Zâmbea senin și încrezător. Slăbănogul rămase în picioare. Era prea tânăr, prea „poet”. Își făcea ucenicia.

— Cucoane Raul, — urmă blajin Popescu-Șpriț, — să vă spun ceva... Ieșise odată în alegeri, cuconu Mironescu... Il știți dumneavoastră... Al cu fabrica de bere dela Bragadiru... Ieșise senator... Avusese contracandidat pe unul Taflan. Cărciumar de sat. Taflan se purta îmbrăcat țărănește. Era un fel de bogătan fudul. Altminteri hoțoman prima. Ca și conu' Mironescu... Așa, într'un rând, sare careva cu gura, într'o adunare de popor. Conu Mironescu șede pe tribună și-și suceea mustățile. Taflan sta mai la oparte cu oameni de-ai lui. — Fraților, — zice ăla, c re sărise cu gura — eu cred că trebuie să judecăm lucrurile pe față. Domnul Mironescu e om învățat. Fost ministru. Are putere și găsim la dumnealui sprijin. Pe când Taflan... iac'așa. Ce mi-e Neaga ce mi-e Bleaga... Il alegem deci pe domnul Mironescu. Atunci, s'a vârit Taflan înainte. Își făcea loc cu coatele. S'a suit

pe oiștea unei căruțe și a strigat: — Oameni buni, aicea sunt. Dacă-i vorba să dăm lucrurile pe față, apoi între dumnealui; e fabricant de bere și vinde cu butolul. Eu sunt cârciumar și o vând cu țapul... Asta e...

Popescu-Șpriț se ridică de pe fotoliu.

— Cucoane Raul, doi cu doi fac patru. Nouă ne este greață de câte matrapazlăcuri se fac aici. Dumneavoastră vă este greață de socotelile noastre. Vreți să ieșim în fața poporului, să ne spălăm rufele? Să ieșim. Suntem patru inși: patru cămeși... Ale dumneavoastră pot îngroșa tustrele apele Crișurilor... Nu cred că e bine să ne dăm în stambă... Mai ales că suntem români... Aicea-i frontiera de Vest! Eu sunt patriot!

— Atunci, de ce nu găsiți să scrieți altceva decât: „hoți, tâlhari, pungăși“? — întrebă cu mânie Arsenescu.

— Ei, lăsați astea, — îl liniști Popescu-Șpriț. Se cheamă că punem și noi înaintea un mizilic. Când se pregătesc oamenii să înfulice grăsimea, noi, țac! — le-am tăiat porția. Ne dați două sute cincizeci de mii și mâine apare ziarul guvernului... Să mă radeți în cap de-or sufla o iotă țărăniștii... Adă servieta încoace, mă, Sami!

Popescu-Șpriț își vâră mâna în tașcă și trase violent un șomoig de hârtii. Le trânti pe masă.

— Uitați-vă ici, cucoane Raul! Astea pungășii! Dacă prinde de veste ăla, Capone, din America, își taie beregata de rușine... Il desmoștenește mă-sa, ori îl vâră la grădinița de copii a domnilor din partidul național-țărănist. Să'nvețe carte...

... La cinci după amiază, „ziariștii“ ieșiră din odaia lui Raul Arsenescu, îmbulzindu-se pe use. Nu-i răbda firea să meargă încet. Urlau în ei forțe adânci, de vulcan. Se isbeau din umeri, se călcau pe picioare. Jos, aproape de ultima treaptă a scării, Popescu-Șpriț se opri. Cerca să-și păstreze autoritatea de „șef“ dar nu reușea. I se duseseră marginile gurii până la urechi și nu le mai putea aduce înapoi.

— Paștele lui de șnapan, — făcu simțind în mijlocul bucuriei frenetice, un fel de năduf. De ce nu i-oi fi cerut o juma' de milion?

Sami Florescu-Pilă îl privi cu admirație:

— Ai să-i ceri mâine... De ce să nu-i ceri? Am să am nevoie la administrație numaidecât de bani.

Șpriț îl privi cu coada ochiului:

— Prost mai ești, mă Sami. Ori prost, ori escroc. Ce fel de administrație? Ne ducem la prefectură și-i punem pe ăia să facă ei tot. Doar suntem ziarul guvernului

★

La șase și jumătate sosi fostul prefect. Avea pe buze un zâmbet fals și făcea pe omul nedreptățit, care știe totuși că fără el nu se poate isprăvi nimic. Raul Arsenescu discută cu el îndelung, conform instrucțiunilor conului Alecu. Pe la zece, cei doi bărbați trăgeau concluziile „practice“ ale convorbirii. Mai întâi, chestia cu ziarul era bună. Dar nu rezolva decât o parte mărunță din probleme.

— Domnule Arsenescu, — zise fostul prefect, — eu m'am înțeles cu conu' Alecu. Vă repet și dumneavoastră. Trebuie să facem negreșit societatea forestieră de care vorbirăm acum. Băgăm în ea cele trei societăți de pe Valea Crișului... Mâine dimineată, convocați directorii...

— Bine frate, dar eu trebuie să-mi văd de alegeri! — protestă Raul. Fostul prefect clătină din cap:

— Dați-le dracului de alegeri, domnule Arsenescu. Are cine vedea de ele...

— Asta nu! — continuă să protesteze Raul. Am și eu planurile mele... Nu sunt păpușe...

— Bine, domnule Arsenescu, — încuviință fostul prefect, apăsător. Ca să vedeți de alegeri, trebuie să încheiați afacerea asta... Întră deci fabricile „Dumbrava“, „Turnișor“, și „Poiana“. Le unim într-o singură societate. De exemplu: „Forestiera Unită“. Vârîm în consiliul de administrație unul de-al guvernului, patru liberali, patru național-țărăniști și doi din partidul maghiar.

Raul rămase consternat.

— De ce vă mirați? Au și ungurii la toate cele trei fabrici oamenii lor. Trebuie să-i aibă și în noua societate. La Petroșani, unde sunteți dumneavoastră, nu-s unguri? Afară de asta... în direcții numim cel puțin doisprezece inși... Iarăși proporțional. S'a auzit de pe acum că-i vorba de exporturi masive. Credeți că ei n'au urechi? D'aia sunt turbați...

— Și crezi că după constituirea „Forestierii“ vor tăcea? Nădăjduesc că da.

— Ei bravo, — se miră fostul prefect. Cum să tacă? Nu vor tăcea... Doar suntem în alegeri...

— Atunci?

— Mai întâi, vă vor lăsa pe dumneavoastră în pace. Apoi, înjură cu toții guvernul. Nu pentru că-i hoț și trădează, — cum se zice acum. Ci pentru că nu ia măsuri în contra bolșevicilor. Pentru că nu asigură colaborarea capitalului străin, ca să amelioreze foamea din țară... Înțelegeți? Adică... tocmai ceea ce e necesar... Poporul va înțelege că mizeria se datorează lipsei capitalului străin... Dumneavoastră, ca om al guvernului, veți explica îndată că s'au început tratative cu străinătatea. Iar noi, dela „Forestiera“, dăm drumul vagoanelor de cherestea ca să vie capital străin... Și... combatem cu toții bolșevicii...

Raul Arsenescu asculta. Asculta și înțelegea. Intr'adevăr, conu' Alecu știa să-și aleagă oamenii. Da. Colonelul Zamfirescu trebuia să-și vadă de ale sale, acolo, la prefectură. „Comitetul partidului“ putea să bată înaintea apa în piuă. Căpitanul Mirescu își avea rolul misterios în ziua de alegeri... Ziariștii vor începe imnurile de slavă... Fostul prefect va înoda firele „Forestierii unite“. Iar el, va lua contact cu poporul...

— Să nu uităm că cheltuielile astea ale mele... trebuie să fie suportate de societățile de aici, — îi spuse fostului prefect. Așa e dispoziția conului Alecu.

— E normal, — încuviință scurt fostul demnitar. Poate că... ar trebui să fiți mai strâns în cheltuieli...

— Nu admit astfel de sfaturi, — îl curmă Arsenescu.

— Bine, bine. Nu m'ați înțeles. Mă gândesc să dați bani celor care merită. Nu oricărui flecar, — sublinie fostul prefect.

— Am eu grijă de asta... Cum crezi că putem repartiza cheltuielile?

— Deocamdată... le avansați dumneavoastră. După alegeri... le recuperăm... Ne așteaptă oarecari neplăceri cu muncitorii... Reducem după alegeri salariile și concediem o seamă din ei... Ca să simtă că aici e țară de ordine.

— Ce fel de socialiști candidează?

— Nu-mi place unul. Am fost prefect atâția ani. Il știu. Mi se pare că dă târcoale comuniștilor. Cred că primește instrucțiuni dela ei...

— Păi... ăia sunt închiși... Înțeleg, capii...

Fostul prefect făcu un gest din mână:

— Degeaba... Să zicem că ăștia care candidează umblă cu doi bani

în trei pungi. Cei de jos nu se abat din drumul lor. Jos exploatarea! Jos fascismul! În sfârșit: banii îi scoatem. I-am promis și conului Alecu. Mă țin de vorbă... Dar vă rog, puneți un căluș în gură clănțăilor ăstora ca Cernea. Să mă lase'n pace... Mă gândesc să-l facem primar aici la Oradea. Urlă pe dedesubt că lui îi trebuie o slujbă cu buget... Implântați-l acolo, să roază liniștit. La societățile forestiere ne-ar încurca.

Era târziu. Din cafenea răsbăteau ecourile muzicii. Raul Arsenescu era flămând. Totuși, nu-l atrăgea ideea de a coborî în restaurant.

Fostul prefect zâmbi.

— Vă duc eu la un locșor bun, — îi zise surâzând dubios. Vin și fete... Nu, nu vă închipuiți că... Avem numai „marfă” prima. Studente, dame de familie... Sunteți așteptat...

Raul Arsenescu suspină cu plăcere. Avusese o zi grea. I se cuvenea oarecare desfătare. Intră în baie și începu a se pregăti în vederea nopții albe... Nu se mai mira de nimic. Nici măcar de faptul că era așteptat undeva unde fostul prefect era sigur că se va duce, fără a-i cere învoirea înainte.

În două zile, planurile, puse la cale laolaltă cu fostul prefect și comunicate conului Alecu la București printr'un curier special, trecură în faza de realizare. Se putea întâmpla ca unele socoteli să nu-i placă deloc conului Alecu. Iarăși era posibil ca dânsul să aibă de adăugat un spor de sfaturi sau de hotărâri. Bătălia se desfășura, totuși, în linii mari, potrivit cu ceeace-l povățuise bătrânul pe Raul Arsenescu înainte de plecarea acestuia la Oradea. La urma urmei, — se gândea Raul, — e adevărat că „statul major” știe ce știe. Dar și cei care luptă pe teren văd câte ceva. Important este ca amănuntele care schimbă pe ici pe colo loviturile, să nu aducă sminteală în mersul bătăliei...

Petrecerea organizată de fostul prefect îl încredință pe Raul Arsenescu că omul acesta nu fusese degeaba preot, șef de Siguranță și conducător al unui județ ca Bihorul. Deasemeni își dădea seama, observându-l deaproape, cât de justă era părerea conului Alecu în ceeace privește „calitățile” multiple și diverse ale fostului demnitar. Se pricepea la toate, la mâncare, la băutură, la intrigi politice, la afaceri, la „politică muncitorească” și la petreceri. Doar că trebuia să simtă asupra lui mâinile unui protector „dela centru”. Aceste mâini reprezentau în ochii fostului prefect: bănci mari, întreprinderi puternice, indemn la acțiuni îndrăznețe, control ca să nu confunde prea adânc ce-i al lui cu ceeace-i al stăpânilor lui, și ocrotire în caz de primejdie. Simțindu-le, își puneă în valoare ferocitatea dură de hoț de drumul mare îmbrăcat în haine de orășan și proceda cu energie neșovăitoare.

Așa dar, Raul Arsenescu își petrecu o noapte foarte plăcută într'un salon ciudat, cu oglinzi mari, cu pereții capitonati în mătase violetă, undese aflau adunați patru domni și vreo nouă femei tinere. Lumina din salon erau extrem de discretă. Trei muzicanți: un viorist, un țambalagi și un violoncelist răspândeau în încăpere acordurile unor vechi romane. Cântau în surdină. Țambalagiul acoperise coardele cu o fâșie de postav. Domnii erau: fostul ministru de justiție din Consiliul dirigent național-tărănist, crâncen, care vărsa foc pe nări când vorbea poporului despre liberali și despre „camarila” regelui, locotenent-colonelul Călin, fratele generalului Călin din „camarila”, — secretarul-general al partidului maghiar, aflat în turneu de propagandă în județul Bihor, mare chefliu și iubitor de muzică, de petreceri și directorul general al fabricii de cherestea „Turnișorul”, un evreu-ungur.

Raul Arsenescu nimeri între ei ca un musafir așteptat. Domnii și doamnele apucaseră să bea câteva păhărele de rachiu de caise, specialitate ungurească, — adusă peste graniță datorită „amabilității” colonelului

Călin, prin contrabandă. Erau deci îmbujorați și manifestau o dispoziție înaltă. Ajunseseră la nivelul când începea fraternizarea. Pe la unsprezece și jumătate, fostul prefect îl introduse în salon și pe părintele protopop Vasile Vancea, om al guvernului. Pe la unu, părintele luă vioara din mână lăutarului și cântă acompaniat de țambal „Călugărul din vechiul schit“, isbindu-se după asta cu arcușul într'un brăuleț năprasnic. Mai târziu părintele conducea sârba, cu poalele anterului sumese. La coada sârbei, făcea ponturi de ceardaș secretarul partidului maghiar. Directorul general dela „Turnișorul“, cumpănindu-se între unguri și români, se dovedi credincios principiilor sale democratice-universale, trântindu-și ochelarii de perete și mișcându-se foarte lasciv în figurile complicate ale unui „shimmy“, pe care-l văzuse la „Motanul negru“, în Paris. „Damele“ și „studentele“ începuseră a țipa apucate de frenezii isterice. Raul Arsenescu, plin de orgoliu, încântat de atențiile ce i se dădeau, mușcă umărul unei dintre femei, cu lăcomie de canibal.

Zorii dimineții se răspândeau în revărsări fine de pulbere argintie deasupra orașului, când oaspeții plecară la odihnă.

După amiază, la șase, „Forestiera Unită“ era constituită. A treia zi avu loc instalarea lui Cernea în slujba de primar al Orăzii. În aceeași după amiază apărură cele trei gazete locale. Reapăru și „Bihoreanul“, deslănțuind un atac cumplit împotriva guvernului, care lăsa țara pradă mizeriei, în loc să „consolideze“ datoriile externe și să „atragă“ capital străin. Ziarul liberal tuna și fulgera arătând că bolșevismul își face de cap și anarhia pune în pericol România, întemeiată de partidul liberal. Gazeta, condusă cu vastă experiență de Popescu-Șpriț și administrată de Sami Florescu-Pilă, ridică în slăvă programele noului guvern, publicând un articol elogios și fotografia domnului Raul Arsenescu, „distinsul om politic dela București, care aducea în viața publică a Bihorului, stindardul de cinste și patriotism al unei „ere noi“. O poezie a tânărului și talentatului bard, Ilărie Hodărnău-Mușetel, intitulată „Sus opincă, sus!“ cânta în versuri într'aripate eroismul național care va strivi hidrele vrăjmașe dela Răsărit, Apus, Miază-zi și Miază-noapte, ba și pe cele dela Nord-Est și Sud-Vest, sub conducerea noului guvern. Atmosfera de „alegeri“ se întetea. Raul Arsenescu fu nevoit să ocupe o cameră la prefectură, căci nu mai prididea cu primirea „delegațiilor“ și a solicitorilor. Toate și toți veneau cu propuneri de „colaborare“ în alegeri și cu soluții din ce în ce mai ingenioase, menite să asigure „triumful“ guvernului. Așa, de pildă, se înfățișe „Asociația restauratorilor“, cerând să nu se mai încaseze taxe pentru prelungirea orelor de închidere. În schimb se angaja să voteze cu guvernul. Veniră fruntașii „meseriașilor patroni“, cerând destituirea câtorva funcționari fiscali care-i strângeau pentru impozite. Se prezentă un faimos agent electoral dintr'o plasă a județului, cerând să se declare contaminate numaidecât de tifos și scarlatină, două sate, unde clocotea înverșunare neprielnică. Deschiseră ușa doi negustori, recomandați de colonelul Călin, care cereau autorizație de export pentru două vagoane de marfă, asigurând pe Arsenescu că vor scoate douăzeci de vagoane. Ofereau în schimb un milion de lei pentru „fondul electoral“. Popescu-Șpriț și Sami Florescu-Pilă căzură victime elanului, fiind bătuti crunt de câțiva național-țărăniști „disidenți“, care nu le puteau ierta „trădarea“. Arsenescu trebui să aline durerea martirilor. Urlau prin ziar că suferă pentru sentimentele lor naționale, tocmai la frontiera de vest, unde au venit să lupte ca niște sentinele înaintate. Le dădeu deci câte cincizeci de mii de lei. Fură arestați iarăși câțiva unguri, ca să se vadă cât e de grea lupta la „frontiera de vest“.

Prefectul își vedea de treabă. Ajutat de „comitetul partidului“, fixă

circumscripțiile de votare și numi comisiile electorale. Căpitanul Mirescu pleca misterios seara și revenea cu mașina, noaptea târziu. Deda rapoarte scurte lui Arsenescu. — „Vă rog să vă urmați programul dumneavoastră — zicea nepăsător. Eu sunt la datorie“. Tare ar fi vrut Raul să pătrundă în taina acestei „datorii“, dar socotea sub demnitatea lui să stăruie prea mult.

În sfârșit, lista candidaților fu complectată. Pe locul întâi, se comunică telegrafic dela București numele subsecretarului de stat Irimescu-Tașcă. Acesta chemă la telefon pe prefect și pe Raul rugându-i să aibă grijă de alegeri, deoarece el nu poate veni fiind ocupat la „centru“. Pe locul al treilea fu anunțat tot telegrafic numele unui cunoscut profesor universitar, mare „nemțofil“, care ridica în slavă, în articole de ziar, pe Hitler și Mussolini. Acesta trimise o scrisoare „organizației locale“, scuizându-se că nu are posibilitatea de a se deplasa la Oradea din cauza unei misiuni politice la Berlin. Asigura poporul de marele lui devotament și încheia: „România e'n pragul unor evenimente istorice, care o vor acoperi de glorie“.

În cabinetul prefectului, se discută îndelung numirea „Comisiilor interimare“. Toate consiliile comunale și primăriile „alese“ sub liberali urmau să fie înlocuite. Liberalii mormăiau ca niște dulăi cărora li se dă un ciolan și li se ia în acelaș timp din cotineată blidul cu alte resturi de mâncare. A fost iarăși ciocnire. Scurtă și înverșunată. Raul Arsenescu nu cunoștea pe nimeni în județul Bihor. Lui i-era tot atâta cine pleacă, cine vine. Dar „Comitetul partidului“ de sub președinția lui Cernea, ținea morțiș să ducă la capăt tradiția, cel puțin în sectoarele principale.

— Ne rîd și curcile, — spunea Cernea, care avea un fel de îngâmfare de când ajunsese primar. Ce guvernare-i asta, dacă nu se schimbau primăriile? Avem și noi oamenii noștri. Mai bine zis, trebuie să-i avem.

— Râsul ca râsul, — își dete părerea și sfinția sa protopopul. Dumneata te afli în pâne, ești primar în Oradea. Sunt în fiecare sat guri, care și ele așteaptă îndestulare... De aceea negreșit că e bine să împrăștiăm oleacă viață județului. Numind oameni noi, ne facem prieteni și întărim partidul nostru... Să nu uităm însă că actualele primării au fost alese sub guvernul liberal de popor... Trebuie să ne înțelegem cu liberalii...

Iar o scaldă blestematul de popă, — se gândi Cernea. Face ce face și vără jar sub oala liberalilor.

— De care alegeri vorbești, părinte? — izbucni, sărind depe scaun.

— De alegerile comunale, — răspunse nevinovat protopopul.

Cernea îl privea și nu-i venea să creadă:

— Dumneata vorbești de alegerile comunale? Unde te trezești, părinte? Ai fost dus în Honolulu pe vremea aceea, ori erai aici?

— Eram aici, — răspunse moale protopopul.

— Atunci ce ne bați capul cu alegerile? N'au pregătit liberalii la prefectură listele consiliilor comunale cu două luni înainte? Nu și-a pus fostul prefect oamenii lui primari fără să-i pese de alegeri? N'au înconjurat primăriile cu jandarmi în ziua alegerii, împrăștiind oamenii? Câți au fost aduși cu căruțele la spital a doua zi, de se mira lumea, ca după bătălie?

Protopopul zâmbi acru:

— Ar fi foarte înțelept să-l lăsăm în pace pe fostul prefect, — zise cât putu de blajin. Nu e bine să cășunăm măhnire domnului Raul Arsenescu. Dumnealui e pentru bună înțelegere. Din această bună înțelegere ai ieșit dumneata primar la Oradea... Pot ieși pe aceeași cale și primarii satelor.

Cernea se supuse stăpânindu-și năduful. Era așa de plăcut să fie pri-

marul Orăzii! Cât pentru mânia lui împotriva fostului prefect, împotriva protopopului și în general a lumii întregi, își făcuse din inimă două cuiburi. Unul în care aduna setea de răzbunare, altul în care încălzea o vagă și tulbure nădejde că într-o zi va ajunge să plătească, tuturor, toate... Ghemui în cele două cuiburi simțămintele ce fierbeau întrânsul. „Comitetul“ întocmi deci listele comisiilor interimare, de acord cu fostul prefect Savu. Noul prefect — colonelul Zamfirescu — iscăli deciziile respective și într-o bună zi, toate orașelele și satele din Bihor se treziră cu oameni noi în fruntea treburilor obștești. Negustori, cârciumari, țărani cuprinși, care aveau adeseori daraveri și afaceri la oraș, cantori de biserică, și, pe alocurea, preoți dintre prietenii sfinției sale Vancea, năvăliră buluc în primării, înlocuind alți cârciumari, alți țărani cuprinși, alți cantori.

Acu, putea pleca și domnul Raul Arsenescu în județ.

— Să vă spun ceva, — explica într-o zi Raul părintelui protopop și fostului prefect Savu, care ajunseseră sfătuitoarii lui cei mai de taină. Eu nu sunt într'atât de mult omul intereselor materiale, ca să nu văd și alt ceva în viață...

Cei doi amici ședeau în scaune de trestie, cu perini mari și comode sub dâștii, pe terasa vilișoarei fostului prefect Savu, nu departe de bariera de vest a orașului. Aici venea Savu să se odihnească, singur sau cu prietenii lui. Il adusesese de câteva ori și pe Arsenescu, căruia-i plăcuse foarte mult.

Raul Arsenescu se plimba mulțumit pe terasă.

— Vreau să organizăm câteva adunări populare. Cu hore. Cu steaguri și fanfare... Cu costume naționale... La urma urmei politica impune contactul strâns cu poporul. Măsurile de „ordine“ sunt măsuri de ordine. Cred că dacă împart niște ajutoare și expun un program bazat pe frumoasele noastre tradiții, pot spera altceva decât o alegere obișnuită...

Cuvintele „împart ajutoare“ scăpărară violent în mintea celor doi frunțași bihoreni. Se priviră îndată încordați, pândindu-se.

— Nu e rău... Nu e rău... observă protopopul. Ar trebui să facem o adunare mare aici, în Oradea... Ce zici, domnule Savu?

Raul interveni grăbit:

— Asta negreșit... După ce vizitez satele, chemăm poporul la Oradea...

Protopopul răsă blajin:

— De chemat îl putem chema, domnule Arsenescu. Numai că el nu va veni... Trebuie adus... O adunare ca asta costă cel puțin trei sute de mii...

— Afară de mâncare și băutură! făcu scurt fostul prefect.

Protopopul rămase o clipă cu gura deschisă, apoi întări convins:

— Se'nțelege că afară de mâncare... Dacă-i vorba să dăm tocană și ceva de băut, se urcă la patru, cinci sute de mii.

— Să trecem suma asta în socoteli, — zise Arsenescu către Savu. Mă interesează acum, cu cine plec în turneu. Imi trebuiesc doi-trei însoțitori. Unul să cunoască foarte bine județul și să aibă experiență. Altul... mă gândesc să-l iau pe Popescu dela ziar... Trebuie să publice informații despre adunări. Am aranjat să trimită și la gazetele din București...

Protopopul se uită la Savu:

— Eu n'am să mă pot duce, — zise îngrijorat. Dacă însă domnul Arsenescu oferă ajutoare pentru biserici, ar fi bine să-mi încredințeze banii mie. Li repartizez eu preoților...

Savu întoarse o privire chiorâșe spre protopop. Continua să-și frământa firele de musteață:

— De dus, adevărat că nu te poți duce. Sar în sus greco-catolicii, dacă te văd... Ajutoarele... da... Intocmim amândoi o listă și le împărțim...

Protopopul oftă: Se vâra și aici tâlharul... Erau totuși de acord amândoi asupra unui lucru: nu doreau să dea ochi cu alegătorii decât în cazul unei adunări la Oradea, înconjurați de poliție și jandarmi. Arsenescu, și el, fusese sfătuit de conu' Alecu să-și organizeze echipele de propagandiști și să se bizuie pe administrație. Incolo, să doarmă liniștit la hotel. Sfat cuminț, de om cu experiență. Dar tânărul candidat se pare că avea gust să sburde. Se îngâmfase și-și lua rolul de om politic în serios. Ca unul care fusese ținut departe până atunci de vâltoarea alegerilor, se complăcea să prefacă în realitate vorbăria politică despre „contactul cu poporul”. Ce să-i facă? Îl ardea nerăbdarea de a fi „tribun al poporului”. Neputându-l opri nimeni, cei doi „frunțași” din Oradea se străduiau să-l ajute cumva să treacă cât mai ușor peste prăpastie.

— Eu zic să-i dăm domnului Arsenescu pe Cățoiu, — propuse fostul prefect.

Sfinția Sa își înălță fruntea, se gândi puțin și încuviință convins:

— Bine... Foarte bine... Mai bun ca el nu găsim. Ar mai fi Necșoiu. Și Măneacă. Dar Cățoiu-i mai sigur.

— Cine-i ăsta? — întrebă Arsenescu.

— Om născut și făcut pentru alegeri, — lămuri Savu. A fost plutonier major în armată. Apoi s'a apucat de negustorie... Intr'o vreme era șef controlor în piață. Îl cunosc oamenii din județ ca pe un cal breaz. Face treabă în alegeri cât o mie de inși...

— Hotărât că fără Cățoiu nu puteți pleca, — întări de data asta complet convins părintele protopop. Din partea noastră, a partidului, zic să-l delegăm pe profesorul Stan...

A doua zi de dimineață, Raul Arsenescu primi vizita domnului Eliseu Cățoiu. Se aștepta să vadă un bărbat voinic, arătos și aprig. Cățoiu era potrivit de stat, purta mustați stufoase, avea chelie și se uita o leacă cruciș. Imbrăcat cu pantaloni de călărie, încălțat cu bocanci și cu tureci, purtând în cap pălărie verde de vânător, făcea parte dintre oamenii care par a fi totdeauna pe drum. Ori vin prăfuiți dela gară, ori se duc prăfuiți la gară. Așa cruciș cum se uita Cățoiu, îi scăpăra în priviri o lumină neliniștită, iscoditoare, pe care o juca fără grabă, stăpânit, asupra celui cu care sta de vorbă. Expresia obrazului i se schimba ușor, se știa bucura și necăji cu omul din fața lui, prefăcându-se că se acomodează, până când îi dibuia firea.

— După câte am auzit despre dumneata, te credeam un fel de uriaș, — îi zise Raul Arsenescu decepționat.

Cățoiu clipi de câteva ori și răsă liniștit:

— D'apoi ca să ai putere, nu-i musai să fi cât o prăjină... Dumneavoastră încă nu sunteți mai voinic ca mine... Cu toate astea... dărâmați în Oradea pe cine vreți...

Arsenescu ascultă mirat aceste vorbe. Înțelegea că Eliseu Cățoiu nu-i om de rând.

— Bun răspuns, — încuviință înveselit. Crezi că facem ispravă?

Cățoiu se rânji:

— Dacă-s banii și jandarmii de partea noastră, facem... Adică... destul să fie banii. Jandarmii vin cu limbile scoase ca dulăii în luna lui cuprător... Cu domnul general în cap. Vorba e că m'ați chemat tocmai la timp...

— Cum asta? — întrebă nedumerit Arsenescu.

— Așa, că mă aflu în tocmeală cu liberalii. Imi dădeau târcoale și național-tărăniștii. Nu ne-am înțeles din preț... Dar, nici departe nu eram.

Raul Arsenescu se uită la Cățoiu cu răsuflarea oprită. Nu, — nu era nebun. Vorbea simplu, chibzuit, cu încredere în sine, ca despre o afacere

în care știa că răspunde de marfă după tocmeală. Un moment îi trecu prin minte ca o părere vagă că Eliseu Cățoiu e un bandit. Segândi însă la o vorbă a inginerului Canaxi: „Toate-s relative în lumea asta. Știu că mi se spune: banditul cel mare. Un fel de Rinaldo Rinaldini...” Povestind, Canaxi râdea încet, satisfăcut:

— Nu trebuie să faceți mutrele astea indignate. Așa este. Cine trăiește lângă mine, nu știe câtă încordare consumă o afacere în care se câștigă milioane. Mie, — continua să povestească inginerul Canaxi, — îmi impun foarte mult hoții de biserică. Mă rog: nu orice borfaș are curajul să se ducă noaptea în altar, să puie mâna pe potir și să-l vâre în nădragi... Așa că, bandit, nebandit, se alege cine-i vrednic.

Petrică Arsenescu își duse mâna la cap și-și netezi părul. Nu-și închipuise să găsească în Oradea oameni care să-l uimească în așa măsură. Fostul și actualul prefect, protopopul, avocatul Cernea, Popescu-Șpriț, — făceau parte din lumea de toate zilele. Unul mai așa, unul mai altfel, dar la urma urmii, oameni „normali”. Pe când Eliseu Cățoiu îl interesa pe el însuși. Il depășea parcă și pe conu' Alecu. Gata, gata să se ridice la nivelul lui Canaxi.

— Va să zică... dumneata nu vii alături de mine pentru că ești convins de politica bună a noului guvern, — zise într-o doară.

Cățoiu se rânji din nou:

— Eu, domnule, atâtea am auzit și atâtea am văzut, că sunt ajuns la o dreptate. Cine plătește mai mult, ăla-i bun. Nu-mi pierd vremea cu fleacuri... Dumneata... tai din țară o halcă sdravănă. O tai, o storci, o mănânci. Ai neamuri, ai proptele. Eu, tai una mai mică. După puterea mea. Sunt și eu român. Țara-i înaintea noastră — ia fiecare cât îl ține curelele.

Cățoiu îl privi pe Arsenescu cu un fel de mâhnire. Mâhnire de javră în fața unui dulău.

Așezându-se pe fotolii, candidatul guvernului și expertul „electoral” Eliseu Cățoiu, discutară pe îndelete două ceasuri. Nu-și da seama Arsenescu de ce se simte atât de bine în societatea acestui om. Poate unde-și pusese cărțile pe masă și juca „cinstit”. Poate fiindcă și pe calea unei inevitabile cheltueli de bani, avea să plece totuși în județ, unde până la urmă, în atmosfera idilică a satului, va gusta și el marea satisfacție de om politic care cobora în mijlocul poporului.

Cățoiu ceru răgaz de o zi să pregătească plecarea domnului candidat într'un sat, ca la douăzecișicinci de kilometri de Oradea.

— Înștiințez eu oamenii, — zise liniștit. Dumneavoastră comandați vreo două sute de stegulețe, cu tricolor. Faceți și niște cărți poștale cu fotografia dumneavoastră. Poimâine, pe la două după prânz, pornim. Eu vă aștept acolo.

— Nu mergem de dimineață? — se miră Arsenescu.

Cățoiu zâmbi:

— Eu trebuie să am răgaz să frământ o leacă poporul, — răspunse cu aceeași liniște. Afară de asta, dimineața oamenii-s greu de prins. Imi dați acum simbria cu care ne-am tocmit: o sută de mii. Țștia-s banii mei...

Arsenescu oftă:

— Bine. Ți-i dau.

— Imi mai dați patruzeci de mii pentru ca să-i am de cheltuială...

— Ii cheltuiești toți, în satul ăsta?

Cățoiu ridică din umeri.

— De'... Știu și eu? Numai să-mi ajungă.

— Câte sate sunt în județul Bihor? — întrebă încruntându-se puțin Arsenescu.

— Or fi vreo trei sute...

În odaie se lăsa liniște. Cățoiu bătea calm podeaua cu vârful bocancului din piciorul drept. Nu trăda nicio tulburare.

Raul Arsenescu îi puse banii pe masă. Se înțelesesă din nou că a treia zi la două se întâlnesc în satul Plopeni, și Cățoiu plecă.

Arsenescu trimise numai decât după fostul prefect. Acesta veni.

— Să strângem șurubul, domnule Savu, — îi porunci întunecat. Cere dela fabrici toate fondurile disponibile. Ne trebuiesc bani. Nu mă pot face de râs să telegrafiez conului Alecu că nu suntem în stare să-i scoatem din afacerile de aici. Dă zor. Ai deslegare...

Prefectul schiță un zâmbet mulțumit. Atâta aștepta: deslegare fără limită. Restul îl privea. Raul Arsenescu se dovedea de la o zi la alta ucenic bun al conului Alecu. În plus, îmbina destul de energic plăcerea idilică a coborîrii în mijlocul poporului, cu neclintita hotărîre de a stoarce bani dela acelaș popor... Hotărît: avea ștofă politică.

Era o zi de miercuri când tânărul candidat de deputat plecă cu două automobile și o camionetă, spre satul Plopeni. Firește, anunțase pe prefectul-colonel Zamfirescu despre proiectele sale de călătorie, căci bucuria pe care o simțea în fața acestei întâmplări plăcute, se amesteca întrânsul cu emoția noutății și cu frica de necunoscut. Prefectul îi făgădui să urmărească prin telefon glorioasa expediție și în acelaș timp să ia convenitele măsuri de pază. Raul Arsenescu își exprimă dorința ca jandarmii să nu iasă prea mult la vedere. Nu carecumva să tulbure clipele înalte ale întâlnirii lui cu poporul. Să stea în preajmă, la îndemână, nevăzuți.

În mașina din fruntea convoiului, se așeză Raul Arsenescu. Alături de el, ocupă loc profesorul Stan. Lângă șofer se aflau pachete cu afișe și fotografii de ale candidatului. În mașina a doua se tolăni Popescu-Șpriț, având lângă dânsul pe Sami Florescu-Pilă, cu teancuri de ziare. La picioarele lor și pe locul din față, coșuri cu merinde și numeroase sticle de vin. Popescu nu pleca la drum fără provizii. — Cucoane, — îi spusese lui Raul, — fără „damf“ nu facem nimic. Trebuie să dăm bătălia sub presiune...

Arsenescu era străbătut de un tremur ușor, ciudat. Probabil așa trebuie să se simtă artiștii înaintea unei premiere, — se gândea în sinea lui. Era puțin nervos. Aproba orice propunere, grăbit, superficial, cu gândurile împrăștiate. Se uita uneori la camionetă. Acolo se aflau stegulețele tricolore, comandate conform înțelegerii cu Eliseu Cățoiu. În sfârșit, caravana porni sub binecuvântarea părintelui protopop Vasile Vancea, care bucuros s'ar fi dus să fie de față la „judecarea“ sticlelor de vin, dacă nu i-ar fi fost teamă să pogoare în mijlocul satelor. Era toamnă. Drumul trecea printre porumbiști sărăcăcioase și printre miriști neîntoarse. Pe ici pe colo, se vedeau țărani în jurul unor care cu văcuțe mărunte, încercând bostani. Cerul senin, alburui, acoperea peisagiul adormit, într'o răspândire fină de pulbere argintie. Soarele-și pierduse puterea și pălise par'că învăluit în melancolia calmă a toamnei. Raul Arsenescu privea oarecum dezolat, peisagiul. Mașinile trecură prin două sate lungi, pustii. Copii desculți, în cămăși murdare, priveau înfricoșați din porțițe, convoiul. Rar de tot câte un țăran ori o țăranică se oprea pe marginea drumului. Țăranii-și săltau pălăriile într'o doară, împungând în sus marginile cu un deget. Raul Arsenescu devenise gânditor și trist. Profesorul Stan se uita atent, cu ochii larg deschiși, la căscioarele pe lângă care treceau.

— Nu se prea simte atmosferă de alegeri, — observă Arsenescu îngrijorat.

Atunci trecu pe lângă ei o patrulă de jandarmi.

Profesorul socoti de prisos să răspundă. Patrula desmînțea afirmațiile candidatului. Afară de asta, la primării se vedeau afișele electorale, cu fotografia primului ministru.

Exact la ceasul două, mașinile se opriă în apropierea satului Plopeni. Raul Arsenescu văzu forfotă grăbită de oameni și de cai, pe dreapta, lângă gardul celei dintâi case. Vreo zece-cincisprezece inși, îmbrăcați în costume naționale, săriseră de pe pajiște și se asvârleau disperați pe cai. Alți șase, cu trâmbiți, clarinete și dobă, se năpusteau în drum, aliniindu-se cu mișcări mânioase din umeri. În câteva minute, călăreții erau grămădiți înapoia „fanfarei“, care începuse a sufla năpraznic în duduital spăimîntător al dobei. Câțiva cai se speriară, cel puțin doi-trei erau chiori, dacă nu orbi, așa că o luară la goană pe câmp. Căciulile oamenilor sburară în vânt. Călăreții se țineau de frâie aprig, răsturnați pe spate, urlând.

Mașinile se opriă. Apăru de după fanfară Eliseu Cățoiu: călare pe o mărtoagă lungă, deșirată, plină de urdori la ochi, Cățoiu-și smulse căciula din cap și răcni:

— Trăiască guvernul! Trăiască domnul Anghelescu, omul poporului!

Raul Arsenescu coborî emoționat. Il zări pe Popescu-Șpriț, congestionat, necăjit, apropiindu-se de Cățoiu și mărîind: „Arsenescu, boue!“ Cățoiu se uită mai cruciș ca de obicei la Popescu, apoi se întoarse spre călăreți și răcni din nou: Uraa! Trăiască omul nostru!

Oamenii urlară jimbându-se. Se vedea cale de o poștă că-s băuți — frânți. Ii „frământase“ pe semne Cățoiu toată noaptea. Fanfara ocoli pe dreapta și trecu cu fața spre sat. Se întoarseră și călăreții. Raul sta încurcat în drum. Cățoiu-i făcu semn să se urce în mașină. Convoiul porni astfel la pas pe ulița cea mare a Plopenilor.

Cu toate ciudățeniile acestei primiri, candidatul Arsenescu se simțea mișcat. Incepea să guste tulburătoarea plăcere a popularității. Sătenii — mai ales femeile și copiii — ieșeau la porți și se uitau destul de nepăsători. Totuși convoiul spori. Cel puțin treizeci de copii se țineau pe urma mașinilor. În sfârșit, banderiuța de călăreți ajunse la primărie. Acolo, aștepta „comisia interimară“ nou numită, în frunte cu primarul, care oferi pe o tigaie, pâine și sare.

— Țștia vă primesc ca pe un rege — bombăni satisfăcut Popescu-Șpriț la urechea lui Raul Arsenescu. Scoatem o ediție specială mă, Sami, — se întoarse spre colaboratorul său, care aprobă îndată: — de ce să nu scoatem?

Primarul, un hoțoman înalt, sprâncenat, cu mustați negre, lungi, bărbat trecut de patruzeci de ani, se uita zâmbind într'un fel neplăcut la Raul Arsenescu. Era în acel zâmbet ceva de lingău și de complice. Dar tipsia era tipsie, pâinea și sarea, pâine și sare.

— Oameni buni, — răcni primarul către cei din fanfară și către călăreții care se clătinau grozav, șezând strâmb pe cai, — acum odată, a venit și vremea noastră... Cinste și dreptate cui merită; paștile și anafura cui suflă o vorbă contra guvernului...

Călăreții deteră strigăte răgușite. Hotărît: erau frânți. Cățoiu descălecă și-l pofti pe Arsenescu pe pragul primăriei. — Trebuie să vorbiți poporului — zise grăbit.

— Acum? — întrebă enervat Raul. Văd că n'a venit nimeni.

— Lăsați pe mine, — protestă necăjit Cățoiu. Încă nu-s frământați toți... Dați-i drumu'...

Arsenescu vorbea întâia oară în viața lui, în public. I-ar fi plăcut o tribună, o masă de oameni. Avea pregătită o cuvântare strașnică. Se vede însă că încă nu sosise ceasul cel mare.

— Fraților! — zise cam nesigur, — am venit dela București, să vă aduc concepțiile mele...

Cei din fanfară și călăreții care ascultau cu gurile căscate și cu ochii pe jumătate închiși, — gata să adoarmă ori unde, — tresăriră. — Ce ne-a adus, mă? — întrebă încet unul.

— Nu știu, — răspunse mirat cel întrebat. Poate o fi colo, în camionetă....

Ochii se îndreptară spre camionetă, lepădând somnul. De bună seamă că le-o fi adus domnu' deputat ceva. Se mișcară înviorați. — Uraa! răcni cel care-și dăduse părerea. Ura, mă! — isbucni iarăși fluturându-și căciula pe deasupra capului. Raul simți o undă de plăcere. Se însenină la obraz, își desfăcu puțin picioarele și se proțăpi încrezător în sine:

— La adunarea populară care va avea loc, — continuă cu glas înalt, vă voi expune programul meu. Acum, vă mulțumesc și la revedere!

Cei de față se priviră nedumeriți și consternați. Ce fel de adunare? Adică vrea să împartă din ce-a adus dela București ălor care n'au venit să-l întâmpine în capul satului?

Careva coborî sprinten de pe cal și se apropie de Cățoiu:

— Să știi că asta nu merge! — mârâi printre măsele.

— Ce nu merge? — se răsti Cățoiu.

— Nu capătă nimeni de aici, — făcu amărit spre camionetă.

Cățoiu se încruntă și-i întoarse spatele. Fanfara primi semn să înceapă marșul. Raul Arsenescu fu poftit în grabă la cârciuma comunală, unde se pregătise masă. Avea și odaie, căci după planurile lui Cățoiu urma să petreacă noaptea în Plopeni. Alaiul plecă deci spre cârciumă. La ușe se adunaseră cerșetorii satului. Raul le aruncă mărunțiș, după care Cățoiu-i împrăstie scurt, cu câteva lovituri.

Pe la șase ceasuri, Raul Arsenescu se retrase în odaie, cu Cățoiu. În sala cea mare a cârciumii rămăseseră profesorul Stan și cei doi ziariști, laolaltă cu călăreții din „banderiu” și cu membrii comisiei interimare.

— Nu sunt mulțumit deloc, — începu Arsenescu vorba. Am crezut că vin la o adunare...

Cățoiu zâmbi liniștit, ca de obicei:

— Domnule, — oamenii se lasă greu...

— Cum se lasă greu? — protestă ofensat Raul.

— Așa, că-s sătuit de făgăduieli. Ieri noapte au venit urii, care-s de aici din Plopeni, și lucrează la pădure... La fabrica de cherestea din Turnișor.

Raul tresări:

— Și?

— Au venit și s'au vârit printre oameni... Cică să voteze cu socialiștii. Ori să-și anuleze voturile. Să rupă buletinele. Noroc c'am prins de veste... Au pus jandarmii mâna pe ei...

Arsenescu se uita năuc, înfricoșat, pe fereastră.

— E destul să vie doi vagabonzi, să ducă satele de nas? — întrebă încruntat.

— Nu-s vagabonzi. Is oameni năcăjiți. Țăstia, țărani, — încă nu se prea'ndoapă cu fripturi. I-au secat dările. N'au vite... Nu scot de pe țarină mai nimic... Când aud că vin domnii, odată se 'ntunecă. Iar ne'mbată cu vorbe. Iar ne storc ceva... N'o să vă spui eu dumnavaastră cum stau

treburile... Am înțeles că vreți propagandă pentru alegeri. O facem. Mă duc și împart steagurile. De fiecare steag pui cincisute... Trebuie să avem oameni să facă zarvă... Altfel rămâne de rușine guvernul.

Raul Arsenescu începuse a fierbe:

— Cinci sute?

Strânse pumnii, înverșunat. Va să zică s'au vârit cei dela fabrica din Turnișor... Dela fabrica socrului lui... Bun. Ei vor plăti. Până la un leu!...

Cățoiu plecă. Raul Arsenescu se răsturnă pe pat. Din cârciumă se auzea o gălăgie drăcească. Fanfara cânta. Ei da... Totuși însuflețirea se simțea.

Cineva ciocăni în ușă. Intră noul primar, rânjindu-se cu plecăciune.

— Domnule candidat, — zise închizând clanta cu grije, — vreau să vă spui o vorbă...

Raul Arsenescu se ridică într'o rână.

— Ce e? întrebă curios.

Primarul se așeză și-și puse palmele pe genunchi:

— Avem și noi daraverile noastre, — făcu îngroșând glasul. Domnul Cățoiu e dus în sat. Nu zic: om fain. Pricepe alegerile. Dar noi, încă știm câte ceva... Am adus aci o listă...

Despături hârtia din buzunar și i-o întinse lui Raul. Sări apoi și aprinse lampa de gaz din tavan. Raul citi:

„In cauza de alegeri din Plopeni. Să se ia brevetul de cârciumă dela Năstase Trâmbițaș și să se dea lui Matei Ivănuță... Să se înlocuiască directorul școlar Victor Pană cu învățătoarea Eufrosina Smeură... Să se numească moașe comunală Victoria Pandrea... Să se numească brigadier silvic Ion Avram în locul lui Mihai Cumpănaș... Să se dea la vânzare taurul comunal...”

— Taurul îl cumpără frate-meu, — lămuri primarul observând atent ochii lui Arsenescu. E soi bun. Are el unul mai mic. Îl dăm pe ăla la comună... Afară de asta... domnule Arsenescu, am și eu oamenii mei... Votează cu dumneavoastră...

— Câți? — întrebă Raul cu o veselie amarnică

Primarul îl privi mirat:

— Cum adică?

— Câți oameni ai? Asta vreau să știu...

Primarul râse acru.

— D'apoi asta atârnă de dumneavoastră...

După o jumătate de ceas, intră țarcovnicul. Avea și el „oamenii lui”. Pe la zece seara, după ce ațipise, Raul se trezi cu Popescu-Șpriț:

— Am pus mâna pe câțiva oameni, cucoane — zise bălăbănindu-se. Ii frământ de-i ia mama dracului. Sloboade-mi ceva franci... Să știi că satul ăsta merge cu noi sută 'n sută...

Pe la unsprezece, Raul se trezi cu profesorul Stan. Era amețit. După conversații însuflețite cu Popescu-Șpriț, profesorul încă se simțea îmbulzit de patima „frământării” poporului.

— Domnule Arsenescu, — zise sughițând...

— Știu, știu.. mormăi Petrică. Ai pus și dumneata mâna pe niște oameni...

Profesorul se miră. Inteligent om domnul Arsenescu! Ghicise dintr'un condei.

— Ia de pe masă zece mii de lei, — făcu Raul. Hotărîse să meargă până la capăt. Dacă cheltuiește șase milioane, va cere douăsprezece... Trebuia să-i rămâie și lui ceva din această mare experiență „politică”.

În acel moment dete buzna în odaie Eliseu Cățoiu. Era holbat și ră-

vășit. Părea a-și fi pierdut calmul lui obișnuit. Profesorul Stan rămase cu degetele pe bani. Raul sări din pat.

— Ce e? — întrebă îngrozit.

— Nu-i nimica... fără decât oamenii din satul vecin pun la cale să ne întâmpine cu ouă clocite... Trebuie să plec numaidecât acolo, să-i frământ. Altfel, aud ăștia de aici. Cine știe ce pățim mâine... Dați-mi o sută de mii...

Arsenescu rămase împietrit lângă pat. Il fulgeră prin cap o idee lucidă. Țasta-i tovarăș de pungășie cu protopopul și cu Savu, — își zise dumirit. Altfel nu se poate... Tot așa cum n'aș putea să mai „lupt” nici eu, dacă n'aș simți umbra conului Alecu....

Turneul de propagandă al tânărului candidat guvernamental din Bihor fu întrerupt chiar în dimineața următoare. O notă telefonică a prefecturii către primăria din Plopeni, anunța sosirea la Oradea a doamnei Afrodita Arsenescu, soția lui Raul Arsenescu.

Eliseu Cățoiu se întoarse pe la nouă din satul vecin, tocmai când Raul se pregătea de plecare. Cățoiu avea mustața strâmbă, era scofălcit și dărâmat de osteneală.

— I-am potolit, — zise către Arsenescu intrând în odaia dela cârciumă și așezându-se trudit pe scaun. Nu era vorba de ouă clocite, adăugă tușind și răspândind duhniri crâncene de băutură și tutun. Era vorba de furci și de coase...

— Ce? — întrebă Arsenescu răsucindu-se pe călcâie. Incepuse a se uita și el cruciș ca și Cățoiu.

— Așa cum vă spui... E zarvă mare. Țștia, liberalii dela societatea Turnișor, au pus mâna pe pădurea satului. La licitație s'a făcut măsluială și au ieșit ei deasupra. Eri au venit inginerii să facă planul de exploatare. Țărani săraci au sărit ca unul. Abia i-am putut stămpăra. Aveau acolo o nădejde...

— Cum i-ai liniștit? — întrebă amețit Raul Arsenescu.

— Le-am strigat să aibă răbdare până mâine. Adică, până azi spre seară. Venim noi, — adică dumneavoastră, — care sunteți omul guvernului și întoarceți carul liberalilor cu roțile 'n sus...

— Ce fel de car? — stăruie Raul, săgetat.

— Carul cu afacerea pădurii, — făcu Cățoiu mirat că domnul Arsenescu nu pricepe atâta lucru. Raul Arsenescu sta nemișcat în mijlocul odăii. Pe deasupra tulburării cășunate de vestea sosirii nevastă-sii, se așeza acum pa-costea cu pădurea. Era de nesuportat.

Cățoiu-l privea atent.

— Coane Arsenescule — zise cu glasul coborât, — eu am auzit că dumneavoastră sunteți ginerele lui Alecu Ivolceni. Senatorul liberal. Așa vorbește lumea... El e cu pădurile...

Raul se uită crunt la Cățoiu.

— Ei și? — întrebă scurt și repezit.

— Nu-i nimic, — vorbi domol Cățoiu. Vă duceți la Oradea și dați poruncă să stea inginerii silvici pe loc. Noi mergem cu domnul profesor în satul vecin și dăm înainte cu gurile, că așa și pe dincolo. Până dăm noi cu gurile, aveți grijă să pornească telegrama dela prefectură către primărie, că licitația e pusă sub cercetare... Oamenii se liniștesc. Am tocmăit eu doi cârciumari și pe părintele. Ei se vâra în grămadă și încep să arunce lațul. Dacă intră cei colțoși în laț, gata. După alegeri, vă vedeți de treabă. Rămâne licitația în picioare.

— Mai trebuiesc bani? — întrebă o leacă înseninat Raul. Avea acum o admirație totală față de Cățoiu.

— În satul ăsta nu. Ii ducem cu vorba. Dar mai sunt cazuri la fel... Unde-i pădure, dai și peste cei dela societăți... Găsim noi meșteșugul...

— Domnule Cățoiu, — se încălzi Petrică Arsenescu — n'ai vrea să primești slujbă la o întreprindere din Oradea? Mă gândesc la ceva bun...

Cățoiu făcu un semn cu mâna:

— Nu mă bag slugă la nimeni, domnule Arsenescu. Stau așa și mă toc-mesc și eu când și când. Ies mai bine la socoteală...

Netăgăduit, Cățoiu-i făcea din nou impresie deosebită lui Arsenescu. Părea o ramură vâjnoasă din acelaș trunchi cu conu' Alecu. Ii impunea.

Trecu un răstimp până ce oamenii trimiși anume găsiră pe Popescu-Șpriț și pe Sami Florescu-Pilă. Trebuiau să plece și ei, să scoată gazeta și să trimită corespondență la ziarele din București. Ii dibuiră la țârcovnicul Dumitru Zăbavă, cu sticlele de vin aduse din Oradea, golite și așezate în formă de coșciug pe masă. Săvârșeau sub conducerea țârcovnicului slujba prohodului. Popescu-Șpriț lăcrima, înduioșat, iar Sami se uita la el cu mirare și admirație. Află că în tinerete Șpriț fusese, pe lângă alte ocupații, un fel de contabil la cimitirul Pătrunjelul. Atunci învățase cântarea care zice „Veniți să dăm mortului sărutarea cea din urmă“. Cantorul se jura că plâng și sticlele de jalea acelui cântec. Sticlele însă nu plâneau. Fuseseră golite până la o lacrimă. Ieșind în uliță Popescu-Șpriț simți o mânie cumplită împotriva „nedreptăților sociale“. Cine era Arsenescu, să-i poruncească lui când să plece? Avea în buzunar vreo sută cincizeci de mii de lei și nu-i păsa de nimeni. Incepu deci a înjura boierii. Sami se opri, clătînându-se ușor pe picioare:

— Dacă-ți vine să înjuri, n'ai decât să înjuri cât poțtești, zise tulburat, uitându-se prudent în jur. De ce să nu 'njuri dacă-ți vine? Injură-mă pe mine. Injură pe tată-t'o și pe mumă-ta. Pe boieri lasă-i după alegeri. Înțelegi tu, măi Șpriț? Asta-ți spun eu, Sami, ție...

Popescu-Șpriț îl privi cu ochii bulbucați pe Sami, apoi zâmbi. Clătina din cap și zâmbea.

— Mă, Sami, măi... bun cap ai, mă...

— Asta zicea și tata, — făcu melancolic Sami. Dacă i-au spart dughiana și capul, eu ce pot face? Vrei să mi-l spargă și mie? N'am stofă...

— Mergi cu mine, mă! — strigă eroic Șpriț. Dăm bătălie. Iacă și cuconu' Raul. Salam — Aleicum, cucoane. — se înclină salutând turcește pe Arsenescu. Aicea sântem. Gata la datorie. Scoatem un număr special prima. „Conu' Raul Arsenescu, alesul poporului! Ura!“

Când să se urce în mașină, Raul Arsenescu, care admira cu plăcere fluturarea steagurilor aduse de el și înfipte la porți, uitând cele cincisute plătite pentru fiecare din ele, — stete o clipă cu gura căscată. Pe uliță treceau fanfara și „banderiu“ de călăreți. Dumnezeu, în ce hal erau! Le crescuseră țepușele în bărbii, de parcă erau cuie bătute de fierarul satului. Se uitau fioros. Cămeșile ponosite nu mai aveau nasturi. Unii purtau căciuli, alții defilau cu părul vâlvoi. Buzele tromboniștilor erau vinete și umflute. Ploștile cu rachiu atârnav în laturea pedestrașilor și a călăreților deopotrivă... Inaintau voiniceste, dârji, neînduplecați.

— Ce-i cu ăștia? Unde se duc? — întrebă Raul pe Cățoiu.

— Lăsați-i dracului, — făcu Eliseu Cățoiu cu dispreț. Nu mai avem trebuință de ei. Se duc în capul satului să aștepte pe candidații țărăniști...

— Cum? — își lungi obrazul Arsenescu. Păi nu sunt oamenii noștri?

— Ba sunt, fie-i dracu, — zise nerăbdător Cățoiu. Dar nu putem

strica tradiția. Măcar de le-am da câte un milion, tot se duc... Strigă la mine că să nu m'amestec. Trebuie să câștige și dela ăia un ban... Hai, plecați, domnule Arsenescu. Cu voturile... are cine să-și bată capul... Noi să potolim răsmerița....

Raul se urcă în mașină complet încurcat. Cine să-și bată capul cu voturile? Dar ceeace făcea el, nu era bătae de cap? Și dacă-i osteneală de prisos, de ce-și mai strica odihna? Mare enigmă, greu de descurcat... Renunță și se gândi la nevastă.

Conița Afrodita, sosită noaptea, se sculase, se 'mbăiasse și aștepta în cafenea. Avea alături un domn necunoscut, ca de patruzeci de ani, brun, cu mustăcioară subțire, îmbrăcat elegant. Prefectul, care trecuse să întrebe dacă doamna are vreo dorință, plecase la birou.

Raul intră în cafenea urmat de Popescu-Șpriț. Sami o'ntinsese la redacție să ia măsuri în vederea „numărului special“. Șpriț aștepta unele instrucțiuni ale lui Raul. Acesta-și îmbrățișe nevasta, având aerul cu totul schimbat. Era un „om politic“ oarecum călit, și nu i se mai potriveau răsfăturile de buduar.

— O, dragă Raul, — se miră Afrodita privindul-l. Te-ai sălbăticit cu totul. Ce faci aici, mon cher? Uite... să-ți prezint pe domnul Tudor Ivănescu....

Popescu-Șpriț își lărgi gura într'un zâmbet larg.

— Să ne trăiești, cucoane Tudorică!... — strigă cu patos. Ai noștri ca brazii. Ehe! Acum, eu, cu Sami, ne putem vârî sub masă... Au venit în bătaie balimezurile. Dike Berta...

Se întoarse spre Raul și-i declară cu mâna înălțată în aer:

— Marele ziarist din Capitală! Redactor politic, cucoane Raul. Al mai prima! Să ne scrie numai decât un articol de fond la ziar!

Tudor Ivănescu surase cu bunăvoință și-l bătu pe umăr pe Șpriț:

— Ce faci, pramatie bătrână?

— Luptăm, cucoane! La frontiera de vest! Bine c'ați venit. Cetii chiar alaltăieri articolul dumneavoastră: „Atenție la Răsărit“ Da! Așa e! Bolșevicii, domnule! Țștia-s primejdia noastră. Noroc cu Hitler.Ei, așa articol mai zic și eu.

Raul strânse mâna lui Ivănescu. Nu-i plăcea ținuta rezervată, de o subtilă îngâmfare a ziaristului bucureștean. Nu-i plăcea nici admirația evidentă a Afroditei față de el. Probabil îi împuiase capul cu bazaconii literare. Capul ei era ca puful de pudră: nu rezista la nicio presiune. Se îmbiba ușor cu orice. Popescu-Șpriț plecă turbat la redacție, să dea drumul „bombelor“. Il înfierbântase grozav prezența distinsului ziarist din Capitală. Inainta orgolios, ca o locomotivă Pacific. Inainta și pufnea. După două ceasuri, Raul află dela nevastă rostul venirii ei la Oradea. Ivănescu se scuzase discret și plecase la plimbare. Afrodita-i adusese lui Raul o scrisoare dela conu' Alecu. Subsecretarul de Stat care candida pe locul întâi, la Oradea, obținuse autorizația șefului guvernului pentru tratative cu nemții, în vederea exportului de cherestea. Trebuiau luate măsuri pentru sporirea producției. Conu' Alecu le arăta precis, cutare, cutare. Ii atrăgea atențialui Raul asupra importanței rolului lui la Oradea. Ce s'ar fi ales din toate proiectele, dacă se vâra altcineva decât omul conului Alecu, în afacerile bihorene? Ii recomanda călduros pe Tudor Ivănescu, ziarist foarte simpatizat de ambasada germană din București. Trebuia să adune negreșit material despre bogățiile forestiere ale regiunii, pentru câteva articole care urmau să apară în ziarele dela Berlin. Aceste articole vor atrage atenția cercurilor de afaceri, iar noi, — scria conul Alecu, — ne vom ține la preț...

Raul rupse scrisoarea. Pricepuse, era mulțumit de importanța persoanei lui. Bani cheltuiți zornăiau la orizont, înmiiți.

— Ai venit cu asta în tren — întreabă sâcâit de ambiția de soț, care-l plictisea. Ar fi vrut să domine cu nepăsare situația și nu izbutea.

— Da, desigur, — se miorlăi Afrodita. E un bărbat încântător...

Raul se încruntă:

— În vagonul de dormit?

Afrodita se miră.

— Dar unde, dragă Raul?

Arsenescu ar fi vrut să mai întrebe ceva. Se opri însă și-și privi cu coada ochiului nevasta. Aceasta își admira unghiile. În colțul gurii îi flutura un surâs ciudat, pe care Raul nu-l văzuse niciodată. Era ceva ca un mesaj tăcut trimis unei amintiri plăcute. Ivănescu l-ar fi înțeles. Pentru că i se adresa lui și pentru că el avea calități de „observator”. Raul nu-l pricepu.

Bătălia electorală se înteti în zilele din urmă, cuprinzând ca o valvătaie întreg județul. Raul privea din ce în ce mai nedumerit, mai neliniștit, spectacolul. Sta mereu de vorbă cu fostul prefect Savu, se informa, se ducea la prefectură, îl vedea uneori pe căpitanul Mirescu, citea ziarele, trăia ca pe jar.

— Nu 'nțeleg de ce urlă cu atâta furie național-țărăniștii, își exprimă nemulțumirea față de fostul prefect. Nu dau dovadă de cumpătare nici liberalii, — adăugă necăjit. Ce-i porcăria asta? Nu i-ai băgat la „Forestiera Unită”?

— Ba i-am băgat, — răspunse Savu. Însă numai pe cei mari... Ceilalți fierb și strigă. Afară de asta... trebuie să arate fiecare că luptă...

— Bine, bine. Față de sacrificiile făcute, speram să dăm țării un model de alegeri... Liniște, însuflețire... mă rog...

Fostul prefect ridică din umeri și rânji.

— Național-țărăniștii cer să li se dea și lor dela „Forestiera Unită” bani pentru cheltuielile de alegeri. Liberalii nu cer. Ei iau.

— Să le dăm.

— Bine... Au să bage banii în buzunar conducătorii. Pentru ceilalți, m'am gândit la altă combinație...

— Ei?

— Fac o societate pentru comerț de cereale. Alta pentru comerț de vite. În două ceasuri formele-s gata. Bag național-țărăniști. Bag și din partidele mărunte. Țăranii vând acum porumbul pe nimic. Il cumpărăm. Își vând vitele. N'au cu ce le ierna. Le cumpărăm. Prin Ianuarie, începem să le vindem înapoi, porumbul, are să le scapere măseaua după un bob de cucuruz. Plătesc oricât. Vitele le îndopăm cu sare și cu apă și le vindem la armată... Câștigă toțiăștia care urlă. Nu vor mai urla.

Raul încuviință, cu gândurile încurcate:

— Fă cum crezi. Ideia pare bună... Spune-mi drept, — adăugă uitându-se la fostul prefect, — cu cine crezi că votează poporul?

Savu râse rece, arătându-și colții.

— Guvernul va avea majoritatea, domnule Arsenescu. Asta e sigur.

Raul se mai liniști puțin. Prea ar fi fost grozav să cadă în alegeri. Câteodată vedea clar, că felul în care erau organizate lucrurile, nu putea duce decât la absolutul bun plac al său și al prietenilor săi. Alteori, năpădit de tumultul svonurilor, începea să se îndoiască. Nu cunoștea „tehnica”

alegerilor. Era nou, plătea cu neliniște învățătura. La urma urmei, de unde putea ști cineva ce face omul intrat în cabina de vot? Cum să-l controleze? Evident, auzise că se fură urnele, că se măsluiesc voturile, dar nu-și da seama de „operație” în mod concret. Nici nu-i spunea nimeni. De ce nu-i spunea? Probabil din considerație față de persoana lui. Să nu-l jignească. Ei da, — era un argument plăcut.

Veni în sfârșit și ziua alegerilor. Dimineată de toamnă, cu pâcle, cu umezeală, cu drumuri desfundate. Raul Arsenescu fu pus în cunoștință de cauză cu unele măsuri luate. Județul Bihor era împânzit de jandarmi și de armată. Satele de către Marghita fuseseră izolate sub bănuială de tifos exantematic. Dacă dorea, pe la prânz putea face o raită cu mașina prin județ, după recomandările prefectului.

Plecă într'adevăr însoțit de avocatul Cernea, de profesorul Stan și de ziaristul bucureștean Tudor Ivănescu, pe la trei după prânz. În mașina a doua, îl urmau patru agenți de Siguranță. Mergeau anevoie pe drumul noroios. Trecură prin sate. Liniște, patrulare și iar patrulare. În fața primăriilor câțiva oameni. Drumeții tăceau, mohorâți. Dincolo de Plopeni întâlniră o mașină care venea gonind cât putea. Apa din băltoace sărea până departe, stropind șanțurile. Mașina sălta trosnindu-și încheieturile. Raul zări uniforma unui locotenent de jandarmi pe care-l cunoscuse cu două zile în urmă la prefectură. Ședea lângă șofer. Pe canapeaua din spate, doi plutonieri. Ofițetul porunci brusc oprirea. Coborî împreună cu plutonierii, scoțând revolverele. Șoferul lui Raul stopă scârțâind frânele automobilului.

— Cine-i? — răcni locotenentul.

Raul ieși din mașină, galben, înfiorat.

— Dumneavoastră sunteți? — se holbă ofițerul. Inapoi! Inapoi! Țăranii au atacat cordonul de jandarmi. Muncitorii dela exploatarea forestiere s'au răspândit în sate... Plecați la Oradea!...

Raul Arsenescu se uită înfricoșat în lungul drumului. Înainte și îndărăt. Acelaș pustiu. Avocatul Cernea coborî surescitat. — Să ne întoarcem, — scrâșni agitat peste măsură. Tudor Ivănescu, fiert, își ducea inutil mâna la nodul cravatei.

Șoferul întoarse mașina. Candidatul și însoțitorii lui porniră spre Oradea. — Dezastru, — gemu Cernea. Pe unde treceau nu votează aproape nimeni... Unde votează, fac revoltă... Asta-i „isprava” lui Savu, — isbucni cu glas lătrător. Omul dumneavoastră, domnule Arsenescu!...

Batjocura sinistă a avocatului Cernea, ajuns prin bunăvoința lui, primar la Oradea, îngrozit acum că-și pierde postul, se suprapuse impresiei de catastrofă pe care o avea și Raul Arsenescu. Tânărul candidat era plin de desgust, deprimat, otrăvit. Totul părea pierdut. Mai presus de toate, banii cheltuiți. Apoi ambiția lui. Prestigiul lui... Cum să se întoarcă la București în halul ăsta? I se părea cu neputință.

La prefectura județului, găsi pe colonelul-prefect Zamfirescu în sfat cu un colonel și cu un maior de jandarmi. Discutau cu pasiune, dar nu erau alarmați deloc.

— Știți ce se întâmplă? — întrebă Raul Arsenescu, livid.

— Ce? — întrebă prefectul. A, da, ne-a telefonat locotenentul că v'a întâlnit. Nu vă îngrijorați. Am trimis întăriri... Intr'o jumătate de ceas restabilim ordinea.

— Bine... dar nu votează nimeni! — strigă Raul indignat. Dumneavoastră stați aici, beți cafele, iar lista guvernului cade!

Atunci intră în cabinet căpitanul Mirescu. Calm ca totdeauna, își bătă călcâiele:

— Am onoare să vă salut !

Raul îl privi revoltat.

— Mulțumesc de salut, domnule... Vom mai vorbi la București.

— Sper și eu, domnule *deputat*, — răspunse căpitanul subliniind cuvântul „deputat“.

Lui Raul i se păru că-și bate joc de el. Il măsură din priviri cu mândria omului care nu și-a jucat toate cărțile vieții pe un mandat de deputat.

— I-ați arătat procesul verbal de alegere? — întreabă căpitanul pe prefect.

— Încă nu, — zâmbi prefectul. Dar vă puteam felicita, domnule Arsenescu, ca deputat al județului Bihor. Am pregătit și telegramele pentru București... Una domnului subsecretar de stat Irimescu-Tașcă. Cealaltă, domnului profesor universitar... da... să vedem. .

Prefectul cercetă scriptele. Uitase numele celui alt deputat.

Raul Arsenescu nu dorea să devie ridicul. Căpitanul Mirescu îl ajută politicos.

— V-aș ruga să-mi faceți onoarea de a trece puțin în biroul meu, domnule deputat...

Raul ieși încruntat, după ce aruncă o privire înghețată celor de față.

— Domnule deputat, — zise Mirescu oprindu-se în mijlocul biroului, — nu trebuie să vă enervați. Ne avem fiecare misiunile noastre. Poftim: aici e copia procesului verbal al alegerii dumneavoastră. Originalul vi-l va înmâna domnul prefect mâine dimineață.

Raul întinse mâna, luă hârtia și ceti. Ridică apoi ochii spre căpitan, Era verde la obraz.

— Ce-i asta?

— Precum vedeți: mandatul dumneavoastră de deputat. E gata de cincisprezece zile.

— De ce nu mi-ați spus? Drept ce mă luați pe mine? De ce m'ați lăsat să alerg și să cheltuiesc?

— Pentrucă sunt alegeri, domnule deputat. *Alegeri libere*, — articulă rar căpitanul. Ce-ar zice lumea dacă ar vedea candidații plimbându-se liniștiți prin oraș? Că nu există campanie electorală? Vă rog să mă iertați că vă spun lucrurile astea pe șleau. E a cincea alegere pe care o fac. Noi avem o pregătire specială în acest domeniu. Apărăm coroana și ordinea socială...

— Bine,... dar ce e cu iscăliturile astea? Cu numărul votanților?

— Totul în regulă, domnule deputat. Buletinele sunt în urpe... Iscăliturile valabile.

— Și revoltele? Arestările de care am aflat?

— La ora asta sunt potolite. Opinia publică din Apus poate afla că aici capitalul plasat e sigur. Suntem *sentinelele* antibolșevice în răsăritul Europei... Am arestat și câțiva unguri. Nu uitați: ne aflăm la frontiera de Vest... Avem și noi probleme naționale...

În dimineața de Sâmbătă, Raul Arsenescu descindea în gara de Nord din București. Încă dela Plocești cumpăraseră ziarele din Capitală... „*Tara a dat guvernului un vot răspicat de încredere*“, declarase primul ministru ziariștilor convocați la președinția Consiliului. „*Poporul s'a rostit în favoarea*

noului guvern — continua primul ministru, — de aceea vom păși fără zăbavă le reformele menite să întronizeze cinstea și dreptatea în România“.

Raul se umplu de unda proaspătă a unei mândrii tari. Iși ridică fruntea și privi pe fereastra compartimentului de dormit peisagiul tomnatic. Țara. Da. Asta era țara! Intinsă, largă, bogată. El reprezenta în parlament unul din cele mai mari județe ale ei... Era un om. Un bărbat de frunte. Un luptător. Un conducător. Il votase țara.

În gară-l aștepta familia și prietenii cu buchete de flori. Lipsea, se înțelege, conu' Alecu. Prea ar fi fost cu ochi și cu sprâncene să-l vadă lumea, coșcogeamite frunzașul liberal din opoziție întâmpinând pe alesul guvernului. Raul fu îmbrățișat și ridicat pe brațe. Ura! Să ne trăiești! Masa de prânz o luă însă la conu' Alecu, care-l îmbrățișe răzând viclean:

— Ei? Cum a fost Raul?

Tânărul deputat clătină din cap:

— Mare luptă, socrule! Drept să-ți spun, nu m'am așteptat.

— Bine c'ai ieșit, — îl bătu conu' Alecu pe umeri. Acum, ești uns de popor pentru o carieră mai mare. Deocamdată, pleci dela „Petroșani“... Treci în consiliul de administrație, ca președinte, la Forestiera Unită. E opera ta... Aici, n'am stat de geaba...

După o săptămână, regele deschise parlamentul, cetind cu glas sonor un lung mesaj. Raul, în frac, dându-și importanță, după ce ținuse la cuvenita depărtare cunoscuții care-i ceruseră bilete de tribune, asculta emoționat vorbele regelui. „*Domnilor deputați — zicea regele — în calitatea dumneavoastră de aleși ai națiunii, sunteți chemați să salvagardați interesele poporului meu... Trimisi aici prin votul și încrederea țării, aveți datoria să vă dedicați...*“

Popescu-Spriț, ghemuit lângă Sami Florescu-Pilă, într-o tribună de sus, mormăi încet

— Mă, Sami, mă, — noi avem să murim fraieri, mă...

Raul Arsenescu, alesul națiunii, aplauda cu frenetism cuvintele regelui. În Bihor, societatea Forestiera Unită începea „lupta“ pentru „salvagardarea“ intereselor poporului, lăsând pe drumuri câteva sute de lucrători și obligând pe cei rămași să muncească în locul lor. Iar „Societatea pentru comerțul de cereale“ cumpăra porumbul dela țărani pe bani de nimic, ca să li-l vândă în Ianuarie cu preț dublu.

PRIZONIERUL DIN CAUCAZ

Poveste

DEDICAȚIE

lui N. I. Raevski

*Al muzei libere dar, azi,
Zâmbind primește-l, drag amic!
Din lira-mi surghiunită, cântarea ți-o dedic
Și inspiratul meu răgaz.*

*Când fără vină mă sfârșeam — și făr'de consolări,
De pretutindeni auzind doar șoapta cleветirii,
Pe când pumnalul trădător
Și-apăsătorul vis de dor
Mă sfâșiau să mă răpună,
Eu liniștea atuncea în preajma ta aflu;
Simțeam odihnă'n suflet, cu tine împreună:
Se potolea deasupra-mi chiar vișorun furtună,
Iar lângă țărnuț pașnic eu zeii îi slăveam.
La ceas de tristă'nsingurare,
Îngândurata mea cântare
Mi-a amintit de Caucaz
Ce, cu'noratul Beștu, sihastru maiestos,
Domnind cu-a lui cinci piscuri pe satele de jos,
Imi fuse mie-un nou Parnas.
Oare-am să-i uit eu piscul de cremene și steiuri,
Isvoarele-i vuinte și veștedele-i plaiuri,
Ori sterpe de dogoare ținuturi, unde-atunci
Din sufletul cel tânăr ne'mpărtaşeam senzații,
Pe când umblau prin munte războinicii haiduci
Iar geniul unei crude inspirații
Sălășluia'n tăcerile adânci?
Poate-ai să afli-aicea amintiri
Din zile dragi ce'n suflet ne-au rămas
Sau certuri vii, aprinse'mpotriviri,
Sau visuri cunoscute, trecute pătimiri
Și-al duhului meu tainic glas.*

*N'am mers în viață-alături: abia'nfloriși cuminte
 În tihnă, — când, urmându-ți eroicul părinte,
 Tu, fiul lui ales, pe câmp de bătălie
 Sub norul de vrăjmașe săgeți, sori cu trufie.
 Induișată, țara în brațe te-a cuprins
 Ca jertfa cea mai dragă, ca pe-a nădejzii floare.
 Eu, iute-aflai durerea, prigoana m'a atins
 Jertfit de clevetire și răzbunări ignare:
 Ci inima călindu-mi-o, liber și'n răbdare,
 Nepăsător, eu zile mai bune așteptam
 Iar când de fericirea amicilor aflam,
 Simțeam și eu atuncea o dulce alintare.*

CAPITOLUL ÎNTĂI

Pe praguri, prin aul*) întinși,
 Cerchezii toți pălăvrăgesc.
 Caucazienii neînvinși
 De crunte lupte-și amintesc,
 Despre frumoșii lor căluți,
 De aspre desfătări, cumplete;
 Iși amintesc din ani trecuți
 De năvăliri nestăvilite,
 Despre uzdecii prefăcuți,
 De săbii iuți, lovind setoase,
 De-a lor săgeți țintite bine,
 De sate arse și 'n ruine,
 De negre roabe mângâioase.

Li-i vorba lină, curgătoare;
 Prin noapte luna lin plutește
 Când pică'n fața lor, călare
 Un alt cerchez ce'n laț smucește
 Pe-un tânăr prizonier tăcut.
 „Un rus!“ le strigă răpitorul.
 Și, cum aude, tot poporul
 Se și repede îndârjit;
 La chip desfigurat, și mut
 Ca un cadavru, neclintit
 Stă prizonierul împietrit.
 Dușmanu'n față nu-și zărește,
 N'aud-a lui amenințare;
 De-asupra-i moartea se rotește
 Suflându-i recea ei duhoare.

Și multă vreme prizonierul
 Zăcu în greaua-i apăsare.
 La prânz doar, când deasupra cerul

*) aul — sat cerchez de munte

Lucea cu vesela-i dogoare,
 În piept al vieții duh îi bate;
 Un geamăt stins din buze scoate,
 Sub raza soarelui cea caldă,
 Nefericitu'ncet tresaltă.
 Rotește 'n juru-i ochiul stins:
 Doar munți văzu, de neatins.
 Ce peste el suiau grămadă
 Preți înalți ca de cetăți,
 Cuib seminției haiducești
 Și scut cerchezei libertăți.
 Ca din coșmar când te trezești,
 Inspăimântat și-a amintit
 Sărmanul tânăr, că-i rob
 Și, deodată, la picioare
 Cum zăngăneau, și-a auzit
 Incinse gleznele cu fiare...
 Așt sunet totul, lui i-a spus.
 Și-a zis: „Adio libertate!”
 E selay.

Acum sta'ntins pe spate
 Pe după sacle*), și s'așine
 În juru-i, gardul de cătine.
 Cerchezii sânt la câmp — nu-i strajă.
 Tot satul tace ca'ntr'o vrajă.
 Câmpii pustii se văd în față
 Un verde vâl pareă'ntinzând,
 Dincoace culmile, pe rând,
 Doar monotone creste'naltă;
 Iar printre ele, singuratic,
 Se pierde-un drum în trista zare:
 Și pieptul junelui ostatic
 De-un gând apăsător tresare...

Către Rusia drumul duce,
 Unde aprinsa lui junie
 Pornise mândră și fericie
 Aflând de prima bucurie,
 Și multe lucruri dragi i-au fost:
 Unde-a aflat și-o grea durere
 Și unde, 'n traiul furtunos,
 Și bucurie, și plăcere
 Ca și nădejdea și-a pierdut,
 Iar amintirea ce-i rămase
 Pe urma zilelor frumoase,
 A încuiat-o 'n pieptu-i mut.

În lumea mare, întâlnește
 Și prețul vieții-amăgitoare.
 Aflase la amici trădare
 Și în iubiri, absurde vise;

*) *saclă* — cocioabă, colibă cercheză

Sătul că-i jertfă'ntâmplătoare
 Deșertăciunii mult scârbite,
 A dușmăniei ipocrite
 Sau a bârfelii'n gura mare,
 Retras de lume, firii frate,
 Lăsând al țării-mume hat,
 Sbură pe-un plai îndepărtat,
 Cu'n vis voios de libertate.

Pe tine, libertate dragă!
 Te mai căta prin lumea largă.
 Strunindu-și firea simțitoare,
 Răcit de liră și visare,
 El asculta mișcat la cântul
 Ce duhul tău împărtășea
 Și'n rugii fierbinți, fidel, pe mândrul
 Tău idol, îl îmbrățișa.

S'a mântuit... nădejzii, țel
 El nu-i mai află'n lumea mare.
 Și tu chiar, ultima-i visare,
 Ești azi ascunsă pentru el.
 E sclav! Pe-o piatră fruntea'nclină,
 Cu-amurgul sumbru așteptând
 Să-apună-a vieții lui lumină,
 Setos de umbra din mormânt.

Sub munți, al zilei astru moare;
 Departe, se aude larmă;
 Norodul dela câmp se'ntoarnă
 Sclipind din coase lucitoare.
 Lumini prin case au aprins;
 Domol, și șgomotele toate
 Se sting; și'n umbrele din noapte
 În dulce pace satu-i prins;
 Sclipea departe un izvor
 Fugind pe râpile pietroase;
 Caucazul și-a'nvelit cu 'n nor
 A sale vârfuri somnoroase...
 Dar pe sub raza lunii, cine
 În miezul liniștii depline,
 Venea încet, pășind cu frică?
 Trezit e rusul. Dinainte
 Cu'n lin salut, fără cuvinte,
 Stă o cercheză tinerică.
 Tăcut se uită la fecioară,
 Gândind: un vis mă minte doară,
 Scornit de simțuri istovite.
 Și luminată-abia de lună,
 Zâmbindu-i blând, cu voie bună,
 Ea, în genunchi cu'n braț ușor,
 Spre buza lui un vas întinde,

Plin de cumîs *) răcoritor.
 El de băut a și uitat;
 Sorbea cu suflet însetat
 Plăcutul glas, de vrajă plin
 Și-ale fecioarei dulci priviri.
 Nu-i știe graiul ei străin;
 Ci'nduioșata ei privire,
 Și-ai feței aprigi trandafiri,
 Și glasul dulce la rostire
 Ii spun: „Trăiește!” El re'nvie
 Duiioasei ei porunci supus,
 Iși strânge ultima tărie,
 Săltând ia cana ce-l îmbie
 Și-al setei chin acum s'a dus.
 Apoi încet, pe-aceeaș piatră
 El fruntea grea din nou și-o lasă
 Dar tot spre tânăra circază
 Privirea stinsă și-o îndreaptă.
 Și mult, mult timp ea dinainte-i
 Rămase încă, gânditoare
 Parcă prin muta-i îndurare
 Pe prizonier vrea să-l alinte.
 Mișcându-și buzele întruna
 Parcă voia ceva să-i spună;
 Mereu ofta — și nu odată
 Avu privirea'nlăcrămată.

Zi după zi, ca umbra trece.
 Prin munți, în lanțuri, lângă ciurdă
 Tot timpul sclavul și-l petrece.
 Răcoarea peșterei, cam udă,
 I-i adăpost în toi de vară;
 Când luna cu-al ei corn de-argint
 Pe mohorîții munți străluce,
 Atunci, pe-adânci potici pășind
 Se-arată fata de cerchez
 Și prizonierului i-aduce
 Vin și cumîs — și'nmiresmați
 Dulci faguri din prisacă luați
 Și, alb de nea, păsatul des;
 Cu el, în taină cina'mparte,
 Gingaș pe el privirea-și lasă
 Și într'o limbă ne'nțaleasă,
 Cu gesturile și-o'mpletește;
 Ii cântă cânturi muntenește,
 Din Gruzia cea fericită,
 Și minții lui, nepotolită
 Străinul grai i-l lămurește.
 Curatu-i suflet de fecioară
 Iubește-acum întâia oară
 Și fericirea o cunoaște;

*) Cumîs — băutură cercheză din lapte de iapă fermentat.

Dar el, din tinereasca viață
 Pierduse orișice dulceață;
 Nici să-i răspundă nu putea,
 Larg suflet deschizând spre ea
 Iubirii tinerești; sau, poate,
 De visul dragostei uitate
 Să-și amintească se temea.

Nici tinerețea bruse nu moare,
 Și nici a ei înflăcărare,
 Ci bucuria ne așteptată
 O luăm în brațe înc'odată;
 În timp ce voi, impresii vii,
 Ale iubirii cea dintâi,
 Voi, farmec din cerescul foc,
 Voi nu mai reveniți deloc!

Părea că sclavul fără zare,
 Cu traiul trist se deprindea.
 Dor și revoltă arzătoare
 Adânc în suflet și-ascundea.
 Târîș, prin mohorîte stânci,
 În zorii zilei, pe răcoare,
 Țintea priviri iscoditoare
 Spre zarea munților adânci,
 Căruntă, roză, viorie.
 Tablou-i plin de măreție!
 Un tron eternelor zăpezi
 Îți pare piscul lor golaș
 Sub ale norilor cirezi;
 Și'n cercul lor, un uriaș
 Care-și ridică împreună,
 Mari, două creștete sihastru
 Iar peste ele, o cunună
 Străluce mândră'n sloi de ghiață
 Și, alb sub cerurilo-albastre,
 Elbrusul maiestos se'nnață.
 Când, centopit cu surdul vuiet,
 Vestea furtuna, lung, un tunet...
 De câte ori, sus, peste sat
 Stătea captivul, nemișcat!
 Sub dânsul fumega vr'un nor,
 Suia prin stepă colbu'n zhor
 Iar cerbul sperios, atunci
 Un adăpost căta prin stânci.
 Sburau vulturii de pe steiuri
 Și se chemau țipând, prin ceruri
 Iar mugete de ciurdă, turmă,
 Piereau prin vișor fără urmă...
 Pe văi, deodată, grindini, ploaie
 Pornesc prin fulgere, din nori;
 Rupând cu valul din pripor,
 Clintind eternele pietroaie,

Curgeau puhoaiile de zor.
 Dar sus pe munte, prizonierul —
 El singur peste nori, cu cerul,
 Așteaptă-a soarelui văpaie,
 Că nu-l atinge nici furtună,
 Nici trăsnet; și când mai detună
 Sub talpa lui, neputincios,
 L-ascultă, parcă, bucuros.

Dar el lua seamă, mai ales,
 La minunatul neam cerches.
 Muntenilor vrea a le prinde
 Credințe, creștere, deprinderi;
 Lui, drag, deschisul lor trai i-e,
 De oaspeți, gata de bătaie,
 Grăbita, sloboda mișcare,
 Ori pasul sprinten, mâna tare;
 Privea atent, mult timp ades,
 Văzând cum agerul cerches
 Lătos la cușmă, 'n burcă*) neagră,
 Prin munte sau prin stepa largă,
 Pe-oblânc plecat, își ține'n scară
 Piciorul încordat, vioi,
 Și'n goană cu sirepul sboară
 Spre-a fi deprins și la război.
 Sau i-admira ce mândre straie
 au: simple, bune la bătaie.
 Cerchezul poartă arme-o droaie
 Cu care-i mândru și se-alintă:
 El are zale, tolbă, flintă
 Iar spada i-e amic fidel
 Și'n muncă, și'n răgaz la fel.
 Nimic nu-i e prea greu, nicicând
 Nu zdrăngăne; pe jos, călare,
 El tot acelaș aier are,
 Ne'nduplecat, de neînfrânt.
 Cazacului negrijuliu,
 I-i spaimă; calul i-e avut,
 In ciurde muntenesți crescut,
 Fidel tovarăș, răbduriu.
 In peșteri sau prin iarb'adâncă,
 Perfid tâlhar, cu el se-ascunde
 Și vr'un drumeț când vede'n munte,
 Spre el, săgeată se aruncă;
 Se-alege iute lupta lor
 Prin lovitura lui cea tare,
 Pe când drumețu'n trecătoare
 E tras pe loc de-arcănu'n sbor.
 Sirepu'n goană se aruncă
 Și, de curaj aprins, acum
 Pe orișunde-și taie drum:

*) *burcă* — ipingea de pâslă, caucaziană.

Prin baltă, codru, tufe, stâncă;
 De sânge, lasă'n urmă-o ață,
 Când fuge prin pustiu, cu tropot;
 Vuiește un torent în față
 Și el se-avântă'n albu-i clocot.
 Drumețul, ce-i svârlit la fund,
 Din tulburata undă bând,
 Sfârșit, se roagă să-i dea moarte,
 Că'n față chiar i se arată...
 Dar calu 'n sboru-i de săgeată,
 Pe malul înpumat îl scoate.

Sau alteori se-agață, leasă,
 De-un trunchi cu cioturi, ce 'n furtună
 Căzuse'n râu; când noaptea-și lasă
 Un vâl de umbră fără lună,
 De-acea bătrână rădăcină
 Și'n crângi, cerchezul își anină
 În roată, armele-i temute:
 Scut, coif și zale, arc și burcă —
 Și'n valurile apei, iute,
 Și dânsul, după trunchi, se-aruncă,
 Mereu tăcut, neobosit.
 Vuiește râu'n noaptea moartă
 Și-acum șuvoiul lui îl poartă
 Pe lângă malul adormit
 De unde, pe gorgane 'nalte
 Cazacii'n sulite proptiți
 Stau cu privirile-atingiți
 Spre cursul apei adumbrite;
 Și'n bezna plină de capcane,
 Trecând pe lângă ei, ferite
 Plutesc și armele dușmane...
 Cazace, tu la ce gândești?
 Trecute lupte-ți amintești
 Sau tabăra din câmpul morții
 Când rugi de slăvi spuneau cu toții,
 Ostașii către țara lor?...
 Dar vai! e-un vis amăgitor!
 De-acum, adio dela voi,
 Răzeșe sate cu vechi case,
 Don liniștit și crunt război,
 Și vouă, fetelor frumoase!
 Ascuns pe mal dușmanul șade,
 Din tolă scoate o săgeată
 Ce sboară'n sus, — cazacul cade
 De pe moghila'nsângerată.

Dar când pe vreme rea, ploioasă,
 Stă în căminul părintesc
 Cerchezul, cu-ai lui toți, în casă,
 Pe când tăciunii'n foc mocnesc, —
 Iar depe calu-i credincios

Sărind, întârziat prin munte,
Vr'un obosit drumeț pătrunde
Ca lângă foc să stea sfios, —
Voioasă gazda sare'ndată,
Cald salutând pe musafir
Și dintr'o cană parfumată
Îi dă'nviorător cihir.*)
Sub burcă'n sacla fumeoasă,
Drumețu'n tihnă-o adormi,
Plecând în zori dintr'astă casă
Ce-atât de bine îl primi.

Iar la Bairamul sfânt, în fine,
Flăcării toți în cete vin
Și jocurile'n șir se țin:
Ba, toți scoțând din tolbe pline
A lor săgeți înaripate,
Pe vulturi îi străpung, din nori;
Ba, strânși pe râpile înnalte,
Așteaptă'n șir, nerăbdători,
Un semn, la care toți coboară
De parcă-s cerbi, lovind țărâna,
Și șesu'n colb îl înfășoară
Cu tropot galopând întruna.

Dar unor inimi ce-s născute
Doar pentru lupte, nu le place
Întruna, plicticoasa pace,
Și-adesea, jocuri hotărâte
Doar sărbătorii luminate,
De-un joc mai crud sânt tulburate.
Ades lucesc cumplite spade
Și'n nebunescul chef voios,
Rostogolit vedeai pe jos
Și câte-un cap de sclav cum cade,
Ce-i bucura grozav pe prunci.

Dar prizonierul rus, și-atunci
Privea cu-aceeaș lepăsare
La sângheroasa desfătare.
Iubind întregerile-alt'dată,
De-al nimicirii foc ardea.
Rob cinstei neînduplecată,
Sfârșitu-aproape și-l vedea;
Ne'nfrânt și rece, în duel
Întâmpina al morții plumb.
Poate, pe gânduri dus, și el
Își amintește de-acel timp
Când, de amici înconjurat,
El petrecea cu zarvă mare...
Poate i-e dor de zile care

*) cihir — vin roșu, gruzin.

În dragi nădejdi l-au înșelat,
 Poate privea doar cu mirare
 Această aspră simplitate
 Din praznicul și jocul lor,
 La datina păstrată, poate,
 De-acest sălbatic, crud popor,
 Ce se ogindă'n cheful lor, —
 Nu știm, că în tăcere mare
 Tăinea a inimii bății,
 Iar fruntea, ca și ochii săi,
 Nu arătau nicio schimbare;
 Cerchezii crunți, vădind mirare
 De-al lui curaj nepăsător,
 Frageda vârstă i-au scutit,
 Dar între ei vorbind șoptit,
 Se lăudau cu prada lor.

CAPITOLUL AL DOILEA

Munteană fată, avuși parte
 De-a vieții dulce fericire;
 Privirea ta curată, arde
 De bucurie și iubire.
 Când dragul tău, în miez de noapte,
 Te'mbrățișa fără de cuvânt,
 Arzând de dor și voluptate
 Uitai de tot ce-i pe pământ,
 Spunând; „Privirea ta amară,
 O, scump captiv, ți-o fă voioasă,
 Pe pieptul meu tu fruntea-ți lasă
 Să uiți de libertate, țară.
 Prin munți, cu drag m'ascund cu tine
 Ce-mi ești pe suflet împărat!
 Iubește-mă, că încă nime
 Aști ochi nu mi i-a sărutat;
 Spre singuraticul meu pat,
 Flăcăul oacheș, niciodată
 Prin noapte nu s'a furișat;
 Am faima că-s o aspră fată
 Frumoasă, de ne'nduplecat.
 Știu soarta care-mi stă la pândă:
 Și tatăl, și-un crud frate-al meu
 Ar vrea pe aur să mă vândă
 Unui bărbat ce nu-l plac eu,
 Dintr'un ațel străin de noi;
 Vreau să-i înduplec pe-amândoi,
 De nu, — pumnalul sau otravă.
 E-o forță tainică, grozavă,
 Ce mă împinge către tine;
 Că te iubesc, mi-ești drag, străine,
 Vărajit e sufletul din mine...”

Ci'n muta lui compătimire,
 Privea spre pătimaşa fată
 Atent, cu mintea'mpovărată
 De-aceste vorbe de iubire.
 Sta dus pe gânduri. Se strângeau
 Atâtea amintiri deodată
 Şi lacrimi chiar, ce altădată
 Din ochi, ca grindina-i curgeau.
 In piept, ca plumbul îl apasă
 Tot dorul desnădăjduit.
 Şi'n faţa fetei, însfârşit,
 Întreg amarul şi-l revarsă:

„Tu să mă uiţi! De-amorul tău
 Inflăcărat, eu demn nu sânt
 Şi scumpe zile pierzi în vânt;
 Mai bine cată-ţi alt flăcău.
 Iubirea lui va'nlocui
 Răceala tristei mele firi
 Şi credincios va preţui
 Frumuseţea, dulcile-ţi priviri
 Şi-al tău aprins, copilăresc
 Sărut, şi vorbele-ţi fierbinti;
 Eu, fără farmec nici dorinţi,
 Răpus de patimi mă sfârşesc.
 Nu afli'n mine, te vestesc,
 Decât cumplite cicatrice
 După un vifor sufletesc
 Dintr'o iubire neferice.
 Deci părăseşte-mă copilă,
 De trista-mi soartă doar, ai milă!
 Prietenă sărmană, oare
 Dece nu mi-ai ieşit în faţă
 Pe vremea când puneam speranţă
 In visuri dragi şi'ncântătoare!
 E prea târziu! Sânt cumpătat
 Acum, la orice fericire,
 Iar a speranţei nălucire
 Sbură; cu totul desvăţat
 De voluptăţi, e dragul tău;
 Iar pentru gingaşa simţire,
 De piatră este pieptul său...

Ce greu să'ntinzi doar buze moarte
 Unui sărut pornit din suflet
 Şi ochii'n lacrimi, de departe
 Să îi primeşti cu'n rece zâmbet!
 Greu inima nesimţitoare
 Ți-adoarme'n dulcea'mbrăţişare
 A unei aprige fecioare,
 Când ros de-o vană gelozie,
 Spre alta-ţi sboară gândul ție!...
 Când tu, gingaş, încetişor,

Sorbi ale mele sărutări
 Și ceasuri lungi de desfătări
 Trec pentru tine calm, în sbor, —
 Eu îmi înăbuș plânsul meu.
 Atunci, cu gându-aiurea, trist,
 Văd dinaintea mea, ca'n vis
 Tot chipul ce mi-e drag mereu;
 Il chem și mă reped spre el;
 Stau mut, n'aud, nu văd de fel;
 Imi uit de tine, și'n neștire
 Acea ascunsă nălucire
 O'mbrățișez; eu, pentru ea
 Plâng prin pustiu, vârsându-mi focul;
 Cu mine umblă ea'n tot locul
 Stârnindu-mi o durere grea
 Intr'al meu suflet părăsit.

Mă lasă, dar, cum m'ai găsit
 Cu greul lanț prins de picioare,
 Cu-a mele vise'nsingurate,
 Cu dor și lacrimi amare:
 La ele, tu nu poți lua parte.
 Tot ce ți-am spus acuma ție
 Imi e din suflet mărturie;
 Să-mi ierți al sufletului glas
 Și mâna dă-mi, de bun rămas!
 Nu mult iubirea femeiască
 Indură recea despărțire;
 I-ar fi urât fără iubire
 Și ea din nou o să iubească.“

Cu buze doar întredeschise,
 Lung suspina tăcut, codana.
 Privirea-i se'mpăienjenise
 Și, mută, exprima dojana.
 Pălea ca umbra tremurând;
 În mâna celui drag, zăcând
 Ea mâna ei cea rece-și lasă;
 Apoi, deodată își revarsă
 Intreaga jale'n trist cuvânt;
 „Ah, rusule, de ce, vai mie,
 Necunoscându-ți inimioara,
 M'am dăruit eu pe vecie!
 Puține zile sânt, puține
 De când a odihnit fecioara
 La pieptul tău, uitând de sine;
 I-a fost, se vede, scris de soarte
 Ca, lângă el, doar de puține
 Nopti fericite, s'aibe parte!
 Oare cândva au să mai vie?
 Sau n'am să le mai văd de fel?...
 Tu, rusule, puteai să'nșeli
 Neîncercata mea junie,

De-ai fi tăcut măcar din milă,
 Prin dulce prefăcătorie;
 Ți-ași fi'ndulcit ursita, ție,
 Cu-o grijă gingașă, umilă;
 Și-odihna i-o vegheam geloasă,
 Dacă-mi dormea iubitul dus;
 N'ai vrut... Dar cine-i, nu mi-ai spus,
 A ta prietenă frumoasă?
 Tu o iubești? Și ea, pe tine?...
 Pricep și-a tale chinuri toate...
 Tu iartă-mi aste lungi suspine
 Și joc, de jalea mea, nu-ți bate“.

Tăcu. Oftări și plânset frânt
 Apasă pieptul bieteii fete.
 Doar buza ei, fără cuvânt,
 Mai murmura muștrări încete.
 Și în neștire, mbrățișând
 Genunchii lui, deabia putea
 Să-și tragă sufletul din ea.
 Bland ridicând-o pe fecioară,
 El îi vorbi cu dulce grai:
 „Și mie soarta-mi fu amară
 Și chinul inimii'ndurai.
 Ne'mpărtaşit e-amorul meu,
 Singur iubii și suferii;
 Ca torța'n fum m'oi stinge eu,
 Pierdut prin culmile pustii.
 Străin de țărnul ce mi-i drag,
 Aici va fi mormântul meu,
 Și pe scheletul meu pribeag
 Va rugini și lanțul greu...”

Păleau nocturnele-astre vii;
 Prindeau și munții să se vadă
 Masivi, prin zări mai străvezii,
 Strălucitori cu-a lor zăpadă;
 Plecându-și ochii în pământ,
 S'au despărțit fără cuvânt.

De-atuncea, tristul prizonier,
 Pe lângă sat, tot singur cuc
 Umbla. Pe arzătorul cer,
 Alți zori o altă zi aduc;
 Și trece noapte după noapte;
 El tinde'n van spre libertate;
 Prin tufe-o ciută de țâșnește
 Ori trece țapu'n goană mare,
 El, tresărind, sunând din fiare,
 Pândează că poate se ivește
 Câte-un cazac, nimitor
 Nocturn, al satelor cercheze
 Venit ca vajnic salvator,

Pe sclavii prinși să-i libereze.
 Chema... doar liniștea se'ntinde,
 Doar valul muge furios;
 Pe om jivina cum îl simte
 Se pierde'n crângu'ntunecos.

Cândva, strigări de bătălie
 Aude rusu'n munți, — și larmă
 Și fugă: „Toți la herghelie!”
 Răsună frâiele de-alamă,
 Burci negre-apar, străluce zale,
 Fierb înșeuaii bidivii,
 Tot satu-i gata de năvală,
 Și-ai luptelor sălbatici fii,
 Torent, din culmi țâșnesc călări
 Spre-ale Cubanului câmpii
 Să-și strângă silnicele dări.

În sat e pace; dorm la soare
 Pe lângă sacle, răi dulăi,
 Și toți copiii, oacheși, goi,
 Șburdau voioși, cu larmă mare;
 Uncheșii stând cu toții roată,
 Torc din lulele vânăt fum;
 Litanii vechi, de altă dată,
 Ce le îngână vreo fecioară,
 Tăcuți le-ascultă ei acum
 Și-i jună inima lor, iară:

C â n t e c u l c e r c h e z

1

Pe râu vuiește-un val grăbit;
 În munte-i noapte liniștită;
 Cazacul, frânt a ațipit
 Plecat pe lancea-i oțelită.
 Stai, cazace, treaz mai bine:
 Peste râu cecenul vine.

2

Pe râu cazacul trece'n luntre
 Trăgându-și din adânc năvodul.
 Cazace-ai să te'nneci în unde
 Precum se'nneacă'n scaldă plodul
 Pe dogoarc'n ape line:
 Peste râu cecenul vine.

3

Pe malul apei juruite,
Ca flori cresc stanițe*) semețe;
O horă veselă se'ntinde.
Fugiți voi, ruse cântărețe,
Sboară, puică'n cuib la tine:
Peste râu cecenul vine.

Așa cântau. Iar el se-așează
Pe mal; la fugă mai visează;
Dar lanțurile grele-l strâng,
Iar râul iute e și-adânc.

Intunecându-se'ntre timp,
Adoarme stepa; stau posace,
Semețe culmi. Fugarul nimb
Al lumii, peste satu'n pace
Cu albe sacle, și sărace,
Lumina palidă-și desface;
Adorm și cerbii lângă ape,
Și'ntârziatul ghiers, țipăt,
Ce-l scot vulturii, a'ncetat;
Ingână munții surd, pe-aproape,
Al ciurdei tropot depărtat.

Se-aude cineva; apare
Și pierde-un vâl de fată mare,
Și, iată, palidă, 'ntristată,
Ea lângă dânsul se arată.
Din buze cată un cuvânt
Și-i sânt de lacrimi ochii grei —
Cu părul negru, val curgând
Pe umerii și pieptul ei.
O pilă'n stânga ei străluce,
Pumnal de-oțel în dreapta are;
Fecioara pare că se duce
La luptă tainică și mare.

Țintind spre el privirea-i clară,
„Fugi, — spune-a munților fecioară;
Cerchezii n'au să dea de tine.
Dă zor, cât noaptea nu se curmă;
Ia și-un pumnal: de lași vreo urmă
Prin bezne n'o s'o vadă nime.“

Luând pila'n mâni tremurătoare,
Ea i se pleacă spre picioare;
Sub lamă, fierul scârțâi,
Din ochi o lacrimă-i țâșni —

*) staniță — sat răzășesc de cazaci

Iar lanțul desfăcut, răsună.
 „Acum ești liber, — spuse ea —
 Fugi!“ Dar privirea ei nebună
 Al dragostei avânt vădea.
 Ea pătimea. Iar asprul vânt
 Cu șuier, vălu-i răsucea.
 „O! — strigă rusul — draga mea,
 Al tău voi fi până'n mormânt.
 Plecăm din ăst ținut cumplit,
 Și vii cu mine!...” „Niciodată!
 Dulceața vieții a pierit;
 Am cunoscut iubirea toată,
 Și bucuria cunoscui
 Dar tot trecu, nici urmă nu-i.
 Cum s'ar putea? Iubeai pe alta!...
 Găsește-o, ea-ți va fi iubită;
 Dece mai sânt îndurerată?
 Dece sânt oare tot măhnită?...
 Cu bine! A iubirii slavă
 Să te'nsoțească'n orice oară.
 Cu bine, uită-a mea otravă,
 Dă-mi mâna... cea din urmă oară“.

Cerchezei mâinile'ntinzând,
 Ii dă cu suflet renăscând,
 Un lung sărut de despărțire
 Pecetluind al lor iubire.
 Și mână'n mână, amăriți,
 Au coborât spre țarm, tăcuți —
 Iar rusu'n vuietele-adânci
 Innoată prin spumosul val;
 A și ajuns pe cel'lalt mal
 Acum, și se-agăță de stânci...
 Deodată valul ploscăi
 Și-un vaier depărtat răsună...
 Pe-un țarm sălbatic el răsbi,
 Privi'ndărăt... iar valu'acuma
 Se'nsenina sub alba spumă;
 Dar tânăra cercheză nu-i
 Sub munte, — nici pe malul lui...
 Mort totul... pe-adormite maluri
 Doar vântul fremăta ușor,
 Sub lună'n clipocit de valuri
 Pierea un cerc tremurător.
 A priceput. Cu o privire
 De-adio, mai cuprinse-odată
 Tot satu', 'ntreaga-i prejmuire,
 Câmpia unde, altădată
 Captiv, el turma și-o păștea,
 Ponoare unde'ncet pășea
 Târîș, verigile trăgând,
 Izvorul unde poposea

Când soarele urca'n nămiezi
Iar, sus pe munți, cei cruzi cerchezi
Porneau al libertății cânt.

Pe cer, mai rară-i bezna rece,
Coboară ziua'n văi deșarte,
Vin zorii, pe poteci, departe,
Eliberat, captivul trece.
Când pâcla'n față-i se desface,
Văzu selipind rusești, vechi arme
Și răsună depe gorgane
Chemarea străjilor cazace.

E P I L O G

*Și astfel, muza, care-i bună
Amică viselor ușoare,
Sbură spre-a Asiei hotare
Smulgându-și pentru-a ei cunună,
De prin Caucaz, vreo crudă floare.
Plăcându-i simplul strai, purtat
De-acele bătaioase ginte,
Ades, ea'n noile vestminte
In fața mea s'a arătat;
Pe lângă părăsite sate,
Prin stânci, stingheră pribegea,
Iar când fecioare'nsingurate
Cântau vreun cântec ce-i plăcea,
Ea cu urechea mai trăgea;
Dragi i-au fost satele cazace
Războinice, cu aprigi fii;
Gorganele ce dorm în pace,
Nechezul, larma'n herghelii.
Poate zeița din stihii,
De basme plină, de-amintiri,
Va spune și-alte povestiri
Din Caucazul cel grozav;
Va povesti și de ciocnirea
Ce-avu pe timpuri Mstislav
Când rușii și-au aflat pieirea
In depărtate țări streine,
Din care-abia scăpat-a vr'unul
Trădați când au căzut, la sânul
Răzbunătoarelor gruzine;
Când, simțind lupta'nsângerată
Peste Caucasul în răscoală,
Din înălțimi pică deodată
Acvila noastră bicefală;
Când, peste Terecul cărunt,
In bătălii, întâiaș dată
Detunături au răsunat*

*Și tobele rusești, bătând —
 Dârz fruntea'n luptă ridicând
 Țițianov, înflăcărat;
 De tine, cântul — brav viteaz,
 O, Cotlearovschi — o să spună
 Ce bici ai fost peste Caucaz!
 Ori unde năvăleai, furtună,
 Ca neagra ciumă-a ta sosire
 In triburi aducea pieire...
 Lăsat-ai spada-fulger, azi
 Războiul ție nu-ți mai place;
 Cu glorioase răni, pe tine
 Și tânjitor doar după pace,
 Îți guști odihna în răgaz
 La umbra calmelor coline...
 Dar i-auzi — urletele crunte
 Din Orient se'nalță iar...
 Apleacă-ți zăpădita frunte
 Supus, Caucasule, că vine
 Din nou, Ermolov spre tine!*

*Și amuți sub pașnici zori
 Aprinsul strigăt de război.
 Ruseștii spade-i tot supus.
 Mândrii Caucasului feciori,
 Luptând cumplit, pierit-ați voi!
 Salvare tot nu v'a adus
 Nici sângele vărsat de noi,
 Nici scut, nici zale fermecate,
 Nici munți și-ai voștri cai-eroi,
 Nici asprul dor de libertate!
 La fel ca tribul lui Batoi,
 Străbunii și-or trăda Caucasul,
 Războiului uitându-i glasul,
 Lăsându-și arcul de război.
 Spre văgăunile în care
 V'ați cuibărit, se va sui
 Drumețul, fără'nfricoșare,
 Iar crunta voastră ispășire
 O vor păstra, prin timp trecând,
 Doar vechi legende'n amintire
 Și'ntunecatul lor cuvânt.*

1820-21

In românește de Miron Radu Paraschivescu

O. S. CROHMĂLNICEANU

LIVIU REBREANU

1885 - 1944

De multă vreme, în jurul amintirii lui Rebreanu, stăruie o tăcere nedorită de nimeni, explicabilă însă în felul ei. Ultimii ani ai vieții romancierului au rămas legați de perioada cea mai neagră a literaturii noastre, și din păcate, numele lui n'a străbătut-o fără pată.

E vorba totuși de creatorul „Pădurii Spânzuraților“, al lui „Ion“ și al „Răscoalei“, de cel despre a cărui râvnă pentru a face cunoscută și prețuită literatura românească mărturisesc un șir de romane traduse în peste 16 limbi.

Tăcerea se dovedește astfel mai mult decât nefericită, pentru că, după ce lasă uitării o operă de mare însemnătate, lipsește noua noastră creație epică de prilejul unei extrem de rodnice ucenicii literare.

Procesul moștenirii lui Rebreanu se cere deaceia grabnic limpezit și în cadrul lui e datorită fiecăruia dintre noi să revendicăm ceea ce e valoros și ne aparține. Mai mult, acțiunea foarte actuală, posedă și o mare valoare exemplară. Într'adevăr, evoluția scrisului lui Rebreanu, deși ilustrează un caz dureros de prăbușire morală și literară, oferă o nouă și strălucită confirmare tezei marxiste cu privire la legătura dintre artist și masele largi populare.

Încăodată apare limpede că cea mai puternică bază de dezvoltare a oricărei activități creatoare o formează această legătură cu aspirațiile poporului și atunci când ea nu mai există, nimic, nici cul-

tura, nici talentul, nu mai pot salva o îndeletnicire streină de necazurile, bucuriile și nădejdiile oamenilor, dela falimentul ei total.

În cazul lui Rebreanu, exemplul e cu atât mai vorbitor, cu cât se referă la scrisul unuia dintre cei mai înzestrați prozatori ai noștri.

Liviu Rebreanu s'a născut în 1885, la Târlișiu, un sat din Ardeal, despre care singur mărturisește că n'a reușit să-l descopere niciodată pe hartă. Se trăgea dintr'o familie de țărani liberi, stabiliți probabil în regiunile grănicerești, fapt atestat chiar de etimologia numelui, cuvântul „rebra“, însemnând în limba maghiară „graniță“. Părinții și rudele scriitorului se ridicaseră în rândul intelectualității sătești. Tătal fusese învățător întâi la Târlișiu și apoi la Maieru, pe Someș, lângă Rodna Veche. Avea o casă de copii (nouă băieți și trei fete) și trăia destul de strâmtorât.

În nuvela „Cuibul visurilor“, ca și în romanul „Ion“, e evocată atmosfera casei părintești. Dificultățile financiare ale familiei Herdelea din romanul „Ion“ sunt, de fapt, dificultățile familiei Rebreanu. Dascălul, lefegiu mărunț, a isbutit să-și cumpere cu chiu cu vai o mică proprietate, încă nesigură, casa de zestre a Ghighiței și termenele de scadență ale ipotecii îi otrăvesc viața și-i răpesc somnul. Dar, așa cum arată romanul, cu tot traiul hărțuit,

pe care îl duc, dascălul și dascălița se țin „domni“ la Pripas. Intre ei, notarul, preotul perceptorul și alte notabilități ale satului pe deoparte și țărani pe de alta, există o treaptă socială bine definită. Dascălița se mânie foc când „domnișoara“ Ghighița e invitată la horă. Prietenia pe care învățătorul și familia lui i-o arată lui Ion se bazează pe micile servicii făcute în casă de acesta din urmă. Ion mai taie din când în când lemnele, mai duce câte ceva la oraș, iar când domnișorul Titu și surorile lui merg la serată, țărani fac pe vizitii. În schimb dascălița îi îngăduie să ia parte la micile concerturi familiare. Abia când situația învățătorului se înrăutățește, și din cauza persecuțiilor naționale acesta rămâne pe drumuri, casa începe să-i fie larg deschisă sătenilor, iar dascălița nu mai ocărăște oamenii că nu-și șterg opincile pe răzătoarea dela intrare. Astfel de fapte mărunte oglindesc destul de bine poziția multor pătri intelectuale sătești din Ardeal față de poporul muncitor. Prinse în lupta națională și încercând să o folosească în interesul lor, aceste pătri mențineau un contact destul de strâns cu masele populare, dar nu ezitau să le părăsească în schimbul unor avantagii momentane de clasă.

Rebreanu a început să învețe chiar la școala tatălui său. Amintirile din „Cuibul Visurilor“ îl descriu pe dascăl ca un om glumeț, ascunzând o fire veselă sub aparente asprimi:

...„Tata se arată totdeauna foarte sever, nu râde cu copiii niciodată... ...Noi am înțeles însă demult că strășnicia dumnealui trebuie să fie prefăcută. Pe urmă, când vorbea cu oamenii, spunea atâtea glume de-ți venea să te tăvălești de râs“.

După terminarea cursului primar, scriitorul parcurge liceul în trei etape, primele clase la liceul românesc din Năsăud, celelalte la cel german dela Bistrița și apoi la cel maghiar dela Sopron.

Aceasta îi îngăduie cunoașterea îndeaproape a limbii germane și maghiare, atât de bine, încât o vreme ezită chiar în ce limbă să-și scrie primele încercări literare. Indelețnicirile beletristice erau în tradiția familiei. Învățătorul, coleg de liceu și prieten bun al lui Coșbuc, își în-

cercase și el pe timpuri norocul, asaltând lăcașul muzelor. Nu renunțase nici acum la orice veleități literare, aduna — cum mărturisește romancierul — „povești, descântece, chiuituri și alte produse poetice populare“ publicându-le pe unde se nimerea „spre cea mai mare bucurie a inimii sale“.

La terminarea liceului, Rebreanu pleacă la Budapesta, cu intenția de a studia medicina. Ii lipsesc însă posibilitățile materiale și e silit să intre într-o școală militară, mulțumindu-se să frecventeze în același timp cursurile Facultății de Litere și Filosofie.

Ofițer în armata austro-ungară, e trimis într-o garnizoană la Zentha. Nu se împacă însă cu viața de cazarmă. Publicase două nuvele în „Luceafărul“ din Sibiu și textul lor, păstrat cu sfințenie în casă, era arătat cu mândrie prietenilor familiei. Hotărât să se ocupe numai de literatură, Rebreanu demisionează din armată și, în 1908, trece munții, venind la București. Învățătorul l-a condus până la Năsăud, la gară, l-a îmbrățișat și i-a zis mișcat:

— „Dumnezeu să-ți ajute și să ajungi cât Coșbuc de mare“¹⁾.

În Capitală, Rebreanu se descurcă greu, face muncă de salahorie literară la diferite gazete, traduce, stilizează, redactează cronici teatrale cuminți și lipsite de personalitate.

Întâi în „Convorbiri Critice“, apoi în „Revista Idealistă“, „Lumina“ și „Flacăra“ încep să-i apară primele nuvele și schițe.

În 1912, Rebreanu le grupează în volumul „Frământări“, urmat la puțină distanță de „Golani“ (1916).

Dela început, Rebreanu se orientează către o literatură realistă preocupată de problemele vieții maselor exploatare și asuprite. Atmosfera întunecată, grea, a nuvelor, contrastează puternic cu culorile de pastel idilic al prozei semănătoriste, răspândită din belșug în ziarele și revistele vremii.

1) E aproape textual urarea, pe care i-o adresează lui Titu, popa Belciug.

Textele nuvelor conțin încă nedesvoltate, dar vizibile, o serie de trăsături proprii operei de maturitate a scriitorului. În primul rând, tematica acestor scurte istorisiri, nuvele și amintiri învie un tablou variat și adevărat al vieții satului. Iată-i pe țărani mergând să ia pentru întâia oară trenul („Proștii“), pe țărani la oaste („Glasul inimii“); apoi în război („Fapt divers“). Episodul dureros al călătoriei cu trenul prilejuește desvăluirea condițiilor de mizerie, ignoranță și umilință în care trăiesc oamenii. Pentru bătrânul țaran Nicolae Tabără și feciorul său, drumul la gară e o adevărată coborîre în infern. Cei doi se scoală cu noaptea în cap. Obişnuţi a fi suduiţi şi bruftuluiţi la tot pasul, abia îndrăznesc să întrebe ceva. Răspunsurile care li se dau sunt întotdeauna batjocoritoare: „*Unde mergeți proștilor, mai la vale-s vagoanele. pentru voi!*“ Sau: „*Ce tot dărlăești aici, babo? Ce-mi toci capul și dumneata? Nu cumva ți-ai ține gura?*“ După ce li se iau banii, țărani rămân de căruță. „*Să vă sculați mai devreme, putregaiule, și să nu mocoșiți, fire-ați ai dracului să fiți — le mugi conducătorul dispărând într'un vagon*“. Din „Glasul inimii“ aflăm tragedia bătrânului Codru, mândru că a fost toboșar în armata împăratului. Dar feciorii lui fug pe rând dela oaste, neîndurând mizeria și bătaia. Hrănindu-și imaginația doar cu amintirea tinereților sale vitejești, bietul bătrân a căzut într'o aiureală copilărească și nu poate nici în ruptul capului pricepe cum de-l fac de râs băieții lui. În „Fapt divers“ ascultăm o poveste mereu prezentă în realitatea satului. Doi flăcăi, unul chiabur, altul sărac, iubesc aceeași fată. Cum e de așteptat, ea ajunge nevasta chiaburului. Acum Haramu (bogătașul) și Boroiu (flăcăul sărman) au fost luați pe front. Femeia l-a rugat pe fostul iubit să aibă grijă de omul ei. În mintea lui Boroiu incolțește gândul că pieirea lui Haramu i-o va reda pe Ilcana. Dar moartea îi cosește pe amândoi. Rebrea nu trece la descrierea lumii satului sub aspectele ei familiare. O femeie care a fost întreaga viață roaba bărbatului și l-a urît ca pe un dușman, acum, la moartea lui, se sufocă sub compătimirea vecinilor

(„Nevasta“). Oamenii din jur nu pricep nimic. Femeia și-a purtat ani de zile ura ascunsă în fundul inimii, nelăsând să răbufnească nici un semn în afară. „I-a fost tare drag“ comentează satul. Și femeia, zdrobită de ipocrizia bocetelor, izbucnește:

— „*Minți!... Minți!... Toți mințiți! Nu mi-a fost drag! Mi-a fost urât! Mi-a mâncat viața, mi-a zdrobit viața, nu-l rabde pământul!...*“ Efectul e cu totul neașteptat. Ideia supunerii și a credinței femeii, în genere desconsiderarea acesteia e atât de înrădăcinată în conștiința celor din jur, încât nimeni nu poate pricepe subita criză de sinceritate. „...*Bărbații o priviră neîncetători, femeile își făcură cruce, iar baba șopti într'ascuns vecinei din dreapta: — Tare mi-e frică să nu-și piardă mințile, sărăcuța... Că prea i-a fost drag...*“

Saveta, din nuvela „Ofilire“, fată de țaran sărac, s'a încurcat cu băiatul popii. Se aude în sat că acesta o să se însoare. Fata e înebunită la gândul rușinii care o așteaptă. Nu vrea să creadă, deaceia, nimic din ce i se povestește la masă. Unul spune: „*Duminică se cunună feciorul popii*“. Fata se ridică tremurând de pe laviță. „*Fața ei e galbenă ca frunza veteședă de frăgar. Iese din casă cu pași rătăcitori și i se pare că se năruie casa în urma ei*“. Saveta se asvârle în iaz. Asupra acestei tragedii mărunte „*luna zâmbește ca un om nepăsător și se ascunde la spatele unui nour negru ca jalea...*“

Nuvela „Răfuiala“, are o intrigă mai bogată. Rafila, fată frumoasă și sărmană l-a luat de bărbat pe Toma Lotru, băiat de chiabur, deși îl iubea pe Tănase care era însă „sărac ca degetul“. Toma își urmărește soția cu o gelozie bolnăvicioasă. El simte că femeia, deși îi aparține, e cu sufletul aiurea. Soții se duc la o nuntă. Aci Toma, viclean, îi lasă pe cei doi foști îndrăgostiți să mai guste puțin din vinul amețitor al dragostei. În timp ce Tănase și Rafila joacă, Toma bea și în cuget i se aprinde ideea crimei. La întoarcere, la poalele unui plop găunos, pe zăpadă, Toma își doboară rivalul, sugrumându-l.

Aria socială a povestirilor se lărgeste. La „Clubul intelectualilor“, „La Armeanu“

(„Idilă dela Țară“): „*Se întâlnec fiecare seară și mai cu seamă iarna, tot ce Maierul are mai nobil: notarul Bărgăuanu, pădurarul Lazăr, David, feciorul cărciumarului, popa Grozea, dascălul Trifan și ceilalți. Aci e magazin de mărunțișuri, club select, se deapănă intrigările satului. Se mai joacă și cărți*“.

Întâmplarea istorisită în „Dintele“ își propune a ne face cunoscută drama dascăliței Aglaia. Femeia e la sfârșitul tinereților. Un dinte stricat o chinuie de săptămâni. Dascălul, om practic, se oferă să i-l scoată, aceasta fiind dealtfel una din îndeletnicirile sale suplimentare. Dar din cochetărie, Aglaia refuză. A rămâne știrbă înscamnă pentru ea sfârșitul, intrarea în tagma babelor, a clanului preotesei, care așa cum declară, n'a ținut niciodată la hodorogituri: „*Doamne ferește! Unu-doi, le-am dat afară. Ce naiba?*“ Până la sfârșit dascălița renunță la dinte și se consolează cu morala vieții. „*Bătrână, oricum, dar cel puțin trăiesc*.“

Novelistica lui Rebreanu fixează momente și din viața orașului. E sensibilă influența salutară a lui Cehov, din care Rebreanu a tradus numeroase schițe publicate în „Universul Literar“ și apoi într'un volum, „Gura Femeii“.

Cehoviană e puterea de a scoate la iveală tragismul cotidian al existențelor mărunte care se sbat neputincioase în plasa unei lumi apăsătoare, urite, strâmb alcătuite. Înaintea noastră apar mici slujbași cu o casă de copii, oameni mărunți, călcați în picioare de mizerie, acriți, prizonieri ai rutinei. Foarte caracteristică în acest sens e nuvela „Ocrotitorul“. Filibaș e aprod la minister. Toți oamenii de serviciu sunt terorizați de șeful Sulea, un funcționar superior tiran și căinos. Sulea rătăcește pe stradă, ușor mahmur și muncit de gândul că a rămas în urma câtorva nopți albe fără un ban în buzunar. Filibaș îi aduce o scrisoare din partea directorului. Zărind „plicul oficial“, la început „șeful“ crede că e vorba de o concediere, fiindcă n'a dat de câteva zile pe la serviciu. În realitate primește o datorie mai veche și o invitație la masă din partea directorului. Inflorind de bucurie, într'un moment de expansiune, „câinele“, cum

l-au poreclit oamenii, îi mulțumește lui Filibaș și-i întinde magnanim mâna. În conștiința chinuită a acestui biet „amplouat“ transformat într'un fel de model al umilinței, gestul șefului deslănțuie o efervescență fatală. Filibaș începe să construiască înfrigorat tot felul de visuri. „Șeful“ îl iubește, îl protejează, îl va avansa. Ajunge acasă convins că-l așteaptă înaintarea. O discuție cu un vecin, care înțelege ceva mai multe despre domni, îl umple de furie pe aprod. Ia apărarea șefilor, se bate cu vecinul, care-i ponegrește. A doua zi Sulea vine la serviciu furios și descoperind urme de praf pe birou, îl asvârle afară pe Filibaș.

Asemănătoare e povestea din „Norocul“, amintind de data asta reversul tragic al nuvelei lui Caragiale, „Două loturi“ și totodată „Numărul câștigător“ al lui Cehov. Ion Mititelu, funcționar mărunț și amărât „juca la loterie cu o patimă dârză. Era copist. Avea nouă ore de serviciu, cinci copii și multă sărăcie“. Și aci e vorba de iluziile pe care le nutresc păturile funcționării amărite și umilite, sbătându-se într'o permanentă nesiguranță materială. Ion Mititelu crede că a câștigat lozul cel mare, apoi se convinge că s'a înșelat. Renunță la loz și lozul iese de data asta cu adevărat. Faptul determină o scenă de familie.

„*In clipa următoare Marieta izbucni: „Ne-ai omorât, derbedeule, ne-ai calicit! Cât ți-am spus eu și te-am rugat în genunchi să nu înstrăinezi numărul, că nu se poate să nu ne vie norocul. Și apoi ai aruncat la gunoi optzeci de mii de lei, aruncați-ar Dumnezeu sufletul în bezna iadului! Dragii mamii, dragii mamii, ne-a prăpădit tâlharul, ne-a lăsat pe drumuri...*“

O bătaie crâncenă ca în „Norocul“ încheie și nuvela „Pozna“. Eroul, un hamal, e umilit și bătut pe nedrept de patron.

El se întoarce cătrănit acasă și-și varsă necazul pe nevastă.

Celo mai multe din aceste întâmplări scurte, dramatice, au calitatea să oglindească în mod realist condițiile de trai ale oamenilor simpli în societatea capitalistă. Prozatorul reliefează episoade semnificative, tipice, ale vieții, luminând

aspectele multiple pe care le îmbracă mizeria și exploatarea.

În „Proștii“, de pildă, cu o deosebită putere de concentrare se ilustrează cum oamenii din popor sunt în ochii funcționării slugarnice a statului burghezomoșieresc niște ființe inferioare, bune doar pentru muncă. Umilințele plouă peste capul țăranilor. Firea lor blajină, timiditatea, neîncrederea izvorită dintr-o tristă experiență de viață, stărnesc exploziile de mânie, batjocurile și brutalitățile diferitelor unelte ale exploatativilor. Oamenii sunt cufundați în mutism. Se apropie cu spaimă, cu fereală, de oricare reprezentant al autorității.

În fapt, nuvela reușește să sugereze ostilitatea statului burghezomoșieresc față de poporul muncitor.

Prozatorul conduce desfășurarea faptelor către o dureroasă izbucnire de revoltă.

Nicolae Tabără, rămas în urma trenului, îmbrâncit din mers, în obraz cu sângele care îl podidește pe nas și pe gură, se ridică încetinel de jos, își șterge fața cu poala cămășii, „*creeii îi'vuiau, iar sufletul îi sângera și-l dureau mai strașnic ca ramele feții*.“ Aruncă o privire mută în urma trenului și rezumă valul amar de vorbe, care-i înecă sufletul, la oftatul adânc:

— „Nu v'ajute Dumnezeu, sfântul...“

Și dramele familiare au la bază diferențierea socială, cu barierele ei nedrepte pe care le ridică între oameni. Saveta ispășește faptul că s'a lăsat înșelată de cuvintele frumoase ale feciorului popii, obișnuit să considere dragostea cu o fată săracă o simplă aventură trecătoare. Eroina nuvelei „Nevasta“ plânge o viață vândută, de roabă supusă bărbatului, viață la care au condamnat-o legile și mentalitatea societății înconjurătoare.

Dușmănia dintre Toma și Tănase a pornit dela o înăbușire a pornirilor firești, dela obligația Heanei să ia de bărbat un om pe care nu-l iubește, dar care e plin de bani.

Și în povestirile și schițele din lumca orășenească, ochiul autorului surprinde mizeria și apăsarea. În cazul lui Filibaș, de pildă, concluzia nuvelei demonstrează

că nu există împăcare cu „șefii“, cu „domnii“ că e o neghiobie să vorbești de omenia lor.

„*Filibaș vru să roage frumos de iertare, dar nu putu zice decât „Am șapte copii, domnule șef, trăiți“... Și Sulea, deodată începu să țipe ca un nebun: „Ei, și ce-mi pasă mie dacă ai? Eu sunt de vină că ai copii?... Și dacă ai dece ești trântor? Dece sforăi și dormi în loc să lucrezi? Aci nu se doarme, mișelule, aci se muncește! Afară, ticălosule. afară...“*

Nuvelistica lui Rebreanu adâncește analiza psihologică în proza noastră, în sensul bun, realist.

În multe nuvele — și acestea sunt tocmai cele mai reușite — autorul se oprește asupra unui moment psihologic de maximă intensitate (speranța unei avansări neașteptate nutrită în taină de Filibaș și crescând ca un fel de febră după ce Sulea i-a dat mâna; amărăciunea umilinței la care sunt supuși exploatații în „Proștii“ și în „Pozna“; gelozia sălbatică din „Răfuiala“, sentimentul unei adevărate asfixii morale, în „Nevasta“, etc). De cele mai multe ori, momente de acestea, tratate realist, constituie ilustrarea categorică a unui întreg proces social. Situațiile conturează cu forță personagiile și le transformă în individualități tipice. Iată, de pildă, o schiță în care țăranul vine să cumpere la târg o coasă („Țăranul și coasa“).

Evenimentul descris, aproape neînsemnat în aparență, desvăluie toată neîncrederea țăranului față de negustor care l-a jecmănit din tată'n fiu. Omul se tocmește, se face că alege, vrea să fie șiret, își caută banii prin toate buzunarele, joacă un fel de scurtă comedie a cumpărării coasei. Dar violența lui sumară, gesturile calculate, care ne apar aproape trăsături înăscute, sunt revelatorii pentru o îndelungă experiență socială. Ele spun că acest om, tatăl, bunicul, străbunicul său au învățat din mii de întâmplări să se păzească de negustor, să știe că acesta-i speculează buna credință, ignoranța, așa cum au speculat-o atâția alți exploatativilor. Proportțiile, pe care mărunțul gest al șefului îl capătă în mintea lui Filibaș, sunt deosemena fructul unei experiențe sociale, înțelese de autor cu ascutime. Int'o scripire, începem să-l cunoaștem pe Filibaș

astfel, încât nu mai e o dificultate să reconstituim în minte viața lui anterioară. Bănuim de unde izvorăște umilința lui, înțelegem cam în ce împrejurare s'a căsătorit, care sunt raporturile lui familiare, ce crede despre politică. Toate se află închise în forța cu care autorul îl face pe Filibaș să trăiască în fața noastră, în câteva împrejurări capitale din viața sa.

Pe ce se bazează această posibilitate? Tocmai pe capacitatea de generalizare artistică realizată aci. Certitudinea noastră că în diferite împrejurări, neprecizate de autor, Filibaș se va comporta într'un anume fel, vine din descoperirea în reacțiunile lui particulare, a acelor trăsături cu valoare generală, capabile să scoată în evidență esența forței sociale pe care personagiul o încorporează.

Rebreanu știe să individualizeze puternic situațiile și personagiile, tocmai pentru a reliefa mai bine tipicul, pentru a sublinia cu mai multă vigoare ideea nuvelor.

Întâmplările unesc situații contrastante, care se înlănțuiesc însă firească. Tocmai fostului toboșar în armata împăratului îi fug pe rând feciorii dela oaste. Abia izbucnirea sinceră de ură a nevastei răposatului Ion Bolovanu, întărește convingerea celor din jur, că femeia s'a smintit de prea multă durere. Din culmea visurilor de avansare, la care l-a incitat, Sulea îl asvârle pe Filibaș în cea mai neagră nenorocire.

Sentimentul tragic al unei lumi ostile care sdrobește cu absurditate viețile oamenilor simpli, izbucnește deosebit de viu.

Nuwelele îl anunță oarecum pe viitorul romancier și sub raportul artei compoziției. Nu se fac nicăieri lungi și obositoare introduceri în vederea pregătirii conflictului, nici digresiuni cu caracter descriptiv menite să completeze ceea ce conflictul propriu zis al nuvelei nu poate releva. Personagiile apar din primele rânduri în plin sbucium sufletesc, ca în „Proștii” sau „Norocul”, iar momentul final, fixând un punct maxim al intensității dramatice, se dispensează de orice comentariu ulterior („Dintele”, „Nevasta”, „Ocroitorul”).

Schița biografică a eroilor e trasată pe

nesimțite sau introdusă ingenios chiar în cadrul desfășurării firești a acțiunii. Așa, urmărind gândurile lui Filibuș pe parcursul uneia din cursele lui zilnice, suntem informați în mod succint asupra necazurilor aprodului și asupra problemelor curente ale acestei existențe penibile. Situația grea de acasă, perspectivele de măritiș ale fetei celei mari, sunt expuse în conversația cu proprietăreasa lui Sulea.

În sfârșit, episodul bății cu vizitiul desvăluie și mai adânc ce se petrece în sufletul lui Filibaș și pregătește scena din final.

În contrast cu caracterul dominant realist, proza lui Rebreanu poartă dela început și unele stigmatе ale naturalismului. În general, autorul manifestă preferințe pentru zugrăvirea vieții instinctuale, a firilor mânate de porniri violente, de reacțiuni elementare. În cele mai izbutite nuvele, chiar dacă atitudinile, gesturile, comportările personajilor apăreau ca înrădăcinate, situațiile arătau limpede că ele sunt rezultatul unei îndelungi experiențe sociale, care a modelat firea oamenilor într'un anumit sens. Uneori însă, firea personajilor nu mai pare determinată de viața socială, de condițiile ei, ci de un fel de predestinare biologică, asemănătoare cu cea a eroilor literaturii naturaliste.

Autorul dă să se înțeleagă că ar exista firi primitive, robite exclusiv instinctelor. Toader Căpățână, hamalul din nuvela „Pozna” de pildă, e bruta umilită, care caută posibilitatea să-și descarce pornirile sadice, maltratându-și nevasta. Fauna care populează nuvele ca „Golani” și „Culcușul”, inspirate din viața pungașilor de buzunare, a târfelor și a crailor de mahala, se caracterizează în special prin astfel de comportări. Didinei, târfa din „Culcușul” îi place să fie bătută de barbutarul și cuțitarul Cântăreanu. Același lucru se întâmplă și cu eroina din „Golani”. Rebreanu nu mai cercetează aci în adâncime realitatea, nu mai reușește să desprindă desfășurarea dialectică a vieții, ci socotește faptul brut ilustrativ prin el însuși. Prozatorul vede firile, caracterele fixate, determinate atavic, printr'un fel de moștenire în sânge. Cântăreanu e bătaș

și cinic, Didina, legată de apaș pe viață, printr'un fel de predestinare fizică, ș.a.m.d.

Sunt descrise cu amănunțime scenele „crude”, bătaile și schingiuirile sălbatice, actele în care omenescul dispare și ființele se mișcă parcă sub porunca unui determinism instinctual crâncen. Universul devine astfel pâcios, pândit de puteri obscure, cărora omul nu li se poate împotriivi. Către această imagine conduce și incapacitatea autorului de a descoperi forțele care transformă realitatea. De aci rezultă chiar și în nuvelele cu un caracter dominant realist, sfârșiturile tragice, deprimante. (Saveta se aruncă în iaz, Nicolaie Tabără mușcă țărâna; Boroii și Haramu cad uciși; Tănase e sugrumat; Filibaș asemenea lui Gonea Bobocel, izbucnește neputincios în lacrimi). Viețile amintite desigur că merg către astfel de dezastre și ar fi fost fals ca autorul să le schimbe cursul, dat fiind întregul complex al evenimentelor în care faptele se petrec. Dar nimic viu nu crește, nu se deschid nicăieri alte orizonturi, și aceasta întretine atmosfera de ceață, de apăsare. Multe nuvele se încheie cu un fel de tablou al naturii, imposibile, severe în majestatea ei. Luna se roslogolește calmă când vârtejul cuprinde trupul Savetei, vântul șueră fioros peste cadavrul lui Toma, un soare scaldat în sânge se înalță biruitoare când „proștii” se întorc striviți acasă. Toate par a spune: ritmul vieții, bătaia de inimă uriașă a naturii e în afara voastră, voi rămâneți niște furnici netrebnice. Raportul de înstrăinare dintre drama sufletească a eroilor și peisagiu, atât de diferit, de pildă, cu cel din literatura lui Sadoveanu sau din literatura populară, lasă să se ghicească deasemeni ceva din răceala naturalistă.

Cele două volume de nuvele urmate de retipăriri sub diferite titluri, „Răfuiala”, „Norocul”, „Mărturisire”, „Trei povestiri”, etc. nu-i asigură lui Rebreanu o prea temeinică faimă literară.

Lovinescu îi publică în „Sburătorul” tot cronici teatrale, de care nuse declară prea încântat, și din când în când câte o bucată de proză, de care mărturisește că s'ar fi putut eventual lipsi.

În război, scriitorul o duce greu. Rămas în zona ocupată, autoritățile austro-ungare îl caută ca dezertor. E silit să fugă și în peripețiile acestei fugi e gata să rămâie fără manuscrisul romanului „Ion”, pe atunci „Zestrea”.

Povestirea „Calvarul”, publicată în 1919, cuprinde numeroase amănunte cu privire la acești ani. Ca și alte lucrări ale lui Rebreanu, „Calvarul” are la bază numeroase elemente autobiografice. Eroul, Remus Lunceanu, poet și gazetar ardelean, poartă un nume ale cărui inițiale se confundă cu cele ale numelui lui Rebreanu. Ca și el, la 31 de ani, Lunceanu are părul „alb ca oaia”. Prin 1916, cam pe când se desfășurau faptele istorice, aceasta era exact vârsta autorului.

Eroul povestirii, ținându-se deoparte de agitația războinică, sfârșește prin a deveni suspect și autorităților germane și celor românești. În timpul primului război mondial și o vreme după război, o soartă asemănătoare l-a urmărit și pe scriitor, care însă spre deosebire de eroul său, nu s'a sinucis.

Încă din anii când plecase din Ardeal și în conștiința sa ajunsese ecoul răscoalelor din 1907, Rebreanu începuse romanul „Ion”, pe care l-a terminat abia în 1920.

Cea dintâi versiune fusese o nuvelă „Rușinea”, rămasă printre manuscrise. În 1913, Rebreanu redactase textul „Zestrei”, pe care l-a reluat în 1916, într'una din nopțile de alarmă, când zeppelinurile germane terorizau Bucureștiul. Atunci scrie deodată tot capitolul I, cuprinzând de fapt o evocare a copilăriei romancierului.

Acțiunea cărții e susținută de o intrigă simplă, destul de banală. Ion al Glanetașului, flăcău sărac, ambițios, inteligent și chipeș, seduce fiica unui chiabur, pe Ana lui Vasile Baciu. Deși o iubește pe Florica, fată săracă și frumoasă, Ion îi face urâticăi Ana un copil, ca astfel să-l strângă în chingă pe chiabur, care intenționa să-și dea fiica după George, feciorul altui țăran înstărit. Istoria nu are mari complicații. Planul lui Ion reușește și feciorul Glanetașului obține pământurile

lui Vasile Baci. Bineînțeles, până la acest rezultat, Ana e stălcită în bătai și trimisă „acasă” pe rând, când de taică-său, când de bărbat. După ce-i dăruiește lui Ion un moștenitor, Ana se spânzură, convinsă că feciorul Glanetașului n'a iubit-o niciodată. Moare și copilul. Ion, care ascultase până aci doar de „glasul pământului”, începe a fi sensibil și la „glasul iubirii”. El îi dă târcoale iarăși Floricăi, ajunsă nevasta lui George. Acesta îl pândeste într-o noapte și-i crapă capul cu o sapă. George va pleca la ocnă, și pământurile lui Vasile Baci, conform înțelegerii dintre socru și ginere, vor deveni proprietatea bisericii.

Dar aci e o simplă rezumare simplificatoare a subiectului și cartea nu se reduce deloc la atât. Drama lui Ion luminează aproape în întregime viața de fiecare zi a satului. În roman trăiesc cu intensitate variate medii sociale, o lume întreagă cu sbuciumul și preocupările ei. Ion vine în casa învățătorului Herdelea și astfel luăm parte la frământările familiei, suntem martorii acțiunilor diplomatice ale dascăliței spre a-și mărita fetele, asistăm la lupta surdă dintre învățător și popa Belciug „Pământul”, cunoaștem visurile de tinerețe și amorurile „domnișorului” Titu, etc.

„Ion” aducea în literatura noastră o temă deosebit de nouă și interesantă. Pentru întâia oară antagonismele de clasă din lumea satului erau împinse cu îndrăzneală în primul plan.

Spre deosebire de literatura poporaniștă și semănătoristă, continuând și dezvoltând linia realistă a prozei lui Slavici, romanul lui Rebreanu arăta satul despărțit, țărâtimea diferențiată. Dealtfel, întregul conflict al cărții se bazează pe lupta aprigă pentru pământ. În sat sunt oameni avuți ca Vasile Baci, ca Toma Bulbuc, tatăl lui George. Chiar din primele pagini ne izbește o realitate socială complexă, în care rangurile și situațiile s'au precizat și determină întregul mecanism al existenței. Scurta petrecere duminicală, la horă, se desfășoară după anumite norme rezumative pentru viața de fiecare zi. Ștefan Hotnog „un chiabur cu burta umflată”, pe care și-o mângâie într'una „parcă ar avea junghiuri”, tronează în mijlocul

oamenilor vârstnici și-i caută în conversație „clenciuri” primarului, spre a-și dovedi importanța. Alexandru Glanetașu „pe alături” „ca un câine la ușa bucătăriei”, trage cu urechea, „dornic să se amestece în vorbă, sfiindu-se totuși să se vâre între bogătași”. Aceștia se țin semeți chiar înaintea autorităților, dealtfel foarte prevenitoare cu cei avuți.

Vasile Baci nu se sfieste nici de popă, nici de învățător. El nu concepe să-și mărite fata decât tot cu un gospodar de seama lui.

„Mie-mi trebuie ginere cum se cade, nu fleandură...” spune el apăsător. Pe Ion îl numește „golan”, „hoț”, în fața întregului sat. „Ce are hoțul cu fata mea? Ce are!...” strigă mânios, în gura mare.

Și George se poartă ca un fecior de oameni bogați, cinstește pe flăcăi la cârciumă, plătește lăutarii... Tovarășii săi de chef îl înconjoară cu o prietenie mai mult servilă decât respectuoasă.

Dar în sat există și țărani săraci lipiți, trudind fără spor, asemenea lui Ion, de dimineată până seară, pe o sfoară nenorocită de pământ.

Ei simt în fiecare moment al vieții apăsarea sărăciei. Pe Ion, cuvintele lui Vasile Baci îl izbesc ca un bici în obraz. Popa Belciug îl batjocorește în plină uliță și apoi în biserică, dinaintea poporenilor, pentru îndrăzneala de a nu se fi lăsat călcat în picioare.

Ion muncește în silă, cu un fel de îndârjire amestecată cu amărăciune, pe care i-o dă conștiința zădărniciiei trudei sale.

Ieșind la arat își privește cu jale ogorul „negru gălbui”, ca „un obraz mare ras curând”, și „murmură oftând”:

— „Locul nostru, săracul!...”

Ca la Slavici, în „Mara”, sau în „Moara cu noroc”, ideea centrală a cărții țintește să ilustreze prin destinul și evoluția caracterelor personajilor, procesul de dezumanizare pe care-l săvârșește sub imperiul legilor societății capitaliste, goana sălbatecă pentru înavuțire.

Ea se transformă la Ion într-o ambiție nemăsurată de a strânge pământ, cât mai mult pământ, pe orice cale, prin orice mijloace. Subordonate acestei patimi, toate

însușirile flăcăului își pierde omenescul. Inteligenței îi ia locul o viclenie sumară, lăriei de caracter, cruzimea, hărniciei și stăruinței, o tenacitate calculată, inumană.

Existența chinuită și sfârșitul tragic al Anei desvăluie cu o deosebită forță de convingere condiția de înrobire și înjosire a femeii în societatea capitalistă. Rebreanu dă o reprezentare concretă a modului în care goana după avere calcă în picioare cele mai elementare sentimente omenești. Dragostea părintească, dragostea între soți, sunt toate subordonate cu brutalitate puterii banului.

Pentru Ion ca și pentru Vasile Baciuc, Ana încetează a mai fi o ființă omenească. Locul ei îl ia zestea, care se substituie omului.

Viața Anei, dorurile, visurile de fată, gândurile ei, sunt strivite fără milă. Femeia e supusă unei legi crunte, neiertătoare, care o transformă în roaba tatălui și apoi a bărbatului. Aducătoare de zestre, născătoare de prunci și animal de muncă, iată singurele rosturi sociale ce i s'au lăsat.

Deasemeni lumea „albăstrimii satelor“ ardeleni, adică a intelectualității rurale, e caracterizată cu mare artă. Scriitorul creionează cu mână sigură figurile învățătorului, popei, notarului, a celorlalte notabilități din sat. Oamenii sunt prinși în viața lor obștească precum și în cea intimă, cu apucăturile lor tipice, revelatorii.

Duelul dintre Herdelea și popa Belciug, scoate la iveală fricțiunile dintre cei doi „luminători ai satului“, care își dispută popularitatea politică.

Interese mărunte se împletesc și se ciocnesc, dând certor proporții unei adevărate epopei eroi-comice. Căsătoria Laurei, deasemeni, devine un prilej neîntrecut pentru ilustrarea viciei familiare din casa dascălului. Firea întreprinzătoare a dascăliței, tenacitatea ei se arată acum din plin. Zugrăvind cu minuțiozitate toate pregătirile din preajma evenimentului, Rebreanu dă un puternic tablou realist al familiei mic-burgheze ardelenesti, cu tradițiile ei morale puritane, cu tendințele-i ariviste caracteristice. Situațiile subliniază mereu lustrul, pe care membrii familiei se stră-

duesc să-l dea sărăciei. Se iau măsuri ca Laura să se prezinte la serata dansantă gătită cum se cuvine și în trăsura nouă a popii.

Învățătorul îl sfătuiește însă în taină pe Titu să cheltuiască puțin și, dacă se poate, să nu plătească taxa de intrare.

Romancierul conturează cu ascuțime, critică mentalitatea acestor pături sociale care șovăie între revendicările poporului și presiunile funcționarilor cezaro-craiești. Situațiile scot la iveală plașa de compromisuri în care se sbătea intelectualitatea burgheză ardelenă, interesată în lupta națională a masselor, dar dornică totodată să-și păstreze și să-și lărgască privilegiile de clasă. Patriotismul de care acești intelectuali fac alăta caz se arată a fi de toate categoriile, numai de cel adevărat nu: sgomotos, explosiv, cu îmbrățișări și pupături pe amândoi obraji, ca la avocatul Grofșoru, duios, cu speranța martiriului, dar numai la ananghie, ca în cazul lui Herdelea, svăpăiat ca la domnișoara Virginia, căsătorită până la urmă cu un jandarm maghiar, înfărșit, calculat mai ales ca în cazul dascăliței.

Aceasta nu vorbește ungurește nici s'o tai, fie chiar cu inspectorul, dar îl sfătuiește pe învățător să se pună bine cu stăpânirea și să predea dacă se cere, chiar în limba maghiară: „Ei și? — spune ea. *Te încânși de lingușirile Românilor, parcă din vorbe frumoase ai putea mânca!*“ — „Adică ce-o fi dac'o să-i înveți ungurește? adaugă în continuare — „*Lasă-i să învețe, că-i bine azi să știi o limbă streină, că vezi bine că fără ungurească, nici nu te mai poți mișca din loc... Dacă-s vremurile așa, noi să le schimbăm?*“

Herdelea însuși e foarte dispus să urmeze recomandările nevestei. Îndrăznește să arunce o vorbă, două, împotriva statului, doar la cârciumă, când e cu chef, dar se căiește apoi zile întregi. Votază cu candidatul maghiar Bock, ca să nu-și piardă postul — dar tot e îndepărtat până la urmă dela catedră și devine amărît canțelarist la Amaradia, unde își descoperă „adevărate sentimente patriotice“ și începe a folosi limbajul lui Grofșoru.

Rebreanu excelează în pictura viciei

sub raportul experienței sociale colective. Tradițiile, obiceiurile, în general reprezentarea după anumite norme a felului cum se cuvine să se desfășoare existența indivizilor, sunt arătate acționând asupra acestora ca un tipar, după care firile se mulează cu ușurință.

Cu foarte mici variații și fără urme în comportarea ulterioară, ca la vremea ei dascălița, Laura, și după ea Ghighi, trec prin rolul fetei cuminte de familie, care are scurtul ei roman sentimental. Apoi pe rând fiecare intră cu gravitate în rolul mamei și al soției grijulii de soarta propriului cămin.

„Nu mai e a noastră, am pierdut-o”, zice Herdelea despre Laura, după prima vizită pe care le-o face fiica cea mai mare, acum căsătorită.

Pe alt plan, la fel trece Ana din rândul fetelor de măritat în cel al nevestelor, Zenobia în postura soacrei cicălitoare, având însfârșit pe cineva asupra căruia să-și verse necazul, ș, a. m. d.

Prin arta cu care Rebreanu urmărește obiceiurile și îndeletnicirile oamenilor, fără a sublinia doar pitorescul lor, romanul compune o veritabilă monografie a satului ardelean.

Hora, nunta, botezul, întâlnirea la crâșmă, judecata, slujba la biserică, toate sunt zugrăvite în culoarea lor adevărată cu un talent deosebit de a da fiecărui amănunt semnificația lui reală. Filmul evenimentelor zilnice ale vieții satului crește în mod natural din cuprinsul cărții. Considerațiile explicative inutile sau artificiale sunt eliminate datorită iscusinței romancierului de a conduce acțiunea simultan pe mai multe planuri, cu un simț deosebit al compoziției.

„Spuneam cum am ajuns, frământând planul romanului, să-l sintetizez într'o imagine grafică — mărturisesc Rebreanu. În cursul elaborării, am căutat să realizez concret imaginea aceasta. De aci a rezultat împărțirea fiecărui capitol în mici diviziuni care cuprind câte o scenă, câte un moment, însfârșit un fir liber din țesătura generală. Toate acestea apoi au trebuit înodate în anume fel ca să se poată întoarce în cuprinsul acțiunilor principale”.

Într'adevăr, episoade numeroase au o

existență relativ independentă, conturându-se ca momente dramatice unitare și amintind adesea nuvelele.

Moș Dumitru Moarcăș a fost izgonit de acasă pentru că nu voia să moară mai repede și să-i lase Paraschivei banii, care se bănuia că i-au rămas din vânzarea unei grădini. Omul se oploșește pe lângă casa Glanetașului, unde dă ajutor în gospodărie. Vorbește cu seninătate de moarte și aceasta îl găsește în timp ce se bărbiește, cu obrazul pe jumătate ras, pe jumătate acoperit cu clăbuc.

Episodul e un fel de variantă a nuvelei „Nevasta”. Paraschiva vine într'un suflot, bocindu-se și rupându-și părul din cap, dar după ce-i cotrobăiește moșneagului buzunarele și nu găsește decât o hârtie de cinci zloți, începe să blesteme mânioasă:

„— Uitați-vă, oameni buni, cum și-a bătut joc de mine care l-am strâns de pe drumuri și l-am spălat și l-am îngrijit ca pe un om de omenie!...”

Ion se ceartă și se bate cu Simion Lungu pentru niște brazde, pe care Glanetașu le-a încălcat. Povestea ajunge în fața judecătorilor, la Amaradia. În prezența autorităților ostile, cei doi țărani se intimidază, uită cearta și se împacă. Atmosfera aduce oarecum, cu cea din „Proștii”. Incercarea de a renunța cu sficiune la amestecul organelor statului se transformă într'o adevărată primejdie pentru ambii împricinați. Judecătorul se înfurie, sare în picioare, începe să răcnească.

— „Atunci de ce mai veniți pe-aici, ticăloșilor, să mă încurcați? — O să vă bag la răcoare pe amândoi, o să vă...”

Ca în „Dintele”, evenimente banale, o scrisoare dela un pretendent la mâna Laurei, un accident care i se întâmplă Ghighiței înainte de bal, o intrigărie a popei Belciug, stârnesc adevărate tragedii în casa învățătorului. Fiecare din aceste momente epice se leagă strâns de cursul mare al narațiunii. Sfârșitul lui Dumitru Moarcăș pregătește ideea morții care se înfilitrează în conștiința Anei. Cearta dintre feciorul Glanetașului și Simion Lungu, ca și episodul judecății vor deveni evenimente hotărâtoare în existența învățătorului, după cum diferitele stadii ale conflictului acestuia cu preotul vor influența direct acțiunile lui Ion.

Există un fel de contrapunctare simfonică urmărită cu mare artă de Rebreanu în desfășurarea vieții eroilor. Corespondențele neașteptate ca și deosebiri dau ideea multiplicității vieții, și totodată a cadrelor ei omenești comune. În capitolul „Iubirea”, Ion se frământă între dragostea pentru Florica și planurile sale întunecate în legătură cu Ana. În același timp, Laura își consumă amorul nefericit pentru Aurel, iar „poetul familiei”, Titu, descoperă paradisul în brațele Rozei Lang. Toate aceste vieți se împletesc, se țin într-o căutare unică a iubirii. Finalul cărții face în schimb să contrasteze dureros destinele. Vrajmășia dintre Ion și George sfârșește cu un asasinat. Deasupra vieții lui George se profilează umbra temniței, pe când conflictul dintre preot și învățător se stinge în atmosfera sărbătorească a sfințirii bisericii cele noi și a căsătoriei Ghighiței.

„*Însăși acțiunile principale*” — preciza Rebreanu în aceleași notații privitoare la geneza lui Ion — *la sfârșit trebuiau să se unească, să se rotunjească, să ofere imaginea unei lumi unde începutul se confundă cu sfârșitul.*” Ideea e justă și pornește dela intenția întăririi impresiei de obșnuit, de desfășurare cotidiană a vieții cu dramele ei curente. Romanul începe și se încheie cu descrierea drumului care apucă din șoseaua mare și înconjoară satul întorcându-se iar de unde a plecat.

„*Cititorul care s'a dus în satul Pripas pe șoseaua laterală trecând peste Someș și prin Jidovița — arată romancierul, — se întoarce la sfârșit pe acelaș drum înapoi, până ce iese din lumea ficțiunii și reîntră în lumea lui reală. Lumea romanului rămâne astfel în sufletul cititorului ca o amintire vie, care apoi se amestecă cu propriile-i amintiri din viața-i proprie.*”

Din nefericire, romanul care posedă atâtea calități nu e străin și de influențe puternice naturaliste. Ele întunecă tocmai figura eroului principal.

Drama lui Ion este într-o măsură tipică pentru o categorie de țărani și în liniile ei mari capabilă să oglindească un proces real din viața satului, închiaburirea și dezumanizarea legată de desăvârșirea ei.

Rebreanu alunecă însă în naturalism, răsturnând raporturile dintre social și

psihologic, atribuindu-i lui Ion un soi de patimă înăscută pentru pământ, și nereușind să arate cu destulă forță cum această patimă e rezultatul condițiilor sociale de viață ale țărănimii în societatea capitalistă.

„*Iubirea pământului*” — se stabilește în schița biografică a lui Ion — „*l-a stăpânit de mic copil*”. Băiatul părăsise liceul — se precizează mai departe — pentru că-i era mai drag „*să păzească vacile pe câmpul pleșuv, să fie coarnele plugului, să cosească, să fie veșnic însoțit cu pământul*”.

În felul acesta patima pentru pământ devine ceva înăscut, o determinantă psihică atavică a țaranului.

Prin „Ion”, Rebreanu a ținut să construiască tipul țaranului în genere, pe care în spiritul burghez îl concepea ca o categorie veșnică. „*Lauda țaranului român*”, discursul de recepție al romancierului la Academie, cuprinde explicitarea acestei idei: „*În viața altor națiuni — spune autorul lui „Ion” — țărănimea a putut avea și a avut un rol secundar șters: pentru noi însă e izvorul românismului pur și etern. La noi singura realitate permanentă inalterabilă, a fost și a rămas țaranul*”, și mai departe: „*Țăranii numesc pe țărani simplu, oameni*”. *De fapt țaranul n'are nume pentru că nu e nici breaslă, nici funcție, ci poporul însuși, omul român.*”

E clar că vorbind de țaran, Rebreanu vedea în el, cu mentalitatea burgheză, în primul rând acea trăsătură care-l lega pe plugar de orânduirea capitalistă, mica lui proprietate, dorința de a o face să crească prin stăpânirea a cât mai mult pământ. Se relevă astfel influența puternică a ideologiei burgheze asupra modului în care a fost concepută figura lui Ion, se ilustrează ideea că tipicul este principala sferă de manifestare a spiritului de partid în arta realistă, că problema lui este în primul rând o problemă politică. Burghezia, cum a arătat Lenin, caută întotdeauna să prezinte procesul capitalist ca un proces veșnic. De aceea, ea vede în firea țaranului sădită dorința de pământ, nu ca o necesitate istorică economică, legată de condițiile de viață ale masselor țărănești în orânduirea capitalistă și modificările odată

cu răsturnarea acestei orânduiri, ci ca o pornire ancestrală, ca un „glas al pământului“. Ori, tocmai acest sens îl au cuvintele lui Rebreanu din „Lauda țăranului român“, ca și concepțiile sale asupra firii lui Ion. Ca și în nuvele, accentul problemelor e deplasat dela social la psihologic. Faptul se petrece tocmai datorită înlocuirii caracterizărilor psihologice care se bizue pe social, prin instincte înăscute, printr'o psihologie sumară a primitivului. Dealtfel, Rebreanu își mărturisea în conferința „Literatura și iubirea“ credința că oamenii sunt mânați de instincte primare, foame, dragoste, frică de moarte. Aci nu-și mai află loc rațiunea, decât într'un plan secundar. Iată evidențiată concepția naturalistă a romanului. Cartea scoate cu predilecție la suprafață, brutalitatea, cruzimile, răbufnirile instinctuale. Gestul lui Ion care sărută pământul sugerează un soi de religiozitate, o mistică a atașamentului față de ogor.

Trăsăturile interesante, tipice, ale eroului sunt încețoșate de o viziune care-i reduce viața interioară la reacțiile primitivului. Scriitorul încearcă în zadar, în al doilea volum, o reabilitare a lui Ion, silindu-l să asculte „glasul iubirii“. Între două pasiuni, cea pentru pământ și cea erotică, Rebreanu dă întâietatea ultimei, sperând astfel să-și umanizeze eroul, dar se depărtează abia acum de ideea centrală a cărții. În această prezentare a țăranului, notele critice față de dezumanizarea pe care o creiază goana sălbăteacă după înăvuiere se estompează. Imaginea exploatarei masselor de țărani muncitori, ca fenomen caracteristic închiaburirii, e în general ocolită. Dimpotrivă, răzbate pe alocuri, în spirit burghez, un adevărat elogiu al înstăririi prin cultivarea virtuților morale: ajungeți gospodari ca Baci, fiți harnici ca Ion, descurcăreți ca el! răsună parcă uneori printre rânduri. Pe de altă parte, se strecoară ideea că Glanetașu și-a pierdut pământurile nu printr'un proces social, ci datorită lenei și beției.

În construirea lui „Ion“, Rebreanu a ezitat între o serie de elemente tipice, proprii procesului de închiaburire a unor pături de țărani și tendința de a făuri o figură simbolică pentru întreagă țărănie,

cecece era o încercare dela început sortită eșecului.

Dealtfel, nu e lipsit de semnificație faptul că tocmai această latură a romanului a entuziasmat critica burgheză, care i-a acordat cu mare grabă lui Ion titlul de reprezentant tipic al țăranului român. În franceză, traducerea romanului a apărut chiar cu titlul „Ion, le Roumain“ (Feux Croisés — Plon, 1946).

În ciuda slăbiciunilor efective indicate și a deformărilor pe care le îngăduiau, romanul constituie, cum am mai accentuat, un mare progres pe calea înfățișării realiste a vieții satului și Rebreanu nu va întârzia să lărgască în mod considerabil această cucerire, un deceniu mai târziu prin „Răscoala“.

După apariția lui „Ion“, romancierul își extinde câmpul de investigație, proza sa făcând loc altor aspecte și probleme ale realității înconjurătoare. Într'o serie de nuvele, „Catastrofa“, „Ițic Strul Dezertor“ (1921) și în romanul „Pădurea spânzuraților“ (1922), Rebreanu e preocupat să zugrăvească barbaria războiului imperialist. Temele asemănătoare ale acestor lucrări se referă în special la diferitele aspecte ale diversionii naționalist-șovine, și a atrocităților săvârșite în numele ei. Problema națională răscolise puternic conștiința scriitorului în anii primului război mondial. Statul hibrid multinațional austro-ungar asvârlise în război naționalități numeroase, cehi, sârbi, români, etc., trimițându-le să lupte împotriva propriilor lor popoare. Contradicțiile naționale erau astfel ascuțite într'un mod deosebit de puternic și creau situații de un tragism intens. Chiar în familia lui Rebreanu, unul dintre băieți, Emil, fusese spânzurat pe frontul dela Ghimeș, pentru tentativă de dezertare la inamic.

Tema centrală a „Pădurii spânzuraților“ i-a fost sugerată scriitorului de contemplarea unui album de fotografii, înfățișând astfel de păduri transformate în șiruri de spânzurători. Aci atârnau pradă corbilor, oameni care asemeni lui Apostol Bologa sau a cehului Swoboda (personagii ale

cărții), nu voiau să lupte împotriva propriei lor națiuni. Ca și nuvelele amintite, romanul e construit pe un conflict de care luau cunoștință chiar elemente din rândul burgheziei deși nu reușeau să-i întrevadă deslegarea. Pentru autoritățile austro-ungare, Bologa sau David Pop din „Catastrofa” sau Swoboda, sunt cetățeni ai imperiului și atâtă tot. Ca soldați, ei trebuie să-și facă datoria față de stat. Dar, statul austro-ungar, vastă închiisoare a popoarelor, n'a reușit deloc să rezolve problema națională. El întreține vrajba între națiuni, duce o politică asupritoare și asimilatoare, face să existe suspiciuni și pânđe reciproce între minoritățile naționale, cultivă, în fapt, o diferențiere netă între ele, alimentând conflictele, pe care în mod ipocrit se face a le ignora. Războiul va sfâșia dureros această contradicție suportată mai greu sau mai ușor de oameni ca Bologa. Acum se pune problema alegerii între datoria abstractă de cetățean al statului burghez și situația concretă de membru al unei națiuni asuprite.

Cam aceasta e și tema nuvelei „Catastrofa”. Eroul, David Pop, ca intelectual și ca om cu stare, deși face parte dintr-o națiune asuprită, se bucură în statul burghez, fie el și multinațional, de unele privilegii de clasă. Omului îi place viața tihnită, trăiește în frica legilor care îl ocrotesc, își îmbracă mândru uniformă de ofițer în rezervă, la ocazii. Când izbucnește războiul, n'are ezitări, și pleacă fără întârziere pe front să-și facă „datoria”. Faptul că va trage în români, începe însă a-l zgândări. Lupta lui sufletească se dă în realitate cu un fel de stânjeneală. Dacă Pop n'ar trebui să dea ochi chiar pe front și-apoi acasă, cu ai lui, probabil că ar trage fără ezitare. Omul trăiește însă în mijlocul unei națiuni din care vrând-nevrând face parte și care-l va primi ca pe-un renegat, nu din cine știe ce considerații sentimentale, dar fiindcă burghezia română din Ardeal duce o luptă națională, se dorește egală cu celelalte burghezii și, dacă se poate, la rândul ei asupritoare. Pop ar vrea să dezerteze, ezită, — și în timp ce se desfășoară procesul său sufletească — mitra-

liera, la care e așezat, toacă mecanic, fără milă, trupurile soldaților români. Când poziția apărută e însfârșit cucerită, David Pop speră într-o deslegare și îngaimă încurcat: „Datoria — frate-român”. Dar replica pe care o primește e neiertătoare, brutală: „Ne omorâți cinci ceasuri cu mitraliera, și acum zici că ne ești frate?... Grijană și anafura ta de câine!” „Cu patul pustii, cu amândouă mâinile, îl trăzni peste cap. Osul pârâi, feasta se turti, iar creerii amestecați cu sânge se scurseră pe țeava mașinii”.

Aceeași dramă sub alt unghi, e dezbătută în „Ițic Strul dezertor”. Evreul, erou al povestirii, se consideră un cetățean fidel, deși statul pe care-l apără, îndreaptă împotriva sa o sistematică asuprire națională. Omul se împacă bine cu camarazii de front, țărani, care la început glumesc pe seama neîndemânării lui, dar îl ajută frățeste să treacă greutățile. Mai târziu, eroismul colectiv îl câștigă pe Ițic Strul, care devine un combatant curajos. Situația absurdă, revoltătoare, apare odată cu schimbarea comandantului. Acesta, profesând un șovinism feroce, nu-l poate concepe pe soldatul pipiriu și cu bârbiță roșcată, altfel decât trădător. Conform unui sistem adesea practicat pe întreg frontul românesc în primul război mondial, noul comandant ordonă căprului Ghioagă să plece în recunoaștere împreună cu Ițic Strul și să-l ucidă pe la spate, simulând o încercare de dezertare. Țăranul, suflet bun și înfrățit în mizeria frontului cu tovarășul său de arme, nu execută ordinul, ci-l conduce pe Ițic până la liziera unei păduri și-l îndeamnă să fugă la inamic, pentru a-și salva viața. Dezertarea, în conștiința lui Ițic, tocmai acum după ce credea că și-a câștigat drepturi de egalitate cu cei din jur printr-o comportare leală față de patrie, îi apare o monstruozitate. Strivit de contradicția între respectul față de statul abstract pe care-și închipuia că-l câștigase prin „serviciul credincios” și oprirea șovină care-l lovește iarăși ca și altă dată, chiar aci pe front, omul se spânzură.

Romanul „Pădurea Spânzuraților” luminează aceeași frământare sufletească, aducând în discuție un acut conflict social.

Bologa e fiul unui semnatar al Memorandumului, asvârlit în închisoare pentru atitudinea dâră în problema națională. Preocupat de filosofia idealistă, predispus la crize mistice de o educație religioasă; în veșnic duel cu divinitatea pe care întocmai ca misticii, când o de-testă, când o iubește pasionat, Bologa duce o viață ștearsă, la Padina, o comună din Ardeal. Pe front ajunge mai de grabă dintr'o ambiție juvenilă de a face pe viteazul în fața Martei, logodnica sa, ființă ușurată, vioară, cochetă, fermecată de uniforme ulanilor și de aspectul de operetă al războiului, în care nu vedea deocamdată decât scipirea orbitoare a armelor.

Bologa e și el, ca David Pop, omul „datoriei”. Unic fiu al unor burghezi avuți, el consideră „datoria”, adică respectul ordinei și legilor statului austro-ungar, o cheazăie a propriei sale liniști sufletești și „filosofia” sa religioasă se împacă foarte bine cu aceste concepții sociale. Deaceia, luptător pe diferite fronturi: în Galiția, Italia, etc. se comportă vitejește, capătă decorații, e citat pentru bravură și se simte mândru că face parte din tribunalul militar, care-l osândește la spânzurătoare pe cehul Swoboda, ofițer al armatei austro-ungare, dezertor la inamic, descoperit în timpul fugii.

Bologa consideră actul cehului o crimă și supraveghează personal execuția, ba încearcă trăinicia ștreangului cu propria-i mână. O discuție la cantina unde iau parte Cehi, Polonezi, Ruteni, îi sdruncină însă siguranța morală. În timp ce Swoboda lupta pe front, acasă, tatăl său fusese spânzurat sub o învinuire oarecare. Căpitanul Klapka, ceh și el, îi povestește lui Bologa despre „Pădurile cu spânzurați”, care se aștern de-alungul frontului Eroul află între timp că regimentul său va trece în Ardeal. Știrea îi produce oroare. Încearcă să obțină rămânerea pe loc, nu reușește și hotărăște să dezerteze. În locul siguranței dela început și-a făcut loc o imensă spaimă. Bologa începe să socotească o crimă monstruoasă participarea sa la război. Imaginea cehului spânzurat îl obsedează. Exaltarea sa mistică se transformă într'o criză națio-

nalistă. Rupe logodna cu Marta Domșa, numai pentru că fata vorbise ungurește cu un ofițer de honvezi, dar în același timp se căsătorește cu Ilona Vidor, o țărănuță maghiară, fata gospodarului din satul unde regimentul său poposise. Bologa încercase întâi să dezerteze pe frontul rusesc, când afluase știrea că regimentul său va pleca în Ardeal. Fusese rănit și silit să-și amâne hotărârea. Ajuns pe front și fiind folosit la muncă de cancelarie, situația nu i se pare încă disperată. Când e numit însă în tribunalul militar instituit în vederea judecării țăranilor români localnici, învinuiți de fraternizare cu inamicul, Bologa pornește către liniile românești, ca un halucinat. E prins și condamnat la spânzurătoare.

Cum se vede, romanul, în același spirit cu nuvelele, are meritul de a suscita un complex de probleme interesante. Se creiază prin acumularea unor amănunte variate, foarte sugestive, impresia de cruzime și monstruozitate, proprie războiului imperialist și felului cum se pricepe să-l ducă statele burgheze. Cancelariile de pe front funcționează ca niște mecanisme perfecte, în sensul că-și îndeplinesc cu o oarbă indiferență rosturile criminale. Soldații, ofițerii, sunt numere, nume. „Datoria” e ceva care prinde ființă, fără să se știe prea bine pe ce bază materială sau morală e clădită. Bătosul general Karg țipă, se face vânat, când Bologa îi spune că e român și cere să nu fie trimis pe frontul din Ardeal. La fel, Bologa vorbește la început cam tot așa cu Klapka. Infumuratul Varga, elegantul ofițer de cavalerie, folosește un ton similar în care se amestecă inconștiența cu cinismul.

Romancierul luminează absurditatea luptei în care sunt asvârliți oamenii, nedreptatea țipătoare pentru care sunt uciși. Dar Rebreanu reușește să meargă mai departe. În roman se arată că „datoria” aceasta nu e decât apărarea unui confort, a unui privilegiu de clasă, cum se întâmpla în cazul lui David Pop din nuvela „Catastrofa”. Toți cei care în carte vorbesc de „datorie” sunt ofițeri, oameni mai mult sau mai puțin bine situați, indivizi pe care asuprirea națională îi lovește dar într'o măsură mult mai mică, datorită

avantajoașei poziții sociale. Klapka își apără căminul său, nevasta, copiii, cu un egoism sălbatec. El mărturisește că ar merge până la ultima treaptă a umilinței ca să-și conserve viața și situația. La fel procedează și ceilalți. Chiar Bologa, atâta timp cât persecuția națională nu-l lovește direct, e gata să masacreze cu seninătate Ruși, Polonezi sau Cehi. Individualismul burghez țâșnește aci la suprafață: Bologa renunță chiar la proiectul de dezertare atunci când nu i se cere personal să participe la bătălie, deși munca pe care o face constituie o contribuție directă la lupta împotriva națiunii sale. Pălăgieșu, renegatul dela Padina, l-ar trimite și pe taică-său la spânzurătoare ca să nu calce cumva legile autorităților împărătești. Și preotul Constantin, colegul de liceu al lui Bologa se leapadă înspăimântat de prietenul său când aude că e vorba să transmită un mesaj către doamna Bologa, după dezertare. Preotul își ocrotește cu furie căminul propriu, tânăra nevastă, mica pace personală. Rebreanu izbutește să arate în „Pădurea Spânzuraților” fața adevărată a burgheziei în lupta pentru eliberarea națională. El întărește această imagine prin nuvelele de care am pomenit. Prăpastia între realitate și ceace au devenit în gura burgheziei noțiunile de patrie, onoare, datorie, sunt ilustrate dramatic și reușesc să facă a trăi persoana interesantă în momente semnificative. Fără să prezinte efectiv înclăștarea frontului, Rebreanu realizează un tablou foarte pregnant al războiului, cu atmosfera apăsătoare a complicității la imensa crimă colectivă, cu obsesiva prezență a mizeriei, suferinței și morții.

Un peisagiu dezolant, toamnă mohorâtă, cer rece, sever, peste o câmpie neagră cu zarea păcloasă, punctată ici colo de arbori desfrunziți și de silueta sinistă a sârmelor ghimpate, deschide romanul picurând în suflet spaimă și des-nădejde. Un întuneric greu, material, se lasă peste scena execuției.

„*Împrejur, întunericul se înăsprișe, încât înțepa ochii*” — notează romancierul. Intorcând capul Bologa zărește „*pe câmp, cât pătrundea privirea, siluete negre, mișcându-se de ici-colo, parcă toți oamenii*

s'ar fi prefăcut în stații fără odihnă. „Albia”, numai spânzurătoarea nepăsătoare, împrejmuită de crucile albe din cimitirul militar”.

Eroul se cutremură, un frig dureros îi cutreeră inima, șoptește cu teamă: — „*ce întunerec, Doamne, ce întunerec s'a lăsat pe pământ*”, iar glasul lui șerpuiește „*ca un cântec de bolnav*” și „*se stinge în oftările vântului*”.

Bine prinsă e abrutizarea pe care o creiază obișnuința cu ideea morții Oamenii capătă gesturi mașinale, limitate doar la necesitățile unei existențe vegetative. Liniștea e însă numai aparentă, pentru că în fundul sufletului stăruie o agitație chinuitoare.

Impresia de autenticitate e dată de forța cu care Rebreanu re trăiește sbuciumul lui Bologa, al lui Klapka, al celorlalți eroi.

Fiecare amănunt reținut în conștiință face parte dintr'un moment complex suflătesc, reconstituit cu tot adevărul lui omenesc.

Sub ștreang, Bologa înregistrează cu un sentiment de înstrăinare, pe care-l dă prăbușirea complectă a oricărei speranțe, semnele apropiatului său sfârșit. Groapa face în pământ „*o rană urtă, gălbuie*”. Lutul e asvârlit, „*numai în dreapta alcătuind o movilă, pe care stătea pretorul, înălțându-se deasupra tuturor ca și cum el ar fi trebuit să...*” În stânga se zărește „*coșciugul de brad, gol, descoperit*” și alături capacul, „*cu o cruce neagră la mijloc*”.

Privirile prind figura doctorului „*cu ceasul în mână*”. „*Nu-i doctorul Meyer... nu, nu...*” se gândește condamnatul. Klapka are ochii plânși, îngroziți, Sprijinit într'un hârleț, la doi pași de el, Bologa observă un țăran cu capul gol, „*cu părul asudat și lipit de frunte*”, pe socrul său, groparul.

Scaunul de lângă genunchi îl bagă însă în seamă, abia când din spate aude o voce, limpede, sovăitoare: — „*Trebuie... pe scaun*”... E interesant de adus aci observația lui Rebreanu cu privire la felul în care s'a „documentat”. Cartea, n'a reușit s'o închege — până când n'a descoperit mormântul fratelui ucis:

„*Am fost în casa primarului de pe vremuri, unde a fost ridicat și osândit. Am*

fost în odăița unde și-a petrecut ultimele ceasuri și de unde a plecat la supliciul suprem. Am trecut în satul vecin, în Făget, unde a avut ultima reședință.

Am cunoscut pe pretorul român, care-i fusese prieten, dar care n'a fost admis să-l însoțească la moarte. Am vorbit cu o fată de țaran, sprintenă, frumoasă, la care am găsit câteva răvășele de ale lui.

Primarul mi-a dăruit șapca lui fără cozoroc, pe care a trebuit să o schimb cu o pălărie civilă când a pornit pe ultimul drum pământesc.

E tocmai pălăria care-i se înfundă peste ochi lui Bologa, când urcat pe scaun lovește cu capul ștreangul, pălăria, pe care o scoate și o aruncă'n groapă...

„Pădurea Spânzuraților” e scrisă fără umbră de șovinism, cu multă înțelegere a dureroasei dileme în care sunt asvâriți eroii.

Totuși, Rebreanu reduce analiza la problematica lui Bologa și respectiv a celor de o seamă cu el, a oamenilor cărora poziția avantajoasă socială le dicta sentimentul datoriei, al respectului față de statul burghez. În discuție nu pătrund și gândurile mării majorității a soldaților, muncitori și țărani, pe umerii cărora apăsa mai ales greul războiului imperialist. Aceștia puneau cu totul altfel problema. Nici o „datorie” nu-i lega de statul care-i oprima pe toate căile. Asuprirea socială se împletea pentru ei cu cea națională și oamenii nu vedeau absolut niciun motiv pentru care și-ar ucide frații, dar nici pentru care ar ucide alți țărani și muncitori cehi, ruteni sau polonezi. Ori, în conștiința acestor milioane de exploatați se află deslegarea dramei războiului, deslegarea problemelor, care-l chinuiau pe Bologa, pe Klapka sau pe Cerwenco, întrucât după doborârea exploataților nu mai există niciun motiv de învrăjbire a națiunilor una împotriva celeilalte. Ca un ecou direct al stărilor de spirit de pe front, locotenentul Gross spune:

— „Statul!... Statul care ucide!... În spate statul nostru, în față statul dușman și la mijloc noi, cei osândiți să murim ca să asigurăm huzureala câtorva tâlhari care au pus la cale măcelul milioanelor de robi

și inconștienți!” Și mai departe adăogă patetic: „gesticulând și cu niște ochi tremurători de emoție”:

„O crimă monstruoasă trebuie să nască o pornire uriașă de răsvrătire universală. Trebuie! Și atunci, peste tranșeele pline de sânge, peste granițele brăzdate cu morminte, toți oropsiții, toți răsvrățiții își vor strânge mâinile și, într'un avânt nimicitor, se vor întoarce împotriva celor ce-i exploatează de mii de ani și, în sângele lor buhăit de trândăvie, vor înmuia steagurile păcii și ale lumii noi!”

Oglindind realist situațiile, însuși roman-cierul, deși nu acordă o prea largă audiență cuvintelor lui Gross, constată că jos, în masă, oamenii simpli nu se urăsc între ei, ci dimpotrivă.

Ideia, Rebreanu a ilustrat-o admirabil în „Îțic Strul dezertor”, unde căprarul Ghioagă, fără crize de conștiință, trece peste ordinul locotenentului, refuză simplu să devie părtaș la o crimă abjectă și-l îndeamnă pe ostașul evreu să fugă. Aspectele unei înfrățiri, pe care o creiază condiția socială comună a oprimaților, nu lipsește nici din „Pădurea Spânzuraților”. Groparul Vidor se împacă foarte bine cu consătenii români. Oamenii vorbesc românește și ungurește. Slujba la biserică se face în limba română și Vidor merge să o asculte, cu evlavie. Când sunt spânzurați fără niciun motiv țărani români, cei mai îndurerați și indignați sunt țărani maghiari, care condamnă îngroziți asemenea fapte. Bologa își trăiește ultimele clipe, întovărașit de dragostea Ilonei, a socrului său Vidor, a primăresii din sat și a altora, români și maghiari.

Dar toate acestea rămân situații înregistrate sub un aspect exterior, fără ca semnificația lor să intervină în miezul problematicii pe care o desbate cartea. Între formulele puțin livrești ale lui Gross și ceea ce demonstra experiența războiului însuși, autorul nu vede o legătură efectivă.

Romanul este, deaceia, silit să caute răspuns situațiilor exclusiv în frământările interioare ale eroului. Pe lângă că aceasta nu conduce practic la nicio concluzie valabilă, dar însăși compoziția cărții

suferă. Lungile introspecții, menite să motiveze situațiile, îngreuiază pe alocuri desfășurarea narațiunii. Romanul conține câteodată inutile lungimi și o dilatare disproporționată a figurii lui Bologa, care devine un fel de „raisonneur“ al întregii acțiuni. În comparație, Klapka, Gross, Kravcenko, Varga, etc. rămân doar schițe de caractere, rolul lor fiind adesea redus doar la cel de interlocutori ai eroului principal.

„Pădurea Spânzuraților“ se menține însă, în genere, la un înalt nivel artistic și a fost socotită, nu fără dreptate, una din măturile cele mai sguuitoare aduse din experiența primului război mondial. Alături de „Strada Lăpușneanu“ a lui M. Sadoveanu, de „Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război“ a lui Camil Petrescu, de „Intunecare“, romanul lui Cezar Petrescu și „Balaurul“, cartea Hortensiei Papadat Bengescu, romanul lui Rebreanu înregistra sentimentul de oroare, întipărit în conștiința unei generații de scriitori care trăiseră grozvia războiului imperialist.

Linia realistă și de ascuțită critică socială pe care se desfășura creația lui Liviu Rebreanu în acești ani de după război, este prezentă și în comedia „Plicul“, apărută în 1923. (E și singura lucrare dramatică a prozatorului care merita atenția, „Cadriul“ și „Apostolii“ nedepășind nivelul teatrului bulevardier.) Se face aici o vioaie satiră a politicianismului, denunțându-se împletirea de interese între partidele burghezo-moșierești. Pornind dela o afacere cu lemne, pe care primăria unui oraș de provincie le cumpără spre a le oferi de sărbători populației nevoiașă, Rebreanu realizează în cele trei acte o caricatură reușită a corupției administrative. Consiliul comunal ajunge în mod oficial și prin ședință publică, să ofere mită șefului gării spre a determina punerea în practică a hotărârilor luate. Din piesă nu lipsesc nici aspecte ale relațiilor familiare burgheze, bazate la rândul lor pe virtuțile plicului cu bancnote. Cum era de așteptat, în final, ancheta deslănțuită de guvern

se termină cu concedierea unui pârliț de ușier, om cu o casă de copii și cu ani grei de serviciu. Nenorocitul împiepat luase și el un bacșiș de 5 lei.

În perioada de reacțiune pe tărîm politic, social și cultural, următoare imediat avântului produs în țara noastră de victoria Marii Revoluții din Octombrie, în orientarea lui Rebreanu încep să se facă mai simțite influențele ideologice ale claselor dominante. Cărțile, pe care romanierul le publică în acești ani, „Adam și Eva“ (1925); „Ciuleandra“ (1927); „Crăișorul“ (1929); se desprind de realitățile vieții, de preocupările masselor populare. Scriitorul face o serie de concesii gustului burghez. Întreaga intrigă a romanului „Adam și Eva“, de pildă, e construită pe o idee săracă, methempsihoza văzută ca un fel de împlinire a unității spiritului, care se degradează, desfăcându-se în materie și se recompune prin iubire, câștigându-și astfel din nou puritatea. Un profesor de filozofie expune eroului teoria sa. Apoi cartea prezintă cele șapte vieți trăite de personajul principal, Toma Novac, omul care-și caută complementul feminin, iubirea cea mare. Această retrăire a eroului se face în diferite epoci istorice. Toma e păstor indian, nobil egiptian, scrib în Chaldea, patrician roman, călugăr medieval, doctor francez în timpul revoluției și în cele din urmă profesor universitar și moștenitor bogat la București. Recunoașterea femeii iubite are loc de fiecare dată prin simpla întâlnire a privirilor. Cu toată bizareria subiectului, intriga rămâne banală, momentele înșiruindu-se fără altă varietate decât cea a decorului, în vederea ilustrării cam a aceleiași situații. Lungi pasagii lirice, însoțite de plictisitoare considerații filosofico-religioase încearcă fără succes să facă legătura între episoade și să împlinescă lipsa unui conflict puternic și a unei compoziții realiste.

Oprindu-se la vârste mai înaintate ale omenirii, prozatorul își oferă sub învelișul istoriei adevărate orgii naturaliste. Sunt descrise astfel carnagii și torturi variate, la Hastinapur, o jupuire de

viu în Chaldea, un masacru în masă al prinșilor de război la Roma, o flagelație la Paris, în timpul revoluției, o execuție cu ghilotina, etc.

Conform canonului naturalist e constituită și „Ciuleandra“, unde personagiul principal, Puiu Faranga, e un băiat de boier cu sângele otrăvit de vechi păcate atavice. Eroul face o căsătorie bizară cu o țărăncă, de care se îndrăgostește la horă. „Ciuleandra“, jocul ardelean cu violența sa, devine pentru el un fel de obsesie, simbolizând deslănțuirea oarbă a simțurilor, vitalitatea neînfrântă, care lui îi lipsese și de care se simte în același timp fascinat. Mădălina, fata de țăran, e crescută special pentru boier într'un pension și devine o domnișoară perfectă și apoi fermecătoarea doamnă Faranga. Intr'un acces de gelozie, Puiu o sugrumă. Spre a fi salvat dela închisoare, rudele îl dau drept nebun și-l internează într'un sanatoriu. Acesta e propriu zis momentul în care începe istorisirea, faptele relatate constituind amintiri ale eroului. Faranga va simula nebunia și va înnebuni apoi deabinelea, datorită obsesiei care crește în conștiința sa. Se vede imediat că romanul caută să se orienteze pe linia literaturii patologice, aducând în scenă nevropați, și propunându-și ca temă centrală studiul inconștientului după moda freudistă, pe care burghezia o îmbrățișa cu devoțiune.

Cartea constituie însă o însăilare greoaie de analize interioare, conduse nu cu prea mare măiestrie. Lipsește o continuitate între stările diferite sufletești prin care trece personagiul. Obsesia jocului e artificial legată de bănuiala lui Faranga că doctorul îl dușmănește. Un determinism brutal, după modelul naturalist, conduce toate manifestările și încearcă în zadar să suplinească lipsa unei analize mai pătrunzătoare.

Chiar „Crăișorul Horia“, care-și propunea să evoce răscoala din 1784, nu se concentrează aproape deloc asupra analizei raporturilor dintre clase și păărăsește frământările masselor de iobagi ardeleni, pentru o artificială intrigă sentimentală, ocupând primul plan în roman și creind în jurul lui Horia un fel de aureolă stranie

în complet contrast cu figura reală a eroului popular.

Deși în toate aceste lucrări existau manifestări virulente ale naturalismului, elementele realiste nu dispăruseră cu totul.

Luat în parte, fiecare capitol din „Adam și Eva“ e scris corect, cu multă culoare, deși pitorescul rămâne căutat și amănuntele menite să redea atmosfera locală îngrămadite uneori inutil. Chiar mai evident în „Ciuleandra“, amintirile personagiului principal referitoare la viața satului și la împrejurările straniei lui căsătorii, amintesc vag de autorul lui „Ion“. Acesta se ghicește și în schița de conflict social, pe care romanul o încearcă: Boierii îi răpesc doctorului Ursu, feciorului de țăran, logodnica și-i cer apoi să contribuie la salvarea asasinului ei.

Creația lui Rebreanu nu căzuse încă în întregime sub influența ideologică a claselor dominante. Cu toate oscilațiile sale, scriitorul mai rămânea credincios câtorva concepții artistice, care-l împiedicau să se rupă definitiv de pozițiile realismului.

Intr'un răspuns la o anchetă a revistei „Idea Europeană“, în 1924, sub titlul „Cred“, Rebreanu făcea o profesiune de credință hotărât realistă. „*Nu frumosul, o născocire omenească — interesează în artă, — preciza romancierul — ci pulsația vieții. Când ai reușit să închizi în cuvinte câteva clipe de viață adevărată, ai săvârșit o operă mai prețioasă decât toate frazele din lume.*“

Rebreanu se ridica împotriva estetismului, a rafinamentelor stilistice inutile. Își mărturisea convingerea că literatura sa nu poate mulțumi nici pe „superesteti“ ce savurează numai „rafinările stilistice sau extravagantele sentimentale, nici pe amatorii de povestiri gentile de salon“. „*Durabilitatea literaturii, adăoga scriitorul, atârnă numai de cantitatea de viață veritabilă ce o cuprinde.*“

Rebreanu își manifestă complexul dispreț față de formalism. „*Temelia creației — spunea el — rămâne negreșit expresia, nu ca scop ci ca mijloc. De dragul unei fraze strălucite sau a unei noi împerecheri de cuvinte, nu ași sacrifica niciodată o intenție. Prefer să fie expresia bolovănoasă și să spun într'adevăr ce vreau, decât să fiu șlefuit și*

neprecis. Am impresia că toate strălucirile stilistice, cel puțin în opera de creație, se fac în dauna preciziei și a mișcării de viață. Și mai cred că e mult mai ușor a scrie „frumos” decât a exprima „exact”.

Întâlneam într-o formulare stângace chiar și o condamnare a naturalismului.

„A creia oameni nu înseamnă a copia după natură indivizi existenți. Asemenea realism sau naturalism e mai puțin valoros ca o fotografie proastă. Creația literară nu poate fi decât sinteză. Omul pe care îl zugrăvesc eu o fi având și trebuie să aibă asemănări cu mii de oameni, cum au și în viață toți oamenii, dar trăiește numai prin ceea ce are unic și deosebit de toți oamenii din toate vremurile”.

Deși fără o reprezentare clară a problemei, romancierul credea în sinceritatea artistului față de opera sa. „Sinceritatea cred că e calitatea de căpetenie a scriitorului adevărat, — scria Rebreanu. Sinceritatea față de sine, din care izvorăște sinceritatea față de artă. Dacă nu te dăruiești întreg în clipa creației, nu vei zămisli decât monștri fără viață.”

Rebreanu, declarându-se partizan al unei atitudini strict obiective, nu nega rolul etic al artei ci îl presupunea: „Dacă privești arta drept creație, trebuie să-i atribui și o valoare etică. Artă ca ușoară jucărie ar fi tot așa de incomprehensibilă ca și viața socotită fără rost. Artă n'are menirea să moralizeze pe om, evident, dar poate să-l facă să se bucure, pentru că e om și pentru că trăiește, și chiar să-l facă mai om”.

În conferința despre „Literatură și iubire” ținută mai târziu la Iași, Rebreanu reia ideea spunând: „Literatura sub orice formă s'ar înfățișa, înseamnă nu numai o zugrăvire ci și o interpretare și deci într'un fel o critică mai mult sau mai puțin directă a lumii și a societății în care trăiește scriitorul”. În sfârșit, în revista „Mișcarea literară”,¹⁾ prozatorul ținea să-și precizeze punctul de vedere față de curente „moderniste”, respingând ideea căutării cu orice preț a unor inovații formale, independente de conținut.

„Adevăratul, prețiosul modernism — nota el — înseamnă râvna de a produce valori

estetice îmbrăcate în spiritul timpului; dar cu un nivel mai înalt decât al epocii precedente.

„Adevăratul artist trebuie să-și însușească organic tot ce s'a produs valoros în domeniul său până la dânsul și să adauge în plus ceea ce are el. Acest adaos, acest plus este modernismul adevărat”.

Părerea merită să fie reținută cu atât mai mult cu cât Rebreanu era socotit oarecum legat de grupul modernist al „Sburătorului” pe care-l frecventa și „Mișcarea literară” arăta o îngăduință binevoitoare pentru producțiile cenaclului.

Aceste credințe explică tendințele realiste, care s'au păstrat multă vreme în scrisul lui Rebreanu, chiar în momentele sale de șovăială ideologică. Exercițându-se mai ales asupra unei realități bine cunoscute, familiare, talentul prozatorului se dovedea mai puternic decât diferitele influențe streine. Astfel, imagini ale lumii satului erau reflectate veridic chiar când contraziceau unele concepții ale romancierului. Un exemplu edificator îl oferea însuși „Ion”, și în mod parțial asemenea exemple se pot extrage din „Adam și Eva” sau „Ciuleandra”, unde capitole întregi se deosebesc structural de atmosfera generală a operelor respective, de caracterul lor dominant. În ultimul roman amintit, între paginile care urmăresc treptata înebunire a lui Faranga și cele care descriu hora din sat sau cumpărarea Mădălinei, există deosebiri atât de nete încât parcă simțim cum autorul trece brusc dintr-o lume în alta; dintr'un domeniu al experienței și cunoașterii, într'unul al plăsmuirilor artificioase și stângace.

★

Puternicele frământări sociale din jurul anilor 1929—1933 au avut o influență fericită asupra creației lui Rebreanu.

Momentul literar înregistrează o considerabilă creștere a interesului pentru problemele sociale. Are loc o adevărată eflorescență a romanului, în care sub o formă sau alta, lupta pentru existență a mii și mii de oameni, critica moravurilor contemporane, formează motivul central. Dintr'o listă foarte lungă se pot cita: „Locul unde nu s'a întâmplat nimic” de

¹⁾ Apărută între 1924-1925 sub direcția lui Rebreanu

M. Sadoveanu, „Patul lui Procust“ de Camil Petrescu, „Europolis“ de Jean Bart, „Oraș patriarhal“, „Apostol“ și „Aurul negru“ de Cezar Petrescu, „Craii de Curtea Veche“ de Matei Caragiale, „Drumul ascuns“ de H. P. Bengescu, „Maidanul cu Dragoste“ de G. M. Zamfirescu, „Fecior de slugă“ de N. D. Cocea, etc., etc.

Pe autorul lui „Ion“, împrejurările prietnice îl readuc la vechile sale preocupări. Semnificativ în acelaș sens e și faptul că revista „România literară“, pe care o conduce între 1932—1933 și care reia într-o serie nouă formula „Mișcării Literare“, nu mai înregistrează o îmbucurătoare creștere a tipăriturilor originale, ca în 1924, ci dimpotrivă constată cu revoltă desinteresul total al statului față de literatură și adevărata înecare a cărții românești sub avalanșa traducerilor de duzină.

Aceasta e epoca în care Rebreanu, apropiindu-se din nou, cu și mai mult succes de viața poporului, reușește să termine cea mai valoroasă operă a sa, romanul „Răscoala“ (1933).

Văzută ca un fel de continuare a lui „Ion“, „Răscoala“ a fost proiectată încă dinainte de război. Autorul mărturisește că avea prin 1925 o versiune încheiată, la care însă a renunțat pentru că era „mai mult un strigăt de revoltă decât un roman cu personagii și realități obiective“. Pentru versiunea finală a cutreierat prin 1928 țara, stând de vorbă cu zeci și zeci de țărani și ascultând din gura lor relatarea evenimentelor. Problema pământului se află și aici în centrul cărții, dar de astă dată romanul nu mai ocolește imaginea luptei înverșunate de clasă dintre exploatați și exploatați. „Răscoala“ înfățișează tabloul ridicării țărănimii asuprite împotriva moșierilor, a arendașilor și a aparatului de stat burghez-moșieresc.

În „Răscoala“ îl regăsim pe Titu Herdelea, feciorul dascălului dela Pripas, cu vechile lui fumuri poetice și visuri publicistico-literare. Titu vine în București, unde rudele cumnatului Pintea îi făgăduiseră sprijin în cariera jurnalistică. Urmărind tribulațiile eroului, în căutarea unui post, facem cunoștință cu diferite medii sociale

din România burghez-moșierescă, dela începutul veacului XX. Rebreanu îl plimbă pe Herdelea prin saloanele boierimii, prin câteva restaurante de lux, pe unde mișună bancherii și politicienii vremii, prin redacțiile ziarelor guvernamentale.

Rubedeniile și cunoscuții gazdei, la care se instalează, precum și cele câteva romane sentimentale, pe care amorezul Rozei Lang le înfiripează, îi îngăduie să ia contact cu mediul mic burghez, al funcționărimii mărunte pe la diferite ministere și instituții, cu felul de viață, cu preocupările și mentalitatea ei.

În casa vărului Gogu Ionescu, Titu se împrietenește cu Grigore Iuga, fiul moșierului Miron Iuga. Poftit să facă o vizită la moșia acestuia, feciorul dascălului se ciocnește de realitatea sumbră a „problemei țărănești“. La întrebarea lui Titu, unde sunt pământurile oamenilor, Grigore Iuga tresare, se oprește din prezentarea întinsurilor moșiei părintești și răspunde apoi repede, oarecum încurcat:

— *Apoi vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia țărănească!... Pământurile! Nu prea sânt și unde au fost s'au cam spulberat...*

Astfel Rebreanu ne aduce în miezul cărții. Pe dinaintea noastră defilează șirul nesfârșit al mizeriilor, asupririlor și suferințelor pe care le îndură țărănimia lipsită de pământ, împilată și exploatată sălbatec de moșieri și arendași. În sate fierbe nemulțumirea și revolta. Fiecare om are un necaz pe care nu-l mai poate îndura. La fiecare pas izbucnesc manifestările de ură. Apoi, răscoala se pornește. Rebreanu îi urmărește desfășurarea pe moșia boierului Miron Iuga, a Nadinei, soția lui Grigore Iuga, pe moșiile vecinilor și prietenilor familiei. Știrile care sosesc la redacția ziarului, unde Herdelea lucrează, comentariile care le însoțesc, proiectează răscoala pe tot întinsul țării.

Căpătăm astfel imaginea pârjolului general. Țăranii intră pe pământurile boieresti, și se socotesc în sfârșit cu cei care ani dearândul i-au umilit și asuprit. Nadina e omorâtă după ce a fost batjocorită, bătrânul boier Miron Iuga, miruit cu un ciomag în cap și călcat în picioare de țărani de pe moșia lui. Conacele sunt incendiate și prădate.

Dar curând începe represiunea. Burghezia și moșierimea își dau mâna spre a înneca în sânge răscoalele. Ultimele pagini ale cărții zugrăvesc ciocnirea trupelor cu mulțimea țăranilor răsvrățiți conduși de Petre Petre, apoi „restabilirea ordinii“, adică sălbatica deslănțuire de ură a exploataților, care fraternizează pe următorii a 11.000 de țărani.

„Răscoala“ dă astfel o imagine veridică și sguđuitoare a uneia din cele mai dure roase pagini din istoria luptei poporului nostru împotriva exploataților săi. În cele trei momente principale ale evenimentelor istorice, momentul în care răscoala se pregătește, cel în care izbucnește și cel în care e înăbușită în sânge, romancierul a știut să reliefeze aspectele esențiale tipice ale realității și în aceasta stă realismul cărții sale.

Ea cuprinde în primul rând o prezentare sobră, dar plină de profunzime a condiției mizerabile de viață și a exploatații crâncene la care era supusă țăranimea muncitoare în orânduirea burghezo-moșierească. Romancierul explicitează astfel artistic cauzele adevărate ale răscoalelor. Primele capitole ale cărții, purtând chiar titlurile sugestive, „Pământurile“, „Flămânzii“, „Friguri“, etc., ilustrează ceea ce întâmpla la Amara și ceea ce se întâmpla în mai toate satele de pe întinsul țării. În pragul iernii, oamenii n'au un sac de porumb în casă. Boierul îi strânge în chinga învoielilor și îi face robi pe viață, pentru o baniță de păpușoi. Melinte își câinează nevasta bolnavă, pe moarte, zăcând fără niciun ajutor. Lui Ignat Cercel, receptorul îi ia țoalele din casă și porcul. Plutonierul Boiangiu, șeful postului de jandarmi, îi pisează pe țărani cu pumnii, cu patul armelor și cu călcâiul cismelor, pentru orice i se năzare.

Oricât s'ar sbate oamenii, n'o pot scoate la capăt. Ca într'un fel de febră a foamei, țăranii visează pământ. În conștiința lor pământul începe să capete imaginea pâinii calde, aburite, plimbată înaintea privirilor unui flămând. Bat drumurile la București, încearcă la ministere să obțină cumpărarea moșiei Babaroaga. Dar nicăieri nu li se deschide măcar o ușă. Pe capul palmașilor curg vorbe și iar vorbe, un torent de vorbe

goale, de făgăduieli, amânări și sfaturi de cumințenie. Prin satele înnebunite de foame și bântuite de boli, încep să circule șvonuri fantastice. Oamenii vorbesc de niște vestitori investmântați în alb, care cutreeră țara și aduc porunca lui Vodă de împărțirea pământurilor.

Urmărind desfășurarea răscoalelor țărănești, romanul izbutește să ilustreze adevăratul lor caracter. Dând la iveală cum crește nemulțumirea și mânia celor obijduiți, romancierul ne face să înțelegem ce rezervor imens de revoltă se acumulează în conștiința țăranimii exploatare. În carte e descris cu mare artă felul cum suferințele și necazurile ficcării se împletește, se leagă într'o durere comună, cum toate aceste voințe desnădăjduite se strâng laolaltă, se involbură, fierb și izbucnesc ca o lavă fierbinte la suprafață, într'o adevărată explozie naturală.

Rebreanu înfățișează spontaneitatea răscoalei țărănești, dar în același timp caracterul ei anarhic, incapacitatea de a se transforma în revoluție.

Oamenii sunt mânați de obiective diverse, pe care le însemnează ținta comună, pământul, izgonirea moșierilor. Dar țăranii sunt legați de mijloace de producție primitive, înapoiate. Ei nu sunt în stare să înjgebe pe locul curățat de boieri, altă orânduire. Țăranii distrug totul, incendiază conacele și-și închipuie cu naivitate că distrugând sediul stăpânirii, vor împiedeca întoarcerea asupritorilor. De aceea, și taie sârmele de telegraf, se izolează, crezând că ar putea despărți total și definitiv satul de oraș și reveni la un fel de economie naturală. Dar când încearcă să-și împartă lucrurile și pământul ajung repede la ceartă, diferențierile din sânul lor ies cu violență la iveală. Rebreanu a prins cu ascuțime acest proces: „Ați umblat să cumpărați cu bani grei Babaroaga și nici n'ați vrut să ne cunoașteți pe noi, sărăcimea. Atunci era bun pământul. Acum, pentru că se împarte la toți nu vă mai place“, le strigă în față chiaburilor Toader Strâmbu, chiar în toul răscoalei.

În sfârșit, prezentând deznodământul tragic al evenimentelor, Rebreanu reîncepe cu îndrăzneală caracterul de clasă al represiunii și demască barbaria repri-

matorilor. În contrast cu acțiunea masselor, a cărei violență izvora dintr'o îndreptățită revoltă împotriva silniciilor suferite, burghezia și moșierimea săvârșesc operația de reprimare în spiritul unei răzbunări sângeroase, menite să înspăimânte masele și să sdrobească în conștiința lor orice urmă de împotrivire. Ultimele pagini ale cărții prezintă comedia proclamației; procurorul, prefectul, colonelii galbeni și dărdăind de spaimă, nervoși și dornici să termine cât mai repede cu răsculații. Oamenii sunt sdrobiți în bătaii, asvârliți în ocnă, uciși fără nicio vină, după o judecată sumară, sau fără nicio judecată.

Romanul e o adevărată frescă istorică. Pornind dela răscoalele țărănești care au sdtruncinat puternic întreaga societate românească, Rebreanu caracterizează prin figuri reprezentative mentalitatea și comportarea diferitelor straturi sociale. Cresc însă din roman două realități mari, fundamentale deosebite și despărțite printr'o prăpastie de netrecut, o realitate aparținând lumii exploatatorilor și uneltelor lor, cealaltă țăranilor.

E pus în evidență cu simțul planurilor mari ale cărții, destinul unor întregi grupuri sociale, ai căror exponenți își păstrează individualitatea, dar ilustrează mai ales prin conduita comună o întreagă și complexă experiență istorică.

Astfel, și moșierul Miron Iuga, și Nadina și Gogu Ionescu, toți mari proprietari, își vădesc în ultimă instanță disprețul radical față de țărani, în care nu văd decât niște robi sortiți să le muncească pământul. Fiecare dintre moșieri caută prin toate mijloacele să stoarcă cât mai mult dela mulțimea flămândă și strivită de nevoi. Varietatea comportării specifice, luminată reciproc, face să apară complexitatea tabloului social.

Bătrânul Miron Iuga se socotește boier de neam, „stălp al țării” și-și petrece aproape toată viața la moșie, unde are convingerea că îndeplinește un rol etico-politic de neînlocuit. E aprig, neiertător, obișnuit să poruncească și să fie ascultat, dar față de țărani își arogă funcții de tutore, deși îi cexploatează cu neomenie și folosește orice prilej ca să-i înrobească

mai rău cu învoielile. Boierul își bate joc de ideile reformatoare ale fiului său, care nutrește diferite visuri utopice. Miron Iuga se bizuie pe autoritatea forței și-l folosește pe plutonierul de jandarmi Boian-giu, ca să-i „moaie” pe oameni, snopindu-i în bătaie. Boierul are o încredere atât de mare în autoritatea sa și un dispreț atât de profund pentru țărani, încât nu-și părăsește moșia chiar când se pornesc răscoalele. El iese cu pușca înaintea răsculaților și, atunci când unul dintre ei cutează să-i răspundă, îl ucide ca pe un câine. Dacă prin Miron Iuga, romancierul a creiat vechiul tip de moșier cu toate apucăturile feudalului mândru și crud, prin Nadina sau Gogu Ionescu, el schițează figurile proprietarilor care nici nu prea calcă pe la țară, își dau moșiile pe mâna arendașilor sau vechililor și se interesează doar de veniturile pământurilor lor. Nadina e un astfel de personaj. Desfrănată, cinică, petrecându-și viața într'o veșnică goană după plăceri, pe ea n'o interesează decât banii pe care-i are de primit dela moșie. Pela conac apare doar din când în când, coborînd dintr'o mașină, în compania unei bande sgomotoase de cheflii. Nadina e la fel de indiferentă la suferințele țăranilor. Ea ridică din umeri când oamenii îi cer să le vândă lor moșia cu unele înlesniri. Cucoana îi răspunde disprețuitor lui Petre Petre:

„Crezi că pentru ochii voștri am să-mi risipesc averea? Nu băiete, și nu, oameni buni! Eu vând moșia ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană, altora. Pomană poate să facă statul dacă vrea”.

Chiar dacă în critica îndreptată împotriva moșierimii, Rebreanu manifestă unele sfiieli, unele îngăduințe față de oameni ca Iuga sau feciorul său, neputința ca toate aceste personaje să priceapă ceva din sbaterea mulțimii, din frământările ei, țâșnește la fiecare gest, la fiecare cuvânt spus, ca o expresie obiectivă a relațiilor sociale, a stilului de viață și a convingerilor unei clase întregi.

Rapacitatea și parazitismul moșieresc apar deci reliefate cu mare artă, nu ca particularități psihice ale unor ființe

încălnate spre avaricie și indolență, ci ca rezultatul unui sistem.

Mecanismul lui îl complectează arendașii, Cosma Buruiiană, Platamону, colonelul Ștefănescu și alții. E fixată bine și fără stridențe tendința lor de a urca scara situațiilor sociale. Cu boierul Iuga se poartă plecați, îi măgulesc vanitatea, dar pe ascuns umbă să cumpere moșia Nadinei, ca să devină la rândul lor proprietari. Arendașii nu-și dau chiar aerele boierilor, dar se arată mai aprigi decât aceștia în a scoate șapte piei de pe spinarea pălmașilor. Un dispreț egal față de țărani le dictează toate actele. Pe o părere a arendașului Cosma Buruiiană cum că i-a fost prădată magazia, un sat întreg e schingiuit ca să mărturisească cine e hoțul. Aristide, feciorul lui Platamону, batjocorește fetele oamenilor, iar colonelul Ștefănescu, care-i exploatează fără milă pe țărani, le ține și discursuri moralizatoare.

„V'ați boierit și voi, mă! Vă vine cu strâmbul munca! E mai ușor să stai cu luleaua 'n gură decât să dai cu sapa, cum nu!”

În roman, înfățișarea realistă a diferitelor tipuri de arendași, nestânjeniți în jaful pe care-l practică, de considerente naționale, vădește deasemeni puterea prozatorului de a sfărâma clișeele naționalist-șovine, încetățenite în literatura burgheză la capitolul respectiv.

Rebreanu prinde cu ascuțime împletirea de interese care există între moșierime și burghezie, în ciuda luptei politice dintre liberali și conservatori. În acest sens, tipică e figura avocatului Baloleanu. Politician liberal, el posedă o mică proprietate, dar se declară partizan al expropriării marilor latifundii, bineînțeles cu despăgubiri. Desfășoară o demagogie abilă, învăluită în tirade patriotarde despre „umanitarism” și „democrație”. Când izbucnesc răscoalele, Baloleanu își schimbă însă brusc atitudinea, și, în tirade tot atât de sforăitoare, amintește „interesele superioare ale neamului”.

Numit prefect, conduce sângeroasa reprisune, patronând bătăile, schingiuirile și asasinările în masă. *„Trebuie să ne păstrăm calmul, să ne stăpânim, ofteză-*

el mereu, „întristat și demn”, apoi aruncând un ochi suferitor asupra abuzurilor și samavolnicilor, exclamă cu tonul martirului care a traversat o gravă criză morală: „Înainte, la datorie!”.

E fixată și vestita scenă a „împăcării” din Parlament. Primul ministru, cu glas de „văduvă necăjită”, improvizează pe tema „scumpa noastră țărișoară”, „țărișoara noastră scumpă”. Ca Nae Cațavencu, se întrecușește „ca să-și usuce lacrimile de pe obraji” și ca să ceară „măsuri energice”. Liberali și conservatori se îmbrățișează și se sărută în aplauzele întregii adunări. Cineva observă cu simțul prezivizunii: „Pupăturile astea o să usture teribil spinarea țăranilor”.

O întruchipare concretă și mai ales palpabilă, capătă în roman aparatul represiv al statului burghezo-moșieresc, reprezentat prin forurile sale cele mai autorizate, dela plutonierul de jandarmi Boiangiu până la maiorul Tănăsescu, unul din conducătorii represiunii. Și aici romanierul subliniază trăsăturile comune care definesc funcțiunea acestor slugi ale claselor exploatatoare. Treptele sociale diferite schimbă oarecum formele și conținutul serviciului, dar și pe plutonierul Boiangiu și pe primarul Pravilă ca și pe maior sau pe prefect îi caracterizează o comună slugărnice față de cei mari și o sălbătăcie fără seamăn față de popor. Bocul îl tratează pe primar ca pe un fecior de casă, îl chiamă când poștește la conac, îl ocărăște și-i dă porunci. Când e vorba de reclamația arendașului Cosma Buruiiană, Iuga îi spune lui Pravilă: *„De unde știi să-mi aduci hoții, primare, că altfel pe tine te iau de guler!”* La rândul său, Boiangiu trăiește terorizat mereu de ideea că, așa cum a mai făcut-o, boierul îl va reclama la comandament că e „slab” și „molcuț”. Când aude porunca lui Iuga, sare ca ars și declară „rânjind”: *„Am să fac o anchetă de să mă pomenească satele astea de hoți de codru și pe lumea cealaltă!”* La fel se poartă prefectul Boerescu sau maiorul Tănăsescu, grijulii în primul rând să-i mulțumească pe moșieri. Pentru ținerea în frâu a masselor asuprite, nu e disprețuit niciun mijloc. Prefectul e trimis pe teren „să liniștească spiritele” și rostește înaintea

sătenilor o cuvântare „patriotică“, alcătuită din cele mai hilare locuri comune ale propagandei burgheze.

Boerescu... „își umfla glasul, gesticula, se roșea. În gura lui, cu câțiva dinți de aur și alții falși, vorbele mari, de rigoare în astfel de ocazii, gâlgăiau ca niște bășici goale care pocnesc inutil într'un bălciu unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate... Jongla și acuma cu frazele și cuvintele irezistabile: „opinca e talpa țării“, „munca voastră sfântă“, „țăranul român cuminte și harnic“, „regele și guvernul vă poartă de grijă“, „aveți încredere în cărmătorii țării“, „iubirea patriei“, „interesul țării cere liniște și ordine, fraților“, „românul nu piere“.

Când palavrele lui Boerescu nu mai au efect sunt folosite „metodele“ maiorului Tănăsescu: „Sergent!...Tu!...Da!...Iea șase oameni!...Duceți pe tâlharul ăsta în fundul grădinii!...Acolo să fie împușcat!...Impușcat! Ai înțeles, sergent?;...“

— *Sergent! strigă înșfârșit maiorul. Iea-l și pe ăsta... În fundul grădinii!...Impușcat!...Repede, repede!...*

Dela Boiangiu la Tănăsescu, în comportarea tuturor acestor instrumente ale sălbăteciei și injustiției, ura față de popor se unește cu o spaimă grozavă. Licărește undeva în fundul conștiinței celor care bat, omoară, schingiuesc și ipoteza prăbușirii întregului eșafod al „ordinei burgheze“. Cândul că s'ar găsi singuri, dezarmați în fața mulțimii deslănțuite, îi aduce la un paroxism al fricii și le dictează acțiunile disperate.

În fața răsculaților, prefectul, procurorul și comandantul trupelor își pierd cumpătul, se acuză reciproc. Maiorul scos din sărite dă ordin trompetului să sune neîncetat atacul, spre a-și alunga gândurile și a-și reface curajul.

Dacă prezentând lumea exploataților, romancierul se arată câteodată stânjenit și chiar lipsit de o oarecare eficiență în individualizări mai nuanțate de caractere, zugrăvind masele de țărani răsvăriți, el se dovedește un artist excepțional, înzestrat cu forța de a reconstitui clocotul și mișcarea mulțimilor, atât de viu, atât de adevărat, încât pe acest plan nu cunoaște egal în literatura noastră.

Rebreanu urmărește la început zbuciumul, șovăiala oamenilor, apoi creșterea treptată a îndârjirii și mâniei lor. Sunt redată cu un deosebit talent mișcările, sentimentele și gândurile colective. Iată cum se conturează dintr'odată reacțiunea masei, când prefectul Boerescu le vorbește țăranilor adunați în curtea primăriei: „Ultimele cuvinte stârniră un sgomot nehotărît. Din diferite părți ale mulțimii se porniră glasuri:

— *Nu putem, cucoane!...N'avem pământ!...Pe ce să muncim?... și ceva mai târziu;*

„Din șovăirea tăcerii următoare numai peste câteva clipe se desprinsese, ca un suspin al tuturor, cuvântul plângăreț și umil al lui Ignat Cercel, aflat în primele rânduri.

— *Decât așa trai, tot mai bună o fi moartea!*

Glasul lui încurajă altele, când ici când colo:

— *Mai bine omoriți-ne, să scăpați de noi!*

— *Ori că mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!*

— *Barem dacă muncim de ne zdrobim oasele, s'avem cu ce să ne ținem zilele!*

— *Nici așa nu-i drept ca unii să pleznească de prea sătui, iar altora să li se usuce mâțele de nemâncare!*

Se vede din acest fragment cum gândul lui Cercel se transmite, se amplifică, își desvăluie prin vocea fiecăruia conținutul colectiv.

Tot așa, urecheala pe care o primește băiatul lui Pavel Tunsu dela șoferul Nadiniei, în atmosfera încărcată a satului, devine prilejul exteriorizării unui sentiment comun de dușmănie față de boieri. Glasurile celor care comentează faptul se completează și se susțin treptat.

Dela întrebarea amărită: „Da' dumnealor ce-și mai pun mintea cu coptii?“, la izbucnirea mâniașă, amenințătoare: „Să fi fost copilașul meu, c'apoi le arătam eu!“, și la constatarea rece, sentențioasă a lui Trifon Guju: „Boierii numai de frică știu omenie“, un proces complex, sinuos al revoltei care fierbe în conștiința masei urmărit cu admirabilă siguranță. Sufletul mulțimii învrăjbite prinde viață, se desvăluie în reflecții și gesturi de o mare expresivitate. Oamenii îl îndeamnă pe Pavel să ceară socoteală, resping cu vio-

lență orice sfat împăciuitoare, sar să-l bată pe cârciumar care în discuție „trage” spre ciocoime, se oferă în sfârșit să-l însoțească în grup pe cel vătămat.

Când mașina boierilor, claxonând strident, își face drum printre țărani rânduți pe ambele părți ale drumului, masa a devenit un singur trup, o voință comună, care se transmite în fiecare individ, electrizându-l.

„...Oamenii... priveau cu ochii tulburi și cu fețe întunecate goana automobilului. Numai cârciumarul Busuioc, din pragul lui, scoase căciula cu plecaciunea obișnuită. O mână delicată îi răspunse din mașină cu o fluturare amicală. În acest moment, parcă nu s'ar mai fi putut stăpâni, Petre Petre fășni în mijlocul uliței, în urma mașinii. urlând furios:

— Huo! — Huo!

Din vreo sută de gături izbucni aproape simultan și furtunos același „huo” revoltat, pe când Trifon Guju, apucând o piatră, o svârli după automobilul ce se depărta scărâșind:

— ...Soarele și dumnezeii voștri de tâlhari!“

Romancierul subliniază cum furia mulțimii isvorăște din șirul nesfârșit al necazurilor și asupririlor pe care le îndură exploatații. Fiecare țaran a adunat în suflet adevărate depozite de ură, fiecare are de plătit o socoteală care nu mai așteaptă amânare.

„Să știu că mă taie bucățele și mă aruncă la câini și nu mă las până ce n'oi plăti cui trebuie“, spune cu obidă Nicolac Dragoș, un flăcău din sat. — „Nu, nu, degeaba te superi, că n'ascult nici pe Tatăl din ceruri, așa să știi!“

Deși are la rădăcină un grăunte de adevăr, nu e întemeiat reproșul unora că Rebreanu, dintr'o veche înclinație naturalistă, insistă disproporțional asupra ororilor și cruzimilor. În această izbucnire furioasă a revoltei colective, romancierul ar fi greșit dacă s'ar fi străduit să ascundă momentele inerente de violență.

E vizibil însă că el încearcă și reușește într'o bună măsură să arate cum în toiul răscoalei țărani nu-și pierd omenia, cum ei caută doar să-și reverse o dreaptă mânie. Oamenii invadează grădina lui

Miron Iuga, dar se fereșc să calce straturile de flori. „Ferește, măi creștine — strigă cineva — nu strica iarba că-i păcat de muncă!“

Melinte Heruvimu, cel cu nevasta bolnavă, vine acasă după prădarea conacului dela Amara doar cu un coș de lucruri alese. „Crapă încetinel ușa“, să nu-și trezească femeia și apoi îi pregătește cu un sentiment de intensă bucurie „care-i îmbujora obrajii tăbăciți“ o masă ca'n povești.

Când i se pare că ochii căscați ai moartei îl privesc, se scuză zâmbind:

„Credeam că dormi... Uite ce bunătați! Pentru tine le-am adus toate, că copiii mănâncă orice, numai mâncare să fie, dar tu trebuie să te hrănești cu lucruri mai bune ca să te înzdrăvești, c'ai zăcut destul și ai suferit. Am pus și o găină în oală să-ți fac o ciorbă fierbinte și...“

Constatarea că femeia e moartă îi sădește în suflet o tristețe grea, desnădăjduită

„A murit... Tocmai acum s'a prăpădit și ea, când...“

Baba Ioana, în deslănțuirea generală e preocupată să-și ocrotească găinile:

— „Păsările mamei, păsărele!... Păsărelele mamei, păsărele!... Găinile, în șanțul celălalt, ciuguleau nepăsătoare. Ingrijorată să nu i le omoare, baba nu contenea chemările, uitându-se doar din când în când, din ce în ce mai urît, spre cârciuma de unde venea sgomotul armelor“. Baba e ucisă în timp ce-și exercită pașnicile îndeltniciri, iar moartea ei întărește și mai puternic, prin contrast, neomenia uci-gașilor.

„Fire-ați ai dracului cu focurile voastre să fiți! Păsări, păsări, veniți la mama!“

— Apoi deodată se răsuci pe loc mânioasă, bombănind. — „Fire-ați ai dra...!“ — și se prăbuși svârcolindu-se și mușcându-și doar buzele fără glas“.

În „Răscoala“ sunt desenate cu veridicitate și precizie diferite chipuri de țărani, Pantelimon Văduva, flăcăul desghetat care trebuia să plece la oaste, Chirițoiu „cu plete crescute până pe umeri și cărunt ca un fuior de cânepă melițată“, Ignat Cercel omul amărît de nevoi și de cicăleala nevastă-sii, baba Ioana, și alții.

Cu toată învolburarea de ape a răscoalei, care mișcă satul, împingându-l pe un unic

făgaș, nu sunt neglijate nici ciocnirile de interese divergente, dictate de neomogenitatea mesei țărănești.

Oamenii ca Marin Stan, ca Toader Strâmbu, ca Petre Petre sau Trifon Guju sunt „săraci ca degetul”. Nevoia i-a făcut mai aprigi, mai colțoși. Ei vorbesc puțin, dar în cuvintele lor strigă mizeria și suferința.

„Să punem noi mâna pe pământ și pe urmă nici Dumnezeu nu ni-l mai ia”, spune încruntat Marin Stan.

Alții ca Luca Talabă, ca Illoasa, ca primarul Pravilă, ca Busuioc cârciumarul, sunt țărani înstăriți, chiaburi, se urnesc greu, caută să se puie bine și cu satul și cu boierul.

„Apoi dacă lumea s'o apuca de blestemății, Filip n'are să se mai amestece” hotărăște nevasta lui Filip auzind că e vorba de izgonirea boierilor și adaugă: „El e om cu casă grea și nu poate să se ia după cei desmățați, care n'așteaptă decât să strice și să prade, cum ne-au furat și nouă carnea astă iarnă”.

Iar Filip „bucuros de energia soției sale”, murmură „greoiu”.

— „S'a stricat lumea și s'a înrăit cum nu se mai poate”... Primarul se străduiește din răpputeri să liniștească oamenii. Cârciumarul se ține și el deoparte, dar când țăranii îi cer răspicat să meargă cu ei la curte, răspunde „înfricoșat”:

— „Iaca viu, măi frate Trifane!... se poate să lipsesc eu când e tot satul?”

În momentele de încordare cei avuți dispar, dar reapar după izgonirea moșierilor, la împărțeală, încercând să-și ia partea leului.

Fapt curios, romanul portretizând foarte exact și cu multă pătrundere figuri diverse de țărani, fixând reacțiunile lor tipice, reușește să creieze imaginea masei, dar nu izbutește să reliefeze din rândurile ei un tip reprezentativ, o personalitate puternică, bine conturată. Petre Petre, singurul țaran asupra căruia se concentrează mai mult atenția romancierului, rămâne un om indecis, mișcat îndeosebi de câteva porniri instinctuale. El e când elementul cel mai combativ din sat, când cel care încearcă să potolească furia mulțimii.

O obsesie erotică, introdusă artificial în conștiința eroului, îi complică inutil existența. Este evident că în cazul lui Petre Petre, intențiile romancierului au fost trădate și eșecul ilustrează slăbiciunea principală a romanului. Ea își are rădăcinile în însăși viziunea limitată a scriitorului care nu descifrează semnificația răscoalii ca experiență istorică în lupta poporului pentru o viață mai bună. În încheierea cărții nu apare distinctă ideea care a încolțit în conștiința celor mai înaintate elemente din masa țărănimii: nu mai e de așteptat nimic dela clasele exploatare, dela făgăduielile lor de a rezolva vreodată „problema țărănească”; drepturile trebuiesc cucerite prin luptă. Ultimele pagini ale romanului aduc doar un fel de speranță vagă într-o dreptate care trebuie neapărat să vină, cândva:

„N'a sosit încă ceasul dreptății, cucoane Grigoriță, — spune Lupu Chirițoiu. — dar trebuie să sosească odată și odată, că lume fără dreptate nu se poate!”

Ori tocmai pentru că nu urmărește creșterea conștiinței de clasă a elementelor celor mai avansate din masa răsculaților, prozatorul nu e în stare să descopere individualități puternice de țărani și nici să le reliefeze cu vigoare.

Ca și „Ion”, ca și alte lucrări ale lui Rebreanu, „Răscoala” e un model de creație epică solid construită, cu episoadele riguros înlănțuite de-a lungul unei intrigii bine încheiate. Acțiunea se desfășoară concomitent în mai multe medii sociale, dar aceasta se face firesc, în cadrul unui subiect simplu și clar, care datorită prezenței lui Herdelea își păstrează o strânsă unitate. În fond „Răscoala” e romanul evenimentelor care au însângerat istoria țării, dar și al unei crize în formația morală a lui Titu. Adolescentul cu visuri romantice, agitat de ideea națională ia contact cu tragedia socială a neamului. În câteva gesturi generoase, dar ineficace, se consumă și capacitățile dăruite acestui intelectual, care în finalul romanului iese din marea experiență a vieții lui resemnat, redus la numitorul comun, dispus să-și înceapă existența stearsă și poltrună, descrisă mai târziu în „Gorila”. Urmărind diferitele întâmplări

din viața eroului său, alegând aspectele cele mai semnificative ale realităților cu care acesta ia contact, Rebreanu reconstitue creșterea treptată a furtunii, fără a tulbura nicio clipă firul istorisirii. Episoadele se desfășoară într'un ritm strâns legat de succesiunea reală, istorică, a evenimentelor, prozatorul îngroșând, printr'o savantă dozare a duratei diferitelor momente, ecoul lor în conștiința oamenilor.

Astfel narațiunea curge la început lent, apoi din ce în ce mai repede, pe măsură ce Herdelea ia cunoștință mereu de alte realități amenințătoare. Diferite aspecte, durează numai o clipă, dar, ca o străfulgerare, sugerează încordarea dureroasă care plutește în sat. Parcă ceva se coace și trebuie să izbucnească curând. Un țăran își ascute coasa.

— „Bați coasa, Trifane, ori...?” întreabă Leonte fără mirare.

— „O bat să fie bătută,” zise Trifan fără a ridica capul.

— „Mi se pare că vrei să cosești înainte de a semăna?”

— „Apoi dacă trebuie! De!”

Viața își urmează cursul zilnic mai departe. Dar în toate există o înfrigurare neobișnuită. Telefonul sbârâie la postul de jandarmi Amara. Plutonierul Boianțiu se ceartă cu nevastă-sa. Alt țăran, Marin Stan, „cu o închipuire de biciu în mână, scoate carul în bătătură și-și ocărăște boii: — „Firea-ți ai dracului de zăpăciți! Unde vă duceți... Hooo! Ia seama, am să-ți dau bătaie!... Ho!... Ce, nu ți-e bine? Te-ai boierit? Ei!... apoi stai să-ți dau eu!” — Și îi plesni cu codiriștea biciului peste bot, întâi pe unul apoi pe celălalt, scrâșnind: — „Să nu fi boier, că te-a luat dracu.”

La un moment dat, asemenea episoade care cheamă parcă o deslănțuire generală inevitabilă, se acumulează mereu.

Dar narațiunea nu înaintează, se târâie încetinită, stăruie asupra altor amănunte și o așteptare chinuitoare se așterne în aer peste oameni și peste lucruri. Cititorul capătă sentimentul efectiv că trăiește într'o atmosferă saturată de ură reținută, de încordare, neliniște și spaimă.

Apoi, când însfârșit răscoala izbucnește, istorisirea se desfășoară cu o repeziciune

amețitoare, cuprinzând viețile într'un vâl-mășag uriaș.

În „Răscoala”, ca și în alte lucrări ale lui Rebreanu, accentul principal al narațiunii cade întotdeauna pe desfășurarea faptelor, pe urmărirea mișcării și nu pe descrierea cadrului, a atmosferei sau pe analiza minuțioasă a proceselor sufletești. Bineînțeles că acestea nu lipsesc, dar elementul care joacă rolul definitoriu, chiar și în cazurile respective, rămâne acțiunea.

Scena represiunii, de pildă, este istorisită cu o extremă sobrietate. Sunt consemnate exact mișcărilor: „*In vreme ce țăranii se vânzoleau, coloana de soldați se târa pe șosea ca o uriașă rămă neagră. Raze de soare jucăușe, căzând pe luciul baionetelor înfipte pe arme, se răsfrângeau cu sclipiri speriate în văzduh. În curând se deosebiră rândurile și cei câțiva călăreți și trăsura cu prefectul și procurorul, apoi tunurile trase de câte șase cai încheind trupul apocaliptic ca o coadă turtită cu solzi metalici.*”

Cu cât oastea tăcută se apropia, cu atât gălăgia țărânească se involbura ca un cor sălbatic, amețitor. Grămădirea de oameni se resfira în părți deacurmezișul șoselei, subțindu-se, parcă toți ar fi vrut să vadă mai bine pe vrăjmași și să-i înfrunte.

O comandă aspră răsună în vârful coloanei militare.

Două companii se desfășurară în linie, una în dreapta și alta în stânga șoselei, oprindu-se apoi la o distanță numai de vreo sută de pași de gloatele țărânești. Între ele, pe șosea, apărea trăsura prefectului Baloleanu, escortată de maiorul călare.

— *Calm, domnule maior! Să nu ne pierdem calmul! bolborosi Baloleanu, foarte galben, coborînd, șovăitor din caleașcă, urmat de primul procuror care părea cel, mai liniștit dintre toți...*”

Cum se vede, desfășurarea acțiunii e notată cu precizie: „*țărani*” se „*vânzoleșc*”, „*coloana*” se „*tărăște pe șosea*”: „*gălăgia*” se „*învolburează*”, „*grămădirea*”, se „*resfiră*”, „*în patru părți, se aude comanda*”, „*cele două companii*”, „*trec resfirându-se*”, „*una în dreapta, alta în stânga șoselei*”.

Stările sufletești ale personagiilor sunt sugerate doar printr'o notație sumară. Baloleanu e „*foarte galben*”, coboară „*șovăitor din caleașcă*”, „*bolborosește ceva*”.

Rebreanu știe să caracterizeze în câteva gesturi semnificative, într-o frântură de dialog, bazată tot pe mișcarea dramatică, o întreagă stare sufletească. Aceasta se putea vedea încă din nuvele. Sfiala, teama, obișnuința de a fi ocăriți, tot complexul de sentimente care trăește în sufletul personagiilor nuvelei „Proștii” se definește magistral în momentul când țărani intră în sala de așteptare:

„Zări în stânga uși o bancă, o pipăi cu băgare de seamă, parcă s'ar fi gândit să se așeze sau nu, stătu o clipă la îndoială și înșfârșit se lăsă alături pe lespede de piatră dinaintea pragului. Bătrânul își lăsă sarcina pe bancă și se încolăci și el lângă fecior“.

Acceași artă ajunsă la o mare dezvoltare o regăsim în „Răscoala”. În scena reprimării, așteptarea atârțată a mulțimii, mânia și disperarea ei, se concretizează foarte puternic în gesticulația și sudălmile scrâșnite ale grupului de țărani ieșiți în întâmpinarea trupelor:

Oamenii se mișcă pe loc „ca o apă bătută de un vânt nehotărît”. „Era o legănare într-o parte și într-alta, căreia clocotul de urlete îi împrumuta o înfățișare războinică“.

— „Nu ne trebuie boieri!... Ați venit să ne amorțiți?... Noi nu ne speriem de soldați!... Destul ne-au batjocorit ciocoi!... Huo, huol!... Să nu trageți, fraților!”...

Ca o amenințare a acestei mări, care fierbe și e gata să se năpustească peste mări, Anghelina lui Nistor Mucenicul „fășnește din mulțime cu copilașul cel mic în brațe, cu basmau alunecată pe spate și părul ciufulit“.

„Ajunse până aproape de Baloleanu, sbierând și blestemând cu un glas desperat“.

Spaima ascunsă a călăilor, nervozitatea trădând nesiguranța, se ghicește din fiecare mișcare a maiorului Tănăsescu. Calul lui dansează sub gădilatul pintenilor, își ciulește urechile la mișcările dezordonate ale cravașei. Apoi, dorința de a termina cât mai repede și groaza cumplită că trupa nu va asculta ordinea izbucnesc în comanda furioasă:

— „Trompet, Trompet! răcnă Tănăsescu. Unde umbli, zevzecule?... Aici, lângă mine să stai, înțelegi?“

Și câteva minute mai târziu:

— „Trompet, izbucni maiorul. Dece nu suni, ticălosule? Sună mereu trompet, să audă și domnul prefect că aici nu mai e politică!... Hoții vreau să ne bea sângele, onorate domnule prefect.“

Chiar și caracterizarea realistă a felului cum vorbesc țărani se face la Rebreanu, mai puțin prin particularitățile limbajului cât prin gest, prin ansamblul dramatic al situațiilor.

Semnificativ și în această direcție o sensul multiplu, pe care romancierul știe să-l dea aceluiaș „de...” țărănesc, însemnând în scene diferite o ezitare, ca în codeala lui Filip, o amenințare subînțeleasă ca în dialogul între Trifon Guju și Leonte Orbișor, o sentință sceptico-batjocoritoare ca în concluzia trasă de oameni la sfârșitul scurtului discurs explicativ al colonelului Ștefănescu.

Preocupat să reconstitue cu precizie, mai ales acțiunile și situațiile, stilul lui Rebreanu are o mare putere de obiectivizare și o deosebită sobrietate. Intervenția scriitorului este aproape nesimțită. În citatul anterior care descria întâlnirea între armată și răsculați, stilul nu folosește decât cel mult comparații foarte comune; coloana se târăște ca o „uriasă rămă neagră”, gălăgia se învoldurează ca „un cor sălbatic”. Singurele elemente trădând o participare sentimentală se reduc la ideea sperierii razelor de soare, reflectate în tăișul armelor („razele de soare jucăuse se resfrângeau cu sclipiri speriate în văzduh”) și la sentimentul de amețală comunicat de fierberea și gălăgia crescândă a mulțimii („gălăgia țărănească se învoldura ca un cor sălbatic, ameșitor”).

E de observat însă că de perfect se topește toate aceste notații în ansamblul descrierii, în ideea sugerării lucrului înspăimântător care va urma.

Stilul lui Rebreanu este în general lipsit de o strălucire imediată, deosebită. Prozatorul utilizează un lexic destul de redus, refuzând căutarea expresiei mai pitorești, și revenind uneori chiar în mod supărător asupra câtorva termeni ca „bar-emî”, „a câmpoși”, etc.

S'au alcătuit liste întregi cu construcții improprii în proza romancierului „creierii porniră într-o goană sălbatică”, „sări drept

în picioare ca și când l-ar fi lovit cu un ciomag în moalele capului", ș.a.m.d. („Pădurea spânzuraților")

S'a observat și cât de dificil caracterizează Rebreanu personagiile prin dialog, prin felul lor specific de a vorbi când e vorba de un mediu social aparținând așazisei „lumi bune".

Încă dela apariția lui „Ion" și a „Pădurii spânzuraților", a existat însă în toate aceste critici tendința de a disocia expresia verbală de alura generală a operelor lui Rebreanu, grave și masive momente epice. „Platitudine stilistică", „mediocritate", „ochiu mort și minte somnolentă" a fost diagnosticul diferitelor expertize făcute în numele canoanelor formaliste.

Raportate la nuvele, la „Ion", la „Pădurea Spunzuraților", sau „Răscoala", ele se dovedesc profund injuste.

Simplitatea aproape nudă, transparentă a stilului lui Rebreanu servește în mod excepțional intențiilor artistice ale prozatorului, care urmărește obiectivizarea cât mai puternică a faptelor și existențelor. De aceea, orice amănunt stilistic care ar distra atenția dela dramatismul desfășurării faptelor este dela început înlăturat. Întâmplările sunt notate în fraze cu o construcție extrem de simplă. Rebreanu folosește epitetul și cu sgârcenie comparația, având grije, cum am văzut, să nu-i dea cumva o notă personală. Dacă avem în vedere că majoritatea operelor amintite ținteau să dea imaginea complexă a jocului forțelor mari sociale, care determină la un moment dat existența indivizilor, înțelegem și mai bine de ce acest stil aparent lipsit de personalitate, dând chiar impresia răcelii, sporește considerabil tragismul situațiilor.

Acumularea calmă a evenimentelor mărunte, alese însă cu mare pricepere și atrase într'un șuvoi unic care le leagă, sugerează cursul amplu, tumultuos, al vieții. Prin simplitatea cu care narațiunea ajunge să vorbească pe nesimțite despre temele mari ale existenței omenești, stilul lui Rebreanu câștigă o solemnitate și o poezie gravă, proprie.

Faptul a fost relevat cu multă subtilitate de academicianul G. Călinescu, care observă că „Ion" e un adevărat poem epic,

făcut din cânturi „vădit cadențate în stilul marilor epopei". La fel, în legătură cu întreg textul primului volum din „Răscoala" se face această observație edificatoare:

„*Frazele considerate singure sunt incolore, ca apa de mare ținută în palmă, câteva sute de pagini au tonalitatea neagră-verde și urletul mării*".

„Răscoala" a constituit o impresionantă biruință a realismului în romanul nostru. Tocmai de aceea cartea a avut un puternic răsunet în rândurile masselor și a fost salutăată cu simpatie de scriitorii progresiști ai vremii. În „Cuvântul liber", anul III, nr. 4, 1935 (număr închinat lui Rebreanu cu ocazia împlinirii a 50 a de ani), Alexandru Sahia scria referindu-se în special la „Răscoala":

„*Rebreanu, printre foarte puțini la noi, s'a apropiat de social, de frământările largi și profunde ale țărânimii noastre obidite. Astfel el a putut să imprime tragismul epocii, țipetele clipei pe care o trăim*".

Urarea este însoțită de o chemare la acțiune. Se face apel la conștiința scriitorilor de a se uni în lupta pentru stăvilirea fascismului.

„*Și în fruntea acestor mari acțiuni*, — nota Alex. Sahia, — *l-am dori pe Liviu Reboreanu*".

Dar romancierul, din păcate, n'a răspuns acestui apel, plin de fervoare, ba, mai mult, în anii fascizării țării noastre, sub influența claselor exploatare, el a alunecat din ce în ce mai mult pe o pantă reacționară. Fenomenul caracteristic și pentru alți intelectuali, merită să fie analizat, măcar în treacăt. Chiar în același număr de revistă, Rebreanu făcea o serie de declarații evazive, indicând o vădită dezorientare ideologică. Scriitorul schița o pledoarie în favoarea apolitismului artistic, cu scuza: „*Pe mine ca scriitor nu mă interesează nici statul burghez, nici cel proletar, nici cel țărănesc și concepția mea socială nu se conduce după asemenea precepte*". Această concepție socială se rezuma la formula vagă: „*Puțină dreptate și dreptate pentru toți și în special pentru cei mulți*", dar fereala de a lua o atitudine

hotărâtă se citea mai jos într-o mărturisire tipică pentru individualismul intelectualului mic-burghez: „*Nu mă simt în stare să îndrept lumea și țara*”.

Refuzul de a-și spune limpede părerea în problemele foarte categorice ale vremii avea nevoie de un aliat și în planul activității scriitoricești. Convingerile artistice realiste ale romancierului încep să se clatine. E tot mai puternică tentația de a reduce obiectivitatea și sinceritatea creatorului, elogiata cu ani în urmă, la obiectivismul burghez.

Ca urmare, o recrudescență violentă a naturalismului lovește proza lui Rebreanu care intră de aici înainte într'un complex declin.

Astfel romanul „Jar” (1934), istorie amoroasă, desfășurată în mediul miciei burghezii, se rezumă la o însăilare de platitudini.

Liana Rosmarin, e sedusă și părăsită până la urmă de un aviator. Lucrurile se petrec după calapodul faptului divers, inclusiv sinuciderea eroinei. Analiza, împinsă la minuție, nu are nici o valoare. Ea se rezumă la o acumulare informă de gesturi și ticuri mărunte, neluminate ca altă dată de grija reliefării unor situații tipice. Absolut orice individualizare lipsește și ideia înregistrării stricte doar a faptului celui mai răspândit domină cartea. Autorul nu reușește să urmărească ce se petrece în sufletul fetei, nici să axeze romanul pe raporturile din sânul familiei burgheze. Acest „jar” cuprinde o mare cantitate de cenușe, care vedește influența dezastruoasă a naturalismului asupra operei lui Rebreanu.

Dela „Jar”, Rebreanu trece la „Gorila”, (1938). Aci scriitorul își propune a zugrăvi un tablou al politicianului burghez și al evenimentelor care ilustrează fascizarea țării. Se istorisește în carte asasinarea lui Toma Pahonțu, gazetar și om politic, cunoscut, la început sprijinitor al unei organizații fasciste, mai apoi trădător al ei pentru o dragoste târzie și svăpăiată.

„Gorila” a cărei îmbrățișare monstruoasă sufocă viața socială, ar simboliza politicianismul și Rebreanu vrea să dea impresia că face procesul lui. Critica pornește însă dela cel mai reacționar punct de vedere.

E vorba de a se demonstra, după metoda fascistă, inutilitatea oricăror libertăți obștești și a se pleda teza totalitară, teza dictaturii fasciste. Rebreanu cade el însuși în plasa demagogiei claselor stăpânitoare, care se străduiau să justifice fascismul și să-l prezinte drept o reacțiune a maselor nemulțumite de moravurile partidelor politice.

Confuzionismul ideologic în care se sbătea scriitorul, lucrând la acest roman, se ghicește și din cele câteva mărturii făcute cu privire la geneza lui.

O primă versiune a „Gorilei”, se transformase în „Minunea Minunilor”, schița unui roman fantastic rămas în manuscris¹).

Intr'un stat oarecare e inventat un ser, care slărpește orice înclinație negativă a oamenilor, orice tendință a lor de a dăuna colectivității. Cetățenilor respectivului stat li se injectează serul și în scurtă vreme dispar orice delikte, nu mai există crime, și toți oamenii se supun cu strășnicie legilor. Dar și orice individualitate omească piere, viața devine searbădă, cenușie, de netrăit. Cum aplicarea descoperirii avusese mai întâi un caracter experimental, la sfârșitul celor trei ani statornicii pentru examinarea rezultatelor, descoperitorul însuși își distruge invenția.

Din simpla expunere a acestui proiect de roman, se degajă o concepție amară, deprimantă, asupra omului și a rosturilor lui în societate, o teamă de orice schimbare și o neîncredere în viitor.

Versiunea ultimă a „Gorilei” marchează însă sfârșitul ezitărilor lui Rebreanu, care apucă pe drumul fascismului.

Anumite simpatii mai vechi, formulate odată cu numeroase rezerve, ca simple impresii dintr'o călătorie în Italia fascistă (Metropole, 1931), devin convingeri destinate să-și găsească expresia literară în această nouă carte.

Cu o asemenea pornire din „Gorila” nu putea ieși un roman social, ci o penibilă tentativă de deformare a realității.

¹ Se pare că Rebreanu a mai lucrat la un roman, „Păcală și Tândală”, rămas deosemeni neterminat.

Intr'adevăr, eroii cărții, simpatizați de autor, sunt personaje șterse, ființe abulice, mișcate de forțe supranaturale; cei dușmăniți, caricaturi proaste, șarja nelovind unde trebuie și căutând mereu să ascundă caracterul de clasă al partidelor burgheze. Lipsa de consistență a romanului întărește convingerea că autorul s'a chinuit în zadar să închege faptele, nu în spiritul legăturii lor firești, ci împotriva realității, conform telor nenorocite, pe care-și propune să le apere.

Devenită expresia ideologiei claselor exploatatoare, literatura lui Rebreanu se îndreaptă fără putință de salvare către un naufragiu total.

Aceasta se vede clar în „Amândoi”, roman polițist, tipărit în 1940. Abordarea însăși a genului e reprobabilă pentru mijloacele lui Rebreanu, care acum se supune fără crâcnire modei burgheze. Cartea schițează atmosfera unui târg provincial. Desnodământul surprinzător, după rețeta obișnuită, e obținut printr'o poveste neverosimilă, ascunsă în timpul anchetei și desvăluită în final. Crima o face o servitoare, țărancă tânără, de o frumusețe serafică. Aceste trăsături suave ascund însă un caracter monstruos, stăpânit de instincte bestiale. Naturalismul lui Rebreanu răbufnește din plin. Scriitorul a ajuns să-și disprețuiască vechii eroi și vorbește despre Salomeea cu o compătimire distantă, disprețuitoare, ca despre un monstru ciudat. Romancierul, rupt de popor, îl privește de sus, ca pe o masă compusă din vietăți diforme, învălmășite, stăpânite de impulsuri neînțelese. În general literatura posterioară „Răscoalei” e cenușie, lipsită de viață, de o opacitate descurajantă.

Și în stil, vulgaritatea naturalistă își face drum. Notația se oprește mai ales asupra amănuntului fiziologic, pentru a caracteriza viața sufletească a eroilor.

Când Liana îl vede pe Dandu dansând cu o rivală, „*durerea de cap o răzbi acum deodată, ca un trăznet*”. „*Prin minte îi ful-*

gera în zigzaguri acelaș junghiu”. („Jar”) Reacțiunile lui Spiru Dăniloiu (Amândoi”), la știrea asasinării fratelui său, sunt tot de natură fiziologică.

„*După izbucnirea nervoasă, în vreme ce servitorul vorbea, s'a gândit mereu că a mâncat iar prea mult, cu o somnolență bolnavă în tot corpul, părându-i-se că și respirația s'a îngreuiat*”.

Comparațiile și epitele fug către ceeace e mai urât, mai respingător în viață.

Acelaș Spiru Dăniloiu are fața „*bloncoasă*”, moflăie un zdravăn picior de găscă pe care-l ține în mână; mustățile-i „*stufoase bulgărești*” sunt „*mânjite de grăsime*”; gardul de scânduri la casa lui Ilarie e „*vopsit negru cu păcura cea mai ieftină*”. În locuința unde se produce crima amănuntele mobilierului ca și cele vestimentare sunt extrase dintr'un univers murdar, ciobit, desgustător. Broasca dela ușă are „*arcul rupt*”, pe unul din scaune atârână „*un palton foarte uzat, cu căptușeala ici colo roasă*”. Mortul e încălțat cu „*șoșoni rupți peste niște ghețe vechi*”. În spălătorie zac niște rufe „*mai mult murdare decât spălate*” „*iar cele rămase în albie înghețaseră cu rămășițele de apă murdară*”.

Iată confirmată ideia expusă la începutul prezentării noastre. La capătul acestei nefericite evoluții ideologice, se producea pulverizarea și anularea unuia din cele mai viguroase talente.

După ce se pusese în slujba ideologiei fasciste, Rebreanu murcea în 1944, uitat și hulit. Ca artist, însă, el murise cu mult înainte.

Dar în această experiență întristătoare literatura noastră pierdea un mare creator, pe autorul „Răscoalei”, al lui „Ion” și al „Pădurei Spânzuraților”. Or, dacă ar fi să ne închipuim edificiul romanului românesc, Rebreanu și-a câștigat în ridicarea lui meritele constructorului care a turnat câteva din coloanele de susținere. Trăinicia construcției o verifică în permanență timpul.

DISCUȚII

EUGENIA TUDORICĂ

UNDE SUNT CERCĂTORII LIMBII LITERARE ?

La o întâlnire cu tinerii scriitori sovietici, împărtaşindu-le din bogata sa experiență de artist, Maxim Gorki spunea, accentuând asupra importanței deosebite a limbii operelor literare:

„Elementul primordial al literaturii este limba, unealta ei de bază, care împreună cu faptele și fenomenele vieții constituie materialul literaturii“.

Cei mai mari maeștri ai cuvântului au acordat o atenție deosebită limbii, acestui important mijloc de comunicare a ideilor și sentimentelor și, fără îndoială că și scriitorii noștri, care creiază o literatură nouă pentru popor, acordă atenție limbii în care-și scriu operele.

Dar dacă ar dori cumva vreun cititor de-al nostru să știe *cine și în ce măsură* se ocupă la noi de studierea limbii literaturii noastre de azi, el ar rămâne deadreptul nedumerit și nemulțumit de cele ce ar afla. Fără îndoială că cititorul ar fi îndemnat să se îndrepte către cei care în mod firesc ar trebui să studieze această problemă: lingviștii și criticii noștri literari. Dar după o incursiune prin publicațiile de specialitate, cititorul, obosit de atâta căutare zadarnică, va fi îndemnat pentru o clipă să creadă că a greșit adresa. Apoi va ajunge însfârșit la concluzia că din nicio parte nu s'a acordat atenția cuvenită acestui — încă prea puțin sau chiar necercetat câmp de activitate, care este limba literaturii noastre.

Intr'adevăr, răsfoind revistele de lingvistică ori pe cele de literatură din anii trecuți, căutătorul unor studii asupra limbii operelor literare va vedea că lingviștii au mai publicat totuși uneori articole cu privire la limba scriitorilor noștri. Dar felul în care făceau acest studiu — atunci când îl făceau — dovedea din partea cercetătorilor o foarte îngustă înțelegere a problemei. O astfel de studiere a limbii unui scriitor, făcută independent de conținutul de idei pe care-l redă limba, o întâlnim în articolul lui Al. Andriescu, apărut în „Îașul Nou“ Nr. 5—6 din Oct. 1953, despre „Limba în opera lui Petru Dumitriu“. Autorul, propunându-și să studieze, așa după cum spune, „*activitatea creatoare în domeniul limbii literare a acestui talentat scriitor, cât și faptul care frânează această activitate*“, minimaliza și sărăcea studiul respectiv și făcea o muncă de extragere, înregistrare și catalogare mecanică — mai ales în partea referitoare la fonetică — a faptelor de limbă, de preferință alternanțe consonantice și vocalice (adeseori simple greșeli de tipar), punându-le pe seama scriitorului P. Dumitriu și atrăgea atenția asupra acestor așa zise inconsecvențe sau „*abateri*“ dela normele limbii literare. (Amintim doar faptul că scrierea cuvântului „vâlvătăi“ și cu *ă* și cu *i*, desigur dintr'o greșeală de tipar, forma pentru autor un motiv

de studiu aprofundat). Articole asemănătoare, scrise de pe acelaș punct de vedere greșit al celor care „nu vedeau pădurea din cauza copacilor“ apăreau și în vechea revistă a Institutului de Lingvistică „Cum vorbim“.

Această etapă din studierea limbii literaturii de către lingviști a fost însă acum depășită și un interes mai mare pentru această problemă se vădește la cercetătorii limbii, printr'o serie de articole care au apărut în ultimul timp, dar care din păcate sunt numai teoretice. Dar dacă încerci să afli în ce măsură lingviștii noștri s'au ocupat concret de studierea limbii operelor noastre de azi, aplicând cunoștințele lor în acest domeniu, și care sunt realizările pe care le-au obținut în această privință, în cei patru ani dela apariția lucrării tovarășului Stalin „Cu privire la marxism în lingvistică“, constăți că situația este deadreptul nesatisfăcătoare și nedumerirea îți este întru totul îndreptățită. În ultimele numere ale revistei „Limba Română“ cititorul găsește titluri care-l atrag. Așa este acela al articolului lui Gh. Bulgăr din nr. 2/1953: „M. Sadoveanu și problemele limbii literare“. Dar după citirea lui cititorul nu se lămurește în ce constă frumusețea limbii operelor maestrului Sadoveanu, cum se aștepta, ci află doar care sunt părerile maestrului cu privire la limba literaturii. Un asemenea articol este fără îndoială interesant și util, în măsura în care ne informează despre părerile maestrului Sadoveanu cu privire la limba literară; dar folosul lui ar fi incomparabil mai mare dacă ar aplica în practică, urmărind în opera maestrului Sadoveanu felul cum sunt ilustrate afirmațiile cu caracter teoretic, rezultate din marea sa experiență de scriitor. Constatarea la care ajungi după ce citești revista Institutului de Lingvistică este că lingviștii noștri nu au pornit încă — deși ar fi trebuit s'o facă mai demult — la studiul concret al limbii literaturii noastre, cu toate că nu putem pune la îndoială interesul pe care-l manifestă în această direcție. Ci, așa după cum fac B. Cazacu și Gh. Bulgăr, în articolele apărute în ultimul număr (nr. 4/1953) al revistei „Limba Română“, ei rămân încă la marginea problemei, mulțumindu-se doar să expună teoretic o serie de păreri despre importanța limbii literaturii, fără însă a analiza propriu-zis nici o operă a vreunui scriitor, din punctul de vedere al felului cum e folosită limba în construirea imaginilor literare. În această privință există și începuturi care sunt indicii că revista are în vedere și astfel de studii. Ele se datorează însă nu unor lingviști, ci unor critici și istorici literari. Este vorba despre articolele lui Tudor Vianu despre limba operii lui Bălcescu și I. Vitner despre limba operei lui Caragiale. Aceste articole constituie desigur un bun punct de plecare pentru studierea în mod științific și concret a limbii literaturii noastre. Trebuie spus deasemenea, că ele se referă la limba unor scriitori clasici. Dar rămâne atunci valabilă concluzia că, oricât ai căuta în revista „Limba Română“ — nu vei afla oglindirea în practică a interesului lingviștilor noștri față de limba literaturii noastre actuale.

Cărui fapt se datorează această curioasă atitudine a lingviștilor față de problema limbii literaturii contemporane? Nedescoperind niciun sprijin concret din partea acelor care l-ar putea da, — ca specialiști într'ale limbii — atât cititorul cât și scriitorul, cărora le-ar fi de mare folos îndrumarea unor oameni competenți, ar putea să creadă că părerea lingviștilor despre sarcinile lor în domeniul studierii limbii literare s'ar reduce doar la a se ocupa strict de limbă desprinsă de conținutul pe care ea îl exprimă; cât despre felul în care limba comunică conținutul ideologic, aceasta ar fi o sarcină care ar reveni criticii literare. Din nefericire criticii par a răspunde cu aceeași monedă: ei parcă ar avea o părere similară în ceea ce-i privește și de aceea se mărginesc adesea, la rândul lor, să studieze

strict conținutul ideologic al operei literare, arătându-i însemnătatea nu mai din acest punct de vedere, și lăsând probabil pe seama lingviștilor studiul limbii literare a unei opere.

E adevărat că în critica literară problema limbii literaturii noastre s'a mai pus din când în când, deși cel mai adesea tangențial, mai ales în discutarea unor opere în care această problemă se pune în mod special: romane sau piese de teatru cu subiect din trecutul nostru, sau cărți care foloseau în mod greșit limba (uneori acest lucru era urmărit în traduceri). Majoritatea cronicilor noastre literare au însă o construcție destul de ciudată: după ce analizează conținutul de idei, acțiunea, personagiile, arătând pe multe pagini calitățile și lipsurile în această privință, — în câteva rânduri numai, în mod foarte expeditiv, apar, uneori la sfârșit sau aruncate ici-colo, și câteva considerații vagi, generale, care parcă s'ar referi la limba operei respective și care sună de obicei cam așa: „Bogată în fapte, *scrisă cu nerv*, cartea lui Șt. Andrei desvăluie realele posibilități literare ale tânărului scriitor“ (Contemporanul Nr. 49/232/1953) sau: „Humorul acesta e slujit de *limbajul colorat*, puțin pretențios atunci când situația o cere — al copilului. El completează imaginea eroilor, contribuind la caracterizarea lor vie, atractivă și apropiată copiilor“. („V. Românească“ Nr. 6/1953). Ca să nu mai vorbim de felul cum se facea caracterizarea limbii unui scriitor în vechile teze provizorii — unde, cam în aceeași manieră — din cauză că nu se explicau și nu se argumentau cele afirmate, se putea citi și despre Eminescu și despre Coșbuc sau Creangă, că folosesc o limbă clară, armonioasă, presărată cu regionalisme sau cu expresii populare, etc. Și acest fapt că și faptul că avem atât de puține studii sau articole despre măiestria literară și despre limba scriitorilor noștri, sunt fără îndoială rezultate firești a ceea ce specialiștii respectivi — lingviștii și criticii — au făcut sau, mai bine zis n'au făcut, pentru studierea acestei probleme. Rezultate care ar trebui să pună pe gânduri și mai ales să îndemne la acțiune — atât pe lingviști cât și pe criticii literari — să aplice în practică, la studiul operelor scriitorilor noștri actuali, cunoștințele și învățăturile teoretice despre limba literaturii.

MIHU DRAGOMIR

UN CLASIC PREA PUȚIN CUNOSCUȚ: AL. MACEDONSKI

Critica literară burgheză avea o deosebită predilecție pentru „cazuri“, cu care umplea istoria literaturii. Cu cât un scriitor ataca mai vehement societatea burghezo-moșierească și instituțiile ei, cu atât el era mai susceptibil de a deveni un „caz“. În acest fel erau, dealtfel, prezentați mai toți marii noștri clasici. Cu ajutorul acestei ciudate clasificări se treceau sub tăcere atitudini de protest, opere cu ascuțiș critic, lupta împotriva tezelor retrograde în artă.

Unul dintre cele mai interesante „cazuri“ fabricate la noi de critica și istoria literară burgheză se referă la opera poetului Al. Macedonski, îndepărtată sistematic din atenția publicului printr'o serie de manevre, la baza cărora se găsea cunoscuta acuzație de anti-eminescianism. Desigur, nimeni nu poate nega cruzimea epigramei pe care Macedonski a publicat-o în momentul când cel mai mare poet al nostru lua drumul ospiciului, unde avea să și moară, peste câțiva ani, victimă a regimului pe care-l disprețuia și pe care l-a atacat atât de vehement. Dar nu este mai puțin adevărat că Al. Macedonski, în repetate rânduri, a încercat zadarnic să ofere o explicație. „Cazul“ luase proporții și, mai presus de orice, oficialitatea burgheză, având nevoie de un țap ispășitor pentru tragedia trăită de Eminescu, scotea mereu la iveală nefericita epigramă, supunând, în acest fel, opera lui Macedonski, unei cenzuri necruțătoare.

Au existat atâți pontifi literari care insultaseră mult mai grav, și sistematic, pe Eminescu, fără să aibă de suportat niciun fel de consecințe. „Insemnările zilnice“ ale lui Maiorescu sunt destul de concludente, în această privință. De ce tocmai Macedonski trebuia să plătească atât de greu? Cărțile de școală nu-l pomeneau de fel, la zece ani odată abia se găsea o editură care să-i tipărească un volumaș, în tiraje ridicele. Un public extrem de restrâns îl cunoștea, mai ales ca autor al faimoasei epigrame și ca propagator al simbolismului de care își bătuse joc cu atât succes Caragiale. Astăzi, încă, Macedonski este aproape necunoscut, socotit ca un scriitor decadent (vd. programa analitică a istoriei literaturii române), sau ca un exemplu de creator rupt de popor, cosmopolit (vd. prefața semnată de D. Micu la volumul „Opere“ de G. Coșbuc).

În opera lui Macedonski există într'adevăr o perioadă de alunecare pe pozițiile unei poezii rupte de realitate, „simbolisto-instrumentalistă“.

Dar această perioadă, departe de a fi durat până la sfârșitul vieții poetului, cum se afirmă în ultima programă analitică, a fost depășită de poet și în ansamblul creației sale, rămâne cu totul în minoritate și ca volum, și ca importanță artistică.

Teza leninistă despre existența celor două culturi în sânul societății bazate pe exploatarea omului de către om, ne învață, însă, că forțele reacționare la putere nu încearcă să nimicească decât ceea ce nu le este pe plac, ceea ce nu le servește. Aplicând această învățătură în „cazul” Macedonski, rezultatele nu întârzie să se arate. În colecțiile Academiei, în ziarele și revistele de acum 80 de ani încoace, o operă valoroasă, înmormântată de burghezie, așteaptă să iasă la lumină. Peste 600 poezii, zeci de schițe, nuvele, sute de articole, dovedeau cu prisosință de ce critica oficială burgheză a încercat să-l desființeze ca scriitor pe Macedonski. Maiorescu, sfetnicul regelui, nu putea, desigur, să-i ierte lui Macedonski faptul că era unul dintre *cei mai combativi și consecvenți poeți anti-monarhici din literatura noastră*, reprezentând astfel părerea maselor populare. Critica societății burghezo-moșierești, anti-junimismul, căldura cu care poetul a cântat victoria ostașilor în războiul de independență, — erau tot atâtea motive pentru burghezo-moșierime pentru a se trece la index o operă care-i era incomodă.

Efectele acestui tratament se mai arată până în zilele noastre, după cum arătam mai sus. Faptul că majoritatea operei lui Macedonski zace încă prin publicațiile timpului, i-a făcut și pe criticii și istoricii literari de astăzi să tragă concluzii greșite, socotindu-l pe poet ca un reprezentant al formalismului, în timp ce tendința generală a operei sale este categoric realist-critică. Este, credem, timpul să redăm literaturii un poet deosebit de valoros, sfâșiind vâlul uitării, intenționat aruncat asupra-i de istoricii literari burghezi. Opera lui, în care contradicțiile și chiar greșelile foarte grave nu lipsesc, trebuie studiată în ansamblul ei, nu pe fragmentele pe care ni le prezenta burghezia, voind să treacă în rândul poezilor minori un scriitor clasic de o incontestabilă autenticitate.

Rezervându-ne, pentru prefața ediției de versuri și proză de Al. Macedonski, pe care o pregătim, o serie de analize critice, înfățișăm cititorilor, deocamdată, câteva dintre poeziile care tânjesc, de multe decenii, după lumină. Printre ele se află și poezia „Le Louvre”, reproducă și în ediția în patru volume îngrijită de prof. Tudor Vianu, dar care n'a fost cercetată niciodată, deși este un document deosebit de semnificativ în studierea operei lui Macedonski. Se știe că unul dintre capetele de acuzare care i se aduceau era „înstrăinarea”, faptul că a scris o serie de poezii în limba franceză (Acuzație cel puțin ciudată pentru critica literară burgheză, cosmopolită prin esența ei!). Ce spuneau, însă, aceste poezii, era lăsat deoparte. Credem că „Le Louvre”, scrisă în 1911, adică tocmai în perioada când Macedonski era considerat în plin formalism — prin claritatea concepției și prin tendința nemijlocită a versurilor — va lămuri, cel puțin în parte, și acest aspect.

Le Louvre.

Cet-mur gérait mort le Louvre, et de partout
L'humidité montait en remille sur les pierres,
Et comme en de mousses et des vœux caillottes
Les relents affaiblis se dégageaient de tout.

Le trais n'avait plus en son jeu nul atout,
Les froids avaient fermé pour jamais leurs paupières,
Avec eux s'éteignaient le grand bruit de rapiers
Dangerieuses parfois, insolentes surtout.

Deux empires, en vain, en des camps de vert
Surgissant, vêtus de gloire ou de prestige,
Rien ne peut raviver ce qui tend à finir.

Mais la Commune vint, et se portant aux murs
Le sol trembla, les cieux furent brûlés de tout,
Et la brèche s'ouvrit sur le large air
Alexandre Macabrenko

1911 Paris

LUVRUL

*Mort, zace Luvrul 'nchis în ziduri funerare.
Pe pietre crește-o mazăgă-apoasă, ruginie,
și, ca 'ntr'un cimitir străvechi, ierbos, adie
din orice colț miasme grele, — apăsătoare.*

*Trecutul n'avea'n el vreun sorț să crească'n soare.
Inchis-au regii pleoapa moartă pe vecie,
ducând și larma spadelor în bătălie,
adesea crudă, pururi sfidătoare.*

*În van de-aici, trufaș, imperii se'nălțară
și 'n glorie și aur și-au ȣesut vestmântul.
Nimic nu mai re'nvie ce-i sortit să piară...*

*Dar a venit Comuna, sguduind pământul,
s'a învăpăiat de torțe cerul, orbitor.
Și-o poartă s'a deschis spre largul viitor.*

In românește de Mihai Dragomir

ODA

LA ȘOARECII DIN ODAIA MEA

*Ci lăsați-mă în pace
Șoarecilor blestemați!
Gura voastră nu mai tace:
Chițâți, săriți, umblați...
Dacă după de mâncare
Prin odaie pribegiți,
Mie, rău, mi se cam pare
Că de geaba osteniți!
Dar de versurile mele
Nu cumva că voi ați dat?
O! Lăsați-le pe ele!
Să le roadeți, e păcat!*

*Că flămânzi sunteți de moarte
Nici de cum nu mă'ndoiesc.
Însă azi astfel de soarte
Cu voi câți nu'mpărtășesc!
Numai cei de la putere
Și cu Domnii Deputați
Își duc traiul în plăcere
De-orice lipsă apărați!
Impunând la sarcini grele
Ei pe toți ne-au speriat
Lăsați versurile mele!
Să le roadeți, e păcat!*

*Când de câțiva ani într'una
Toți poeții câți mai sunt
Unii 'n veci vorbesc cu luna,
Alții 'n stele se avânt
Și când chiar se află unii
Care pana-și înjosesc,*

*Fii ai nopții și-ai minciunii
Ce târându-se trăiesc,
Când pe lângă-atâtea rele
Viciul este onorat —
Lăsați versurile mele!
Să le roadeți, e păcat!*

*La Mitropolie însă
A vă duce de-ați voi,
Adunarea fiind strânsă
Legi destule ați găsi!
Plecați, dar, cu mic cu mare,
Că veți trage bun folos:
Acolo cu 'mbelșugare
Ați avea în veci de ros!
Scăpați țara de legi rele
Nu e timp de ezitat!
Roadeți-le 'n grab' pe ele,
Fără teamă de păcat!*

*Și când prin asemeni fapte
Neamul vă veți nemuri,
Roadeți nasul celor șapte...
Vă las singuri a-i ghici!
Scrierile înjosite
Prăfuiți-le apoi,
Penele cele plătite
Piară astfel de la noi!
Cruțați însă pe acele
Care pentru drept combat...
Lăsați versurile mele!
Să le roadeți, e păcat!*

București, 1875 Decembrie.

(Telegraphulu, anul V, nr. 111.519, Decembrie 1875)

*DOI FRANCI*¹⁾

*Câtă fericire, domni de la putere!
 La subvențiune nu mă așteptam!
 Dar mi-ați acordat-o fără a v'o cere:
 Domnilor miniștri, nu vă cunoșteam!
 Generozitatea voastră este mare
 Și partidul nostru vă va mulțumi
 Că mi-ați dat odae, foc și lumânare
 Și doi franci pe zi!*

*Asta nu e glumă! Suma prețuește!
 Din ortaua voastră mulți mă pismuesc!
 Ei v'aduc tămâie și vă proslăvește
 Și abia o pâine își agonisesc.*

*Punga țării, însă, este foarte mare,
 S'ar cădea mai bine, deci a-i răsplăti!
 Noi le-am da odae, foc și lumânare
 Și trei franci pe zi!*

*Chiar și dumneavoastră, în recunoștință,
 Dacă la putere vom sui și noi,
 O declar aicea, și în conștiință,
 Vă vom da subvenții demne de ciocoi!
 Fără de distincții, și pe fiecare,
 Domnilor miniștri, vă vom mulțumi!
 Vă vom da odae, foc și lumânare
 Și cinci franci pe zi!*

*O excepțiune totuș se va face
 Chiar din punga noastră dacă-ar fi să dăm.
 Trebuie s'o facem ca să se împace
 Personajul cărui vrem s'o destinăm.
 Căci cu cinci franci numai, vornicul cel mare
 Să ferească Domnul, poate a slăbi!
 Deci i-om da odaie, foc și lumânare
 Și opt franci pe zi!*

1875, Martie 24, Văcărești.

(Telegraphulu, anul V, nr. 960, 12 Iulie 1875)

1) D-nii miniștri au găsit de cuviință să-mi taxeze hrana mea pe zi la doi franci! (Nota lui Al. Macedonski).

N. B. Poezia a fost scrisă în timpul când poetul era închis la Văcărești, din cauza atitudinii sale antimonarhice.

AMICULUI MEU A. N.

*Ce-aud? Descurajarea de-acum te cuprinde
 Și vâlul intristării pe fața ta se 'ntinde?
 Disperi de fericirea iubitei noastre țări?
 Amicul meu! Alungă aceste gânduri triste.
 Cum crezi că au să poată despoții să reziste
 Când ei și 'nalță tronul pe sânge și 'mpilări?*

*Poporul este gata ca să se sacrifice:
 Stindardul libertății din nou o să-l ridice!
 Din nou patria noastră ferice va 'nflori!
 Ăst timp de suferință fu numai o 'ncercare,
 Mai mult român'u'n lanțuri să pregete nu are!
 Românul născu liber și liber va muri!*

*Și ziua e aproape!... Această noapte sumbră
 Ne lasă s'o 'ntrevedem prin vâlul său de umbră.
 Curaj! Căci iată 'n fine că zorile apar!
 Ce dulce e lumina ce 'ncepe să pătrundă!
 De dânsa, despotismul silit e să se-ascundă,
 Căci sacra libertate renaște mândră iar!*

*Speranță, dar, amice! Speranță și 'nainte!
 Cu-amicii tăi dă-ți mâna, și-amicii tăi cu-ai lor!
 Unirea face-o țară și mare și putinte,
 Unirea întărește și cel mai slab popor!*

(Ziarul „Oltul“, anul III, nr. 17, 20 Mai 1875)

PIESA MĂRIEI-SALE

*Măria-Sa Doamna a compus o piesă,
 Că e comedie este precum știu.
 Lucrul este, însă, Nobila Prințesă
 Că 'ntre autoare pot ca s'o înscriu.
 Un Prost are 'n piesă rol mai însemnat:
 Cine o să joace pe prostu 'n Palat?
 Ca s'aplaudeze țara se gătește,*

*Publicul așteaptă plin de interes,
 Și nici Tararaua nu se îndoiește
 C'o să dobândească meritat succes.*

*Când cu tragedia ȃara s'a dedat
E succes sǎ fie rǎsul ȳn Palat!*

*Se zice cǎ piesa e o comedie
Dintre cele care de Stat se numesc:
Vezi ȳn ea miniștri jucȃnd pe frȃnghie,
Pe cȃnd Suveranii pe tron aromesc.
Vezi ȳn ea — se zice — trenul surupat,
Și niște ruine care-au fost Palat!*

*In actul din urmȃ, drept apoteozȃ,
Pe cȃnd strȃlucește focul cel bengal,
Pe cȃnd autoarea c'o mȃreașȃ pozȃ
Așteaptȃ succesul cel mai triumfal,
Vezi ȳn fund o moarȃ ce-arde ȳnflȃcȃrat,
Cu șoareci ȳntr'ȃnșȃ, cu tren și Palat!*

(Revista „Tarara“ anul I, nr. 13. 30 Martie 1880)

NOAPTEA

*Vodȃ ȳn Palatu-i doarme și viseazȃ:
Roșii pe afarȃ beau și chiuesc;
Mareșalul curȃii banii stȃ de-așeazȃ
Ai acelor care beau, dorm și domnesc.
Numai sȃrȃcimea n'are nici o pace.
Dar cocoșul cȃntȃ... Ziuȃ se va face!*

*Lumea noastrȃ ȳnsȃ fiindcȃ e mare,
La Berlin stȃ Bismarck lȃngȃ un birou,
Neputȃnd sȃ doarmȃ, cȃci ȳn cuget are
Sȃ ne pregȃteascȃ un gheșeft mai nou:
Ale noastre mine nu i-ar cam displace.
Și e ȳncȃ noapte... Ziua nu se face!*

*Dacȃ ne-am ȳntoarce iar ȳn capitalȃ,
Chiar pe Rusetache l-am gȃsi deștept,
Și cu cȃtȃtura lui cea ȳnfernalȃ
Stȃnd lȃngȃ o masȃ, ȳn picioare, drept.
Pentru biata țȃrȃ nu mai este pace:
Brȃtianu-alȃturi plan rȃzboinic face.*

*Cine însă-acuma în Palat strănută?
După strănutare e Măria-Sa...
A răcit se vede... Țara e pierdută...
Țara e pierdută dacă ne-ar lăsa...
Vodă a fost mare și războaie face.
Dar ar face bine să ne cam dea pace!*

(Revisa „Tarara“, anul I, nr. 3, 20 Februarie 1880)

Notă. Unele din aceste poezii au fost publicate de Macedonski de mai multe ori, în diferite publicații. Dăm primele versiuni aflate de noi până acum în colecțiile bibliotecii Academiei R.P.R.

Ortografia a fost modernizată.

TEORIE ȘI CRITICĂ

CEZAR PETRESCU

ANATOLE FRANCE

Se apropie împlinirea unui veac și zece ani, de când la 1844, pe cheiul Senei, în inima Parisului și în mijlocul cărților s'a născut Anatole France, fiul librarului Francois Thibaut, zis France prin prescurtare de nume.

Fiu de librar, născut și crescut în mijlocul cărților...

Aceasta ar ajunge pentru a defini origina formației sale omenești și scriitoricești, din vârsta copilăriei.

Intr'adevăr, cărțile i-au modelat încă de pe-atunci, în pasta moale și docilă a copilului discret, cuminte și sensibil, conturul umanistului de mai târziu. Prin cărți înainte de toate, prin gravurile și imaginile vechilor infolii, a luat primul contact cu universul, cu realitatea și cu viața, cu diversitatea și cu poezia lor, transfigurate de emoția artistică a desenatorilor din alte veacuri. Prin gravurile bibliilor cu scoarte de pergament patinate de mâinile altor generații de mult dispărute, prin ilustrațiile colorate ale poveștilor lui Perrault și ale fabulelor lui La Fontaine, încă înainte de a fi învățat să silabisească literele, a învățat să vadă și să perceapă cu antene deosebit de fine frumusețea și miracolele naturii din acel ostrov de pe alt tărâm numit „Grădina Plantelor“, unde copilul surelor ziduri citadine păresea îndeobște pe nisip cercul și uneltele jocurilor copilărești, pentru a contempla arborii fantastici de sub cerul altor continente și fantasticele animale din arca lui Noe captive după gratii de fier, așa cum avea să aducă apoi mărturie de nenu-

mărate ori în fermecătoarele-i volume de amintiri.

Prin cărți, tot prin cărți, la vârsta lecturilor studioase, avea să-și descopere și să-și cultive treptat înclinările pentru elenism, pentru cercetările istorice și arheologice, pentru clasicism, pentru controversele filosofice și teologice ale antichității și evului mediu, pentru enciclopediștii veacului al XVIII-lea, pentru eterna luptă dintre nou și vechi, dintre ceea ce se naște și ceea ce moare.

Și când i-a venit vremea să scrie și el cărți la rândul său, iarăși din cărți, tot din cărți, din nemuritoarele opere ale veacurilor, își disciplina claritatea gândirii și a artei de a-și exprima gândul cu o simplitate transparentă, în cuvintele cele mai proprii și mai sugestive, în fraze de-o incomparabilă puritate care părea cu atât mai firească și mai spontană, cu cât era rezultatul unei mai îndelungi și mai laborioase strădanii pentru a înlătura zgura stilului, ornamentele inutile, floricelele de ipsos poleit și opac.

Vremea aceasta a încumetării să scrie și el cărți la rândul său, i-a venit însă lui Anatole France cu o întârziere prea puțin obișnuită în istoria literaturii.

Fiul librarului se consacră deocamdată numai vocației de pasionat cititor.

Din librăria părintească, după terminarea studiilor, s'a strămutat în chipul cel mai natural tot printre alte cărți scrise de alții, mulțumindu-se cu o mod estă funcție de bibliotecar.

Pentru orice tânăr cu tumultuoasa puls-

ație a sângelui fierbinte în artere, un cavou.

Pentru el, paradisul pe pământ.

Liniște. Arari cercetători de ediții princeps și de tomuri obscure pășind în vârful picioarelor, vorbind în șoaptă, întorcând foile încet, fără foșnet, ca să nu turbure tăcerea. Arari maniaci transcriind misterios fișe cu mîgală, pentru misterioase scopuri: tratate de alchimie, piatra filosofală, spiritism, perpetuum mobile. Câteodată un naufragiat al mărețelor ambiții literare din adolescență, intrând sgribulit și hirsut de frigul ori ploaia străzii, căutând locul cel mai apropiat de sobă, pentru a moțai toropit de efluviiile căldurii în fața unei pagini pe care a uitat s'o mai întoarcă.

Zidurile groase, căptușite cu masive rafturi de volume în legăturile lor de piele, numerotate pe secții și specializări, îi despărteau pe toți de trepidația mulțimii și a vieții de-afară, de vaierul și de chiotul Parisului, stingând și cele mai străpungătoare ecouri. Toate erau departe, înăbușite, ireale.

Junele bibliotecar întindea mâna spre un raft, alegea un volum, îl deschidea; iar ceasurile se scurgeau fără să bage de seamă când. A doua zi alt volum, din alt raft.

În toată biblioteca, el era cel mai sârguincios și fidel cititor.

Așa au trecut zile și ani.

Poate îl oprea să se aventureze în alaiul debuturilor gălăgioase și nerăbdătoare o sfială înăscută. Poate îl oprea acea pretinsă lene de „consumator“, nu de „producător literar“, pe care n'a conținut să dea vina toată viața cu o ironică și iertătoare compătimire de sine, chiar după ce lista volumelor tipărite, peste treizeci la număr, îl desmințeau categoric. Mai cert e că îl oprea îndeosebi o severă conștiință de creator, altoită pe temperamentul său de combustione lentă și deghizată sub o mască de flegmatică expectativă, așteptând să ajungă stăpân pe toată plenitudinea mijloacelor sale artistice.

Să nu uităm că epoca aceasta coincidea cu a ultimilor parnasieni și că spre dânsii se simțea atras. După cum nu se cuvine uitat și că aproape mai toți parnasienii au

fost bibliotecari, îndepărtați de viața prin cărți și tot prin cărți apropiați de cultul umanismului, de cultul artei sobre și disciplinate, ca o reacție împotriva boemei, dezordinei, emfazei și facondei romantice.

Severa autocritică a lui Anatole France, s'a dovedit justificată întru totul. Tânărul lector și bibliotecar nu pierduse timpul.

Plătind tributul parnasienilor cu o plachetă de poezii și cu o dramă în versuri *Noaptele Corintiene* tipărite în 1876; după un volum puțin cunoscut și citit, deși de-o vivacitate nealterată până în ziua de azi, cuprinzând nuvelele *Jocaste* și *Pisica srijită*; primul său roman care totuși nu e un roman, *Crima lui Silvestru Bonnard* apărut în 1881 și prima sa carte de amintiri, care totuși nu e propriu zis o carte de amintiri, fiindcă le atribuie indirect unui personaj fictiv, *Cartea amicului meu*, apărută în 1885 — amândouă îl pun în rândul celor mai de vază autori contemporani. În patru ani aceste două cărți îl fac celebru în Franța și peste hotare; iar după cincisprezece ani e ales membru al Academiei Franceze și figurează în toate enciclopediile epocii printre cele mai indiscutabile glorii ale literaturii europene de la finele veacului trecut și dela începutul veacului nostru.

Chiar dela acest prim roman care nu e un roman, *Crima lui Silvestru Bonnard*, și chiar dela această primă carte de amintiri care nu e o carte de amintiri, *Cartea amicului meu*, nimeni nu i-a contestat vreodată măiestria incomparabilă a scriului, maturitatea gândirii, profundul umanism capitonat cu toate subtilitățile studiului aforistic. Și nimeni n'a tăgăduit apoi că această măiestrie s'a menținut și s'a mai desăvârșit încă, operă cu operă, până la venerabila vârstă de optzeci de ani.

Dar...

Căci este un dar.

Dar recitind astăzi acele două cărți de o perfecție desăvârșită a artei literare, scrise la 37 și la 41 ani, nimeni nu poate să nu-și amintească fără voie, câți geniali scriitori ai lumii au fost secești de moarte în floarea tinereții, la vârsta când Anatole France nici nu debutase ori abia își publicase întâile volume, lăsând totuși literaturii

universale sau măcar patriei lor, opere menite să dureze cât va trăi limba popoarelor din mijlocul cărora s'au născut.

Opere cu o înrăurire hotărâtoare asupra epocilor respective și supraviețuind dincolo de limita acelor epoci.

Să enumerăm numai câțiva: Keats și Petőfi, morți la 26 ani; Lermontov, mort la 27 ani; Shelley, la 30 ani; André Chénier la 32 ani; Eminescu al nostru mort spiritualcește la 33 ani și Bălcescu al nostru mort în exil tot la 33 ani; Byron, mort la 36 ani și Pușchin la 38 ani.

Recapitulând operele lor nepieritoare, de-o activă influență asupra contemporanilor și asupra urmașilor, fără voie se impune întrebarea: ce-ar fi rămas oare după Anatole France, dacă ar fi avut și el nefericirea să fie secerat de moarte la vârsta lor? Și ce-ar fi însemnat, ce influență ar fi exercitat asupra contemporanilor și urmașilor, substanța filtrată până la sterilizare a celor două cărți scrise la 37 și la 41 ani?

Evident, Anatole France a contat pe longevitate și n'a dar greș. Dar scriitorii mai sus amintiți, Keats și Petőfi, Lermontov, Shelley, André Chénier, Eminescu și Bălcescu, Byron și Pușchin, n'aveau drept și dănsii la longevitate?

Dacă timpul le-ar fi îngăduit și lor să-și maturizeze opera din tinerețe până la anii octogenarului Anatole France; dacă ar fi obținut și ei păsuirea de la moarte să-și scrie cărțile pe care le visau, le proiectau, adesea le și începuseră; — ce amploare nu ar fi atins aceste opere și pe cât de diverse planuri n'ar fi contribuit la o și mai vastă, la o și mai definitivă influență asupra istoriei literare din patria lor și asupra literaturii universale, lărgind, statornicind, multiplicând căile noi pe care abia au apucat să le deschidă creației și creatorilor, cu tinereasca lor temeritate? Greu să ne imaginăm literatura universală fără accentele insuflate de Byron, de Keats, de Shelley, de Pușchin sau Lermontov. Totodată, este cu neputință să ne imaginăm literatura rusă fără opera lui Pușchin și Lermontov, care au fecundat creația unui veac întreg și au indicat urmașilor elementele de bază, călăuzitoare, pentru a se identifica atât de indisolubil cu suflul

poporului lor și pentru a cuceri în câteva decenii loc de întâietate în literatura universală, printr'un fenomen fără precedent în analele tuturor literaturilor.

Toți criticii și istoriografuli literari din Franța, indiferent de școli și curente, recunosc în unanimitate că opera lui André Chénier a reînnoit fundamental poezia franceză, chiar și *Noaptele Corintiene* ale lui Anatole France se resimt de această influență —, deși la moartea poetului, în 1794, era în întregime o operă încă inedită. Acelaș rol revine operii lui Petőfi în poezia maghiară. Iar fără Eminescu, ce-ar fi însemnat oare poezia noastră și cât ar mai fi dibuit încă în căutarea unui glas propriu?

Nici literatura franceză, nici literatura universală nu s'ar fi simțit însă întru nimic mai săracă fără placheta de poezii și fără *Noaptele Corintiene* ale lui Anatole France, cu toată perfecția lor marmoreană; chiar și fără *Crima lui Silvestru Bonnard* sau fără volumul de amintiri, *Cartea amicului meu*. Ele reprezintă o dată în etapele de formație ale unui scriitor și nimic mai mult. Nu reprezintă o dată în istoria literaturii franceze ori a literaturii universale.

N'au o deosebită semnificație în sine.

Semnificația lor e doar în funcție de evoluția ulterioară a autorului.

Bănuiesc replica oarecum contrariată, dacă nu cumva deadreptul scandalizată de pe buzele unor anumiți lectori.

— Dă-ne voie! Cum adică?... E o judecată injustă și o regretabilă confuzie la mijloc! Există scriitori meteorici, care se dispensează de longevitate. Flacăra lor arde, luminează și se stinge în scurt circuit. Se stinge repede, dar poate nu înainte de vreme, fiindcă și așa au dat tot ce aveau de dat. Intr'o mare măsură mortalitatea lor se datorește tocmai acestei apariții și dispariții meteorice. După moartea lor fulgerătoare, ce ne dovedește că ar fi avut de spus, mai mult decât au putut spune?

Nu mă împac niciodată cu asemenea concepție romantică — romantică în sensul cel mai estin al cuvântului — asupra scriitorilor cu „destine meteorice“.

Un creator rămâne creator, devorat de flacăra mistuitoare a creației până la sfârșitul vieții, indiferent de povara anilor.

Iar precocitatea nu exclude niciodată opera de maturitate, deplină, rotunjită, pe care o îngăduie privilegiul unei vârste îndelungi de experiențe omenești, de căutări, de lupte, de încercări abandonate și reluate, de erori, de redresări.

Întru a demonstra aceasta, destul să procedăm la o altă recapitulare, oprindu-ne la câteva opere din tinerețe ale câtorva scriitori, care departe de a fi fost hărăziți unui destin meteoric, s'au bucurat de privilegiul unei longevități mai mult sau mai puțin relative. Victor Hugo, alt octogenar, a scris *Odele* care l-au făcut celebru la 20 ani; *Han D'Islande* la 21 ani, *Bug-Jargal* la 24 ani; *Cromwell* la 25 ani, memorabilul său *Hernani*, cu memorabila bătălie și victorie a teatrului romantic, la 28 ani; *Notre Dame de Paris*, la 29 ani, fără a mai înșira volumele de versuri apărute între timp. Celălalt octogenar, Lev Tolstoi, a tipărit *Amințirile sale* la 24 ani și în anii imediat următori, *Cazacii* și *Amințirile din Sevastopol*. Octogenarul Goethe a tipărit *Suferințele tânărului Werther* la 25 ani, *Prometeu* la aceeași vârstă, pe lângă versurile apărute mult mai de vreme. Racine a scris *Andromaca* la 26 ani; *Britannicus* la 28 ani; *Berenice* la 29 ani. Chateaubriand, încă un octogenar, a tipărit *Atala* care a făcut epocă, la 33 ani. Aproape octogenarul Corneille a scris *Cidul* la 30 ani; *Horace* și *Cinna* la 32 ani; *Polyeucte* la 34 ani. Musset și-a tipărit primul volum de versuri — și ce versuri! — la 20 ani; *Namouna* la 22 ani; *Capriciile Mariane* la 23 ani; *Lorenzaccio* la 24 ani; faimoasele *Confesiuni ale unui fiu al secolului* la 26 ani. Schiller a scris *Hoții* la 22 ani; *Conjurația lui Fiesco* la 23 ani; *Intrigă și iubire* la 25 ani. Gogol și-a tipărit cele două volume din *Serile în sat la Dicanca* la 22 ani; volumul de povestiri *Mirgorod*, care cuprinde între altele și celebrul *Taras Bulba* la 26 ani; *Revizorul* său a fost jucat și s'a tipărit la 27 ani; faimoasa nuvelă *Mantaua*, care a avut o influență atât de covârșitoare asupra literaturii clasice ruse, a fost concepută la 1834, când abia împlinise 25 ani, deși a fost tipărită în formă definitivă, mai târziu, pare-mi-se la vârsta de 33 ani. Majoritatea pieselor lui Shakespeare, născut

la 1564, s'au jucat între 1596 și 1601, adică între vârsta de 32 și 37 ani, după ce prima lui tragedie *Romeo și Julieta*, împreună cu primele comedii și cu dramele istorice *Ricard al III-lea* și *Ricard al II-lea* se jucaseră când abia împlinise 27 ani. Dickens și-a tipărit primul roman cu atât de mare ecou în rândurile cititorilor, *Mr. Pickwick*, la 24 ani; *Oliver Twist* la 25 ani; *Nicolas Nickleby* la 26 ani, ș. a. m. d. Turgheniev și-a tipărit *Povestirile vânătoarești* între 29 și 34 ani; *Rudin* la 38 ani. Dostoievski a scris *Sărmanii oameni* la 24 ani; primul volum al romanului *Pe Donul liniștit* de Mihail Șolohov s'a tipărit când autorul avea 23 ani, al doilea la 24 ani, al treilea la 28 ani și al patrulea la 35 ani — cu o întrerupere și o întârziere datorită numai faptului că între timp Șolohov lucrase și tipărise romanul *Pământ desțelenit*, apărut la 27 ani. Iar marele nostru povestitor și romancier Mihail Sadoveanu scrisese măcar treizeci de volume la vârsta când debuta Anatole France ca prozator.

Deci nu mai poate fi vorba de scriitori *meteorici*.

Ci de scriitori cu o îndelungă, variată și adesea mereu primenită creație literară, care n'au desmințit operele cu răsunet din tinerețe, fiindcă seva lor creatoare n'a secăt și nu s'a sleit pe măsură ce treceau anii. Dimpotrivă. În afară de Musset și de Gogol, morți dealtfel la o vârstă departe de a longevității și cu forțele creatoare măcinate din pricini patologice, niciunul nu s'a supraviețuit împotmolindu-se în creații fumegoase și inferioare celor din anii debuturilor tinerești; ori repetându-se; reluând mereu aceleași teme din junețe ca să le uzeze până la banalizare. Toți au evoluat, au crescut, s'au maturizat, maturizându-și în același timp și cugetarea, maturizându-și paralel și arta literară, mijloacele de expresie artistică a acestei cugetări din ce în ce mai apropiate de perfecție.

Cazul lui Anatole France, fenomenul Anatole France e altul.

Și e tipic formației livrești, exclusiv între cărți și prin cărți, departe de viață, despărțit de viață, prin rafturile biblio-

tecii, până ce l-a scos din acest impas *afacerea Dreyfus* și aderarea sa la lupta partidului socialist din Franța, regenerând concomitent omul și opera, transformând umanismul său inactiv, sceptic, ironic, epicurian, într'un umanism militant.

Cum asemenea cotitură a vieții și a operei sale s'a petrecut mai târziu, să-i urmărim deocamdată cronologic viața și opera până la această dată hotărâtoare.

Consacrându-se exclusiv cărților, operelor scrise de alții și acum operelor literare scrise de el, datorită naturii sale de combustione lentă, a dat la lumină o serie de volume, de povestiri, nuvele și romane, în care sistematic se refugia din prezent și de la actualitate, îndărăt, în timp, în alte veacuri, de la epocile antichității romane și cline, palestiniene sau egiptiene până la cele mai apropiate, moderne, dar nu contemporane. Încă nu contemporane, adică cel mult până în veacul al XVIII-lea. Elev și admirator al lui Renan ca și al lui Voltaire, elev al parnasienilor, după ce-și însușise de la toți claritatea stilului, a expresivității, ducându-le la o perfecțiune neatinsă de dânsii, precum n'au mai atins-o de altfel niciunul dintre urmașii săi, Anatole France își căuta isvoarele inspirației și subiectele tot din cărți.

În primul lui roman cu vâlvă, care nu era un roman, în *Crima lui Silvestru Bonnard*, eroul fusese un erudit, un membru al Institutului Franței, cu o existență austeră și letargică, în decorul colbăit al unei biblioteci, printre documentele lui de arhivist paleograf. Lector de cataloge, iscoditor de rarități bibliografice și de documente, plin de naivitățile cele mai copilăroase în fața vieții, trăind între motanul Hamilcar, care-și făcea siesta pe vrafurile de vechi infolii și între femeia bătrână de serviciu, Teresa, care exercita un soi de despotism blajin și protector asupra stăpânului; la aceștia se reducea singurul său contact cu realitatea exterioară și ei erau singurii săi interlocuitori, sau mai exact, singurii ascultători ai monoloagelor sale pline de-o anume erudiție specifică și de-o epicuriană filosofie. De fapt, Anatole France se zgrăvise pe

sine însuși, în Silvestru Bonnard, proiectându-se printr'o ficțiune literară într'un personaj care, în afară de vârsta înaintată, îl reprezintă întru totul, cu toate idealurile și voluptățile sale, pe cât de inofensive, pe atât de inactive și inactuale. Cărți, cărți și iar cărți! Erudiție și iar erudiție! Groază și iar groază de tumultul realității exterioare, de viața cea vie.

Iar în cele patru volume de amintiri din copilărie, literaturizate și romanțate, atribuite altui personaj fictiv, Pierre Nozière, de la primul tom *Cartea amicului meu* apărută înaintea maturității până la *Micul Pierre* (1918) și *Viața în floare* (1921), adică la 74 și la 77 ani, Anatole France evidențiază originea strict livrescă chiar și a celor dintâi impresii de copil. Destul să cităm bunăoară primele pagini ale primului capitol din volumul *Pierre Nozière*, intitulat *Istoria sfântă și Grădina Plantelor*:

„Prima idee pe care am primit-o despre univers mi-a venit de la bătrâna mea biblie cu stampe. Era o perindare de imagini din secolul al XVII-lea, unde Paradisul terestru avea prospețimea abundentă a unui peisagiu olandez. Se vedeau cai brabausoni, iepuri, purceluși, găini, oi cu coada lată. Eva își plimba printre animalele creației frumusețea ei flamandă. Dar erau tezaure pierdute. Mai dragi îmi erau caii“.

„A șaptea foaie (o văd încă) reprezintă arca lui Noe în clipa când se imbarcau perechile de animale. Arca lui Noe era în biblia mea, un soi de lungă caravelă deasupra căreia se înălța un castel de lemn cu un acoperiș în dublă pantă. Ea semăna aidoma cu o arcă a lui Noe care mi se dăduse în dar printre jucăriile de sărbători și care răspândea un miros plăcut de rășină. Și aceasta îmi era cea mai mare dovadă a adevărului din Scripturi... În fiecare seară, sub lampă, frunzăream bătrâna mea biblie, și somnul, acest somn delicios al copilăriei, invincibil ca dorința, îmi transporta în umbrele sale calde, inima încă plină de aceste sacre imagini. Și patriarhii, apostolii, doamnele cu gulerășele de dantelă, își prelungeau în visurile mele viața lor supranaturală... Universul meu nu se întindea pentru mine mult

dincolo de cheiul Malaquais, unde văzusem întâia oară lumina zilei... Ajuns la vârsta de cinci ani, nu explorasem încă prea mult porțiunile din univers situate dincolo de Luvru, pe țărmul drept al Senei... La apus, de asemeni, atinsesem ultimele margini ale Universului... Dar ceeace iubeam și cunoșteam mai bine, erau malurile Senei: bătrâna mea dădăcă mă ducea într'acolo să mă plimbe în fiecare zi. Acolo regăseam arca lui Noe din vechea mea biblie cu stampe. Căci nu mă îndoiam că se află acolo străvechea navă, sub chipul și asemănarea bastimentului din fața bazarului Samaritenei, cu palmierul de unde ieșea miraculos un fum subțire și negru. Aceasta îmi era ușor s'o înțeleg: cum potopul se isprăvisese demult, oamenii făcuseră din arca lui Noe un stabiliment de băi pe Sena. Din partea către levant, vizitasem Grădina Plantelor și urcasem în susul Senei până la podul Austerlitz. Acolo era limita ultimă. Cei mai temerari exploratori ai naturii sfârșesc prin a ajunge la punctul dincolo de care nu mai pot înainta. Îmi era imposibil să merg mai departe de podul Austerlitz. Picioarele mele erau mici și ale dădăcei mele Naneta erau bătrâne; încât, în ciuda curiozității mele și a ei, fiindcă amândoi iubeam aceste încântătoare plimbări, eram întotdeauna siliți să ne oprim pe-o bancă, sub un arbore, cu priveliștea spre pod... În vreme ce, așezată pe bancă, ea se gândea cu duioșie la cine știe ce lucruri obscure și familiare, eu scurram cu lopățica mea la rădăcina copacului, sau mai adesea rămâneam cu ochii pierduți la podul unde pentru mine se sfârșea lumea cunoscută.

„Ce era dincolo? Ca savanții, mă aflam redus la presupuneri. Dar în cugetul meu se prezinta o ipoteză atât de judicioasă, încât o socoteam drept cea mai netăgăduibilă certitudine: dincolo de podul Austerlitz se întindeau minunatele ținuturi ale Bibliei! Se afla pe țărmul drept o colină pe care o recunoșteam fiindcă o văzusem în stampele mele, dominând băile Betsabeei.

„Dincolo, situam Pământul Sfânt și Marea Moartă; gândeam că dacă s'ar putea merge mai departe, am putea întrezări și pe Dumnezeu tatăl în mantia albastră,

cu barba albă fluturată de vânt, și pe Isus, mergând pe ape, și poate, preferatul inimei mele, Iosef, care s'ar putea foarte bine să fie încă în viață căci era foarte tânăr când a fost vândut de frații săi.

„Mai eram încă încredințat foarte, că Grădina Plantelor nu putea fi altceva decât Paradisul terestru, puțin cam îmbătrânit, dar de fapt, nu prea schimbat...”

Sunt amintiri încântătoare — nu e așa? — prin tonul lor încântător de naiv.

Dar amintirile unui viitor erudit. Amintirile unui erudit prin vocație, înainte de a fi învățat alfabetul, povestite cu o naivitate premeditată, savantă, cu o grație artificios și artistic dozată de eruditul și de artistul Anatole France ajuns la plenitudinea mijloacelor sale creatoare.

Lipsește candoarea absolută și directă, brută ca minereul neprelucrat. Candoarea unui copil autentic naiv, redus la simplele sale percepții și emoții, fără subtilitatea ironiilor și a retrospectivelor livești — fie ele sugerate și numai de stampele unei vechi biblii olandeze — fiindcă fiul librarului François Thibaut, născut și crescut între cărți, n'a fost niciodată un asemenea copil copilărește naiv, ignorant și spontan. Indesebi, spontan.

Mai caracteristice sunt încă primele pagini ale primei cărți, din cele patru volume celebre de amintiri lăsate de Anatole France, și anume introducerea primului capitol din *Cartea amicului meu*.

Le cităm, fiindcă pe deoparte nu se va putea spune că ostensec cumva cititorul. Prea magistral sunt scrise! Și pe de altă parte, le cităm, fiindcă în același timp prea desăvârșit ilustrează asemenea precoce artificializare livrescă a unei copilării cu sângele pretimpuriu decolorat și răcit în artere la umbra cărților.

Iată ce scria Anatole France, în această primă versiune a amintirilor sale, chiar în primul capitol intitulat *Sihăstria din Grădina Plantelor*:

„Nu știam să scriu, purtam pantaloni spintecați la spate, mă sclifoseam când dădaca îmi ștergea nasul și eram devorat de pasiunea gloriei. Acesta e adevărul: din vârsta cea mai fragedă, nutream dorința de a mă ilustra fără întârziere și de a dura

în memoria oamenilor. Căutam mijloacele, desfășurând soldații mei de plumb pe masa din sufragerie. Dacă mi-ar fi fost cu puțință, aș fi plecat să cuceresc imortalitatea pe câmpurile de bătaie și aș fi devenit asemeni unuia dintre acei generali pe care îi agitam în micile mele mânuțe și cărora le distribuam norocul armelor pe mușamaua mesei.

„Dar nu se afla în puterile mele să am și eu un cal, o uniformă, un regiment și inamici, toate aceste lucruri esențiale gloriei militare. Iată de ce mă gândeam să ajung un sfânt! Asta cere mai puține preparative fastuoase și aduce mult mai numeroase laude. Mama era pioasă. Pietatea ei — ca și dansa de blândă și serioasă — mă mișca mult. Ea îmi citea adesea „Viețile Sfinților“, pe care le ascultam cu deliciu și care-mi umpleau inima de minunare și de adorație. Știam decum oamenii Domnului își cârmuiau viața ca s'o facă prețioasă și plină de merite. Știam cât de celestă mireasmă răspândesc trandafirii martirajului...”

„Când veni ceasul să plec la plimbare, mi-au pus pălăria pe cap: eu i-am smuls pana, după pilda prea fericitului Lavru, care, când i se dădea o veche cușmă sli-noasă, avea grija s'o tăvălească în noroi, înainte de a pune pe cap. Mama, aflând isprava, ridică din umeri și scoase un suspin. O mâhneam cu adevărat.

„În timpul plimbării țineam ochii în pământ, pentru a nu mă lăsa ispitit de obiecte exterioare, conformându-mă astfel unui precept adesea pomenit în „Viețile Sfinților“.

„Cugetând la penibilele incidente ale acelei zile (mai fuseseră și altele, de aceeași natură. Nota: C. P), fui silit a recunoaște că e foarte greu să practici sfințenia în familie. Am înțeles pentru ce sfinții Antonin și Jerom s'au dus în deșert, printre lei și egipani; și m'am hotărât să mă retrag începând de-a doua zi într-o sihăstrie. Am ales pentru a mă ascunde, labirintul Grădinii Plantelor... Hotărîrea mea ar părea mai puțin stranie, dacă s'ar ști că de îndelungă vreme, Grădina Plantelor era pentru mine un loc sfânt, îndestul de asemănător cu Paradisul terestru, pe care-l vedeam zugrăvit în vechea

mea biblie cu stampe. Dădaca mă ducea acolo adesea și de îndată mă pătrundea un sentiment de sfântă frenezie. Cerul însuși mi se părea mai cucernic și mai pur decât aiurea, și, în norii care treceau deasupra plaselor cu păsări, deasupra cuștii tigrilor, deasupra gropii cu urși și deasupra casei elefantului, întrezăream confuz pe Dumnezeu tatăl, cu barba lui albă și în mantia lui albastră, cu brațul întins pentru a mă binecuvânta împreună cu antilopa și gazela, cu iepurele și porumbelul, și, când mă aflam așezat sub cedrul de Liban, vedeam coborînd deasupra capului meu, printre ramuri, razele pe care părintele etern le lăsa să-i alunece printre degete. Animalele care mâncau din palma mea și mă priveau cu blândețe, îmi aminteau ceea ce mă învățase mama despre Adam și despre fericitele zile ale inocenței dintâi. Toate făpturile creației erau reunite acolo, ca odinioară în nava plutitoare a patriarhului Noe și se reflectau în ochii mei, transfigurate de harul copilăriei... Totul îmi părea limpede, prietenos și bun, fiindcă în candoarea-mi suverană, le aduceam pe toate la idealul meu de copil.”

Hm!... Candoarea suverană? Harul copilăriei inocente? Idealul său de copil?

Ar fi multe de spus despre toate, chiar după accentul ironic și superior indulgent al paginilor mai sus citate, din două volume deosebite și distanțate în timp, însă așa de înrudite și de-un ton atât de constant. Ele ar putea sluji pentru a defini o anume categorie de copii, dintr'o anume clasă, cu o anume predestinație artistică ori scriitoricească.

De altminteri, precum se vede, aceste fermecătoare dar prea literaturizate amintiri din copilărie, l-au obsedat și pe Anatole France toată viața, de vreme ce le-a reluat mereu la epoci atât de îndepărtate în activitatea sa scriitoricească. L-au obsedat, căci prin ele își identifica poate, explicând și lectorilor indirect și fără intenție, origina, specificul întregii sale structurări omenești și scriitoricești, dinainte și chiar după cotitura decisivă, care l-a transformat din eruditul și umanistul pasiv, din spectatorul ironic și dezarmat gen Silvestru Bonnard, din fostul băiețuș Pierre Nozière artificializat de cărți chiar

Înainte de a ști să citească, — în umanistul militant, luptător, din a doua jumătate a vieții și a creației sale literare. Erudit și umanist a rămas însă până la sfârșit; același fiu al librarului Thibaud și același fost bibliotecar. Același fost băiețuș, Pierre Nozière, care luase contact cu universul la vârsta de cinci ani în prealabil prin estampele bibliei și interpretase apoi realitatea îndealveea exclusiv prin aceste estampe.

Numai că umanismul și erudiția din prima parte a vieții, amenințate de aripa morții din pricina celui egocentrism amabil, ironic și indulgent care străbate în toate cărțile sale din această epocă; numai că acest umanism platonice și această erudiție inoperantă, după *afacerea Dreyfus* au fost brusc și salvator galvanizate de problemele imediate, arzătoare ale actualității, silindu-l la o profundă revizuire a conștiinței și scoțându-l dintre rafturile bibliotecii în viața cea vie, în luptele mulțimilor, într-o solidară participare la tot sbuciumul colectiv al poporului său și al patriei sale, al proletariatului din întreaga lume.

Până atunci, activitatea sa creatoare de scriitor, continua fără niciun zor precipitat, răbduriu, pe vechea linie a cărților inspirate din lumea cărților.

Volumul de povestiri *Balthazar*, apărut la 1889 își are în mare parte rădăcinile înfipite tocmai în gravurile bibliei pe ale cărei pagini ațipea copil, sub lumina molcomă a lămpii. Sunt într-o largă măsură povestiri cu subiecte din antichitate, îndeosebi dela începutul erei creștine, scrise cu ironia unui om lipsit de religiozitate — de-un elev al lui Renan — dar de-un cărturar adânc cunoscător al epocii, riguros informat asupra atmosferei și ideilor de-atunci, neîntrecut în arta de a-și filtra artistic erudiția într'un stil fluid, desbrăcat de orice lest documentar, accesibil oricărui lector. Iar romanul apărut în anul imediat următor, în 1900, *Thais*, reprezintă în această privință o culme a genului.

Cartea a făcut epocă.

Și pe drept cuvânt.

După *Salambo* și mai ales *Tentația Sfântului Antoniu* scrise de Flaubert cu o trudă care se evidențiază lectorului printre rânduri la fieștece pagină, *Thais* părea o joacă inofensivă și grațioasă, un tur de forță scriitoricesc. Nimic din halucinația de coșmar epic a *Tentației Sfântului Antoniu*, nimic din aglomerația compactă și vizibilă a documentării — atât de vizibilă, încât a transformat această adevărată enciclopedie a lui Flaubert, acest alt *Faust* cum îl socotea el, într'una din cele mai anevoie de citit dintre cărțile sale și în consecință una dintre cele mai necitite, cu toată incalculabila ei valoare literară și umanistică.

Anatole France, cu o pană ușoară, fără să apese niciodată asupra unei pagini, a unui rând ori măcar asupra unui singur cuvânt, a evocat o epocă din primii ani ai creștinismului (tot vechea biblie, cu vechile-i stampe!), disociind însăși esența creștinismului și deviațiile sale inițiale, prin absurda iluzie că fericirea omenească s'ar putea câștiga prin renunțarea la bunurile și fericirile pământești, în contul unei alte fericiri, dintr'o altă inexistentă viață viitoare.

Toate se petrec în deșertul Tebaidei, populat de anahoreții acelor timpuri și în Alexandria, cetatea celui mai bizar amestec de ginți și de mentalități, ultimul refugiu al elenismului în declin, cetatea sclavilor barbari și a stăpânilor minăți de germenul dizolvării, cetatea crepusculară a unei civilizații și a unei culturi istovite, sterile, pe care o surpa dinamismul fanatic al unei religii nouă în faza de contagiune și de prozelitism irezistibil. Pafnutie, schimnic de origine nobilă, cultivat, cu tinerețea petrecută în risipă, în dialoguri filozofice și în ospete, ba mai frecventând încă și băile, oroarea ororilor, într'o bună zi se pomenise iluminat de scânteia divină și luase calea deșertului, renunțând la băi și ospete, la prieteni și la dialogurile filozofice, ca să îndure foamea și arșița soarelui, să se nutrească numai cu rădăcini, să bea numai apă chioară și să doarmă pe rogojină, împre-surat de discipoli tot așa de flămânzi, de neîmbăiați și fanatici. Acolo își aduse el aminte după vreo zece ani că a cunoscut

cândva în Alexandria, la un teatru, o tânără comediană, dansatoare și curtizană de-o nespūsă frumusețe, pe nume Thais. Iar din acea zi nu-și mai găsi odihnă, până ce nu s'a hotărît să plece, ca s'o aducă în deșertul anahoreților, să se convertească și să-și răscumpere viața de ticăloșie și desfrâu, căindu-se, postind, mâncând și ea rădăcini, renunțând și dansa la baic și la săpun, rugându-se și bătând mătănii, până ce va alunga demonul din ea și se va asigura de-un bilet de intrare și de circulație clasa I, în paradis, pentru eternitate.

Zis și făcut!

Pafnutie a purces la drum prin pustiul pârjolit de dogoarea soarelui tropical, mergând, poposind noaptea, răbdând de foame și de sete, pârjolit și el numai de ardoarea să-și împlinească mai grabnic creștineasca misiune, refuzând a se lăsa ademenit până și de inocenta ispită a minunatelor priveliști, când se iveau să-i ațină calea și să-l întârzie cumva dela ținta-i unică:

„Mergea așadar pe cărări singuraticе. Când pogora seara, murmurul frunzelor desmierdate de adieri îi dădeau fiori și atunci își apleca gluga pe ochi ca să nu mai vadă frumusețea locurilor“.

După șaptesprezece zile s'a apropiat de blestemata cetate a desfrăului și a ticăloșiei unde se născuse, în delta Nilului:

„Dimineța, zări ibișii neclintți într'un picior, pe țărmlu apei, care le oglindea gâtul lor pal și trandafiriu. Sălciile își întindeau până departe dulcele lor frunziș argintat, cocorii sburau în triumhiu pe cerul limpede și se auzea printre trestii strigătul altor păsări nevăzute. Fluviul își rostogolea până în zare largile sale ape verzui unde pânzele bărcilor lunecau ca niște aripi de păsări, unde, ici și colo, pe țărmlu, se oglindea o casă albă, și deasupra cărora plutea departe un abur ușure, în vreme ce insulele încărcate de palmieri, de flori și de fructe, lăsau să se răsfîre din umbrele lor grele, stoluri gălăgioase de rațe, de găște, de flamanzi, de lișițe“.

Ajuns la Alexandria, binecuvântând cerul și îndurarea lui Dumnezeu, Pafnutie s'a așternut pe treabă.

Ca să poată parveni până la Thais, a fost nevoit să apeleze la foștii săi prieteni de odinioară, rămași în cetatea blestemată, tot la patima ospetelor și a dialogurilor filozofice; ba chiar ia parte la un asemenea banchet unde era invitată și femeia pierdută, pe care trebuia s'o aducă neapărat pe calea cea bună, a izbăvirilor. Aici, se ivește prilej pentru arta subtilă a lui Anatole France și pentru erudiția sa îndelung decantată, să perinde pe sub ochii lectorului câteva personaje reprezentative ale epocii, cu filozofia lor respectivă, în dialoguri substanțiale care pot fi asemă-nate cu o chintezență a felurilor concepu-ții: Nicias, scepticul; Dorion, epicurianul; Eurenite, stoicul; Marcus, arianul; Cotta, reprezentantul bunului simț practi-c roman, și așa mai departe.

Astfel *Thais* anunța de pe atunci altă carte celebră a lui France, care avea să apară mai târziu: *Grădina lui Epicur*.

Sub o formă ironică, lipsită de agresivitate, zămbitoare și indulgentă, discipolul lui Voltaire și al lui Renan, reia critica creștinismului, subliniază relativitatea dogmelor și aberațiile misticismului, pare a se desfăta absolut imparțial, urmărind cum iubirea divină a lui Pafnutie degenerază în iubirea carnală și omenească pentru curtezana pe care voia s'o salveze, accesele respingătoare de gelozie, criza în care într'adevăr intră dansatoarea și curtizana cu micul ei suflet lipsit de asemenea experiențe, pentru a nu mai afla decât o singură ieșire: convertirea! Cum au recunoscut însă toți criticii timpului, niciodată o operă de artă cu temelia unei erudiții atât de solide și cu o acțiune critică atât de corosivă, nu s'a înfățișat sub un aspect așa de amăgitor ușuratic, ca o compoziție muzicală extrem de dificilă, executată acrobatic, de-un acrobatic Paganini.

Pentru a pătrunde senzual cărții mult mai adânc decât aparența voit ironică, amuzată și atractivă — vezi *Candid* al lui Voltaire! — destul a cita finalul romanului. Cheia romanului.

Thais s'a convertit, lepădându-se de toate bunurile și desfătărilor pământești, a luat și ea calea pustiului, a căinții și ispășirilor. Soarta a cruțat-o însă de vâ-

mile purgatorului, printre cenobiții din deșertul Tebaidei. După scurtă vreme a doborât-o boala. Acum e pe patul de moarte:

„Deodată, Thais se înalță pe patul său. Ochii ei de violete se deschiseră mari, și cu privirile spre cer, cu brațele întinse către îndepărtatele coline, spuse cu o voce limpede și înviorată:

— „Iată, trandafirii veșnicei dimineți!

„Ochii îi străluceau, o ușoară îmbujorare îi colora tâmpilele. Ea înviase mai suavă și mai frumoasă decât oricând. Pafnutie, îngenuchiat, o cuprinse cu brațele lui negre.

— „Nu muri! strigă el cu un glas straniu, pe care el însuși nu și-l mai recunoscuse. Te iubesc, nu muri! Ascultă, draga mea Thais. Te-am înșelat! Nu eram decât un mizerabil nebun. Dumnezeu, cerul, toate astea nu-s nimic! Nu e adevărată decât viața pe pământ și dragostea dintre viețile pământului. Te iubesc! nu muri; ar fi cu neputință; prea scumpă îmi ești. Vino, vino cu mine. Să fugim: te voi duce departe în brațele mele. Vino, să ne iubim. Ascultă-mă, o, dragostea mea, și spune: Voi trăi, vreau să trăiesc! Thais, Thais, ridică-te!

„Ea nu-l auzea. Pupilele ei înnotau în infinit.

„Murmură doar:

— „Cerul se deschide. Văd îngerii, profeții și sfinții... și bunul Teodor e printre dâșii, cu mâinile încărcate de flori: el surâde și mă cheamă la el...

„Scoase un suspin de fericire și capul îi căzu inert pe pernă. Thais era moartă acum. Pafnutie, într-o îmbrățișare disperată, o strângea devorat de dorință, de mânie și de iubire.

„Albine, călugărița, îi strigă:

— „Pleacă, blestemată flintă!

„Și puse încetinel degetele ei pe pleoapele moartei. Pafnutie pași îndărăt clătănându-se, cu ochii arși de flăcări și simțind pământul deschizându-i-se sub picioare.

„Fecioarele intonau cântecul lui Zaharia: Binecuvântat fie Domnul, dumnezeul lui Izrael!

„Brusc, glasul li se opri în gâtleej. Vă-

zuseră fața călugărului și toate fugeau alungate de spaimă, strigând:

— „Un vampir! un vampir!

„El se făcuse într'adevăr așa de hidos, încât trecându-și mâna pe obraji, își simți singur hăzania“.

De-un comentariu suplimentar, nu se mai arată nevoie. Umanismul romancierului Anatole France urmărea calea înaintașilor săi, marii umaniști din alte veacuri, care, toți s'au folosit de ironie și de satiră începând cu cel mai vechi, cu galul Petronius, contemporanul lui Nerone și întrucâtva al lui Tacit, autorul celui dintâi roman cunoscut în istoria literaturii universale și intitulat *Satyricon* pentru a nu mai îngădui nicio îndoială asupra intențiilor cu care a fost scris, trecând la Boccaccio, la Rabelais, la Cervantes, la Swift, la Voltaire, la Diderot, la Gogol, la Saltăcov-Scedrin, ca să nu mai amintim de poeții satirici și de autorii de comedii. Toți, fără excepție, unii cu o vervă mai grasă, alții cu o pană mai ascuțită și mai tăioasă, după temperament, au luat atitudine apărând noul în lupta sa împotriva vechiului, fie și numai dela masa de scris, fără o acțiune direct combativă pe câmpul de luptă unde se desfășura bătălia.

Tot fără a părăsi încă masa de scris și citadela cărților, umanistul ironic și desabusat, Anatole France, și-a dus mai departe opera de romancier cu *La grătarul reginei Pedauque* și cu *Opiniile lui Jérôme Coignard*, apropiindu-se cu pași înceteți în timp până în veacul al XVIII-lea. Aceste două romane, care iarăși nu erau încă romane, au fost la vremea lor considerate adevăratele capodopere ale lui France. Toți admiratorii săi s'au grăbit să recunoască geniul său ajuns la o înălțime supremă. Amestecul de observație, de filozofie, de satiră și de ironie, de archaisme, de dialoguri conduse cu o măiestrie întru totul personală, anatol-francistă, scenele de familie, evocarea epocii, figura a celui abate Jérôme Coignard, specifică veacului al optprezecelea, mare băutor și mare muieratic, naiv și canalie în același timp, iertător cu sine și cu alții, gata să înceapă un monolog erudit când s'a întrecut cu paharele și alt monolog, tot așa de erudit,

contradictoriu, a doua zi, în ceasurile de mahmureală; figura cealaltă a ucenicului său cam nătărău, Jacques Tournebroche, Iacob Invârtefrigarea, celelalte personaje, fratele Ange, călugăr capuțin mîncău și pchlivan, prea galantul M. D'Auquetil, cabalistul Aristarc, nenumărații bărbați și nenumăratele femei care defilează în aceste două cărți și în a treia: *Povestirile lui Jacques Tournebroche* — alcătuiesc o galerie extraordinară de pitorească, am spune „o lume“, dacă n'ar fi o lume aparținând cu totul fanteziei și ficțiunii, un veac al optsprezecelea convențional, confecționat de eruditul Anatole France din substanța altor cărți.

De altfel, într-o prezentare a unuia dintre aceste trei volume, Anatole France sugerează lectorului origina lor artificioasă, prin referințele care nu-l trimit la sursele vii ale vieții și ale realității, ci la analogii de ordine strict artistică, la izvoare de la a doua mână, a altor creații anterioare.

„Este un uvrăgiu — scrie Anatole France — este un uvrăgiu care te face să gîndești la acele portrete ale lui Erasm, pictate de Holbein, care se pot vedea la Luvru, la muzeul din Bâle și la Hampton Court, și de care nu te mai sature niciodată a le savura finețea“.

Ceeace era de demonstrat!

Anatole France fusese până la această dată un alt Silvestru Bonnard, un receptacul de erudiție întru totul pasiv, ca primul său erou; cu ultimele trei volume din seria *La grătarul reginei Pedauque* după *Thais*, devenise un alt abate Jérôme Coignard, care săpa cu faimoasele sale orațiuni umaniste, temeliiile unei lumi condamnate, fără însă a pune în lucrare directă măcar lopățița micului Pierre și în orice caz fără a indica măcar o zare de speranță pozitivă în viitor, o cale a luptei și mîntuirilor.

Dar o etapă era depășită.

Romanul *Crinul roșu*, publicat între timp, nu adaogă nimic la gloria lui Anatole France și nu se ridică nici până la nivelul romanului *Inima noastră*, scris cam în aceeași vreme de Guy de Maupassant ori de romanele *O inimă de femeie*, *Cruda enigmă*, *Minciuni* sau *Cosmopolis*, scrise de

Bourget, care nici ele nu înseamnă mare lucru. Anatole France a plătit și el pur și simplu tributul său unei nefaste mode a timpului, precum mai plătise la începuturile scriitoricești celălalt tribut, parnasienilor. Epoca marilor romane și marilor romancieri francezi: Balzac, Flaubert, frații Goncourt, Alphonse Daudet, chiar epoca de tumultoasă creație a lui Emile Zola era în declin. Romanul francez trecea printr-o criză, — în care de altfel a rămas până în zilele noastre; în același timp, se afirma cu mare tărie romanul rus.

Pentru moment, încerca să se agațe de așa zisele studii psihologice din *lumea mare*; din lumea fantezelor cu titluri nobiliare, cu rente, coliere de perle, saloane artistico-literare, cu echipagii, casteleși parcuri, unde eroii se iubeau îndeobște adulterin, la umbra arborilor genealogici.

Romanul *Crinul roșu* aparține acestui gen, printr-o inexplicabilă eroare a lui Anatole France, care nu era nici *monden*, nici ahtiat de glorie, de tiraj, de aprobarea snobilor și de admirația *înaltei societăți*, de spoială și de infatuare rafinate, căci până la sfârșitul vieții a păstrat o intransigentă demnitate literară. Singurul merit al cărții e doar silueta pitorească a poetului Choulette, o admirabilă imagine literaturizată a incorigibilului bohem Verlaine: și e doar cadrul în care se desfășoară banala și anemica intrigă a romanului, colțurile necunoscute ale Parisului și în deosebi descripția Florenței invadată de turiști, de persoane episodice, interlope, extravagante, suspecte dar mai vii decât eroii principali; peste ale căror capete de altfel, Anatole France, eruditul și veșnicul îndrăgostit de artă, a găsit prilej să evoce frumusețile și gloria Florenței din epoca Renașterii, cu vestigiile salvate din ghiara întreprinderilor comerciale pentru specularea sistematică a turiștilor, a cuplurilor în luna de miere a adulterului, a unei societăți cosmopolite și putrede, roasă de spleen.

Astăzi, chiar operele celelalte din această primă jumătate a activității sale creatoare, chiar acele opere care i-au adus la vremea lor glorie unanیم recunoscută, dau lectorului impresia melancolică a unor flacoane de parfum, demult golite și din

care s'au volatilizat demult și efluviile conținutului, lăsând să plutească numai o vagă și abia perceptibilă adiere, când ai scos dopul de cristal. Lipsa de aderență directă la viață și la actualitate a autorului se resimte mai puternic decât o puteau intui mai toți contemporanii lui Anatole France de-atunci; fiindcă nu trecuseră peste dâșii uraganele evenimentelor istorice și sociale care s'au precipitat dela 1914 încoace, răsturnând lumi și instaurând altele, marcând începutul altei ere pentru omenire.

Pentru aceste transformări săvârșite în durerile facerii, în chinuri, în lupte, în spasmuri, în uriașa tălăzuire a mulțimilor trudnice, ce însemnau *Opiniile lui Jérôme Coignard*? sau bielele torturi ale lui Pafnutic schimnicul și moartea curtizanei Thais? sau monoloagele lui Silvestru Bonnard, cu singurii ascultători motanul Hamilcar și bătrâna femeie de serviciu, Tereza?

Anatole France însă le-a intuit, le-a simțit, le-a gândit, le-a bănuțit, aceste evenimente tumultuoase încă de pe-atunci. Și plecând urechea atentă la semnele vremilor ce-aveau să vină, la cel dintâi prilej al unui mai adânc examen de conștiință — afacerea Dreyfus în speță — a părăsit tihna molesitoare a bibliotecii și a pantofilor moltonați, pentru a păși însfârșit în viață, pentru a intra însfârșit în luptă, pentru a-și justifica și valida gloria literară de nimeni tăgăduită, pentru a insufla operii sale creatoare alte accente, alt conținut, altă misiune, alt potențial, altă rațiune a duratei și supraviețuirii.

Înainte de a urmări procesul acesta de transformare, e nevoie însă a ne opri la o latură a activității sale de critic și de cronicar literar, care s'a desfășurat vreme de șase ani, între 1887 și 1893, paralel cu opera sa de creație, într'un ciclu de foiletoane adunat în patru volume sub titlul: *Viața literară*.

Se cunoaște prea bine astăzi că incursiunile scriitorilor de creație în domeniul criticii — cu prea rare excepții ivite dina-

dins parcă pentru a confirma regula — n'au fost în genere dintre cele mai fericite.

Balzac și-a realizat imensa și nepieritoare sa *Comedie umană*, concurând starea civilă, în ciuda doctrinelor literare, politice și sociale pe care le profesa. Genialul Tolstoi, de asemeni a lăsat literaturii ruse și literaturii universale o operă gigantică de creație, care desminte în mare parte *tolstoismul* și adesea chiar apendicele explicativ dela finele unor cărți de vâlvă mondială, cum s'a întâmplat cu predicele anexate celebrei *Sonata Kreutzer*. Iar Emile Zola, cu toate naivitățile pretins științifice din volumul de doctrină literară, *Romanul experimental*, cum și din numeroasele și greoaiele teorii expuse în alte felurite cărți, foiletoane, studii sau articole polemice, a construit în *Rougonii-Macquart*, *istoria naturală și socială a unei familii sub al doilea imperiu*, alt monument indestructibil al literaturii franceze și al literaturii universale, de-o forță și de-o grandoare, de-un efect asupra mulțimilor de cititori nestirbite nici până astăzi.

S'ar spune că toți și-au dus la capăt opera, în contradicție cu propriile lor principii, depășindu-le ori negându-le fără voie.

Și invers, când criticii și istoriografii literari de cel mai indiscutabil prestigiu și cu cea mai covârșitoare autoritate asupra epocii lor, când s'au apucat să scrie și dâșii romane conform doctrinei literare pe care o practicau, apoi atunci au dat un faliment lamentabil încă și cu mai rare excepții, dovedind lectorilor și discipolilor consternați, cel mult „cum nu trebuie să fie conceput și scris un roman“. Mărginindu-ne la exemplificările din literatura franceză a veacului trecut, e cazul lui Sainte-Beuve, cu laboriosul și eșuatul său roman *Voluptate*; e cazul lui Taine, cu romanul său lipsit de viață *Thomas Graindorge*, care ar fi vrut să fie un mare roman stendhalian al moravurilor de sub al doilea imperiu; e cazul lui Renan, totuși mai artist decât toți, cu ale lui catastrofale opere de creație și diletantism din anii bătrâneții, mai mult sau mai puțin romane dialogate, drame filozofice, ca de o pildă: *Apa zânei Jouvence*, din care zadarnic a încercat și el să soarbă câteva picături pentru a

căpăta tinerețea eternă a creației fiindcă, vai! apa legendarei fântâni n'a avut niciun efect.

Dimpotrivă, Anatole France, în activitatea celor șase ani de critică literară s'a simțit în largul său, fără a adumbri prin aceasta nimic din prestigiul scriitorului de creație.

Fiul librarului, fostul bibliotecar din junețe; neobositul lector, erudit și cercetător de texte rare și uitate; scriitorul mereu preocupat de problemele artei sale, umanistul mereu în căutare de alți frați mai mari ori mai mici întru ale umanismului — s'a regăsit de îndată la el acasă în subsolul unui foileton săptămânal de critică literară.

Cele patru volume de critică se citesc și astăzi cu interes și cu o veșnic împropătată desfătare intelectuală, pe care nu le mai provoacă romanul *Crinul roșu*, dacă le va fi provocat vreodată, cumva.

E drept că studiile sale nu sunt axate pe principii precise, articulate pe osatura unei anume doctrine literare ori sociale. Singurul său criteriu era încă numai cel al desăvârșirii artistice. Și e drept că eruditul Anatole France, se mai refugia încă din prezent și din actualitate, cu predilecție pe terenul său familiar, al erudiției. Destul să cităm numai câteva titluri ale câtorva studii: *Rabelais*, *Povestiri chineze*; *Un călugăr egiptean*; *Asupra Jeannei d'Arc*; *Budism*, *Hamlet la Comedia Franceză*; *Jurnalul lui Benjamin Constant*; *Marea Enciclopedie*; *Bibliofili*; *Poeți uitați*; *Asupra scepticismului*, *Euripide*, *Antologii*, *Lexicuri*, etc., etc.

Dar cum scriitorul de creație venea imediat în ajutorul criticului literar să-l susțină, ce abundență de formulări plasice și de neuitat! ce desăvârșite portrete ale marilor scriitori înainte de a le examina opera! ce zdrobitoare rechizitorii care striveau moluștele literare să nu se mai ridice și să mai recapete contur, din magma lor vâscoasă lăfită sub talpă!

În mai puțin de trei rânduri, iată definit și evocat idolul parnasienilor: „Domnul Leconte de Lisle, se îndoieste de existența universului, dar nu se îndoieste de frumusețea unei rime“. Scurt, compimat, memorabil.

Iată și portretul magistral al lui Gustave Flaubert, vrednic să figureze în orice antologie literară cași într'o antologie a criticii:

„Era în 1873. într'o duminică de toamnă. Mergeam însfârșit să-l văd cu ochii, înfiorat de emoție. Îmi apăsam inima sunând la ușa micului apartament unde locuia atunci pe strada Murillo. A venit el însuși să-mi deschidă. În viața mea nu mai văzusem nimic asemănător. Statura lui era uriașă, umerii lui largi; era vast, clocotitor și sonor: purta cu vădită încântare un soi de rantie cafenie, adevărat strai de pirat: pantalonii largi ca o fustă îi cădeau până în călcâie. Pleșuv și pletos, cu fruntea brăzdată, cu ochii limpezi, cu obraji roșcovani, cu mustățile incoloro și atârând în jos, înfățișa tot ce-am citit noi despre străvechii șefi scandinavi, al căror sânge îi curgea în vine, dar nu fără amestec.

„Născut dintr'un tată de obârșie champenoază și dintr'o normandă de viță veche, din partea de jos a ținutului, Gustave Flaubert era hotărât fiu al femeii, copilul mamei sale. Semăna a normand întru totul, nu normand al pământului Normandiei, vasal al coroanei Franței, fiu lănced și degenerat al companionilor lui Rolf, burghez sau sătean, procuror ori plugar, de speța lor avidă și șireată, ne spunând nici da, nici vere; ci un normand al mărilor, rege al bățăliilor, vechiu danez venit pe calea lebedelor, care n'a dormit niciodată sub un acoperiș de scânduri, nici n'a deșertat lângă o vatră omenească cornul umplut cu bere, pornit să verse sângele popilor și să smulgă aurul bisericilor, priponindu-și calul în capelele palatelor, înotător și poet, beat, furios, mărinos, colcăind de cultul zeilor nebuloși ai nordului și păstrând până și în urgia pârjolurilor, inalterabila sa generozitate.

„Și înfățișarea lui nu mințea de loc. Asta era el, în vis.

„Îmi întinse frumoasa-i mână de șef și de artist, îmi spuse câteva vorbe din inimă și, de-atunci, am avut dulcea fericire de a iubi omul pe care-l admiram. Gustave Flaubert era foarte bun. Avea o prodigioasă capacitate de entuziasm și de simpatie. Iată de ce era întotdeauna furios.

Purcedea să se războiască la cel mai neînsemnat prilej, având fără istov a răzbuna o injurie. Se afla în el ceva din Don Quichotte, pe care-l prețuia atâta. Dacă Don Quichotte ar fi iubit mai puțin dreptatea și ar fi simțit mai puțină dragoste pentru frumusețe, mai puțină milă pentru cei slabi, n'ar fi sfărmat capul măgărarului biscaien și n'ar fi străpuns cu sulita atâtea mielute nevinovate... Abia intrasem de cinci minute la Flaubert, iar micul salon, cu covoarele lui orientale, gâlgăia de sângele a douăzeci de mii de burghezi trecuți prin sabie. Plimbându-se în lung și în larg, bunul uriaș strivea sub călcăiele sale creerii consilierilor municipali ai orașului Rouen.

„Cu amândouă mâinile sfâșia măruntaiele d-lui Saint Marc de Girardin. Țintuia în cei patru pereți membrele palpitate ale d-lui Thiers, vinovat, pare-se că a făcut să se târâie nu știu ce grenadiri în nu știu ce noroaie ale unui teren mâlî de ploaie. Pe urmă, trecând dela furie la entuziasm, porni să recite cu o voce amplă, surdă și monotonă, începutul unei drame inspirate de Eschile, pe care d. Leconte de Lisle o prezintase pentru a fi jucată la Odeon. Aceste versuri erau într'adevăr foarte frumoase, și Flaubert era în drept să le înalțe în slavă. Dar admirația sa se revărsa și asupra actorilor; grăi cu o cordialitate violentă și teribilă despre madame Marie Laurent, care deținea în această dramă rolul Clitemnestrei. Vorbind despre ea, părea că desmiardă o fiară monstruoasă... Nu veți vedea niciodată imbecilii căzând în asemenea iluzii. Flaubert mi se păru a regreta cu toată sinceritatea că n'a trăit pe timpul lui Agamemnon și al războiului Troian. După ce-a spus tot ce avea bine de spus despre această eră eroică, și în genere despre toate epocile barbare, se deslănțui din nou în invective împotriva timpurilor prezente. Le găsea banale. Aici mi s'a părut că filozofia sa păcătuște...”

După asemenea animată și plastică evocare a omului Gustave Flaubert, cu mijloacele și cu măestria artistică a creatorului Anatole France, lectorul își poate imagina lesne cu ce adânc discernământ e analizată opera lui, cu toată competența și subtilitatea eruditului și criticului Ana-

tole France. Acelaș lucru despre Rabelais și opera sa, despre Merimée, despre Benjamin Constant, despre Balzac, despre Guy de Maupassant; mari scriitori pe care îi admira, îi iubea și adesea îi deplângea pentru soarta lor vitregă în mijlocul contemporanilor incapabili să-i prețuiască

Dar când întâlnea în cale un impostor literar, o celebritate de mucava, cu ce violență conținută și neîndurată le demasca nulitatea! Articolul său despre o asemenea celebritate de mucava astăzi cu desăvârșire uitată, Georges Ohnet, a făcut epocă și a circulat multă vreme ca un inegalabil model de pamflet literar.

Articolul se pronunța răspicat ca un verdict *Afară din Literatură!* și începea așa, cu duhul perfid al blândeții:

„Titlul noului roman al d-lui Georges Ohnet conține mult înțeles într'un singur cuvânt.

„Acest titlu e o întregă filozofie. *Voință*, iată ce vorbește și inimii și spiritului! *Voință*, de Georges Ohnet! Cum simți omul principiilor, care nu s'a îndoit niciodată! *Voință de Georges Ohnet*, a șizeci și treia ediție! Ce probă de putere a voinții. Locke nu credea că voința ar putea fi liberă. Dar al său „*Esseu asupra înțelegerii umane*“ n'a avut încă șizeci și trei de ediții într'o singură dimineață. Iată-l pe Locke culcat victorios la pământ! *Voința* nu-i o iluzie, de vreme ce d. Georges Ohnet a voit să aibă șizeci și trei de ediții și de vreme ce le-a avut. Într'adevăr, cu cât recitesc titlul, cu atât îi găsesc mai mult interes. Nu mai încap niciodată că e cea mai frumoasă pagină care a ieșit vreodată de sub pana d-lui Georges Ohnet. Stilul e sobru și ferm, cugetarea fericită, clară, profundă. „*Voință de Georges Ohnet*, a șizeci și treia ediție; cât de excelent a gândit asta și cât de bine a scris-o!

„Mărturisesc că restul cărții mi s'a părut inferior... D. Georges Ohnet, care l-a făcut cu atâta succes praf și pulbere pe Locke în două cuvinte pe coperta scrierii sale, n'a păstrat aceeași superioritate și în însăși decursul scrierii... Am citit romanul *Voință*, și am fost înainte de toate cumplit de nefericit. Nu se află nicio pagină, nicio linie, niciun cuvânt, nicio silabă a acestei cărți, care să nu mă fi

lovit, ofensat, întristat. Mi-a venit să jelesc împreună cu toate muzele. N'am citit niciodată încă o carte așa de proastă; aceasta chiar a făcut-o să crească în considerația mea și am sfârșit prin a simți un soi de admirație. D. Ohnet e detestabil cu statornicie și plenitudine, e armonios și-ți dă ideea unui gen de perfecțiune. E un fel de geniu și acesta. Nu spun prea mult spunând că are forța sa, virtutea sa și magia sa: tot ce atinge devine de îndată trist, vulgar și ridicul de pretențios. Miracolele naturii și ale umanității, splendoarea cerului și frumusețea femeilor, tezaurele de artă și delicioasele taine ale inimii, în fine, tot ce face farmecul și minunea vieții, devine, trecând prin cugetul său, de-o grețosă banalitate. Iată ce vede el, iată așa dar ce simte! Și mai iubește viața! Este de neînțeles. Ceeace mă minunează mai mult decât tot restul, este fadoarea acestor permanente caricaturi în mijlocul cărora trăiește și se mișcă în chipul cel mai natural.

„Am spus că e detestabil; ce odios flateur mai eram! Adevărul este că e mediocru. Ca scriitor este un *snob* perfect. Acest gen de stupidenie confortabilă pe care englezii îl numesc *snobism*, el l-a înălțat până la geniu și de aceea e idealul milioanei de *snobi* care furnică pe toate continentele și pe toate insulele acestei planete...

„Sărmanele sale rapsodii găsesc, o știu, lectori cu sutele de mii. *Voința* va face deliciile unui mare număr de persoane. Aceasta e vrednic de-o mai adâncă reflecție, și oamenii iscoditori nu vor lipsi să se întrebe prin ce straniu mister abominabilele sărăcii cu duhul pe care le-am citat cu un amestec de desgust generos și de desfătare perversă, se transformă în creerii inocenți într-o poezie romanească și mișcătoare. Nu vă îndoiți, se vor găsi femei, femei încântătoare, care vor găsi toate astea foarte frumoase și care vor plânge. Ei bine, nu le voi face niciun reproș! Le voi lăuda, dimpotrivă, pentru condoarea și simplitatea lor. Trebuie ca și sărmanii cu duhul, să-și aibă și ei idealul lor. Nu este adevărat că figurile de ceară expuse în vitrinele coaforilor, inspiră visuri poetice liceenilor? Or, romanele

d-lui Georges Ohnet sunt exact în ordinea literară, ceea ce sunt în ordinea plastică, busturile de ceară ale coaforilor“.

Articolul a fost mortal pentru Georges Ohnet. L-a scos într'adevăr pentru totdeauna afară din literatură. După asemenea execuție nu s'a mai ridicat din morți niciodată. Cele zece pagini — nu mai multe — scrise de Anatole France, i-au slujit de lespede funerară.

Iar vizând un autor tipic al maculaturii literare de acest soi, Anatole France a stigmatizat și categoria respectivă de lectori. Acea categorie tipică a micii burghezii, ahtiată de *snobism* și căzând în extaz la vitrinele cu busturi de ceară, impermeabilă la emoțiile artei adevărate și mari.

E deosebit de semnificativ că Anatole France și-a pierdut calmul și ironia indulgentă de totdeauna a lui Silvestru Bonnard și a abatelui Jérôme Coignard, numai sub impulsia unei revolte și scârbe de artist. Cum s'a mai întâmplat în acea vreme, în toate cele patru volume de critică, doar numai de două ori încă. Atunci când a judecat cu aceeași neînduplecată asprime romanul *Pământul* și romanul *Visul*, amândouă scrise de Emile Zola, cu care avea să se afle în foarte scurtă vreme tovarăș de arme, tovarăș de luptă, înfruntând ipocrizia fariseilor și coaliția filistinilor.

Atât romanul *Pământul*, cât și romanul *Visul*, îndreptățeau însă indignarea criticului și creatorului Anatole France. Căci amândouă constituie și astăzi două pete în opera monumentală a lui Emile Zola; primul printr-o concepție fundamental eronată sub unghiul social și prin acea trivialitate a lexicului artistic mai prejos de geniu creator al autorului; al doilea roman, *Visul*, tot așa de fals și de neviabil, fiindcă prin contrast, autorul și-a propus să plutească în sferele eterice, confecționând o carte convențională, fadă, cu personaje hieratice de vitraliu, care se potriveau cu temperamentul și cu geniul său tumultuos ca nuca în perete.

Anatole France a fost necruțător, tocmai fiindcă de astădată nu mai era vorba de-un Georges Ohnet oarecare.

Și îndeplinindu-și cu o probitate nealterată de amiciții ori de inimiții

datoria de artist creator și de critic, aceasta nu l-a împiedecat să recunoască măreția și importanța socială a operei lui Zola, a operei sale considerată în întregime, curajul luptătorului și sinceritatea omului. Precum se va vedea, nimeni n'a scris și n'a rostit cuvinte mai însuflețite, condensând mai sintetic, importanța operei și rolul lui Zola în sbuciumata epocă de criză a conștiințelor și de revizuire a conștiințelor prin care a trecut Franța în ultima decadă a veacului trecut.

Epoca aceasta se apropia.

Îl aștepta și pe Anatole France sorocul severelor examene și revizuirii de conștiință. Nu zădarnic purta însuși numele patriei sale, France, cu care era identificat pentru toți cititorii și admiratorii de dincolo de hotare, de dincolo de fluvii, de munți, de mări și oceane.

Fără o scurtă recapitulare istorică a evenimentelor care au frământat Franța în decada ultimă a veacului trecut, este cu neputință însă a situa și a înțelege cotitura decisivă a vieții și creației sale, a împrejurărilor care l-au transformat din umanistul spectator și ironic, în umanistul militant de până la patul de moarte.

Republica nu însemnase decât o sinistrită și mai cinică, mai demagogică și mai ipocrită continuare a imperiului lui Napoleon cel mic. Aceleași afaceri necurate pe-un plan mai mare. Aceiași briganzi ai capitalismului acaparând bogățiile țării și exploatarea brațelor muncitoare în complicitate cu vaeții politici, cu gangsterii parlamentari, cu simbriașii presei venale, zăgrăvite toate atât de viu de Guy de Maupassant în romanul său de-o actualitate care nu s'a răcit nici acum: *Bel-Ami*.

Se confirma întru totul exclamația sarcastică a unui dezolat republican: — O, ce frumoasă era republica noastră sub imperiu!

Racila aceasta n'o mai tăgăduia nimeni. Se înrădăcinase prea adânc.

Pe rând au izbucnit câteva scandaluri faimoase, între care afacerea Panama, în care au fost implicați financieri, miniștri și un mare număr de parlamentari care înghițiseră banii cu ghiotura, prețul tă-

cerii, sărăcind micii acționari ce și-au depus modeste economii, cu iluzia că participă la o mare operă constructivă a geniului francez.

Câteva procese, câteva sinucideri, câteva morți suspecte.

Încă un stigmat pe boneta frigiană a Republicii. Și imediat *afacerea Dreyfus*, o deviație a atenției publice manevrată cu perfidă dibăcie, de către cei care strigau: Patria în pericol! — ca să nu bage de seamă contribuabilul cum scotoceau cu mâinile lor tâlhărești în buzunarele sale.

Căpitanul Dreyfus, de origine israelită, element valoros și modest chemat să lucreze în birourile statului major, e acuzat de sustragere de acte și condamnat pentru trădare în 1894. Pretext de agitații antisemite și patriotarde. Dar căpitanul Dreyfus nu era vinovat. Adevărul a ieșit la iveală după câțiva ani. S'a făcut dovadă că piesa din dosar imputată lui Dreyfus și care era baza principală a condamnării fusese fabricată de un condotiere ungur, specialist în afaceri de spionaj, Esterhazy. Intră în luptă un locotenent-colonel, Picquart, fost pe vremuri colaborator în aceleași birouri ale statului major, convins de nevinovăția condamnatului. Un cărturar de mare prestigiu, Gabriel Monod, profesor de istorie la școala normală superioară, își afirmă și el pe calea publicității încredințarea că la mijloc nu poate fi decât o eroare judiciară. Duclaux, alt savant, directorul Institutului Pasteur, se raliază imediat la această opinie.

Dar erau numai glasuri răslețe.

Atunci intervine Emile Zola, cu celebra scrisoare *J'accuse*, adresată președintelui Republicii. Scrisoare de-un efect fulgurent, fiindcă nu se mărginea la declarații vagi de principii, la bănueli, la spiritul de justiție, ci indica pe nume vinovații, care au supus celor mai mișelnice suplicii morale un nevinovat. Printre dâșii acuză fără înconjur în primul rând doi miniștri de război.

În câteva ore, două sute de mii de exemplare ale ziarului *Aurora*, unde a fost publicată scrisoarea-manifest a lui Zola, sunt smulse din mâinile vânzătorilor. Așa ceva nu se mai pomenise în Franța

de la primele foi volante ale *Provincialelor*, viguroasele pamflele scrise de Pascal, care au dat în stradă semnalul unui adevărat război al religiunilor, demascând politica... iezuită a iezuiților. Toate se petreceau în vremea când a apărut și primul volum din tetralogia de romane ale lui Anatole France, intitulată *Istoria Contemporană* și cuprinzând în ordinea cronologică: *Ulmul de pe alee*; *Manechinul de nuiiele*; *Inelul de ametist* și *Domnul Bergeret la Paris*. Atunci apare primul volum al romanelor lui Anatole France de cea mai dogoritoare actualitate și tot atunci autorul se înregistrează în campania deslănțuită de Emile Zola, alături de chimistul Grimaud, de savantul Gaston Bonnier, de Séailles, Breal, Langevin, Jean Perrin, Victor Bérard, de Richet și Paul Reclus, de nenumărați alți scriitori, publiciști, savanți și intelectuali de toate categoriile.

Astfel, afacerea Dreyfus a însemnat pentru Franța nu numai un eveniment istoric. A însemnat un eveniment intelectual de-o importanță considerabilă, căci a silit cărturarii să iasă din bibliotecile și laboratoriile unde se retranseră, să pășească în luptă, să ia atitudine combativă și să ceară socoteală cârmuitorilor care târau patria în abis.

Nici revoluția dela 1830, nici lovitura de stat a lui Napoleon al III-lea Bonaparte după 1848, nici războiul din 1870 cu zdrobitoarea înfrângere a Franței, n'au avut un răsunet atât de adânc și de general printre intelectuali, un efect atât de decisiv și durabil, smulgând oamenii scriului, ai cărților și ai laboratorilor din expectativa lor sceptică sau ironic disprețuitoare față de demagogii care monopolizaseră politica și escamotaseră cinic deslegarea problemelor economice și sociale, discreditând Franța, măsluind principiile revoluțiilor, exploatând poporul, terfelind justiția.

Pentru Anatole France pasul era făcut.

Îl făcuse în prealabil scriitorul de creație în opera sa creatoare, în primul volum din ciclul romanelor inspirate din actualitatea imediată, spre deosebire de operele anterioare, cu titlul dinadins

precizat *Istoria contemporană*, pentru a evita orice dubiu.

Volumul acesta prim, a apărut în 1897, dar înainte de scrisoarea publică a lui Gabriel Monod, cu data de 6 Noembrie a celui an și de scrisoarea lui Emile Zola *J'accuse*, tipărită la 13 Ianuarie a anului următor, în ziarul *Aurora*.

Deci nu e vorba de-o convertire bruscă, ocazională.

E rezultatul unui proces de conștiință mai îndelung, ținând socoteala mai ales de încetineala circumspectă și migăloasă a creației lui France, care n'avea temperamentul acerb și fugos al lui Voltaire, capabil să scrie celebrul *Candid* în trei zile, cum însuși o mărturisește într'un foileton de critică literară, cu o admirație plină de stupeoare.

Atmosfera politică și socială din Franța după afacerea Boulanger, când generalul spilkuit, pomădat și nul fusese cât pe ce să instaureze dictatura, dacă la întâiele rezistențe nu s'ar fi sinucis pe mormântul proaspăt al iubitei sale, doamna de Bonnemains, ca un simplu sublocotenent din romanele lui Georges Ohnet; acea atmosferă înveninată de scandalul afacerii Panama care s'a soldat cu alte sinucideri mai puțin romantioase și de primele simptome ale afacerii *Dreyfus* încă latente, a lucrat pe îndelete însă profund în cugetul eruditului și epicurianului umanist. Iar rezultatul a fost această tetralogie de romane contemporane, satirice, de umanist militant, premergătoare acțiunii directe, de militant pe teren, în vâltoarea luptelor sociale și politice.

În primele trei romane ale tetralogiei sale, Anatole France zugrăvește viața unui mare oraș provincial, cu ramificările în ținuturile rurale din preajmă-i și cu ramificările mai îndepărtate, până la Paris. Micul Pierre de odinioară, care moțăia pe biblia olandeză cu gravuri și bibliotecarul de mai târziu, eruditul neobosit, autorul romanelor și povestirilor unde mișunau atâția călugări, asceți și abați, din cele dintâi veacuri ale creștinismului până în veacul al optsprezecelea, trecând prin negurile evului mediu, nu fusese niciodată atras de elementul religios al sutelor și miilor de cărți sau manuscrise câte i-au

trecut prin mână. În pofida pietății materne, își însușise din acele cărți și manuscrise numai învățămintele de erudit, o desăvârșită cunoaștere a subtilităților arhaice de stil, ironia și indulgența onctuoasă a tagmei eclesiaste; resursele inspirației și perfecției sale artistice din romanele și povestirile care-i făcuseră faima. De fapt, tot de acolo învățase și că dușmanul ireductibil al gândirii libere e tocmai tagma clericală, aliată permanentă a guvernelor de opresiune, focarul de intrigi și de manevre viclene, care țin enoriașii cu premeditare în bezne și în acceptarea oarbă a tuturor mizeriilor pământești, cu mângâierea răsplătii cerești în viața viitoare.

Cu deosebire această forfoteală de intrigi și de ambiții a lumii clericale a depistat-o Anatole France în primele trei volume din a sa *Istorie Contemporană*, cu o acuitate satirică învigorată și acum lipsită de indulgență acordată abatelui Jérôme Coignard, care cel puțin rămăsese un om și avea scuza unui umanism dezinteresat și generos în felul său. În jurul popilor și abaților urmărindu-și cu diabolică perseverență scopurile precise, se agită o sumedenie de alte personaje tipice provinciei franceze dintre anii 1890—1900, generali, prefecți, reprezentanți ai aristocrației monarhiste, îmbogățiți de dată recentă care maimuțăresc acești nobili anacronici și fără un dram de cugetare proprie sub țeasta pomădată, doamne filantropice, oameni politici de-o experiență cătrănită în bătăliile electorale, medici, funcționari obscuri și înrăiți de mizerie și de invidie, baroni și baroane, toată viermuiala unei mlaștini stătute, pândindu-se și urându-se, coalizându-se însă imediat la cea dintâi alarmă, să-și apere interesele personale sau de castă.

E tabloul unei societăți tipice, cu fiecare personagi studiat și redat minuțios, diferențiat cu o vervă și cu un sarcasm pe care Anatole France încă nu le mai atinsese până atunci. Iar în centrul acestei lumi de turpitudini meschine și caracteristice unei societăți în descompunere, un personagi din familia lui Silvestru Bonnard și a abatelui Jérôme Coignard, un al treilea frate al lor, D. Bergeret, profesor

la Facultatea de Litere, umanist distins, observator plin de pătrundere și firește sub-estimat de concetățeni, nefericit în viața conjugală, o victimă „care mai avea și nenorocirea de a fi destul de inteligent pentru a-și cunoaște mediocritatea”. Înșelat de nevastă, d. Bergeret în primele nouăzeci de minute care i-au trebuit pentru a-și câștiga o cumințenie relativă, exclamă întru consolare: „Îmi vine a crede că viața organică este o plagă particulară a acestei mizerabile mici planete!”

Exclamația și consolare sub acest unghiu al unei alinătoare generalizări, îl zugrăvește perfect din creștet până'n tălpi. Cum era generos, cinstit, erudit, muncit de-o conștiință probă, dezinteresat, progresist, lipsit de ambiții personale, nu e nicio mirare că Anatole France l-a pus în centrul lumii pe care o zugrăvea și că i-a atribuit acestui interpus comentariile, reflecțiile și concluziile sale.

De altminteri evoluția domnului Bergeret, reproduce exact evoluția și progresul gândirii lui Anatole France; fenomen atât de vizibil, încât pentru toți cititorii a devenit după apariția tetralogiei *Domnul Bergeret*, precum fusese mai înainte Silvestru Bonnard sau Jérôme Coignard.

Al patrulea volum: *D. Bergeret la Paris* se desfășoară în plină deslănțuire a afacerii Dreyfus și eroul se pierde disolvat în mulțimea Parisului și în asaltul evenimentelor, contopindu-se cu ele.

Acum, însuși autorul urmăse aceeași cale.

Pășise în lupta directă.

Cu deosebirea că Anatole France nu s'a topit în anonim, ci a stat dimpotrivă în fruntea luptătorilor alături de Emile Zola, printre căpeteniile care au câștigat victoria, au sdrolbit coalițiile obscurantismului și sectarismului, au izbutit să obțină revizuirea procesului Dreyfus, achitarea și reabilitatea nevinovatului, au întemeiat *Liga Drepturilor Omului*.

De la această dată înainte, activitatea umanistului militant direct și activitatea creatorului se împletesc, căpătând altă amploare și acces la alte categorii de lectori și admiratori. La mulțimile proletare, alături de care milita în partidul socialist.

Crainquebille mica povestire de mai puțin de șaizeci de pagini, în care denunță fățărnicia justiției burgheze și piesa într'un act și trei tablouri cu acelaș titlu și subiect. jucată cu o incomparabilă sobrietate de marele artist Lucien Guitry, ajung peste noapte atât de populare, încât și astăzi necăjiții vânzători ambulanți de zarzavaturi și de fructe din Franța se strigă unul pe altul *Crainquebille*, tot așa cum băiețașii vagabonzi ai trotuarului parizian își spun *Gavroche*, după porecla schimbată în renume a temerarului și mucalitului erou din *Mizerabili* lui Victor Hugo.

Cartea de cugetări a maturității senine și a conștiinței împăcate *Pe lespede albă* și romanele care au urmat, *Insula Pinguinilor* și *Revolta Ingerilor*, sunt pătrunse și ele de-o nouă vigoare și de-o nouă semnificație socială, care lipseau umanistului ironic și indulgent spectator.

Iar romanul *Zeilor li-e sete* este de-o măiestrie absolută.

Abia acum venise vremea (anul apariției c 1912) pentru fiul librarului François Thibaut, autorul catalogului *Labe-doyère* de odinioară, specializat în cărțile și documentele marei revoluții franceze, abia acum venise vremea să scrie și el un roman al revoluției.

Nu mai încape nicio îndoială că în acest roman, utilizând dubla sa calitate de istoric și de romancier, Anatole France a oferit lectorilor sinteza cea mai desăvârșită a geniului său artistic și concepția cea mai omenească a eroismului.

În cartea lui Anatole France, atât Robespierre cât și Marat, apar înainte de toate oameni din oase, carne și sânge, despoiați de falsa majestate pe care le-o atribuie legende. Ei sunt cu atât mai vii și omenește mai de înțeles. Iar eroul principal, Evariste Gamelin, pictor de mâna a doua, însă revoluționar însuflețit de cele mai curate intenții și de cel mai înfocat optimism, este urmărit de autor în tot labirintul său psihologic, pentru a ne face să înțelegem cum ajunge unul dintre cei mai neînduplecați iacobini și își sacrifică vechii tovarăși de luptă pentru a salva revoluția.

Datorită acestei analize de-o extraordinară finețe cu care Anatole France ne in-

troduce treptat în fazele proceselor interioare de conștiință, Evariste Gamelin nu ne apare nici un imbecil, nici un monstru, ci numai un om stăpânit de-un mare și dezinteresat ideal. În jurul lui, societatea epocii e evocată viu și veridic, tot așa, cu oameni care la umbra ghilotinei își trăiau viața lor omenească, iubindu-se, pizmuindu-se, gonind după bani și după pâinea de toate zilele, unii fanatici, alții pasivi, ceilalți mânați de poftele lor sau muncii de regretele, de nostalgiile și vindictele lor.

O lume într'adevăr; o lume întreagă, concentrată într'un roman substanțial de numai 360 pagini. Dar concentrată într'o carte de-o altă substanță decât cea a primului roman al lui Anatole France, care nu era însă un roman: *Crima lui Silvestru Bonnard*.

Câtă distanță! Ce drum lung străbătut de-atunci!

N'ar fi îngăduit unui conștiincios cronicar literar al vieții și al operii lui Anatole France, să treacă pe lângă lucrarea sa istorică de-o importanță capitală: *Viața Jeannei d'Arc*, fără o scurtă oprire.

În acest uvrăgiu de peste 1000 pagini în 8, Anatole France, eruditul și creatorul, a folosit toată suma cunoștințelor sale, toată arta scriitorului, toată experiența sa, pentru a lăsa posterității o operă unică în genul monografiilor istorice. Își îndeplinea astfel încă o datorie de patriot. În desbinările care sfâșiau Franța și în decăderea caracterelor, în putrezirea conștiințelor, a pune în adevărata lumină fata din popor care izbăvise cândva aceeași Franță de cutropirea engleză și care pusese temeliile unității geografice și politice franceze, a desăvârși aceasta cu toate documentările istorice ale eruditului încercat, era încă un act de umanist militant.

Opera sa este de-o informație riguroasă, atât de riguroasă încât pentru întâia oară el a semnalat o sumedenie de contradicții, de inexactități și de falsuri acceptate de istoricii de profesie; și în primul rând a fost dictată de nevoia de a desbăra imaginea Jeannei d'Arc de toate legendele absurde, de toate incoerențele, de toate

supralicitățile de *miracole* atribuite de fanaticii mai mult sau mai puțin sinceri, mai mult sau mai puțin interesați. Jeanna d'Arc a fost și rămâne mare, luminoasă, și fără aceasta. Cum spune Anatole France, în a doua prefață, din edițiile ulterioare: „Ca adversari declarați ai lucrării mele, n'am avut decât hagiografii. Ceeace mi-au reproșat dânsii nu e maniera în care am explicat faptele, *ci că le-am explicat*; și cu cât explicațiile mele erau mai clare, mai firești, scoase din cele mai sigure surse, mai întemeiate pe rațiune, cu atât le displăceau mai mult. Ei vroiau ca istoria Jeannei d'Arc să rămână misterioasă și ca nimic din ea să nu pară omenește posibil. Eu am situat Fecioara Franței în viață și în umanitate. Iată crima mea!”

În prima prefață, la apariția celor două tomuri cu data Februarie 1908, Anatole France subliniază:

„În lucrarea mea, am raportat un mare număr de circumstanțe, care, fără să aibă direct legătură cu Jeanna, sunt legate de spiritul, de moravurile și de credințele timpului; aceste circumstanțe sunt de cele mai multe ori și de ordin religios. Asta fiindcă istoria Jeannei, nu pot s'o spun îndestul de apăsător, este o istorie religioasă... Nu printr'o afectare de stil și nici pentru o desfătare de artist am păstrat cât s'a putut mai mult tonul epocii și am preferat formele arhaice ale graiului de câte ori am crezut că mai sunt încă inteligibile contemporanilor; *ci fiindcă schimbând cuvintele schimbă ideile și fiindcă nu se pot substitui termenilor vechi termenii moderni, fără a altera sentimentele și caracterele.*

„Am stăruit în păstrarea unui ton simplu și familiar. Prea adesea se scrie istoria într'un ton nobil, care o face falsă și plicticoasă. Își închipuie cineva că faptele istorice ies din mersul comun al lucrurilor și din măsura comună a umanității?”

Dar însemnătatea cea mare a acestei prefete la prima ediție din 1908, stă în paginile unde Anatole France își lămurește profesiunea de credință a patriotului, a umanistului militant și a progresistului cu o uimitoare viziune a viitorului. Arătând pentru ce s'a simțit dator să scrie la 64 ani adevărata viață a adevăratei Jeanne d'Arc după cele mai stricte documentări, cuvîn-

tele sale așternute pe hârtie cu patru ani înainte de primul război mondial și de cascada atâtor revoluții se dovedesc de-o discernământ social și istoric, de-o previziune care te îndeamnă mereu să întorci paginile și să recitești incredul data: Februarie 1908.

„Nu se poate nega — scrie Anatole France — că sentimentul de patrie exista și sub vechiul regim. Ceeace a adăogat Revoluția n'a fost însă mai puțin imens. Ea a adăogat ideea unității naționale și a integrității teritoriului. Ea a întins tuturor dreptul de proprietate rezervat până atunci unui mic număr, și în acest chip a împărțit, ca să spunem așa, patria între cetățeni. Și dând țăranilor facultatea de a poseda, noul regim le-a impus în același timp obligația de a apăra bunul lor efectiv sau eventual. A apuca armele este necesitatea comună a oricui stăpânește ori vrea să-și stăpânească bunurile sale de drept. Francezii abia începuseră să se bucure de drepturile omului și ale cetățeanului, abia se gândea omul și cetățeanul să-și aibă și el o căscioară pe-o uliță ori un ogor sub soare, că armatele coalizate ale Europei au vrut să năvălească pentru a-l reda vechii sclavii. Patriotul s'a făcut atunci soldat. Douăzeci și trei de ani de război, cu alternativele fatale ale victoriilor și înfrângerilor, au călit părinții noștri în iubirea lor de patrie.

„De atunci progresul industrial a trezit de la țară la țară o sumedenie de rivalități care se înversunează în fiecare zi mai neînduplecate. Modurile actuale de producție, multiplicând antagonismele între popoare, au creat imperialismul, expansiunea colonială și pacea armată.

„Dar câte forțe contrarii nu se manifestă în această creație formidabilă a unei noi ordini a lucrurilor! Marea industrie a dat naștere, în toate țările, unei clase noi, care neposedând nimic, neavând nicio speranță de a poseda ceva, nebucurându-se de nici un bun al vieții, nici măcar de lumina zilei, nu se teme, ca țăranul și ca burghezul ieșit din Marea Revoluție, că inamicul din afară ar putea să vină și să-l despoaie; încât, în lipsa oricărui bun de apărare, privește popoarele străine fără frică și fără ură. În același timp, s'au ridicat pe

toate piețele lumii puteri financiare, care deși simulează adesea respectul vechilor tradiții, sunt, prin însăși funcțiunea lor, esențial distructive ale spiritului patriotic și național. Regimul universal al capitalului a creat în Franța, ca și pretutindeni aiurea, internaționala lucrătorilor și cosmopolitismul financiarilor.

„Astăzi, ca și acum două mii de ani, pentru a discerne viitorul, trebuie să privim nu la coalitiile atotputernicilor pământului, ci la mișcările confuze ale masselor muncitoare. Această pace armată, atât de împovărată pentru ele, națiunile nu o vor suporta la înfinit. Vedem organizându-se în fiecare zi comunitatea muncii universale.

„Cred în uniunea viitoare a popoarelor și o chem cu acea arzătoare dragoste pentru omenire, care formată în conștiința latină în timpurile lui Epictet și Seneca, după ce-a fost atâtea veacuri stinsă de barbaria europeană a năvălitorilor, s'a reaprins în inimile cele mai înalte ale timpurilor moderne. Și în zadar mi se va spune că acestea sunt iluzii ale visului și dorinței; dorința a creat viața și viitorul poartă grijă să realizeze visul filozofilor... Teribilele rivalități industriale și comerciale care cresc în jurul nostru ne fac să presimțim apropiate conflicte și nimic nu ne asigură că Franța nu se va vedea într-o zi înțeleștată într-o conflagrație europeană sau mondială. Iar obligația în care se află de a lua măsuri pentru apărarea sa nu adoagă puțin lucru la ordinea socială turburată profund de concurența producției și de antagonismul de clasă.

„Un imperiu absolut își face apărători prin teroare; o democrație adevărată nu se asigură decât prin forța binefacerilor. Intotdeauna găsești teama sau interesul la baza tuturor devotamentelor. Pentru ca în ziua primejdiei, proletarul francez să-și apere eroic Republica trebuie să se găsească în ea fericit ori să sperie că-și va găsi în ea fericirea...”

Sună — nu e așa? — sună cam altfel decât orațiunile ironice ale abatelui Jerome de odinioară:

„Tournebroche, fătul meu...”

Accentele acestea se ivesc tot mai des și mai vehemente în toate alocuțiunile, cuvântările și manifestațiunile la care a

luat parte Anatole France, în ultimul sfert de veac al vieții, prezidând meetinguri și sedințe, fie la *Liga Drepturilor Omului*, fie la reuniunile electorale ale partidului socialist, fie la comemorările marilor înaintași progresiști, fie la întrunirile de protest.

De fiecare dată, variata și imensa erudiție a umanistului, circumscrisă atâtea ani, atâtea decenii în bibliotecă și la masa de scris, isbucnește acum într-o acțiune dinamică, mișcând mulțimile auditorilor. El protestează în numele locotenent-colonelului Picquart, altă victimă a afacerii Dreyfus; el ia de cinci ori cuvântul pentru a protesta la 30 Ianuarie 1905, la 1 Februarie, la 3 Februarie, la 18 Martie și la 16 Decembrie același an, împotriva masacrelor din Rusia. El rostește cu acest din urmă prilej cuvintele profetice:

„Revoluția rusă e o revoluție universală. Ea a revelat proletariatului din lumea întreagă mijloacele și scopurile sale, forța și destinele sale. Ea amenință toate despotismele, toate opresiunile, toate exploatarea omului de către om”.

El scrie în 1905, când Maxim Gorchi era înțemnițat în fortăreața Petropavlovsc: „Cauza lui Gorchi este cauza noastră comună. Un talent de talia lui Gorchi aparține lumii întregi. Intreaga lume cere ca el să fie eliberat“.*)

Și tot lui, i se adresează Gorchi în 1906, cu aceste cuvinte, apărând aspirațiile și luptele poporului său:

„Eu cunosc poporul rus și nu sunt înclinat a-i exagera calitățile; dar sunt convins, cred că acest popor poate aduce în viața spirituală a pământului ceva specific și profund, ceva important pentru toți”.

Iar la înmormântarea lui Emile Zola, tovarășul său de luptă pentru triumful dreptății, iată ce spunea France între altele:

„Opera literară a lui Zola e imensă... Când o vedeam înălțându-se sub ochii noștri, piatră cu piatră, îi măsuram grandioarea cu surpriză. O admiram, ne miram, o laudam, o blamam. Laudele -și ponegri-

*) Timofeev, *„Literatura Sovietică Rusă”* pag. 46, Ed. Cartea Rusă.

rile erau strigate cu o egală vehemență. Am adus câteodată puternicului scriitor (o știu asta prin mine însumi), muștrări sincere și totuși câteodată injuste. Invecitivele și elogiile se întretaiau. Și opera mergea crescând.

„Astăzi, când ni se desvăluie în întreaga sa uriașă măreție, ne îngăduie să recunoaștem de asemeni și spiritul de care e pătrunsă. E un spirit de bunătate... În romanele sale, care sunt studii sociale, el urmărea cu o ură riguroasă o societate trândavă, frivolă, o aristocrație josnică și răufăcătoare, el combătea răul acestor timpuri: puterea banului. Democrat, n'a lăgușit niciodată poporul și s'a trudit să-i arate servituțile și ignoranța, primejdiile alcoolului, care-l predau imbecil și fără apărare tuturor opresiunilor, tuturor mizeriilor, tuturor rușinilor. Căci combătea răul social, pretutindeni unde-l recunoștea.

„Acestea era urile lui. În ultimele sale cărți, și-a arătat în toată deplinătatea marea sa dragoste de umanitate, silindu-se să ghicească și să prevadă o societate mai bună.

„El vroia, ca pe pământ, să fie mereu chemați la fericire un număr tot mai mare de oameni. Nădăjduia în gândire, în știință. Aștepta, dela forța cea nouă, de la mașină, libertatea progresivă a omenirii muncitoare.

„Acest realist sincer era un înfocat idealist. Opera lui nu e comparabilă în grandoare decât cu cea a lui Tolstoi. Sunt cele două vaste cetăți ideale înălțate de liră la cele două extremități ale gândirii europene. Amândouă sunt generoase și pacifice. Aceea a lui Tolstoi e cetatea resignării. Cea a lui Zola e cetatea muncii...

„Zola a bine-meritat de la patrie, fiindcă nu și-a pierdut încrederea în justiția din Franța. Să nu-l plângem pentru tot ce a îndurat și a suferit. Să-l piznuim! Înălțată pe cea mai prodigioasă grămadă de ultragii pe care prostia, ignoranța și răutatea au clădit-o cândva, gloria lui atinge o înălțime inaccesibilă.

„Să-l piznuim! El a onorat patria și lumea prin opera sa imensă și printr'un mare act. Să-l piznuim: destinul și inima

lui i-au făurit soarta cea mai mare: *El a fost un moment al conștiinței umane!*“

Un moment al conștiinței umane era acum și Anatole France.

De unde, în prima fază a gloriei sale lucea pe firmamentul literaturii universale cu o lumină egală și imobilă de astru rece; acum atât opera sa cât și actele sale răspândeau radiațiile fierbinți și fecunde ale unui soare în care se mistuia o arșiță lăuntrică în veșnica mișcare, palpitate, combustione.

Nici un apel al noroadelor în suferință și împilare n'au rămas fără răspuns. Nicio nedreptate n'a ajuns până la el fără să-l răscolească. Nici un suspin, fără să-și găsească ecou și vibrație într'o strună pe care ani și decenii el însuși o ignorase.

Cât de încredințat se afla că lumea în care se născuse și în care trăise era osândită pieirii, și cât de nestrămutată încredere avea că alta mai bună îi va lua locul, a spus-o clar de nenumărate ori, cu nenumărate prilejuri. Și poate mai clar decât oriunde, în fragmentul neașteptat din prefața la studiul istoric despre Jeanna d'Arc, care împotriva aparențelor era și ea o carte revoluționară și care într'un singur an a ajuns la a patruzeci și treia ediție, fenomen unic în analele cărților de istorie. Dar acestea le spunea în 1908, înainte de războaiele imperialiste și colonialiste, prezise ca niște ultime spasmi inevitabile ale capitalismului. Iată ce scrie însă și în 1923, cu un an înainte de moarte, după ce o parte din previziunile sale se și îndeplineseră cuvânt cu cuvânt; iată ce scrie în prefața romanului *Călcaiul de fier* al lui Jack London, după ce primul război mondial spulberase — într'adevăr cum se temea — atâtea și atâtea din monumentele lui dragi, ale culturilor și civilizațiilor apuse:

„Să nu cântim viitorul; e al nostru. Plutocrația va pieri. În trufia sa se disting deja semnele ruinei. Ea va pieri, fiindcă orice regim de castă e condamnat morții... Și de pe acum, observând atent, se vede că e caducă. Acest război, pe care marea industrie a tuturor țărilor l-a voit, acest război care era războiul său, acest război

în care-și puneă speranța unor noi bogății, a pricinuit atâtea distrugerii așa de profunde, încât oligarhia internațională este ea însăși dislocată și se apropie ziua când se va prăbuși pe-o Europă ruinată.

„N'aș putea să vă asigur că va pieri dintr'odată și fără lupte. Ea va lupta. Ultimul ei război va fi poate lung și va avea soarte diverse. O, voi, urmașii proletarilor, o, voi, generațiile viitoare, fiii zilelor noi de mâine, veți mai avea încă a lupta...”

Și mai impresionantă poate de cât toate citatele de mai sus, e ancheta pe care o deschidea printre cititori *Revista Federalistă* din Lyon, când Anatole France se afla pe patul de moarte, și când textul pus în discuție era desprins din ultima sa carte, *Viața în floare*, a patra lui carte de amintiri din copilărie:

„N'am dedicat copilăriile mele poste-

rității, nici n'am presupus o singură clipă că omenirea viitorului ar putea să se mai intereseze de asemenea bagatele. Cred în ceasul de față că toți, așa cum suntem, mari și mici, nu vom avea mai multă posteritate decât au avut-o ultimii scriitori ai antichității latine, și că Europa cea nouă va fi prea diferită de Europa care se năruie acum sub ochii noștri, pentru a-i mai păsa de artele noastre și de ale noastre gândiri”.

Aici, octogenarul Anatole France se înșela cu totul.

Căci împotriva melancolicelor sale reflecții, tocmai Europa cea cu adevărat nouă care a venit în câteva țări și va veni și în altele, îi păstrează cultul și-i omagiază memoria; pe când Europa cea veche e mult mai ocupată de feluriții săi George Ohnet; a căror rasă nu s'a stârpit, ci prosperează în floare.

IN PLINĂ REVOLUȚIE*)

Terminând romanul „Bursucii” de Leonid Leonov, cititorul care a parcurs cu un interes mereu crescând cele câteva sute de pagini ale volumului, e stăpânit de sentimentul că a participat la evenimente istorice de o importanță covârșitoare. Acest sentiment îl domină în pofida faptului că în cursul acțiunii, care se desfășoară, dealtfel, pe un mare interval de timp și într-o epocă istorică frământată, el nu asistă la niciun eveniment deosebit, că, dimpotrivă, autorul pare să ocolească într'adins marile evenimente ale epocii (declanșarea războiului țarist, izbucnirea revoluției din Octombrie, lupta împotriva intervenționiștilor și sprijinitorilor lor din lăuntrul țării) și să se ocupe doar de fapte obișnuite, cotidiane, din viața țărănimii și a micii burghezii orășenești. Cum reușește Leonov să comunice totuși semnificația uriașă a transformărilor care s'au petrecut în Rusia după izbânda Revoluției, importanța deosebită a câștigării masselor largi de țărani mijlocași de partea Puterii Sovietice?

Autorul înfățișează un erou prin al cărui destin urmărește însuși destinul unei anumite categorii sociale. Il înfățișează într'un anumit moment al vieții sale, corespunzător unui anumit moment politic. El nu urmărește însă destinul acestui erou etapă cu etapă, nu-l înfățișează în vâltoarea tuturor evenimentelor, ci îl părăsește pentru o vreme pentru a-l readuce în scenă într'o situație cu totul nouă,

după ce aceste evenimente și-au lăsat pecetea în sufletul lui. Schimbarea care s'a petrecut în viața eroului comunică însăși schimbarea care s'a petrecut în viața categoriei sociale căreia el îi aparține, însăși semnificația evenimentelor pe care autorul nu le înfățișează direct, presupunându-le cunoscute. Tocmai fiindcă autorul renunță la rolul de cronicar, iar personajul respectiv se află în centrul atenției sale atunci când logica desfășurării acțiunii o impune, cititorul nu simte lipsa personajului atunci când autorul îl părăsește. Deasemeni, pe cititor nu-l surprinde transformarea care s'a petrecut în sufletul unuia sau altuia dintre personaje, procesul transformării lor nu i se pare nemotivat, deși nu este pus în situația de a urmări fază cu fază acest proces; aceasta este cu puțință, deoarece dela primul său contact cu personajul respectiv, el îl cunoaște atât de bine, încât poate prevedea cu ușurință cum va reacționa într'o împrejurare sau alta. Autorul readuce totuși în scenă unele personaje, pentru a comunica ideea că în viața societății s'au petrecut transformări uriașe, că destinul acelei clase sau categorii sociale, pe care destinul personajului său îl reflectă, a luat un curs cu totul nou.

În primele două capitole ale părții întâia a romanului, cititorul face cunoștința flăcăului Egor Ivanâci Brâchin, care se întoarce după o lungă absență în satul său natal, Hoții, cu gândul să se însoare. Personajul e apoi părăsit și nu reapare decât la începutul celei de a doua părți a cărții, când îl vedem întorcându-se

*) Leonid Leonov, *Bursucii* Ed. „Cartea Rusă.” 1953

iar în sat, dar în împrejurări cu totul diferite.

Când s'a apropiat prima dată de satul său părintesc, Egor Ivanăci Brăchin, care învățase în mahalalele Moscovei cum se învârtă paraua și-și deschisese chiar o dugheană în Talcloc, era încălțat cu cisme de lac și avea în buzunare o tabacheră de argint căptușită cu țigări fine și cu o femeie goală pe capac. El tocmise o trăsura cu zurgălăi ca să-și facă o intrare fastuoasă în sat și își ospătase din belșug vizitul cu ceai și covrigi. În birjă, acest ins meschin, care se gândea să-și cinstească foștii tovarăși cu tutun turcesc numai ca să le provoace invidia, își caută poziția cea mai comodă cu puțință, iar atunci când birjarul îi pune alături un copil de țăran bolnav, se burzuluește. Plin de sine, Egor îi disprețuiește pe cei în mijlocul cărora se întoarce și nicio clipă nu se îndoiește de succesul acțiunii în care s'a angajat. Nicio clipă el nu se întreabă dacă sentimentele fetei pe care și-o vrea mireasă îi sunt favorabile sau nu, ci se bizue pe viclenie, pe strălucirea lui aparentă și pe bogăția lui. Gândindu-se la eventualitatea morții tatălui său, el nu are o strângere de inimă decât atunci când îi vine ideea că acest deces i-ar putea strica pentru o vreme socotelile. Ajuns în sat, face o nuntă de pomină și trăiește bucuria egoistă că a dobândit-o tocmai pe fata care altădată îi arunca vorbe de ocară, bucuria că își va putea arăta de-acum puterea asupra ei „și cu sărutul, și cu dorul, și cu pumnul“. Setea lui de arginți îl face însă să-și părăsească fără niciun regret soția, căci Egor își consideră nevasta o sclavă care-i va munci ogorul părintesc și-i va îngriji gospodăria, o sclavă ale cărei sentimente le desconsideră. Suferințele pe care le va provoca femeii, despărțirea îndelungată pot fi — socoate el — răsplătite printr'un dar ieftin:

„Nu mai sta și plânge degeaba, că nu faci mare ispravă. Femeia trebuie să fie înțelegătoare. Cum am prilej, îți trimit o broboadă. Să știi că eu mă țin de făgăduială.

— N'am eu grijă de asta — scânci femeia. Despre partea mea, poți să nu-mi trimiți nimic...

Egor Ivanăci scoase o țigară și o aprinse.

Apoi îl impuse cu degetul în umăr pe Saveli:

— Dă-i drumu'!... Vezi să nu pierdem trenu'.

Mai mult încă, suferințele soției sale îl fletează pe acest egoist plin de suficiență:

„Dar iarna, Anușca are să stea la geam, așteptând singuratică și tristă de grija să nu-și fi găsit bărbatu-su alta, — gândește Egor în timp ce Saveli îl ducea la gară.

Egor ne apare la început ca un fariseu mărunț, lipsit de orice calități reale, dar voluntar și sigur de sine.

Și iată-l acum pe Egor după Revoluție, după înfrângerea lui Denichin, reîntorcându-se în satul natal. E îmbrăcat în niște zdrențe militare, ca vai de lume. În cap are „o căciulă de blană de câine, care seamănă cu o dihanie udă și zgribulită“. Ranița e goală, iar în fundul buzunarelor se găsesc doar câteva fire de mahorcă. Obosit, acum el nu se mai lăfăește în trăsura cu zurgălăi, ci umblă ca un hoț, ferindu-se să întâlnească o figură cunoscută. Nimic din strălucirea lui aparentă de altădată; o frică animalică față de toți oamenii, fiindcă pe toți îi consideră străini. Consătenii nu-l recunosc la început și-l alungă din preajma lor ca pe un câine. Egor, care considera altădată că toți trebuie să-l respecte, datorită avuției și norocului său, e acum foarte bucuros dacă cineva îi aruncă o vorbă bună și nu crede că nu e de demnitatea lui ca alții să-i ceară socoteală, ba mai mult chiar, încearcă atunci când e luat în răspăr să se justifice:

„Nu cumva mă iei și pe mine drept dezertor? Da' poate că am o hârtie la mână ca să vă pot mânca pe toți, fără să dau socoteală nimănui. Și Brăchin izbucni în hohote de râs, dar râsul lui era silit și suna greoi.

— Iaca, port în mine un glonte! — și, sumecându-și cu o repeziciune ciudată, până'n cot, mâneca muntalei, îi întinse lui Saveli dreapta murdară:

— Ia, pipăie.

Până și umilul Saveli, care altădată nu îndrăznise să sufle un cuvânt de dezaprobare, chiar când îi insultase soția, i se adresează acum pe un ton răstit, atunci când Egor îi cere informații în legătură cu Anușca.

Șubrezenia poziției pe care o au în noua societate oamenii de talia acestui precupeț meschin, se vădește mai ales în relațiile sale familiare. Când dă să intre în ograda sa, halul în care-și găsește gospodăria îl face să simtă mai profund faptul că toate iluziile sale s'au prăbușit; el nu mai poate fi niciodată ceea ce a fost mai înainte. Autorul dovedește o adâncă înțelegere a psihologiei personajului său. Deși e dornic să-și revadă pe ai săi, Egor, înainte de a intra în casă, se punea reparare cerdacul, iar prima întrebare pe care o aruncă Anușcăi, ivită 'ntre timp în preajma lui, se referă la ciocan. Prin acest amănunt se reliefează puternic meschinăria personajului și se sugerează dorința lui de a restabili vechea stare de lucruri. Când își dă seama că soția lui e însărcinată, că l-a înșelat, Egor încearcă să-i arunce vorbe de ocară și s'o bată, dar în fața lui nu se mai află acum Anușca de altădată, supusă ca o sclavă, ci o altă Anușcă, având tăria să-l înfrunte, să-și afirme dreptul la viață, la dragoste, să-i reproșeze starea în care a adus-o indiferența lui:

„Nu mă las eu bătută! — șueră ea răgușit printre dinți — nu mă las bătută de tine! Tu nu ești bun de sâmanță. Mi-ai tot scos ochii că-ștearpă. Da' ia uită-te acum. Am să fac un copil. Iac'asa! Și mergea asupra lui cu pânțele înaintea, mare și amenințător, răzând și plângând totodată de furie.“

Iar Egor e atât de slab încât nu numai că nu cutează să folosească scurtătura pe care o scosese de sub lavită în prima clipă, ci dimpotrivă, el e cel care cere îndurare femeii:

„Hai, hai! liniștește-te... De ce țipi așa? Spune-mi, dece țipi?“

El își dă seama că toată încrederea în forțele sale, toate concepțiile sale vechi despre viață, familie și demnitate, au fost spulberate, că toată viața el n'a făcut decât să se înșele singur și că acum e un învins. Egor nu s'a schimbat, dar s'au schimbat timpurile și Egor a fost aruncat acolo unde -i era locul, la marginea vieții. Dar Egor întruchiează un mod de a gândi, o mentalitate, o categorie socială — iar prin destinul lui, Leonid Leonov ilustrează prăbușirea acestei mentalități.

distrugerea acestei categorii sociale. Prin destinul lui, autorul comunică nu numai ideea că acea categorie socială căreia îi aparține Egor a fost măturată de vântul înnoitor al lui Octombrie, dar că întreaga societate a fost zguduită din temelii, că s'au prăbușit valorile vechi, false, și au apărut și s'au impus criterii noi, adevărate, de prețuire a omului, — că cei care înainte n'aveau nici măcar puterea de a-și cere dreptul la viață, acum îndrăznesc să-și ia singuri acest drept. În felul acesta romanul desvăluie din plin — fără a-l zugrăvi propriu zis — unul din aspectele cele mai semnificative ale evenimentelor mărețe ale epocii. Autorul isbutește să facă acest lucru arătând conștiințele evenimentelor, a căror descriere nu mai e, în acest caz, neapărat necesară în economia cărții. Urmărind destinul unui om prin înrâurirea evenimentelor asupra lui, autorul îndreaptă o lumină puternică asupra personajului și astfel arată, într'un mod izbitor, marea deosebire între ceea ce a fost odată și ceea ce el este acum.

Egor își dă seama de înfrângerea sa, dar nu vrea s'o socoată definitivă, ireparabilă. El e conștient că nu-și mai poate redobândi poziția pe care a avut-o, dar vrea cu tot prețul să cucerească una mai bună. Deaceea va munci cu atâta sârg la refacearea gospodăriei sale; deaceea va participa la încercarea de alungare a autorităților sovietice din sat, deaceea va căuta să și-o apropie pe Anușca și tot deaceea se va asocia răzvrătiților din pădure, „bursucilor“.

El devine însă încetul cu încetul conștient de inevitabilitatea prăbușirii sale.

Tentativa lui disperată de a-și reface gospodăria, nu are sorti de izbândă:

„Totu-i ruină, numai ruină... șoptea în ciudat Egor Ivanâci, și, ud încă de cât asudase în ajun, tăbăra cu bardă asupra găurilor pe care le descoperea tot mai multe, gata să rupă bucăți chiar și dintr'insul numai să le peticească odată. Dar găurile îl năpădeau și-l împresurau, gata să-l doboare și el se apăra de ele cu un zel întreit, și cu barda și cu rindeaua. Până și în vis vedea pretutindeni numai găuri...“

Șantajul îndreptat împotriva fostei sale soții eșuează, fiindcă părăsindu-l, ea îi

lasă toate darurile pe care Egor i le trimisese și pe care acum se gândea să le ceară îndărăt. Momentul în care îl vedem pe Egor în fața cuferului cu cărpe mâncate de molii sugerează de minune declinul său, imposibilitatea de a depăși situația jalnică în care se află. Autorul asociază cu multă finețe aceste obiecte de starea sufletească a personajului său; ca și cărpele acestea, el avea altădată numai o strălucire aparentă. Croit din același material prost, el este acum tot atât de inutil și lipsit de valoare.

„Inima i se strânse. Sipetul Anușcăi, cu benzi de tablă colorată, bătute în ținte, era la locul lui. In graba lui se zăpăcise cu totul. Trase sipetul afară, luă un cuțit, îl viri în lacăt și începu să bată cu un lemn în cuțit. Apoi apăsă. Lacătul complicat hîrîi și capacul sipetului sări în sus. Din sipet zbură o molie. Brăchin îi urmări zborul cu ochii jalnici. Nu-i venea să-și creadă ochilor și căsca chiar și gura. Pipăi lucrurile: toate erau la locul lor. Deasupra, cu florile la vedere, se afla șalul de lână cu trandafirul mâncat de molii, iar acolo unde era trandafirul mai roșu, se vedeau foind viermii de molii. Apoi fugi zăpăcită pe stofă un fel de scârbă argintie, foarte vioaie. Asemenea lungilor labirinte ale nenorocirii lui Egor, găurile făcute de molii treceau prin toate darurile lui. Egor sucea și răsucea în mâini cărpele care nu mai prețuiau acum nimica, dar amărăciunea pierderii se risipise în fața milei de el însuși care-l cuprinsese.“

Dându-și seama că înfrângerea „bursucilor“, în rândurile cărora intrase, e de neînălțurat, el îi trădează, gândind că astfel își va putea dobândi iertarea oamenilor sovietici, că astfel își va putea prelungi existența sa inutilă. Dar nici această ultimă mârșăvie nu-l poate salva, căci „bursucii“ îl prind și, după o judecată sumară, îlucid.

Romanul „Bursucii“ are meritul de a comunica ideia deosebit de prețioasă că furtuna lui Octombrie n'a doborât numai elementele slab înzestrate, lipsite de personalitate, aparținând claselor exploatare — deci acelea care n'au fost în stare

de o rezistență serioasă — ci și elementele care se opuneau cu înverșunare, forțele cele mai viguroase ale acestor clase. Mărețta semnificație a evenimentelor din Octombrie 1917 este astfel puternic reliefată. În această direcție este grăitor destinul lui Senia Rahleev, cel de-al doilea personaj al romanului cu care cititorul face cunoștință.

Fiu de țăran sărac, Senia, împreună cu fratele său Pașca e încredințat de Egor Brăchin băcanului Zosim Vasilici Bâhalov, din cartierul periferic al Moscovei, Zariade. Senca, încă dela început, caută să se adapteze mediului în care a fost introdus și dobândește sentimentul că viața sa se va scurge în Zariade, la fel cum se scurge cea a patronului său și a semenilor acestuia. Cu vremea el reușește să se salte în ierarhia mahalalei. Își schimbă ciubotele lui butucănoase cu niște cisme elegante, are bani să consume la tractorul „Veneția“, iar patronul, care nu de mult îi dădea bobâr-nace sau îi prindea urechile între degetele lui unsuroase, i se adresează oarecum ceremonios: Semion! Senca este însă un tânăr dotat. Inimos, cu un fond sufletesc totuși cinstit, și dornic de învățătură, el are un dezvoltat simț al dreptății și al demnității umane, o voință de fier și o energie nepuizabilă. Dragostea lui sinceră pentru bătrânul ceaprazar Catiușin, care după ore obositoare de muncă, scrie versuri duioase într'un caet pe care-l ține ascuns, compasiunea lui pentru soarta tăbăcarului alcoolic și cu porniri anarhice, Dudin, forța cu care o iubește pe băiețoasa Anastasia precum și atitudinea lui demnă față de vânzătorul Carasiev, un ins despotice cu subordonații săi și lingușitor cu cei mari, un fel de don-juan al mahalalei — toate elementele acestea ni-l arată pe Senia drept un tânăr cu reale calități. În acest sens, vorbitoare este deasemeni comportarea lui demnă față de Nastasia în momentul când aceasta s'a hotărât să se mărite cu un ins bogat, semnificative sunt curajul cu care el își înfruntă rivalul sau sinceritatea brutală chiar, cu care o respinge la început pe cocheta Catia. În pofida acestor calități, Senia și-a însușit psihologia și felul de a gândi al micului proprietar, care nu vrea să vadă nimic în

afara intereselor sale personale, care do-rește să trăiască izolat ca melcul în găoacea sa.

Descrierea mahalalei moscovite din ultimele decenii ale veacului trecut, descriere făcută în spiritul tradițiilor gorchiene și care ocupă prima parte a romanului e pe deplin justificată în economia operei. Căci numai zugrăvind acea faună pestriță a mahalalei, în care tânărul Senia și-a format concepția despre viață și despre oameni, autorul îl poate face pe cititor să înțeleagă comportarea lui după Revoluție, să înțeleagă de ce a alunecat pe o poziție reacționară. În mahalaua aceasta urită și murdară în care duhnesc mirosuri înăbușitoare, în mahalaua aceasta în care totul pare încremenit și unde din când în când se aud sunetele dogite ale orgii sparte a tractirului Venetia, în mahalaua aceasta își macină viața lor monotonă, neinteresantă oamenii meschini, cu un orizont strâmt. Mahalaua această, expresie vorbitoare a modului în care capitalismul slujește viața, întunecă frumusețea și distruge omul, o locuită de cetățeni care nu se preocupă decât de tejeheaua lor, complet străini unii altora și pe care nu-i leagă, în cazul cel mai fericit, decât interese mărunte sau lășitatea. Bătrânul care a venit la căpătâiul lui Catiușin să citească psalmi, fură ochelarii mortului și-apoi dispăre. Zosim Vasilici îl opărește cu ceai, chipurile din greșală, pe Piotr Secretov, când acesta îi destăinuiește intenția de a nu se mai încuscri cu dânsul. Băcanul acceptă predicile anarhice ale tăbăcarului alcoolic, fiindcă știe că în fond e inofensiv, fiindcă nu vrea să-l piardă de mușteriu și fiindcă el însuși, având un fiu revoluționar, se simte cu muscă pe căciulă. Vânzătorul Carasiev, un fel de Chiriac rus, așteaptă cu nerăbdare moartea stăpânului său ca să-l moștenească. Piotr Secretov necinstește o fată pe care n-o iubește pentru a putea intra în posesia zestrii ei și-apoi o brutalizează și-o ignoră. În acest mediu viciat, în care orice sentiment uman e distrus, orice gând înalt înăbușit, orice act îndrăzneț interzis, în mahalaua aceasta în care omul se comportă ca un lup față de semenul său, unde cel tare îl jefuiește, lovește și

ucide pe cel slab, în acest mediu avea să se desvolte Senia. Deaceea, și pentru el, victoria Revoluției din Octombrie a însemnat o înfrângere. Senia este însă un om tare. Un caracter puternic care nu se poate împăca nicio clipă cu ideea înfrângerii și care are multă vreme siguranța că această răsturnare a lucrurilor e vremelnică și deaceea i se poate opune. Este siguranța pe care i-au dat-o însuși mediul în care s'a format, oamenii cu care venise în contact, fie că se bucurau de vechea stare a lucrurilor, ca Secretov, fie că aveau parte numai de suferinți și umilinți ca bătrânul Catiușin. Toți însă, și cei care erau îmbătați de iluzii sau orbiți de avuții și sclavi ai fatalismului, toți credeau în statornicia orânduirii pe care au apucat-o din bătrâni. Senia crede sincer în statornicia lucrurilor și se simte o forță — în ciuda situației sale jalnice de moment; deaceea, atunci când după războiul civil în care a luptat în rândurile albilor, se va întoarce în satul său natal, el nu se va întoarce ca un învins, așa cum se întorsese Egor. Pe primul om întâlnit în cale îl întreabă de felul cum se împacă țărani cu noua putere de stat; el va aștepta momentul prielnic pentru a intra în acțiune și va sta în primele rânduri ale „bursucilor“. El nu va părăsi această luptă decât atunci când va fi definitiv învins, când împrejurările îl vor sili să recunoască faptul că satul nu poate fi opus orașului socialist, că forța pe care el se bazuia este iluzorie. Înfrățind distrugerea elementelor celor mai viguroase ale claselor exploatare, autorul sugerează prăbușirea definitivă a vechii lumii, victoria noii orânduirii.

Demn de relevat în cecace privește arta cu care scriitorul reușește să motiveze drumul lui Senia, ni se pare episodul unde se descrie reacția personajului în momentul când comisia de colectare a cerealelor îi rechiziționează casa și descoperă sacii cu grâu dosit. Senia se hotărăște, de astă dată definitiv, să lupte împotriva statului sovietic, fiindcă el n'a fost lovit numai în interesele sale economice ci și în demnitatea sa. Pe flăcău nu-l doare atât faptul că i s'au confiscat bucațele, cât faptul că ostașul care a ridicat

dușameaua ca să afle ascunzătoarea, refuză după aceea să repare stricăciunile provocate. El socotea aceasta o batjocură la adresa lui, o batjocură care se cere spălată, dar pe care nu o poate spăla pe loc, așa cum a făcut-o, de pildă, atunci când Carasiev l-a jignit.

★

În general — și acesta este un merit deosebit al autorului, care a înfățișat realitatea așa cum se prezenta ea, și nu așa cum ar fi vrut el să fie. Dacă cei din satul Gânsacii au trecut în mod sincer de partea Puterii Sovietice, iar cei din satul Hoții organizează răzmerițe, aceasta nu se datorește unei conștiințe mai înaintate a unora și înapoiate a celorlalți, ci faptului că regimul sovietic a rezolvat în favoarea locuitorilor din Gânsacii, un vechi conflict pentru pământ. Procedând astfel, autorul reușește să arate pe de o parte cum noile practici se altoiesc la țară pe vechile obiceiuri și, pe de altă parte, să sugereze ideea deosebit de prețioasă că procesul de făurire al unei noi conștiințe e un proces complex, care presupune eforturi și timp, că el nu se efectuează dela sine, prin simpla schimbare a orânduirii de stat, ci că se rezolvă în cursul luptei pentru consolidarea noi orânduirii de stat și a construirii socialismului. Deosebit de semnificativ în acest sens e momentul în care secretarul raionului de partid Brozin organizează un meeting în satul Gânsacii. Discursul e ascultat cu răceală de către acești țărani devotați regimului sovietic; aceasta fiindcă Brozin îi cheamă la luptă în numele unor idealuri juste, înalte dar pe care țăranii încă nu le înțelegeau, le considerau abstracte.

„Ce tot vorbești de hidra internațională? — zâmbi batjocoritor până și Ciupitu (conducătorul politic al satului, n. n.) Aici e vorba de buba noastră cea veche, de pământ, toată supărarea-i pentru lunca Zincăi. Hidră!... Ea până și la umblătoare se duce în botine, da' noi și la muncă tot opinci de curmei purtăm“.

Afanas Ciugunov, țăran muncitor din Hoții, este la început pornit împotriva

Puterii Sovietice, fiindcă Serghei Ostafieici Polovechin, colectorul, îl amenințase cu revolverul atunci când îi amintise de patina sa pentru pahar. Dar când tovarășul Anton îl ia ca furier, el se simte mândru că slujește Puterea Sovietică. Nu e vorba așa dar aci de un ideal, de un crez politic, fiindcă majoritatea țăranilor încă nu se ridicaseră la nivelul unei conștiințe politice înaintate. Acestei prezențări realiste a stării de lucruri, evitării idilismului i se datorește veridicitatea profundă a romanului „Bursucii“.

★

Dacă în prima parte a romanului său autorul ne-a înfățișat viitoarele sale personajii negative într-o anumită ipostază și în cea de a doua parte în altă ipostază, pentru a putea reliefa măreția Revoluției din Octombrie și totodată pentru a motiva drumul pe care aceste personaje îl vor alege ulterior, — în cea de a treia parte, ni-i înfățișează în ultima lor etapă, luptând organizați împotriva Puterii Sovietice. În felul acesta, destinul personajelor e elucidat până la capăt, iar opera dobândește un caracter unitar, armonios.

Marea artă a scriitorului se vedește în această parte prin aceea că el reușește dela început să sugereze înfrângerea inevitabilă care-i așteaptă pe „bursuci“. Cum pornesc în bejenie, locuitorii din Hoții se „trezesc din beția“ în care-i aruncase izbânda efemeră a răzmeriței lor. Ei cad pradă unei tristeți, care le apasă sufletele ca o piatră de moară.

„Căruțele mergeau câte două și câte trei alături, după cum era și locul, și călcau nu numai câmpul de pe care nu fusese strânsă pâinea, dar și locurile unde creștea cânepa și inul. Nu era numai decât nevoie 'să fi călcat și stricat tot acest avut al femeilor, dar ei intrau anume tocmai acolo unde erau lanurile mai dese, lăsând în urma lor dâre adânci de roți. Cu același simțământ de amărăciune și de desnădejde stricase și Egor Ivanăci Brâchin, la înapoierea lui în sat, lemnul încrestat și frumos înflorat al cerdacului, rodul unei trude îndelungate și a atâtuia amar de bani.“

Pentru întâia încercare îndrăzneală și curajul le ajunseră tuturor din plin. La fel

se făleşte și condamnatul la moarte punându-și șapca pe-o ureche, când e dus pe cel din urmă drum"

E de ajuns însă ca un singur țăran, văzând că se apropie furtuna, sub un pretext oarecare, să-și mâne caii îndărăt, pentru ca marea majoritate a tovarășilor lui întru pribegie, ca la un semnal, să-i urmeze exemplul.

Capii răzmeriței se văd astfel dela bun început izolați de popor, singuri. Lipsa aceasta a unei legături trainice cu poporul, izolarea aceasta care se va accentua din ce în ce mai mult cu cât va trece vremea, comunică ideia inexorabilei înfrângeri care-i așteaptă pe fugari. Acestei izolări i se vor adăuga divergențele, certurile interne dintre diverșii capi ai „bursucilor“, certuri pe care comisarul Anton, trimis de Partid să lichideze acest cuib de răzvrătiți și să câștige de partea Puterii Sovietice pe țăranii cinstiți, induși în eroare, le folosește cu succes pentru a-și atinge scopul. Predarea în massă a răzvrătiților nu are în carte — așa cum nu a avut nici în viață — doar un sens strict politic. Cititorul e convins că acest câștig politic va avea consecințe uriașe, că va permite comuniștilor adevărați de felul lui Anton, să creeze din aceste epave omenesți alți oameni de un fel nou, superior, cum n'a mai cunoscut umanitatea până acum. În felul acesta, instaurarea Puterii Sovietice apare ca o cotitură de o importanță hotărâtoare în istoria omenirii.

Semnificația adâncă a victoriei Marelui Revoluții Socialiste, semnificație pe care autorul a reușit s'o reliefeze puternic încă din primele două părți ale cărții, e astfel mult lărgită, prezentată în toată grandoarea ei. Aceasta, repetăm, în ciuda faptului că autorul n'a zăgrăvit evenimentele importante ale vremii, ci s'a ocupat de fapte în aparență obișnuite, cotidiane.

O altă problemă pe care o ridică romanul „Bursucii“ este aceea a raportului dintre eroii pozitivi și personagiile negative. Problema se pune cu atât mai ascuțit cu cât în centrul cărții nu se află eroi pozitivi, ci reprezentanți ai forțelor reacționare, cu cât înseși acțiunile anarhice la care

recurg aceștia au un anumit timp rezultate favorabile lor, datorită, în bună măsură lipsurilor și greșelilor elementelor înaintate.

O observație se impune dela început. În general, Leonov nu prezintă elementele dușmane Puterii Sovietice ca fiind cu totul lipsite de orice calități omenesști, cu totul inferioare celor din tabăra adversară lor. Dacă, totuși, ei sunt înfrânți până în cele din urmă, iar acele calități pe care le aveau rămân nevalorificate, aceasta face să iasă puternic în relief ideia că, situându-se pe o poziție înaintată, oamenii se depășesc în general, crescând cu fiecare nouă bătălie, cu fiecare pas pe care-l fac înainte; ideia deosebit de importantă că atunci când se situează pe o poziție reacționară, chiar cele mai bune elemente se descompun moralicește.

Simion Bursucul e un individ mai înzestrat, dintr'un anumit punct de vedere, decât funcționarul sovietic Polovechin. Simion se opune o vreme hoțiilor celor pe care-i comandă, caută să imprime răzmeriței pe care o conduce un caracter organizat, militaro-politic. Atunci când ostașii vor s'o batjocorească pe Nastia, el îi determină să renunțe la aceasta; când Nastia, element al burgheziei orașanești, mitraliază fără milă, cu prilejul unei acțiuni a „bursucilor“ în satul Gânsaci, bătrâni nevolnici, Simion își îndreaptă revolverul spre ea. Polovechin e, dimpotrivă, un ins superficial la început. Ușor ametit de funcția pe care o deține, el dă frâu liber patimei sale pentru femei și le părăsește pe rând, fără niciun scrupul. Mai mult chiar, el nu se sfiește să primească daruri dela iubitele sale, pentru a-și satisface înclinația accentuată pentru lux. Imputernicitul cu colectarea, Polovechin, nu se sinchisește în general de opinia publică și, de aceea, nu se sfiește nici să bea un păhărel mai mult, nici să uzeze uneori de revolver în scopuri personale, la adăpostul titlului pe care i l-a încredințat Statul Sovietic.

Cu vremea însă, căpetenia „bursucilor“ acceptă jafurile pe care le comite banda lui; mai mult încă, începe el însuși să participe la acțiunile lor prădalnice. Polovechin, în schimb, de îndată ce se salvează

din mâinile dușmanilor, uită și de femei și de băutură și nu trăiește decât pentru a-și dăruia toate forțele luptei pentru Puterea Sovietică, pentru victoria noului. În timp ce Semion Bursucul, care s'a situat pe platforma reacționară, decade — Polovechin, care s'a situat pe platforma revoluționară, se înalță.

Ideia că majoritatea celor care luptă pentru victoria noului sunt oameni obișnuiți, din masse, nu niște excepții, supraoameni, e comunicată prin zugrăvirea realistă a scăderilor personale ale personajelor înaintate, a greșelilor uneori grosolane pe care ei le fac.

Autorul sugerează, deasemeni, cu mare măiestrie, că nici „bursucii“ nu sunt niște bestii, incapabile de orice sentiment omenesc. Chiar și în sufletul celui mai ticălos dintre ei, chiar și în sufletul ludei, care n'a cutezat să batjocorească o fată, atunci când ea a început să cânte un cântec minunat din vioară, chiar și în sufletul acestui ins greșos se află un sămbure care arată că și el ar putea să fie — în anumite condiții — reeducat.

În felul acesta, Leonid Leonov demonstrează artistic întreaga acțiune a Puterii Sovietice, care nu vrea să-i distrugă, — să-i nimicească pe „bursuci“, ci dimpotrivă luptă să-i transforme, valorificând calitățile pe care ei înșiși nu și le cunosc, posibilitățile pe care ei înșiși nu le bănuiesc că le au.

Semnificativ e însă că, în pofida faptului că nu sunt lipsiți de calități, ciau uneori chiar calități pe care potrivnicii lor nu le au, „bursucii“ își simt tot timpul slăbiciunea, simt zădărnicia luptei pe care o duc. Autorul sugerează cu mare forță această idee în una dintre povestirile pe care și le istorisesc seara, la foc, fugarii. E vorba despre episodul intitulat „Întâmplarea cu Calafat cel fără de astâmpăr“, în care, printr-o alegorie foarte străvezie, povestitorul, „bursuc“ el însuși, arată zădărnicia ridicării satului împotriva orașului — adică tocmai scopul luptei „bursucilor“.

Dealtfel, în paranteză spus, însăși inactivitatea „bursucilor“ însuși faptul că nu sunt capabili de o acțiune hotărâtoare, că își irosesc vremea în aventuri de dra-

goste, povestind diverse istorii sau văitându-se, dovedește incapacitatea lor. Slăbiciunea lor e subliniată astfel puternic, în ciuda acțiunilor violente (crime, jafuri, etc), pe care le comit. În economia romanului, povestirile din partea III-a, care par la o primă și superficială impresie că nu se încadrează organic în acțiune, sunt astfel pe deplin justificate din punct de vedere ideologic și artistic.

Tocmai fiindcă sunt atâta de slabi, un simplu anunț, un manifest al Puterii Sovietice, poate crea o stare de spirit defetistă în rândurile „bursucilor“. Insuși Semion, care e un ins plin de voință, nu află în sine forța de a-i reține, și numai sub influența Nastei, a cărei dragoste îl domină, poate găsi tăria să-i oprească pentru o clipă. În adâncul sufletului său, el se consideră însă de pe acum un învins.

Dacă în acest roman, în centrul căruia e figura unui personaj negativ, autorul a prezentat pe luptătorii din cele două tabere ca oameni de o mare tărie sufletească, el n'a făcut aceasta numai pentru a sublinia ideea că, situându-se pe o platformă progresistă te înalți sufletește, iar împotrivindu-te mersului înainte al istoriei, decazi — ci pentru a reliefa prin aceasta și mai puternic rolul Partidului.

În această privință ar mai trebui subliniat un amănunt care vorbește despre arta compoziției la Leonov. În prima parte a romanului, în care se zugrăvește mahalaua moscovită, pare că nu se întâmplă nimic. Necesitatea unui echilibru în dispunerea materialului faptic impunea și în această ultimă parte, ca cititorul să aibă această impresie.

Oamenii sovietici care se opun „bursucilor“, sunt — fie că au, fie că nu au carnet de membru de Partid — oameni simpli din masă, care sunt antrenați de Partid pe o linie justă și educați într'un spirit sănătos, dar care, numai prin ei înșiși, lipsiți de o conducere conștientă, nu au forța să ducă până la capăt o acțiune de mare amploare. Oricât se străduiește Polovechin, el nu e în stare să-i înfrângă pe „bursuci“. Semnificativ în această privință e faptul că pentru a-i nimici pe „bursuci“, el folosește o vreme metodele anarhice de luptă ale dușmanilor. Pentru înfrân-

gera „bursucilor“, tovarășii lui și el însuși au nevoie de ajutorul și conducerea Partidului. Pentru a-i birui pe „bursuci“ repede și definitiv, e necesară sosirea comisarului Anton, nume conspirativ sub care se ascunde de fapt Pavel, fratele lui Semion „bursucul“. În Pavel, autorul trebuia să întruchieze — tocmai fiindcă el reprezenta Partidul — forța cea mai înaintată, forța conducătoare, o personalitate cu mult superioară celor care se află în fruntea „bursucilor“, deasemeni superioară țăranilor și activiștilor care se împotriviseră până acum „bursucilor“, să creeze un erou pozitiv în înțelesul cel mai profund al cuvântului.

Și Pavel este într'adevăr un astfel de om. Deși nici Semion nu e lipsit de calități, el a fost totdeauna dominat de Pavel, a simțit în acesta o forță pe care n'o putea înțelege. Sentimentul acesta l-a încercat atunci când Pavel, care nu putea îndura umilințele la care-l supunea neomenosul Bâhalov, se împotrivește acestuia, îl mușcă, și, fără să se îngrijeze de consecințele ce le-ar putea avea actul său, părăsește mahalaua. Sentimentul acesta îl încearcă Semion, cu câțiva ani mai târziu, atunci când Pavel vine în „Zariadie“ să-l întâlnească și se cinstesc reciproc cu ceai și cârpați. Semion e tot timpul dominat de Pavel — acum ucenic într-o fabrică metalurgică — se simte prost în preajmă-i. Cei doi frați nu găsesc calea unei înțelegeri, ei se simt străini unul de altul, străini, tocmai pentru că Semion își dă seama de superioritatea lui Pavel și refuză s'o recunoască. Atunci când o va recunoaște el va fi înfrânt, va fi silit să recunoască însăși superioritatea modului de a gândi al viitorului comunist.

Și iată acum cea de a doua întâlnire a celor doi frați. Pavel îi trimisese prin Polovechin lui Semion, un bilet prin care îi cerea să se întâlnească într'un loc anume, în pădurea din apropiere. Făcând aceasta, el se bizuia nu numai pe cinstea lui Semion, dar mai ales pe superioritatea lui morală asupra fratelui său. Acesta, într'adevăr, nu numai că nu refuză întâlnirea, dar din clipa în care a intrat în posesia biletului lui Pavel, simte că întâlnirea aceasta se va solda cu înfrângerea lui, că va fi fatală acțiunii sale. De aceea, frământarea dina-

intea întâlnirii, sentimentele complexe pe care le trăiește Semion cu acest prilej, sentimente de tristețe adâncă, de neputință, de căutare zadarnică a unei ieșiri din situația jalnică în care se află, de disperare, sunt sugestiv comunicate prin scena în care-l vedem bătându-se cu capul de un arbore, chipurile pentru a imita acțiunea unei ciocănitoare.

„O ciocănitoare bătea într'un copac. Semion își lăsă capul pe spate și se uită la ciocănitoarea care își toca cu mișcări repezi și îndemânatece ale ciocului hrana de coajă de pin. Ciocănitul ei neîntrerupt era des și repede. Pe Semion îl cuprinsese o înțepeneală ciudată. Sângele i se urcă în gât. Dar se uita mai departe la ciocănitoare și la cerul care se vedea dincolo de ea. „Ia te uită, parc'ar bate cu ciocanul! N'aș putea să bat așa repede ca ciocănitoarea, pentru că eu am capul mare și ea are un cap mic“. Gândul acesta puse stăpânire pe el și se prefăcu într'o idee fixă. Deodată, cuprins de curiozitate, începu să lovească cu fruntea în scoarța copacului, căutând să atingă iuțea ciocănitorei și precizia loviturilor ei. Nu reuși să atingă nici una, nici cealaltă. Mai încercă și a doua oară, dar se întoarse deodată, fără să-și dea seama de ce. Simți cum îl cuprinde un tremur nervos. În fața lui stătea Pavel. Il recunoscuse numaidecât, deși între ei se înălța, ca un perete de sticlă aburit, stavila anilor care trecuseră. Pavel cel șchiop ședea, în carne și oase, pe trunchiul căzut, cu mâinile sprijinite pe genunchi și urmărea îngândurat pe bărbosul căruia îi venise în minte să imite o ciocănitoare...“

Superioritatea lui Pavel, care, calm, puțin batjocoritor și îndurerat în același timp, privește acest tablou ciudat, e astfel comunicată dăla început. În primele clipe, discuția se învâрте, așa cum e, și firește, în jurul unor întâmplări banale, și numai încetul cu încetul — și atunci încă mai mult prin aluzii sau așa, ca din întâmplare, — frații încep să dezbătă problemele pentru care se întâlniseră. Semion nu prea înțelege bine ceea ce-i spune Pavel, deși acesta îi vorbește în cuvinte simple, pe un ton familiar. Nu înțelege, fiindcă este incapabil să se ridice la înălțimea gândurilor fratelui său, pentru că e dominat de tăria morală a acestuia, stăpânit

de o tristețe coplesitoare. Semion însuși e din ce în ce mai puțin convins de justetea cauzei pe care o apără și nici n'are tăria să ascundă acest lucru adversarului:

— „Nu știi ce-i cu mine: am obosit? Sau ce-i? Iaca, acum, la aer, îmi pare totul o prostie fără nici un rost... Numai dracu' dacă o mai putea descurca ce zace în om“.

Discuțiile lor sunt întrerupte de pauze mari, de tăceri, care sugerează înstrăinarea lor, provenită tocmai din faptul că sunt reprezentanți a două mentalități opuse. Instrăinarea aceasta e sugerată prin tufele spinoase, neprimitoare de ienupăr ce se află între cei doi interlocutori.

Când se despart, Pavel, care nu reușise să-l convingă pe Semion să se predea, are totuși sentimentul biruinței, pe când acesta se simte prăbușit, iar mai târziu când, după risipirea forțelor sale, se va înfățișa în fața lui Pavel, el va fi nevoit să recunoască superioritatea acestuia, superioritatea comunistului, a modului de a gândi și a acționa al comuniștilor.

Capacitatea, dărzenia, inteligența, calmul și dragostea de oameni a comunistului Pavel, e astfel cu putere reliefată nu numai în pasagiile, admirabile din punct de vedere literar, în care-l vedem conducând oamenii sovietici, ci și prin contrast cu figura lui Semion, căpetenia „bursucilor“.

Prezentându-i pe cei doi frați înstrăinați unul de altul, prin felul lor de a înțelege lucrurile, de a gândi, prezentându-i luptând chiar în tabere adverse, autorul reușește să comunice — și aceasta fără a recurge la scene duioase, — ideea că ei nu sunt totuși definitiv, iremediabil rupți unul de celălalt, că ei se pot înțelege, dacă cel situat pe o poziție reacționară renunță la poziția sa. În discuția pe care o au în pădure se simte din cuvintele (dealtminteri reci) ale lui Pavel, din gesturile sale, (deloc duioase), o sinceră milă pentru soarta lui Semion. Iar atunci când acesta se predă, Pavel nu are o satisfacție ieftină. Satisfacția lui e de alt ordin: e satisfacția comunistului care a adus pe calea cea dreaptă un răătăcit. Pavel nu caută nici o clipă să-l jignească pe învins, în ciuda unei asprimi exterioare; el încearcă un sentiment penibil când observă cât de mult

s'au schimbat trăsăturile feței lui Semion. Mai mult chiar, pe Pavel îl doare faptul că fratele său e rănit.

„Ce ai la picior? Curge sânge, — spuse Pavel, aplecându-se puțin înainte.

— Nu-i nimic. Am trecut prin pârâu și m'am tăiat... răspunse Semion, nepăsător“.

Leonid Leonov a reușit astfel să creeze figura complexă a comunistului, să reliefeze superioritatea lui incontestabilă, într'un roman în care elementul cel mai înaintat e implicat în foarte puține acțiuni, un roman în centrul căruia este un personaj reprezentând forțele înapoiate.

Leonid Leonov este un mare artist. Vrem să subliniem în continuare numai unele aspecte ale măestriei cu care el folosește cuvântul, de pildă modul cum realizează peisagiile sale minunate. Peisagiul său, colorat, e totdeauna în funcție de om, el sugerează trăirile unui personaj și astfel pregătește o acțiune.

Pentru a atinge acest obiectiv, Leonov animează deobicei peisagiul. Astfel, pentru a crea atmosfera mahalalei moscovite și a pregăti zugrăvirea vieții sufletești a eroilor săi, autorul notează: „In ulicioara albastră de zăpadă și aburi, căsuțele par unele ca niște copii, altele ca niște moșnegi slăbănogi și prăfuiți, iar altele ca niște negustorii burtoși, care se arată îngâmfându-se care mai de care, de firmele lor“. Înainte de a arăta cum „Anușca Brâchina își înșală bărbatul“, autorul face un pastel de iarnă, în care vântul apare ca un flăcău tiranic. Desprindem, pentru exemplificare, următorul pasaj:

„Când va fi să vină iar vara, și în locul zăpezii tăcute se va ridica și va foșni secara, nimănui n'o să-i treacă măcar prin minte cum își făcea de cap aci, în pustietatea înzăpezită, vântul, stăpânul nocturn al câmpului. Stăpânul acesta avea la cheremul lui și dihăniile, și gherul, și întunericul amăgitor al viscolului, dar câteodată și soarta omenească. Și-i mâna, și-i biciuia pe toți stăpânul ca un vizitiu, caii...“

La Leonid Leonov se vede apoi o grijă deosebită de a folosi astfel cuvântul, încât să-i poată da sensul ideologic pe care-l urmărește, de a sublinia prin anumite

forme sintactice unele idei care ar necesita altminteri o expunere amplă. După cum, prin dispunerea fragmentelor romanului într'un anumit mod, Leonov reușește să reliefeze un sens profund, tot astfel în frază, prin dispoziția cuvintelor care exprimă ideea, el reușește să-i îmbogățească mult conținutul ideologic pe care l-ar putea comunica. În felul acesta textul, având o mare valoare literară, are și un foarte ascuțit conținut politic. Să luăm, spre exemplificare, o singură frază în care ni se descriu avuțiile moșierului Ivan Andreici Svinulin:

„Ivan Andreici stăpânea, fără să aibă de dat cuiva socoteală, domenii întinse, păduri, heleștei, lunci, sate și locuri sterpe, pe care le moștenise cu tot ce cuprindeau: și iepurii, și lupii, și fânțarii, și țărani, și puricii de apă.”

Situându-i în această înșiruire pe țărani

— între fânțarii și puricii de apă — autorul subliniază disprețul feudalului pentru țăran, pe care-l socotea asemeni acestor insecte, mult inferior dihăniilor pădurii, ca lupul, de pildă.

El subliniază prin justa folosire a cuvântului și faptul că feudalul îl muncește pe țăran nu numai pentru a agonisi avuții, dar și pentru a-l distruge fizicește, considerându-l un element care slujește viața, o întunecă și o periclitează, asemeni fiarelor și insectelor păgubitoare: *„Iepurii și lupii îi vâna cu haitele de câini, fânțarii cu mâinile, puricii de apă îi lăsa în voia lor, iar pe țărani îi pune să are pământul”*.

„Bursucii”, roman de debut al lui Leonid Leonov, este un exemplu de mare măiestrie artistică, o operă clasică a literaturii sovietice.

PAGINI DIN VREMI SBUCIUMATE

A reînvia într-o operă literară imaginea trecutului de luptă a poporului, este din partea unui scriitor semn de cunoaștere a istoriei și pricepere în redarea ei. Cartea e primită și ca document limpezit al adevărului, pentru înțelegerea acelor vremuri, și ca operă literară, pentru retrăirea estetică a unor destine omenești de mult îngropate sub coaja pământului.

Trecutul poporului nostru, din pragul „țării de dincolo de negură” până la vestitul Nicoară Potcoavă, e trăit cu intensitatea forțelor naturii de eroii povestirilor sado-veniene. Cuvintele lui Mircea, care în Scrisoarea lui Eminescu înfruntă trufia sultanului, sunt crescute din inima acestui popor și sună adânc și firesc, precum murmurul izvoarelor și foșnetul pădurilor. Aceste mărturii artistico despre vitejia străbunilor stau la temelia eroismului generațiilor libere de azi. Există filoane de aur pe care nu le prinde rugină timpul, și care luminează prin straturile istoriei. Și când un scriitor le desgroapă, înfățișându-le în toată bogăția lor, ne bucurăm ca și când le-am întâlni în zilele noastre. Acestea sunt ideile înaintate, năzuințele de dreptate și faptele vitejești pe care poporul, creator al istoriei, le trăiește în decursul veacurilor. Secolul al șaisprezecelea cunoaște în Muntenia și în Moldova zeci de domni veniți și alungați dela tron; își cumpărau domnia cu bani grei, storși de pe spinarea țărănilor răzeși ori a celor serbi de pe moșiile boierilor, și goleau visteria statului când simțeau că alt domn mai bogat se apropie

de tron. Apăsăți de biruri și lipsiți de libertăți, țăranii ridicau cuvânt și coasă asupra boierilor înrobitori. Ei trebuiau să plătească zile de muncă și pentru surcica ruptă din codrii nemărginiți, și pentru podul trecător peste ape, și pentru locul veșnicei odihne. Boieri, închiși în conacele lor, tremurau ades la vuietul gloatei răsculate, și fețele albe ale meselor bogate, adesea erau pătate de lumina roșie răsărită din flăcările incendiilor.

Răscoalele țărănești se sfârșeau cu schingiuiri și cu întemnițări. Mulți dintre răsculați nu se mai întorceau în veci acasă, și mulți luau calea codrului, în haiducie. Răzeșii erau amenințați cu pierderea pământurilor și cu vecinirea. Meseriașii orașelor duceau viață grea în periferii sărace. Negustorii însăși erau apăsăți de cheltuielile statului supus haraciului turcesc. Intre mica și marea boierime există neînțelegeri și încălcări ale treptelor boierești, marea boierime sufocând pe boierii ce năzuiau spre aceleași întinderi. Peste această lume a Moldovei, apăsa puterea imperiului otoman și neprietenia țărilor vecine. Doar porțile răsăritului erau deschise, către țarii Moscovei și hatmanii cazacilor, și aceștia amenințați de puterea semilunei.

Așa se aflau lucrurile când la tron se ridică Ion Vodă cel Cumplit, domn cu minte luminată și braț îndrăzneț. Dregătorii pe care i-a ridicat din rândurile micilor boieri, negustorimea orașelor și țărănimea liberă (răzeșii) îi sunt sprijin și

încredere. El bate monedă nouă, ca să consolideze economia țării prin dezvoltarea negoțului intern. Neîndurător față de marii boieri trădători, ca un domn feudal totuși în cadrul acelei epoci, el duce o politică împotriva fărâmițării feudale în scopul creerii unui stat centralizat în stare să reziste imperiului turcesc. Domn patriot, refuză să plătească haraciul îndoit Turcilor, și, cu armată alcătuită din oameni setoși de libertate, sprijinit de sotniile căzăcești de sub comanda lui Svercevschi, luptă pentru independența națională.

Acesta este tabloul jumătății a doua a veacului al șaisprezecelea, pe care, cu un prețios dar de povestitor și cunoscător al documentelor istorice, îl reconstituie scriitorul C. Ignătescu, în noul său roman istoric „Mitruț al Joldii”. Lumea aceasta e întruchipată într-o mulțime de personaje, din diferite pături sociale, care se înfruntă fără împăcare, așa cum istoria însăși o dovedește.

După lectura acestei cărți, cititorul nu poate străbate plaiurile Moldovei cu patru veacuri în urmă, fără să simtă alături pe Mitruț, fiul străjărilor Joldea și credincios urmaș într-o vitejie și iscusință, pe străjărilor Mihai, fratele lui Joldea, neobosit în veghea lui la hotarul țării, pe moș Baci, cioban vecin pe moșia boierului Mândru dela Putnișoara, adevărat părinte al lui Mitruț, pe bița Gligore, răzeș fierar chinuit și întemnițat de boier, și pe mulți alții, țărani din Răchiți și din satele apropiate, din sudul țării. Eroi ai acestei cărți sunt purtătorii unor sentimente și năzuinți omenești, și în felul cum ne sunt prezentați, prin frumusețea povestirii, ne transmit din autenticul vieții lor. Figurile de țărani, veșnic apăsăți, mereu povestindu-și năcazurile, cu glas răzbunător, boierii la conace ori la curtea domnească, asuprind ori unelțind contra domnului, sunt tipuri sociale, întruchipând esența fenomenului social din acea epocă.

Socotim nimerită, în arătarea calităților și lipurilor romanului, o discuție paralelă cu cronicile apărute până în prezent în „Contemporanul”, „România liberă” și „Viața Capitalei”. Apariția acestor cronici dovedește interesul pe care cititorii

îl poartă acestei cărți, și problemele pe care zugrăvirea veacului lui Ion Vodă cel Cumplit le ridică.

În acest întâi volum din povestirea vieții sale, Mitruț, eroul central, are valoare de simbol; el crește și poartă mai departe calitățile tatălui său, Joldea, întruchipând în figura lui fizică și morală, tot ce are mai frumos și mai trainic poporul. Cartea se deschide prin moartea străjărilor Joldea, răzeș la marginea de sud a țării. În câteva pagini, autorul zugrăvește cu multă măiestrie, într-un grai pătruns parcă de ecourile acelei lumi îndepărtate, viața acestor răzeși ce trăiau în „bordeie făcute din vâlătuci, muruite cu humă și acoperite cu paie”. Peste așezările „neînsemnate și umile” ale „străjărilor de margine” din satul Răchiți, „plutea o liniște și o pace neturburată”. Glasul înălțat din buciumele celor de pe hotar „era ca o limbă rânduită din strămoși, cu sunete și mlădieri neschimbate, învățată din tată în fiu, și care nu mai stârnea nicio mirare”. Când a chemat însă buciumul lui Mihai, Joldea a priceput că e semn rău. „Glasul venea din lunca Milcovului, puternic, grăbit, umplea văzduhul stăpânindu-l și se stingea departe, către dumbrăvile care întunecau malurile Putnei”. O ceată de tătari trecuse hotarul, și viteazul străjărilor, alături de frate-său și de alții, străbat călări pe urmele dușmanilor, „umplând bolțile codrului cu tropotul copitelor, care vuia adânc în noapte”. Această pornire vitească, conturează în fața noastră chipul nepierător al lui Joldea. Scriitorul a cioplit într-o singură frază figura de statuie a eroului care se prăbușește: „se răsuci și el cu o săgeată înfiptă în grumaz, se înălță în șea, furios, ca într-o împotrivire uriașă, și pe urmă scăpă frâul din mână și se prăbuși pe o coastă, cu piciorul în scară”. E o moarte eroică, impresionantă. Împlinindu-i chipul de viteaz, se va ridica de-acum înaintea Mitruț, care va străbate pământurile Moldovei dela Milcov la Iași, și paginile cărții dela moartea tatălui său până după lupta dela Jiliștea, când Moș Mihai îl vede „cu ghioaca sus, nedomolit, străbătând locuri și ingenunchind dușmanii ca să aducă pace și slobozie în țara Moldovei...”

Mitruț e martor la toate momentele hotăr-

ritoare ale romanului. Copilăria și-o petrece pe moșia boierului Mândru, alături de alți copii, ciobani la oi, cunoscând din plin vâlmășagul „*veacului aceuia plin de spaime, de războaie și de nesiguranța zilei de mâine*“. Aici, părtaș la viața grea a țăranilor, va crește un flăcău voinic și isteț, care va fi purtătorul jalbelor țăranimii în fața lui Ion Vodă, și va lupta vitejește în fruntea oastei moldovene la Jiliștea.

Prima parte a romanului e un tablou sumbru, străbătut de vuietul nemulțumirii oamenilor și al răscoalelor contra nedreptăților boierești. Massa de țărani, vecini ori răzeși, acționează spontan, trezită de un continuu clocot interior, fără să întrezărească în negura veacului o putere omenească izbăvitoare. Vătafii boierului Mândru, străbat cuprinsul moșiei, urmărind îndeaproape orice pas al oamenilor, folosindu-se cu multă cruzime de gârbaci, pentru plinirea poruncilor stăpânului. Mitruț cunoaște șarpele de foc al vătafului Rașpă, încă din primele zile de vecinie la stâna lui Moș Baci, și nu-i va uita dungile lăsate în jurul corpului, viața lui întreagă. Este memoria crescută odată cu trunchiul voinic al flăcăului, și care cere mai târziu răzbumare. Scena cu bița Gligore, când suferințele oamenilor adună puteri colective și-i îndeamnă la căsăpirea vătafilor, este străbătută de chemări care reliefează mai mult conștiința de clasă a acestor țărani.

„*Să ne jupoaie!*“ „*Pentru un braț de vreascuri!*“ „*Pentru un chitic din gârlă!*“ „*Pentru un podeț!*“ se învălmășiră glasurile mulțimii dezlănțuite.

— *Și pentru cimitir! își înalță brațele deasupra mulțimii moș Ion al Panțiroaiei strigând cu glasul învățat de mânie. Degeaba ucidem slugile, oameni buni, dacă nu dăm la cap, acolo unde-i porunca și puterea și veninul!...*

— „*La curte! strigară glasuri furioase și grămada de oameni, dezlănțuită, răzni nestăpânit: La curte! La burduhos! La juguiat! La tâlharul cel mare!*“

Răsculații, organizați și mânați doar de mânia lor dezlănțuită, aprind coșerele boierului. „*Oamenii alergară dela coșer la coșer, cu țăpoaie de paie aprinse și îndată alte*

flăcări se înălțară pârâind, clătînându-se și improșcând snopi de scântei roșii în văltucii de fum cenușiu, care se rostogoleau unii după alții întunecând soarele. Sub ploaia de cenușe și funingine, oamenii se mișcau repede, într-o larmă nesfârșită și furioasă, cu fețele înegrite, cu ochii înroșiți“.

Oamenii aceștia vor fi călcați de caii vătafilor și cei rămași în viață, ridicați dela pământ și duși în fața boierului Mândru, vor fi supuși celor mai crunte pedepse. În temnița dela Crăciuna, va fi aruncat și bița Gligore. Mitruț e martor și acestor întâmplări; el aude răcnetele boierului: „*Vă spânzur!... Vă spânzur pe toți! Ucigașilor! Ticăloșilor! Puturoșilor! Nemer-nicilor!*“ și vede mâna vătafului care-l păli peste cap pe moș Ion al Panțiroaiei, luându-i răsuflarea: „*Pentruce, biță Toadere? Pentruce, biță Toadere?*“ — întreabă copilul Mitruț pe un cioban mai în vârstă.

Această parte a romanului e un zguduitor tablou, caracteristic veacurilor de nedreptate socială pe aceste pământuri. Recunoscând că „meritul lui C. Ignătescu este acela că nu a descris numai fapte eroice într'un cadru istoric, ci le-a justificat adânc, arătând care este însemnătatea lor istorică“, cronicarul din „Viața Capitalei“ are îndoieli când vorbește despre această răscoală țărănească, și socotește că autorul cărții „nu izbutește totdeauna să se depășească(?) în cunoașterea și înțelegerea anilor de exploatare din trecut și mai ales să pătrundă adânc în semnificația secolelor care s'au scurs. Uneori, culorile folosite (scena răscoalei țăranilor) se potrivesc mai bine pentru deceniile trecute decât pentru anii 1570-1572, ceea ce stânjenește pe cititor, dându-i imaginea unor decoruri meșteșugite, care în loc să deschidă orizontul, perspectiva, i-o închid“. Aceste considerații ciudate și găunoase, în ciuda stilului alambicat și înflorit, sunt înlăturate de faptele istoriei. Dece pentru anii pomeniți din a doua jumătate a secolului al XVI-lea n'ar fi „potrivite“ „culorile folosite“ (!) de autorul lui „Mitruț al Joldii“, numai autorul cronicii știe. Și apoi, această răscoală se petrece nu în 1570, în pragul luptei dela Jiliștea, ci mai înainte, când Mitruț era copil,

cioban la turma lui moș Baci. Revoltele care au zguduit orânduirea feudală dovedesc însă că scenele din roman își au rostul lor și vin să întregască un tablou veridic, și „să deschidă orizontul, perspectiva“ în viața eroilor și în întâmplările de mai târziu.

...În această vreme, rădvanele boierilor și chervanele negustorilor adesea dau față cu celele de haiduci ascunse sub poala codrilor, ori în stuhărișurile bălților. O nădejde în sufletele oamenilor va apare mai târziu, când se răspândește vestea venirii la tron a lui Ion Vodă. Romanul, în alte dimensiuni, se va desfășura pe două planuri, aducând în mijlocul vieții Moldovei figura noului domn. Mitruț va merge împreună cu moș Mihai la curte la Iași, cu jalbele oamenilor de pe moșia boierului Mândru, și cu rugămintea lui să-l scape din vecinie și să-l facă străjăr ca pe tatăl său Joldea. Fără să se plece „la mila mării sale“, cum scrie cronicarul din „Viața Capitalei“, Mitruț obține totuși mântuirea de vecinie, și va ajunge unul dintre vitejii ostași ai lui Ion Vodă. Se arată în roman și lumea boierilor dela curte, uneltitori împotriva domnului ori sprijin politiciii lui. Pe boierii trădători Mândru, Voilă, Hudăi, îi atarnă în juvăt; sutașului Știrbu îi face dreptate cu via rămasă dela Ștefan Vodă și luată pe nedrept de un boier; pe vatafii care fură din avutul boierilor, sărăcind astfel visteria statului, îi supune bătăilor crunte; mic-boierul Pătrașcu e un om de încredere în lupta dela Jiliștea și vornicul Dumbravă e mâna dreaptă a domnului, postelnicul Ieremia își dovedește prieteniiile cu dușmanii lui Ion Vodă; Mitruț, străjărul, va lupta în fruntea flăcăilor din Răchiți și din satele vecine în lupta dela Jiliștea și moș Mihai va fi un credincios și viteaz slujitor la hotarul țării.

Fără să se fi analizat mai adânc eroul Mitruț și masa de țărani ca personaj colectiv al romanului, în cronicile pomenite mai sus s'a deplasat oarecum centrul de greutate asupra figurii lui Ion Vodă, subliniindu-se greșelile din realizarea acestui erou. E drept că Ion Vodă e singurul personaj real al cărții, cu trăsături rămase în documentele istoriei, și în realizarea lui

se ivesc lipsurile principale ale cărții. Mai sunt ei și câțiva boieri, figuri reale din epocă, asupra cărora însă fantezia scriitorului își poate încerca mai bine puterile. Dar calitățile și lipsurile romanului se arată și în crearea celorlalți eroi, fictivi în mai mică ori mai mare măsură, la aceștia mai ales sub latura măestriei artistice. Mitruț și ceilalți tovarăși de suferință și de răzbanare nu au doar un rol de susținători ai unei atmosfere și de pregătitori ai unei situații în care să apară Ion Vodă, ci sunt zugrăviți ca eroi pe umerii cărora apasă întreaga greutate a cărții. Acești oameni pun în lumină atitudinea domnului față de ei și de celelalte păături sociale.

În cronică din „Contemporanul“ și cea din „România liberă“ s'au subliniat pe bună dreptate lipsurile romanului, privind nerespectarea deplină a adevărului istoric și deci necuprinderea deplină a esenței fenomenului social. Ion Vodă apare mai ales ca un izbăvitor al țăranilor decât ca un domn feudal sprijinit pe boieri și călăuzit de legile orânduirii feudale. E drept că el nu iartă pe boierii „trădători“ și e înconjurat de boieri credincioși, dar ecourile pe care politica lui le are în masa de țărani, și chiar legăturile cu țăranii, îl arată ca un om ieșit din limitele epocii feudale respective. Momentul execuției celor trei boieri trădători, Mândru, Voilă și Hudăi, estompează toate celelalte figuri de boieri, scoțând în lumină doar figura domnului neînduplecat alături de oastea de țărani, oameni mulțumiți de judecata împlinită. Cartea e pătrunsă de mânia aproape generală a boierilor față de domn, și de dragostea totală a păturilor țărănești, — aspecte nejuste ale poziției unui domn feudal în plină epocă feudală. Dovedind necunoașterea lucrurilor și neînțelegerea cărții, cronicarul din „Viața Capitalei“ aduce autorului lui „Mitruț al Joldii“ laude neîntemeiate vorbind de Ion Vodă, exagerând însăși exagerările idealizante pe care romanul le cuprinde. Astfel, după ce ne vestește că Ion Vodă „mai curând își apleacă urechea la spusa răzeșului decât a boierului“, arătându-se parcă foarte mulțumit de această mărînimie a domnului, cronicarul ne arată mai multe: „cunoaștem

pe Ion Vodă cel Cumplit ca pe un domnitor înțelept și drept, devotat ideii întăririi țării Moldovei, necruțător față de dușmanii ei pe care nu pregetă a-i scurta cu un cap (în roman nu se scurtează capul nici unui boier). Impreună cu Mitruț pătrundem în camera de lucru a domnului, acolo unde el „*ostenește pentru dreapta așezare a norodului, aducând alinare necăjiților*“.

Precum se vede, cronicarul pune pe „*velii boieri*“ într-o singură oală și pe domn îl socotește dușmanul lor, al tuturor, și un duos alinător al „*necăjiților*“. Pe aceeași linie ni se mai spune cum „*massele*“ susțineau pe domnitorul care-și pusese în gând să scadă din neobrazarea boierilor — ilustrând aceeași poziție greșită, denaturând nu numai adevărul istoric ci chiar partea de adevăr cuprinsă în roman.

Dar acest volum din romanul „Mitruț al Joldii“ este în primul rând povestea vieții lui Mitruț. Dacă mulți dintre prietenii lui Mitruț, feciori în sat, nu ne rămân în minte ca oameni vii, dacă și boierii din jurul lui Ion Vodă se pierd în negura timpului depărtat, și dacă însuși Ion Vodă apare ca un om cu puțină viață, rămân totuși din această povestire oameni ca Mitruț, moș Mihai, moș Baci, bița Gligore, fugarul Zamfir, vâtaful Rașpă, boierul Mândru, sutașul Știrbu și cei cinci feciori ai săi. Oamenii se perindă prin fața noastră grăindu-și durerile inimii, ca într-o poveste rostită cu vorbă vie. Frumusețea povestirii, limbajul arhaic potrivit întru redarea epocii de acum patru veacuri, măiestria în crearea portretelor fizice omenești, humorul bătrânesc, tonul de cronicar și satira ascuțită la adresa fețelor boierești și bisericesti, toate acestea sunt valoroase elemente pentru susținerea cărții la recunoscută valoare. Revenind la cronicile amintite, în rândurile lor întâlnim prea puțin, ori deloc pomenită măiestria artistică a cărții, ca și când nu prin ea am cunoaște lumea de oameni și de simțăminte și nu ea ne-ar apropia cartea de inimă. Două-trei rânduri pomenite la coada articolului din „Contemporanul“, ne spune că ar exista și măiestrie și o limbă literară frumoasă, fără să illustreze măcar cu câteva exemple acest lucru.

În „Mitruț al Joldii“ sunt multe pagini de poezie, în care sentimentele omului sunt purtate pe planuri mai vaste de ecourile eterne ale naturii. Există în această privință corespondențe sadoveniene, care uneori știrbesc din personalitatea artistică a povestitorului vieții lui Mitruț.

Oamenii din această carte trăiesc în peisagiul bogat al Moldovei din acele timpuri. „*Codrul se întindea cât vedeai cu ochii, în toate părțile. Urca dâmburi, cobora prăpăstii, se învălura până în zare... Va fi având oare margini?*“ Natura își petrece anotimpurile, ca și destinele oamenilor, și nu lipsesc nopțile în care, peste inimi coboară poezia înălțimilor și a miresmelor codrului. Sunt tablouri create cu multă măiestrie, cu simț al ecourilor muzicale și al culorilor naturii. „*Un vânt se ridica sub sară dinspre Siret și susura printre frunzele copacilor. În rariștile de stejari bătrâni, liniștea nopților înalte cobora atotstăpânitoare și stelele depărtate se aprindeau deasupra codrului fără sfârșit. În poieni scânteiau licurici și miresme de ierburi coapte și de bureți pluteau în văzduhul limpede, purtate de boarea abia simțită. Luna se înălța încet peste turba care dormea, peste măgărușul care rămânea multă vreme în picioare neclintit în mijlocul ei, peste ciobanii culcați într-o rână pe sarici, cu ciomegele în mâini, cu cușmele pe ceafă și cu ochii pierduți în lumina care cădea de sus ca o pulbere străvezie de aur*“. Până și figura omului poartă liniile peisagiului care-l înconjoară. Moș Baci avea mână „*largă și vânăta cum e scoarța*“... „*Moș Baci era într'adevăr cât un stejar. Peste ochii lui adânciți se aplecau streșinile sprâncenelor mari și cărunte, mustața groasă și sură îi cădea peste gură, iar barba tunsă cu foarșecă de tuns oile, îi acoperea obrazul, așa cum iarba deasă și măruntă acoperă primăvara o bârloagă*“.

În depărtare, contururile omenești se dizolvă în natură: „*cele trei drumețe au ajuns pe culme și s'au oprit o clipă. Acolo umbrele lor întunecate, zăgrăvite pe zare și sprijinite în toiage, se destrămară încet și se topiră în ceața dimineții*“. Cu multă artă și simț al proporțiilor și al echilibrului, C. Ignătescu crează statui, oameni profilați într'un cadru nemărginit, de o deosebită

frumusețe. Domnica, fata lui Tudose pădurarul și aleasa inimii lui Mitruț, „*l-a petrecut până la marginea poenii ținându-l de mână și a rămas acolo mult, luminată de lună, în șopotul pădurii...*” Moș Baci, într-o scenă plină de mișcare și de vuietul luptei cu tătarii, e reprezentat măreț, pentru o clipă, înaintea morții: „*Bătrânul stătea luminat de lună, singur în mijlocul podului, în picioare, cu cușma pe ceafă și cu toiagul în mână*”.

În momentul când vornicul Dumbravă e trimis cu oastea către Jiliștea, și acțiunea romanului va fi cuprinsă de vuietul luptei, capitolul se sfârșește cu o puternică imagine care deschide cadrul apropiatelor sângeri: „*departe, o ceată de călăreși alerga cu frâiele slobode către Țigănașii lui Toma Berheaci și alta urca dealul Bucimului către curțile stolnicului Sandu. Spre Apus, soarele cobora într-o mare de sânge*”.

Moș Mihai se întoarce acasă după bătălia cu Tătarii și e întrebat de soarta lui Joldea. Durerea adâncă îi încremenește trunchiul bătrân. Și vorbele îi amuțesc încremenite. Rar de tot scoate câte un cuvânt, apăsător de durere adâncă. ... „*Pe urmă, Zoia în- treabă iar, cu o șapcă tremurată:*

— *Și el?*...

— *Sub o măgură... dincolo de Balta Arsă... în sus... Îi cântă vânturile și cucii... I-am cioplit o cruce...*”

Răspunsul bătrânului e rupt din pământul poeziei populare, și e un semn al măiestriei scriitorului C. Ignătescu.

Nu lipsesc din roman paginile pătrunse de o satiră arzătoare, ținând către fețele bisericesti și boierești. Aceste fapte sunt caricaturizate și prinse cu multă ironie în trăsăturile lor. Părintele Paramon la care merge mama lui Mitruț să capete alinare și să afle de soarta soțului pierit, privește cu mult duh către cocoșul și ulciorul de ulei adus pentru prea sfânta-i poftire. La fel face și baba Păduroaia, vrăjitoarea care nu uită să ceară găina neagră pentru aflarea adevărului. Povestea lui Zamfir, fugar de pe moșia boierului Voilă „*de dincolo de Siret*”... e foarte tristă, așa cum el însuși o povestește la stâna lui moș Baci. Boierul care sortează zilele negre „*vorbea, măi oameni buni, frumos, de-ai fi zis că ți-i frate, nu alta...*” „*Iaca, Zamfire,*

cum stă socoteala...” și așa mai departe. Boierul Mândru avea capul „*puțin alungit și aproape pleș, barba neagră, rotundă, și pânțele mare, încins cu brâu îngust, roșu. Cu brațele scurte și groase și mâinile cu degete boante, boierul se rezema de parmalâc și privea în ograda*”. Această primă înfățișare a celei mai odioase fapturi din roman, nu presupune de loc existența unui suflet omenesc în dosul hidoșeniei ei. Din acest cerdac, boierul Mândru va trimite oameni la temniță și la moarte, până când Ion Vodă va porunci să fie legănat în juvă.

Dar asemenea pagini valoroase, care ilustrează talentul povestitorului, sunt întunecate de părți mai slab realizate și de probleme nerezolvate, privind direct valoarea artistică a romanului.

Portretul fizic și moral al lui Mitruț se întregeste pe măsură ce crește educat în aspra școală a vieții. Dela copilul ce se împiedica în ilicul rămas dela străjăru Joldea, până la flăcăul luptător, la Jiliștea, urmărim treptat îmbogățirea lui sufletească, cu fiecare nouă întâmplare, cu fiecare dureroasă experiență pe moșia boierului Mândru. Mitruț e cuprins de un adânc și înflăcărat patriotism, care cumpănește mintea către înțelegerea durerilor fraților săi de viață, și-i ridică brațul în luptă. Frumusețea lui sufletească se leagă prin mii de fire de ceilalți oameni, și este înrădăcinată adânc în pământul Moldovei. El este purtătorul unor năzuințe colective, și prin asta întruchiparea idealurilor unui popor.

În viața lui Mitruț apare un nou sentiment, trezit de fata pădurarului Tudose. E o treaptă a romanului din care cititorul se așteaptă să întrezărească înfățișări nebănuite în sufletul lui Mitruț, și să cunoască o nouă ființă omenească. Dragostea acestor doi tineri însă e palid zugrăvită, scriitorul ferindu-se parcă de aflarea tainelor ei. Momentele întâlnirii lor sunt ocolite ori văzute numai dela distanță. Această neînțelegere deplină a rolului pe care Domnica avea să-l joace în roman, duce la situația penibilă de a-i căuta un rost. La un moment dat, fără nicio legătură cu situații anterioare, o vedem pe fata pădurarului Tudose în lupta dela Jiliștea

scăpându-l chiar pe Mitruț dela moarte. Cititorul rămâne nemulțumit de frumusețile pe care nu are fericirea să le guste, și așteaptă creșterea sentimentelor acestor tineri și redarea lor în viitorul volum al romanului.

Un alt personaj nerezolvat este feciorul lui Zamfir fugarul și haiducul, fugit și el de pe moșia boierului, care, fără nicio motivare, apare în rolul de iscoadă. Scriitorul l-a ales pentru că acesta ar fi fost cunosător al slărilor de lucruri din împrejurimi? Nu-i motivat deloc.

Autorul cronicii din „Contemporanul” pomeneste doar cum C. Ignătescu a învățat dela literatura populară. Această afirmație nu spune nimic fără o exemplificare cât desumară. E drept că autorul lui „Mitruț al Joldii” a învățat dela folclor, și aceasta se vedește în structura interioară a romanului, în legăturile oamenilor cu natura, în ironia și în spiritul povestitorului care pe această cale îmbogățește adesea aparențele lucrurilor cu înțelesuri mai adânci.

Învățămintele literaturii populare le găsim și în limbajul bogat și în tonul povestirii, aducând aminte și de vechii cronicari. Patriotismul care însuflețește pe eroii cărții, sincer și înflăcărat, dragostea de pământ și de dreptate socială, toate acestea însuflețesc literatura populară. Eroii romanului, căutând prin codrii nesfârșiți urmele dușmanului, pun urechea la pământ, cum fac eroii baladelor și basmelor populare. Este însă o problemă cărcia autorul nu i-a dat bună rezolvare. Se pomeneste în roman de vrăjitoriile babei Păduroaia și ale Călučenilor, insistându-se mult cu reproduceri de descântece luate din folclor. Așa dar, e vorba de îmbogățirea cărții cu elemente folclorice, și pe această cale. Atitudinea autorului față de aceste practici doftoricești e vizibilă. Nereușita lor provoacă râsul fără alte comentarii. Dar oare numai pe această cale își duceau oamenii viața lor sufletească? Întâlnim oameni luând poticile codrilor, ori prin stuhărișuri împărțind dreptate. Oare această lume nu-și avea folclorul ei? Cânteele haiducești din acele timpuri au răzbătut până în pragul zilelor noastre. Și o împletire a sentimentelor omului cu frumusețile poeziei ar fi înlăturat

negura care le apasă și de care ne vorbește autorul.

Scriitorului care ne-a dat pagini frumoase scrise cu multă măiestrie nu-i putem îngădui nici să schematizeze înfățișarea unui erou, nici să se repete în imagini, în comparații, și chiar în expresii. Limbajul bogat al cărții dovedește posibilități de cuprindere a unui mult mai variat material de viață. Dece atunci Ion Vodă apare în fața noastră veșnic furtunos, năpraznic, lovind cu pumnul în masă, cu ochii plini de vinișoare roșii, plimbându-se agitat, etc. etc., fără ca aceste gesturi de om înfuriat să fie pornite de un suflet înțeles în toată frământarea lui interioară?

Cronicarul din „Viața Capitalei”, tot pe linia denaturărilor lui Ion Vodă, nu bagă de seamă în ce măsură acest erou e realizat, și-i găsește cuvinte de mare laudă:

„Domnitorul e un personagiu aproape de noi, familiar, un viteaz neuitat al cărui eroism e firesc și simplu. Sufletul lui Ion Vodă e însă (?) bogat și complicat, autorul conturându-l cu măiestrie psihologică și artistică”.

Aceste afirmații nu vin deloc în acord cu următoarele manifestări ale eroului întâlnite numai într-o singură pagină de roman: *„Ion Vodă... ținea trupul puțin aplecat înainte și ochii, în care se adunaseră... subțiri, vinișoare roșii, licăreau a primejdie... și glasul său furtunos răsună în încăperea scundă... făcu câțiva pași rezezi și apăsă în jurul cămării și porunci din mers, cu pumnul ridicat și cu glasul sbuciumat... O clipă, domnul se opri și pumnul său năpraznic păli, vuind, lemnul mesei... izbucni vijelios glasul domnului... freamătul acestei mâinii deslănțuite năpraznic... cu pas apăsător, domnul se mai plimbă o vreme prin încăperea scundă. Ținea mâinile împreunate la spate, după obicei, și degetele i se frământau nelineștite”.*

În privința repetărilor, ele n'ar fi luate în seamă, dacă n'ar fi imagini puternice asupra cărora atenția cititorului stăruie. Mâna lui Moș Mihai e „mare și neagră, cu o rădăcină de copac”. Comparația aceasta atât de sugestivă se întipărește în minte. Peste câteva pagini însă, mâna lui moș Baciue „largă și vânăta, cum e scoarța”, și Mitruț se uită la bătrân „cum privești

la un copac". Elementele de comparație sunt, ca să spunem așa, din acelaș trunchiu. Și mai departe, pentru degetele mai subțiri ale flăcăului Mitruț, se află crengile copacului la îndemână. „Și degetele lui, strânse în pumnii pietroși, își trosneau încheieturile ca niște vreascuri”.

Codrul care la începutul cărții „urca dâmburi, cobora prăpăstii, se învălura până în zare”, în altă parte „se întindea fără margini, în toate părțile, coborând văi și urcând costișe”.

În altă parte, un iepure sare „în copci”, pentru că și un cal tot în copci să sară, și încă un iepure la fel. Aceste repetiții, alăturate unor imagini valoroase ca acestea: „barba neagră, care-i mânca tot obrazul” și „burta revărsată peste cingătoarea roșie” nu împlinesc așteptările cititorului.

Vorbind de această carte, nu poți trece

cu vederea reprezentarea ei grafică. Ilustrațiile pictorului G. Lowendal reușite în scenele de luptă, tulbură aspectul frumos al înfățișării oamenilor prin prezentarea unor scene în care ciobanii dela stână sau boierii la curte apar în trăsături naturaliste, în multe amănunte nesemnificative, hidoase, nu departe de înfățișarea unor urangutani.

Dela „Moșia oamenilor slobozi” până la „Mitruț al Joldii”, e o treaptă pe care a crescut un iscusit povestitor. Veacul al șaisprezecelea rămâne întipărit în mintea și sufletul cititorului prin pământ și oameni cunoscuți. Sufletul cald al povestitorului, în grai moldovenesc oferă tinerețului patriei noastre prin viața lui Mitruț, pildă de patriotism și bărbăție. Așteptarea volumului următor e firească.

TITUS PRIBOI

IN LEGĂTURĂ CU INDIVIDUALIZAREA PERSONAGIILOR

Se vorbește pe drept cuvânt despre lumea personagiilor lui Tolstoi, Balzac, Shakespeare sau Gogol, despre eroii teatrului caragialian sau ai acelei sculpturale enciclopedii a vieții rusești din pragul veacului nostru, „Klim Samghin“ al lui Maxim Gorki, ca despre lumea unor oameni vii, cărora li se cunosc ideile, gusturile, averile, linia profilului și timbrul vocii. Parcurgând paginile unui roman ca „Război și Pace“, cititorul știe foarte bine că proaspătul sosit din străinătate, grăsunul sfios cu ochelari Pierre Bezuhov, e un moșier stângaci dar în felul său sincer, gata să răstoarne un scaun sau — ceea ce e echivalent în lumea lui — să-și exprime fățiș admirația față de Napoleon; cititorul cunoaște pe perfida doamnă de onoare Ana Pavlovna Scherer, pe imbecilul prinț Ipolit, ghicește — în disprețul bine cernut al prințului Andrei Bolconschi față de serata mondenă la care totuși participă — că adevăratele lui preocupări merg spre o sferă mai înaltă, cetitorul intră, cu alte cuvinte, în lumea vie a moșierilor ruși dela începutul secolului al XIX-lea, care se mișcă, zâmbesc, râd, fiecare cu felul lui de a fi, ca oamenii pe care-i întâlnești în viață.

Marea artă a creatorului gigant care a fost Lev Nicolaievici Tolstoi, se vedește cu prisosință în oglindirea fidelă a acestei trăsături esențiale a vieții: diversitatea, diferențierea reală a oamenilor. El, ca și ceilalți mari creatori de tipuri din trecut,

zugrăvește oameni profund individualizați unul de altul, tocmai pentru că reproduce exact, realist, laturile principale ale vieții.

Analizând operele tuturor marilor creatori, discutând, de exemplu arta tipizării în scrierile lui Lev Nicolaievici Tolstoi, se poate pune întrebarea: cum a reușit geniul marelui realist să diferențieze cu atâta precizie personagiile operelor sale? Sunt în „Război și pace“ și „Ana Carenina“ de exemplu, numeroși moșieri: Stiva Oblonschi, Levin, Vronski, Andrei Bolconschi, Boris Drubetșchi, Nicolai Rostov. Fiecare dintre ei sunt tipici pentru moșierimea rusă a veacului al XIX-lea, exprimă esența forței sociale a clasei respective, dar în același timp sunt imposibil de confundat. Câtă deosebire între jovialul Stiva Oblonschi, veșnic dispus pentru pregătirea unui chef, și distantul prinț Andrei Bolconschi, înzestrat cu o remarcabilă putere intelectuală și cu autocontrol! Și totuși ei sunt moșieri, și unul și altul trăind din veniturile pământurilor și pădurilor pe care le stăpânesc. Ceeace-i apropie între ei și-i face să se asemene sub un anumit aspect este esența forței sociale respective care se manifestă prin faptul că ei se comportă în primul rând ca niște moșieri ruși din secolul al XIX-lea, iar ceea ce îi deosebește pe unii de alții este ansamblul caracteristicilor personalității fiecăruia

Între aceste caracteristici, printre care se numără temperamentul personajului, și în primul rând caracterul lui, o importanță precumpănitoare o are trăsătura dominantă a caracterului, unificatoare într'un sens, care face ca sub reacțiile cele mai variate să simțim acel sunet unic, propriu fiecărui personaj în parte.

Este știut că adeseori, scriitorul întâmpină mari dificultăți în sesizarea trăsăturii dominante a oamenilor pe care vrea să-i zugrăvească; dificultăți nu mai puțin mari întâmpină și criticul literar care încearcă să surprindă și să definească științific această trăsătură în imaginea omului zugrăvit.

Deseori, în aceste cazuri se confundă trăsătura dominantă cu una din trăsăturile mai vizibile ale caracterului său, confundându-se caracterul cu temperamentul, se dau unele particularități fără însemnătate ale reacțiilor personajului drept ceea ce este dominant și hotărâtor.

Astfel, analizând personajele tolstoiene, caracteristicile lor atât de precis individualizate, am putea fi tentați să socotim trăsătura temperamentală de sangvin a lui Stiva Oblonschi, ca trăsătură dominantă a caracterului său, sau să presupunem ca element dominant al caracterului lui Nicolai Rostov o anumită particularitate a desfășurării proceselor lui sufletești: violența pasiunilor sau mobilitatea lor. Confuzii de acest gen pândesc întotdeauna pe critic atunci când se ia după ceea ce este mai bățător la ochi și mai frecvent în acest sens, fără să facă efortul de a pătrunde mai adânc în esența personajului.

Pentru a ne da seama concret în ce constă o astfel de confuzie, să analizăm personajul tolstoian Nicolai Rostov, întrebându-ne cum se manifestă la el și care este trăsătura sa dominantă.

Rostov este un tânăr îndrăzneț și înflăcărat, gata de o acțiune uneori necugetată, sincer și spontan, care te cucerește dela început prin vitalitatea nepotolită de care dă dovadă. Tolstoi l-a zugrăvit în epoca în care poetiza viața moșierimii ruse, în speță viața familiei Rostov dela Lăsae - Goră, învăluind-o într'un farmec

aparte, seducător; el îl înzestrează astfel pe Nicolai cu calități strălucite, impresionante, cum de altfel o zugrăvește în culori atrăgătoare și pe Natașa Rostova. „Să creadă și să iubească orbește, pasionat, fără margini, urmărind cu ură fanatică pe cei ce nu îngenunchiază în fața idolilor pe care i-a ridicat, — este vorba de eroii iubiți de Nicolai (n.n.) — iată ce formează o necesitate de neînfrânt pentru firea sa clocotitoare“, scrie Pisarev despre Nicolai Rostov.

Când un ofițer, Telianin, își permite să fure niște bani jignind onoarea regimentului pe care tânărul Rostov îl adoră, el își iese din fire, răcnește și face fape negândite. O pasiune arzătoare cu totul neașteptată îl leagă de țarul Alexandru: „nu vreau decât să mor, să mor pentru el“. Fanatismul husarului Rostov merge atât de departe, încât apropierea țarului de un soldat rănit care ar putea indispuce obiectul adorației lui, îl nemulțumește adânc. „Soldatul rănit era atât de murdar, de grosolan și de respingător, încât pe Rostov îl jigni faptul că soldatul se află atât de aproape de suveran“ („Război și pace“, vol. I.). În fine, felul brutal în care-l lovește pe Mitencia, izbucnirea furioasă față de țărani nesupuși de pe moșia Bolconschi, alte și alte manifestări vorbesc cu hotărâre despre violența pasiunilor, lesne trecătoare, ale lui Nicolai Rostov. Să fie însă aceasta trăsătura lui dominantă de caracter?

Nu este greu de arătat că nu. Insuflețit de o pasiune „nobilă“, Nicolai Rostov — care putea fi oricând aghiotantul unui general —, aruncă sub masă scrisoarea de recomandatie către Bagration și se avântă cu toate forțele în luptă, laolaltă cu regimentul de husari din Pavlograd. Care sunt resorturile intime ale acestui act? Noblețea de caracter, adevăratul avânt patriotic așa cum ar părea la prima vedere? Nu! Nicolai Rostov, tânărul moșier pentru care cărțile nu prezintă nici un interes, se găsește cu adevărat mulțumit în mijlocul vieții de regiment tocmai pentru faptul că aici totul e precizat dinainte și măsurat, calculat, nu ai grija hotărârilor la care trebuie să reflectezi și a șovăelilor obosi-

toare. Lui îi place viața de regiment „tocmai prin elementele pe care-o fac insuportabilă pentru un om cât de puțin capabil să gândească: îi place prin trândăvia ei tihnită, prin rutina ei imperturbabilă, prin monotonia ei somnolentă și prin lanțurile cu care leagă spiritul inventiv și originalitatea individului“ (Pisarev). Iată, așa dar, care este esența adevăratei lui pasiuni pentru regiment. Cu un alt prilej, Rostov își dă pe față și mai adânc această latură a spiritului său îngust; observând ceea ce numai un orb nu putea să nu observe în trecerea lui prin spitalele împuțite în care zăceau claie peste grămadă vitejii ostași ai armatei ruse, răniți sau îmbolnăviți de „rădăcina dulce a Mașei“ pe care o mâncau pentru a nu muri de foame, comparând acest tablou zguduitoare cu celălalt tablou, al învățitorilor pomădați ai marelui cartier general care se autodecorau cu generozitate, Rostov are un moment de tresărire interioară, și, într-o străfulgerare, vede că însăși acțiunile împăratului nu sunt chiar atât de pure și neprihănite precum îi apăruseră până atunci. Dar momentul de criză care putea fi rodnică este repede învins de Nicolai Rostov; îngustimea lui, tendința de a trăi liniștit într'un orizont molcom, fără complicații și frământări sufletești, trăsătura lui dominantă își spune cuvântul: „*Noi trebuie să ne îndeplinim datoria, trebuie să ne batem și să nu gândim, și atâta tot*“, spune el, rezolvând cu această formulă inatacabilă și obtuză îndoelile supărătoare care încercau să i se înfiripe în suflet. Nu trebuie uitată în același timp ținta pasiunilor sale — țarul, jocul de cărți, vânătoarea, regimentul cu viața lui cenușie — nu poate fi uitat faptul că se înfierbântă de emoție, cade în extaz și se roagă lui Dumnezeu să-i aducă în față la vânătoare un vânjos lup bătrân. Oare, toate acestea, scopurile și obiectivele spre care se îndreaptă pasiunile lui nu vorbesc grăitor despre ceea ce este dominant în caracterul său? Și oare, nu e firesc să socotim hotărâtor, esențial, caracterizant aceste obiective, valoarea lor socială și nu felul pasionat sau nepasionat în care te apropii de ele?

Mai elocvent decât toate însă ne apar gestul și reacțiile interioare ale lui Nicolai Rostov în clipa celei mai mari primejdii, de moarte, — primejdia când se vede înconjurat de inamic. Se știe că în astfel de momente hotărâtoare, tot ceea ce este aparență cade la pământ, și din străfundurile uneori necunoscute până atunci ale ființei, se îmbulzește să iasă la suprafața omului adevărat, cu chipul lui neprefăcut.

Iată cum descrie Tolstoi un asemenea moment: (Rostov) „*se uita la francezii care se apropiau, și, deși cu câteva secunde mai înainte alergase cu scopul de a da peste ei ca să-i spintece, apropierea lor i se părea acum atât de îngrozitoare, încât nici nu-și credea ochilor. „Cine sunt? De ce fug? Nu cumva vin spre mine? Și pentru ce? Ca să mă omoare? Pe mine, care sunt atât de iubit de toți?”* Își aminti de dragostea mamei lui, a familiei, a prietenilor, i se pără că este cu neputință ca inamicii să vrea să-l omoare. Dar poate că vor totuși să mă omoare... Scoase pistolul și în loc să tragă îl aruncă cu toată puterea în francez și o luă la fugă spre un tufiș“. În aceasta constă eroismul lui Nicolai Rostov. Și după toate acestea, dece trebuie să ne mirăm că husarul Rostov uită mai târziu și de Napoleon și de gloria regimentului său și de atacurile cu sabia scoasă, pentru a se îngriji de moșia părintească, amenințată de ruină...

Pentru oricine apare clar că faptele nici nu se puteau întâmpla altfel, că în cadrul clasei în care și-a format caracterul și și-a dezvoltat aspirațiile, trăsătura lui dominantă, care-l împinge spre o viață de tihnă și trândăvie, lipsită de un sens înalt, de tot ceea ce cere cât de cât un rafinament de gândire și efort mai îndelungat, adevăratul Nicolai Rostov nu este omul pasiunilor violente ci acel al formulei „să nu ne gândim“, al dezertării din front și al urii împotriva țărănilor pe care e gata să-i lovească; el nu putea să o ia în căsătorie pe săraca Sonia ci trebuia să cumpere cu tinerețea lui pe îmbătrânita dar avută prințesă Bolconșcaia, pregătindu-se să trăiască viața de huzur pașnic și lipsită de grijă a marilor moșieri ruși. Dela preocupările mărunte

ale jocului de cărți, dela pasiunea pentru viața îmbăcsită și mediocră a regimentului, Rostov ajunge firesc la viața trândavă a moșierului rus; în mediul moșieresc în care trăește, trăsătura dominantă, așa cum e normal, a devenit tot mai clară, a reflectat mai categoric esența forței sociale respective.

Să luăm alt exemplu. Nu e greu de observat că avariția tatălui Grandet, care constituie trăsătura lui dominantă, îi mortifică aproape toate celelalte sentimente omenești, le înlătură în folosul desvoltării triumfătoare a enormei lăcomii de a aduna ban peste ban, numai pentru satisfacția de a-i avea. Și tatăl Grandet, multi-milionarul pe care cetățenii din Saumur îl aseamănă în bogăție baronului Rothschild, duce o viață mizeră, aprovizionându-și adeseori coșnița, mulțumită dărniceii paznicilor și vânătorilor de pe pământurile sale.

Este acum cazul să amintim că încă dela început, din momentul în care ea se cristalizează, trăsătura dominantă își imprimă pecetea asupra celorlalte trăsături ale caracterului schimbându-le, dându-le un colorit particular. La Grandet, îmbrăcămintea, iluminarea casei și ceea ce este mai izbitor, caracterul de vulpoi încercat, defectul conștiință al vorbirei bâlbăite care-i creează pauze de reflexie, toate sunt modificate, puse în slujba aceleiași pasiuni de a acumula la nesfârșit. Tatăl Grandet și-a ales o femeie de serviciu, Nannon, înaltă și voinică cât un grenadier, în stare să muncească mult și să ceară puțin; i-a insuflat și acestei bătrâne nenorocite spiritul avariției tot astfel cum a distrus și a uscat energiile sufletești ale fiicei și mai ales ale nevastei lui, devenită o ființă de „o blândețe îngerească, de o resemnare de insectă chinuită de copii“.

Analizând din aceeași perspectivă pe Rastignac sau Goriot (Balzac), pe Boris Drubețchi sau Berg (Tolstoi), nu este greu să arătăm de fiecare dată ecoul pe care l-a avut trăsătura dominantă respectivă asupra celorlalte trăsături ale personagiului. Să analizăm de exemplu carierismul lui Boris Drubețchi. Boris este

un tânăr destul de inteligent, înzestrat cu voință, perseverent, reținut și prevăzător; trăsăturile acestea pe care le manifestă inițial — mai ales simțul de prevedere și calcul care-l face să-și ticluiască manevrele carieriste, — se îngroașă cu trecerea anilor, pe baza experienței câștigate și a încrederii, pe care succesul obținut până atunci în mediul moșieresc i-o dă cu prisosință. Trăsătura dominantă se fortifică, se rafinează; modelarea celorlalte trăsături apare mai evidentă. A spune însă acum despre Boris că este inteligent, reținut sau calm, glumeț sau politicos, nu este totuși suficient. Observația, mărginită aici, ar suferi de simplism.

Este știut că în viață nu poți întâlni o inteligență pură, fără fizionomie și particularități; o astfel de inteligență nu poate fi decât visul absurd al unui logician. Dimpotrivă, fiecare om își are inteligența lui — nu în sensul că ele diferă prin esență — ci prin aceea că are o individualitate, o anumită conformație și suplețe particulară care o face să fie specifică unui individ și nespecifică altuia. Același lucru se poate afirma despre voință sau sensibilitate, despre sentiment și pasiuni.

Trebue însă adăugat aici că trăsăturile sensibilității și inteligenței nu rămân fixe odată pentru totdeauna, că ele se modifică în primul rând în funcție de condițiile de viață prin care trece individul, că ele prind contur și relief pe măsură ce se cristalizează caracterul respectiv, suferind tot mai vizibil influența trăsăturii dominante. De aceea este necesar ca atunci când vorbim despre particularitățile de caracter ale personagiilor, să nu ne mărginim a spune că personagiul e calm, blând sau inteligent ci să arătăm în ce fel se vedește acest calm sau această blândețe sau inteligență. Da, Boris este calm, dar calmul lui este calculat, gândit, subordonat intențiilor de parvenire. Când prințul Vasile, de care are nevoie îl întreabă ceva „cu tonul său indiferent“, el răspunde „fără să arate nici nemulțumire față de tonul tăios al prințului, nici dorința de a continua conversația, dar atât de liniștit și de politicos încât acesta îl privea cu atenție“. Pentru a împlini visurile de mărire ale mamei sale care-l vrea aghiotant și pentru a împlini propriile

sale aspirații, Boris se apucă să lucreze cu stăruință pentru a-și face o carieră. După cum spuneam, el e inteligent, are posibilități de autocontrol, de stăpânire, e, în felul lui lucid, calități care, dacă se poate spune așa, nu rămân pure ci își schimbă configurația în funcție de trăsătura dominantă a caracterului lui. Inteligența lui e lipsită de profunzime, bine adaptată dibuirii căilor de parvenire — Boris e indiferent față de cultură — politețea lui e prefăcută, cum prefăcute sunt de exemplu și sentimentele lui de prietenie pe care le evaluează cu aceeași unitate de măsură a carierismului. Pentru acest motiv, când vorbim de pildă despre Stiva Oblonschi, nu putem spune numai că el este bun; în ce fel se manifestă bunătatea lui? Să ne amintim numai de felul cum îl încurajează pe Levin, vorbindu-i despre succesul lui pe lângă Kitty, pentru că aproape cu aceleași cuvinte să i se adreseze lui Vronschi. Bunătatea lui e lipsită de adâncime, e superficială, manifestată mai mult din dorința de a se avea bine și a face plăcere prietenilor, de a nu-și tulbura stilul de viață trandafiriu spre care aspiră. Este insuficient totodată să spunem despre Stiva Oblonschi că își iubește familia, pentru că dragostea lui e mărunță, îngustă, el nu se preocupă de educația copiilor săi la care, în momentele grave, când e aproape de divorț, nici nu se gândește; purtarea lui este un reflex al egoismului său învelit într'un ambalaj de jovialitate și optimism facil, tipic moșierului trăit fără griji. Această atitudine este direct legată de același stil de viață spre care el aspiră și pe care-o trăiește. Fără aceste relații reciproce, fără surprinderea acestor modificări, caracterul apare de fapt ca o sumă întâmplătoare de trăsături dispartate.

Ajungând la acest punct al discuției, este timpul să ne întrebăm: ce este trăsătura dominantă, în ce sens se definește ea?

Desvăluind trăsăturile dominante de caracter, scriitorii le raportează în mod sigur la legile vieții sociale sub acțiunea cărora ele s'au format, care le-au dat răspândire, care le-au făcut să dispară într'o anumită epocă. Prin ce s'ar vădi caracterul vătămător al raporturilor burgheze de viață, sau caracterul constructiv, pozitiv al vieții

socialiste, dacă aceste caractere nu s'ar reflecta în ceea ce își pune adânc pecetea și pe principalele particularități de caracter ale omului, și anume în trăsătura lui dominantă? „Dacă aptitudinile lui s'ar fi dezvoltat just, Rostov ar fi ajuns după toate probabilitățile un artist remarcabil“ scrie Pisarev și, mai mult chiar, putem afirma că dacă nu s'ar fi dezvoltat în mediul moșieresc, dacă moșierimea rusă nu și-ar fi pus asupra caracterului său acea pecete de îngustime, aspirație spre trai mărunț și seninătate meschină — pecete specifică clasei respective — Nicolai Rostov ar fi putut deveni un om remarcabil, bogat sufletește, folositor societății. Clasa din care făcea parte însă i-a distrus posibilitățile, le-a desfigurat; legile obiective ale societății l-au împins spre ceea ce a și devenit; un moșier oarecare printre ceilalți moșieri.

Pentru unii creatori, printre care se numără și Balzac, trăsătura dominantă apare adeseori ca o pasiune care năpădește viața sufletească a eroului, care-i subjugă toate celelalte înclinații și posibilități, îndreptându-le spre țelul ei. Creatorul grandioasei „Comedii umane“ concepea adeseori omul ca un ansamblu de înclinații și puteri, de voință, cunoștințe, inteligență, peste care se instalează o pasiune dominantă, deformându-le și subordonându-le unui țel unic. Cam în acest fel sunt concepuți Grandet și Gobsek, Claes, Hulot, Louis Lambert, Frauenhofer, Sarrasine, Eugenia Grandet, devotată până dincolo de margini vărului ei, Rubempre și Rastignac, tatăl Goriot mănă de o surprinzătoare dragoste și putere de jertfă pentru fiicele sale. Acești eroi și-au modificat și și-au subjugat toate forțele și trăsăturile de caracter pasiunii care-i stăpânește. În același fel a procedat Tolstoi, construind caracterul lui Berg și Boris, cel al doamnei Drubețcaia, cuprinsă de năzuința de a-și vedea fiul pătruns în sferele înalte și strălucitoare. În aceste cazuri trăsătura dominantă are un aspect oarecum ofensiv, se impunea atenției cititorului; personagiul respectiv este adeseori — în aceste cazuri — conștient de ceea ce urmărește, controlându-și mișcările cu o voință lucidă pentru a-și atinge țelul. Nu s'ar putea însă reduce sfera trăsăturilor

dominante de caracter la cea a pasiunilor, și acest fapt îl dovedește existența unui număr imens de personaje în compoziția cărora nu acest element devine hotărâtor. Care este pasiunea dominantă în cazul lui Nicolai Rostov? Se pare că o astfel de pasiune nu există, că Rostov — fire înflăcărată —, își schimbă obiectul dorințelor cu o suficientă ușurință. Există însă altceva decisiv la el, și de care ar putea să nu fie conștient, dar care exprimă tendința dominantă a caracterului său: tendința atât de specifică vârstelor crescute în mediile bogate, în sânul moșierimii ruse, spre o viață tihnită și cu orizont îngust, lipsită de complicații sufletești, și mai ales sigură și satisfăcătoare sub aspectul posibilităților bănești. Nu trebuie să uităm că Nicolai Rostov este tânăr, că abia trece pragul de sus al adolescenței, și în această privință el manifestă și unele trăsături specifice vârstei respective; prin multiple manifestări ale sale, printre izbucnirile violente și repede trecătoare ale temperamentului său, își face loc însă și iese la iveală cu mai multă stăruință trăsătura dominantă a caracterului său. La început mai slab, orientându-i dorințele lui de adolescent, pentruca la urmă, prin îndepărtarea Soniei și căsătoria cu Maria Bolconschi să se dea pe față și felul în care înțelegea să trăiască viața ca exploatare, în sânul moșierimii ruse.

Trăsătura dominantă este astfel direct legată de aspirația fundamentală a vieții omului: Grandet vrea să trăiască agonizând cu dărnicie fără nici un alt scop; Boris, parvenind cât mai sus; Nicolai Rostov, având o viață liniștită și nesinchisindu-se de nici o altă problemă mai gravă; Stiva Oblonschi urmărind nu numai o viață liniștită dar și plină de plăceri, străbătută de culori trandafirii, etc... A înțelege trăsătura dominantă înseamnă a avea în primul rând clară tendința personajului, aspirația principală a vieții lui, a înțelege cum năzuiește el să trăiască, a putea să răspundem la întrebarea: cum vrea și mai ales cum reușește să-și organizeze viața — conștient sau nu — personajul respectiv? Și cum această aspirație se făurește în funcție de clasa respectivă din care pornește, și pentru că viața eroului respec-

tiv se desfășoară în cadrul unei societăți și implică o atitudine față de mijloacele de producție, este dela sine înțeles că trăsătura dominantă de caracter apare în indisolubilă legătură cu esența de clasă a personajului, cu concepția lui despre viață. Vom spune astfel despre Davâdov că scopul principal al vieții sale, în funcție de care el judecă și acționează, este lupta pentru o viață fericită a poporului, pentru înfăptuirea ideilor partidului cu „principialitate” și pondere, politicește; iar trăsătura dominantă este însăși principialitatea bolșevică, calmul și caracterul conștient al activistului comunist.

Faptul că trăsătura dominantă de caracter apare în directă legătură cu esența de clasă a personajului, nu exclude de fel posibilitatea ca anumite trăsături ale personalității, anumite particularități ale procesului de gândire, ale sentimentului și voinței sale să capete o atât de mare importanță în factura psihică a omului, încât să o coloreze într'un anumit fel. Caracterul critic al felului de a gândi, apare ca o constantă a caracterului lui Andrei Bolconschi, nuanțează trăsătura lui dominantă de caracter.

Tot astfel se poate arăta că, în cazul lui Nagulnov, un complex de trăsături care țin de felul său de a acționa și de a gândi, au dat o culoare specială trăsăturii lui dominante. În repetate rânduri subliniază Șolohov impulsivitatea lui Nagulnov, lipsa capacității de a se stăpâni și de a gândi cu calm problemele, firea lui nedomolită și pripită. Pe țăranul individual Banic, care refuză să-și aducă grâul de sămânță, el îl lovește cu patul pistolului în ceafă; pe sătenii veniți să-și ia grâul înapoi, îi amenință cu pistolul, pe oameni îi ia repede, îi bagă în speriet. Această violență a comportării personajului are rădăcini adânci: povestind lui Davâdov cum și-a smuls din inimă ideea proprietății private în urma certurilor pentru un porc opărit, Nagulnov nu-și păstrează calmul, ci se tulbură: ura lui împotriva proprietății are nuanțele unei repulsii în care aștepti să se manifeste furia. Aceste manifestări necontrolate, desigur că au găsit un teren prielnic de înflorire în condițiile primejdioasei

vieți prin care a trecut Nagulnov; ele ar rămâne pe un plan secundar, dacă în perspectiva stilului de muncă bolșevic, ele nu ar avea o importanță principială. Și Rostov era nestăpânit și violent, dar prin aceasta el nu se abătea dela „principialitatea” clasei sale, în cadrul căreia violența față de anumiți oameni — față de exploatați — era privită ca o calitate. Pentru Nagulnov însă, violența, impulsivitatea nu rămân oarecare trăsături de caracter ci devin ceva esențial, căci a fi violent, în momente nepotrivite, înseamnă a te abate dela metodele muncii de partid. În același timp, Nagulnov exagerază nu numai metodele de muncă, dar și țelurile, le amplifică, le deformează pe măsura tendinței lui spre extreme. De aceea, când ne întrebăm care este aspirația fundamentală a lui Nagulnov, nu putem răspunde numai: slujirea țărilor partidului, căci Nagulnov, datorită calităților și defectelor lui arătate mai sus, se abate spre stânga, e stângist.

Ce se întâmplă însă cu acei oameni al căror caracter este într-o sensibilă evoluție? Orice om este într-o schimbare permanentă, ceea ce nu împiedică existența unor perioade în care apar modificări de cea mai mare importanță. Ce legătură este între o fază și cealaltă?

Unul dintre personagiile cele mai reușite ale literaturii noastre noi, Mitrea Cocor, e surprins tocmai în procesul de formare a caracterului său. Cum trebuie înțeleasă, în acest caz, trăsătura dominantă?

Încă dela început, în Mitrea Cocor, țăranul răzvrătit care ajunge să tragă prima brazdă în pământul expropriat boierului Trei-Nasuri, trăiește setea de fericire, de libertate, apriga și încă turburea năzuință de a sfărâma cătușele exploatații. În el trăiește — chiar dacă embrionar, — înconștient, revolta spontană a țăranimii exploatare, care-l împinge înainte, constituind pârgia lui interioară, aspirația fundamentală a vieții sale. În armată — primul prilej de a întâlni un om mai adânc-văzător — fierarul Costea Florea îl ajută să găsească mâniei sale zăgăzuite de neștiință, o albie potrivită. Fierarul îi pune abecedarul în mână:

„Da, da, ție îți trebuie învățătură. Ți s'ar deschide mai bine priceperea.

— Poate mi s'ar deschide poarta.

Fierarul l-a privit nedumerit. Nu-i cunoștea visul”. Scriitorul subliniază că pe Cocor îl cheamă spre viitor „visul”. Și mai departe fierarul îi spune: „Așa că m'am gândit, măi Mitreo, să-ți cumperi caiete și tăbliță. Este la bateria 5-a unul de-ai noștri, cărturar, să te ia în primire. S'ar putea?, a tresărit Cocor”. În prizoneriat cunoaște pe Vasile Pistrugă și Mitrea Caraganov, și în fine se reîntâlnește cu fierarul Costea Florea care-i înțelege „visul” și îi spune:

„Măi, prietene Mitreo, mi se pare că boala ta se cheamă boala nerăbdării”. Nerăbdarea, aspirația nestăpânită de a se lumina, de a ajunge un luptător conștient, răzbește și în dialogul: „Așa că este nevoie și de o armată nouă, a poporului. Auzii de divizia Tudor Vladimirescu, tresări Mitrea. Mă, nene, nu mă lăsa, vără-mă acolo”. Desigur însă că aspirația lui Mitrea nu reiese numai din aceste fragmente, pe care le-am citat numai pentru că oglindesc exact „visul” lui — ele apar în primul rând din acțiunile lui, din felul în care luptă și gândește. Aspirația spontană spre o lume liberă, revolta spontană a țăranimii exploatare se fortifică astfel, devine — putem spune — o concepție asupra lumii; trăsătura dominantă nu și-a schimbat orientarea, ci s'a întărit, stăpânește de-acum înainte și mai energic caracterul lui Mitrea cu energia pe care o dă claritatea scopului urmărit conștient.

S'a întâmplat că, într'unul din poemele de mare întindere publicate în literatura noastră, „Noaptea în flăcări”, să lipsească tocmai sesizarea a ceea ce este esențial în caracterul eroului. Este cazul inginerului Francisc, personagiul central al poemului scris de A. Baconșchi. În imaginea lui Francisc, poetul a zugrăvit câteva din trăsăturile omului de prisos. Într'adevăr, cum se prezintă acest inginer care ajunge, cu sprijinul autorului, salvatorul fabricii, eroul ei ca tehnician? „Inginerul însă-i tare mohorât și fără zel”, cu alte cuvinte plictisit, sau cum spune iar poetul: „Scârbit de viață, de lume, de toate, Francisc lăncezea în

uitare". Dece „scârbit de viață, de lume, de toate?" Forțele îi sunt încă proaspete și el e desgustat de viață, cu sentimentul așa zis de „înstrăinare", tipic omului descompus, decăzut. Dece lăncezește el? „Se vaetă timpul cu gust de leșie — Nimic nu mă strigă, nu-mi place — Și fiecare zi, ca o floare sălcie — Uscată, alături-mi zace". Nu mai trebuie insistat asupra desagregării vizibile a acestui Francisc, lipsit de orice pasiune, trândăvind cu gustul zilelor de leșie pe buze. Și dece a ajuns eroul în această stare? Poetul se pare că găsește această explicație în neîmplinirea visurilor lui, și anume în faptul că: „Gândise și el să lucreze cândva — Sub bolți de uzini uriașe", iar acum ajunsese să lucreze într'o mică fabrică de izolatori electrici. Pentru noi apare limpede că, pentru un om sănătos, o astfel de supărare nu poate în niciun caz să ducă la desgust de viață, de lume, de toate, atitudine tipică celor mai josnice specimene ale lumii burgheze, așa zis „interesante", în fond decăzute, în stare de putrefacție.

Francisc e lipsit de pasiunea muncii, de orice trăsătură nobilă, pozitivă, căci acel „visase atâtea să știe", rămâne vis rupt de viață. După ce, fără nici un rost, i se pune în discuție sinceritatea, — cu toate că până acum nici nu fusese vorba de convingerile lui ci numai de uni-versul lui de preocupări meschine, de parazit și nevolnic — ni se lămurește motivul hotărîrii lui de a munci. „Și'n sine și-a zis, hotorît — Că, dacă de treabă s'apucă — N'o să-mi mai fie urât".

Grija de a-și alina plictisul sau stări asemănătoare — nu vreun sentiment înaintat, — îl împinge pe Francisc pe calea muncii creatoare și a inovației. Nu mai discutăm faptul că, prezentând un astfel de erou drept elementul hotărîtor al dezvoltării producției socialiste, așa cum apare în poem, se ajunge la o crasă falsificare a realității, ci ne oprim numai la nesizarea esenței personajului zugrăvit, a aspirației lui fundamentale.

Fără a vorbi în cazul lui Francisc de existența unei trăsături dominante clar zugrăvite, deoarece personajul e estompat, palid, lipsit de adâncime, totuși chiar din scurtele referințe ale poetului putem

să ne dăm seama, să vedem în el — autorul a intenționat vădit să realizeze altceva — pe tipul micului burghez. Autorul îl transformă, printr'un miracol, într'un om nou. Dar noul Francisc nu putea să se desvolte decât din cel vechi, amplificând ceea ce era sănătos în el și distrugând ceea ce era rău. Sănătos nu era însă nimic în acest personaj — așa cum este redat de autor — și toată transformarea lui nu convinge. Prin negație, și acest exemplu, ca și cele de mai sus, demonstrează că nu este posibilă zugrăvirea caracterului, sesizarea trăsăturii lui dominante, decât în legătură directă cu aspirația principală a personajului zugrăvit, cu esența lui social-istorică.

★

Fiind ceva general, legat de esență, de legile societății, trăsătura dominantă ia o formă unică, particulară, căci se exprimă într'un personaj cu trăsături particulare, unice. Lupta pentru înfăptuirea liniei partidului, exprimă linia fundamentală de conduită a lui Davâdov din „Pământ desțelenit" și a lui Piotr Șahov din „Marele cetățean" dar, în același timp, nu șterge diferența dintre Davâdov, de exemplu, cu orizontul preocupărilor lui care nu trece cu mult peste hotarele satului în care a fost trimis și Piotr Șahov, ale cărui gânduri zboară cu îndrăzneală asupra întregii Uniuni, care are o sferă de preocupări mult mai largi. Exemplele, firește, se pot înmulți (să-i comparăm pe Rastignac cu Rubempre, pe Grandet cu Gobseck.) Temperamentul, cultura, trăsăturile de caracter, felul cum vorbește și altele, diferențiază cu claritate eroii între ei, manifestându-se — este necesar să subliniem — în toate momentele importante ale vieții.

A diferenția personajele între ele, ca oameni vii, înseamnă în primul rând a le individualiza, a da profunzime tipurilor descrise, ceea ce echivalează cu a zugrăvi laturile esențiale ale caracterului. Omul fiind „totalitatea relațiilor sociale" (Marx), nu poate fi individualizat, personajele nu pot fi diferențiate între ele dacă ne vom opri numai asupra trăsăturilor lor înlămplătoare, secundare, dacă nu vom arăta

ceeace este hotărîtor, principal. Important este însă a prezenta aceste laturi esențiale, în așa fel încât să se vadă cu limpezime particularitățile personajului, a urmări cu alte cuvinte diferențierea personajilor, individualizarea lor prin faptele și manifestările lor esențiale în primul rând. Pe eroii „Tinerei Gărzi” îi unesc trăsături comune, le este comună dragostea de patrie, cinstea, devotamentul, conștiința datoriei și a responsabilității, și, cu toate acestea ei sunt diferențiați între ei nu numai prin trăsăturile lor temperamentale sau prin acele trăsături de caracter, specifice fiecăruia, ci și prin felul în care se manifestă caracteristicile de bază ale lor, ale oamenilor sovietici.

Se întâmplă însă, din păcate, că în unele cărți personagiile (în deosebi comuniștii), să se manifeste diferit într-o serie de probleme secundare, dar în clipa în care au de vorbit despre luptă sau despre muncă, să coincidă aproape până la identificare.

Cetitorii romanului „Cumpăna luminilor” au fost mirați de conflictul nedomolit între Voinea și Mladin, în privința stilului de muncă bolșevic. Voinea, inginer destoinic cum spune autorul, și inteligent, suferă de o „viziune inginerască” asupra muncii, neglijând latura ei educativă, politică, fapt pentru care-și atrage în repetate rânduri, îndreptățita imputare a lui Mladin.

Scriitorul pare să socotească individualizarea personajilor aproape exclusiv din punctul de vedere al nivelului ideologic. Atâta timp cât un personaj e dușman de clasă, altul șovăitor, altul comunist, individualizarea lor merge mai lesne; îndată ce avem în față doi comuniști, unii scriitori își pun problema cum să-l înegrească puțin pe unul, pasă-mi-te pentru a-l „individualiza”, pentru a-l diferenția de celălalt. Unii scriitori mai practică uneori și cunoscuta schemă așa zis individualizatoare: comunistul „domol” și comunistul „repezit”. Lăsăm la o parte faptul că în viață nu există numai astfel de oameni; temperamentele sunt de cele mai multe ori mult mai complexe, mai puțin „pure”, așa încât și un „domol”

poate avea uneori izbucniri mâniaose. Ce rezultă de aici? Dacă și „domolul” se mai înfurie, înseamnă oare că cele două personaje vor coincide? Desigur că nu, pentru că în viață oamenii nu depind numai de temperamentul lor ci și de o sumă de factori — unii mai mult sau mai puțin importanți — printre care se numără și temperamentul.

În literatura noastră, una dintre cele mai frecvente perspective din care sunt priviți eroii pentru a fi individualizați este aceea a profesiunilor, a ocupațiilor. La Alexandru Jar întâlnim adeseori personaje cu multe caracteristici profesionale generale, dar tocmai de aceea slab zugrăvite. Nu este nevoie a mai arăta că doi oameni diferă între ei în primul rând nu prin profesiunile lor, ci prin felul lor particular de a se comporta — deci și de a îndeplini respectivele profesii. Și aici, ca și în cazul personajilor „domoale” sau „repezite”, și în cazul celorlalte înegrite de autor, se manifestă de fapt nu individualizarea firească, realistă a eroilor, ci folosirea unui artificiu exterior personajului, pe baza căruia cititorul să poată executa o cât de mică identificare.

Se ajunge uneori, pe această linie, chiar la atribuirea unor ticuri verbale, sau a unor gesturi, atribuite unor personaje, identice de fapt între ele. Avem astfel de eroi, de exemplu: comuniști care la fiecare cinci cuvinte zic: „asta-i problema”, și comuniști care, tot la cinci cuvinte zic: „nu-i așa”.

Se înțelege că toate aceste greșeli, vederi înguste și superficiale, nu pot fi înlăturate decât prin studiul personalității omului nou, în primul rând în acel sector nou, aproape neexplorat de literatura trecutului, în sectorul muncii, și în general, al totalității noilor relații socialiste care se impun tot mai mult în viața noastră.

Numai ațintindu-și cu pasiune atenția asupra acestui nou care apare în viața noastră, lărgindu-și câmpul de observații, ascuțindu-și instrumentele de investigație, numai însușindu-și într-un mod profund

organic, marxism-leninismul și ținându-se la curent cu problemele la ordinea zilei, cu cercetările științifice, cu literatura și cultura, scriitorii își deschid drumul unei adevărate individualizări viguroase, clare,

a personagiilor, și pot aduce în literatura noastră cât mai multe mărturii impresionante, a faptelor și sufletului, pot zugrăvi cât mai multe fațete ale poporului nostru care construiește socialismul.

DESPRE LITERATURA POLONIEI POPULARE

La una din întâlnirile prietenești ale Festivalului ne-am cunoscut câțiva scriitori din țările de democrație populară: Armin Müller, Pawel Kohut din Cehoslovacia, Paul Wiech din R.D. Germană și cel care scrie aceste cuvinte.

Ne-am urcat într-o barcă și ne-am plimbat pe minunatul lac din parcul Stalin, scăldat în lumina lunii.

Așa cum se întâmplă deobicei, am început să discutăm despre literatură, despre problemele care frământă pe tinerii scriitori din țările noastre, despre cărțile noi apărute.

Foarte repede ne-am dat seama că problemele sunt foarte asemănătoare, iar nașterea și dezvoltarea realismului socialist în țările de democrație populară sunt fenomene care prezintă multe laturi comune.

Realizările sunt înrudite, asemănătoare sunt dificultățile și lipsurile, greșelile pe care le săvârșim. O literatură a unei țări de democrație populară a realizat într-o perioadă mai multe succese într-o anumită ramură, alta în altă ramură sau sector, dar tendințele de dezvoltare rămân aceleași. E păcat că știm încă prea puțin despre problemele dezvoltării literaturii în țările vecine, că schimbul de idei pe marginea discuțiilor între literaturile țărilor frățеști este încă insuficient. Dar fără îndoială că de noi înșine depinde ca situația asta să se schimbe.

II

Articolul de față este menit a fi un material informativ scurt, cât se poate de

concis (bine înțeles incomplet), asupra problemelor literaturii noastre poloneze contemporane. Urmărind evoluția literaturii Poloniei Populare, o putem împărți în trei perioade. Prima este cuprinsă între anii 1945-1950. Este perioada unei puternice lupte împotriva esteticii burgheze, a cosmopolitismului și formalismului care căutau să pervertească gustul scriitorilor, publicului și criteriile de apreciere ale criticii noastre. În această perioadă au apărut însă, ca lucrări mai importante, trei cărți care au marcat trei succese pe drumul spre realismul socialist: „Realitatea” lui Jerzy Putrament, „Cenușă și diamant” de Jery Andrzejewski precum și „Vechi și nou” de Luyer Rudnicki, un minunat monument clădit de acest emerit veteran al mișcării muncitorești poloneze. În aceeași perioadă, a continuat să se desvolte înflăcărata operă a lui Wladyslaw Broniewski, poetul revoluționar al proletariatului polonez („Cuvânt despre Stalin”, în anul 1949), precum și opera poeților realiști din generația mai veche: Warszyk, Pasternak, Jastruż și alții.

A doua perioadă în literatura Poloniei Populare este cea care începând după înfrângerea devierii naționaliste de dreapta, se manifestă prin lupta hotărâtă pentru realizarea realismului socialist și prin folosirea tot mai adâncă a exemplului creator al literaturii lui Maxim Gorki, VI. Maiacovski, Mihail Șolohov, A. Tolstoi.

Hotărârile formulate la consfătuirea de la Szeaeceen a Uniunii Scriitorilor Polonezi cu privire la lupta pentru realismul so-

cialist, pentru o nouă tematică actuală în literatură, a găsit răsunet în rândurile tuturor scriitorilor și desigur și în rândurile scriitorilor tineri.

În anul 1950 au apărut primele încercări de a reda în imagini artistice problemele noii realități: cărțile lui Jerzy Pytlakowski între care „Pietre de început”, Jan Wilezosc — „Numărul 16 produce”, Bogdan Hamera — „Pilda lui Plewa”, Tadeusz Konwicki — „Șantierul”, Witold Zalewski — „Tractoarele vor cucerii primăvara”, Stanisław Wygodski — „Apariție” și Igor Newerly — „Arhipelagul oamenilor regăsiți”.

Trăsătura de bază a operelor amintite, constă în aceea că ele puneau în centrul acțiunii pe cei care sunt principalii factori în procesul muncii, că arătau clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, alianța lor, ca forța motrice în opera de reconstrucție și de construire socialistă.

Pavel Czajkowski, moș Laptac, Maryska, Iskrowa, Niedzwicad, meșterul Plewa, inginerul Stanisławski sunt primele imagini ale oamenilor liberi din literatura polonă, oameni care făuresc propria lor viață, care hotărăsc soarta societății, care construiesc socialismul, muncind fie la reconstrucția fabricii de bomboane din Wrocław, fie la construirea liniei ferate spre Nowa Huta, fie la punerea în producție cu toată capacitatea ei a uzinei din Ostrowiec sau a fabricii de vagoane din Wrocław. Oamenii eliberați din robia capitalistă, creind noi relații sociale, în care este lichidată pentru totdeauna exploatarea omului de către om, plini de încredere în munca lor și în perspectivele viitorului — au fost arătați pentru prima oară în literatura polonă în paginile cărților amintite, publicate în anul 1950. Și tot pentru prima oară în literatura noastră, în aceste cărți a fost prezentat partidul drept conducătorul și organizatorul victoriilor poporului.

Dar scriitorii care au făcut un pas hotărâtor în direcția realismului socialist, în direcția noii tematici, nu aveau o experiență mai serioasă de creatori, nu stăpâneau îndeajuns meșteșugul artistic. Din această pricină, numeroase intenții

scriitoricești nu au fost realizate cu suficientă forță prin realizarea artistică.

Romanele amintite, care se caracterizau printr'o justă sesizare a problemelor teoretice, printr'o corectă dispoziție a forțelor politice, printr'o justă indicare a soluțiilor conflictelor, aveau însă slăbiciuni în ce privește redarea artistică, construirea imaginilor, care vedeau superficialitate, schematism, chiar subrezenie în redarea conflictelor. Configurația psihologică a multor personaje, adesea chiar cele centrale era unilaterală, plată.

Problema tipicului era foarte adesea greșit înțeleasă. Au fost încercări de a prezenta drept tipic numai ceea ce era pozitiv, estompând astfel complexul proces dialectic al formării structurii ideologico-morale a omului nou. S'a dus o luptă serioasă împotriva acestei tendințe de a schematiza, a dogmatiza și a denatura redarea vieții. În fața scriitorilor s'a pus sarcina ridicării calitative a creșterii nivelului noii noastre literaturi.

Accasta a fost cea de-a doua perioadă în dezvoltarea literaturii noastre. La prima plenară a Uniunii Scriitorilor s'a afirmat în mod just că:

— În ce privește problemele literaturii și în toate sectoarele literaturii, realismul socialist este metoda de bază în creație; că pot fi menționate primele opere care conțin elemente puternice de realism socialist.

— Înțelegerea realismului socialist este de multe ori superficială, vagă, de aici decurg multe din lipsurile și insuccesele multor scriitori, posibilitățile de vulgarizare, nivelul artistic adeseori nesatisfăcător al producției noastre literare.

— Scriitorii trebuie să aibă mereu clar în față că datoria principală a literaturii în momentul de față este de a ajuta masele muncitoare poloneze, în frunte cu clasa muncitoare, la îndeplinirea sarcinilor puse de construirea socialismului, că în acest scop este necesar a cunoaște mai îndeaproape problemele de viață și muncă ale maselor, a-i cunoaște îndeaproape pe cei mai buni constructori ai socialismului, de a afla ce anume pretind ei dela literatură.

Faptul că s'a atras în mod special

atenția asupra problemei calității operelor literare, a avut o mare însemnătate. Scriitorii au realizat romane noi de mare valoare ideologico-artistică, precum interesantul roman „Cărbunii” de Alexander Scibor, „Începutul epopeii” de Marian Brandys, „Generații” de Bogdan Czeszko, „Cei cinci din strada Biwska” de Kaz. Kozniewski și în sfârșit două dintre cele mai remarcabile lucrări ale literaturii noastre „Amintiri din fabrica de celuloză” de Igor Newerly și „Fuga spre Fragolo” de Iulian Strykowski.

Romanul lui Newerly care prezintă viața în Polonia capitalistă (1920—36), este unul din cele mai de seamă evenimente în literatura polonă din ultimii 30 de ani. Înainte de război, Newerly nu scria cărți, el a debutat la peste 40 de ani, cu o povestire pentru tineret: „Băiatul din stepele dela Salsk”. Romanul lui Newerly „Amintiri din fabrica de celuloză”, având rădăcini adânci în tradiția noastră literară a preluat în mod creator realizările lui Szienkiewicz și Zerowski. Limba deosebit de expresivă, acțiunea dinamică, adâncul optimism și mai presus de toate profunda cunoaștere a omului și problemelor sale, dela cele mai însemnate până la cele mai mărunte — au determinat marea popularitate a acestui roman.

Un mare succes al autorului l-a construit figura eroului pozitiv Szesno-Bida, un minunat chip de tânăr comunist. Newerly nu și-a creiat eroul prin nararea, afirmarea calităților lui, ci urmărindu-l în procesul de formare a conștiinței sale, în procesul dinamic al dezvoltării caracterului său.

Romanul „Amintiri din fabrica de celuloză”, care este primul volum al unui ciclu proiectat în trei volume, a apărut până acum în peste 200.000 de exemplare, și, în mii de întâlniri ale tineretului, a fost discutat sub multiplele sale aspecte.

În momentul de față s'a pus în lucru un film, după scenariul făcut chiar de autor după romanul său.

Julian Strykowski a petrecut câțiva ani în Italia. Romanul lui este un minunat document care zugrăvește lupta țăranilor italieni pentru pământ, pentru pace. Eroul principal al cărții este Salvatore, un

tânăr țăran care se întoarce în țară din prizonierat. Salvatore este un om cinstit, îndrăzneț, independent, care nu se supune ușor influențelor mediului, un om care arde de nerăbdare să aprecieze și să înțeleagă singur complicatele probleme ale secolului nostru, ilustrate în țesătura de conflicte dintr'un sat mic. Asupra lui Salvatore au însă în mod fatal influență părerile preotului, aspirațiile fermierului australian, consecințele războiului. În perioada mării creșteri a conștiinței politice a masselor, în perioada luptei îndârjite pentru puterea populară, împotriva guvernelor fasciste — Salvatore a lipsit din țară. Se naște un conflict între aspirațiile de viitor ale masselor și iluziile lui de fermier, limitate, de exemplu, la o bogată cireadă de vite. Salvatore este un proletar, dar fără conștiință proletară de clasă, este un om care visează la ogorul lui propriu, la casa lui proprie, la propriile lui grajduri de vite.

El a stat lungă vreme la mijlocul drumului, la fel cu mii de compatrioți ai săi, oameni cinstiți, însetați după o viață fericită, dar care nu se puteau hotărî la o luptă activă pentru dobândirea acestei vieți. Împotriva lui Salvatore au pornit la atac și preotul și carabinierul, iar el stătea pierdut printre comuniști, de care nu se simțea atras, cu ale căror principii nu se identifica, dar nici în preot și în carabinier nu se putea încrede.

Drumul greu al lui Salvatore este drumul acelor oamenilor simpli, care nu izbutesc să găsească singura cale justă, aceea a solidarității de clasă în lupta împotriva capitaliștilor și moșierilor, împotriva politicii războinice.

Cărțile lui Newerly și Strykowski sunt opere remarcabile ale literaturii polone. Create pe baza aceleiași metode literare, fiecare din ele vădesc însă personalitatea autorului lor, în ce privește forma și stilul. Romanul lui Newerly este plin de lirism, de digresiuni ale autorului, participări directe ale autorului la comentarea faptelor și redarea eroilor, pe când romanul lui Strykowski se caracterizează printr'o narațiune aspră, obiectivă, strânsă, dar realizată cu o mână de maestru.

În afara acestor succese și realizări, s'au produs în discuțiile noastră literare și în operele noastre, multe greșeli. Ele privesc, în general, problemele luptei împotriva schematismului și a vulgarizării, problemele ridicării calității artistice a literaturii noastre noi, pe drumul realismului socialist.

Lupta puternică împotriva simplificării și a schematismului a putut fi folosită de dușmanii realismului socialist ascunși îndărătul lozincilor noastre juste. Este evident că nu se poate pune un semn de egalitate între victoria realismului socialist în câmpul ideologic și consecințele practice decurgând de aici pentru fiecare scriitor în parte. Căci, cum prea bine se știe, dela acceptarea teoretică a principiilor realismului socialist și până la aplicarea lor concretă în practica scriitoricească, mai este un drum lung și nu ușor. Lozinca luptei pentru calitate a fost despărțită de unii activiști din sectorul literaturii, de lozinca luptei pentru o tematică actuală.

Rezultatul acestei înțelegeri false a dus pe unii scriitori la părăsirea tematicii actuale, la manifestări de naturalism, estetism și așa mai departe. Mai cu seamă în dramaturgie a început goana după teme istorice.

Problemei calității literaturii i-au fost substituie de acești scriitori problemele strict formale rupte de conținutul de idei al operei. Izvorul acestei greșeli îl constituie părerea greșită și străină învățăturii marxiste despre caracterul autonom al fenomenelor literare, văzute ca cerc închis, conducându-se după legile lor proprii, independente de realitate, isvorînd numai din imaginația scriitorului. În practică, aceasta s'a manifestat în faptul că problemele calității au fost cercetate independent de cele de conținut, de concepția autorului asupra lumii. A fost uitat faptul că în domeniul literaturii lupta între constructorii socialismului și apărătorii rămășițelor capitalismului se poartă cu aceeași îndârjire ca în alte sectoare ale vieții sociale, dar că se exprimă adesea în forme mai complicate și mai greu de sesizat. De aceea orice bagatelizare a conținutului de idei și a valorii de cunoaștere a fenomenelor literare înseamnă o slă-

bire a frontului, înseamnă a face mai vulnerabilă linia de luptă față de atacurile dușmanului, al cărui scop este de a restrânge, de a reduce acțiunea activă a literaturii noastre, în ce privește educarea cititorului, reducerea rolului ei în lupta pentru construirea socialismului.

Acolo unde fenomenele literare mai ample sunt cercetate rupte de problemele de logice, își face jocul dușmanul de clasă.

III

Împotriva tuturor încercărilor de recidivă ale estetismului burghez a luat atitudine critica noastră de partid. În momentul de față putem vorbi despre a treia etapă în dezvoltarea literaturii noastre: cea a luptei pentru un bogat conținut ideologic al noii literaturi, a luptei pentru o înaltă calitate a conținutului și a redării artistice.

Fără îndoială o imensă însemnătate pentru dezvoltarea gândirii teoretice a științei literare polone au avut-o luările de poziție ale ziarului „Pravda” împotriva teoriei lipsei de conflict în dramaturgie, împotriva insuficienței prețuiri a rolului satirei, împotriva tendințelor vulgarizatoare (manifestate în critica cu privire la romanul lui V. Laŭis „Spre un țarm nou,“) — precum și tezele din Raportul tovarășului G. M. Malencov la Congresul al XIX-lea cu privire la problemele tipicului.

Pe scurt, problema centrală a literaturii contemporane polone este legată de problema redării veridice a realității, de înțelegerea justă a ceea ce este generalizarea realistă.

În proză — teama de a prezenta lupta; în poezie — convenționalismul și idilismul; în filme — vulgarizarea, toate acestea sunt manifestări de lașitate și nu de sinceritate. Numai metoda realismului socialist, având la bază concepția marxistă despre lume, îngăduie o adâncă reflecție a adevărului. Nu se poate împăca cu felurile încercări de a netezi și simplifica. Un asemenea oportunism ideologic trebuie condamnat.

În ultimul an au apărut în R.P. Polonă numeroase romane și volume de versuri care au fost mult discutate, deopotrivă de cititori cât și de scriitori. Aceste cărți constituie încercări pozitive de adâncire a noii realități. În frunte pășește proza, cu romanele „Lewarty” de Andrzej Braun, „Conform cu adevărul” de Ycik Bochevski, „Polonia trăiește...” de Stanislaw Ziebniski, „Cetățenii” de Kazimierz Brandys, „Acoperiș deasupra capului” de Danuta Bierkmska, sau cele cu tematica istorică (trecutul apropiat) „Septembrie” de Jerszy Putrament, „Zilele dezastrului”, și în fine cele cu teme din viața unor popoare de dincolo de hotarele țării noastre: „Casa copilăriei regăsite” de Marian Brandys și „Râul roșu” de Mirosław Kowolewski.

Autorii cărților amintite utilizează într'un mod mult mai larg metoda realismului socialist, iar tipicul nu constituie pentru ei o simplă medie statistică. Ei nu privesc generalizarea drept o mărunță parte componentă a tematicii, ci folosesc știința tipizării realiste în elementele centrale ale cărților, în liniile lor directoare.

Totodată este îmbucurătoare bogăția mijloacelor artistice care se vădese în noua proză, începând cu elanul epic al lui Kazimierz Brandys, trecând prin proza severă și dură a lui Braun, la lirismul lui Maryan Brandys, și până la concentrarea și economia de mijloace artistice care caracterizează scrisul lui Mirosław Zulawski.

Cea mai interesantă dintre aceste cărți este fără îndoială mult discutatul roman al lui Braun. Ca orice carte interesantă, ea nu este lipsită de greșeli, în cazul de față chiar de unele greșeli serioase, cum ar fi elemente de naturalism și un fals tragism. „Lewarty” este un roman despre muncitorii dela șantierul naval, care luptă pentru noi metode de muncă. Dar în romanul său, Braun (ca și Scibor Rylski, autorul romanului „Cărbunii”), nu-și ia drept scop principal considerațiile și relațiile legate de procesele tehnice

ale producției, ci vorbește despre om, despre victoriile și înfrângerile sale. Lupta între morala veche și cea nouă, între rutină și inovație, între socialism deoparte și rămășițele capitalismului care se ascund cu viclenie nu numai în figurile dușmanilor, dar persistă în gândurile și obiceiurile unora din oamenii noi, constituie conținutul acestei deosebit de interesante cărți.

Volumul lui Julese Bochenski ne introduce, prin cele câteva nuvele, în problemele satului actual. Facem cunoștință cu construirea orânduirii socialiste la sate. Bochenski nu tratează literatura ca pe o suită de cărți poștale ilustrate, în care apar aspecte izolate, cel mai adesea idilice, ale vieții. El creiază o problemă a realității, aduce la suprafață noul conținut de idei, noua morală — care înfloresc aici. Tema principală care-și croște drum în carte, este instituirea legalității socialiste, caracterul nou, plin de omenie al conducerii socialiste.

Cărțile lui Zukovsky și Putrament vorbesc despre cauzele înfrângerii din Septembrie, 1939, despre căderea Poloniei capitaliste. Pe când Putrament descrie cu patima omului politic și a publicistului cartierele generale și comandamentele, Zukowski se preocupă de masele de simpli soldați.

O încercare interesantă de a realiza un nou tip de grotesc merită să sugereze noua atitudine a omului socialismului față de cecace e învechit, agonice, este romanul lui Zielinski.

IV

Aceste scurte și insuficient ordonate observații asupra literaturii polone nu pot, fără îndoială, să constituie un ansamblu de cunoștințe absolut necesare pentru edificarea completă a cititorului român asupra problemelor la ordinea zilei în literatura Poloniei Populare. Socotesc totuși că ele vor constitui unul din primii pași în munca de colaborare dintre revistele noastre.

EVOCÂND ANUL 1848 *)

Almanahul literar din Cluj a publicat în Nr. 12 din 1952 și Nr. 1 din 1953 scenariul cinematografic „Bălcescu” de Mircea Zăciu.

Scenariul urmărește în desfășurarea acțiunii sale, activitatea lui N. Bălcescu în anul revoluționar 1848.

O sugestivă prezentare a unei călătorii cu diligența pe Valea Prahovei, „într-o zi dela începutul verii 1848”, deschide acțiunea scenariului. Bălcescu se întoarce din străinătate. „Ochii lui mari n’au fost încă încețoșați de melancolie și dezamăgiri”, notează autorul, anticipând asupra a ceea ce avea să vină în drumul marelui revoluționar.

Prezentând ciocnirea dintre patrioți și exploatații străini și autoctoni, pentru a ne situa în complexitatea relațiilor epocii, autorul aduce în scenă reprezentanții diplomației ai diferitelor țări europene. Trimisul Franței de exemplu, om de afaceri, apreciază astfel situația: „*Nicăieri în Europa n’am văzut asemenea ținuturi bogate... E timpul să ne ocupăm și noi occidentalii de chestia Orientului... Să culeagă și alții roadele bogate ale acestei grădini...*” Intrevedem chiar de aici intenții care nu pot să nu aibă importanța lor în determinarea viitoarelor frământări.

În funcție de asemenea interese, reiese mai clară atitudinea dușmănoasă față de revoluție, manifestată ulterior de consulii streini. Astfel, după arestarea contrarevoluționarilor, Locusteanu se ascunde la consulatul britanic, mitropolitul trădător Neofit găsește sprijin la acelaș consul, care de altfel îi va și declara: „*Valahia*

nu e decât o provincie turcească oarecare. Și așa trebuie să rămână”.

Reprezentanții păturii conducătoare sunt prezentați în scena „soarelei” dela palat. Toți, ca unul, sunt expresii ale putrefacției boierimii feudale. Un prinț Bibescu, afemeiat, fricos și lipsit de inițiativă, este însă conștient de interesele pe care trebuie să le apere. „*Soarta poporului e să rămână pentru totdeauna smerit*”, declară el în fața ostașilor trimiși să înăbușe mulțimea răsculată. Este o lume preocupată numai de sine sau cel mult de cancanurile curții; urând țara, poporul, maimuțărind occidentul, această pleavă folosește un limbaj în care franțuzismele și greaca subliniază disprețul pentru tot ce e românesc, până la limba „gloatei”, cum o numește aga lancu Manu.

În scenariu apare dela început și cealaltă clasă, în ascensiune spre putere: burghezia. Se desvăluie adevărata față a lui Brătianu, viitorul șef al partidului burgheziei capitaliste. Antisemit în scena de început, ce cuprinde discuția capilor revoluției despre împărțirea atribuțiilor fiecăruia (când Brătianu afirmă despre Rosenthal: „*Un om fără patrie, nu e român*”), portretul lui se va întregi în cursul desfășurării acțiunii scenariului, cu înlesnirea fugii lui Odobescu, dușman al revoluției, cu împotrivirea la acțiunea armată împotriva turcilor, etc. Alături de alți reprezentanți ai burgheziei aveau să pactizeze cu boierimea, Brătianu este situat cu justețe de autor la unul din polii conflictului dintre exploatați și exploatați, în rândurile asupritorilor poporului...

Acestora autorul le opune grupul de patrioți format din Bălcescu, Golescu-Arăpila, Magheru și ceilalți, și figurile oamenilor din popor.

Dacă ceilalți conducători ai revoluției

*) Almanahul Literar — Cluj, Nr. 12—1, 1952—1953.

sunt zugrăviți în prima parte a scenariului destul de șters, nereușind să sugereze trăsăturile caracteristice ale activității lor de mai târziu, Bălcescu este prezentat chiar dela început ca revoluționar și patriot și apoi, în desfășurarea scenariului, luptător pe baricadele cele mai înaintate ale revoluției. „*Poporul a răbdat și va răbda poate încă multă vreme. Temeți-vă numai de clipa când are să se trezească*”, va răspunde el emisarului francez în diligența ce-i poartă pe amândoi către acelaș oraș, dar având fiecare țeluri atât de deosebite. Și pentru a contura mai pregnant pe fiecare din ei, autorul îi urmărește în timpul discuției lor în fața unei împrejurări caracteristice pentru situația din țara românească de atunci: este scena „defilării” ocașilor dela Telega, „*a căror singură vină e că doriră să scuture jugul și să-și vadă liberă țara*”, cum spune Bălcescu. Atitudinea lor diferită (unul arată dispreț și chiar aprobă silnicia — celălalt e plin de ură față de cei ce asupreau pe ocași și de simpatie pentru aceștia), ne arată clar deosebirea fundamentală dintre revoluționarul român și spilcuitul trimis de Lamartine.

Mai departe, scenariul ne duce în Bucureștiul cuprins de clocotul revoluției. „*Din mahalalele cele mai îndepărtate, dela Podul de Pământ la Cotroceni și la podul Târgului de Afară, o gloată pestrifă și hotărâtă să-și facă singură dreptate se tălăzuește către palatul prințului Bibescu*”...

Creind o sugestivă imagine a mulțimii răscolite pe care-o înfățișează în aspecte grăitoare, mergând până la sesizarea amănuntelor vestimentare de epocă, autorul sugerează cu plasticitate pe participanții din masse ai revoluției din Muntenia. Impreună cu scena petrecută la Islaz, unde este prezentată participarea la revoluție a țărănimii, aceste două tablouri, redată cu multă mișcare, dau cititorului o imagine destul de clară asupra forțelor poporului care au imprimat revoluției dela 1848 caracterul ei democratic. Cu aceste scene, scenariul intră în partea lui principală, constituită de însăși dezvoltarea revoluției.

Activitatea lui Bălcescu, începând cu declanșarea revoluției și până la înăbușirea ei este prezentată de autor ca o

cheie a înțelegerii sarcinilor mari ale revoluției. El sprijină comisia proprietății, se opune desființării ei, vrea să apere revoluția cu arma în mână, are încredere în poporul pe care-l consideră singurul în drept să dea bază și tărie guvernului țării.

După înfrângerea revoluției, în ultimele scene Bălcescu este prezentat îndreptându-se către Ardeal la Avram Iancu și Kossuth, pentru a-i convinge să lupte uniți împotriva curții imperiale dela Viena, deoarece „*frații trebuie să se ajute între ei*”, înțelegând prin frate pe „*oricine se bate pentru libertate*”.

Cititorul capătă astfel indicații prețioase pentru conturarea profilului lui Bălcescu.

În scenariu apare limpede și figura lui Eliade, trădător al revoluției, care cere „*evangelică iertare*” pentru contra-revoluționarii arestați după eliberarea guvernului provizoriu de către massele având în frunte pe Ana Ipătescu.

Mircea Zăciu a folosit la întocmirea scenariului său o bogată documentare istorică, reușind să facă nu operă de „cronicar obiectiv” ci, înțelegând fenomenul istoric din perspectiva maselor populare asuprite, el conturează, chiar dacă nu totdeauna suficient de clar, sensul activității forțelor ce se întâlnesc în cadrul revoluției.

Astfel, rolul burgheziei este definit prin interesul ce-o călăuzește, de a desființa privilegiile feudale numai în măsura în care ea va căpăta drepturi politice și economice. Burghezia declară că luptă pentru acordarea constituției, pentru un guvern fără boieri, pentru libertate, frăție. Acestea sunt lozincile ei, dar scenariul arată clar că ea este gata la concesii și tranzacții cu moșierimea (Eliade, Tell, etc) sau trădează direct (Brătianu). Ea abdică foarte repede dela lozincile fluturate o vreme, nu duce revoluția până la capăt, căci este înfricoșată de masse, frânându-le avântul revoluționar în numele „dreptului sfânt al proprietății” (Eliade).

Importanța pe care țărănimea a avut-o în revoluție, revendicările ei sunt relievate de autorul scenariului mai ales eu prilejul redării acelor momente în care se prezintă comisia proprietății. Nu e mai

puțin adevărat că se manifestă și unele inconsecvențe. Cât privește mulțimea de tabaci, muncitori și calfe de pe la atelierile bucureștene, precum și conțopiștii, țârcovnicii, micii negustori care în desfășurarea revoluției participă din plin, toți aceștia sun! prezențați ca o masă informă, țelurile lor, așa cum rezultă din scenariu, sunt destul de nebuloase.

În schimb, boierimea feudală este prezentată în scenariu ca o categorie solidară, cu conștiința clară a ceea ce are de apărut. *„Să se uite cele trecute... raporturile dintre țaran și proprietar, deși or fi fost uneori nedrepte, dar n'au fost ilegale...”* spune marele proprietar Lahovari în comisia proprietății, convins că ordinea lucrurilor este de neschimbat, că trebuie să existe în veci impilatori și impilați.

Scenariul „Bălcescu” ridică și unele probleme în legătură cu înfățișarea revoluției dela 1848 în Țara Românească. Evenimentele anului 1848 nu constituie un fenomen născut spontan și limitat numai la Muntenia. *„Revoluția din Iunie — scrie Bălcescu — nu a fost fabricată, nici născocită nici de mine... nici de alt revoluționar. Ea este numai dezvoltarea acelei lucrări neobosite și providențiale începute în societatea noastră, ca și în celelalte societăți, dela origina ei”*.

Cunoașterea acestui fapt esențial impunea autorului o prezentare mai complexă a relațiilor sociale ale epocii, a condițiilor ce caracterizau o orânduire feudală, în care se dezvoltă capitalismul. Lipsa acestor relații face ca și conturarea țelurilor unora din păturile ce vor participa activ la revoluție — târgoveții, meseriașii, elementele muncitorești — să fie nebuloasă.

Revoluția reprezintă consecința unei îndelungate elaborări. Ea este pregătită de o susținută activitate ideologică, organizatorică și propagandistă premergătoare care cultivă ideile naționale și democratice; această activitate formează nuclee de acțiune înrăurite și legate de mișcarea revoluționară care în acest timp sguduie întreagă Europă.

Scenariul nu sesizează mai adânc aceste

legături ale activității premergătoare revoluției din Iunie 1848, limitând semnificația revoluției, conținutul ei și lipsind pe cititor de cunoașterea multilaterală a unor fenomene cu adânci repercusiuni asupra dezvoltării ulterioare a țării.

În ceea ce privește personalitatea lui Bălcescu, ea reiese amputată prin faptul că scenariul se restrânge exclusiv la prezentarea anului 1848. Istoria cuprinde aspecte deosebit de semnificative care marchează marele rol al lui Bălcescu în anii dinainte și de după revoluție și care nu apar din cuprinsul lucrării. În afara activității lui revoluționare, a marilor lui calități de om politic și de organizator — manifestate însă și înainte și după 1848 — Bălcescu a fost și un gânditor, om de știință, un cercetător istoric, a dus intens, înainte de 1848, o activitate de îndrumare a mișcării literare și istorice în diferite reviste ale vremii, alături de ceilalți scriitori progresiști ai epocii, a fost unul din promotorii acelei mișcări culturale care a pregătit din punct de vedere ideologic revoluția dela 1848. Și rolul lui Bălcescu nu se încheie odată cu revoluția dela 1848. Dragostea lui de patrie, gândirea lui înaltă se manifestă și mai târziu, printr'o laborioasă activitate pe care o duce în străinătate și în care apar aprecierile juste făcute de el asupra revoluției dela 1848, a sensului și rezultatului ei.

Ori, toate acestea nu reies decât parțial din scenariu.

Este adevărat că nu era deloc ușoară cuprinderea tuturor acestor fapte într'un scenariu care se limitează strict la revoluția dela 1848 în Țara Românească. Tocmai aici este însă problema. Scriitorul trebuie să știe să aleagă din cuprinsul vieții unei personalități acele momente care-o caracterizează în toată complexitatea ei.

Alegând momentul 1848, Mircea Zăciu era obligat să insiste în așa fel asupra activității lui Bălcescu, încât să ne fie clar și drumul acestuia de mai târziu, și laturile multiple ale marii sale personalități.

Autorul scenariului n'a făcut acest lucru în mod mulțumitor.

Apoi, în cuprinsul revoluției dela 1848, Bălcescu n'a fost un izolat, așa cum, într'o măsură, reiese din scenariu. Și

dacă ar fi fost greu de subliniat relațiile lui cu Alecsandri, Russo, etc., aflați în Moldova sau peste hotare, în răstimpul cât se petrece acțiunea scenariului, trebuia în orice caz prezentat sprijinul pe care Bălcescu l-a avut permanent în oameni ca Magheru sau Ion Ionescu dela Brad. Figurile acestora sunt estompate undeva în fundul scenei, pe care o domină Bălcescu în luptă aprigă dar aproape solitară cu adversarii săi. Limitându-se strict la anul 1848, autorul romanului și-a creat greutatea atât de mari încât nu le-a putut depăși decât în parte. Scenariul ne dă doar o idee, nu o oglindire bogată a revoluției dela 1848 din Muntenia și a frun-tașului ei, Bălcescu.

Scenariul cinematografic al lui Mircea Zăciu dovedește încă odată calitățile literare ale autorului. Este scris viu, cu o acțiune desfășurându-se cu repeziciune, mai ales în primele părți, și cuprinde momente de intens dramatism. Reușește adeseori să dea cu un viu colorit mișcării de mase și folosește un limbaj bogat, utilizând judicios termeni ce pot reliefa și situa în epocă un personaj sau o situație — „băești cu ceacășiri“, „femei cu tacitul pe umeri“ sau „soarceaua dela palat“, etc.

Se poate însă vorbi despre o anumită disproporție între unele scene. Autorul insistă asupra unora, care în economia generală a lucrării aduc o contribuție minimă (nașterea de acasă dela Rosetti, etc.); acestea fac ca, pe alocuri, dezvoltarea dramatică a acțiunii să fie destul de înecată.

În mod evident, o asemenea încercare cum e evocarea anului revoluționar într'un scenariu, cere o strădanie deosebită, legată de multe dificultăți pentru realizarea ei deplină. În însemnate părți ale sale, scenariul „Bălcescu“ cuprinde realizări merituoase. Însă cu o mai bogată cuprindere și adâncire a epocii, cu o întregire a personalității lui Bălcescu, eliminând ceea ce îngreunează acțiunea, lucrarea ar fi câștigat mult în puterea de a oglindi veridic acest moment istoric însemnat și ar fi fost o lucrare de o valoare încă sporită în evocarea trecutului poporului nostru.

A.S. Dumitrescu

PRIMUL VOLUM AL UNUI TÂNĂR POET *)

Chiar înainte de a cunoaște și de a analiza mai în adâncime poemul lui Florin Mugur, înainte de a exprima anumite păreri și a face felurite presupuneri asupra destinului său scriitoricesc, trebuie să subliniem curiozitatea și bucuria cu care cetitorii primesc cel dintâi volum de versuri al unui tânăr poet de 19 ani, student al Școlii de Literatură „Mihail Eminescu“; curiozitatea este cu atât mai justificată cu cât în lumea tinerilor de această vârstă, impulsul de a așterne în scris impresiile și viziunile proaspete asupra vieții este frecvent și — de ce ne-am feri de adevăr? — încercările nu sunt de multe ori sortite succesului...

Ori, vocația tânărului poet ni se pare indiscutabilă, și se poate afirma chiar după acest prim volum, că — dacă nu lipsesc stângăcii, pe care le putem atribui nesiguranțelor începutului și lipsei de experiență — în schimb talentul său nu este o iluzie a vârstei.

Argumentul cel mai categoric în acest sens ni se pare existența unor anume particularități ale talentului său, a unui început de personalitate poetică pe care atât versurile scrise cu doi sau trei ani în urmă și publicate prin „Revista elevilor“ sau „Scânteia tineretului“, cât și poemul de acum. „Philipp Müller“ le vădesc cu destulă limpezime.

În poezia „La optsprezece ani“ — publicată în revista „Anii de ucenicie“ a Școlii de literatură și critică „Mihail Eminescu“ la sfârșitul anului trecut — urmărind elaborarea unui crez artistic, tânărul poet Florin Mugur, student al școlii, a măturisii idealul spre care năzuiește, nu din unghi temperamental, ci ca expresia limpede a unei poziții de militant:

Vreau să știu cânta în cântec
Ca Beniuc, ca toboșarul
Vremurilor ce-or să'mplânte
Tot mai sus, stindard ca jarul.

Cu unele stângăcii scuzabile, versurile cuprind formularea unei atitudini generale,

*) Florin Mugur, *Cântecul lui Philipp Müller*, Ed. Tineretului, 1953.

a năzuinții de a fi poet combatant, căreia temperamentului se subordonează. Modul de a scrie al lui Florin Mugur — atât cât poate fi apreciat pe baza lucrărilor sale de până acum — nu permite recunoașterea nici-unui indiciu care — păstrând toate proporțiile — să se apropie în viitor de personalitatea poetică a lui Mihai Beniuc. Dimpotrivă. Versurile tânărului poet nu clocotesc de tumultul și bărbăția demnă, ostentativă cu care poezia lui Mihai Beniuc ne-a deprins. Nu din acest punct de vedere a învățat Florin Mugur dela dascălul său spre a cărui artă declară că aspiră. Versul lui Florin Mugur e discret, de un lirism aproape familiar. Aceste particularități pe care le-am surprins și în poeziile mai vechi ale lui Florin Mugur, se disting în poemul său „Philipp Müller” remarcat cu premiul I al concursului de masă inițiat în preajma recentului Festival al tineretului și studenților pentru pace. Observăm că, ocupându-se de primii ani ai vieții eroului său, Florin Mugur se oprește cu un interes cald asupra aspectelor celor mai gingașe, mai umane ale figurii copilului:

O, degete micuțe, o, degete plăpânde
Ce pe subțiri condeie adesea înghetară...

Vom vedea că nu întâmplător tocmai aceste aspecte îi rețin interesul. Obligat la condiții grele de existență, copilul Philipp visează cu ochii deschiși un miracol care să aducă fericirea sa și a mamei iubite, visează să afle ocomoră, „o pungă dolofană cu grele nestemate” din care ar dăru:

Măicuței dragi, o albă, încăpătoare-odaie,
Cu-o sobă fără seamăn de largă și de'naltă,
Voios să salte'ntr'însa sburdalnică văpaie.

Deasemeni „o plăpumioară pufoasă, grea, de lână” care să întrețină căldura („la cald e-atât de bine”) sau dorita pereche de patine vin să întregească realitatea utopică pe care și-o construiește din visări treze, copilul. Copilul este astfel înfățișat prin latitudinile sale cele mai umane, cele mai obișnuite.

Trebue însă să semnalăm chiar dela început un pericol care se leagă tocmai de acest aspect personal. Uneori, tânărul poet

caută să compenseze lipsa de căldură naturală a versului, prin această exaltare a lucrurilor „mici”, gingașe, discrete — „pufoase” am zice folosind un termen preferat de Florin Mugur — procedee cu care speră să întrețină în mod artificial o temperatură caldă.

Este un pericol împotriva căruia Florin Mugur trebuie să lupte pentru a evita în viitor agravarea sa pe linia sporirii elementului artificial. Esențial însă, ni se pare că de cele mai multe ori versul său este de un lirism firesc, spontan. Nota livrească nu e în nici un caz dominantă.

O altă latură caracteristică a talentului lui Florin Mugur este că această căldură de care am vorbit își extrage conținutul din faptele dramatice ale vieții — moartea, lupta care necesită jertfe, uciderea unor oameni nevinovați, înfrângeri temporare etc., — a căror semnificație umană tânărul poet o surprinde. Atât poemul discutat acum, cât și cele mai multe din poeziile sale anterioare închinat jertfelor războiului sau luptei forțelor populare din Coreea, mărturisesc această înclinație temperamentală. (Cum vom vedea însă, prin exces, înclinația temperamentală împinge la crearea unui ritm de tristețe sumbră care domină poemul). Dealtfel, această năzuință, preferința pentru momentele cele mai dramatice se vede și în poezia „La optsprezece ani”, despre care am vorbit.

Să slăvesc mari lupte, grele
Uneori cu'nfrângeri chiar.
Care nu te frâng nici ele
Ci te-avântă'n luptă iar.

În alegerea lui Philipp Müller ca erou, s'a manifestat deci, pe de o parte preferința lui Florin Mugur pentru momentele dramatice (în cazul de față moartea), iar pe de altă parte înclinația lui către ce e simplu și omenesc (Philipp Müller nefiind un erou în accepția epopeică a curântului ci un tânăr cinstit, simplu, care a căzut jertfă unor preocupări războinice). Acesta este dublul aspect al scrisului lui Florin Mugur, de fapt aceeași manifestare a unui umanism vibrant, expresie a dragostei de pace și de oameni. De aceea, în poemul său, Florin Mugur pretinde pacea și fericirea simplă

în numele a tot ce e mai curat și mai nobil în lume:

Și pentru tot ce e legat de oameni,
Și pentru somnul pruncului cuminte,
Și pentru rodul bun a tot ce sameni,
Și pentru drumul omului 'nainte.

În „Philipp Müller“ tânărul poet a intenționat și în bună măsură a reușit să înfățișeze o figură de om simplu, de obișnuit luptător pentru pacea lumii, insistând mai mult asupra a ceea ce leagă pe erou de ceilalți oameni, decât asupra a ceea ce îl deosebește alcătuind propriul său tezaur sufletească. Într'adevăr, acest erou de o structură puțin obișnuită printre eroi și oameni celebri:

N'a fost savant, vestit pe 'ntins de lume,
Nici descoperitor de noi pământuri...

Și Philipp n'a fost, dragii mei prieteni,
Nici înțelept conducător de oaste.
Un simplu luptător a fost, prieteni,
În luptă pentru pacea vremii noastre.

Ce poate fi „poetic“, impresionant — se va întreba poate un cititor — la un om foarte puțin excepțional, care nu a uluit prin virtuți neobișnuite, nu s'a remarcat în nici o bătălie celebră, nu a ridicat după sine mase de oameni, nici nu a ilustrat vreo epocă în istoria literaturii; într'un cuvânt, la un om care atâta vreme cât a dăinuit printre semenii săi nu a atras cu nimic atenția, nesemnând cătuși de puțin cu eroii legendari ai poemelor, celebrați de poezii de todeauna? Răspunsul, care poate părea de neînțeles la această întrebare, ni-l dă conținutul lucrării lui Florin Mugur. Din elemente în aparență comune, prozaice, se extrage de fapt poezia vieții lui Philipp Müller, poezia care se degajă în chip firesc din intensitatea unei vieți modeste, consacrată unor idealuri înalte, jertfită în numele biruinței acestor idealuri. Semnificația vieții lui Philipp Müller se desvăluie integral abia în moartea sa. Elegia care comentează patetic sensul jertfei eroului obișnuit, înscriind participarea sinceră, plină de căldură a naturii, constituie poate cea mai frumoasă, mai emoționantă parte a poemului. Liniștea gravă care succede morții eroului este un mediu solemn al reculegerii

și al meditației profunde. Acest mediu al meditației este conceput cu îndemănare — dar și cu unele stângăcii — clădit de poet pe un ritm sobru, de o adâncime solemnă:

„Pâclele albastre'n sborul lor tihnit,
Pâclele 'nserării limpezi au plutit,
Și-au vâslit prin ramuri adieri în sbor,
Peste fruntea-i rece au trecut ușor,
Și plecând cu aripi largi peste oraș,
A gemut orașul. aprig, pătimaș,
Iar din roșul sânge, sângele lui viu,
Flăcări mari țâșniră'n slavă, purpuriu,
Și-au cuprins înalte cerul în văpăi;
— Iar pier astăzi, țară, iar pier fiii tăi,
... Pentru pace, țară, pier azi fiii tăi!

Momentul dramatic al morții, însoțit de poet cu o participare lirică intensă, aruncă o lumină clarificatoare asupra întregii vieți a eroului, subliniind și explicând semnificația unui aspect și a unei întâmplări care, în tot decursul existenței lui Philipp Müller, nu părăsiseră aproape niciodată albia obișnuitului cotidian. Cum am arătat, tocmai la aceste aspecte vibrează îndeosebi lira tânărului poet.

Chiar dela început, Philipp este înfățișat sub un unghi mediu, ca un copil obișnuit, fără preocupări care să indice precocitatea și care, ca toți copiii de o seamă cu el, frecventează școala. În proza acestor obișnuite înjormări, începe să se distingă poezia vieții eroului.

„Atunci, în anii-aceia ce pribegeau spre
El, Philipp, scund și ager, în ochi cu-o
flăcăruie,
Agale legănându-și ghiozdanul din spinare,
Poteca'nvățăturii pornise'ncet s'o suie“.

Poetul subliniază tocmai acele aspecte care îl apropie pe Philipp de copiii de seama sa. Tabloul anilor de școală, iscusit schițat în poem, are simplitate umană și prospețime. Philipp e un copil ca toți ceilalți. El urcă „încet“ — deci cu eforturile obișnuite, impuse de lipsa oricărei aderențe la precocitate — „poteca învățăturii“. Asocierea de termeni este semnificativă: autorul scrie „în anii aceia ce pribegeau spre zare“, deci „anii“

care „pribegeau” undeva „spre zare” se asociază prin ritmul lor lent, nesigur, cu suişul „încet” pe poteca învăţăturii; tabloul de o încetineală şi de o monotonie voită este just întregit de imaginea ghiozdanului ce se „legăna agale”. Faptul că anii „pribegeau” undeva „spre zare” nu este întâmplător, ca şi imaginile următoare dealtfel, ci, pentru a consolida senzaţia de nesigur, de imprecis pe care autorul în mod voit o urmăreşte — desigur pentru a sugera depărtarea în timp a tabloului descris, dar în primul rând pentru a sublinia destinul tragic al eroului. Autorul însă urmăreşte crearea acestei senzaţii şi în vederea unui alt obiectiv. Totul — în aceste versuri — începând cu ritmul pe care l-am putea numai agale — şi sfârşind cu termenii înceti, contribuie la crearea obişnuitului peisagiului de copilărie. În mod voit Florin Mugur nu precizează, tocmai pentru a nu stabili graniţe, demarcaţii, lăsând să se înţeleagă caracterul foarte larg al coordonatelor copilăriei lui Philipp, în care începe de fapt copilăria multor copii. Tabloul pe care l-am analizat mai în amănunţime, creat în numai câteva versuri, este confirmat de ceea ce urmează. Linia obişnuitului, a psihologiei comune nu e desminţită nici mai departe. Copilăria e reconstituită prin evocarea iernii (ceea ce corespunde unui adevăr psihologic; ne apropiem întotdeauna copilăria în memorie prin evocarea unor tablouri de iarnă); evocarea acestui anotimp cuprinde însă în primul rând posibilitatea de a sugera mai expresiv şi mai convingător soarta grea, viaţa fără lumină a copilului în condiţiile exploatarei burgheze. Peisagiul e în realitate foarte dureros: o clasă fără geamuri la ferestre, în care pătrunde gerul, îngheţând degetele plâpânde ale copiilor, invadând cu zăpadă încăperea. Fără a îndulci asprimea situaţiei, şi în conformitate cu psihologia copilăriei. tânărul poet recurge la o imagine apropiată de sufletul de copil. În clasă se depozitase atâta zăpadă — ni se spune:

C'ar fi putut școlarii să'nalțe-acolo'n clasă
Un chipeș moș cu trupul din bulgări de zăpadă.

(Psihologia elementară ne arată cum copilul sesizează realitatea crudă sub un aspect pitoresc, de multe ori uşor umoristic. Să ne amintim de povestirile din copilărie ale lui Creangă).

După cum se poate vedea, Florin Mugur mănuieste de pe acum o serie de mijloace artistice remarcabile; el vedește în mare măsură posibilitatea de a doza cu pricepere proporțiile, în ciuda unor deficiențe pe care le vom semna mai departe. Florin Mugur e pe drumul de a-și însuși meșteșugul unei bune construcții; în acest poem, episoadele se orânduiesc într-o succesiune de multe ori naturală. Din alăturarea chibzuită a două situații, el știe să extragă un reușit efect artistic care subliniază practic ideia urmărită; astfel, după prezentarea mizeriei triste a vieții lui Philipp și a celorlalți copii germani, în față ni se desfășoară tabloul cu atât mai uman al luptei ostașilor sovietici care, în pofida suferințelor crude provocate de fasciștii germani copiilor sovietici și întregului popor sovietic, se jertfesc:

Ca liberi și germanii cândva să-și poarte
pașii,
Ca liberi și copiii Germaniei să cânte.

Prin alăturarea celor două tablouri, autorul a subliniat mai plastic semnificația profund umană a luptei și jertfei ostașilor sovietici.

Florin Mugur începe să dețină — uneori cu subtilitate — simțul contrastului poetic, impresionând pe cititor. Visările treze ale copilului („O pungă dolofană cu grele nestemate“ — O sobă fără seamăn de largă și de naltă, etc.) sunt brutal întrerupte de contrastul dureros cu realitatea:

Era o vreme tristă, o vreme ntunecată.
La fel rămase-odaia, prin vremuri, mai
departe.
Și n'a fost cald în casă la Philipp
niciodată,
Și nu ajunsese Philipp patinele să poarte.

Imaginea calmă, senină, apare adesea în versurile lui Florin Mugur. Cele mai multe epitețe artistice destăinuie această preferință: soba visată e fără seamăn de

„largă“ și de „naltă“, punga e „doloșană“, nestematele luceș cu strălucirea „amiezilor de vară“ (când atmosfera e statică, calmă, senină). Odaia închipuită e „largă“, „în-căpătoare“, plăpumioara e „pufoasă“, „grea“, de „lână“. Dealtfel, aceleași preferințe se vădesc și în lucrările anterioare. Astfel, în „Cuvintele lui Stalin“ — poezie publicată în revista „Anii de ucenicie“ — ziua declanșării războiului e „caldă“, „moleșitoare“, vântul bate „molcom“ și „se leagănă“, liniștea și prosperitatea sunt evocate prin imaginea brutarului care scoate pâini „albe“, rumene, din vatră, ș.a.m.d. Această imagine calmă, prosperă, este apoi răsturnată de efectul dureros al cotozirii pământului sovietic de către hoardele naziste, efect care apare astfel sporit prin contrastul cu liniștea din prima parte a poemului.

Unul din cele mai reușite episoade ale poemului este închinat iubirii. Florin Mugur a reușit să scrie un imn al dragostei simple, de fapt un imn al frumuseții morale și al nobleței sufletești, al adolescenței și tinerilor, al oamenilor obișnuiți de pretutindeni. Episoadele intercalate între cântul copilăriei și cel al iubirii sunt mai puțin reușite. Viața lui Philipp în fabrică, războiul, primul contact cu un comunist alcătuiesc episoade schematice, lipsite de poezie.

Versurile frumoase din poem sunt pătrunse de un lirism învăluitor, izbutind să ne situeze din plin în mediul adolescenței:

Priveau spre stele — albe scânteieri.
Că strălucesc, băgau de seamă-anume,
Cum tinerii fac nu de azi, de ieri
Ci cam de când sunt stelele pe cer
Și viețuiesc îndrăgostiți pe lume.

Interferența între autenticitatea sentimentului și intenția de bază a poemului — prezentarea unui om simplu, obișnuit — a cărui jertfă se ridică la treaptă de simbol, e vizibilă. Chiar și pe această cale ni se comunică ideea cotidianului obișnuit, comun: Philipp și iubita alături de care se plimbă, nu alcătuiau nici prima, nici singura, și nici ultima pereche de îndrăgostiți care observau strălucirea stelelor pe cer. Versurile compuse de Philipp pentru iubita lui, sincere, mărturisind un sentiment simplu

și puternic, seamănă bine cu versurile pe care fiecare îndrăgostit din lumea aceasta le comunică iubitei, sau le gândește pur și simplu, fără idea de a le exprima:

De pasul tău ușor, mi-e dor, mi-e dor.
De strălucirea zâmbetelor tale,
Din clipa când — cu totu'ntâmplător —
Ne întâlnim pășind pe-aceiași cale,
Din clipa când — cu totu'ntâmplător —
Cu-o carte'n mână, eu îți ies în cale...

Autorul a urmărit să întruchipeze o figură de tânăr obișnuit, luptător de pace. Intr'adevăr, forța de sacrificiu a lui Philipp Müller decurge din forța masselor de oameni simpli la care el și-a alăturat glasul:

Cu glasurile celorlalți, fierbinți,
Și Philipp vine glasul să-și unească,
Să cânte împreună, fericiți,
Prietenia mare, tinerească.

Se întâmplă însă ca în poemul despre Philipp Müller glasul eroului să se contopească într'atât cu vocea colectivă, încât la un moment dat nu se mai distinge. Intr'adevăr, urmărind liniile care îi apropie pe eroi de ceilalți oameni, autorul alunecă de multe ori pe linia cenușului, a mediei statistice greșit înțelese. Philipp seamănă atât de mult cu restul oamenilor, încât ajunge să se confunde cu ei, renunțând cu totul la propria lui individualitate. Eroul poemului nu are contururi personale într-o măsură suficientă.

El este uneori personal numai în măsura în care se confundă cu eroul liric al poemului, împrumutându-i trăsăturile.

Poezia de dragoste compusă de Philipp pentru iubita sa e aidoma unei poezii lirice scrise de Florin Mugur și publicată separat, ca o poezie independentă. Dar ceeace transmite eroul liric nu e suficient, deși eroul liric este în tot cursul poemului o prezență continuă. În general eroul are prea multe trăsături atât de comune, încât devine el însuși nu un om din masă — cu o individualitate proprie, totuși — ci aproape un om banal, stereotip, șters. Informațiile despre individualitatea eroului sunt puține la număr și alunecă spre stereotipie. Ni se vorbește despre „însoritele vise“ ale lui Philipp, despre faptul că era „scund și ager“, despre faptul că pășind în uzina

era „un flacăiaș de-o șchioapă“, care „cu nespusă mirare“ privea „mașinile“ ciudate și alte asemenea formulări tocite, pustii de simțire; ni se spune că în scurtă vreme deveni „îndemânatec“, că apoi „pe nesimțite“ el „s'a împlinit“, „flăcău voinic“ cu „flăcărui în priviri“ (când era copil avea... „flăcări“!), că s'a întâlnit cu un tânăr sovietic, că a vizitat mormântul ostașului sovietic care l-a impresionat foarte mult, că a participat la festivalul dela Berlin, ș.a.m.d., și, părăsind albia concretului și a individualului, se alunecă în narări prozaice, schematice, neemoționante. Se ajunge astfel la relatări banale, nepoetice:

Zis și făcut. Cu traista de merinde,
Spre Festival pornesc cu toți, în rând,
Prin crânguri și hățisuri, înainte,
Să nu-i zărească străjile trecând.

sau

Sclipește'naltul soare, și-s razele-i ca jarul,
Nici nori, nici flori, nici frunze nu-i
pun luminii piedici.
El, Philipp cu'ndrăgitu-i prieten, cu strungarul,
Pășese spre monumentul ostașilor sovietici.

Deseori la Florin Mugur se produce o separare a planurilor: uneori el scrie versuri „lirice“, sau susținute de o repetiție care crează numai în chip artificial „impresia“ urmărită, fără un suport logic solid (ceva despre „pomi legănați“ sau despre vântul care „tremură ușor“, etc.), alteori elaborează idei sau narează acțiuni reducând la zero, sacrificând elementul pasional — așa încât versul apare stors, și în cele din urmă uscat. În poem se pot număra nu rare clișee, formulări stereotipe, pustii de simțire adevărată, epitete uzate sau bombastice, alcătuiți meșteșugărești de frază. Iată câteva clișee într-o singură strofă: „bătălia“ e „ne'nfricată“. Philipp jertfește a „vieții lui văpaie“; el jertfește pentru ca tinerețea să nu-și frângă niciodată „aripa'n războaie“. Mai departe, la intervale foarte scurte, e vorba de: „anii de furtună“, „visele'noite“, războiul stărnindu-și „flăcără“, iarna care piere „sub șenile“, fascismul „urât ca moartea“. „zile aspre“, ostași care luptă „dărji“, etc. Scrișul tânărului poet Florin Mugur are de luptat împotriva primejdiei artificialității. De multe ori poetul „construește“ imaginea artistică, în sensul negativ, meșteșugăresc al cuvântului. Iată un exemplu: după o convorbire cu bătrânul Sturm, care îi limpezise oarecum mintea, Philipp se așează copleșit pe-o bancă. El se gândește la primejdia războiului și e apăsător de trist. Acum intră în funcțiune mecanismul de fabricat clișee: Philipp zărește un nuc, ceea ce îi dă prilej să filosofeze. El spune nukului:

De ce ești întristat, o știu.
Și peste tine, nuc mlădiu
Văpăile se pot abate!...

(evident, situația e născocită, adăugată în mod artificial, pentru a-l face mai „complex“ pe erou).

Dar noi — și simte cum deodată
E totul limpede — noi doi,
Noi nu dorim acest război, etc.

Absența sentimentului autentic este „compensată“ prin construirea a fel de fel de maniere artificiale. Iată de pildă un nou mod de sintaxă poetică care mărturisește o oarecare indiferență a poetului față de sistemul natural al limbii:

O altă viață, Philipp, alta...
A noastră fabrica să fie,
bucuria steagului, înalta,
S'o străjuiască, purpurie.

sau: „cuvântu-i, neînfrântul“ sau „eroilor, pustii“, sau „ochii mamei, plânșii“. De fapt autorul vrea să ascundă clișeul sub o construcție aparent originală: în loc să spună „cuvântul neînfrânt“ — ceea ce i s'a părut șters — a spus „cuvântu-i neînfrântul“, ș.a.m.d.

Tot în scopul „încălzirii“ sau al „îmboğățirii“ versului sunt de multe ori artificial utilizate repetițiile sau paralelismul sintactic: „Prietenos Berlinul le-a zâmbit“ — „Prietenos l-au salutat băieții“, sau „Dar nu întreg orașul e la fel și nu întreg orașul le surâde“, etc. După cum se poate observa, tânărul poet caută uneori „efecte“ cu orice preț, mai ales de ordin stilistic, ceea ce denotă în primul rând o insuficientă stăpâ-

nire a mijloacelor limbii, o oarecare sărăcie a limbajului poetic, neutilizarea întregii bogății și varietăți a limbii noastre.

Mai presus de balastul de artificialități și clișee neartistice care eclipsează multe din versurile sale, se impune adevărul indiscutabil al unui tânăr talent vibrant, cu perspective de evoluție interesantă.

Cum am arătat încă dela începutul articolului — dincolo de poticniri și discontinuități, dincolo de unele supărătoare scăderi de tensiune — Florin Mugur se arată un tânăr poet sensibil, sau — pentru a folosi un cuvânt întrunind o accepție mai largă — un viitor poet liric. *Lirismul vibrant este cea mai izbitoare latură a acestui poem prin natura lui epic, având a nara viața unui om. Această constatare este și principalul aspect al începuturilor de formare a personalității poetice a autorului. Un cititor atent va observa repede că nu numai materialul concret, faptic, constituie conținutul poemului, ci în primul rând comentariul liric al autorului, parantezele și digresiunile lirice în care autorul meditează asupra sensului existenței eroului. Poetul urmărește fără întrerupere soarta eroului său, e permanent alături de el și — cum am arătat — se confundă cu el. În clipa când mercenarii războiului își îndreaptă armele ucigașe asupra eroului, autorul comentează înfrigurat, vibrant, încât — în timp ce figura eroului se pierde undeva într'un cadru ceșos, incert — întrevădem figura încordată, brăzdată de grijă și așteptare dureroasă a autorului:*

N'au să'ndrăznească, Philipp, nu-i așa?
Cât timp pe fețe soare-o să rămână!
O, de-aș putea o clipă, de-aș putea
Să-ți fiu alături, să te strâng de mână.

Moartea fulgerătoare a eroului prilejuește o meditație plină de amărăciune:

Zăpada din albastrele'nserări,
Dumineca privirilor iubitei,
Atâtea bucurii și întristări.
Ți-au fost răpite, crud ți-au fost răpite.

Uneori însă aceste înclinații lirice care definesc temperamentul tânărului poet, alunecă spre tristețe și apăsare. Tristețea ca

sentiment omenesc nu poate fi în niciun caz interzisă în poezie; uneori însă se alunecă spre un soi de „filosofie“ a tristeții cu care bineînțeles nu putem avea nimic comun. I se poate obiecta poemului „Philipp Müller“ o anume tonalitate tristă care-l domină. Această tonalitate tristă nu este decât într'o măsură oarecare justificată de sfârșitul tragic al eroului. Chiar ritmul versului respiră această tristețe apăsătoare. Mereu ni se spune că noaptea e „mohorită“, că depărtarea de iubită e „tristă“ și „rece“ — deși nu acesta e sentimentul dominant într'o iubire împărtășită cum e aceea simțită de Philipp — că creanga „trist foșnește“, ș.a.m.d. Florin Mugur trebuie deci avertizat asupra acestui pericol care — dacă ar fi scuzat — poate pricinui o îmbătrânire prematură. Ar fi păcat ca versurile pe care el le-a publicat mai demult în revista „Anii de ucenicie“:

Vremea a trecut cu'ncetul
Însă n'a trecut în van
Ei, a'mbătrânit poetul
Iaca optsprezece ani!

să piardă nota lor de umor savuros și să capete un înțeles propriu, prozaic și nerecomandabil.

Florin Mugur a arătat că poate folosi aceste înclinații temperamentale în crearea unui cadru adecvat. Aceste particularități temperamentale de care am vorbit mai înainte devin o calitate prețioasă — de pildă, în crearea obsesiei șomajului, a atmosferei sumbre, apăsătoare care îl izbește pe Philipp Müller la întoarcerea dela Berlin. Obsesia sumbră a șomajului este iscuit redată în aceste versuri;

Ceasuri lungi, pe drumuri, fără treabă,
Ceasuri lungi din zori până'n amurg.
Clipele atât de grele curg!
Nimeni nu te cheamă, nu te'ntreabă.

Coadă la oficiul de plasare:
Fumul des, mirosul greu, stătut;
Și răspunsul din privire, mut,
La șovăitoare întrebare.

Interesant de remarcat este faptul că în întreg episodul șomajului nu se rostășește

nici un cuvânt: *pe Philipp — revenit dela Festival — îl întâmpină plicul în care i se vestește că a fost concediat, nevasta îl îmbrățișează trist, fără o vorbă, apoi Philipp se plimbă în căutare de lucru; „la șovăitoarea întrebare” răspunsul este „mut”, „din priviri”; hotărâți să nu lucreze în uzinele de armament, oamenii „stau tăcuți, cu fețele posace”. Această tăcere sumbră, continuă, subliniază plastic obsesia tristă a șomajului.*

In general, progresul realizat dela creațiile anterioare la „Philipp Müller” ne îndeamnă să privim cu încredere dezvoltarea viitoare a tânărului poet. Intre timp, dela apariția lui „Philipp Müller”, creația lui Florin Mugur a înregistrat noi pași înainte. Ne referim îndeosebi la poezia „Dansul trandafirilor”, publicată recent în „Scânteia tineretului”.

Dansul tinerelor baletiste face și fundalul unor strofe din „Philipp Müller”:

În danțuri, baletiste zboară lin —
Abia ating mângâietor podeaua
Cum, cu-aripele svelte, de lumini
Alintă valul pescăruși ca neaua.

Versurile sunt încă stângace, se vede că poetul întâmpină dificultăți în expresie, îndeosebi — cum am mai arătat — în folosirea artistică a limbii. Mai este de observat că înfățișarea dansului este făcută — ca să zicem așa — „în sine”, fără preocuparea de a extrage o idee. În poezia recent publicată în „Scânteia tineretului”, același aspect este înfățișat cu mijloace mai sigure, indicând creșterea îndemânării artistice a tânărului poet:

E dansul coreenelor
Ce unduie molatec
Ca florile poenelor
Sub vânt primăvăratec.

Florin Mugur se preocupă de semnificații de astădată: liniștea senină, împăcată și armonioasă a dansului e intreruptă de năpustirea năpraznică a noului, închinându-se în sine tâlcul unei forțe adverse, obscure:

Brusc, lacătul tăcerilor
Un tunet îl sfărâmă.
Și parcă'naltul cerului
Fărâme se dărâmă.

Viu, vuiet, vijeliile
Fac totu'n cale pulbere.
Să năruie țăriile
Grădina vor s'o spulbere.

Se sbat, se-apeleacă florile
Dar nu se frânge una.
Alături ca surorile
Întâmpină furtuna.

Trandafirii, mai înfloriți după furtună, stau ca un simbol al unității forțelor pozitive, amintind prin roșul lor aprins sângele celor jertfiți și zorile unei vremi ferice. Ritmul ușor — sugerând unduirea dansului — rimele sonore, bogate, susțin acest imn al bucuriei victorioase.

Sunt indicii care ne fac să presupunem că acest tânăr poet, care nu a trecut încă de pragul a două decenii, depășind poticnirile și discontinuitățile, luptând împotriva balastului de artificii și a elementelor stereotipe care îi încetinesc pașii, aducând cu mai mult curaj în poezia sa pasiunile dramatice ale omului epocii noastre, va dobândi în viitor succese și mai remarcabile decât cel înscris prin publicarea primului său volum.

Lucian Raicu

HUMOR ȘI SATIRĂ*)

Nu de mult a apărut în revista „Viața militară” o recenzie asupra volumului de schițe humoristice al scriitorului sovietic Leonid Lenci. Citind această încercare de prezentare a cărții, lectorul este decepționat. Și pe bună dreptate. Recenzia aceasta este un model de ceea ce se numește treabă de mântuială. Autorul ei s'a desăvârșit în a nu spune de fapt nimic despre carte, sau, mai bine zis, a spune exact atât cât ar fi fost valabil pentru orice alt volum de schițe humoristice.

Vorbind la modul foarte general și complăcându-se în a debita banalități despre humorul lui Leonid Lenci, pe care îl expediază în fraze ce se reduc doar la „o lectură frumoasă, plăcută și extrem de instructivă”, recenzia minimizează valoarea cărții și o pune la

*) Leonid Lenci, *Schițe humoristice*, „Cartea Rusă”, 1953.

dosar. Cu virtuozitatea unui cal de pe tabla de şah, autorul recenziei sare câte 4 pătrățele odată, ocolind tocmai ceea ce era mai important de spus, adică specificul și caracterul humorului lui Leonid Lenci.

Cronica amintită pomenește doar în treacăt ceea ce este important și anume, că valoarea certă a acestor schițe humoristice stă în aceea că au știut să surprindă în întâmplările zilnice cele mai obișnuite, fapte deosebit de semnificative.

Personagiile din aceste schițe se mișcă în jurul nostru, sunt oamenii pe care îi întâlnim de obicei pe stradă, în tramvai, la lucru sau la ei acasă, în discuțiile cotidiene. Povestirile lui Lenci pot fi numite din acest punct de vedere povestiri obișnuite despre oameni obișnuși. Acest volum ridică însă interesante probleme ale literaturii humoristice, despre care recenzia amintită nici nu pomenește.

Vorbind despre specificul schișelor humoristice ale lui Lenci, acestea ar putea fi împărțite din punctul de vedere al varietății lor, aproximativ în trei categorii. Unele schițe sunt străbătute de un humor cald, optimist, plin de viață, o a doua categorie se clădesc pe o satiră mușcătoare la adresa celor care mai plătesc tribut rămășițelor ideologiei și moralei burgheze, un al treilea grup e format din adevărate pamflete politice, de felul foiletonului.

Scrierile din prima categorie au un caracter cu totul aparte. Aici găsim un humor uman, plin de dragoste și înțelegere, care adesea se transformă în gingășie și duioșie. Așa este, de exemplu, „Povestea ginecologului”. Un bătrân și renumit profesor doctor, povestește o întâmplare. La un examen, e foarte impresionat de pregătirea unui tânăr medic.

Numele acestuia însă îl pune pe gânduri, căci coincide cu cel al unui copil născut în noaptea Marelui Octombrie, copil la a cărui naștere el a asistat. Intr'adevăr, tânărul și capabilul medic e cel născut în prima noapte a Puterii Sovietice, e „schimbul lui Octombrie”, cum îl numește profesorul, pe care revederea îl înduioșează. Nimic extraordinar, dar cu toate acestea, la terminarea lecturii, zâmbești și mai rămâi cu privirile visătoare asupra paginilor, de parcă ți-ar veni greu să te desparți de ele. De

unde rezultă acest humor care îți încălzește inima și-ți descreștește fruntea? Sau o altă povestire, „Romantism”. O bătrânică, pe care poznele „romantice” ale fiului ei au necăjit-o destulă vreme, primește o scrisoare prin care acesta, marinar pe un vas de vânat balene, o vestește că se va căsători. Bătrâna e fericită. Crede că de acum fiul ei se va potoli, își va părăsi apacăturile sale exaltate și se va întoarce acasă. Ea se înșeală însă, căci viitoarea soție a acestuia e radiotelegrafistă pe vas și — „e ca mine de romantică și îi e dragă marea, îi plac aventurile și călătoriile lungi”, — scrie băiatul. Bătrâna se hotărăște însă la ceva de neînchipuit. Ii scrie fiului că va veni și ea pe vasul lor, „ca bucatăreasă sau femeie de serviciu”, pentru că, gândește ea, și „mama e trebuincioasă oricui, iar unor romantici ca ăștia le e de două ori mai trebuincioasă, fiindcă amândoi nu sunt decât niște copii”.

Din nou încerci același sentiment al unei încântări sufletești, din care desigur nu lipsește un zâmbet stăruitor. Avem aici deaface cu un humor de o factură cu totul deosebită, care e străbătut de optimism, încredere în viață, în om și în menirea omului în viață. Sunt adevărate pagini de glorie a vieții simple și creatoare a minunatului om sovietic. Humorul sănătos, optimist, al lui Leonid Lenci, își are astfel izvorul în bucuriile vieții, în dragostea și încrederea în viață.

În cele două schițe despre care am vorbit, ca și în multe altele de același gen, autorul nu satirizează, nu ironizează, nu-și bate joc de nimeni, dar cu toate acestea cititorul zâmbește. E înveselit. Lectura schiței îl înșeninează, îi dă o bună dispoziție. Există totuși o diferență între ceea ce se spune despre eroi și între ceea ce sunt de fapt aceștia, adică baza unui contrast generator de comic. Humorul nu apare însă dintr'un contrast între aparența prelențioasă, umflată și realitatea săracă, ci tocmai invers. Eroilor li se atribuie de către povestitor defecte imaginare, infirmate de atitudinea și caracterul acestora sau altminteri, li se consideră drept defecte tocmai calitățile lor; uneori defectele ce li se pun în spinare sunt atât de puțin reale, încât ele fac ca personagiul schiței să crească în ochii cititorului, care are puțința, din faptele narate, să restabilească

repede adevărul. Astfel, humorul este folosit nu pentru a biciui, ironiza, satiriza, ci dimpotrivă, la scoaterea în evidență a calităților eroilor. Fiul romantic din schișa „Romantism” are cam următoarele câteva „defecte”: e îndrăzneț, hotărît, are tărie de caracter, își iubește profesia, iar când era mic voise să fugă în Spania pentru a lupta contra fasciștilor. Din contrastul evident între defectele inexistente atribuite și caracterul integru al eroului, se naște un humor sănătos, optimist. Ori tocmai aceasta este esența humorului din schișele pe care le-am încadrat în această primă categorie.

O altă problemă ridicată de volumul de schișe al lui Leonid Lenci este aceea a satirei.

Anul trecut, la al XIX-lea Congres al P.C.U.S., tovarășul G. M. Malencov vorbea despre necesitatea unor Gogoli și Scedrini sovietici, care să prindă în focul satirei toate rămășițele capitalismului care mai persistă încă în conștiința unora.

Satira sovietică continuă și dezvoltă tradițiile marelui literaturii clasice ruse, a lui Gogol și Saltăcov-Scedrin. O părțică a acestor succese se află fără îndoială și în volumul de schișe al lui Leonid Lenci. Dacă relativ la prima categorie vorbeam despre un humor cald, care nu-i condamnă ci dimpotrivă ni-i apropie pe eroi, chestiunea se schimbă când trecem la celălalt aspect al multora din schișele lui Lenci. Este vorba de schișele satirice, din care, bineînțeles, nu lipsește humorul viguros.

Iată-l, de pildă, pe activistul regional Mihail Petrovici Zoifevski („Tainele universului”), om cu inima largă și oarecum entuziastă, aflat pe teren la colhozul „Zorile dimineții”. Birocrat și gură-cască cum e, nu-și dă seama de lipsurile ce domnesc aici în munca culturală și la cooperativa de desfacere, deși la cererea câtorva cetățeni își notează în carnetul: „Să trec pe la coop. sat. Să stau de vorbă cu pop”. La plecare cineva îi deschide ochii. În tren, Zoifevski se gândește: „La urma urmei, ce folos au avut colhoznicii de pe urma vizitei mele în sat?” Își scoate din nou carnetul și scrie: „Data urmât. mai multe întâl. cu pop. Să ascult ce spun oamenii. simpli. Să lichid. odat. cu încred, mea prostescă!...”

Leonid Lenci folosește aici cu succes satira,

impletind-o cu un comic ce rezultă din contradicția dintre ceea ce crede el, dintre pretenția de atotștiință și de siguranță a lui Zoifevski, și ceea ce e în realitate: adică credulitatea prostescă, birocratică și superficialitatea lui de gură-cască. Rădem de Zoifevski cu ironie și dezaprobare, nu-l privim cu indulgență, critica adusă acestuia nu devine deloc dulceagă prin faptul că este exprimată prin comic. Dimpotrivă, critica e mai caustică, iar cel ironizat devine și mai de condamnat.

Critica din schișa „Tainele universului”, departe de a fi dulceagă prin folosirea humorului, devine o critică puternică la adresa birocratilor gură-cască. La fel în „Ședință de hipnotism”. La un spectacol vine pe scenă spre a fi hipnotizat, bătrânul Nichita, paznicul fermei de păsări din localitate. Ajuns pe scenă, el simulează somnul spre a-i critica pe cei doi conducători ai fermei, aflați și ei în sală, care sunt necinstiți și fură din avutul poporului.

Când Nichita a terminat ce avea de spus, o femeie din fundul sălii strigă: „Dă-mi mie cuvântul după Nichita, cetățene hipnotizator! Eu am să vorbesc despre găini! Vreau să-mi vărs focul. Tot!” Satira aici e directă. Situația comică creată sporește încă forța satirei, prin felul în care e atrasă atenția cititorului asupra celor doi conducători necinstiți și prin sinceritatea celor care-i demască.

Incisivitatea satirei devine însă și mai puternică atunci când e vorba de demascarea așăfătorilor la război, a politicienilor aflați în slujba oligarhiei financiare din țările capitaliste. „Dumnezeul judecătorului Medina” este un pamflet tăios, o demascare viguroasă și combativă. Asemănătoare este și „Experiența unui cadavru”, în care este satirizată epava fantomică Alexandr Feodorovici Cherenschi, „fost avocat, fost deputat în Duma de Stat, fost premier al Rusiei, fost cel mai mare parazit dintre socialiștii revoluționari, fost obiect al caricaturilor și fost om”.

Schișele lui Leonid Lenci au astfel o mare varietate de mijloace, mergând dela duioșie la sarcasm, și dela humorul cald până la satira necruțătoare. Traducerea și tipărirea lor a fost făcută pe un loc aproape gol al literaturii noastre humoristice, ceea ce

face ca valoarea lor să fie cu atât mai mare pentru noi. Oamenii muncii din țara noastră au găsit în volumul lui Lenci o armă de preț în lupta contra rămășițelor capitaliste care mai dăinuie încă în conștiința unora. Oare câți oameni ai muncii din țara noastră nu folosesc azi în lupta contra birocratismului, lenei și nepăsării, exemplele schișelor lui Lenci? Ii bucură pe oamenii muncii din țara noastră, dar în același timp îi face să-și pună legitima întrebare: când va apare și la noi un asemenea volum de lucrări originale?

Atanasie Toma

MUNCITORII AMERICANI ÎN LUPTA PENTRU LIBERTATE *)

În ciuda sforțărilor decăzutei literaturi oficiale din America, de a menține creația literară pe un tărâm dușmănos poporului, cartea lui Alexander Saxton ilustrează orientarea precisă a multor scriitori americani pe drumul realismului. Literatura americană dinaintea celui de al doilea război și încă mai mult după război, este în cea mai mare cantitate — cantitatea e criteriul cel mai potrivit pentru aprecierea ei — o literatură la nivelul filmului obișnuit cerut de modul de viață american, la nivelul „digestului“, al așa zisei gândiri filosofice americane, într'un cuvânt, la nivelul la care clasa conducătoare americană dorește să reducă zecile de milioane de oameni simpli din S.U.A. Romanul, de sigur genul cel mai răspândit, e încărcat pe fiecare pagină cu întâmplări pe cât se poate mai „exciting“: după primele zeci de pagini afli că băiatul cel bogat părăsește trei tinere nevinovate, îl împușcă pe fratele ultimei, își pierde jumătate din avere la biliard, se căsătorește și are doi fii, dintre care unul își rupe piciorul și altul se îmbată în dormitorul colegiului al cărui director are un frate care luptă în Shanghai contra unei bande de aventurieri greci, etc... Linia acestei literaturi este să alunge din mintea cititorului problemele reale, profunde, grave, care frământă mul-

țimea și să-i sugereze preocupări și soluții false, de o surprinzătoare naivitate și de un netăgăduit cinism. Există desigur și o literatură mai aleasă, care nu se tipărește în același tiraj masiv, nu se traduce imediat în toate limbile europene și nu devine scenariu de film. O literatură care pune la un mod destul de grav unele din marile probleme ale omului. O literatură care nu ignoră faptul că omul trăiește în societate, dar care preferă să rezolve conflictele sociale tot pe un plan intim, instinctual de cele mai multe ori. Actele omului, relațiile lui cu lumea apar în această literatură ca fiind conduse de fatalități, fie provenind dinăuntrul lui, din tendințele incoercibile și dominante, fie dinafară, manevrate de un spirit fatal: Dumnezeu, soarta, mașina sau cine știe ce altceva. Nimic nu e de îndreptat în condiția mizerabilă a omului — spun respectivele cărți. De asta și personajele apar îngrozite, strivite; de asta, autorul însuși pare copleșit.

Astfel de scriitori, care înregistrează descompunerea societății burgheze, sunt complet lipsiți de suportul pe care îl dă idealul unei societăți noi, superioare. De asta lucrările lor, de multe ori vădind mari calități de ordin artistic, se limitează la o critică vehementă, dar dezarmată.

Mai este și o altă literatură, a scriitorilor progresiști, cei mai înaintați din S.U.A., care au luat cunoștință că există soluții și care luptă pentru cucerirea lor, dar în operele cărora se mai menține încă, uneori, un ton deprimat, nostalgic... Adesea ei evocă fapte minunate de luptă pentru adevăr și libertate, din trecut. Eroul de azi, conștient, combatant, începe abia acum să fie tratat cu adâncime în literatura progresistă americană.

Când vorbim despre eroul nou, despre muncitorul luptător împotriva exploataării, nu mai e vorba de individul luminat, care, pentru principiile sale, duce o luptă sublimă dar izolată și care, în cele din urmă, oricâte victorii limitate ar fi cucerit, se prăbușește.

E, dimpotrivă, vorba de eroul care luptă organizat, care știe că azi proletariatul, în lupta lui pentru libertate și progres, condus de partidul comunist, va izbândi până la urmă.

Alexander Saxton realizează în cartea sa „Căile ferate Great Midland“ un pas pe drumul creării eroului comunist. Intocmai

*) Alexander Saxton, *Căile Ferate din Great Midland*, E.S.P.L.A. 1953.

după cum am arătat, el nu are în fața sa, în acest sens, o bogată tradiție a literaturii americane; el se bazează în schimb pe o cunoaștere directă și bogată a vieții.

Saxton a făcut studii universitare dar odată cu însușirea științei a avut prilejul să cunoască și copiii marii burghezii americane. În cuprinsul romanului găsim dovada că i-a cunoscut destul de bine, destul de „așa cum sunt” și că, deși sumar, îi descrie în trăsăturile lor esențiale. Dar Saxton a fost și muncitor tâmplar, apoi într-o oțelărie și însfârșit la o companie de căi ferate. Iată de unde și-a cules materialul pentru romanul „Căile ferate Great Midland” — și anume nu ca spectator, fie el cât de atent, ci și ca participant activ la viața pe care o descrie. Romanul a fost publicat în 1948, dar cea mai mare parte a lui a fost scrisă cu mult înainte, începând de prin 1943, pe când autorul lucra pe un vas comercial, ca radio-telegrafist. Activitatea, viața lui, lupta sindicală pe care o duce în continuare, i-au dat lui Saxton posibilitatea să scrie o carte în care prezintă viața muncitorească din Chicago — pe muncitorii dela o companie de căi ferate — și în care prezintă eroii comuniști. Cartea lui este una din primele care își ia sarcina să descrie un comunist american. Iată de ce și meritul ei este mare, în ciuda lipsurilor, explicabile prin aceeași circumstanță.

Saxton pune în fruntea subcapitolelor cărții sale o singură indicație: anul în care se petrece acțiunea. Și așa ne prezintă câteva imagini dintr-o perioadă oarecum mai veche, din 1912, 1919, 1930, dar majoritatea capitolelor se referă la anii 1939—1940.

Eroii din 1912 îi regăsim în 1940, cu evoluția lor corespunzătoare. Cartea se deschide cu o prezentare scurtă a doi muncitori, Eddie Spaas și „unchiul” Jennison, care circulă prin câteva orașe ca activiști sindicali, muncind pentru organizarea muncitorilor.

Eddie este un om de treabă și plin de bunăvoință, plin de atașament față de Organizația Internațională a Muncitorilor Industriali, în numele căreia își duce activitatea. El înțelege destul de bine — pentru epoca respectivă — de unde se trage mizeria clasei muncitoare, dar fără să meargă până la ultimele consecințe. Faptele în care-l urmă-

rește autorul sunt destul de puține semnificative. Fiindcă n'are cu ce-și plăti călătoriile, Eddie este obligat adesea să se ascundă, să fugă de poliștii căilor ferate, gata să lovească cu bastoanele de cauciuc în nevoiașii care nu pot călători la adăpostul biletului. Ține câte o cuvântare și plătește asta cu câteva săptămâni de închisoare... Desigur, Eddie nu este tipul muncitorului celui mai avansat din S.U.A., nici măcar pentru 1912.

Subcapitolul următor este mult mai impresionant. Pledger Mc. Adams s'a întors din război, unde deși negru, nu i s'a cerut mai puțin decât albilor. La întoarcere, albi i-au felicitat și i-au aclamat pe oștenii de culoare. Dar curând, Pledger începe să simtă că acasă nu s'a schimbat nimic. Curând, e dat afară dintr'un local unde „nu se servesc cioroi” iar când își reia munca la căile ferate Great Midland, el începe să vadă că peste suferințele muncitorilor în general, le are de suportat și pe cele destinate îndeosebi negrilor.

Un paragraf înfiorător, este cel al urmăririi și maltratării unor tineri negri. Câteva canalii s'au agățat de acești tineri și — poate numai ca să se amuze, pentru că din păcate autorul nu sugerează niciun fel de explicație, — îi maltratează sălbatic. Unul dintre negri izbutește să fugă și încearcă să scape trecând peste terasamentul companiei Great Midland. Poliștul căilor ferate, Morgan, n'a intervenit nicio clipă în favoarea negrilor, dar acum își simte trezită autoritatea: scoate pistolul și îl omoară pe tânărul care alerge să se salveze. Mesagiul autorului apare evident din simpla expunere a faptelor: în S.U.A., în 1919, după un război care a umplut lumea de oroare și durere, care a dat prilej negrilor să-și arate bărbăția și cinstea, care i-a pus în același primejdii și greutatea ca pe cel mai alb dintre yankei, — un negru este vânat cu toată bestialitatea care caracterizează asemenea vânători și un reprezentant al ordinii de stat, fără ezitare, măcar de teama răspunderii — trage și ucide un om, numai pentru că e negru. Aceste pagini constituie o mărturie și o demascare. Morgan este înaintașul și fratele SS-iștilor dela Dachau, Auschwitz, Buchenwald; momentul descris de Saxton nu e cu nimic străin de isprăvile criminalilor fasciști. Sugerează atmosfera S.U.A. din 1919. Ne putem

imagina fața unei societăți în care sunt posibile asemenea fapte.

Mai departe facem cunoștință cu Stephanie Koriak, fiica muncitorului feroviar Koriak, tânără intelectuală, biolog pe punctul de a-și lua doctoratul; îl cunoaștem pe prietenul ei, Martin, marea stea a junimii filosofice, pe Hawkins și alți filosofi și publiciști. Mai târziu, în legătură cu aceștia, mai apar Victor Koriak, Smith, Marguerite Strauss, toți reprezentanți ai aceleiași categorii. Deși autorul privește cam din afară, cu un anumit obiectivism problemele lor, felul lor de existență, el ne arată destul de net lipsa de miez, de valoare științifică și umană a discuțiilor lor sterile și pretențioase. Saxton îi demască în însăși poziția lor așa zis filosofică: la *Revista Trimestrială de Filosofie*, cei care afișează și încă destul de ostentativ uneori — o atitudine de acceptare, pe ici pe colo, în punctele neesențiale, a marxismului, sunt junii filosofi proveniți din marea burghezie. Ei fac acest lucru ca pe o diversiune, tocmai pentru că nu se tem de riscul de a fi măturați din facultate și își pot îngădui mici „extra-vaganțe intelectuale”. Desigur, marxistii reali, situați pe o poziție de clasă, nu au acces la o publicație cum e aceea la care colaborează marxistii de salon: Hawkins, Martin, etc.

Viața muncitorilor neînaintați, pe care îi vedem pentru prima oară la nuntă lui Johnny Koriak, apare tristă și mărunță. Sunt laturi sugestive totuși. Iată-l, de pildă, pe Victor Koriak, care ne informează însă despre standardul de viață al categoriei din care face parte. Este fiul lui Roman Koriak, muncitor la Căile Ferate Great Midland. Mic, se ducea împreună cu copiii vecinilor să culegă cărbunii căzuți dealungul trenurilor. Uneori recolta era săracă. Atunci „copiii mai mari așteptau trenurile de marfă, se cățărau în vagoanele încărcate și asvârleau jos cărbunii. Și tocmai în seara aceea poliția căilor ferate i-a pândit. Asta-i tot. Nu știu dacă Victor a alunecat, a sărit sau l-a îmbrâncit cineva. Dar a căzut din vagonul de cărbuni și s'a lovit de un zid de beton...”

Așa povestește sora lui, Stephanie, după mulți ani de zile, accidentul în urma căruia Victor a rămas infirm de amândouă picioarele și cu un caracter care vedește permanent

nenorocirea care l-a lovit. Nimic mai mult. Nu este un procedeu rar întrebuițat, dar concizia și simplitatea, acest ton sec cu care expune Saxton desfășurarea accidentului crucial pentru viața unui om, arată cât se poate de bine că, în fond, o asemenea nenorocire este acolo tot atât de obișnuită, pe cât este obligația copiilor de a culege cărbunii căzuți pe terasament, ca să poată încălzi acasă familia.

Economia de mijloace, concentrarea expunerii pe de altă parte, dau evenimentelor o tensiune, un dramatism viguros, care stârnește participarea deplină a cititorului.

Victor nu este analizat în amănunțime, cum nu sunt analizați nici ceilalți. Singurii despre care autorul ne informează mai amplu, urmărind procesele subtile și variate care le umplu viața, sunt Stephanie și, într-o măsură mai mică Dave Spaas, soful ei, care apare mai târziu în acțiune.

Galeria de figuri e complectată de câțiva muncitori și activiști „sindicali”, ca Jarvi, fost președinte al unei loji muncitorești, coadă de topor notorie cocoșată în slujbe administrative ca brav vataf al patronilor, sau ca Donohul, vicepreședintele sindicatului reparatoarelor de vagoane, tot un exemplar josnic de „galben”. Mai apar Red, Paddy, foarte vag schițați, așa că fac numai figură de decor.

Dave Spaas, nepotul lui Eddie — activistul sindical pe care îl întâlnim chiar la începutul cărții — duce mai departe, mult mai departe, dezvoltarea rudimentului de conștiință muncitorească pe care o moștenește dela unchiul său. Il întâlnim pe când se întoarce din Spania, unde a luptat în rândurile voluntarilor anti-franchiști. Autorul nu ne desvăluie prea multe despre ce s'a petrecut cu el înainte — nici măcar despre activitatea lui din Spania, despre evoluția lui spirituală pe front — lucruri care ar fi pus în lumină tocmai formația caracterului lui. Când facem cunoștință cu el, Dave este membru al Partidului Comunist. Autorul desvăluie o serie de curente și mișcări, care împărșeau în această vreme muncitorimea și o făceau ușor de înșelat și manevrat de către patroni. Unii dintre muncitorii dela căile ferate sunt organizați în „loji”, al căror caracter muncitoresc și cu atât mai puțin progresist e foarte discutabil. Terminologia este aproape deplin

masonică. Se vorbește și despre loje, și despre marele maestru... Biblia este în mare considerație în aceste organizații, care au un foarte vag iz sindicalist. Conținutul lor este extrem de înapoiat: să nu menționăm decât faptul că negrii sunt separați de albi și că primirea negrilor — când însfârșit se realizează acest pas înainte — se face numai în cadrul unei organizații secundare — „fiice” — appendice al celei primare, a albilor. Intotdeauna la conducere sunt elemente cel puțin șovăelnice, dacă nu net reacționare, care înăbușe inițiativa de jos și, luând mereu partea patronilor, ajung la posturi administrative. Prezentarea organizațiilor muncitorești în cursul desfășurării acțiunii romanului ne dă o imagine vie și nuanțată asupra lor.

Din lucrurile, destul de puține, pe care le povestește Saxton, se conturează lupta înverșunată pe care a dus-o și pe care o duce încă muncitorimea americană împotriva patronilor. În momentul descris de Saxton, organizațiile muncitorești n'au izbutit încă să scape de sub influența burgheziei, care caută să corupă pe orice cale conducătorii proletariatului, și din organizațiile muncitorești să facă forme fără conținut. Saxton sugerează, chiar dacă nu clar și uneori nemotivat, felul în care răzbate din ce în ce și se impune punctul de vedere proletar.

Căci, trebuie să spunem că în romanul lui Saxton, tipul comunistului încă n'are destulă consistență, veridicitate, deși este schițat în mod just în liniile lui generale.

În general, când descrie aspectele, să spunem particulare, intime ale muncitorilor și în special Stephanie și mai puțin, Dave — și altele care istorisesc diversele întâmplări legate de lupta politică a eroilor, care descriu mișcările, grevele, ședințele, ciocnirile dintre muncitori și patroni sau statul în slujba patronilor.

În cadrul capitolelor din prima categorie,

autorul n'a izbutit să lege preocupările strict particulare, de cele politice. Mentalitatea personajilor respective pare astfel a fi făcută din bucăți. Adeziunea lor la Partid, luptele efective pe care le duc nu apar ca făcând parte integrantă din personalitatea lor, pe care o lasă nemodificată.

Când însă are de vorbit despre evenimentele legate de lupta politică și profesională a muncitorilor, îngrămădește într'un spațiu restrâns nenumărate fapte, care se desfășoară extrem de brusc și nejustificat, pe care le privește dintr'un punct de vedere exterior și rece.

Astfel greva muncitorească, cu adunarea de pregătire și mișcarea de stradă alcătuiesc unul din cele mai încremenite capitole ale cărții. Agitația din stradă, ciocnirile cu poliția apar greoaie, ca un film rulat cu încetinitorul. În schimb, imediat după aceasta Dave se smulge din mâinile poliștilor și, după o cursă animată, izbutește să scape. Deodată ritmul povestirii s'a înviorat și interesul ei crește incomparabil; e iar vorba de unele din cele mai remarcabile pagini ale romanului. Și pe urmă, în viața personajilor nu se simte niciun răsunet al războiului care se desfășoară în Europa. Agresiunea antisovietică are un răsunet cu mult prea mic față de felul cum au condamnat muncitorii înaintași americani, această crimă.

Iată lipsuri care limitează forța realistă și valoarea romanului mai ales că, dată fiind sarcina mare pe care și-o propune — de a creia chipuri de muncitori înaintași — ele ies mai net în evidență. Iată de ce personajile cele mai înaintate ale cărții suferă de schematism.

În schimb, mult mai puternic realizate, mai veridice, sunt paginile în care autorul analizează cu minuțiozitate gândurile și sentimentele eroilor. Pentru descrierea sentimentelor și a amintirilor pe care le încearcă Stephanie când, în noaptea de anul nou privește depe balcon cartierul său în alte împrejurări, autorul consacră pagini bogate și într'adevăr foarte frumoase.

Acelaș lucru se poate spune și despre frumoasele pagini — calde și umane — care cuprind întâmplările din familia lui Pledger. Fiica lui este prea bună prietenă cu un tânăr negru cu un aspect cam filfison

pentru gustul bătrânului... Și Ruby, soția lui Pledger, ar cam lua apărarea fetei și chiar a celuiilalt copil, Billy, pe care Pledger îi cicălește fără motiv, numai pentru că este supărat de cele ce se petrec cu fata! O istorioară scurtă, foarte realizată, care ne arată, în fond, cât de apropiate sunt problemele intime ale negrilor de cele ale albilor, ne arată că atmosfera este identică în familiile albe și negre, la același nivel social.

Tot așa scenele cu mama lui Dave, o femeie obosită, puțin bizară, care de când și-a pierdut soțul nu își găsește nici un rost și caută o schimbare care să-i dea o perspectivă, să-i rezolve nemulțumirile nedefinite.

Tablourile de natură sunt iar descrise cu multă vigoare, unele chiar cu o notă sensuală. Aspectul nostalgic al cartierului muncitoresc, micile localuri, terasamentul, locomotivele în mers... Sau unele pasaje cu caracter mai izolat, dar care contribuie bogat la realizarea atmosferei. De pildă, pasagiul cu chelnerița.

În taverna Walter, Eddie, bătrân răvășit, face glume obscene ca să atragă atenția chelneriței. De fapt, nu merită să-și dea prea multă osteneală: femeia asta obosită, sleită, e gata să-i acorde toate favorurile pentru banul cu care ar răsplăti-o. Și totuși, din atitudine ei, din gesturi, vorbe, se vede cât e de descurajată, cât îi e de silă. Ea profită de primul pretext ca să plece de lângă Eddie, adresându-i vorbe în care mocnește mânia. Și Eddie, la fel de abătut, sleit, continuă să rămână în cârciumă, alături de Jennison, compromis din cauza atitudinii lui josnice și care caută să găsească înțelegere sau măcar îngăduință pentru mârșăviile lui. Sunt rânduri în care Saxton ne prezintă oameni istoviți de condițiile covârșitoare în care trăiesc și lipsiți de un suport moral, oameni cărora „li s'a acrit“, cum spun ei singuri. Dar cât de diferite rămân timpurile lor... Când apare Morgan, detectivul dela calea ferată, în timp ce Eddie, muncitor cinstit deși limitat în concepție, îi întoarce net spatele, Jennison, arivist și umil, acceptă

micile lui favoruri și chiar e dispus la temeneli. Față de Eddie îl ironizează și îl muștră („Ai uitat să-l întrebi, unchiule, dacă-ți dă voie să ștergi bocancii“), și caută să justifice: „Nici mie nu-mi plac copiii patronului. Dar când ai o funcție ca a mea, nu trebuie să te strici cu porcii ăștia“. Sau: — „Trebuie să lucrezi cu mănuși, Eddie. Asta-i metoda“.

Și lui îi e silă. Ar vrea să rupă cu totul, să înceapă o viață nouă... Se înțelege cu Eddie să plece chiar a doua zi din Chicago... Dar a doua zi, jenat — poate numai formal — a renunțat la proiectele „eroice“.

Este de presupus că unele din deficiențele cărții — cele care nu țin de cunoașterea profundă a vieții și cele de stăpânire a meșteșugului literar — se pot datora și faptului că Saxton a fost nevoit să găsească o formulă care să permită romanului să apară în condițiile grele pe care le au de înfruntat cărțile progresiste în S.U.A. și cu atât mai mult cele care vorbesc despre comuniști și despre lupta lor. Nu trebuie să uităm un lucru: „Căile ferate Great Midland“ a apărut în statul în care domnește Comisia de cercetare a activității antiamericane, în statul în care scriitorii și artiștii progresiști sunt permanent hărțuiți de povara capitalismului, în statul în care o cenzură prin care a trebuit să treacă și cartea lui Saxton — interzice, alături de filmele lui Chaplin, și opere ale clasicilor omenirii.

Romanul „Căile ferate Great Midland“ este, ținând seama de toate aceste considerente, o operă remarcabilă și din punct de vedere artistic, și ca document atât al dezvoltării luptei muncitorești organizate în S.U.A. cât și al însuși nașterii unei literaturi corespunzătoare. Saxton încearcă să pună în fața cetitorilor eroul comunist, și în ciuda lipsurilor și stângăciilor sale, a realizat un cap de pod pe această cale, extrem de importantă pentru literatura contemporană americană.

N. Fotino

Rugăm stăruitor pe cititorii și colaboratorii noștri să ne comunice observațiile lor critice, privitoare la materialul publicat de noi și să ne facă sugestii și propuneri referitoare la cele ce doresc să găsească în cuprinsul revistei.

REDACȚIA: Bd. Ana Ipătescu Nr. 15, Raionul
I. V. Stalin, București.
Telefon : 1.88.85, 1.94.91 și 2.20.40.

ADMINISTRAȚIA: Bd. Ana Ipătescu Nr. 15, Raionul
I. V. Stalin, București.
Telefon : 1.17.92.

ABONAMENTE ANUALE : lei 60

Abonamente pe anul 1954 la revista „Viața Românească” se primesc la toate oficiile Poștale dela orașe și sate, difuzorii revistei.

Faceți abonamente pe 3, 6 și 12 luni.